

УНИВЕРЗИТЕТ ЗА СЛОВЕНСКИ ЈЕЗИК  
Л. Бр. 2817/17  
П. Бр.

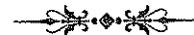
# ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ л. 77

ПОВРЕМЕНИ СПИС  
ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

ИЗДАЈЕ  
А. БЕЛИЋ

УРЕЂУЈУ:  
А. БЕЛИЋ, СТ. М. КУЉБАКИН, СТ. ИВШИЋ и ФР. РАМОВШ

КЊИГА XVII



ШТАМПА ДРЖАВНЕ ШТАМПАРИЈЕ КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ  
БЕОГРАД, 1938—1939

## САДРЖАЈ XVII КЊИГЕ

Расправе и чланци	СТРАНА
① Јован Л. Вуковић: Говор Пиве и Дробњака . . . . .	1—114
2. Stjepan Ivšić: Neki primjeri asimilacije dentala <i>t, d</i> palatalu <i>l, ñ</i> . . . . .	114—130
3. Fr. Hešić: Travnik i Dolac u Bosni . . . . .	130—135
4. Dr. Nikola Majnarić: Jedno rovtarsko narječje u Gorskom Kotaru . . . . .	135—150
5. Михаило Стевановић: Питање значења глаголских времена у релативној употреби њиховој . . . . .	150—179
6. А. Белић: Прилози учењу о употреби времена у српско-хрватском језику . . . . .	179—189
7. Владимир Мошин: Старац поп Теодосије и хиландарска „братија начелна“ . . . . .	189—201
⑧ Васо Томановић: Мешање речи . . . . .	201—218
<b>Хроника</b>	
1. А. Б.: Д-р Томислав Маретић (некролог) . . . . .	218—222
2. Б. Милетић: Josef Chlumský (некролог) . . . . .	221—226
3. Б. Милетић: Miloš Weingart (некролог) . . . . .	225—229
4. N. Majnarić: Dr. August Musić (некролог) . . . . .	228—234
<b>Критика</b>	
1. С. Куљбакин: <i>Weingart Miloš, Rukověť jazyka staroslověnského v Praze 1937. Vydal didaktický kruh Klubu moderních filologů v Praze nákladem vlastním, 1—248</i> . . . . .	234—237
2. С. Куљбакин: Проф. д-р <i>Иван Оиенко</i> Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян. В тексті 75 знімків із стародавніх пам'яток 1938. Друкарня О. О. Василян у Жовкві . . . . .	236—252
3. А. Белић: <i>Hermelin Ellen, Über den Gebrauch der Präsenspartizipien von perfektiven Verben im Altkirchenslavischen Inauguraldissertation. Uppsala 1935. XIV + 154</i> . . . . .	252—255
4. А. Белић: <i>В. В. Виноградов, Современный русский язык. Грамматическое учение о слове. Выпуск I. Государственное Учебно-педагогическое издательство. Москва 1938. 151<sup>o</sup>. 8<sup>o</sup>. + II — Выпуск II. Москва 1938. 591.</i> . . . . .	255—260
5. Д. Костић: Годишњица Николе Чупића. Издаје његова задужбина. Књига XLVII. Београд 1938. Стр. 323. . . . .	260—273

	СТРАНА
6. А. Б.: <i>Safarewiczowa Halina</i> , O pochodzeniu i użyciu wyrazów jeśli, jeżeli w języku polskim. Wilno 1937. XVIII + 172 . . . . .	272—276
7. Б. Милетић: <i>Weingart M.</i> Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského. Praha 1938; сопствено издање (VIII + 176 стр.) . . . . .	275—278
8. Б. Милетић: <i>Weingart M.</i> Hlaholské listy Videňské. K dějinám staroslověnského missálu. Časopis pro moderní filologii XXIV, 105—129 и 233—245. (И као засебан отисак 1938 год.)	277—280
9. Н. Радошевић: <i>Racoviță C.</i> L'article en russe. 1939. Paris (VIe) Librairie E. Droz. București (I) Institutul de Linguistică Română. 58 стр. . . . .	280—283

## Библиографија

Скраћенице . . . . .	283
I Филозофија и језик . . . . .	284
II О прасловенском и словенским језицима . . . . .	285
III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи . . . . .	289
IV Несловенски језици . . . . .	293
V Балканологија . . . . .	294
VI Старословенски језик . . . . .	298
VII Српскохрватски језик	
а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка)	302
б) Граматика и граматичка питања . . . . .	303
в) Савремени књижевни језик . . . . .	306
г) Дијалекти . . . . .	316
д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд. . . . .	319
ђ) Историја српскохрватског језика . . . . .	323
е) Метрика . . . . .	323
ж) Стих . . . . .	324
з) Методика, настава књижевног језика . . . . .	324
и) Терминологија . . . . .	325
ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.) . . . . .	325
VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика) . . . . .	331
IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа . . . . .	333
X Библиографија . . . . .	337
XI О становништву . . . . .	338
XII Различно . . . . .	339
XIII Словеначки језик . . . . .	342

## Регистар

I Предметни регистар . . . . .	367—371
II Регистар речи . . . . .	371—375
III Регистар писаца . . . . .	375—382

## Говор Пиве и Дробњака

## Увод

Говор Пиве и Дробњака носи у себи типичне особине новоштоковских дијалеката најновијега типа. Заузима једно од централних места у склопу говора источне Херцеговине и претставља једну нијансу оних дијалеката који су уносили највише творачке снаге у наш језик, од којих је долазио први импулс за развијање свих распрострањенијих језичких црта у говорима новијег и најновијег типа у нашем језику. То је један од оних говора који су давали језику језичко богатство разноврсношћу и продуктивношћу у начину образовања речи, реченични склоп, лакоћу, сликовитост и јачину израза и — све оне језичке особине које се огледају најлепше у језику Вука Караџића и у језику народне песме и приповетке. Носећи типичне особине наше новије акцентуације, спада међу оне говоре који су, свакако, дали први потстицај за развијање данашње четвороакцентне системе нашега књижевног језика.

Природно је било да овај планински крај, неприступачан разним туђинским утицајима, чувајући и развијајући расне особине нашега народа и његова обележја, чува и развија његово прво обележје — језик. Становник овога краја, планинштак, налазећи се увек у дотицају, највише у борби, с богатом, за њега тајанственом, планинском природом, богатио је своју машту; патећи, пунио је свој унутарњи живот снажним осећањем; упућен да сам себи ствара претставе о природним појавама и објашњава њихов однос, сточар који је имао времена да мисли и проживљава ствари, — стварао је свој језик и давао израз пластичан, снажно емоционалан и мисаон.

Творачку снагу језика овога краја показује лепо развој фонетских и морфолошких особина говора, које, како ћемо видети, нису ремећене појавама и утицајима са стране, тако да

је овај говор давао свој развитак од најновијег стања нашег језика, а у својим незнатним отступањима од књижевног језика не показује какав сплет властитих особина и утицаја са стране, него је особине развио на свом тлу у складу, мање или више, са осталим оближњим говорима свога типа. Можда би још лепше показао творачку снагу језика баш овога краја речнички материјал, који је, поред богатства у разноврсности продуктивних наставака за образовање и разноврсности начина образовања речи, обилан речима које у својој основи претстављају, одређеније или неодређеније, подражавање природе, или које извесне апстрактне претставе по каквој асоцијацији доводе у везу с визуелним или аудитативним појавама у природи. Исцрпан тај речнички материјал претстављао би лепо богатство и за освежавање књижевног језика.

Иако рекосмо да овај крај претставља једну говорну нијансу, ипак није лако свуда наћи све незнатније специјалне говорне црте по којима би се разликовао од свих осталих околних крајева. У ствари, не може ни бити речи о специјалним особинама овога говора, које не би прелазиле границе овога краја: већином све и незнатније црте развиле су се у заједници са по којим још суседним говором. Али се може наћи по која говорна особина којом се може повући граница према поједином граничном говору.

На југу према говорима околине Никшића примећује се одмах фонетска разлика у сажимању вокала  $a+o$ , на пр., у партиципу активног перфекта: *идшб*, *прѣдб* према *идш*, *прѣд* (в. ниже), затим, разлика у супинском облику инфинитива: *узимаш*, на пр., према *узимаши* (облик инфинитива, обичан у околини Никшића). Разлике овога говора према јужним говорима дошле су, углавном, отуд што су говори Никшића и околине примали по коју особину црногорских зетских дијалеката.

Мање би се говор Пиве и Дробњака разликовао од источнијих говора — говора Мораче и околине Колашина. И овде је по која црта црногорских говора залазила више у ове источније крајеве. Поред тога, као што ћемо видети, и овде је мала разлика у сажимању у партиципу акт. перфекта (исп. ниже *ддо* према *дд*), — само су ту разлику говори развили посебно сваки на своме тлу.

Североисточно преко Таре налазе се говори околине Пљеваља. Да не помињемо разлику према муслиманском говору, говор овога краја помало се разликује и од говора православних становника пљеваљске околине. Виднија је разлика у морфолошкој особини

глагола с инфинитивном основом на *и*: у околини Пљеваља чују се ови глаголи у трећем лицу плурала презента са завршетком на *у* (*држу*, *носу*). Више је, можда, разлике у акценту. Поред разлике у акценту појединих речи постоји разлика у неакцентованим дужинама извесних именичких, придевских и глаголских категорија.

На северу говори Фоче, Чајнича и околине у понеким приметнијим цртама, које су већином особине и даље на север босанских говора, разликују се од говора Пиве и Дробњака. Ту би дошла редукција вокала у слоговима иза акцента, видљива особина већине босанских говора, на пр.: *не м<sup>е</sup>ре* од *не море*, *вѣлкѣ* место *вѣликѣ* итд. У околини Фоче, јужно према Пиви, чује се обично и код православних и код муслимана изговор речи са губљењем *д* испред *н*: *јана* место *јадна*, *јена* место *једна*, *јенѣм* м. *једнѣм* и сл. (у ствари, у овим примерима после испадања *д* имамо вокале носног карактера — *јана*, *јенѣм*: дентално *д* назаписано је испред следећег назалног гласа, па је губећи експлозију назаписало претходни вокал).

Најмање се говор Пиве и Дробњака разликује према западу од говора Гацка и околине. Ниједну приметнију црту нисам нашао, по којој би се повукла граница у говору између Пиве и Гацка. Али би нам, свакако, испитивање акцента гатачког говора и ту дало материјала за одређивање разлике. Чини ми се да би дужине неакцентованих слогова у извесним категоријама речи и облика могле обележити границу међу овим говорима.

Јасно је да се овде, као што се чини уопште у одређивању граница дијалекатских особина, узимају границе у грубљим линијама и да се границе особина, по којима би смо издвајали овај говор од суседних, не поклапају строго са границама овога краја. Ту, као што ћемо то имати прилике понегде и да приметимо, крајња села чине обично прелаз од једног говора ка другом.

Пива и Дробњак су два племена природно подељена планинским чвором Дурмитора и огранака. Од старијих времена свако од ова два племена поред ближег заједничког живота имало је и свој посебни племенски живот и кроз историју свако је носило са својим племенским именом и своје племенске традиције, као што је то случај и са осталим племенима ових крајева. Нису увек оба племена припадала политички и административно једном центру. Пива је под турском влашћу припадала гатачким управљачима, док је Дробњак једно време био под влашћу пљеваљских паша. Поред

свега тога оба племена имала су увек ближу племенску везу, живот уже племенске заједнице, заједничке покрете и заједничко испољавање националних тежња; имала су оба племена онај заједнички однос што га нису могле кидати ни природна граница ни политичка и административна подела; у посебну племенску традицију била је уплетена заједничка традиција ближега живота оба племена. Племенска традиција Пиве и Дробњака не зна за какве веће племенске задевице, обичне у односима осталих племена; а зна се да се пред опасношћу са стране увек бежало из једног племена у друго и тамо се налазило уточиште.

У таквом ужем заједничком животу овај крај је развијао заједнички и говорне особине, тако да нема ниједне особине која би била општија у ком од ова два племена, а која не би обухватила, углавном, читаву територију овога краја; племенска граница не би могла бити граница и које незнатније језичке црте, док су обично, као што смо приметили, територијалне границе према осталим суседним племенима у исто време и приближне границе по које говорне црте.

Прибирајући и сређујући материјал за овај рад био сам у згодном положају утолико, уколико нисам имао пред собом говорно шаренило, мешање различитих говора, — одређивање утицаја страних дијалеката у већој мери. На овој ужој територији имао сам, као што рекосмо, једну говорну нијансу у којој су све приметније појаве општег карактера. Али уколико је с те стране био олакшан посао и уколико је овај говор један од оних који дају најмање отступања од књижевног језика, утолико се тражило исцрпније испитивање, детаљније разматрање и брижљивије продубљивање ситнијих појава. — Рођен у овом крају у коме сам и доцније од првог школовања проводио летњи одмор сваке године, чувајући језичко осећање матерњег говора, могао сам лако одабрати објекте испитивања и из свега материјала налазити оно што је типичније; могао сам лако осетити сваку особину која би била нова и која је дошла од подражавања страним говорима, чега има више у новије време услед мешања претставника овога говора са претставницима осталих наших дијалеката, и услед новијег улажења у овај говор особина исквареног књижевног и административног језика. Сигурније објекте испитивања претстављају свакако старији људи и жене (једнако скоро млађе и старије).

И поред тога што сам улазио у ситније појединости и нашао обимну грађу, и што посао око прикупљања грађе није био тежак,

— и поред тога што сам се трудио да читаву грађу претресем и разрадим, као и сваки дијалектолошки рад, и овај је далеко од тога да буде сасвим исцрпан. Давање исцрпности материјала отежавало је то што се нисам могао увек задржавати на терену испитивања онолико колико је то било потребно, нарочито где се ради о том да се уочи и забележи свака ситница, и што нисам био у могућности више путовати и повише пута се навраћати у исто место, кад се указивала потреба приликом сређивања и проверавања материјала. Још детаљније испитивање акцента, који се некад разликује и у појединим селима овога краја, а готову обилност речничког материјала, од кога један део имам и скупљен, све би то дало посла за подуже испитивање. Најзад, проучавање употребе времена и још покоје синтаксичке особине, што је у овом раду тек додирнуто, и то би тражило још посла, али би се зато нашло лепе грађе и за опште проучавање синтаксе нашег књижевног језика.

Ја сам већи део материјала добио од најближе околине у свом родном месту у Пиви, затим, нашао у сећању на свој изговор, пре него сам мењао особине свога говора према књижевном језику, и све сам то даље упоређивао са говором претставника из разних села Пиве и Дробњака. Све говорне особине објеката мога испитивања које су ушле у овај рад општије су за читав овај говор. Тражио сам највише претставнике села Пиве и Дробњака, која су конзервативнија у општем начину живота, па и у говору. Нисам увек био у могућности да свом испитивању на дуже времена подвргнем баш овакве објекте. Дуже задржавање у оваквим селима дало би, можда, још више згодније грађе за објашњавање типичних особина овога говора. Уопште, даљим испитивањима може се, мислим, грађа допунити, могу се одређеније утврдити извесне појаве, али материјал који је дат у овом раду може углавном одредити карактерне особине овога говора.

Као што ће се видети, фонетске, морфолошке, а нарочито акценатске особине појединих речи и облика овога говора упоређивао сам са материјалом из осталих сродних новоштокавских говора и других познатих по дијалектолошким студијама, поред тога што је сав материјал у овом раду дат у односу према књижевном Вукову и Даничићеву језику. У том погледу рад ми је био отежан што сам имао много труда да на време дођем до потребних дијалекатских и уопште језичких студија.

Хтео сам да у овом послу не останем само при прибирању и сређивању грађе, него да, уколико је то било могуће, и објасним карактеристичније појаве у овом говору. То сам чинио онде где ми се учинило да се говорна особина развила непосредно на тлу овога говора који је по већини својих језичких особина самоникао.

## Литература

При изради овога рада послужио сам се највише овим делима и расправама из литературе о језику:

- 1) Белић А. *Акцентна студије*, Београд, 1914.
- 2) Белић А. *Дијалекти источне и јужне Србије*, Београд, 1905.
- 3) Белић А. *Замјетки по чакавским говорамъ*, Ст. Петербург, 1910.
- 4) Белић А. *О синтаксичком индикативу и „релативу“* (Symbolae grammaticae in honorem Joanes Rozwadovski II, 48—55).
- 5) Белић А. *О употреби времена у српскохрватском језику* (Јужнословенски филолог VI, 102—132 скраћено — ЈФ VI).
- 6) Budmani P. *Dubrovački dijalekat, kako se sada govori* (Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti LXV, str. 154—179).
- 7) Вушовић Д. *Дијалекти источне Херцеговине* (Српски диалектолошки зборник III, 1—70, — скраћ. ДЗБ. III).
- 8) Вушовић Д. *Прилози проучавању Његошево језика* (Библиотека Јужнословенског филолога III, Београд 1930).
- 9) Даничић Ђ. *Српски акценци* (издање Српске краљ. академије, Београд—Земун, 1925).
- 10) Ivšić S. *Današnji posavski govor* (Rad J. A. 196, стр. 124—254, 197, стр. 9—138).
- 11) Maretić T. *Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskoga književnoga jezika*, Zagreb, 1899).
- 12) Milas M. *Današnji mostarski dijalekat* (Rad. J. A. 153, стр. 47—97).
- 13) Московљевић М. *Акцентна сисџем њоцерског говора* (Библ. Јужносл. фил., Београд 1928).
- 14) Мусић А. *Прилози науци о употреби времена у српскохрватском језику* (Глас српске краљ. академије CXXI, 109—173; CXXIII, 67—119; CXXVI, 3—53).
- 15) Pavić A. *Studije o hrvatskom akcentu* (Rad J. A. LIX, 1—102).
- 16) Simić N. *O bilježenju akcenta u školskim knjigama* (Nastavni vjesnik, VIII, 15—26 и 102—114).
- 17) Rešetar M. *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten* (Kaiserliche Akademie der Wissenschaften. — Schriften der Balkankommission. — Linguistische Abteilung I, Wien 1900).
- 18) Rešetar M. *Der Stokavische Dialekt* (Kais. Ak. der Wissenschaften. — Schriften der. Balkankom. — Ling. Abteilung VIII. W. 1907).
- 19) Ружичић Г. *Акцентна сисџем њеволашког говора* (Срп. дијал. зборник III).

20) Tomljenović Gr. Bud. *Bunjevački dijalekat zaleđa senjskoga s osobitim pogledom na naglas* (Nastavni vjesnik XIX, 335—348, 401—414, 483—499, 579—604).

21) Šurmin Đ. *Osobine današnjega sarajevskoga govora* (Rad CXXI, 186—207).  
Мање употребљена дела и расправе наведене су у тексту или испод текста, а реченици су поменути у уводу у *Речник*.

## I Фонетика

Видније гласовне ознаке говора Пиве и Дробњака, којима се разликује од књижевног језика, јесу непознавање гласа *х*, који се већим делом губи, а у мањој мери замењује другим гласовима, затим непознавање гласа *ф*, који се замењује гласом *в*; даље, поред ове две ознаке, распрострањеније у нашим дијалектима, долази као виднија црта образовање гласова *с* и *з* од *сј* и *зј*, по најновијем, делимично и по новом, јотовању, — у мањој мери распрострањена црта наших западнијих дијалеката.

Остала незнатнија фонетска отступања своде се на неприметније појаве, познате, мање или више, говорима овога типа. Те појаве састоје се, или у мањим гласовним променама које обележавају гласовне процесе што су уско ограничени, у зачетку сузбијани разним психолошким моментима; затим на оне процесе који се и данас скривено развијају, — или су с друге стране, те појаве резултат обрнутог деловања: издвајање разним језичким психолошким процесима појединих примера, или скупног реда примера, из развијеног обичног гласовног реда.

Биће више речи о појединим ситнијим гласовним променама, биће покушаја да се детаљнијом анализом физиолошких и психолошких језичких момената извесне промене објасне у свом развоју на терену овога говора. При томе ће се увек имати у виду (и кад то не буде истакнуто) дотичне и сличне промене у осталим суседним говорима, које сам посматрао нарочито у односу оних појава о којима ће се у ком таквом случају говорити. Детаљне анализе гласовних појава биће, можда, више него би се дозвољавало кад се говори о једном ужем локалном говору, али је то зато што материјал у коме се огледају понеке појаве често показује правилност дотичног гласовног развоја, тако да сам тај материјал указује на изворност таквих појава у овом говору, и потстиче на анализу. Може се понекад и погрешити на оваквој анализи на ужем терену, али не често, ако човек довољно познаје и околне говоре. Али се у више случајева може и бацити светлост на

питања општијег значаја. Могу се некад у овако затвореном простору изближе додирнути или пратити поједине појаве језика као читавог организма, као што се детаљном анатомском анализом појединих органа увек додирују општи органски закони и уноси светлост у посматрање рада читавог организма. — Такви покушаји, и кад не успеју, мислим, нису за велику осуду. У нашим дијактолошким радовима понекад, баш због тога што се ствари нису анализирали и посматрале у светлости општих познатих гласовних закона нашег језика, и сам материјал није добро дат ни систематисан.

Сложеност питања гласовних процеса чине, нарочито, консонантске појаве сасвим супротног правца, као што је, на пр., мењање консонанта *љ* у *ј* иза лабијалних гласова (*дивји, сумја*) према појави где *ј* од *ѣ* иза истих гласова даје *љ* (*шрљешти, живљешти* и сл.) — у чему се огледа утицај аналогije и укрштање појава извесне врсте (исп. А. Белића објашњење тих појава у ЈФ XIV, 169).

### 1) Вокали

Поменућемо отступања од књижевног језика у појединим и скупним примерима за сваки вокал посебно, после чега ћемо прегледати таква отступања у општијим цртама вокализма.

а) Знамо да је данашње *а* у нашем језику, углавном, двојаког порекла: од прасловенског *а* (где је опет могло бити примарно или секундарно) и од полугласника *ь* или *ѣ*, кад су се развијали у пун вокал. И у једном и у другом случају ретко се место овога у овом говору може чути који други глас.

Поред *ноћас* и *ноћас* обично је у овом говору и *ноћес*. Ту бисмо имали место старог полугласника (*ь*), не глас *а*, него *е*. Вушовић помиње *ноћес*, у селима насељеним новим црногорским становништвом, и то узима као црту црногорских говора, где се, као што је познато, чува полугласник реда *е* (Д. Зб. III, 12). У овом се говору ова замена старог полугласника гласом *е* не би могла тумачити утицајем црногорских говора. Ту, у ствари, имамо замену гласа *а*, добивеног од полугласника, гласом *е*. Ако бисмо и могли у говору П. и Др. претпоставити овакав утицај говора старе Црне Горе, теже би било објаснити како је тај изговор ове речи дошао у западније херцеговачке говоре, јер се *ноћес* чује и западније — у околини Мостара, где не допиру ни издалека специјалне црте црногорских говора<sup>1)</sup>. Да овде имамо прелаз

гласа *а* у *е*, уверавају нас и други случајеви у овом говору где и место примарног *а* имамо *е*.<sup>2)</sup> У речи *јад* у изразима кад реч преноси акценат, чујемо каткад *е* место *а*: *на једе* ударијо! *на једе* му свануло! *на једе* ти дан дошб.

Такву замену налазимо и у глаголу *објениши* (*ојањиши*): *објенила* се бвца; *објењеница* итд.

Ја мислим да ови случајеви замене *а* са *е* стоје у вези са неким појавама у физиологији гласа *а*, у извесним позицијама, на тлу херцеговачких говора. Чини ми се да није тешко приметити да је у овим говорима тај глас, кад је кратак, испред и иза акцентованог слога, а иза меког гласа *ј* затворенији и да често добија боју гласа *е*. Ја сам у овом говору забележио: *ја<sup>е</sup>рѣбица*, *ја<sup>е</sup>рѣбиње* (назив места),<sup>3)</sup> *ја<sup>е</sup>сѣниште*, *дд ја<sup>е</sup>њѣша*, *за ја<sup>е</sup>рѣшом*. Мењање боје гласа не може се приметити иза осталих меких сугласника — *ђ, љ, њ* у таквом положају: *ѣдљана*, *ѣо ѣвдлу* и сл. Изгледа да се у овом говору — а то би била особина и осталих херцеговачких говора — врши помало процес редукције вокала у кратким слоговима иза и испред акцента, оно што је у већој мери извршено у говорима источне Србије,<sup>4)</sup> и што је, можда, ограничено само на слоге иза акцента, извршено у извесним босанским говорима. С редукцијом вокала природно је у вези и мењање боје, а отсечнија промена боје најпре се могла јавити баш иза гласа *ј* који је најмекши од палаталних сугласника. Ми знамо да су се и у старим епохама нашег језика асимилovali тврди самогласници према меким сугласницима (исп. *село* и *ѣоле*).

Нашао сам још један пример замене гласа *а* гласом *е*, али не иза сугласника *ј*, и не иза акцентованог слога: *ѣзѣчес*, м. *ѣзѣчас* (у зао час), *ѣзѣчешњи* и сл. (*ѣзѣчес* му нѣ било! *ѣзѣчес* те рѣдијо! *ѣзѣчес* га ѣмб! онѣ *ѣзѣчешњи* кѣњ с(е) ѣткинб, пѣ свѣ полѣмијо). Промену иза сугласника *ч* не би било тешко довести у везу с променом у горњим примерима иза гласа *ј*, јер је *ч*, иако не више меко, као „непчани“ глас, могло изазвати место *а* глас *е* (само-

<sup>1)</sup> И Реш. помиње то у Лици: *ноћес* (*Der. stok. Dial.*, 98) и Ившић у Посавини (*Rad* 196, 177).

<sup>2)</sup> И Решетар и Ившић тумаче *е* у примеру *ноћес* редукцијом гласа *а* (ор. cit.).

<sup>3)</sup> У овом говору немамо поред *јарѣбица* и *јеребица*, у чему би се огледало старије двојство корена ове речи (исп. *Daničić, Korijeni s riječima od njih postalijem*, Zagreb 1877, str. 11 и 12).

<sup>4)</sup> Белић, Дијалекти источне и јужне Србије, 1905, стр. 12 и др.

гласник предњег и вишега реда по артикулацији). Али овде, како изгледа на први поглед, не можемо довести промену у везу с акцентом. Не можемо, ако узмемо реч у акценатском облику какав данас обично имамо. Али поред обичног акценатског облика *узџес*, реч се може чути у овом говору и са старим непренесеним акцентом — *узџес*. У ускличној реченици кад се изражава појачано жаљење за неким или нечим, рећи ће се некад: *узџес му било! узџес (га) ђтишо!* и сл. (Није ово једини пример да у реченици која има усклични карактер, — где је дивљење, чуђење или јачи потсмех, налазимо реч која носи у тој прилици реченични акценат, са старим непренесеним акцентом; — тако прилог ускличног значења *шаман* овде се јавља увек с тим акцентом). У овом акценатском облику речи у оваквим ускличним реченицама, вероватно, и јавила се ова замена: редукција гласа и промена боје, у вези с тим, јавила се тим пре што се акценатован слог у оваквим случајевима експресивније изговарао.

И у поменутом примеру *на једе* (где у ствари имамо *наједе-* сложену реч), и у овоме *узџес* (или *узџес*) промена помало редукованог вокала могла се извршити онда када је у сложеници с променом унутарњег значења посебних речи, што је карактеристично за постанак сложене речи уопште, нестало специјалних значења речи *јад* и *џас*, и кад језичко осећање гласа *a* није могло бити везано за осећање тога гласа кад се налази под акцентом у посебним речима *јад* и *џас*.

Интересантно је поменути да овакве промене немамо у сличној сложеници *удобрџас* — *у добри час*. И овде је сложеница добила значење прилога у некој мери. Али ту у последњем делу сложенице још се осећа значење речи *час*: сложеница није још променила своје унутарње значење толико да овај последњи део не очува своје посебно значење. То посебно значење освежава се тим што се израз може употребити и са наглашеним посебним деловима (*удобрџас* је испраћајни поздрав, — *збогом, удобрџас*, каже се ономе ко одлази); ако поздрав добије свечанији тон, онда се посебни делови нагласе (поћи, ђевојко, *у добри џас* из сретног рода *у сретни дџм*, итд., — наздравља се девојци кад је сватови поведу). Међутим, ако се нагласе посебни делови сложенице *узџес*, добија се сасвим други облик израза (*у зли џас* м(у) ђтишо! — чује се као клетва).

После свега овога, да се вратимо на први пример замене *a* са *e*, лакше се може објаснити ова замена у речи *ноћес*. У поме-

нутом примеру *џбењити* (нисам овај облик ове речи чуо ван граница овога говора па не знам да ли се чује и у читавом Дробњаку) промена боје редуцираног *a* иза акцента могла је бити појачана редукцијом гласа *z* (објагњити), који је, вероватно, палатализован под утицајем потоњег гласа, губећи се преносио палаталност на претходни вокал, који је и иначе под поменутиим условом био затворенији (редукција гласа *z* обична је у овој и сродним речима: *јанџити се, јанџе, јанџи*).

У примеру *јаћки м. јахаћи (јаћак* — коњ који се јаше) *e* место *a* имамо, вероватно, под утицајем партиципа и придева *на ећи*, на пр. *шеглећи* и сл.

Да поменем и један пример у ком бисмо, како се мени чини, имали промену примерног *a* у *e* у акценатованом слогу — *бесџрегаџи* (значење види у речнику). Мислим да је ова реч дошла од *бесџрагаџи*. Да ли је овде каква промена *a* у *e* иза гласа *p*, какву налазимо у западним говорима у примерима: *вреац, ресџи, кресџи* (*вреац, расџи, красџи*), затим, *o* у *e*: *гребље, (гробље)*<sup>1)</sup> тешко је утврдити.

Редован је овде компаратив *џљџи* и *џље*, м. *џљџи* и *џље*, што налазимо још у понеким нашим говорима. Претпоставке о постанку овога и м. *a*, где се то доводи у везу са компаративном основом *\*џљј* према *џуџи*, или се ту тражи утицај компаратива *шири, нижи, виши*, налазимо у тумачењима П. Будманија (RJA) и проф. Решетара (Der štok Dial. 97). Обично је *i* место *a* и у примеру *џџџи* место и поред *џџџа*. По Решетарову тумачењу *i* место *a* постало је аналогјом према *џори, доли*<sup>2)</sup>, али у овом говору, као и у суседним, нема икавских изговора ових прилога, па је теже примити то тумачење.

Замену *a* са *o* имамо у примеру *џолеко* што се редовно чује место *далеко*.

У глагола *џмкнуџи, џмкнуџи* и сл. (управо овде *џнкнуџи, џанкнуџи* (место *џмакнуџи, џмакнуџи*) губљење секундарног *a* дошло је аналогјом према аористу (*џнче* од *џмъче*) и другим облицима у којима је губљење извршено правилно фонетским путем. У П. и Др. су сви облици ових глагола уопштили ово губљење: *џанкнџм — џанкнџмо, џанкџ — џанкнџла* и *џанкџла* итд.

<sup>1)</sup> Испореди: *rest* (пасти), *ребац* (врабац — Rad 153, стр. 50) и: *vrebac, resti, kresti* (краси) *greb*, Der štok. Dial. 101—103).

<sup>2)</sup> Der štok. Dial., 101.

У употреби непостојаног *a* нема отступања од књижевног језика.

б) Глас *e*, био примарног или секундарног порекла (< *ъ*), чува се лепо у овом говору.

в) И глас *и* не даје много примера за разликовање од књижевног језика. У П. и Др. редовно се чује: *ијан* (ако није *иљан*), *ијаница*, *избјен*, *разбјен*, *убјен*: нема, дакле, овде оног секундарног *и* које се налази у неким говорима и у књижевном језику: *ијан*, *разбијен* и сл. — О замени овога гласа са секундарним рефлексом вокала *ѣ* и, затим, о његову губљењу морфолошке природе биће речи напред.

г) Најинтересантније појаве вокалске промене у нашим дијалектима уопште, а нарочито у говорима јужнога типа, даје замена старог гласа *ѣ*. Велику разноликост у појединостима ове замене чине јужни говори, што још, и поред већег броја дијалектолошких студија о овим говорима, није довољно испитано. Ваља приметити да се у нашој науци није још начисто и у неким основним питањима изговора замене старог *ѣ* у нашим дијалектима јужнога типа. Без икакве сумње замена *ѣ* у дугим слоговима двосложна је у неким од ових говора. Оно што је речено о томе да фонетска замена *ѣ* у дугим слоговима није увек двосложно *ије* (Шурмин, Решетар, Милас),<sup>1)</sup> важи за извесне говоре западније Херцеговине и западног дела Босне. У свим говорима источне Херцеговине, па, наравно и у говору П. и Др., фонетским путем добивена замена дугог *ѣ* увек је двосложно *ије*. Сад настаје питање о изговору ове двосложне замене дугога *ѣ* у овим говорима. Вушовић констатује да се у овом случају у говорима овога краја (Пиве, Голије и Бањана) *ј* обично слабо чује, „а каткад као да се чује и само *ие*“ (Д. Зб. III, 7), и да то долази отуда што се у овим местима „говори уопште лакше и пасивније“. Он наводи посебно примере за случајеве кад се место *ѣ* чује *ије*, или понекад *ие*, а посебно кад имамо пун изговор гласа *ј*. Ти примери нам не показују пут којим бисмо могли доћи до закључка где бисмо утврдили услове појаве да се овако *ј*

<sup>1)</sup> Између осталог исп. *Zur Aussprache und Schreibung des ѣ im Serbo-kroatischen* (Archiv für Slavische Philologie XIII, 591—7). — Ја сам у западним крајевима слушао и под низлазним акцентом, не само двосложну замену (*сјјено*, *шјјело*, или обичнију дифтоншку (*сијено*, *ѣјело*), што налазимо код Решетара, него и чисто једносложно је: *рјеч*, *шјјело*, *сјјено* и сл., као и под узлазним: *рјѣка*, *дјѣше* и сл.

неједнако изговара у разним случајевима. Изгледало би по његовим примерима да се *ј* слабије изговара кад је *ѣ* било под низлазним акцентом (исп. *ibidem*: *брѣег*, *снѣег* итд.). Али тамо налазимо и речи где се у случајевима кад је *ѣ* било под узлазним акцентом, или је било неакцентовано, овакво *ј* слабије чује, упоредо са примерима где се у сличним случајевима, напротив, добро чује: *цијѣна*, *мијѣна*, поред: *обијѣлиши*, *шјудије* итд. Према својим запажањима на терену говора Пиве и Дробњака, кога се овде дотиче Вушовић, ја бих рекао да се у овом гласовном скупу *ј* уопште слабо чује, да немамо, уопште, примера у којима бисмо чули пуну артикулацију гласа *ј* као што би нам то показивао Вушовићев пример *обијѣлиши* и сл. У свим оваквим примерима, мислим, *ј* је утолико артикулисано, колико је, по природи овога говора, потребно за прелаз од артикулације гласа *и* до артикулације гласа *е*. Оно се и ту толико чује, колико и онамо где *ије* није постало од *ѣ*: *инације* (nom. pl.), *Анђелије* (gen. sing.) а, можемо додати, нешто мало више се чује него кад се налази између *и* и *а*: *историја*, *Србија* и сл. (о изговору гласа *ј* уопште види ниже). Разлика у јачини изговора гласа *ј* у гласовном скупу *ије* (био он од *ѣ* пореклом, или не, постоји, али, по мом мишљењу, уколико та разлика не зависи од акцента речи, што ја нисам могао утврдити (а као што смо видели ни из Вушовићевих примера не може се извести какав закључак у том смислу), она зависи од реченичног акцента: од тога да ли се извесна реч мање или више изразито изговора у реченици. Тако се може приметити да се у истој речи и у истом облику речи овакво *ј* некад јаче изговори, а некад тако слабо да се, како каже Вушовић, „прелазно *ј* уопште не чује“.

И поред тога што код Вушовића налазимо двосложну замену гласа *ѣ*, дајући примере за горњи случај, он тврди да се неки од тих примера могу чути с дугим узлазним акцентом на *е*: *обијѣлиши*, *ослијѣиши*, *окријѣиши*, за тим, наводећи примере за замену гласа *ѣ* у префиксу *ѣрѣ* даје: *ѣријѣлог*, *ѣријѣнос* итд. Иако овде залазимо у питање акцента, ипак је ово важно за опште питање ијекавске замене *ѣ*, јер овде, премда је то мали број примера, налазимо дужину на *е* која нам не може бити лако објашњива у говорима с двосложном заменом *ѣ*. У већој мери овакво дуго *е* у двосложној замени *ѣ* налазимо у Ружичићевим примерима за пјеваљски говор (Д. Зб. III, 126 и др.). Кад се посматра материјал код Ружичића, који је случајно дат у акценатским партијама, изгледа на први поглед да је ова дужина општа особина његова говора.

Али ипак има примера и са кратким акцентом (*дријена*, — *ibidem*, стр. 126). Ако овде имамо и код Вушовића и код Ружичића свуда сасвим тачно бележење акцента, било би потребно утврдити, или бар покушати утврдити, услове под којима ћемо имати дуги или кратки акценат. Ја сам, не налазећи потврде за овај појав у сећању на изговор оваквих примера у говору свога краја, поново проверавајући цео материјал који сам био прикупио, нарочиту пажњу посветио овоме питању. Резултати до којих сам дошао не показују какво двојство у изговору оваквих примера у овоме крају, какво сретамо код Вушовића и Ружичића. Нема, дакле, упоредо и примера с дугим и примера с кратким акцентом, нити имамо тај случај да се негде у овом говору јавља у једној истој речи дуги, а негде у другом крају кратки акценат, — него може само бити речи о томе, да ли је у таквим речима *дуги* или *крашки акценат*. На то питање, иако тако не изгледа на први поглед, тешко је одговорити. Може се приметити, при мало пажљивијем ослушкивању овога говора, да у примерима *ријџка*, *сијџло*, *налијџаши* и свим оваквим речима где се јавља *ије* од дугог *џ* под узлазним акцентом, немамо онај узлазни акценат који ба квантитетски одговарао сасвим кратком узлазном (') акценту, као што је, на пр. у речима *избјџаши*, *навелеџаши*, *пондџиши*, *сџло* итд. Али акц. у примерима *ријџка*, *сијџло* није ни толико дуг, да би квантитетски био једнак дугом узлазном у примерима, као што су: *расијџаши*, *зановџаши* (поред *зановијџаши*), *сџрица*, *зайрџаши* итд. Разлику у квантитету између *е*, из групе *ије* од *џ*, и *е* обичног под улазним акцентом показале нам најлепше баш овај пример *зановџаши-зановијџаши*, који се овде чује и у екавском и у ијекавском изговору, при чему се може јасно приметити квантитетска разлика једног и другог *е*, — и код оних претставника овога говора који су више наклоњени дуљењу оваквог *е* под узлазним акц. из групе *ије*. Наглашавам опет да није мање приметна разлика квантитетска између оваквог *е* из групе *ије* од *џ* и обичног *е*, или ког другог вокала, под кратким узлазним акцентом. Узлазни акценат, дакле, гласа *е* из групе *ије* од *џ* стоји квантитетски између обичног крашког узлазног и дугог узлазног: није сасвим крашак да би био поштоједнак обичном крашким узлазном, а није ни толико дуг, да га по дужини можемо изједначити с дугим узлазним како се обично изговара тај акценат. Очита је разлика у квантитету *е* од *џ* под узлазним акцентом, како се оно чује у овом говору, и оног *е* које се у таквој позицији изговара

у оним говорима у којима имамо, или праву једносложну замену дугог *џ* или та замена претставља нешто слично непотпуном дифтонгу — *ié* (западније у Херцеговини и Босни).

Уосталом ово полудуго *е* од *џ* примећено је и пре, и то баш у овим крајевима. Проф. Решетар, говорећи о замени *џ* у ијекавским говорима<sup>1)</sup>, дотакао се и могућности поделе ијекавских говора на две зоне — источну, где он претпоставља двосложну замену *џ* под узлазним акцентом, и западну са једносложном заменом. Међу говорима прве зоне он изричито помиње говоре *Никшића*, *Бањана* и *Дробњака* са двосложном заменом *џ* под улазним акцентом, коју је он чуо, „aber so, daß *e* des *ije* mittellang, jedenfalls eher lang als kurz war“. Само ја не мислим да ће ово *е* бити „пре дуго него кратко“.

Али је мене испитивање ове полудужине одвело даље да претпоставим да се она не ограничава само на *е* у горе означеној позицији. Сличну особину у погледу квантитета ја сам нашао у примерима: *чоџка*, *чоџина*, *доџница* (сасвим осетна разлика у квантитету акц. од примера *пушџеница* и сл.), *двоџнице*<sup>2)</sup>, *дваџтак*, *маџан*. Можда је приметније дуљење акцента у горњим примерима *ријџка* и сл. него у овим, али ни овде није неприметно пажљивом посматрачу. Осим тога мени је пало напамет, размишљајући о овим примерима, да сам раније увек био помало у недоумици бележећи у овом говору генитив плурала заменичке и придевске промене, на пр. *моџије*, *сџарије*, *нџвије*, *оџвије* и слично, осећајући неку врсту дужине; али кад сам изговор тих крајњих слогова упоредио са правом дужином, увек сам увидео да то није потпуна дужина. Међутим сад при поновном претресању материјала утврдио сам да стварно постоји ова врста полудужине, о којој смо говорили у горњим примерима, и у свим случајевима замене неакцентованог *џ*: *завијџк*, *зандвијџа*, *зайдвијџа*, *добријџи*, *пирџовијџс* и сл. Даље, те полудужине немамо у примеру *чоџек* (исп. горе *чоџка*), али је она приметна у примеру *нџчоџк*, затим сам забележио: *доџна* (овца), али *додоџна*; *скрџена*, али *пкрџоџна*; *двоџ*, али *ид двоџ*.. Све ово јасно показује да овде није у питању само квантитет гласа *е* из *џ* под узлазним акцентом, него се ту ради о дуљењу уопште гласа *е* у извесним позицијама. Мени су довољни ови примери које имамо овде да покажу како се овде врши, истина још скривено, један процес дифтонгизације *скуја* гласова који се саспоји од једног

<sup>1)</sup> Der štokavische Dialekt, 87—89.

<sup>2)</sup> О губљењу гласа *ј* у оваквом положају в. ниже.

неакцентованог вокала и другог акцентованог или неакцентованог е, између којих може бити или не бити слабо артикулисан елемент несложног гласа ј. Слабљење, дакле, претходног вокала проузроковало је, непотпуно још, дуљење другога. (Тај процес који овде претпостављам може бити у свом почетном стадијуму, тако да је сасвим далеко од тога да доведе до једносложности у стапању два вокала).

Немамо, дакле, разлике у изговору замене узлазним акцентом акцентованог *џ* у оном смислу у ком то налазимо у Вушовића и Ружичића, али се по који пут, иако ретко, и то само код извесних претставника овога говора, може чути и скоро, а можда и сасвим, потпуно дуљење гласа у овом случају. Од исте особе сам, на пр., чуо *налијевати* са нашом полудужином (ја овде не бележим полудужину акцентованог слога, него остављам да се подразумева у свим оваквим примерима), а другом приликом чуо сам од те особе глагол са дугим акцентом: *налијевати*. Ако је реч јаче наглашена, ако се хоће да да свечанији тон, онда код извесних лица (то помало постаје, чини ми се, за говор извесних села карактеристично) *настаје ово квантитетско померање од полудугог до сасвим другог акцената*<sup>1)</sup>.

Као и у осталим говорима ијекавског типа *ј* од гласовног скупа *је* који је постао од кратког *џ* иза сугласника *р* и у овом говору обично се губи, и то овде доследније него у многим другим говорима, и правилније него што то показује данашњи књижевни језик. Од оних речи које Вук пише са *је* које је постало од *џ* у оваквом положају (види. Maretić: Gram. i stil., 101: *grjěšan, strjělica, rjědi, rjěcit* и сл.) овде то *ј* задржавају само речи: *старјешина* (и сличне речи од основе *старјеш-*) и ген. sing. *корјѣна* (ова реч и у зависним падежима задржала је *ј* свакако под утицајем номинатива — *кдрјѣн*, после чега је опет дошло *кдрјѣн*, што се чује поред *кдрјѣн*<sup>2)</sup>). Место *старјѣши* у П. и Др. редовно чујемо *стјарјѣши*, иако у осталим глаголима овога типа имамо (што није особина већине ијекавских говора) сасвим лепо сачуван стари:

<sup>1)</sup> Мислим да би у овом смислу требало подробније проучити све говоре овога типа и претрести на терену испитивања и Вушовићев и Ружичићев материјал.

<sup>2)</sup> Не знам зашто би се стало на пола пута у књижевном језику, — кад се већ почело са исправљањем Вукова писања речи *стјрјелица, погрјешка* и сл. на *стјрелица, погрешка* и сл., што је већ учињено, — зашто се не би ишло и даље са речима као што су *горјѣши, рјѣчиш* и сл., кад се стварно мало где у народним говорима те речи тако изговарају.

однос инфинитивне и презентске основе — *џ*: *и* (в. ниже: *виђѣши*; *видим*). Интересантно је што се прилог *горе* изговара тако — без *ј*, изузев у случају кад ратар, орући, викне волу, кад овај скрене наниже и поквари бразду: *здрје*. Овај пример би лепо потврђивао Вушовићево мишљење да овде игра улогу граница слога (Д. Зб. III, 9). У овом случају кад је реч више узвик, кад је на њој сила изговора толика, да се сваки слог отсечно изговара, није се могла померити граница слога, чим би се створио услов за губљење гласа *ј*: у том отсечном изговору слогова *ј* је било одвојено од *р* и тако се сачувало.

Поменућемо овде глагол *обѣћати*, поред обичног глагола *обѣћати*. Први је глагол — са диференцираним значењем према другом — постао према перфективном глаголу *обѣћити*, по угледу на однос глагола *пјмјерити-пјмјерати, умјерити-умјерати* и сл., где је однос глагола на пр. *ојазити: ојазјати* дао аналогичном однос замене кратког и другог „јата“ *је: јѣ*.

Правилно се јавља *и* место *џ* испред *о* и *ј*: *видијо* (о гласу *ј* у оваквим примерима в. ниже), а *виђела, сјјати, стјаријег, сјјо, стјјо* (*сестји, шћѣши*), затим: *јјо* од *јѣсти* (*јизијо, прѣијо* и сл.). — Правилно се замењује и рефлекс „јата“ у туђој речи *аудио-анђела* (Бок с нам њ аудио Бџи! *анђели* ми ш њим!).

Нередовна је замена *џ* са *и* испред новог *љ* и *ђ*: *биљег, биљегјаница, биљегјане; сјћѣши, сјћек, сјћела* (према овом и *сидио*);

а с друге стране имамо: *вређѣши, понђѣљник* и сл.

Мање се у овом говору него у осталим суседним налази речи с новим *ије* или *је* које је као рефлекс старог гласа *џ* дошло нефонетским путем, као у примерима: *пјочијевати* (почивати), *пјодумијѣти* (*ије* м. е), *кјѣсело* (од *кисјело*), *кјѣселина* (и сродним речима), *сјрдма сјрдмашан*. (Испореди овакве примере код Вушовића — ор. cit. 11, — код Решетара — Der štok. Dial., 74, код Ившића — Rad 196, 141). Мало је обичнија ова појава у суфиксу *ијер* м. ир: *кјумијер, вјдијер, кјсијер, пјутијер* и сл. (Проф. Ившић овакве примере тумачи тако да се од *ир* добило *ијер* фонетским путем, као и у другим случајевима где у понеким говорима добијемо *ијер* (односно *ер*) од *ир* — ор. cit. 141, 166—7), — међутим Вушовић мисли да смо овде промену суфикса добили утицајем италијанског језика (ор. cit. 10).

У заменицама и придевима имамо увек дуже облике: *дѣбријем, ѣвијем* (instr. sing. masc.), *злјјег, мјлијег, ѣвијег* (gen. pl.), *ѣнијем,*

злийјем, мџлийјем (dat. instr. и loc. plur.), немамо, дакле, *ддбрим*, *двџм* и сл.

У прилогу *џагда*, што се местимично чује место обичног *џегда*, имамо *а м. е* од *џ* (после извршеног јотовања). Може ли се ово објаснити откуд аналогјом према *свагда* (у другим говорима — овде је обичније *вазда*), или има какве везе по постанку с прилогом *џа* туђега порекла (*џа* тамо, *џа* амо = час тамо, час амо), тешко је утврдити.

У извесним говорима јужнога типа налазимо прилоге: *овде*, *онде*, али редовно *џе* (м. *иде*). У овом говору, међутим, налазимо у Пиви редовно *оџе* (од *овџе*), или *воџе* и *онџе* (ијекавски изговор с најновијим јотовањем), док се у Дробњаку у севернијим селима чује и *овде* и *онде*. — Изговор *овџе*, *оџе* и *овдје*, како тврди В. Ћоровић (Гласник земаљског музеја у Босни и Херцеговини XXV, 8) чује се и у Мостару, а то сам и ја чуо западније у херцеговачким говорима, до Мостара. У облицима *овде* и *онде* чува се, вероватно, старије гласовно стање ових речи (види: Маретић, 103).

Поред обичних примера где место старог *џ* налазимо *е* који су општије природе у говорима јужнога типа и што је дошло мешањем дијалеката, или утицајем књижевног језика (*зеница*, *цестџа*, *џренос* и сл.) у П. Др. Дрчкије би се могао тумачити пример *мџдџенци* (општа именица и име празника — поред *браџенци*); затим: *кдсџрџи*, *кдсџрџиџан* (м. *костџриџи* и *костџриџиџан*). Интересантан је обрнут појав да се у једном делу овога говора сачувао правилно фонетски облик придева *смџеџ* (старо *смџдџџ*), док се у другим ијекавским говорима изговара екавски *смеџ* (а у том облику га имамо и у Вукову речнику).

д) Вокал *о* нема много промена. Што долази у место *о* у речи *унџе* и *нуџ* (онде), — чује се у неким селима у Дробњаку — биће дошло, ако не прво у *унџе* под утицајем *н*, оно аналогјом. Могли смо ту добити у најпре у речи *нуџ* (вероватно да би се нашло и *вуџ*, али ја то нисам чуо) према *џуџ* (*џу*), па како се напореда употребљавало *ндџ* (добивено од ноџе, в. ниже) и *нуџ*, добили смо паралелно томе *онџе* и *унџе*.

џ) Глас у примарног или доцнијег порекла (од старог *ж*, *џ*, или од *вџ* и *вџ* у почетку речи) мало има промена. Код речи *уџ* место *ваш*, налази се свуда *у*, унесено из падежа где је стари полугласник дошао у отворен слог (*вџиџ*: *вџиџи*). Имамо неколико речи где је у оваквом случају *ва* дошло према црквеном *во*: *Вџскрс*, *вџисџину* (*заисџиџа*), *вџвиџек* (*увџиџек*).

Забележио сам један пример замене *у* са *о*. То је код именице *џм* (овде тај акценат; у Вука *џм*), и то само у изразу *џасџи на џм*, што се изговара *џџсџи нџом* (сетити се) где се *нџом* осећа као једна реч, и то као прилог. Ово би могло значити да се затворено *у* асимилује помало према отвореном гласу *а* и постајући отвореније даје у овом случају *о*<sup>1)</sup>.

Глас *и* м. *у* у презенту од глагола *биџи* — *биџџм* м. *будџм* — дошао је, свакако, из осталих облика овог глагола.

е) Пошто смо овако кратко говорили о вокалима посебно, задржаћемо се и на извесним општим појавама вокализма у говору Пиве и Дробњака.

Нема у П. и Др. много примера асимилације вокала, — који нису познати књижевном језику. Од примера које бележи Вушовић за говоре ист. Херцеговине (Д. Зб., III, 12—13), а које сам и ја чуо у другим крајевима, овамо се чује само: *џномо* (*џнамо*), *џџџе* (*џџџо*), *џнџџ*. У овим примерима, изузимајући први, ја не видим асимилацију, јер нам асимилација, као што је претпоставља Вушовић, не може објаснити промену акцента и дужину. Ја мислим да смо ми ове облике ових речи добили на тај начин што се ту удружио обичан прилог — *џво*, *џџо*, *џно* и узвик *џџ*. Обичан је у овом крају узвик *џџ* кад се хоће некоме на нешто да скрене пажња, или при дозивању. Како прилози *џво*, *џџо* и *џно* могу често имати усклично значење (*џво џи!* *џџо џи сџд!* *џно га дџџ!*), то је могао постати после обичне употребе *џџо џџ* узвик (а не прави прилог) *џџџџ* (где је првобитно први део сложене речи био носилац акцента), па је, даље, преношењем акцента од *џџџџ* могао постати акценатски облик речи *џџџџџ*. Оваквом тумачењу ишло би у прилог и то што значење речи *џџџџ* (што се добило после обичног отпадања *џ*) и ређег облика *џџџџџ* и јест у ствари више усклично него право прилошко: *џџџџ га!* каже се, као у одушевљењу, кад неко некога познатог изненада угледа, или кад неко, вољен, неочекивано дође; док је обично: *џџо га џџ идџ*. Из овог усклично-прилошког значења могла се, наравно, развити и употреба ових речи и у правом прилошком, уколико би се могле наћи ове речи употребљене у том значењу.

<sup>1)</sup> Овде бисмо могли претпоставити и процес сажимања у корист гласа *а*, што у почетку даје неку врсту асимилације *у* према *а*. Ово сажимање *у* овом изразу извршено је потпуно у неким говорима (исп. *пџт* у косовско-метохиском дијалекту — Елезовић, Речник кос.-мет. диј., Д. Зб., IV, 440). У Колашину сам чуо *нџм* — сажимање у корист гласа *о*.

Имали бисмо још асимилацију у речи *навалицѣ* место и поред *наволицѣ* (у Вукову речнику је први облик ове речи — *навалице*), затим, *дшолѣ* (одатле) поред *дшалѣ* (и *ошале*, и *дшале*, — в. ниже).

У речи *ндо*, место *недо*, коју сам чуо само у тужбалицама (вероватно је дошла у овај крај са стране), на пр.:

Да ми није јада више,  
Ндо моје браће миле...

немамо, мислим, асимилацију, него је о добивено контаминацијом речи *него* и *но* које се употребљавају у истом значењу адверзативних свеза.

У бројним прилозима, поред *чѣшверо*, *иѣшверо*, *шѣштеро*, *сед-моро*, *дсмеро*, *дѣсештеро*, *једанѣштеро* итд., имамо и *чѣшворо*, *иѣшоро*, *шѣшоро*, *сѣдморо*, *дсмороро*, *дѣсешоро*, *једанѣшоро* итд.

ж) У *сажимању вокала* говор Пиве и Дробњака разликује се донекле од јужнијих говора ист. Херцеговине, како се види по материјалу који налазимо код Вушовића.

1) *a+o* у П. и Др. даје *сажимањем ђ*, као и у осталим говорима овога типа: *ддиѡ*, *рѣкѡ*, *прѣдѡ*, *прѡдѡ* *укрѡ* итд. Али и овде у једноме се разликује овај од осталих околних говора, код којих се врши *сажимање* у корист гласа *о*. И у говорима јужнијим (види код Вуш.: *зѡва*, *жѡ*, *Грѡво*, Д. Зб. III, 13) и у говорима источнијим (што сам чуо у говорима Мораче и Колашина, и што ће тамо бити, мислим доследније спроведено него у првима) ово *сажимање* бива и онда кад је *a* под акцентом, па и у двосложним речима *жѡ* (*жѡо*), *дѡ* (*дѡо*) — у Морачи). Међутим, овај говор у овом случају нема *сажимања*: *зѡва*, *јѡ* (*јахао*), *крѡ*, *дѡ*, *зидѡ* и сл. Разумљиво је што од тога имамо отступање код речце *кѡ* (*кѡо*), јер је ова реч у реченици обично неакцентована. Тако ћемо чути, поред обичнога *дѡ*, и: је ли Бѡг *дѡ* ко ѡд Боснѣ; нѡ *дѡ* му ђѡвѡјку — *сажимање* пошто је акценат превучен. У *сажимању a+o* углавном гласова слагали би се с овим говором и говори западнији (гатачки) и североисточни (пљеваљски). *Сажимања* нема ни кад је *o* акцентовано: *сѡрадѡиш*, *пљадѡиш* и сл.

У овом крају има севернијих села — и у Пиви и у Дробњаку, где се *сажимање* врши, не у правцу гласа *o*, него у правцу *a*, као у црногорским говорима. Нисам доспео да дам границе овом појаву, и тачно одредим уколико је та црта обухватила читава села, а уколико се она у извесним селима делимично налази. Уколико су та села јужнија и тим ближа говорима Никшићког Поља, уколико је та појава доследнија. У Брезнима, селу у Пиви, где је

*сажимање* у корист гласа *a* најдоследније изведено, налазимо и досељавања из Никшићког Поља. (Једна грана породице Дурутовића налази се у Шипачну — у Никшићком Пољу, а друга у Брезнима). Ову малу говорну разлику осећају становници ових села, тако да се они у овим најјужнијим селима некако осећају ближе становништу околине Никшића, иако су од ње одвојени, и теренски планинским венцем, и административно. (У Брезнима ће се често рећи за остали део Пиве: — тамо у Пиви. — Како је у вас у Пиви? питаће Брезњак некога из осталих села Пиве).

У селу Безују у Пиви, а тако је, уколико сам стигао да забележим примере, и у Дубровску, суседном селу у Дробњаку, у мањој мери је распрострањено *сажимање a+o* у *a*. Ту имамо, наиме, *ѡ* место *a+o* само у партицитима: *ддиѡ*, *кѡзѡ*, *пѡсѡ*, и то већином код старијих људи (док код млађих чујемо: *ддиѡ*, *кѡзѡ*, *пѡсѡ* итд., али је редовно *кѡшѡ* (*кошао*), *ѡзѡ* (*узао*), и сл. и код старијих. Нисам стигао да утврдим која села с југа у Дробњаку, поред најјужнијих — Мокрог и Милошевића, обухвата *сажимање a+o* у *ѡ*, али је поуздано да средишња села већином чувају своју особину замене *a+o* у *ѡ*.

Као што рекосмо, ова је црта дошла из јужнијих говора — оних говора околине Никшића који су особину примили од црногорских; ширило се то то више што је том била особина говора негдашње престонице, али се у новије време у селима где се то није раширило у већој мери помало губи. Уколико се ова црта говорна јавља у унутрашњим селима у Пиви, наћи ће се код појединих људи или породица чији су претставници некад службовали, или иначе живела у варошима у бившој црногорској држави, или ће се у Пиви и у Дробњаку наћи код које породице у оним местима где су биле средишне племенске установе, као у Горанску (у Пиви), Шавнику и Жабљаку (у Дробњаку). Занимљиво је што ову црту налазимо у Дробњаку у већој размери. Поред тога што, као што рекосмо, средишња села имају правилно: *ддиѡ*, *кѡзѡ* и сл., крајна северна села имају, као и јужна — не знам да ли толико и доследно, — *a+o=ѡ* (Његовођа и др.). Вероватно је да је то дошло отуд што ова села имају у планини Сињавини катуње у суседству са црногорским катуњима Бјелопавлића.

д) *a+e* *сажимањем* даје *ѣ*: *јѣдѡнѣс*, *дѡвѡнѣс*, *сѣдѡмнѣс* итд. И овде акценат смета *сажимању*: *дѡвѣс*, *дѡвѣсѡина*, *маѣшѡн* (помали), *наѣро* (накриво), *наѣриши*.

з)  $e + a$ , ако ниједан од ова два гласа није акцентован, сажима се у  $\bar{a}$ : *идгладј* (*идгледај*, — после губљења  $\bar{d}$ ). Ако је  $e$  с кратким низлазним акцентом, нема сажимања: *глџај* (*гледај*), *нџакав* (*некакав*), *зџак*, али ако је  $a$  акцентовано, онда се сажимање може вршити — (ако није случај где је  $e$  у речци *не* па се осећа нијечно значење речи: *накав* место *некакав* (јер се може чути и тај акценат поред обичнијега *некакав*) — *наки* људи дошли да те траже.

Није лако објаснити губљење дужине, ако се претпостави, као што то узима Вушовић (Д. Зб. III, 17), сажимање  $e + a$  у примерима: *маћа* (*маћеха*<sup>1</sup>), *грија* (*гријеха*<sup>2</sup>), *смија* (*смијеха*<sup>3</sup>). Вероватно би било да у два последња примера — *грија* и *смија*  $e$  нисмо ни имали, него да се, кад се изгубило  $x$ , још док је  $\bar{b}$  могло бити дифтоншког карактера са затворенијим  $e$  у другом делу (*ie*), између  $\bar{b}$  и  $a$  развило  $j$ , па је могло испред тога  $j$  такво  $\bar{b}$  дати (као што је дало у другим случајевима испред обичног  $j$ ) глас  $u$  — *\*грѣха* — *\*грѣа* — *\*грѣја* — *грија*<sup>4</sup>). Ја, дакле, мислим да је ту  $\bar{b}$  испред  $a$  дало  $u$  сличним процесом којим је дало  $u$  испред  $o$  (*живио*, *дио*, *стио* и сл.). И у примерима *живио*, *дио* прелаз  $\bar{b}$  у затворенији глас  $u$  извршио се, свакако, после образовања меког  $j$  (које се у ствари чује у обичном изговору) између  $\bar{b}$  и  $o$ , јер само  $o$ , као отворенији глас, ту такву промену не би условило. Овим оваквим тумачењем фонетског појава код примера *грија* и *смија* да се објаснити и дужина и узлазни карактер акцента у првом слогу, и да се, нарочито, објаснити краткоћа у другом слогу, која искључује претпостављено сажимање. Вуков акценат: *смијеха* и *смија* (и у овом говору се чује  $\bar{d}$  ( $\bar{d}$ ) *смија* = од *смијеха*: *црѣ* сам  $\bar{d}$  *смија*) *место* *смијеха* и *смија* (што није ретко у нашим говорима), могао је доћи из номинатива (*смије*), где је једино био могућ низлазни акценат.

Као у примерима *грија* и *смија* замену другог  $\bar{b}$  са  $u$  испред  $j$  (иза кога долази  $a$ ) после губљења гласа  $x$ , како смо то ми претпоставили, налазимо још у једној речи, а то је *лија* м. *лијеха*

1) Вуков акценат, а у западним говорима имамо *маћеха* (у Мостару, на пр.)

2) Вуков акценат.

3) Вуков и Вушовићев акц., а у западним говорима *смијеха* — у Мостару, на пр., као и у Дубровнику (Der štok. Dial., 290).

4) Наравно, овде се мора претпоставити да су процеси губљења гласа  $x$ , развијање меког елемента место њега између  $\bar{b}$  и  $a$ , прелаз дифтоншког  $\bar{b}$  у монофтонг  $u$  у таквом положају, — да су дакле, ти процеси ишли и упоредо, а не временски одељено као што би показивала грубо ова схема.

(посијо сам двије три *лије* лука), и то у номинативу и свим осталим падежима.

Тумачење гласовног постанка примера: *грија*, *смија* и *лија*, место *гријеха*, *смијеха* и *лијеха*, донекле потврђује један пример (забележен кад сам већ имао написано горње тумачење), који има сличним процесом добијено фонетски  $\bar{u}$  од  $\bar{b}$ , а то је: *двѣј двѣ* (*имѣк* једну *крѣву* и *двѣј овѣ*; да ми не виђе  $\bar{b}$  *двудѣ двѣј двѣ*; прѣдадок му *двѣј двѣ* и *двѣје кѣзе*). Као што ће се видети ниже, по правилу овога говора бројеви у оваквим позицијама губе свој акценат, те је пример *двѣј двѣ* постао преношењем акцента од *\*двѣ двѣ*, као *двѣје краве* од *двѣ крѣве*. Не можемо у овом случају претпоставити замену  $\bar{b}$  са *ије*, зато што не бисмо на тај начин могли објаснити редукцију гласа  $e$ , јер би било акцентовано, нити бисмо могли објаснити дужину гласа  $u$ . Овде је, истина, замена испред  $o$ , али развијање хијатског  $j$  и дужана гласа  $u$  претстављају потпун паралелизам горњим примерима. — Ја никако не сумњам да није прелаз  $\bar{b}$  у  $u$  у ијекавским говорима у положају испред вокала ограничен само на положај испред вокала  $o$ . На пр. у имперфекту у наставку *ијах* место *ѣах*, по мом мишљењу, замена је *ијекавска* у овим говорима, а не *икавска*, како би се могло претпоставити (исп. стсл. *ѣловѣахъ* и наше *ѣловијах*). Зато мислим да није добро Решетарово мишљење да  $\bar{b}$  ни пред једним вокалом осим вокала  $o$  није могло стајати (Види: Zur Aussprache und Sreibung des  $\bar{b}$  in Serbokroatischen — Archiv für slav. Phil., XIII, 594).

Још један случај, паралелан замени  $\bar{b}$  са  $u$  у примерима *грија* *смија*, *лија* (*гријеха*, *смијеха*, *лијеха*, имамо овде у плуралу од речи *мијех*, који овде гласи *мијови*).

У примеру *маћа* (*маћеха*) могли смо имати нешто друго, али слично горњем појаву. После губљења гласа  $x$  у речи *маћеха* може се претпоставити нека мала редукција вокала  $e$ , као што би било и природно у слогу иза акцента, а испред вокала. Такво редуцирано  $e$  иза палаталног консонанта  $\bar{h}$  могло је бити затвореније — *\*маћ<sup>e</sup>а*<sup>1</sup>). Одатле смо могли добити с једне стране *маћа*, пошто се такво  $e$  могло сасвим изгубити, а с друге стране *\*маћуја* (у овом говору имамо и *маћа* и *маћуја*), пошто се могло између оваквог затворенијег  $e$  и  $a$  развити једно  $j$ , и пошто је могло ово наше  $e$  у таквом положају да добије још затворенију боју — из чега се опет морао добити осећај гласа

1) Тачком обележавам затворенију боју гласа.

и, тако да се и развио тај глас — не више редуциран. Наравно, овде се мора претпоставити нека аналогија за промену акцента.

4) *e+o* сажима се у дуго *ō*: *īrō кућē* (*īrekō кућē*), *īrō њивē*, *īrō њега*, *īrō мене* (нећеш већко *īrō мене* мртва), *svōsve* (*свеосве*) У овим примерима, како видимо, не смета акценат сажимању. Могу се ови примери чути и без сажимања: *īrō њега*, *īrō<sup>1</sup> кућē*, *īrō њивē*, *svēdsve* и сл. А несажет је увек придев *stīdon* (*stīdona крџа*). Сажимање је обичније, ако ниједан од ова два гласа није акцен-тован: *īrō ливадē*, *īrō кдсē* (зачче *īrō кдсē*), *dēbō* (*dēbō* е ко крмак), *vēsō*, *ūzō* (узео), *īrēiō* (од гл. *īrēiēši*).

Обичан је случај да се не врши сажимање кад вокали дођу у међусобни додир у сложеницама, где се сложеност речи осећа још: *naoidslom*, *naoblāchiši*, *īreobrazīshi*, *īreokrēnuši*, али имамо случајеве где се *e+o* и у таквом положају сажимају: *Prōbrazēnije* (*Преображење*), *īrōblāk* (*преоблак*) и сл.

5) *u+o* сажима се у *o*: *lūiō*, *ošino*, *šrēsno*, *kōsno* се и сл. Ако је *u* или *o* под акцентом, сажимања нема: *čūo*, *šrūo*, *dūvniak*, *dūdvaši* (*духовник*, *духовашти*) итд. Има доста примера у којима се сажимање не врши кад се међусобни додир ових вокала нађе и иза акцента у партиципу сложеног глагола једносложне основе простог глагола: *dbuo се*, *naduo се*, *ddūo*, *īrēuo*. — Изгледа да процес сажимања у партиципу није још готов ни онамо где је обичан. Ако се јаче реч нагласи у реченици, чуће се и у другим случајевима несажети примери: *vrnuo* (поред обичнога *vrno*), *īosrnuo* (поред *īosrno*), *oiānuo* (поред *oiāno*) и сл.

6) *o+a* даје *ā* — *nāko* (*но ако*: платићеш ми *nāko* те не *ūvatim*), *āmo* (*овамо*, — после испадања гласа *v*).

7) Овде ћемо поменути сажимање двају једнаких вокала кад се нађу заједно, а то бива обично у склопу речџи које акценатски чине једну целину: *ħāvōdnijo* или *ħavōdnijo* (*ħаво однио*: *nēmām ħāvōdnijo* брашна), *dāko* (*да ако*: *dāko* бидē сџтра лијепо; *dāko* *ūtoļi mālo vjētar*), *svēdno* (*свеједно*: *радијо*, не *радијо*, *svēdno* ти). Овамо би дошло и сажимање у енклитикама. Поред обичног сажимања *ме је* у *mē*, *ше је* у *šē*, *се је* у *sē* овде се сажима *ће је* у *ħē* (исп. А *ће* био Драшко Поповићу, — код Његоша), *ће је* даје *ħē* (*он ħē* вићети = он *ће је* вићети; *biħē* = *биће је*). У сложе-

2) Обично се у П. и Др. предлог *īreko* јавља са редуцираним гласом *k* (да је ово познато и другим херцеговачким говорима, али без нашег сажимања, види се из „Дневника Прокопија Чокорила“, писаног половином прошлог века у Мостару, — в. *Гласник Земаљског музеја* XXV, 10),

ним речима где се осећа сложеност, тако да се чува граница слога, тога сажимања нема: поддити (*īpohodiši*), *īpoddavio*, *īpodd-juširilo се* и сл. Овде, свакако акценат и осећање прилошког значења речи *īo* чува границу слога. Али према *īpodiši* имамо именицу *ībdi* (*походе*, девојци иза удадбе). Сажимање се налази после губљења *j* у заменицама *čij* (*чији*), *nēčij* (*нечији*), *nijčij*, *svāčij*, затим у компаративима придева: *novij* (*новији*), *zdrāvij* (*здравији*) *īrāvij* (*правији*) и сл. — в. ниже.

#### Елизија вокала

У енклитикама које се завршују кратким вокалом, ако се нађу пред речју која почиње вокалом, настаје елизија вокала енклитике. А тако обично бива и са задњим вокалом других речи, које, као енклитике, стоје неакцентоване у реченици (ређе и код акцентованих речи). Примери: *Mij* ћемо *m'* (*му*) *učiniši* што мотремо; трѣвало би *m'* (*ми*) *izvadiši* ови зџб; не могу *š'* они одбранити; најпошље *ħē z'* *ubiši*. — *ūsijaħu mal' dvsa*; *šħak mal' ūžeta* *isples za tvvārninē*; ето *tēlādi doļ' ū žitu*; *žēla sam gor' u dōlu*. — Ту елизију имамо у сливеним прилозима: *evōħe* (*ево оће*), *evōvudā* (*ево овуда*), *enōnħe* (*ено онће*), *enōnudā* (*ено онуда*), *evōvij* (*ево ови*), *enōnij* (*ено они*), *evāmo* (*ево амо*), *enōmo* (*ено-ономо*<sup>1</sup>) и сл.

Само један пример сам забележио такве врсте где се елидира дуг вокал: *juħ ūjušru m. juħ ūjušru*; а редовно је: *juħ u ħōdnē*, *juħ izā ħōdne* и сл.

У оваквом додиру вокала имамо један случај где се не елидира вокал енклитике, него вокал главне речи: не било *mu' rōkā* (не било му урока), па онда и: не било *ši rōkā*. Ако је у овом случају елизија вокала енклитике, онда је разлика у акценту именице: не било *mu' rōkā*, лијеп је; напредан је не било *mu' rōkā*, — али: не буди *š' ūrōkā*, свијетō си; не било јој *ūrōkā*, баш ваља шта речеш.

У говору Пиве и Дробњака, иако релативно мало према осталим говорима, налази се редуције вокала у различитим позицијама, редуције уопште гласова, као и читавих слогова у појединачним примерима, где је тешко наћи унутарњу везу појава, поставити услове и систематисати грађу. Ту су од значаја били појави аналогије, психолошки моменти везани за морфолошке

1) У проклитичком положају слична елизија дала је предлог *viš* место *više*: *viš ubla*, према чему: *viš mosta* и сл.



У овом случају имамо померање места артикулације: уснено *й* померањем места изговора испред зубних гласова прелази у зубно-уснено *в*. Уколико ови појави нису обухватили све случајеве где се *й* нашло испред зубних гласова, биће сметао какав психолошки моменат. На пр. у речима: *йсећй*, *йсйна*, *йсешо*, *й* се очувало под утицајем облика номинатива и других падежа основне речи — *йас* (пса).

Исти је случај са сугласником *й* у средини речи и испред *к*, *ч* и *ц* (у почетку речи нисмо ни имали додир ових сугласника): *овкѡрачйши* (опкорачити), *овкучйши* (опкучити), *клѡвкѡ* (крупко), *шйска* (шипка), *шйвкѡши*, *кѡвча* (копча), *кѡвча* (овца рогова сличних копчи), *кѡвчѡрога*, *закѡвчѡши*, *овчй-ниши* (опчинити).<sup>1)</sup>

Али се у парадигми увек чува *й* непромењено:

*бѡйка* (*бѡбак*) *шййка* (шипак), *врѡйца* (врабац) итд.

Физиолошки процес овог прелаза *й* и *б* у *в* испред експлозивних сугласника почео је, вероватно, губљењем експлозије тога гласа; од две експлозије — када се *й* нашло испред *ш* или *к* — прва је почела слабити. Тим је сад глас мало слабије експлозије померао се у месту изговора према јачој експлозији наредног гласа. (Ја не сумњам да је *в* експлозиван глас, слабије експлозије него што је глас *ш* или *к*).

У случају кад је глас *й* био испред фрикативних сугласника *с* и *ш*, тај је прелаз могао бити мало друкчији. Овде није морало бити слабљења експлозије, али је било удаљено место експлозије првога од места где треба да се образује пролаз ваздушне струје за изговор наредног фрикативног гласа. Померањем места експлозије учинио се лакшим изговор ових гласова тим што, док још при мањој експлозији гласа *в* није сасвим пуштена ваздушна струја, од исте и нове струје образује се фрикација следећег прострујног сугласника<sup>2)</sup>.

Од овог физиолошког био је јачи психолошки моменат у горњим примерима: *йсѡ*, *йсѡћи*; *бѡйка* итд.

У речи *йрѡвѡши* (увек место *йрѡвѡши*, — овај гласовни облик речи је и Вук забележио), *йрѡва* (= проба; — говдрио сам ја то

<sup>1)</sup> Ово секундарно *в* испред *к*, *ч* и *ц* се доста по изговору приближује гласу *ф* (иако тога гласа нема, како рекосмо, у овом говору на свом првом месту): *Тривфковић*, *Живфковић*, *ковфча* и сл.

<sup>2)</sup> Исп. ову промену и у другим говорима, — код Решетара (Der. štok. diai., 125—6) и код Ивчића (Rad 196, 194).

*дрѡвѡ* ради), имамо примарни изговор страног порекла. Занимљива је промена *б* у *в* испред *њ* у имену *Дрѡвѡњѡк* (*Дрѡвѡњѡци*, *дрѡвѡњѡчки* и сл.) — Етимологија речи *Дробњак* доводи се у везу с речју *дроб* или с речју *дрѡбиши* (разбацало, раздробљено насеље).

Промени гласа *й* у *в* испред неких од поменутих сугласника сличан је и случај промене гласа *м* испред истих гласова. И овде настаје промена *м* у *н* померањем места изговора (свакако под условима сличним онима горе):

*мѡлѡн ше* (молим те); *кѡмѡн ше* Бѡлом; *слѡнка* (сламка), *ункнѡши* (умкнути), *унче* (умче—умаче), *мѡнѡд* (момчад), *кѡнѡшија* (комшија), *кѡнѡшйѡши*<sup>1)</sup>, *сѡнѡсија* (симсија); дѡђу, *чѡн* се вратим.

Само у овом случају нема, као што смо то горе нашли, изузетка ни у парадигми: *крѡка* (крмак), *јѡнка* (јумац), *мѡнка* (момак) *мѡнци*, *мѡнцима*, итд. Обрнуто, испред *й* прелази *н* у *м* *јѡдѡмиуш*, *јѡдам брѡв* и сл.

Испред меких консонаната уснени глас *в* често се губи (обичније него у другим позицијама):

*јѡверица*, *благѡсѡљѡши чѡек-чѡѡка*, *бѡђе*, па даље и: *сѡшѡвѡши*, *сѡш*, *сѡдок*, *мѡѡед*, *ѡѡшѡко* (место: *свѡшѡвѡши*, *свѡш*, *свѡедок*, *мѡдвѡед*, *Цвѡшѡко*) и слично.

У групи сугласника губи се *в* у речи *срѡб* м. *сврѡб*.

## б) Зубни сугласници

Важно је поменути испадање зубног сугласника *д*, ако се знађе на крају речи у предлогу испред речи које почињу извесним гласовима. Тако у предлогу *йред* и *исѡред*, *йѡд* и *исѡд* *д* испада испред речи које почињу гласовима *ш* или *д*:

*йрѡ шѡбѡм* (пред тобом), *йсѡре шебе*, *исѡрѡ шѡшѡ*, *ид шѡбѡм* (под тобом), *ид шѡрѡбѡм*, *исѡ шрѡња*; *йрѡ добрѡм* људима, *йсѡре дѡна*, *ид дрѡшѡм* итд.

Пред африкатима *ћ* и *ѡ*, пошто они садрже у свом првом делу гласове *ш* и *д*, такво *д* се неће изговарати:

*йре ѡѡром*, *йре ѡѡлом*, *йѡ ѡѡсѡм*, *йѡ ѡѡровѡм* *Пѡѡинѡм*, *ѡ ѡѡвѡјкѡ*, *йсѡре ѡѡвера*;

тако исто и испред *ѡ*:

*йре ѡѡмијѡм*, *ид ѡѡѡѡм*, *нѡ ѡѡдѡрѡма* (над жандарима).

<sup>1)</sup> Ако реч *комшија* не буде примљена с кореном *кон* (*кѡн*), како може бити и у турском (в. Rj.J.A).

Испред сугласника *k* испада *đ* у овим примерима понекад, ако се акценат преноси на предлог:

*п̄р̄д кућѡм, ис̄п̄р̄д кућѣ* (али *п̄дд кућѡм, ис̄п̄дд куће*<sup>1)</sup>).

Обичније је задржавање гласа *đ* у овом случају и у предлогу *п̄ред* и *ис̄п̄ред*:

*п̄ред каџѡм, п̄ред крметѡм, п̄ред касѡм, ис̄п̄ред каџѣ, ис̄п̄ред колибѣ* (у ствари је овде *ш* место *д*: *п̄реш каџѡм, п̄реш крметѡм* итд.).

Кад се акценат не преноси, *đ* такође остаје:

*п̄ред (п̄реш) кѡлибѡм, п̄ред (п̄реш) кѡсѡм, п̄ред (п̄реш) кѡлѡм* итд.

Испред речи које почињу зубним пискавим гласовима *s* и *ш* или зубним шуштавим *ш* и *ж* крајње *đ* у свих оваквих предлога испада:

*п̄р̄д с̄шајѡм, ис̄п̄р̄д с̄шајѣ, п̄д с̄шајѡм, из̄н̄д с̄шајѣ, п̄р̄д сијеном, ис̄п̄р̄д сијена, п̄д сијеном, н̄д сијеном* (над сијеном), *д сијена, п̄р̄д Зѡркѡм, о Зл̄ашѣ, п̄о зубѡном, п̄о закѡном, о зѣмљѣ, п̄о зѣмљѡм, п̄р̄д ш̄шлѡм, п̄д шумѡм, д ш̄шлѣжи, п̄р̄д Живанѡм, о Ж̄арка, п̄о ж̄алѡм, на ж̄енѡм, д жиџѣ, д ш̄ша, (р̄аш̄ша).*

Испред сугласника *z* у овим предлозима *đ* испада понекад:

*п̄о гл̄авѡм* (под главом), *п̄д гл̄аву* (донеси ми што п̄д гл̄аву), али: *п̄ред гл̄авѡм, од гл̄авна, п̄ред гл̄авѡм, п̄д гл̄авѡм, п̄дд гл̄авѡм* итд.

У бројевима *п̄еш*, *дѣвѣш* и *десѣш*, ако број *s* именицом чини акценатску целину, и кад тој целини именица даје свој акценат, *ш* испада, с малим изузецима, испред гласова: *б, г, д, ђ, ж, з, њ, с, ш, ч, ц* и *ш* (не испада, дакле, испред сонантних гласова: *в, ј, л, љ, р, м, н, њ*):

*десѣ баба, дѣвѣ бикѡв̄а, п̄д гл̄авѡм, дѣвѣ гл̄авѡм, п̄д дан̄а, десѣ дин̄ар̄а, п̄д ђ̄ак̄а, дѣвѣ ђ̄евој̄ак̄а, дѣвѣ ж̄еш̄ел̄иџ̄а, дѣвѣ ж̄ен̄а, п̄д з̄миј̄а, десѣ з̄р̄н̄а, дѣвѣ п̄рош̄т̄аџ̄а, дѣвѣ п̄уш̄а* али пет *п̄уш̄а, п̄д п̄р̄с̄т̄а, п̄д п̄рош̄т̄аџ̄а, п̄д п̄лѡч̄а, п̄д п̄ар̄а* и сл.), *п̄д с̄аш̄а* (пет сати), *десѣ сл̄ик̄а, дѣвѣ ш̄ав̄ан̄а, десѣ ш̄ов̄ар̄а, п̄д ч̄ав̄ал̄а, дѣвѣ ч̄иш̄л̄ук̄а, п̄д ц̄уџ̄а, п̄д ш̄иљ̄ег̄а, дѣвѣ ш̄љем̄ен̄а.*

Увек имамо:

*п̄д вој̄ник̄а, дѣвѣ ј̄унаџ̄а, десѣ л̄ан̄аџ̄а, п̄д р̄ал̄а, десѣ над̄н̄иџ̄а, дѣвѣ м̄уз̄ниџ̄а, п̄д њ̄ив̄а* итд. (кад број и именица чине акц. целину).

<sup>1)</sup> Као предлози *п̄д* и *ис̄п̄д* понашају се и предлози *над* и *из̄над*: *п̄дд кућѡм, над кућѡм, над колибѡм* и сл.

Природно је испадање гласа *ш* у горњем случају, кад број нема свој засебни нагласак, те се изговара са наредном именицом као једна реч. Број, стојећи ту енклитички, губио је јачину експлозије задњег гласа *ш* испред експлозивних и фрикативних гласова, док се процес тога слабљења није завршио потпуним губљењем гласа.

Ако број, налазећи се с именицом, носи свој акценат, онда тога губљења гласа *ш* нема:

*п̄д баба, дѣвѣш гл̄авѡм, десѣш дан̄а, дѣвѣш ђ̄евој̄ак̄а, десѣш ж̄ен̄а, десѣш п̄уш̄а* итд. (иако се може и овде констатовати слабљење гласа: *п̄д баба, дѣвѣш гл̄авѡм, десѣш дан̄а, дѣвѣш ђ̄евој̄ак̄а, десѣш ж̄ен̄а, дѣвѣш ш̄дв̄ар̄а* итд.).

Код бројева *п̄десѣш*, *шѣсѣш*, *седамдесѣш*, *осамдесѣш* и *дѣвѣдесѣш*, који не могу, као ови горњи, чинити с именицом уз коју стоје акценатску целину, ипак се врши ово губљење гласа *ш*, и то увек у оваквим примерима:

*п̄десѣ баба, шѣсѣ гл̄авѡм, шѣсѣ ш̄дв̄ар̄а, седамдесѣ дан̄а, седамдесѣ п̄уш̄а* (не *д̄ам* ти, да си ме *седамдесѣ п̄уш̄а* рдији!), *осамдесѣ д̄им̄ѡв̄а, осамдесѣ ч̄ав̄ал̄а, дѣведесѣ д̄м̄ѡв̄а, дѣведесѣ кѡњ̄а* и сл. Али је обично: *п̄десѣш нѡн̄а, шѣсѣш р̄ал̄а, седамдесѣш л̄ир̄а, осамдесѣш њ̄еш̄ник̄а, дѣведесѣш ј̄ар̄мѡв̄а, шѣсѣш њ̄ив̄а* итд.

Имамо случајеве губљења гласа *đ* у средини речи између самогласника:

*д̄а в̄иш* (д̄а вид̄иш), *гл̄ѣај* (гледај), *п̄дгл̄ај* (погледај), *д̄ваес* (поред *д̄вадес*), *ш̄риес* (поред *ш̄ридес*).

Необично је овде што имамо у првом примеру — *д̄а в̄иш* кратак слог после губљења *đ*, — као да је ту редуциран читав слог, а не само глас *đ*, а у примерима *д̄ваес* и *ш̄риес* необично је скраћивање првога слога.<sup>1)</sup>

У бројевима *шѣсѣш* (*шѣдесѣш*), *чѣшѣрес* (четрдесет) имамо испадање гласа *đ* дисимилијацијом према гласу *ш*.

Насупрот томе што ови гласови, као што смо видели, слабели се губе често на крају речи — на крају предлога (*đ*) или на крају бројева (*ш*) — испред речи што почињу извесним сугласницима, и што се *đ* често губи у средини речи између вокала, ови гласови су постојанији кад су на крају предлога који је срастао у сложеној речи:

<sup>1)</sup> О скраћивању дужина у случају кад реч губи свој акценат, стојећи испред друге акцентоване речи, говориће се напред.

*підшкуньшица, підшкомандір, нашкайшии, підговориши, під-  
ідниши, пошійешии, прешідсшавлені.*

Али *д* и *ш* обично у таквом случају испред фрикативних гласова *с* и *з* (као и *с* и *з*), *ш* и *ж*, и испред *ц* и *ч*, губе се:

*пирјеседник* (или *преседник*), *оскдчиши*, *позідаши* (подзидати),  
*підзидак* (подзидак), *нажівљети* (надживјети), *ошешаши*  
(*ошешаши*), *оцијейиши*, *очейиши*).<sup>1)</sup>

а ипак се не губе у сложеници где се чува осећање префикса и граница слога: *пшсдшии*, *поззубиши* и сл. У именицама у којима се *д* или *ш* налазе испред завршетка *ство*, редовно се губе: *срєство богаство*, *љуство*, *браство*, *госидство* и сл. Међутим познато нам је да у придевима на *ски ш*, кад се нађе пред таквим наставком, даје стапајући се с гласом *с* африкат *ц*:

*брацкш* (*брашкш*), *сшцкш*, *ршцкш*, *сшјецкш*, *крєвецкш*, то су *сшцкш* послови; тамо у *Ршцкш*; *сшјецкш* је то прдгоница; Бог ти, *брацкш*).

Поменули смо горе познату особину многих наших говора да се *ш* на крају речи губи, ако се пред њим налази глас *с* (*ршдс*, *жшдс* и сл.). То бива и иза гласа *ш*: *пшши* (*пшши*), *пшшши* (прегршт). Али такво губљење није обично код звука *д* у скупу звучних гласова *зд* и *жд*:

*Гвозд* (име места), *гшдз*, *бшдз*<sup>2)</sup>, *зшжд* (какав му је *зшжд* данас)!

Губљење гласа *ш* редовно је и иза *с* на крају речи у глаголима код инфинитива без и:

*мшс* (*мшши*), *кршс* (*кршши*), *шкрас*, *сшс* (*сшши*), *гшс* (*гшши*), *шдс* (*шдши*) итд. На пр. ршно шу сштра *шдмшс*<sup>3)</sup> кршве; мшго си *шдс* с кшња; ако мшре шш шта *шкрас*, д тога жшви итд.

Видећемо да је у говору П. и Др. ређи инфинитив с крајњим *ш*, али код оваквих глагола могао би се чешће чути пунији облик него код осталих:

ошеш ли *мшши* данас двце? — шма шта *гшши* цијелу ншћ; свш лшваду ше нам *шшши* и сл.

<sup>1)</sup> Исп. редукцију гласа *д* у сличним примерима у буњевачком говору „сењскога залеђа“ (Nast. vjesnik, XIX, 346).

<sup>2)</sup> Код Вушовића налазимо у том случају губљење *д*: *гшдз*, *гшдз* (Д. 36. III, 31), а тако и у дубровачком говору: *ршдш*, *гшдз*, *дшз* (Rad LXV, 159).

<sup>3)</sup> Исп. и у сарајевском говору *дшдс* м. *дшдши* (Rad CXXI, 194).

Према женском роду придева *жалосна*, *радосна* и сл., где је *ш* испало по обичају испред *ш*, имамо и у мушком роду: *жшдшосан*, *ршдосан*, *сшдшосан* (в. и напред).

О јотовану гласова *ш* и *д* говорићемо на другом месту, кад буде речи уопште о јотовану сугласника. Овде ћемо још поминути прелаз африката *ш* и *ш* у *ш* који се понекад јавља — обично на крају речи:

*пш* (*пш* — није мшго *пш*, ншма бшашњеника); *дш* (*дош* — сштра ше дш Ршде), *ш* (*ошеш* — *ш* ли дш сштра? — *ш*, да? — Хошеш ли дош сутра? ошеш, да?); *ш* м. *ш* (*докле ш* нш дшше, не мшгу заспат); *ш* м. *ш* — свакако од *ш*, после метатезе првога *ш* и *ш* и редукције крајњег *ш* (ено *ш* сам га видиш); *ш* м. *ш* (*доше ш* сшд); *ш* м. *ш* (*сш* сам сшавш; свш дршгу *ш* сам ншшто трабшш), *ш* м. *ш* (*сш* сам пшмузла кшве; *ш*, нш *ш*, кшша ншшла); *ш* м. *ш* (*ш* ти мшне више вшрат! *ш* ли ми једну плску ршкиш кшпит).

О осталим зубним сугласницима, уколико пружају материјала да се говори о њиховим променама, биће речи у вези с јотованем или којом другом општијом појавом фонетском.

### в) Задњенепчани сугласници к, г, х

У Пиви и Дробњаку сретамо и у особним именима у *dat.* и *loc. sing.* мењање *к* испред *ш* и *ц* иза низлазног акцента и иза неакцентованог слога:

*Луци* (*dat.* и *loc. sing.* од *Лука*: пшсло сам пш *Луци* да ми дшнесш шшшера), *Анци*, *Мшлци* (*Мшлка*), *Мшлци* (*Мшлика*, мушко име), *Смшлци* (*Смшлка*), *Ршдшци*, *Сшшшшци* (*Сшшшшшш*), *Пшшци* и (*Пшшш*). Иза узлазног акцента тога мењања нема: *Сшшшш*, *Цшшш*, *Сшшш*, *Мшшш*, *Јшшш*.

Сугласник *г* и у једном и у другом случају се не мења:

*Ошш*, *Мшшш* (*Мшшш*, женско име), *Јшшш* итд.

Код речи *мшшка* (хипокодистично према *мшшка*), која се употребљава у неком значењу особне именице, јер њом деца обележавају своју мајку кад је не зову особним именом, док је шире опште име *мшшка*, — код те, дакле, речи немамо опет те промене:

*мшшш* — пшдш *мшшш*; кшшаћу ти *мшшш*; нш бик више *мшшш* урадила:



Тешко би било одговорити на питање под којим условима се јавља који од ова два гласа *k* и *z* у замени место *x*, кад ће се, наиме, фонетским путем бити јавио један, а кад други глас.

Као што видесмо, ми смо претпоставили и у овом говору првобитно фонетску замену *x* са *z* у имперфекту првог л. sing., а данашње *k* ће бити секундарно (имали смо, дакле, *raħai*, па доцније од тога *raħak*). На први поглед бисмо могли на питање кад се јавља *k* а кад *z* место *x*, одговорити заједно с Вушовићем да је то условљено квантитетом или акцентом последњег слога (ibid стр. 19).<sup>1)</sup> Такав би нам одговор дао материјан имперфекта, аориста и генитива plur. придевске промене, посматран сам за себе. Али у речи *grai*<sup>2)</sup> ја не видим аналогијом добивено *z* према *irai* (в. код Вушовића), јер не бисмо згодно на тај начин објаснили *z* у речи *drai* (орак) и у речи *vri* (врх). Овакву претпоставку нам, нарочито, не би потврђивала реч *veid* (старо *veihxh<sup>3)</sup>* која би нас упућивала на старије стање овога појава. *Veid* је постало, свакако, од старијег *\*veihai*, где је *x* иза кратког слога — противно горњој претпоставци — дало *z*. Према номинативу могли смо добити *z* и у зависним падежима: *\*veihai* *\*veihga*, па једначењем по звучности *vedga* и, најзад, метатезом *vedga*; према чему смо опет у номинативу добили *veid* м. *veihai*. Овај усамљен пример, овако изолован од утицаја промене, као претрифициран, најлепше може показивати рефлекс старијег стања ове промене.

За решење питања услова ове замене потребно је проучити све говоре у којима имамо *k* и *z* место *x* или само *z*, као и оне говоре у којима се *x* налази у процесу губљења.

У gen. plur. заменичке промене имамо више пута и отпадање крајњег *z* добијеног од *x*, тако да су обичнији примери без *z*:

*двѝје, днѝје, ддбѝје, злѝје* (ддбѝје људи, срѝније гдѝна, злѝје дѝју).

Чини ми се да ово губљење неће бити обично онда кад се придев употреби без именице:

<sup>1)</sup> Вушовић, наиме, по материјалу свом суди да се иза дугих слогова *x* замењивало гласом *z*, а иза кратких гласом *k*.

<sup>2)</sup> Ређе се чује *grai* — грага, а обичније је гра — гра (имам ове године доста гра; нембј ми пуштити у гра).

<sup>3)</sup> Види код Вука *veih* и *veid*. Овде значи *stiar*, — каже се за одело изношено. Обичан је и облик *ved* (свакако, после испадања *z* испред *d*).

чуо сам од *stiar* да није добро у уторник подчињат какав рад; крије од *ddmahije* паре.

Међутим, обично је:

од *stiar*е људи сам чуо; сачувај те Бдже злѝје дѝју; колико има дд великије постѝ?

Појав губљења *z* (односно *x*) у овом случају добио је шире границе. У извесним западним говорима Херцеговине чују се исто тако ови облици без крајњег сугласника. Ипак неће бити на исти начин овде извршено губљење крајњег сугласника у овом говору и у западним херцеговачким говорима где се gen. plur. са и м. *z* чује увек без крајњег *x*: *ови (ових), добри (добрих), нови (нових), слаби (слабих)* и сл.

Могло би се претпоставити да је у овом говору губљење крајњег *z* дошло од јужнијих говора, — где имамо облике старог локатива plur. у служби и локатива и генитива:

*по оније пољана* (од црногорских говора — по *онијех пољанах*), *по овије села, по нашије кућа*.

Ипак је мени вероватније да се ово развило на терену овога говора. Крајње *z* могло је отпасти најпре фонетским путем у оним случајевима кад су придев или заменица у овом облику стајали испред именице која је почињала сугласником *z* (или *k*). На пр. у изразу *срѝније година* добили смо фонетски *срѝније година*, па се из таквих примера могло уопштавати губљење крајњег *z* у овом облику. Баш то што се овакво *z*, као што видесмо, боље чува у супстантивној употреби придева и заменица, за мене и јест доказ да се ово развило на терену овога говора (тако и у осталим сродним говорима) и да је то у вези са именицама уз које долазе придеви. Истина, чујемо и у овоме говору и облик локатива *по овије поља*, али то је новије; ретко је и неће се чути од старијих људи.

#### Ликвиде л, љ и р

Обично је *л* и на крају речи и на крају слога, иако имамо примера упоредо и са *л* и са *о* на крају речи:

*бијел* (не чује се *био*), *дбал* (нема *обао*), *цијел* и обичније *цио, вал* и *вдо, нѝмомл, малко, Радул, Сѝкул, вел, шдл, Цицмил* (презиме, а чује се код старијих људи и Цицмио).

Уопште би се могло приметити да су примери са *о* м. *л* на крају речи, у оних речи које могу имати ово двојство, чешћи код ста-

ријих људи. Од њих ћемо, на пр., увек чути: *арандио*, *андио* и др., а од млађих обично: *аранђел* и *анђел*.

У извесним речима *љ* иза уснених сугласника прелази у *ј*. То је позната особина црногорских и извесних херцеговачких говора, само се не зна у коликој се мери у ком говору овај појав раширио. Рекао бих да се ова промена у овом говору налази у мањој мери: *дѝвјѝ* (дивљи), *лѝмјѝх* (ломљах), *лѝмјѝва*, *сѝјма* (сумња), *сѝјмаѝи* (метатезом од *сумњаѝи*, после обичне замене *њ* са *љ*: *сумњаѝи* — *сумљаѝи* — *сумјѝи* — *сѝјмаѝи*), *шѝјје* (шупље).

Ја нисам чуо много оваквих примера, а ове које сам чуо обични су у овом крају. Можда има села у којима би ово било обичније и где би ова појава била општија.

У великој већини примера у великом делу овога говора ова промена је ређа:

*пљѝсак*, *јѝвлѝм*, *пѝдрављѝм*, *снѝље*, *бљѝваѝи*, *бљѝшѝв*, *зѝмља*, *земљѝнѝ* (можда ће се чути и *зѝмја*, *земјѝнѝ*).

Што се тиче сугласника *р*, могло би се говорити само о условљавању вокалног карактера тога гласа у извесном положају. Кад се налази између ког сугласника и вокала *о* које је постало од *л*, *р* је самогласно: ако је под акцентом и ако је испред акцентованог слога; док губи вокалски карактер, ако је у ком слогу иза акцентованог: *мрѝ*, *шрѝ*, *рѝдце* и тд. У овим примерима *р* је вокално. У примерима:

*јѝмрѝ*, *зѝмрѝ*, *пѝрѝмрѝ*<sup>1)</sup> *пѝшрѝ*, *зѝшрѝ*, *ушрѝ*<sup>2)</sup> (утријети), и у свима сличним, *р* је консонантско. Друкчије стоји ствар у случају кад *р* вокално дође у додир с вокалом после испадања *х*. Тада *р* остаје и иза акцента као и под акцентом вокално:

*с вѝра*, *Вѝрѝница* (место), *пѝрѝѝи*, *на вѝру*; *пѝврѝ*, *накрѝсе* (*накрѝѝи се*), *дѝкрѝ* (открѝао).

Али се тако не понаша партицип претерита активног од глагола *вријеѝи* — имамо под акцентом чување, а иза акцента губљење вокалног карактера:

*врѝо* (врѝао), али: *дѝврѝ*, *иѝврѝ* (и *иѝврѝо*).

<sup>1)</sup> О постаје дуго.

<sup>2)</sup> Исп. код Вука: *јѝмрѝ*, *зѝмрѝ*, *зѝшрѝ* и сл. Решетар каже да је вокални изговор гласа *р* у оваквим примерима чуо само у Ц. Гори (у Озринићима и Пиперима), док из Дубровника бележи: *јѝмрѝ гѝздрѝо*, (а тако и у Босни и Хрватској), а *јѝмрѝ*, *гѝздрѝа* у северној Далмацији (Der štok. Dial. 99). Види још: *јѝмрѝ* и *мрѝ* код Ившића (Rad 196, 177).

У презимену *Добрловић* у Пиви имамо вокализовање консонантског *р* после редуковања гласа *и*: *Добрловић* > *Добрловић* (овако ће редовно изговарати ово презиме старији људи и сви који не узимају старији облик *Добрловић* из званичних списа, како се тамо пише). Да то вокализовање гласа *р* није много старо, може се веровати по томе што Вук помиње у Тршићу породицу *Добрловић*, досељену из Пиве: пошто ово презиме он тако пише, вероватно је да се само тако и изговарало.

#### Промене код осталих неких сугласника

Поменули смо, кад смо говорили о усненим сугласницима, једну промену носног усненог гласа *м*. Општија је појава наших дијалеката, па је особина и овог говора, да гласовна скупина носних гласова *мн* трпи промене: *шавница*, *млого*, *м. шамница*, *много*, и сл. Народни говор у овом случају уклања на разне начине додир ових двају гласова. У речима где се осећањем односа сродних речи чува осећај и једног и другог гласа понаособ до промене још није дошло: *зимница* (*зима*: *зимница*), *сламни* (осећање корена речи *слама*), *климнуѝи* (осећање значења перфективне радње, које уноси наставак *ну*) и сл. Где, ма на који начин, то осећање недостаје, јавља се промена овог скупа гласова. Од различитих услова зависи, да ли ће промену трпети први или други глас. То ће зависити понајпре од осећања границе слога. Ако се, под ма којим условом, граница слога боље чува, а ако ипак до промене дође, онда се пре мења први глас (*м* у *в*): *шавница* од *шамница*, *обравница* од *обрамница*<sup>1)</sup> и сл. Границу слога овде чува, мислим, део речи *ница* који се осећа као продуктиван наставак за образовање речи. Кад су ове речи могле изгубити везу са речима *шама* и *рамо*, онда се могло осетити да је овај наставак *ница* дошао у додир с којим другим кореном (односно општим делом), и тако је осећање општег дела и суфикса код речи могло чувати и осећање границе слога. Реч *шамница* је могла најпре довести се у везу са речју *шаван* на тај начин што је затвореник место неба и сунца, што му је симболизовало слободу, могао над собом гледати *шаван* (*шаван* означава у овим гово-

<sup>1)</sup> У овим речима није било више оног осећања односа сродних речи који горе поменусмо: реч *шамница*, тим што *шамница* није морала бити тамна, изгубила је везу са придевом *шаман*, па смо опет према *шавница* добили придев *шаван*, *шавна*, поред *шаман*, *шамна*. *Таван* не значи више *шаман*, него *осуђњико*, *несрећан*, (шта си учинио, бјјо таван!).

рима горњи под — плафон). Код речи *обрамница* могла се изгубити веза с основном речју *рамо* и по једној асоцијацији реч се могла довести у везу с речју *брав*, тим што торбе *обрамнице* носе највише они који иду за стоком — за бравима. Примери овакве промене где се мењање *м* у *в* не би могло објаснити на овај или сличан начин, могли би бити условљени напоредном употребом у прво време истих примера и са променом и без промене: *шамница* и *шавница*, *обравница* и *обрамница*. Тим путем смо могли добити и обрнут појав, — прелаз *вн* у *мн* (ово је у неким говорима добило шире размере), што се и у овом говору може понегде чути: *дѣмно* место *дѣвно*<sup>1</sup>).

Али се увек не чува наставак *ниџа* у овом положају и онда кад постоје услови за чување границе слога. Ако је чвршће осећање општег дела речи него што је то био горе случај, промена ће се извршити на рачун другог гласа. На тај начин ћемо добити место наст. *ниџа* опет продуктиван наставак *лица* (*лик*), као у речима: *најамлица*, *најамлик* м. *најамница*, *најамник*. Овде је осећање општег дела било јаче везано за реч *најам*, зато промена није могла ићи на рачун првог гласа. Није било тешко наставак *лик*, *лица* довести у везу с наставцима којима се прави именица — која означава вршиоца (и извршиоца) радње — од партиципа претерита активног (исп. *ѣройао*: *ѣройалиџа*, не знао, *незналица*, *ојаџелик* и сл.); — *најамник* је онај који се најмио. Што ову промену нисмо на овај начин имали у поменутим примерима *сламница*, *зимница* и сл., да се објаснити тим што је *н* било јаче везано за осећање придевског суфикса *ни* (*зимни*, *сламни*, и сл., а немамо придев *најамни*), и још — што овде нисмо могли добити психолошки везу наставак *лик*, *лица* с глаголом<sup>2</sup>).

Промена на рачун другог гласа се лакше могла извршити у бројевима: *седѣмлѣс* (*седамнаесѣ*), *осѣмлѣс* (*осамнаесѣ*). Ту се није за наставак *нес* могло везати осећање каквог продуктивног наставак, што би чувало границу слога. Могућност промене границе слога је, дакле, први услов за прелаз *мн* у *мл* у сре-

<sup>1</sup>) Испореди овакве примере са сличним примерима овог појава, обрнутог мењању *мн* у *вн*, код Решетара у црногорским и говорима Боке Которске (Der štok. Dial., 115).

<sup>2</sup>) Ја имам у виду, кад је реч о суфиксима и померању границе слога, то да граница слога не зависи у обичном говору само од природе гласова, него и од психолошког момента како се осећа граница између делова речи по образовању; — између општег дела и суфикса у речи *најамлик* граница слога је остала између *м* и *л* — најам-лик — в. ниже.

дини речи (иако се промена може извршити, а да остане иста граница слога, као у горњем случају).

У случају где није могло бити границе слога промена је безусловна, и, природно је, ту се мења други глас: *млдо*, *млдожиши* *млдожиџа*, *јамлим* (ја мним, ја мислим).

Из свега овога излази да се *мн* у овом говору мења увек, ако промени не смета граница слога (*млдо*). У противном, промене нема ако је осећање границе слога јаче везано за осећање општег дела и суфикса у речи (*зимница*); али ако се, под којим било условом, створи могућност промене осећања општег дела речи, онда настаје промена првог гласа у *в* (*шавница*); а тек ако је јаче осећање општег дела речи, тражи се могућност промене осећања суфикса, која условљава и промену другог гласа у *л*, не мењајући сасвим границу слога кад се и после промене чува осећање продуктивног суфикса.

Само у два примера нашао сам, паралелно промени *мн* у *мл*, и промену *мњ* у *мљ*: *сумља* и *дѣмљѣк*.

У мањој мери је у овом говору позната особина добијања сложених сугласника *ч*, *џ* и *џ* од извесних прострујних, ако се нађу испред понеких експлозивних гласова:

*чкѣла* (*школа*), *учкѣлаџи*, *чкѣљ* (*шкулѣ*), *Чкиљевић* (*Шкиљевић*), *начкиљџи* (*нашкиљџи*), *чкѣљѣв* (*шкиљѣв*), *џѣн* (*жбан*),<sup>1</sup> *џѣн* (*жбун*), *џѣн* (*жбир*), *Цмиља* (*Смиља*), *џријемуџа* (*сријемуџа*).

Већина ових примера није данас обична у говору, и чуће се од старијих људи само; па ипак је то претстављало зачетак једног гласовног процеса.

Ова се промена могла гласовним путем створити у вези с предлозима на *д*. Ми смо рекли како се данас *д* губи у оним предлозима испред речи која почиње са оваквим прострујним гласовима (*шкулѣ*, *жбун*, *сријемуџа* итд.). Међутим, осим губљења могло се вршити и нешто друго. Ту су се могли гласови *д* и *ш* (овај испред муклих) од предлога сливати с почетним гласом именице: *ѣред школом*, после једначења по звучности, дало је *ѣрѣш школом*, даље сливањем *ѣрѣшколом* (од *ѣрѣшшколом*). Одатле смо добили и *чкола* без предлога, поред обичнијега *школа*. Сви горњи примери могли су постати сличним процесом.

У речима *шљѣн* и *шљѣнак* м. *члан* и *чланак* необична је и занимљива промена *чл* у *шљ*.

<sup>1</sup>) Ако код ове речи не буде задржан стари облик — *џбан* од *џбанџ*.





и *koži* и *узјати*. Вушовић мисли да су облици и *koђи* и *koзи* фонетски постали, и то му служи за објашњавање физиологије гласова *с* и *з*. Ја ипак мислим да је облик *koђи* добивен аналогijом према *идвеђи* (*кође месо*, према *говеђе месо*). И пример *уђати* ја не бих објаснио онако како то чини Вушовић. Да се у овом говору у том случају изврши, уопште, какво јотовање гласова *з + ј*, видели смо, смета граница слога у сложеној речи (*уз-јати* према *изјаловиши* и сл.). Ако бисмо, уопште, у овом примеру претпостављали какав фонетски процес, ако *ђ* ту не би дошло опет каквом аналогijом, морали бисмо ту потражити образовање основног гласовног елемента за глас *ђ*, а то би било *д*, или би могло бити и *г*. Могао је овде, наиме, прекид ваздушне струје, који је настао иза гласа *з* на граници слога и делова сложене речи, и прелаз ка артикулацији гласа *ј* створити осећај за какву малу експлозију гласовну и отуд се могло образовати какво експлозивно *д*. Ми познајемо више примера у нашим говорима и у књижевном језику где се извршило образовање таквог *д* између *з* и *р* и између *ж* и *р* (исп. *здрио*, *ждрака*, *ждракнуши*, *раздријешити* и сл.). Кад смо, по овој претпоставци, добили какав облик *\*узђјати* место *узјати*, онда се, док се још чувала граница слога сложене речи, могла извршити метатеза гласа *з* и тог експлозивног елемента који се развио у *д*, па смо после те метатезе могли добити какав сложени глас *з* (*dz*).<sup>1)</sup> После овога се морало изгубити у речи осећање префикса *уз* и тим се могло лако изгубити и осећање границе слога, па се лако сад могао извршити јотовањем прелаз *зј* у *ђ*, као што смо имали прелаз *цј* у *ћ* (в. горе).

Мени се чини да ову претпоставку о образовању међугласовног *д* између предлога и другог дела сложенице потврђује и то што у мостарском говору имамо *ужђахати* (од *\*уздјахат*), где је могло бити извршено јотовање пре наше метатезе (в. Rad 153, стр. 55).

Немамо у Пиви и Дробњаку *с* и *з* у случајевима кад се *с* и *з* нађу испред *ћ* и *ђ* (*ишћерати*, *ишћестити*), како налазимо у Вушо-

<sup>1)</sup> Глас *з* не постоји у овом говору, али његов изговор није стран уху овога краја: ако хоће неко да се коме наруга зато што овај не изговара добро глас *з*, онда изговара *з* м. *з* (*зора* м. *зора*, *узети* м. *узети* и сл.). Или у говору од мила може се чути каткад *з* м. *з*: јел'ти *зима*? каже се детету кад му говори од мила, „тепа“ (је л'ти зима). По томе би се могло закључити да је у не тако давној прошлости тога гласа било у овом говору, као што се и данас налази у понеким нашим говорима.

вишевим говорима. Тамо налазимо *ишћерати*, *ишћелати* и сл. (ibid. стр. 17). У овом говору имамо у ствари *ишћерати* *ишћелати*, где би шуштави фриктивни глас *ш* или *ж* био мало умекшан (*иш*, *жс*) наредним меким гласом *ћ* или *ђ*, како би се умекшало и свако обично *ш* или *ж* испред меког гласа: *крићен*, *чаићен*, *ишћукаши*, *ишљубити* и сл. (Тако је умекшавање и кад се предлози са шуштавим гласовима налазе испред меког сугласника наредне речи: *иш њим*, *иш њега*, *иш љубави*, *жс ђевџком*).

Гласовима *с* и *з* замењују се гласови *с* и *з* у говору од мила, при чему се добија мекоћа која би одговарала нежности говора: *сеча* место *сека* (ајде, моја *сечко*, послушај ме; *јеси* ли ти мој? (јеси ли ти мој? — каже се детету); ти *си* моје *злати*).

Познато је у јужним говорима и у књиж. језику најновије јотовање гласова *л* и *н*:

*љейџа*, *њезан*, *ишњегови*, *ишњезаница*, *ишљеме* итд. (књиж. језик: *сњегови*, *сњезаница* и сл.).

Понекад је најновије јотовање обухватило и уснене сугласнике *п*, *б*, *в* и *м*. Врло је тешко систематизирати примере јотовања и нејотовања ових гласова. Материјал који дају разна места овога говора је неједнак. Ако се ово вршило систематски по каквом фонетском закону, то су доцније, док се још процес није био развио у већој размери, реметила уопштавања. У противном правцу је деловао поменути појав прелажења *љ* у *ј* иза ових сугласника, иако је вероватно да је тај појав психолошке природе и да ова ова случаја стоје у ближој унутарњој вези по постанку.<sup>1)</sup>

Обични су примери:

*досиљети*, *шриљети*, *живљети*, *умљети* и сл.

(као да је у инфинитиву код оваквих глагола уопштена ова промена), а онда се чује упоредо:

*иљесма* и *ијесма*, *иљене* и *ијене*, *иљевати* и *ијевати*;

ређе је: *мљесци* поред *мјесци*, *мљерити* поред *мјерити*, *вљера* поред *вјера*, *вљешар* поред *вјешар*.

У примерима старог јотовања сугласничких група *сиј*, *зј* огледају се укрштања облика старог јотовања и утицаја морфолошке природе, те овде имамо више примера т. зв. подновљеног јотовања (*крићен* поред *криштен*, *укрићати* поред *укришати*, *иушћати* поред *иушшати*), па ће о посебним случајевима бити

<sup>1)</sup> Добро објашњење за тај прелаз *љ* у *ј* у овим говорима дао је, мислим, Вушовић, тумачећи овакве примере код Његоша (Примери проучавања Његошева језика, 28).

речи у морфологији, пошто ти појави улазе и у састав чисто морфолошких промена.

Тешко је гласовним путем по законима јотовања објаснити придевског порекла глаголе *извѣшчашѝ*, *овѣшчашѝ* од старог придева *вѣшъхъ*, тако и именицу *Гѣражданин* — *Гѣраждани*, чему одговара придев *гѣражданскѝ*, од имена места *Гѣранско*

*Неколико напомена о ошшѝјим гласовним особинама*

Као примере дисимилације можемо навести речи у којима меки гласови *ћ* и *ѣ*, старог јотовања, испред мекога *њ*, а ређе испред гласа *л*, губе своју сложеност и меки гласовни елеменат тако да од тих гласова постаје *ш* и *д*:

*пѣшкѝшѝница* (*пѣшкѝшѝница*), *вѣшѝак* (*воѝак*), *мѣдѝак* (*меѝник*), *нѣшѝак* (*ноѝник*), *нѣшѝ* и сл. (место обичнога *ни* у оваквим примерима је придевског карактера формант *њи*); затим испред *л*: *дѣш ли* (од *\*оѝ ли*), *нѣш ли* (од *\*неѝ ли*) и сл.

Необичнија је појава, донекле супротна горњој, што испред придевског *њи* имамо понекад *ј* у примеру *дѣјѝ—дѣјѝа—дѣјѝѣ* (и *дѣјѝ—дѣјѝа—дѣјѝѣ*). Проф. Маретићу, који ову појаву налази код далматинских писаца,<sup>1)</sup> ово је нејасно. Да ли је ту *ј* дошло од *љ* (*\*долни > \*дољњи > дојњи*, после губљења експлозивног елемента — противно горњем случају — испред *њ*), које би могло бити поново унесено место старијег *л* по аналогiji према *горѝ*, тешко би било утврдити.

Ми смо, говорећи посебно о гласовним променама, додиривали једначење по звучности и једначење по начину и месту образовања. Додаћемо овде да се у говору П. и Др., изузев познатог случаја код предлога и речи уз које стоје, релативно добро чувају гласови од промене у оном положају кад сугласници разнородни по звучности дођу у додир у реченици (*Богѝ ти брацка!*).

У овом говору наћи ћемо речи где се из косих падежа глас промењен по звучности преноси у номинатив са непостојаним *а* — где не постоји додир разнородних гласова који условљава промену: *жѝшѝак* м. *жѝдак*, према *жѝшѝка*, *жѝшѝку* и сл.; *уѝак* (поред *узак*), према *уѝка*, *нѝсак* (поред *нѝзак*) према *нѝска*.

Помињали смо узгред да је у овом говору мање дошао до израза процес губљења звучности звучних сугласника на крају речи. Чујемо: убијо га *Бог* (с малим губљењем звучности крајњег гласа), док ћемо западније у говорима херцеговачког типа чути:

<sup>1)</sup> *Jezik dalmatinskih pisaca XVIII vijeka* (Rad 209, стр. 191).

убијо га *Богѝ*, или чак с потпуном променом: какав је то *рѣш* (*рѣд* — околина Стоца).

Општије појаве редукције гласова приметили смо у вези с разним гласовним појавама, иначе посебне појаве редукције сугласника, као и вокала, сретаћемо у даљим одељцима.

Код сугласника, наравно, као и код вокала, промене гласова у туђим речима пружају разноликост примера које се не дају систематисати.

Како смо и горе приметили, овде продуктивни наставци за образовање речи чувају у извесним случајевима осећање границе слога и онда кад по природи гласова граница слога не би остала на месту додира општег дела и наставка.<sup>1)</sup> То се може приметити најбоље кад се слуша разговор између две особе на већем отстојању, — кад се речи отежу при изговору да би се разговор боље чуо. На тако већем отстојању често ће се чути у кратком разговору наглашена реч са лепо подељеним слоговима. По природи гласова група *мл* не би се делила, али, као што смо видели, у примерима *најамлик* и *најамлица* (*најам-лик*, *најам-лица*) граница слога није померена променом *н* у *л*, јер се *лик* и *лица* осећају као продуктивни наставци са својом бојом значења коју дају речима (исп. речи: *дјаѝлик*, *усѝлица*, *дѣвалица*). Тако ће се некад и прострујни одвојити од наредних гласова — *улаз-ница*, *наказ-ница*, *уѝос-ница*, *пѣш-кож-ниѝ*<sup>2)</sup> и сл. Наравно, граница се чува и осећањем значења општег дела и, нарочито, осећањем суфикса као саставног дела речи. Граница слога између прострујних и експлозивних гласова могла је једино остати на тај начин што се мало продужио изговор прострујног гласа, а што је пре тога изостао отсечнији прелаз од претходног вокала ка прострујном гласу, — прелаз који обично даје границу слога и између вокала и консонанта. У том случају је прелаз од прострујног гласа према наредном експлозивном обележен слабијом експресивношћу трења ваздушне струје. То се при отегнутом изговору, кад нарочито овакав прострујни глас постаје дужи, може лако приметити: јачина трења ваздуха је већа у почетку изговора дотичног гласа.

<sup>1)</sup> Исп. *О психолошкој граници слога* од А. Белића, Зборник у част Богдана Поповића, 274 и даље.

<sup>2)</sup> Исп. и Вукову поделу на слоге речи: *гроз-ница*, *грѣш-ница*, *саблаз-нице*, *намјес-ници*, за што проф. Белић каже да је то „особина специфично Вукова изговора, и то по пореклу психолошке природе: Караѝић осећа каткад наставак *ни* као засебан формативни елеменат, и зато га одваја од осталог општег дела“ (ор. cit. 277).





Ако би се чула кад множина именица средњег рода на *ије*, био би наставак у *dat. ама*, а не *има*: *дијанијама*, *наказанијама* и сл. (као и код Вука *жишчијама* и др.).

Код ове врсте именица чува се добро наст. *ем* иза „непчаника“ и осталих старих меких сугласника:

*идљем, сунцем, мдрем, дињиштем* и сл.

Не би се у овом говору често чуло, чини ми се, непостојано *а* у *gen. pl.* код именица на *сшво*:

*иобратшмсшво: иобрашшмсшва, брасшво: брасшва, убисшво: убисшва, нџоешшво: нџошшва* итд., поред ређег: *убисшва, иобрашшмсшва* и сл.

Поменимо овде да имена мушког рода на *е* чија се основа свршава на *л*: *Вуле, Беле, Јоле* итд. имају у *instr. sing. ом*: *Вулом, Белом, Јолом*, док такве именице код којих се основа свршава на *ј* имају *ем*: *Благоем, Радоем, Сшаноем* итд. Особна имена *Радуде, Сџкуле* у овом говору припадају именицама с номинативом на консонант: *Радул, Сџкул*.<sup>1)</sup>

в) Именице средњег рода с окрњеном основом у номинативу сингулара

Реч *иуце* не припада у овом говору овим именицама — имамо *иуце: иуца* као *сџло: сџла*. Немамо овде *говедо: говечеша* него *гдвече: гдвечеша*, множ.: *гдведа, гдведи, гдведима* (дакле, једнина иде по овој промени, а множина по претходној — *сџла*, изузев *gen. pl.*, који иде по промени збирних именица на *ад*: *шџлад: шџлади*). Именица *јаје* није обична овде по овој промени ни у једнини: биће *јаје: јаја*; а *ује* може имати и *уја* и *ујеша* у множини, а у једнини иде по овој промени: *ује — ујеша*. Обично је овде *рамо — рамена*, а не *раме*: *диго* га на *рамо*; ударио га у *рамо*.

Код оваквих именица које значе младу животињу множину замењује збирна именица — *шџле: шџлад*. Изузетак чини именица *јање: јањеша* од које имамо поред *јдњад* (и *јдњад*) обичнију множину *јањци*. (Множина од *јањац* је *јањци*). Множина *јањци* била

1) Правилна је овде промена од оваквих особних именица: *Јово-Јова-Јову* итд., *Миливо-Миливоја-Миливоју* и сл., чему одговарају присвојни придеви *Јовов, Миливоев* и сл., али нека имена места као *Ђурино Брдо* и *Руђин Дв* указује на то као да и овде није била непозната промена коју налазимо западније у Херцеговини: *Ђуро-Ђуре-Ђури* итд., чему одговара присвојни придев *Ђурин, Јовин* и сл. Претпостављамо, наравно, у горњим називима имена *Ђуро* и *Руђо*.

би паралелна множини *шџоци* (в. код Вука), што се овде не чује (ово, ако би *шџоци* значило *шџлад*, без обзира на род).

Немамо у овом крају именица ове промене с основом на *ес*. Множина је од именица *шџјело, нџбо, чџдо* — *шџјела, нџба, чџда* (ако би се ове последње кад чуле у множини). Ако се кад чује множина *шџелеса, небеса, чудеса*, било би новијег порекла, дошло са стране из црквеног, књижевног или административног језика (већ само то што имамо *шџелеса*, а не *џелеса*, показује да је то дошло са стране).

г) Именице женског и мушког рода с номинативом на *а*

Сретамо чешће именице придевског облика с придевском променом:

*Дуба, — Дубе, Дубој* итд., *Сшудена* (у *Студенџ*);<sup>1)</sup> *млада, младае, младај* итд.

Придевски облик и промену изгубила је реч *ујна, ујне, ујни* итд.

Реч *усле* може имати правилну промену по овој врсти *усле-услала, услама* итд., а може се чути у *pot.* и *accus. усли: усли* му *висе* о *зиду*; узми *усли*, па *запјевај*.

Именице *јасле* и *наџве* у овом говору гласе *јасли* и *наџви*; а даље у промени имају контаминацију ове промене именица на *а* и именица на консонант:

*јаслала (из јаслала), наџава, јаслима, наџвима, accus.: јасли* или *јасле, наџви* или *наџве*.<sup>2)</sup>

Сличну множину има и реч *главња: главње, главња, али главњима, главње* или *главњи* (дошла му на *главњи*).

Од речи *шџра* биће правилна множина *шџре, шџра, шџрама*.

*Voc. sing.* особних имена, ако се не свршавају на *ица*, иде као и у књиж. језику. Ако се овакве именице свршавају на *ица* увек у *Pl.* и *Dr.* имају наст. *а*:

*Миллица, Јџлица, Сшаница, Мџрица, Радџица* (мушко име), *Милџица* итд. (*Миллица, дџде* донеси мало *водџе*; *мџја Мџрица, помџи ми*).

(Нема двојства код именица женског и мушког рода, што је примио књижевни језик: *Миллице, а Радџица*). Остале вишесложне именице на *ица* добијају *е*:

1) Оваквих имена места има и средњи род: *Гдранско* или *Гдранскоџ*, *Пддмалјинско* или *Пддмалјинскоџ* итд.

2) Исп. у Дубровнику: *пџвџи-пџавџа-пџвџима* (Rad 136, стр. 236).

*сѣсприце, кѹкавице, јаднице* итд. (а што кѹкаш, кѹкавице тѹжна, кад нијеси на Горанско дужна).

Опште двосложне именице лица имају у *vos. sing. a:*  
*баба, шѣшка, сшрѣна, ујна, зѡва.*

Али то важи за такве именице с кратким основним слогом или с дугим низлазним акц. на основном слогу у првом падежу, док код именица с дугим узлазним акц. у *nom. sing.* имамо *o:*

*шѣшо (тѣта), бако, снѡшо, шѣхо (шѣха).*

Ове именице имају хипокористично значење. Али и остале именице с узлазним акцентом у *nom.* имају у *vos.* тај наставак: *црњо (црња), јѡдо (јада).* Као именице *баба, шѣшка* *vos.* имају и именице *мама* и *шѡша.* Именице *мајка* и *снѡ* имају у *наст. o:* *мајко* и *снѡо.* Код прве именице *o* се задржало из старе промене (ако није поново унесено под утицајем именице *мајка*, хипокористичног значења). У другој речи *o* је чувало осећање наставка, јер би се заменом са *a* добило сажимање основног вокала и наставка. А имена ствари, животиња и апстрактне именице имају редовно *o* у овом падежу: *кѹхо, кѡзо, срѣхо* итд.

Нисам чуо у овом говору *наст. u* у *gen. pl.:* *мајкѡ, нѣпрѡвѡ* и сл. Али ће се чути више примера где се у овом падежу не умеће непостојано *a.* Такве су већином именице на *ња:*

*радња, ѡмѣшња, сѹмња, шѣшња, ѡријѣшња, мржња, шрѣшња, ѡлѡшња,*

али с друге стране имамо непостојано *a* код именица:

*крѡшња: крѡшња, мѡшње: мѡшња, шрѣшња: шрѣшња, вѡшња: вѡшња, кладња: кладња.*

Није тешко приметити да је непостојано *a* везано за конкретне именице, док су апстрактне обично без непостојаног *a.* Од конкретних именица на *ња* једино код именице *главња* нисам чуо облик са непостојаним *a;* а ова се именица, видели смо, и иначе колеба према овој промени.

Непостојаног *a* већином немају још именице које имају *j, l, v, p, љ, n, њ* или *m* као први од задња два консонанта основе:

*алѡманка: алѡманка, брѡнза: брѡнза, двѡцијѡвка: двѡцијѡвка, Дрѡнка: Дрѡнка, зѡмка: зѡмка, звѡрка: звѡрка, ѣчѣрма: ѣчѣрма, казѡлка: казѡлка, Пѡвка: Пѡвка, касѡрна: касѡрна, сѡјка: сѡјка, свѡјша: свѡјша, сѡрша: сѡрша, Зѡшѡрка: Зѡшѡрка, ѡисѡлка: ѡисѡлка, свѡрѡлка: свѡрѡлка, шрѡвка: шрѡвка, црња: црња, рѡња: рѡња* итд.

Мањи је број оваквих именица са непостојаним *a;* ја сам их нашао свега неколико:

*ѣвѡјка: ѣвѡјка, лѡдѡјка лѡдѡјка, мајка: мајка,<sup>1)</sup> кѡрша: кѡрша, ѡѡчурка: ѡѡчурка, ѡлѡвка: ѡлѡвка, ѡвѡца: ѡвѡца, шѡрба: шѡрба, унѡца: унѡца.*

Ако је други од два сугласника на које се завршава основа именица ове врсте један од поменутих гласова, још је више непостојаности. Имамо конкретне именице са непостојаним *a:*

*зѡква: зѡква, вѡшѡра: вѡшѡра,<sup>2)</sup> нѡдра: нѡдра, нѡѣве: нѡѣва, ѡскра: ѡскра, зѡбѡла: зѡбѡла, сѡбѡла: сѡбѡла.* Али мислене именице: *жѡшѡва: жѡшѡва, зѡклѡшѡва: зѡклѡшѡва.*

Док се већином примећује тенденција да апстрактне именице губе непостојано *a,* у другим случајевима, код извесних таквих именица чија се основа свршава на *шѡв,* имамо, напротив, редовно чување непостојаног *a:* *мѡлѡшѡва: мѡлѡшѡва; жрѡшѡва: жрѡшѡва* и сл. Изгледа по свему овом материјалу да непостојано *a* чувају оне именице које чешће долазе у генитиву множине; како је ређа множина код мислених именица уопште, то су код њих обичнији облици без непост. *a,* али и тамо оне именице које су обичније у множини чувају то *a* (*молѡшѡва*).

Без непостојаног *a* имају *gen. pl.* редовно и апстрактне именице с основом на *вѡ:* *нѡпрѡвѡ, крѡвѡ* и сл.

Стари облик генитива забележио сам од именица *ѡдина* и *сѡдѡшина* уз бројеве:

*ѡѡ сѡшѡин ѡдѡна; ѡѡ сѡшѡин кѡзѡ и ѡвѡѡ; шѡз ѡдѡн данѡ.*

Стари облик овде је очуван тим што се реч некако осећала као саставни део сложенице: не *сѡшѡин-ѡдина,* шѡз ѡдин-данѡ. (Исп. у сарајевском говору: *ѡѡ ѡдѡн, шѡ сѡшѡин грѡша,* — Rad CXXI, 200, затим у буњевачком „залеђа сењскога“: *ѡѡ ѡдин, шѡ(сѡ) сѡшѡин, ѡѡ ѡлад* — Nast. vjesnik XIX, 491, и у разним говорима западним: *ѡдѡн, сѡдѡин, ѡвѡјѡк* и сл. (Der štok. Dial. 161).

Ако се од именица женског рода ове врсте, као и од именица средњег рода друге врсте именичке промене чује кад облик *gen. pl.* место локатива, није свакако особина овога говора, него је дошло с југа из околине Никшића: иде *ѡо куѡа;* лута *ѡо села* итд.

<sup>1)</sup> Милас је забележио и у мостарском говору: *мајка* (Rad 153, стр. 60).

<sup>2)</sup> И у мостарском говору *вѡшѡра* (ibidem).

д) Именице женског рода с пот. sing. на консонант

Неколико именица које су у Вукову речнику означене као именице мушког рода, у овом говору припадају овој врсти:

*и́и́леж* – *и́и́лежи*, *си́и́неж* – *си́и́нежи*, *ш́и́рулеж* – *ш́и́рулежи*,  
*д́и́ла̄в* – *д́и́ла̄ви*, *и́д́и́ла̄в* – *и́д́и́ла̄ви*, *и́р́е̄кр̄е̄ш* – *и́р́е̄кр̄е̄ши* и  
*у́с̄д̄в* – *у́с̄д̄ви* (у В.: *и́и́леж* – а, *си́и́неж* – а, и сл.).

Именица *ма̄ши* не употребљава се много, чини ми се, у П. и Др. у овом облику. Обично ће се чути у акузативу сингулара, и то уз псовку. Тако ако се употреби и у пот., употребиће се обично место *ма̄јка* у облику *ма̄ш̄ер*, у мало пејоративном значењу, — је л' ти дошла *ма̄ш̄ер*? — рећи ће се некад кад се изражава потцењивање или нерасположење према ономе за кога се пита.<sup>1)</sup> Од именице *к̄ћи* чућемо увек *ш̄к̄ер* – *ш̄к̄ери* (или *к̄ер* – *к̄ери*) итд.

Не чује се често у овом говору instr. sing. именица ове врсте с наставком *ју*. Имамо, дакле, ту скоро увек *и*: умдријо га *глади*; наранијо га *здби*; помијешо *са соли*. Наст. *ју* сам извесно чуо у прилогу *нд̄ћу*: иде добро *нд̄ћу*; али кад је значење именице, и код ове речи имамо *но̄ћи*: раздваја се дан с *нд̄ћи*. Нисам сигуран да ли ће се рећи *мӣшљу* и *см̄р̄ћу*. А онда, можда ретко, чуће се *з̄д̄бљу* и *к̄р̄вљу*.<sup>2)</sup>

Од именица: *к̄д̄ко̄ш*, *ӯш*, *к̄д̄ш̄*, *и́р̄си* обичан је gen. pl. са *ӣ*: *к̄о̄к̄о̄шӣ*, *ӯшӣ*, *к̄д̄ш̄ӣ*, *и́р̄сӣ*; реће ће се чути: *к̄о̄к̄о̄шӣју*, *ӯшӣју*, *к̄д̄ш̄ӣју* и *и́р̄сӣју*.

У именима места: *Б̄ӯков̄а* *Пр̄д̄д̄о̄*, *Пр̄д̄до̄ли*, *Ма̄нӣш̄а* *Пр̄д̄д̄о̄* имамо именицу *дол* у женском роду \**дол-доли*. Рјечник Југ. ак. бележи три примера именице *дол* у женском роду код старијих писаца.

## 2) Заменице

Личне заменице I и II лица, као повратна заменица, у dat. и loc. sing. место *мени*, *ше̄би*, *се̄би* имају облик *ме̄не*, *ше̄бе*, *се̄бе*. Зам. III л. у мушком роду може имати у accus. sing. Вукове облике *не̄га*, *га*, *њ* и *не̄га* (последња два уз предлоге). Не чује се још и Вуков облик *не̄г*. Али се употреба ова прва четири облика у овом говору разликује од употребе тих облика у Вукову језику. Пуни облик

<sup>1)</sup> У западним говорима у Херцеговини обична је ова реч у овим облицима: *ма̄ши* – *ма̄ш̄ер̄* – *ма̄ш̄ери*, *ма̄ш̄ер̄*.

<sup>2)</sup> А и у пословици: не мјер̄ се људи *ӣе̄ћу*, но *ӣд̄ме̄ћу*, редовно иде тај облик.

*не̄га* неће се чути овде уз предлоге ни онда кад се заменица односи на живо биће: ту ће доћи облици *њ* или *не̄га*:

јуче̄ д̄тиш̄о у дрва, п̄а̄ испали в̄уци *и́р̄е̄д̄а̄ њ*; *за̄ не̄га* ће б̄ити б̄д̄ље, ако *ӯз̄ра̄ди*; не̄ море *мӣмо̄ њ* нӣко, кад та̄ ч̄дек пр̄ег̄не̄.

У горњим примерима и сличним, као и у примеру Вукова језика: „Турци, мислећи да је Вршац пун војске, нису смели у *не̄га* доћи“ (Маретић, 186), — не би се у овом говору могло чути *не̄га*, него само *њ* или *не̄га* (...нијесу смјели у *њ* доћи).

Разлика између мушког и средњег рода у употреби ових облика јест у томе што се облик *не̄га* у овом говору не употребљава за средњи род ни онда кад се односи на нешто живо. Нисам чуо никад: *не̄га* је нешто ујело, или слично, ако се мисли на средњи род: *де̄ше*, *ја̄ње*, *ше̄ле* и др., изузев ако се хоће овим обликом да означи мушки род *де̄ше̄ша*, *ја̄ње̄ша* и др.

Енклитични облик *ју* овде се не чује поред *је*.

У dat. plur. II лица имамо увек у енклитичном облику *ви*, док у I лицу долази *нам*, а не *ни* као у црногорским говорима:

спре̄мила сам *ви* ӯжину; прӣсеш̄е *ви*, ако *ви* та̄мо до̄ћем; да̄о *нам* је Б̄г, п̄а̄ има̄мо; с̄ӯтра ће *нам* до̄ћи та̄та.

Присвојне заменице *мо̄ј*, *ш̄во̄ј*, *сво̄ј* немају у овоме говору *мо̄јега*, *ш̄во̄јега*, *сво̄јега* — несажете облике.

У instr. sing., dat., instr. i loc. plur. чујемо: *мо̄д̄ӣјем*, *ш̄во̄д̄ӣјем*, *на̄шӣјем*, *нӣјовӣјем*; мислим да се неће чути *мо̄јим*, *ш̄во̄јим* и сл. Тако у gen. pl. има: *не̄говӣјег*, *сво̄д̄ӣјег* и др.

У Дробњаку се налази — бар у извесним селима — место *њиов* (њихов), *њӣн*, *њӣна*, *њӣно*, или *њӣн*, *њӣна*, *њӣно*.

У употреби присвојних заменица *сво̄ј* – *сво̄ја* – *сво̄је*, — тако и у употреби рефлексивне заменице *се̄бе* или *се* — не слаже се говор П. и Др. потпуно с књижевним језиком. Неће се овде увек, и кад није наглашена присв. заменица у реченици, за свако лице употребити зам. *сво̄ј* – *сво̄ја* – *сво̄је*, ако оно што се присваја заменицом припада субјекту у реченици. Могло би се рећи да је употреба ове заменице за присвајање субјекту у првом и другом лицу ређа, а да је обична ако се присвајање односи на треће лице:

д̄н̄ им̄а̄ *сво̄ју* к̄ӯћу; ра̄дӣ по̄ *сво̄м* ће̄иву; сва̄кӣ ӯз̄им̄а̄ *сво̄ју* ка̄шику; да̄о је *сво̄д̄е*<sup>1)</sup> па̄ре за има̄ње.

<sup>1)</sup> Да ни Вук није одједном дошао до правила употребе ове заменице, сведочи најлепше његов превод *Новога завјешта*: у *Огледима*, штампаним 1824 г., налазимо *сво̄ј* у присвајању субјекту у III лицу, а *мо̄ј*, *ш̄во̄ј* у таквом



Да је ово распрострањеније у нашем језику, показују многобројни примери овакве употребе овог облика у Вукову језику, а то показује и реч *раиша* (од *ради шта* место *ради чега*) која је позната разним говорима.

У loc. sing. долази и краћи и дужи облик: *на чем* и *на чему-на чем* ћу ти завалити (захвалити)? Вала на кави! Нема *на чем*; *на чему* (или *на чем*) ћеш доћерати дрва?

Количинске заменице (о)воликѝ, шолѝкѝ и (о)ноликѝ у множини с именицом често се употребљавају у номинативу место праве употребе количинског прилога и партитивног генитива. именице:

најавили се шолѝкѝ људи; оноликѝ коњи (место онолико коња) се ујавили, пѝ свѝ жѝто љавдѝлисѝли; шолѝкѝ коѝци (м. шолѝко коѝаца), пѝ не мѝгосте свѝ да пѝкосите; ко ће дочекати воликѝ пријѝашѝље!

Ово је, ваљда, дошло од правилне употребе ових заменица уз колективне именице: *шолѝки свијѝш*, *шолѝки народ* и сл.

Зам. *чији* гласи овде у nom. sing. и pl. *чи*: *чи* је онѝ во? *чи* су онѝ јѝнци? (в. горе).

Место заменице *сав* долази старији облик *вас*. Интересантно је што ова заменица има облик одређеног вида у окамењеном изразу *вѝсѝ вѝјек* у значењу *увијек*:

*вѝсѝ вѝјек* ће кѝкати; *вѝсѝ вѝјек* зѝвкѝ с онѝ главицѝ.

Често сретамо необичан ред речи код личних заменица кад субјекте у реченици чине заменице првог и ког другог лица:

*ја ћемо и ши* отићи (м. *ја* и *ши* ћемо); *ја ћемо ѝ он* у дрѝнине; *ја ћемо и Мићо* коѝсити и сл.

### 3) Придеви

И овде као и у Вукову језику, и као што је обично у нашим говорима, меша се често у употреби одређени и неодређени вид. Тако је обично и то да придеви који имају само неодређени вид, као присвојни придеви од особних именица на *ов*, *ев* и *ин*, у зависним падежима радије долазе у облицима одређеног него неодређеног вида:

пѝ *Мѝрковѝм* дрѝњу гѝзѝ; од *Сѝгѝвѝновѝг* жѝта йду; из *Нѝколиноѝг* зѝкоса йзби.

Али кад овакав придев с именицом носи сталан назив места или стално означава неко име, неће бити допуштена оваква употреба облика одређеног вида:

гѝни данѝс *Йлѝну* Дѝлу; изађок из *Нѝколина* Дѝла; пѝсе-окѝ *Сѝвова* Врѝла; гѝни из *Гѝнуулина* Дѝла и сл.

У именима дана придеви на *ов*, *ев*, *ин* и *ј* (јѝ) имају такође у зависним падежима промену неодређеног вида:

Петров-дѝн, *Пѝшрова-днѝ*; ѝ *Мишрову-днѝ*; ѝ(ѝ) *Ђурђева-днѝ*; о *Лучину-днѝ*; по *Јѝвању-днѝ*; иза *Нѝкоља-днѝ* и сл.

У називима места где у саставу имена далази одређени вид придева на *ов* приметио сам у извесним зависним падежима, па и у nom. sing. женског рода, замењивање облика одређеног обликом неодређеног вида придева:

*Бѝровѝ* Дѝ, али: из *Бѝрова* Дѝла (ређе из *Бѝровѝг* Дѝла), у *Бѝрову* Дѝлу; *Бѝковѝ* Прѝдѝ, *Бѝкову* Прѝдѝ и сл.

Обична је ствар да се дужина крајњег слога у оваквом придеву на *ски* средњег рода изгуби, ако је из назива испала именица, а остао сам придев; али се у тој прилици чувају и облици одр. вида у зависним падежима. Таква су овде имена села:

*Гѝрѝњскѝ* (*Гѝрѝњскѝг*, *Гѝрѝњскѝм* итд.), *Дѝбрѝвскѝ* (*Дѝбрѝвскѝг*, *Дѝбрѝвскѝм*), *Мѝлѝнско* (*Мѝлѝнскѝг*), *Пѝдмалѝнско*.

У зависним падежима можемо поред придевских облика чути и именске:

*Гѝрѝнска*, *Мѝлѝнска*, *Дѝбрѝвска*, *Пѝдмалѝнска*; *Гѝрѝнску*, *Мѝлѝнску* и сл., локатив је скоро редован у том облику: *нѝ Горѝнску*, *нѝ Дубрѝвску*, *нѝ Малѝнску* и сл.

Све ово показује да су ове речи још у процесу супстантивизирања.

Мало разлике према Вукову, и уопште према књижевном језику, дају нам придеви у употреби дужих и краћих облика одређеног вида, — поред обичнијег слагања. Као што је по материјалу Вукова језика тешко поставити правила за употребу дужих и краћих облика (*доброга* и *доброг*, *новоме* и *новом*), тако се то не може учинити ни у овом говору, иако бих рекао да је у извесним случајевима ове употребе овај говор доследнији. Може се лако приметити да говор П. и Др. уопште мало употребљава дуже облике (*доброга*, *новоме*), много мање него што се то налази код Вука и него што се данас употребљавају ти облици у књижевном језику. Теже је мало приметити да ту употребу у извесној мери условљава и реченични нагласак. Мени се чини да ће у овом крају дужи облик бити употребљен најчешће онда кад је на придеву реченични акценат, иако и у том случају није необично да се може заменити краћим обликом (тако се





вдлим ја њу колико цијо свијет; али: вдљу ја ову једну, но да ми стб другеје даш (компаративно значење у реченици). Од глагола *дбреши*, *назреш* (зрети = гледати), *прізреш* и сл. презент је *дбрим*, *назрим*, *прізрим* и сл.

Вук има од глаг. *шкѡши* презент: *шкѡм*, *шкѡш*, итд. и *чѣм*, *чѣш* и сл. (Мар., 273). — Овај говор редовно има други облик: *чѣм*, *чѣш*, *чѣ*, *чѣмо*, *чѣше*, *чѣ*. (Последњи облик према осталим, место Вукова правилног *шкѣ*).

Редовно је од *слѡши* и слож.: *шљѣм*, *идшљѣм*, *нашљѣм*, без другог облика *шљѣм*, *идшљѣм* итд. Тако је редовно: *дркѣм*, *дркѣш*, без другог облика *дршѣм*, *дашѣм*.

Према *кажѣваши* м. *казиваши* редовно се чује *кажуем*, према *бачаши* м. *бачаши* имамо *бачам*.

Од глаг. *ђѣши* (попо) увек је през. *ђѣдѣм*, место двојаког облика: *ђѣнѣм* и *ђѣдѣм* (Маретић, 251). Тако је и у сложеницама: *сађѣдѣм*, *нађѣдѣм*, *прѣђѣдѣм* и сл. Глагол *даши* има презент *дам* и обичније *даднѣм*, с негацијом *не дам* и *не даднѣм* (*не дам* ти, да би цркв!) Облици *дам*, и *не дам* осећају се и као несвршени:

да му ја *дам*, свѣ б(и) дн свѣ(ј)е прѣсѣ; *да* ли ти мајка на сијело?; *не дам* ја њѣму да се скитѡ.

Глаг. *иднуши* и слож. имају увек: *иднѣм*, *прѣиднѣм*, *зиднѣм* м. *иднем*, *прѣиднем* и сл. Глаг. *моћи* има през. у II и III л. sing. *мдреш*, *мдре*, у I и II л. pl. *мдремо*, *мдреше*, али у одречном и упитном облику II. л. sing. гласи обично *не мѡш* и *мѡш ли* (*не мош га прѣскѡчити*; *мѡш ли дѡћи*?). Поменули смо *виш* од глаг. *видѣши*, а то долази онда кад је глагол ненаглашен уз свезу (*да виш га*; *да виш шта ради*!). Место *нѣшеш* има *нѣш* (*нѣш* ти мѣне више вѡрати), а место *оѣш* ли у упитном облику *ој ли* и *ош ли*.

Трајни глаголи *имаши*, *ваљаш*, *моћи* и *шребаш* у презенту у понеким зависним реченицама где се временска радња одмерава према неком другом моменту, не према моменту садашњости, (синтаксички „релатив“), добијају проширење глаг. основе са *ад-* и наставак презентске основе *не*, што стварно даје значењу глагола промену глаголског вида:

*ваљаднѣм*, *имаднѣм*, *мѡаднѣм*, *шрѣбаднѣ* (пластићемо кад *ваљаднѣ*; ако *имаднѣш* љситно, купи ми врѣуле; ако *мѡаднѣш* ѡтићи, учини ми ту љубав; ка(д) ти *шрѣбаднѣ* што, дѡћи и зайшти).

Од глаг. *биши* (esse) презент место *будем* гласи *бидѣм* или *биднѣм* (кад *бидѣш* мѡја, купићу ти онаки ѣмер), према *биши*, *био* и сл.

## Императив

Овај говор нема правог облика за I л. pl. императива, као што га нема ни за 3 л. sing. Обично се прво лице pl. заповедног начина описује везником *да* и презентом, а, што је најобичније, овако ублажена заповест појачава се речцом *ајде* (хајде):

*ајде да идѣмо*; *ајде да се порвамо*; *ајде да рѣчѣмо*; *ајде да шпрѣмо* онѡ сијено итд.

Облика *идимо*, *ручајмо* и сл. нема ни Вук ни у првој, ни у другој граматички, — тамо се налази: *да карамо ми*, *да оремо ми*, *да мјѣрѣмо*, *да држѣмо* и сл.<sup>1)</sup> Сам у својим списима Вук је обично овако описивао облик I л. pl. императива, а употребљавао је прави облик Даничић чешће у својим писмима (Маретић, 231 и 232). Мислим да је уопште у говорима нашега језика облик императива: *радимѡ*, *идшимо* и сл. редак.

У П. и Др. чује се само један пример који прави отступање од овога што смо рекли о I л. pl. зап. начина, а то је *ајдѣмо* (хајдемо), где је I л. pl. императ. направљено од речце *ајде* (м. хајде). Често се додаје и лични наст. 2 л. pl. *ше*, те облик гласи *ајдѣмоше*; или се пак облику 2 л. дода лични наст. првог лица: *ајшѣмо* или се, најзад, поново овом облику дода наст. 2 лица: *ајшѣмоше*.

Заповедање може имати више ступњева јачине, па према томе и зап. начин може имати више нијанса значења које се крећу од значења правог императива до значења оптатива. У већини случајева то се изражава тоном изговора, покретима и другим, али језик тражи различите облике да диференцира нијансе значења. За једно значење блаже заповести имамо посебан облик императива са речцом *дѣ* или *дѣр*:

*замѡчидѣ* (*замѡчидѣр*), *дајдѣ* (*дајдѣр*), *идѡајдѣ* (*идѡајдѣр*), *по-мѡзидѣ* (*по-мѡзидѣр*), *идкрѣдѣ* (*идкрѣдѣр*) и сл.

У 2 л. pl. речца *дѣр* (ређе овде *дѣ*) уметнута је између наст. за облик и наст. за лице:

*помакнидѣрше* се, *узмидѣрше*, *покрѣдѣрше*.

Овај облик императива који налазимо и код Вука (Маретић, 233) у једини је сасвим обичан у овом говору, обичнији, можда, него прави облик, а у множини је ређи, — сасвим редак.

<sup>1)</sup> Вук Стеф. Караџић, Граматички и полемички списи, књ. I, стр. 50, 58; књ. II, стр. 82.

Једно значење, рекао бих, у мањој мери ублажене заповести исказује се речцом *дѣла* и ређе *ѣла* и императивом:

*дѣла узми; ѣла изиђи; дѣла разлѹчи; дѣла ручај; ѣла зашвѡри; дѣла, бѡлан, да те нѣ молим.*

Сличан овоме је и императив с речцом *дану, ану* или *нѹ*:

*дану причај; дану испрчи; ану донѣси; ану придни; ну зашвѡри, ну прѣћерај.*

Уз ове последње речце императив од глагола *дати* не долази, — изоставља се, а чешће и имп. *хѡди*:

*дану ми ту пушку; нѹ ми то уже; ану ми ту бѡцу; дану<sup>1)</sup> мало, да те виђу (нѹоди је обичније него нѹ мало: нѹоди, да ти нешто причам).*

Речцама *дану, ану* или *ну* додају се речце *дер* или *де*, и то опет, чини ми се, ублажава заповест:

*данудѣр (данудѣ) напѣши; анудѣр помѡзи; нѹдѣр (нѹдѣ) приваши двце.*

Често у реченици иза кратког акцента, нарочито испред неакцентованих речи и речица, императив у 2 л. *sing.* губи крајње *и*; *држ* ти ѡвѡ (*држи* ти ово); *ид* ми донѣси бѹрђију; прођ *с(е)* онѣ лѹдѣ; *донѣздѣ* ми сѣкиру.

Примера оваквог губљења има и код Вука (Мар. 232). Испадање наставка *и* испред личног наст. *ше* у 2 л. *pl.* скоро је редовна појава код већине глагола:

*куише, замѡлише, припастше (припазите), распрѣсше, завѣшше (завежите), понѣсше, јашше (јашите), заклѡше, огрѣшше (огребите), рецше* и сл.

Оваквога губљења нема иза *м* и *н*, и још онда кад би се губљењем гласа *и* добило нагомилавање сугласника:

*узмише, испрѡзнише, приднише се, припнише; засише, успише, дркѡнише, ойришише се* итд.

Од глаг. *дићи* се (и *дигнути* се), *маћи* се (и *макнути* се) обичан је императив другог облика: *дигни се, магни се*, али ако је заповест оштрија, ако је даје онај који истиче да има право да заповеда, онда је сасвим обично: *диќ се, маќ се*.

Од глаг. знати императив је најобичније *знади* (*знај* и *знадни* је ређе); од *дати* *дај* и *дадни*; *имај* и *имадни* од *имати*. Од глаг. *сјјати, бријати, крићи, умити* и сл., према ономе што смо рекли о гласу *ј* у фонетици, императив гласи: *си, идси, обрѣ, сѡкрѣ*,

<sup>1)</sup> За 2 л. *pl.* у овом случају речце примају лични наст. *ше*: *дануше мало; ануше, нѹше*.

*прѣкрѣ* и сл. Од композита од глаг. *ићи*: *ѡбићи, ѡићи, изићи* императив је у *sing.*: *ѡбиди, ѡииди, изиди*, а у *plur.*: *ѡбидише и ѡбићше, ѡиидише и ѡиићше, изидише и изићше*; од *разићи* се и других сличних композита је *разићи* — *разићше се* и сл.

Види напред о облицима *чећи, глѣди*, — *идн, нѡс*, и сл.

### Имѣерфекат

Глаголи консонантске инф. основе I врсте већином имају наставак имперф. само *ијѡк* (м. *ијѡх*) место двојаког наст. књижевног језика *ијѡх* и *ах*: *шпрѣсијѡк* (нема *шпрѣсѡк*), *илѣшијѡк, музијѡк, прѣдијѡк*. Глаг. јести има увек имперф. *јѣѡк*, а нема други облик *јећѡк* (*јећѡх*, Мар. 238). Глагол *ћѣсти* (*ћѣсти* сијено) има двојак облик: *ћѣдијѡк* и *ћѣѡк*. Место двојаког облика *идѡх* и *ићѡх* (Мар. 284) овде имамо само први — *идѡк*. Место тројакних облика глаг. *браши* и *прати*: *брѡх, прѡх; бѣријѡх, пѣријѡх; бѣрѡх* и *пѣрѡх* (Мар. 276), овде су редовни последњи: *бѣрѡк* и *пѣрѡк*. Место *не ѡѡх* (Мар. 268) овде је *не дѡдијѡк*; а место тројаког облика од глагола *знаћи*: *знах, знадијѡх* и *знаћѡх*, овде је обичан други — *знадијѡк*. Глаг. *ваљати* поред *ваљѡк* има и *ваљѡдијѡк*. Од глаг. *звѣсти* редован је имперф. *зѡвијѡк*. Глаг. *вићети* има *вићѡк*. Глаголи *врћети* (вртети), *лѣћети* (летети), *шћѣћети* (штедети) имају имперф.: *врћијѡк, лѣћијѡк, шћѣдијѡк* место *врћѡх, лѣћѡх, шћѣћѡх* (Мар. 260). Поред обичнога *умијѡк* од *умјети*, чује се и *умљѣдијѡк*, а поред *не смијѡк* од *не смјети*, обично је и *не смљѣдијѡк*. Глаголи с основом на *з* и *с* испред наставка *м* за презентску и за инфинитивну основу имају обично у имперфекту наст. *ѡќ* (м. *ѡх*), без умекшавања претходног сугласника: *ѡдлазѡќ, квѡсѡќ* (и *квѡшѡќ*), *нѡсѡќ, ѡносѡќ, прѡсѡќ* (место *нѡшѡх* и сл. — Мар. 263). Али мислим ипак да се неће чути *гѡсѡќ* од *гѡсити*, него увек *гѡшѡќ*. Од глагола *шћѣсти* (м. хтјети) имперфекат је *шћѡдијѡќ, шћѡќ* или *ћѡќ*. Глагол *пѡзнаѡм* те ја добро), може имати имперфекат само у одричном облику: *не пѡзнадијѡќ* (*не пѡзнадијѡќ* те, Бѡга ми; *не пѡзнадијѡше ме*, док му се не казѡк).

### Аорист

Мислим да се може рећи да је у говору П. Др. аорист скоро једнако обичан и од трајних као и од свршених глагола: *јѣдѡсмо, ијѡсмо* и младу *вићѡсмо; сѣћѡсмо* једно два сѡта, — и сл.

Место двојакних облика од глаг. основе \**нес*: *дднијек* и *донѣсох* (Мар. 237) овде је увек: *дднијек*, *дднијек*, *рѣзнијек* и сл. Од глаг. *смјѣши* редовно је *смјѣдок* (и *смљѣдок*), а нема *смјѣк* (према *смјѣх*); тако је и у одричном облику *нѣ смјѣдок*; од *умјѣши* је аналогно томе: *умјѣдок*, *не умјѣдок*, *разумјѣдок* (и *умљѣдок* и сл.). Од глаг. *шрѣјѣши* и слож. имамо аорист: *шрѣјек*, *сѣшрѣјек*, *ушрѣјек*, *идшрѣјек*, а немамо *шрк* (према *шрх* Мар. 254), *пошрк* и сл. Од *окрѣнуши* увек је овај облик *окрѣнук*, а нема *окрѣшок* и сл. (*окрѣшох* Мар. 256). Од глагола:

*знаши*, *идзнаши* и сл., *даши*, *сѣздаши* и сл., *сѣташи*, *усѣташи* и сл. обично је: *знадок*, *нѣ знадок*, *идзнадок*, *прѣзнадок*; *дадок*, *сѣздадок*, *прѣдадок*; *сѣтадок*, *усѣтадок* и сл.,

а ретко чујемо краће облике, и то од сложених гл.: *прѣзнак*, *дѣдак*, *усѣтак*. Од глаг. *шћѣши* (хтјети) аорист је *шћѣдок*, увек у потврдном облику, а у одричном, поред *нѣ шћѣдок*, може се чути и *нѣ шћѣк*.

Од глагола *виђѣши* обично је *виђок*, *виђосмо* (исп. и у нар. песни: „Све гледасте, данас не виђосѣ“).

#### Инфинитив

Било да је сам, било да је у саставу сложеног облика футура, инфинитив се врло често употребљава у краћем облику без крајњег *и*. У двојакном облику инфинитива с крајњим *и* и без њега треба свакако гледати двојство дошло од два старија облика: инфинитива (*радиши*) и супина (*радишѣ*), који се изгубио синтаксички, а оставио трагове у говорима у краћем облику данашњег инфинитива. Колико сам могао приметити у овом говору, поред тога што употреба дужег или краћег облика зависи од самог момента говора, од темпа и реченичног нагласка, зависи и од реда речи у реченици. Ако је инфинитив у средини реченице, у говору је обичнији краћи облик:

данас ћемо *ћѣс*<sup>1)</sup> сѣјено; мѣремо *идрабиш* онѣ ма̀ло у страни; мѣремо *иджњѣш* свѣ до Господјина днѣ; дѣш ли *сѣс* ма̀ло (и: ој ли *дѣћ* данѣс).

На крају реченице, иако није необичан и краћи облик, чује се чешће дужи:

мѣрете ли данѣс онѣ *поилѣсѣши*; ка̀ ћемо се *омрсиши*; нѣмој *зановијѣташи*; ка̀д мѣреш *дѣћ* (или *доћи*); нѣ море *дзѣдѣ изићи*; не мѣгу га *идзнаш*.

<sup>1)</sup> Акцент се не мења.

Место двојаког облика *дрѣјѣши* и *дѣраши* (Мар. 253) овде имамо само *дѣраши*; увек је у простог глагола такав облик и речи *ждѣраши* и *сѣдѣраши*. А у сложеним облицима редовно је: *зѣдријѣши*, *одријѣши*, *идријѣши* *прѣждријѣши*, *прѣсѣријѣши* и сл. Место *шрѣши* (Мар. 254) увек је овде *шрѣјѣши*, од — основе инф. *шрије* изводи се аорист (види горе), а имперфекат и партиципи од основе *шр* (*шрѣјек*: *шрѣк*, *шро*).

У Пиви и Дробњаку добро се чува разлика између презентске и инфинитивне основе глагола на *и/је* (*ѣ*), што није особина западнијих херцеговачких и уопште већине јужних говора:

*виђѣши*: *видѣм*, *врѣѣши*: *врѣдѣм*, *грмљѣши*: *грмљѣм*, *зелѣњѣши*: *зелѣнѣм*; *шрѣљѣши*: *шрѣљѣм*, *сѣѣши*: *сѣдѣм*, *смрѣѣши*: *смрѣдѣм*.

Али место *виѣсѣши* и *сѣдѣрѣши* имамо *виѣсѣши* и *сѣдѣриши*, а, обрнуто, место *учињѣши* обично је *учињѣши*, м. *начињѣши* *начињѣши*, иако је обичније *чињѣши* него *чињѣши*, а врло је ретко: *почињѣши*, *прѣчињѣши*, *рашчињѣши* поред: *почињѣши*, *прѣчињѣши*, *рашчињѣши*; обично је *заучињѣши* и *заучињѣши*.

Извесни глаголи у овом говору (о томе ће бити речи напред) место суфикса *ива* имају *ѣва* и притом се консонант основе, ако није јотован, и ако није *р*, мења према подновљеном јотовању:

*кажѣвати* м. *казѣвати*, *поручѣвати* м. *поручѣвати*, *разваљѣвати* м. *разваљѣвати*, *разбражѣвати* м. *разбражѣвати*.

#### Партиципи

Овај говор је изгубио, рекли смо, партицип претерита активни први.<sup>1)</sup> Само се од глагола рећи може чути тај облик у изразу: тамо њѣму *рѣкав* (или *рѣкавши*) или: њѣму *рѣкав* (*рѣкавши*), кад се хоће да наведу туђе (обично срамотне) речи, упућене неком:

„Ништѣвчино, тамо њѣму *рѣкав*, што ме прѣварѣ!“ Рече му:  
„Пѣгѣни, тамо њѣму *рѣкав*, ко те ѣмо спрѣмѣ!“

Партицип претерита пасивни има у неколико случајева отступања од књиж. језика фонетске природе. Они глаголи који имају у основи старо *нес* јотују *с* испред наст. за облик, свакако према оним глаголима код којих је правилно ово јотовање:

*донѣшен*, *однѣшен*, *прѣнѣшен* (према *дѣношен*, *дѣношен*, *прѣношен*).

<sup>1)</sup> Нема га ни поцерски (Моск. 81), ни пљеваљски говор (Руж. 170).

Ово је општија црта херцеговачких и уопште јужних и западних говора. Овако јотован зубни глас имамо и у примеру *грѣжен* од *грѣшти*, али с друге стране редовно је *вѣзен* од *вѣшти*, а обично је *мѣзен* од *мѣшти*, а поред *исѣрѣсен* (овај акц.) чује се *расѣрѣшен*. Од свих различитих облика овога партиципа од глагола *бишти* (тући) у овом говору имамо само *бѣн*; тако је: *убѣн*, *прѣбѣн*, *зѣбѣн*, *идѣн*, *рѣзбѣн*, а само гл. *дѣбѣн* има *дѣбѣн* и *дѣбѣн*. Тако је од сложених од глаг. *вѣшти* обично: *сѣвѣн*, *зѣвѣн*, *идѣвѣн*, *рѣзвѣн* поред: *сѣвѣн*, *зѣвѣн*, *идѣвѣн*. Од глаг. *крѣшти* и слож. место-двојаких облика: *крѣн* и *крѣвен* (Мар. 249), овде је други у употреби: *крѣвен*, *сакрѣвен*, *покрѣвен* и сл. Од глаг. *ливѣн* редовно долази *ливѣн*, а од сложеница је двојак облик: *сѣлѣвен* и *сѣлѣн*, *налѣвен* и *налѣн*, *разлѣвен* и *разлѣн*, али се поред *зѣлѣн* ретко чује *зѣлѣвен*. Од тројаких облика гл. *ливѣн* и слож. (прим.: *идѣн*, *идѣн* и *идѣн* Мар. ор. cit.) овде налазимо само први: *налѣн*, *идѣн*, *идѣн*. Од глаг. *шрѣн* (трти) и слож. овај парт. гласи: *шрѣн*, *сашрѣн* и сл. У осталим случајевима где се налазе код Бука двојаки облици овога партиципа налазимо их и овде.

Остали активни партиципи презента и претерита не показују отступања од књиж. језика. Треба напоменути само да парт. прет. акт. I чува добро облике м. рода: *видио*, *сидио*, *срдио* и сл. према ж. и ср. роду: *виђела*, *виђело* итд., док се често у ијекавским говорима срета, аналогном постало, *виђео* према *виђела*, и обрнуто *видила*, *видило* према *видио*, одакле је дошао тамо, мислим, и инфинитив *видишти* и сл. (види горе). Од глаг. *јести* и слож. акт. партицип прет. глас *јѣо*, *јѣијо*, *јѣијо* и сл.

#### Сложени глаголски облици

Ниједан облик плусквамперфекта (*бјех*, *бијех* и *био сам чувао*) не чува се у говору овога краја од трајних глагола, док свршени глаголи чувају све облике:

*бјеше* једном *зашла* нака *бдлѣс*; *бијаше* *дѣш* књаз у Језѣра; *нѣ бијаше* још *начиниј(о)* ону кућу; *била сам се довѣла* ка(д) се *дн* рѣдијо; *били смо се подијѣлили* кад је *дн* дошла.

Не чува се у П. и Др. прави футур II.<sup>1)</sup> Овај облик од свршених глагола и у књижевном језику редак је поред презента

<sup>1)</sup> Истина, облик футура II (*будеш сијо*) чује се у погодбеним реченицама, али само од свршених глагола, и не у значењу будуће, односно пред-будуће, радње, него у значењу радње за прошлост (о томе ће бити речи у прегледу синтаксе).

(кад *дођеш*, посети ме — и: кад *будеш дошао*, посети ме). Место футура II од несвршених глагола редован је у овом говору презент са префиксом *уз*:

ако *данас узрѣдиш*, помдли се Бдгу; кад му *усѣишѣш*, подзрави га од *мѣ* странѣ; ако *сѣтра не узрѣдимо*, даћемо ти *вдлове*; *ће ускосѣмо*, онђе ћемо и *трпати*; што *усѣрѣжи*, даћу му.

У глагола код којих се инф. свршава на *ћи* футур I губи ово *ћи* испред *ћу*, облика помоћног глагола:

*ићу* (ићи *ћу*), *дѣћу*, *рѣћу* (рећи *ћу*), *исѣћу*, *идѣћу*, *исѣћу*, *сѣжѣћу*, *дѣријѣћу*, *дѣријѣћу* и сл. (али је обично и *рѣћи* *ћу*).

Потенцијал има двојаке облике:

*говдорио бик*, *говдорио би* и *говдорио би*, *говдорили бисмо*, *говдорили бисѣ* и *говдорили бисѣ*; поред *говдорио би* и *говдорили би* за сва лица.

Често се употребљава једна врста потенцијала за прошлост:

*био рѣдишти*, *био учишти*, *нѣ био играшти*, *нѣ био лагашти* и сл.

Маретић (ор. cit. 630) радњу овога облика назива радњом морања у прошлости; ја мислим да овај облик исказује неизвршену погодбу у прошлости (о томе види напред).

#### Неколико посебних глагола

Од глагола \**мништи* (*мништи*) овај говор чува само садашње време у облику *млѣм*, и то само у изразу *јѣмлѣм* који се осећа као сложеница:

*јѣмлѣм* ти је стѣдено; *јѣмлѣм* данас ће *дѣћи*; *јѣмлѣм* *имѣ* десе *данѣ* *откѣ* си *дѣшѣ*.

Од глаг. *сништи* нисам чуо презент, кад је глагол прост. Глагол *нашти* не употребљава се поред глагола *ћѣрашти*, али су обични сложени: *дѣгнашти*, *прѣгнашти*, *прѣгнашти*. Нема овде ни простог глагола *сѣишти* или *сѣашти* поред *сѣѣвати*, а сложени су *зѣсѣшти*: *зѣсѣм*, *прѣсѣшти*: *прѣсѣм*.

Глаг. *рѣвати се*: *рѣвем се* прешао је овде основама на *а*: *ѣ* — *рѣвати се*: *рѣвѣм се*. Место *ћушти* овде је у обичају *шѣћести*, као и у већини јужних и западних наших говора (негде *шѣшти*).

У П. и Др. имамо глаголе:

*зѣлѣћи*: *зѣлѣзѣм*, *налѣћи*: *налѣзѣм* (или *налѣгнѣм*), *уљѣћи*: *уљѣзѣм* (или *уљѣгнѣм*).

Аорист је: *зѣлѣгѣ*, *налѣгѣ*, *уљѣгѣ*; парт. прет. акт. I: *зѣлѣгѣ*, *налѣгѣ*, *уљѣгѣ*. Вук има у речнику:

залећи: залезџем и залестии: залезџем, налестии: налезџем (налезох, налезео) и налећи: налегнем (налегох, налегао), улестии: улезџем и улећи: улегнем.

## VI Прилози

Поделићемо прилоге по пореклу на заменичке, придевске, именичке, сложене прилоге, постале од појединих израза, и остале прилошке речи и партикуле. Уз то ћемо прегледати једну групу придева, туђега порекла, који су по непромењљивости прилошког карактера.

### 1) Заменички прилози

Често у овом говору поједини прилози, трпећи разне гласовне и етимолошке промене, добијају по неколико облика. Ту долазе нарочито сложени прилози од речца *ево*, *ешо* и *ено* и других заменичких речи. Тако имамо разне облике ових прилога:

ддолџ или ддолџен, оддџ или оддџен (и оддџен-н), вддолџ или вддолџен, вддџ или вддџен (и воддџен-н), евддолџ или евддолџен, евддџ или евддџен (и еводдџен-н); дшолџ-н, дшџ-н (и ошџ-н), ешдшолџ-н, ешдшџ-н (ешошџ-н); ође-н, евође-н, вође-н; онђе-н, нође-н, енође-н, нуђе-н, нунђе-н; вудџ-р, овудџ (и двудџ), вудије-р, (овудије-р), нудџ-р, онудџ-р (онудџ-р), онудије-р (онудије-р), енонудџ-р (енонудџ-р), енонудије-р (енонудије-р); овакџ, вакџ, евакџ, евовакџ; онакџ, накџ, енакџ, енонакџ; оволикџ, воликџ, еволикџ; оноликџ, нолџ, еноликџ, еноноликџ.

Код Вука речи *куд*, *куде*, *куда*, *кудије*, *кудијер*, *кудијен* имају исто значење. Овде *куд* и *куде* (ово друго се ретко чује) имају једно, а *куда*, *кудије*, *кудијер* и *кудијен* друго значење. Заменичким прилогом *куд* (куде) пита се за циљ радње глагола кретања, а прилогом *куда* за правац кретања:

— *Куд ђеш?*<sup>1)</sup> — *У планину*; — *Куд ћемо сад?* — *У колибе*.  
*Куда* ћу поћерат овце? — *Кроз Богдо*. — *Кудијен* ћу сад? — *Иди тијем дојњијем путем*.

<sup>1)</sup> Стари људи обично неће рећи: *ку ђеш?* онемо ко се спрема на пут, него: *акдбогда?* или: *ђђ ђеш?* У каквој љутњи или ако се жели несрећа, рекло би се: *ку ђеш*. Причају да је било људи који би се вратили с пута, ако би их неко срео с овим питањем. Ја мислим да је то дошло отуда што се *куд* често у ускличним изразима упитних реченица употребљава у значењу *никуда* (у пропаст, у несрећу): *ку* ћу *кукала?* *ку* ће ова *сиња кукавица?* — *ку ђеш сад?*!

Исти је однос и између прилога *некуд* и *некуда* (*некудијен* и *некудијер*), *никуд* и *никуда* (*никуд* мајци, *никуд* у ђевере; — не море се *никуда* проћи); али прилози *ошкуд* и *ошкуда*, као и *свџкуд* и *свџкуда*, немају те разлике у значењу.

Место прилога *послије* (*после*) у П. и Др. чујемо *идшље* и *идшље*, м. *ошсада* има *осад*, *осада*, *ослџ* и *оселе*, исто тако место *досада* има *досад-а*, *дослџ* и *доселе*.

### 2) Придевски прилози

Придевски прилози, или су постали од пот. или асс. sing. придева средњег рода: *лијејо*, *ружно*, *налијејо*, *нашироко*, *удубоко*, или од придева на ски (џскы), (а овај облик, како се претпоставља, у ствари претставља стари инструментал): — *љџџки*, *срџски*, *свџјски*, *идски*.

Прилози *најлак* и *иднајлак* (полако) претстављали би необичан облик који постаје од суперлативног предметка *нај* и пот. sing. м. р. неодређеног вида придева у позитиву (— *Јеси ли се умдорио?* — *Пднајлак*, — *суста ли ти*).

Често се чује прилошка реч *неумало* настала метатезом речи *умало* и речце *не*: *неумало* паде, м. *умало* не паде; *неумало* га погддик и сл. Метатезу речце *не* и предлога *од* имамо и у прилогу заменичког порекла *неоклџ* м. *однеклџ* — само речца *не* овде добија свој акценат.

### 3) Именички прилози

То су окамењени облици падежа, издвојени из система промене, са својим специјалним нијансама у значењу. Заступљени су сви падежи — сами и с разним предлозима. Поменули смо двојак облик прилога *ноџас* и *ноџес*. Реч *иноџ* је именица, направљена према *иноџи*, где главни део сложенице претставља gen. sing. Према истој речи *иноџи*, која се могла осетити, кад се занемарила веза делова сложенице, као пот. pl., постао је и gen. pl. *иноџџа* (од *иноџџа*, до *иноџџа*, иза *иноџџа*). Међутим реч се опет издвојила из система промене и постала прилог:

*иноџџа* је више; дођу на *иноџџа*; било е превалило *иноџџа*<sup>1)</sup> итд.

<sup>1)</sup> Из примера „Биће да су *иноџџа*“ који сам нашао код Ђипика (Целокупна дела — II, 260) види се да се *иноџџа* негде осећа као именица у множини; — вероватно, као именица средњег рода, постала према генитиву *иноџџа* (ако се сме претпоставити у Ђипикову примеру акценатски облик *иноџџа* — као и *иноџџи*).



zā си дошб? — zā су коњи у житу били? није zā? zā га нѣмā јѡш? — zā нѣћете данас грабит?

### б) Придеви на ли прилошког карактера

Овакви су придеви речи турскога порекла:

*арли* (Вук: *арли*), *баѡли* (В.: *баѡли*), *зѣвкли*, *бакс узли*, *аирли*, *игбали*, *новакли* (према *новак* = *нафак*), *макс ули* (*макс ул*).

Затим су ту и речи у којима је овај туђи наставак накалемљен на домаћи корен речи: *образли*, *шрошкали* и права прилошка реч *зорли*. Придевски карактер ових речи показује придевска употреба у реченици — у служби именског дела предиката обична, а ређа у атрибутој служби:

ова крава је *аирли*; таки рад је *зѣвкли*; дни чдѣк се *баѡли* рѡдијо; кад се кѡ *новакли* рѡди, нѣ море му нико ништа; *баѡли* чдѣк пā шта ћеш му; настала *макс ули* година.

Од правих придева их одваја непромењљивост. Непромењљиви су и онда кад који пут стоје атрибутоски уз који коси падеж именице:

*баѡли чоѡка*, Бог ти свѣти! нијесам вѡдијо накѡ *аирли* *гѡвечѡа*.

Као и придеви и прилози ове придевске речи могу имати и компаратив (ређе и суперлатив) и, што је интересантно, у компаративу постају промењљиви у правом својству придева:

нѣмā *баѡлијег чоѡка* с ѡву страну Милогорѣ; нѣмā ти *зѣвклијег рада* од лијепѣ кѡсидбѣ; нѣмā *шрошкалиг* људи у овштини; *образлијѣ* нѣвјестѣ нијесам вѡдијо.

Осим непромењљивости прилошка особина у позитиву ових речи огледа се у прилошкој употреби уз глаголе, нарочито уз глагол *биѡи*:

*аирли* ти бѡло (срећно ти било); нека му бѡдѣ *новакли*; нешто ми свѣ йдѣ *бакс узли*.

## III Синтакса

### 1) Нешто из синтаксе падежа

Вук је у *Предговору Пословицама* (Грам. и пол. списи III, св. I, 2—23) рекао да се презимена на *ић* у генитиву припадања обично не замењују посесивним придевом, као што то бива с осталим именицама: „од бијеле куле *Драговића* (мјесто „*Драговићеве*“, „код

*Добриловића* куће“ (курзив је мој).<sup>1)</sup> У П и Др. код старијих људи мислим, у овом случају посесивни придев се неће ни чути:

*Чавића кула*, *Радовића Брвно*, *Мићовића јувно*, *Јдића озидина*, *Марића Баре* и сл. (Ред речи је обично овај).

Интересантно је што ген. sing. остаје у оваквом изразу и онда кад присвајани предмет припада множини (члановима читавог презимена, а не појединцу):

*Богдановића куће*, *Јокановића Милогора*, *Кулића планина*, *код Кнежевића црквѣ*.

Ако се предмет овако присваја презимену са којим другим завршетком, онда место презимена долази присвојни придев на *ски*: *цицмилскѣ* ђевојке (*Цицмил* — презиме), *бојацкѣ* кѡдлице (*Бојаш* — презиме), *бауцалскѣ* куће (*Бауцал* — презиме), *карабасилскѣ* сѡј (*Карабасил* — презиме).

Овакав је однос између посесивног генитива и посесивног придева уз женска особна имена:

*Мара Чавића*, *Сава Богдановића*, *Сѡака Радовића* и сл. према: *Сава Цицмилскѣ*, *Сѡана Бауцалскѣ* и сл.

Овакав генитив презимена на *ић* уз име женско налазимо и код Вука (в. „Госпођица Милица *Сѡјадиновића*...“ у *Предговору* другом издању *Рјечника*).

Није обично, али се чује од старијих људи овај облик и код именица мушког рода: *Васо Јоѡћа*, *Мирко Богдановића*. Ја мислим да је Његош узео из народног говора овакво слагање номинатива имена са посесивним генитивом презимена у стиховима:

„Но га онда Караѡића Мимо...“

За Смаилом Абдул Зечевића...“

За Абдулом Усеин Аѡића...“

а да то није, као што мисли Вушовић, дошло ради поуне стиха, јер би за тај случај дошао омиљени облик вокатива: *Но* га гледа *Караѡићу Мимо* и сл. (види: Вушовић: Прилози за проучавање Његошева језика, 42).

Генитив посесивних именица без атрибута, и то као горе и испред именице присвајања, имамо окамењен у понеким називима, што би доказивало да је то старија особина овога говора: *Мијоља* љѣце (Михољско љето), *Јунча Дѡла* (*Јунча ѡѡ*). Такав генитив посесивни — само у множини биће и у имену места *Маѡѡвѡр — Дѡ*, ген. *Маѡѡвѡр — Дѡла* (дужина *ѡр*, према пот. рл. *Маѡѡваре* пока-

1) Испореди и: *Чарѡак Алексића* и *Кула Ђуриѡића*, код Његоша.

зује да ту имамо *gen. pluralis*). Такво би било и име *Јаблан Гладвице*, од *Јаблан Гладвица* и тд. Ова имена су занимљива и с морфолошке стране, јер чувају стари *gen. plur.*: *Мацавџар* (\**Мацаварџ*) и *Јаблан* (*Јабланџ*). Тешко је објаснити морфолошки и синтаксички постанак неких имена места која су по данашњем облику слична овима. Таква су имена *Ђевич Спљене* и *Телеч Дб* (Телеч Дбла, *gen.*). Мора се овде у првом делу имена крити какав придевски облик *ђевич*, *шелеч*, а непроменљивост је могла доћи баш под утицајем поменутих имена са старим *gen. plur.*

Поред предлога уз генитив, који су познати, овде имам један који не налазимо у књижевном језику и другим говорима: то је реч *лишке* (предлошко је значење слично речи *осим*, *изузимајући*): кукку мајци *лики'* *осташка* ђецџ мџџ; ја сам давно закукала, *лишке брџџ* у мом рџду (нема преношења акц. на овај предлог); кукку мџне, *лики'* *осташка* (чељади која су *остала* жива); нека те ђавџ нџси, *ликиш(е)* *овџ ђецџ!*<sup>1)</sup> Ако би ово био партицип презента, по пореклу, од глаг. *лишиши*: стари облик *лиша*, тешко би било објаснити оно *k* у средини речи.

У овом говору, рекао бих, нема предлога с дативом. Ја не мислим да у примеру: *близу* ти је и гора и вода, — имамо предлог *близу* с дативом *ши*, него прилог с глаголом *је* као, рецимо, у примеру: *близу* је оно село. Овде, по мом мишљењу, читав израз *близу је* тражи датив, као што имамо, н. пр. израз *добро ши је* и сл. (Сличне примере овакве упогребе речи *близу* в. код Маретића, стр. 551).

Познати су нам дативни облици личне заменице првог и другог лица *ми* и *ши* који се често, како каже Маретић, „у пјесмама (ријетко у обичном говору) узимају без икакве потребе...“. У овом крају овакав датив, нарочито другог лица, у причању је врло обичан: *џтишџ ши ја ономадне у млин...*; *нџстало ши му брашна*; *забраши ши он нџму траву*.

Нарочито овакав датив долази у причању уз историски императив: *потџци ши ја тамо*, колико сам љгда жив, кад љмаш шта виђети; *љмри ши нџму жџна*, те *ши с(е)* џн љпџт *џжџни*;

<sup>1)</sup> Реч *лишке* употребљава се још у једном значењу — прилошком: значи *особишџ*, *нарочишџ*: љма дџбре вџлове, *лишке* (овде овај акценат) што му е они врџни; дџбра су му чељад, *лики'* онџ снаџ — и сл. Биће истог порекла Његошева реч *лиш* у стиховима: „...но су ово праве беспутнице, те *лиш* оним који су одрасли на џилиму у дивном Стамболу“ (Шџепан Мали, 3784 и 5),

*заљричај ши се ми*, те до зџрџ; пошто *ши* џни тџ чуј, бџџ куд кџја — и сл.

Донекле слично оваквом дативу личних заменица првог и другог лица имамо и датив заменице трећег лица *му* који долази, у клетвама обично, уз глагол наглашен у реченици;

сеџди, љсијо *му* (можда оцу првобитно, али то значење бледи) се; Бџже *му* те мџтва нариџали! нџеш *му* нџкад љ приклад; Бџже, не дџшџ *му*; нџкад *му* се нџ видијо више: нџџси *му* кџ дџрџга брађа; нџеш *му* нџкад љ друге.

Није необичан у одричним реченицама акузатив од заменице трећег лица (м. род). без нарочите потребе (долази само да појача значење друге речи у реченици):

нџе *му ја* бити тџпло, ако г(а) џн јџднџм љдари; нџје *му ја* дџбра ни виђело (кад се пориче да је нешто добро, — овде је и дативни и акузативни облик заменице сувишан); нџје *ја* онџ нџџе како трџба; како ми *ја* дџбро кажџш онџе?

Није у овом крају редак акузатив објекта, место датива уз глагол *лагаши*:

нџје љстина, лџжџш *ме*; лџжу љи док им љзмџмџ пџре; лџжу *нас* овџ госпџда; нџ лџжџм вас, пџгледџјте!

Маретић наводи овај акузатив као необичан (стр. 553).

У Вука је редак (Мар. 569), а овде је обичан предлог *за* с акузативом у означавању сврхе:

љдемо *за ђџвџјку*; отџди *за* онџ џвце; љде *за* жито (м. пџ жито).

Необичну појаву у нашем језику претставља контаминација облика у изразима: *браше си* (облик вокатива и помоћни глагол *си*) мџј, *џобрашџме си* мџј, *џобрашџмковиђу си* драђи, којим обично у причању апострофира причалац свога сабеседника.

Инструментал у значењу оруђа овде је обичнији с предлогом *с* (или *су*)<sup>1)</sup> него без предлога:

сијџци љџб *с нџџом*; *с џвџм сеџкирџм* се не сијџче мџсо; *с џвиђџм алџшџм* се нџ рађи.

Место *loc. sing.* уз глаголе мировања с предлозима *на* и *у* обичан је акузатив:

<sup>1)</sup> Предлог *су м с* или *са* долази уз бројеве и бројне и количинске прилоге: *рађи су десџш* нокџта, да га дџгне; кџ џ(е) џн *су седџро* ђецџ; јџш *су неколико* сијџна бијџ бик мирџн.

бијо сам у Нишић; начинијо кѹлу на Пйшче; стоји у Дубрѡвско и сл.

По свој прилици ово ће бити донесено из црногорских говора преко говора околине Никшића.

Име места у акузативу и локативу долазе с предлогом на место с предл. у кад име означава место каквог мало узвишенијег предела:

на Пйшче, на Пйшчу, на Трсу, на Трси, на Жабљаѡк, на Жабљаѡку, на Дѹжи, на Дѹжима, на Горѡнску, на Цѣшињу на Дѡнилову Граду и сл.,

а с друге стране имамо:

у Црквицама, у Црквице, у Бѡричу, у Плужинама, у Штабна, у Брезна, у Шѡвник, у Буковицу, у Зукви, у Кѡмѡрници, у Нишићу, у Пѡдгарици и сл.

У том односу стоји и употреба предлога с и из уз генитив имена места у значењу од: идѡм с Пйшча, а: дѡшѡ е из Црквица и сл.

## 2) Синтакса глагола

У причању о прошлим догађајима, — у правом наративном начину говора, с обзиром на употребу времена у синтаксичкој „релативу“,<sup>1)</sup> могу се јасно у овом говору издвојити два стила. У приказивању догађаја из сопственог памћења добар причалац ће претежно употребљавати имперфекат и аорист, а у приповедању о догађајима који се причају „по чувењу“, о догађајима из старије традиције и у народним приповеткама преовлађује перфекат („крњи“) и презент („историски“). Од индивидуалних особина појединаца зависи уколико ће и у једном и у другом случају бити употребљени футур и императив („историски“). Чини ми се ипак да је први обичнији у првом, а други у другом стилу. Рекао бих још да су имперфекат и аорист врло необични — ако не и искључени — у другом стилу овога говора. Овде, свакако, треба водити рачуна о томе да може бити мешања ових стилова у једном истом приповедању, уколико се у првом начину причања износе појединости које су стајале подаље од приповедача и уколико у другом начину приповедач поједина места ставља у уста

<sup>1)</sup> О синтаксичком индикативу и „релативу“ види код А. Белића: *О употреби времена у српскохрв. језику*, Јужнословенски филолог VI, 102—132, и *О синтаксичком индикативу и „релативу“*, „Symbolae grammaticae in honorem Joannis Rozwadowski“ II, стр. 48—55.

некоме ко је то причао као очевидац (директан говор) или уколико и ту узима места дијалог.

## Презент

Поменули смо једну врсту презента који се употребљава код несвршених глагола место футура другог: *усйишѡм*, *узрадѡм*, *ускосѡм*. Проф. Маретић с правом повлачи разлику између ових облика и обичних перфективних глагола с префиксом *уз* као у примерима *уздићи*, *узрасћи* и сл., али и овај облик у презенту у овој служби назива обликом свршених глагола (Gram. i стил. 596).<sup>1)</sup> Проф. Решетар назива овај облик „перфективираним“ презентом имперфективних глагола, — с префиксом *уз*, како каже, добија глагол у овом облику перфективно значење.<sup>2)</sup> Да овде облик презента с префиксом *уз* врши улогу футура II, јасно је: кад му *усйишѡш*, пѡздрави га, и: кад му *бѹдѡш* пѡсѡ, пѡздрави га, — било би исто значење. Да ли футур други претставља свршени глаголски облик и да ли глагол у овом облику, другим речима, добија промену свога глаголскога вида? На ово питање одговорила би већина наших граматичара потврдно, јер презент *будем* сматрају перфективним обликом помоћнога глагола, — али ја не мислим да је то добро. Н. пр. у реченици: кад ја *будем* у Београду, потражи ме, — *будем* не може никако имати перфективно значење. Не значи то: кад ја *дођем* у Београд, или: кад се *нашћаним* у Београду, него стварно *будем* значи трајање борављења у Београду, а то трајање није ограничено, па и глагол са неограниченим трајањем радње не може бити свршен. Узмимо још који пример: *за све време док будем* у Београду, радићу у библиотеци. Ниједан свршени глагол не би пристајао овој конструкцији, јер се не би слагао с изразом *за све време док* којим је изражено трајање. — Кад ја *будем* велики, тата ће ми *куйѡвати* лепа одела. Истовременост глаголског стања *будем* и радње *куйѡвати* не показују какву ограниченост трајања. — Кад *будеш* у школи, *показиваће* ти тамо лепих ствари. — Кад бисмо замислили овде свршеност глаголског облика *будеш*, искључена би била напоредност трајања *будеш* и *показиваће*, а она стварно постоји.

<sup>1)</sup> Види и Rad 180, стр. 228 и Rad 211, стр. 75, где М. говори о свршеним глаголима сложеним „s prijedlogom uz...“

<sup>2)</sup> Rešetar, *Jezik Marina Držića*, Rad 248, стр. 189.

По мом мишљењу презент *будем* је неутралан у односу према глаголском виду (уз свршене глаголе је свршен зато што свршеност показује глагол уз који стоји овај облик, а уз несвршене је несвршен, јер то тражи природа несвршеног глагола). По томе би отпала могућност да футур II показује свршеност глаголске радње, кад се ради о несвршеном глаголу, другим речима, футур II од несвршених глагола, не може претстављати свршени глаголски облик. Ниједан глаголски облик, ни прости ни сложени, не уноси у значење глагола промену глаг. вида, па ни овај. У примеру: кад *будеш преписивао*, *пази* на интерпункцију, — јасна је напоредност временска *будеш преписивао* и *пази*: не може се свршити прва радња, па да се почне друга, — па онда не може бити речи ни о ограничавању трајања глаг. радње у примеру *будеш преписивао*. Исти би однос био у погледу глаголског вида у примеру: кад *успреписујеш*, *пази* на интерпункцију. Такви су примери које сам забележио у овом говору: кад му *успишиш здрави* га (перфективна радња у другој реченици догађа се док још траје радња у првој); кад те *узбије*, ја ћу те *браниши*; ако не *узрадимо* сутра себе, помоћемо ти. Свуда у овим примерима имамо, као и код горњих и других које бисмо навели са футуром другим, или напоредност трајања радње глаголске и у главној и у споредној реченици или се радња свршеног глагола главне реченице има да изврши за време трајања радње у споредној реченици. И једно и друго показује да у споредној реченици имамо не никако перфективан, него имперфективан глаголски облик. Префикс *уз* који је везан само за једну специјалну употребу презента не уноси, изузетно од свих случајева везивања префикса са глаголом, значење свршености у значење глагола. Префикс *уз*, у ствари, овде означава напоредност или истовременост радње трајног глагола са неком другом радњом, а у самом склопу реченичном (временске и погодбене реченице за будућност) облик добија временско значење будућности. Отуд би изашло правило да облици презента трајних глагола са префиксом *уз*, а то би исто вредело и за футур II од трајних глагола, означавају радњу у будућности која ће се догађати у исто време с другом неком радњом будућности. Као такви ови облици остају имперфективни. Да ово правило за облик презента са префиксом *уз* од имперфективних глагола не изводимо само на основу примера из говора Пиве и Дробњака и по каквом локалном свом језичком осећању, показаће сви примери Вукови које Маретић

наводи у својој граматичи (op. cit.), између којих узимамо као најјаснији: „Кад Срби у писању књига приме једно макар које од својих нарјечија, онда у рјечницима *неће* ни *шребашу* ријечи по свакоме нарјечију *писашу*<sup>1)</sup> за себе, него само по ономе, којијем се књиге *успишу*“.<sup>2)</sup>

Облик презента трајних глагола са префиксом *уз* и обичан презент свршених глагола истиснули су у овом говору футур II из употребе у његовом обичном значењу. Али се облик футура II (да ово поменемо овде, кад већ не можемо посебно говорити о овом облику) од свршених глагола очувао у погодбеним реченицама, само не у значењу какве будуће или предбудуће, него у значењу перфективне радње за обичну прошлост, ма да се по својим последицама ипак радња доводи у везу с другом радњом у будућности:

ако *бидем* рекла тб, да ми се *ндс* осижече; ако *не биде* он *укрб*, *ево* нека ми се *ударѝ* дваес ѝ *пѝт*; ако си *слабѝ*, *уватићемо* т' у *лажи*, ако ли *бидѝш* истину *казѝ*, даћемо ти муштѝлук.

Са много ширим кругом значења овај облик у овој употреби налазимо у Вукову језику, а Маретић овај облик назива „II прошло вријеме“ (op. cit. 614).

#### Имперфектѝ

Пошто се имперфекат у обичном говору овога краја употребљава за прошлост приповедачеву или, уопште, прошлост онога који говори, а не и за сваку другу прошлост уопште, не би био обичан (а, чини ми се, не би био уопште могућ) овај облик „ограничене“ прошлости у онаквим реченицама у каквим га сретамо у народним песмама и у народним приповеткама, где је обичан за имперфективну радњу која може припадати ма којој „општој“ прошлости<sup>3)</sup> (да тако назовемо сваку прошлост која није директно везана за сопствене доживљаје приповедачеве, за разлику од „ограничене“ прошлости приповедачевих доживљаја). А одговарао

<sup>1)</sup> Курзив је наш.

<sup>2)</sup> Види и примере овога облика из језика далматинских и славонских писаца што их наводи Маретић (Rad 180, стр. 228 и Rad 211, стр. 75) и посебно из Рељковићева језика код Р. Алексића (Језик Матије Антуна Рељковића, Б. 131, стр. 129).

<sup>3)</sup> Н. пр.: „Ал' три друга по паклу шетају: једном другу нога *горијаше* ... или: „*Имаше* некакав Цар жену коју преко начина *миловаше* ...“

би онаквој употреби у каквој га налазимо у примерима из Вукових историских списа.<sup>1)</sup>

Глаголи: *шћешти* (хтети), *шрѣбаши*, *мѣши*, *мѣраши*, *бѣши* (*esse*), *имашти*, *вѣлѣши*, *радиши*, *мислиши*, *намјераваши* (у значењу *хћешти* учинити), имају поред обичне и посебну употребу имперфекта у овом говору — у значењу неке *врсте презента* у неком модалном значењу или у значењу жељног потенцијала. Зато се увек у том случају могу и заменити презентом или кондиционалом. Ја ћу навести неколико примера употребе овог имперфекта за садашњост, какви се могу сваки дан чути у овом крају:

1) *шћак* данас у Вочу (Фочу); *шћак* сад покѣсити онѣ мѣл(о) у Пољу, нѣ ми нѣ море кѣса; *шћак* прѣдати (продаѣ бих) двоѣ-троѣ јѣгњѣди; *шћак* да те виђу; 2) *шрѣбаше* ми дваѣс динѣрѣ, па нѣмам док што прѣдѣм; *шрѣбаше* ми мало кѣвѣ, ак(о) имѣш; *шрѣбаше* ми јѣш мало жѣта; 3) *мѣгѣк* данас покѣсит, да ми дѣ кѣша; *мѣгѣше* начѣнет онѣ ѣпанке; *мѣгѣсмо* сѣђет мѣло; 4) *мѣрѣк* данас у овштинѣ; *мѣрѣк* мало пѣрѣ скѣцат, нѣ бик ли мало жѣта ўзо; 5) *бѣјѣк* пѣшѣ у Нишић; *бѣјѣк* пѣћерѣ нѣколика брѣва; *бѣјѣк* науман мало стѣјѣ начѣнет; *бѣјѣше*, бѣгами, лијѣпа мѣла, да се мѣр(е) одрѣжати; *бѣјѣг* у лијѣпа жѣта дѣслѣ, ако им Бѣг дѣ ўгодбѣ; *бѣше* ми зрѣло жѣто, па *шћак* сѣтра да жѣм; *бѣше* јѣш мало пѣрѣ, па *шћак* да се намѣрим за зѣмѣ; 6) шта *имѣш* жѣво? — *имѣк* наѣ дваѣс брѣвѣ, двѣ вѣла и двѣјѣ крѣве; — *имѣк* јѣш дѣста, да Бѣг удрѣжи; — *имѣсмо*, Бѣж(е) удрѣжи, лијѣпа имѣћа; — *имѣсмо*, јѣш десѣтак шѣљѣжи за продају; 7) *имѣк* двѣјѣ трѣ ѣвце да прѣдѣм, пѣ вѣлѣк да иг тѣ ўзмѣш, нѣ дрѣги; 8) *рѣћѣк* нѣћу л(и) ѣво мѣло црѣка-вицѣ сѣмѣти; — *рѣћѣк* да ми јѣш шта ѣстанѣ; — *рѣћѣ-смо* свѣ да га наћерѣмо, не би ли с(е) ѣжѣнијѣ; 9) *мѣшљѣк* сѣтра пѣдранит у млин; — *мѣшљѣсмо* мѣбу кѣпит у пѣтак, мѣлѣћи Бѣга; — *мѣшљѣсмо* сѣтра на грѣну, мѣтат, мѣлѣћи Бѣга; *мѣшљѣк* онѣ дијѣте дѣт у шѣѣлу; — намјѣрѣвѣгу дѣћ да т(и) ѣшту вѣлове, — и сл.

Ја мислим да оваква употреба имперфекта, иако није запажена, није сасвим необична у нашим говорима. Овакав имперфекат

<sup>1)</sup> Види за све примере код А. Мусића: *Прилози науци о употреби времена у српскохрв. јез.*, Глас Српске краљ. академије СХХI, стр. 126 и др. и СХХVI стр. 10, 24 и др.

садашњости имамо у ствари и у Његошевим стиховима: „На што мјериш џефердаром, Драшко? — *Хаћак* убит јѣдну кукавицу, а жѣ ми је фишек оштетити.“

#### Аорист

Обичан је аорист и од перфективних и од имперфективних глагола у говору Пиве и Дробњака. У односу према „ограниченој“ прошлости — прошлости приповедачевих доживљаја — и „општој“ прошлости — ма којој даљој или ближој прошлости о којој се не прича по сопственом приповедачевом памћењу, — у приповедању аорист претставља паралелу имперфекту: употребљава се за прву — „ограничену“ — прошлост, и њим као да се хоће да нагласи да је приповедач очевидац или директни познавалац догађаја о коме прича. Н. пр.:

*ѣлѣшик* му стѣтину тѣлијѣра и двѣ вѣла; *ѣдарѣше* Турѣци на Рѣвно; *зимѣвасмо* ѣнѣ зѣмѣ у Рисну; *ѣдѣ* вѣлики сѣјѣг, пѣ не *мѣгѣсмо* ѣвце прѣјѣвити.

Овакви примери не би могли, чини ми се, бити употребљени за догађаје који се причају „по чувењу“, — о којима не прича причалац по сопственом сећању, него препричава оно што је чуо од другога (ако приповедач речи не ставља у уста онеме који је њему причао опет сопствене доживљаје или ако не уноси дијалог у своје приповедање). Н. пр.:

ћѣд ми је *ѣрѣчѣ* де е тѣ гѣдинѣ бѣла тѣшка зѣма; *зѣмовѣли* с(у) у Рисну.

Ако се хоће и у оваквом причању да употреби аорист, онда се догађај саопштава у облику директног говора:

*ѣдарѣше* нам, кѣжѣ, Турѣци ѣзненѣда; *нѣ мѣгѣсмо*, вѣлѣ, нијѣдну ѣвцу прѣјѣвити.

Према томе аорист ће се употребити у народној приповеци само у дијалогу или кад се даје личности приповетке да саопштава своју мисао, — јер догађаји приповетке иду у далеку прошлост — изван сопственог доживљавања приповедачевог.

Разлика у употреби аориста перфективних и имперфективних глагола је у томе што се перфективни глаголи употребљавају, не само као имперфективни за означавање непосредне прошлости — одмерене према садашњости или ком моменту прошлих догађаја — него се употребљавају и за означавање непосредне будућности, кад се хоће да истакне непосредност или сигурност извршења скоре будуће радње. Познат нам је такав аорист будућности од

перфективних глагола.<sup>1)</sup> У овом говору је такав аорист обичан. Може се рећи уопште да се за радњу скоре и извесне будућности перфективних глагола увек употребљава аорист, и као што се аористом за прошлост од таквих глагола прошла радња веже непосредно за моменат садашњости, тако се и овим аористом за будућност будућа радња веже непосредно за садашњост. Узмимо примере:

*òdok* ма̄л(о) у Вула да посе̄дѣм; *ударик* те, дѣјете, примѣри се; *узѣк* т(и) ову кдсу да видѣм ва̄ља ли; *òdok* ти ја̄ òвѣ гòдинѣ ў во̄јску; *идкосѣ* ти по̄ље! — па̄ мòгу данас; *крѣѣак* ò гла̄ди, да̄ј ми да̄ едѣм; *покрѣѣаше* т(и) òвце данас у за̄твору; *òòdok* му ја̄ сўтра̄ хѣво̄јку, па̄ тӣ прӣча̄ј; *òòде* ли ми во̄лове сўтра; *иднесе* ли ми òвò; зар̄ нам̄ тӣ òде?

Изгледа да аорист за будућност стоји према футуру (код перфективних глагола) у оном односу у ком аорист за прошлост стоји према перфекту за прошлост. Аористом за будућност означава се непосредна будућност, док се футуром означава будућност уопште, — као што се аористом за прошлост означава прошлост непосредно временски везана за један моменат стварне или релативне садашњости, док се перфектом исказује прошлост кад се не истиче непосредна блиска временска веза са моментом стварне или релативне садашњости. Нема сумње да овај наш аорист за будућност, рецимо у примеру: *òdok* ти ја̄ òвѣ гòдинѣ ў во̄јску, показује радњу која временски стоји у односу према моменту праве садашњости: радња која је блиска садашњости узима се као већ готова, — и ту је глагол употребљен у синтаксичком индикативу, јер се аорист не може заменити којим другим обликом (изузев футуром у индикативном значењу, када се опет мења значење), као што је то случај кад се аорист или који други облик нађу у синтаксичком „релативу“.<sup>2)</sup> У примеру: а̄јде тӣ начинӣ мало̄ тòра, а̄ ја̄ *òdok* у др̄ва — имамо аорист *òdok* који временски може бити везан једино за моменат праве садашњости, а који може бити замењен футуром *òшићу* (*òшићи* *ћу*) који би био употребљен у значењу правог индикатива. Овде аорист не значи какву могућност блиске будуће радње и не може имати модално значење,

<sup>1)</sup> Види код Маретића: *Gram. i stil.* 604; код Мусића: *Глас* CXXI, 125, CXXVI, 10 и *Rad* CXII, 11.

<sup>2)</sup> Види о незаменљивости аориста у синтаксичком индикативу и заменљивости у синтаксичком „релативу“ код А. Белића: *Јужносл. ф.* VI, 115—16.

као н. пр. у реченици: „Авај мене до Бога милога! Ће *погибох* јунак у тавници.“ Разлика у значењу аориста у првом примеру *òdok* и у другом *погибок* јест у томе што се првим аористом означава сигурност извршења глаг. радње, која је у власти онога ко говори, а у другом се исказује у страху могућност, вероватноћа извршења нежељене радње, чији је извор ван онога ко говори. Док је први пример незаменљив којим обликом употребљеним у „релативу“, дотле је други заменљив модалним перфектом, рецимо у прози: авај мене до Бога, ево хе *сам погинуо* у тамници и сл.<sup>1)</sup>

### Перфекта̄и

Узима се обично да перфекат без помоћног глагола, крњи перфекат, означава само радњу везану временски за који други моменат, а не за моменат праве садашњости, да се, дакле, тај облик употребљава у синтаксичком „релативу“, а не у синтаксичком индикативу. Мени је међутим позната у овом говору обична употреба неке врсте крњег перфекта за означавање радње у непосредној прошлости:

*крѣѣала* нам̄ кр̄ва; *òбењила* се једна òвца; *òòшли* св̄шòви; ја̄ *òòшò*; ја̄ *по̀òси́о* до̄лину; *òòшла* тѣтка; *ш̄р̄иò* ја̄ с̄јѣно данас̄ ва̄здан̄; *òòси́о* мӯ с̄ад̄ пис̄мо; *ӣшò* ја̄ с̄ад̄ по̄ њ и сл.

Не може бити речи о том да у оваквим примерима није радња одмерена према моменту праве садашњости, нити о том да ту перфекат не стоји у свом самосталном значењу. Ако би се у таквим случајевима заменио овај перфекат аористом, који у основи има баш означавање радње из непосредне прошлости и који овом перфекту по значењу најближе стоји, глаголски облик би губио, па и читава реченица, онај свој прави смисао. У оваквом перфекту је реч о јављању и саопштавању о радњи и догађајима из непосредне прошлости (или уопште из прошлости која се непосредно веже за садашњост). На онога коме се овим перфектом саопштава

<sup>1)</sup> Аорист за будућност у значењу индикатива имамо, како ја мислим, и у примеру Рељковићева језика: „Ако ми не *dadeš* за *njega* *trideset* *funti*, а *ti* ми *barem* *podaj* *tri* *grešlje* *iliti* *filjera*, *zašto* *ja* *i* *onako* *znam*... *da* *ga* *nikada* *ne* *prodádo* *skuplje*“ — а тако и у другом примеру: „Što *je* *bilo* *bilo*, *mi* *veće* *opoga* *ne* *povratismo*“ (види: Алексић, *Језик Матије Ангуна Рељковића*, стр. 129). Нема сумње да је у првом примеру аорист у правој декларативној реченици, — а у правој декларативној реченици (као и у каузалној и у зависном питању) долази редовно индикатив (види: Белић, *О убошр. времена* ЈФ VI 129).

или јавља што, вест о извршењу или вршењу радње, дате у перфекту, чини вазда утисак нечег новог, што може ићи и до најобичнијег изненађења. По природи својој такав перфекат увек носи нагласак у реченици, а у том нагласку, мање или више, осећа се призивок усклика којим хоће онај који јавља или саопштава да изазове изненађење.

По свом значењу овај облик је, као што рекох, најближи аористу. Сличност проистиче из употребе у јављању и саопштавању догађајима из блиске и недавне прошлости. Али је и ту разлика у томе што сваки од ова два облика има своју посебну боју значења, долази од оног основног што лежи у значењу перфекта и код аориста уопште. Између израза: ево ја *дођок* (*дођох*) и: ево ја *дош* (*дошао*) — разлика је, углавном, у самом наглашавању смисла израза. У првом примеру, поред главног значења јављања о извршеној радњи, наглашена је непосредно и временска блискост радње моменту садашњости (*ево ја (сад) дођок*) — основно значење самога аориста. У другом примеру главни нагласак остаје на значењу јављања о извршеној радњи, а означавање временске блискости према садашњости добија се из саме чињенице што се о томе јавља, као о некој новости, и што се наглашава важност јављања. Дакле, означавање блискости радње моменту садашњости у аористу добија се непосредно у самом основном значењу облика, а у крњем перфекту то долази посредно преко значења јављања (саопштавања). У изразима: *дођоше свјетови* — да узмемо други пример — и *дошли свјетови*, поред заједничког значења јављања, разлика је у нијанси значења, што је у првом изразу *дођоше свјетови* у самом глаголском облику временска непосредност (блискост) према садашњости, а у изразу *дошли свјетови* обликом та блискост није дата, али је дата тим самим што се сад јавља о нечем што је по свом значају и по интересу који се побуђује везано за садашњост — у томе се и састоји та блискост прошле радње са садашњошћу. Сличан однос, кад се одбије оно специјално што долази у самом глаголском виду, влада у оваким случајевима и код несвршених глагола: *кодик ја вјздан данас* и *ја кодико вјздан данас*. (Радио сам то баш, а не шта друго, и наглашавам да знаш).

Ако би се крњи перфекат у оваквом значењу заменио *пуним*, опет би, и још више него кад би се заменио аористом, губио свој прави смисао. Истина, и пуни перфекат се употребљава понекад у јављању и саопштавању о нечем што је у непосредној

прошлости. Н. пр. *дошли су свјетови*, — јављање. Али ту јављање сад добија своју посебну боју значења, — и у ствари губи се помало карактер јављања (или саопштавања) о нечем новом. Пуним перфектом као да се даје већ очекиван одговор на питање: *јесу ли дошли свјетови?* док крњи перфекат садржи јављање о нечем о чему се јачи интерес може створити или пробудити тек у моменту јављања, — или се тим потврђује оно што се већ зна, а што је примљено с јачим интересом. Пуни перфекат у значењу јављања као да задовољава већ пробуђену радозналост, а крњи, или изазива тек јачи интерес или потврђује што се већ скоро зна или се са сигурношћу очекивало. Можда би се то најлепше разумело у питањима на која би се одговарало овим облицима. — *Јесу ли дошли свјетови?* — *Дошли су*. При постављању питања не зна се какав ће одговор пасти. Могао је одговор бити и: *нијесу дошли*. Међутим крњи перфекат у правом том значењу не би могао доћи као одговор на такво питање, али би дошао као одговор на питање: *дошли свјетови?* (и: *зар су дошли?*) — *Дошли*. Питање је реторско — одговор се зна: садржан је у самом питању потврдан одговор. Наравно, ово је једна нијанса значења крњег перфекта — споредна, — у другој главној, где побуђује изненађење не може се ни поставити питање за такав одговор. И у крњем и у пуном перфекту се може говорити о нечем о чему се већ нешто зна, наиме, што је познато, као што је случај у горњим примерима — *дођоше свјетови* и *дошли свјетови* (сватови су познати, — о њиховом доласку се говорило; — само у првом примеру ишчекивање је постојало и у моменту јављања, а у другом то се ишчекивање тек пробудило). Али у крњем перфекту не мора се увек говорити о нечем познатом, док у пуном, ако је значење јављања то мора увек бити. У изразу н. пр. *крејала овца* јавља се случај који је дошао неочекивано или који хоће да се као неочекиван саопшти, — па би ту још обичније било: *крејала једна овца*; а изразом: *крејала је овца* саопштава се о некој овци која је била у питању, о којој се слично саопштење могло очекивати, — па би ту било обично и: *крејала она овца*. Сва је разлика, дакле, између крњег и пуног перфекта у оваквој употреби у томе што је у крњем перфекту увек јаче наглашен карактер јављања или саопштавања о некој новости, него у пуном перфекту који, говорећи о нечем очекиваном или више познатом не чини утисак праве новости (а новост је оно основно у психологији јављања и саопштавања). Из тога излази и то да је у перфекту

крњем више истакнута блискост прошлости радње перфектове према моменту јављања. И зато је крњи перфекат у овом значењу ближи аористу него пуни перфекат.

То што крњи перфекат у значењу јављања и саопштавања, како сам рекао, има у свом значењу призивок усклика, некад мање, некад више, не смета да се овај облик узме у индикативном значењу, јер тај призивок, како сам га ја назвао, увек долази уз право потврђивање у јављању о стварном извршењу или вршењу глаголске радње. Тај призивок усклични има, некад не у мањој мери него крњи перфекат, и аорист у правој својој употреби за јављање и саопштавање, па нема сумње да је тај аорист у правом значењу синтаксичког индикатива.

Сличан случај употребе крњега перфекта био би, чини ми се, у Вукову примеру: дакле *умро* Штипкаловић! (Мар. 608). Иако је израз узвичног карактера, ипак је ту потврђивање нечег што произилази из самих чињеница (Штипкаловић се не јавља, — место њега пише други, — дакле, умро је.<sup>1</sup>) Потврђивање показује даље што долази у Вука: „Бог да му душу прости!“ Иако се иза свега крије Вукова иронија, иако он зна да се Штипкаловић крије под новим псевдонимом, ипак првим својим речима тобож хоће озбиљно да потврди чињеницу да је нестало Штипкаловића, те према томе глаголски облик добија карактер индикативног значења — означавања стварне радње. (Усклик Вуков долази од ненадности догађаја). Овај обрт стилски Вук је узео ради сугестивности претстављања догађаја: хтео је тим казати да му је речено, — јављено изненада: *умро Штипкаловић* (то као да му је рекао тај Ранитовић који га заступа), а он, Вук, понавља истим речима, изненађен (отуд усклик), оно што му је речено. Ја тумачим ово овако, зато што ми је овај начин изражавања познат баш у овом говору. Треба овде знати да би по стилу обичном у говору Пиве и Дробњака, а коме, чини ми се, одговара горњи Вуков израз, Вук исто тако употребио крњи перфекат и кад би са потпуним убеђењем рекао горњу мисао, и кад израз не би носио у себи још сасвим скривену иронију. По свему томе судећи у Вукову изразу имамо индикативну употребу крњега перфекта. Индикативну употребу таквога перфекта налазимо, по моме мишљењу, и у другом таквом

<sup>1</sup>) Вук овим почиње један полемични чланак са својим противником који се потписивао Штипкаловић, па се одједном јавио са потписом Ранитовић. (Види: Скупљени грам. и полем. списи, II, 158).

примеру Вукова језика, што га Маретић наводи: фала Богу! *дошао* Милош! јер се, иако с узвиком, наводи стварно извршена радња непосредне прошлости. Најзад, Вук има примера употребљеног крњег перфекта у значењу непосредне прошлости, који иако, чини ми се, нису примећени, још јасније показују временски однос и стварност извршења радње у прошлости у односу према правој садашњости. Нема сумње да је значење саопштавања о радњи у непосредној прошлости у крњем перфекту који се налази у овом примеру, што сам га из Вукових приповедака, не знам којом приликом, забележио: „Шта је побратиме?“ А он јој одговори: „*Ушекла* ми бабина кобила, па не знам где је“. Мислим да овакав пример није необичан у Вукову и уопште у нашем књижевном језику. У ствари ту је перфекат у правом индикативном значењу, а претставља у временском односу аналоган пример нашем горњем: *крејала* овца. Праву садашњост са гледишта онога ко говори показују у горњем примеру глаголи полузависне реченице и релативне која јој следи: „па *не знам* где је“, а глагол главне реченице: „*Ушекла* ми бабина кобила“, стоји у временској зависности према поменутиим глаголима праве садашњости, дакле, показује радњу у директној прошлости. Ако, како смо то показивали у претходним нашим примерима: дошли сватови и *дођоше* сватови, извршимо опет замену перфекта аористом, добићемо исти однос: *ушекла*... бабина кобила — и *ушече*... бабина кобила, — где добијамо промену значења утолико уколико претеритална радња добија нијансу значења аориста, али у правом индикативном значењу. На свим овим примерима и на питању оваквог крњег перфекта задржавамо се више зато што се, изгледа, једној занимљивој синтаксичкој појави није досада поклонило пажње.

Тешко је утврдити откуд је дошло то да се у овом значењу употребљава крњи перфекат. Али што је баш у овом значењу могућ, може се објаснити самом суштином значења помоћног глагола и његовом везом у перфекту са партиципом активним. Помоћни глагол у перфекту показује везу радње из прошлости са моментом праве садашњости, зато је потребан онда кад се радња из прошлости временски одмерава према тренутку кад се говори — у синтаксичком, дакле, индикативу, док је често непотребан, у синтаксичком „релативу“, где се радња одмерава не према моменту садашњости него према ком другом или је у каквој безвременској ситуацији, јер ту помоћни глагол не може имати оно своје основно значење у перфекту — везивање радње

из прошлости са моментом садашњости.<sup>1)</sup> У јављању или саопштавању, у перфекту, где се самим јављањем или саопштавањем наглашава веза радње *непосредне прошлости* са садашњошћу, помоћни глагол, који је баш ту због те улоге везивања радње са садашњошћу, *пошао је излишан*. У другом облику јављања и саопштавања перфектом (*дошли су свашови*), пошто јављање само и његова важност није толико наглашено, тим самим што се јавља о нечем о чему интересовање није ново, помоћни глагол је још имао места за показивање везе радње са садашњошћу.

#### Плусквам-перфекат

Разлика је у говору Пиве и Дробњака између првог облика плусквам-перфекта свршених глагола, са имперфектом помоћног глагола, *бијак сјо* (или *бјек сјо*) н. пр., и другог облика, са перфектом помоћног глагола (*бијо сам сјо*). Прво у томе, што се облик са имперфектом помоћног глагола употребљава за радњу која је везана на неки начин за моменат или ситуацију у прошлости, а не мора претходити каквој радњи у прошлости, нити уопште видљиво бити везана с каквом другом радњом:

*бијаше дош* Милош; бјеше закло јање, па га дёрё; бјеше ујала крава у жито; бјеше ми остало мало жита, па оћу у млин.

А други се облик — са перфектом — употребљава скоро увек за радњу у прошлости која је претходила другој радњи што је изражена каквим претериталним обликом — или је претходила каквој ситуацији која би могла бити обележена само претериталним обликом:

*бијо је дош*, па не знам ку се фде; *била су најавила* говеда, па не знам ко иг врши; *бијо начинио* наку кућицу, па му се срушила; *била сам с' њ удала*, ка (д) с' он родио, и сл.

Друга разлика проистиче из оне основне разлике имперфекта и перфекта везаних временски за моменте ближе и даље прошлости у приповедању. Први плусквамперфекат може бити употребљен само за сопствену прошлост приповедачеву као и имперфекат (како смо пре видели):

*бијаше ми се родио* први син; *бијаше му се зайалила* кућа, па *скочило* све село да шрнемо; *бијак остриго* половину

<sup>1)</sup> Белић, ЈФ VI, 122.

кад он дође; *бијак сјо* да откуем косу; не дирј ме, — *бјек* *лг* да прдспавам; *бијаше*, каже, пао снйег, бджија сила (причалац ставља приповедање у уста очевица догађаја); — с друге стране:

*бијо дош*, кажу, тамо, накав трговац да купи јање, па се вратио; *бијо наш* наке паре, па га обиједили да иг ј(е) укр; *била* му, велё, жена отишла у род, те му код куће не бијо нико. —

(*кажу* и *веле* — безлично, — означава да су догађаји подаље од приповедача, зато је ту други стил него уз *каже* и *вели* — лично, где приповедач цитира речи очевица догађаја).

Наравно да у овом говору плусквам-перфекат, пошто је могућ само од свршених глагола, мора означавати радњу која увек претходи неком моменту радње друге или некој ситуацији која је временски у центру причања.

О једном облику плусквам-перфекта, који је то само по форми, а не и по значењу, биће речи напред.

#### Начини

У причању „историски“ императив употребљава се често удвојен кад се код несвршених глагола хоће да истакне дуго трајање радње:

*шражи* г(а) он, *шражи*, — није да га нађе; *причај* он ту, *причај*, док му се задријемј; он ти ту подё *сваши*, па *сјј*, *сјј*, читав сат; настави се он ту, па *рди*, *рди*; *ради*, *ради*, па јопё(т) ништа; *седди* он ту, *седди*, а ја све чёкам ка(д) ћ отићи; ја га ту *мдли*, *мдли*, и бфгами, не подмажё.

Дуго трајање радње хоће некад да се истакне и дуљењем вокала. Тако имамо дуљење императивног наставка у глагола *седши*, *јесши* и *лежши*:

*седш*, *седш*, до мркла мрака; *седш*, *седш*, ко да су ми на мобу дошли; *једш*, *једш*, док му колани затёгоше; *лзш*, *лзш*, ту до мрака.

Ваљда под утицајем ових глагола са императивним наставком и дошао је и сасвим други облик ове врсте императива у глагола *чекши* и *гледши*: *чекш* и *гледш* (*чекш* и *гледш*):

*чекш* ја тамо, *чекш*, а тебе нема; *чекш* ја *чекш*, није чут ни виђети; *чекш*, ја нега *чекш*, *чекш*, сведно; *гледш*, *гледш*, еда га, — цаба; *гледш*, *гледш*, ка(д) ће се помолити; *гледш* га ја нешто, *гледш*, па ми с' учини да га подзнаем.

Дуљити се може и основни вокал, али тада настаје редуковање вокала наставка. То се дешава у глагола кретања: *водиши, возиши, носиши, гониши, ајде* и *бјежашти*:

он т(и) љвати онога коња, па *вдд, вџд*, те у жито; ѓн т(и) ону краву *вдд, вџд*, па у стају; онѣ саони он *вџз, вџз*, па на гувно; ѓн т(и) онџ жито *ндс, нџс*, па на простирало; поћера телад, па *гџн, гџн*, те у ливаду; глѣдѣм *јѣ*, а он *ѣјд, ѣјд*, па право прѣ кућу; поћера га, мајчин сине, а он *бјѣж, бјѣж*, па у кућу.

Осим разних облика императива који се по значењу крећу од праве заповести до жеље или молбе, од правог императива до правог опатива, имамо још разних синтаксичких начина за изражавање заповести и жеље. Маретић у својој граматичкој помиње једну врсту заповести коју чини свеза да са I сложеним временом прошлим (перфектом): *да се нијеси макао* одатле! (Gram. i stil. 501, 613). У овом говору ова конструкција, која је врло обична, даје с једне стране појачану, строгу заповест, која у себи садржи претњу:

*да си сѣјо; да с(и) љзџ тџ*, па љјо, док није другѣ била; *да си ми дџнијо тџ џдмѣ*; *џдмѣ да си дџшишџ! да сџе се вуџињали џталѣ*;

с друге стране овај облик заповести добија и право жељно значење:

*да сџ(е) онџ поџдсили*, да не џстае преко (о)виг свѣтаџѣ; *да смо скџишили мџбу*, да с' онџ поџнѣ; *да с' љзџ тѣ грабље* да онџ подпластиш, бџље би било, нџ што бѣспослен сѣдиш; *да см(о) овџ сџрѣали*, кѣша ће; *дѣ смо*, бџгами; *да см' љсијали* ту јѣчам, бџље ће рџдити.

Један облик плусквамперфекта од свршених глагола може означавати неку врсту жељнога начина, како је и Маретић нашао један пример код Вука: да те *бијасмо љривезали* (ор. cit. 617). Овде сам забележио:

*да бијасмо овџ сџрѣали*, кѣша ће; *да бијасџе довуџк(и)* онѣ врѣике, џдвуће кџ; *да бјесмо* (о)вџ поџдсили маџло јџш, па ѣем' џндѣ љжинати.

Футур у служби императива служи за обичну заповест као и за прави жељни начин:

*дџнијећеш* м(и) ону врѣћу онџалѣ; *љватићеш* вџлове, да дџћерѣш мало дрѣвѣ; *љвратићеш* ми маџло тѣ џвце, мџј рџдо; *кљићеш* ми едно кѣло рѣкијѣ, мџј кѣме.

Поменули смо облик *био радиши*, који Маретић назива обликом морања у прошлости (стр. 360). Могло би се пре рећи да је то облик *шребања* у прошлости. Да је морање, радња би била извршена у потврдној реченици, а она баш није извршена. Тај облик увек садржи прекор за неизвршену радњу — у потврдној реченици — коју је требало извршити или за извршену радњу — у одричној реченици, — коју није требало извршити. То је у ствари једна врста потенцијала — иреалног — за радњу у прошлости. Н. пр.:

*нѣ бијо кљџвати* толикѣ брѣве, па сад нѣ знѣш штѣ ћеш ш њѣма; *нѣ бијо шрѣаш*, па се не б(и) љбијо; *нѣ била* му *џаваш*; *бијо рѣдиш* кџ љ ми, па б' љмџ; *бијо љштину говџриши*; *бијо* право чѣниш, нѣ би дџ тога дџшџ.<sup>1)</sup>

По значењу реченице са овим обликом најближе стоје кондиционалним иреалним реченицама: овде је независна реченица дата у облику саставне реченице обично са *ља* и кондиционалом или је скривена у смислу реченице са овим обликом за *шребање* извршења радње у прошлости. Треба испоредити реченице: *да си радио, имао би* и *био радиши*, *ља би имао* (како се обично казује у овом говору иста мисао на два начина).

Једну врсту потенцијала у овом говору имамо уз допусне свезе *кад* и *да* кад се у главној одричној или потврдној реченици изриче одлучност невршења или вршења, а у споредној могућност извршења или вршења радње у будућности, условљену неизвршавањем или извршењем радње у главној реченици:

нѣ дѣм, *да би љрџџ*; нећу ти дѣти, *да би ту мрѣав џсџџ*; нећу га звѣти, *да би* му кџсти онѣ(е) *џсџале*; не мџгу тџ јѣст, *да бик љмрџ џ* глади; немам парѣ, *кад би* ми џчи џће *љзвѣдијо* зѣ динѣр; не мџгу му дџ сџтра платит, *кад би* м' *џбјесијо*; дѣћу ти, *да бик сџтра* без рѣчка *џсџџ*; кљпићу ти блѣзу, *кад бик* свѣ *љрџџ*

(реѣа је употреба овог облика у оваквој конструкцији са потврдном главном реченицом). Нешто слично, иако не исту конструкцију и употребу, имамо у Вуковим примерима које Маретић наводи у својој граматичкој (стр. 630): „*да бих знао* и *умријеџи* с тобом, нећу те се одреѣи“ и сл. Место погодбеног начина у овој конструкцији, иако ретко, може доћи и презент:

<sup>1)</sup> У Мостару сам чуо и облик одричног имперфекта с инфинитивом у овом значењу: *нѣ бијѣше* му *говџриш*; *нѣ бијѣше љрѣашти*, па нѣ би џд тога било ништа.

нè дāм ти, да цр̀кнѐш; да му ск̀дѝаш д(д) глади прè(д) кућом, нè би ти дāо да јèдѝш и сл.

Има једно посебно значење инфинитива уз прилог *никад*: *нѝкад* га *на̀кѐраш* да ўзмѐ; *нѝкад* му *до̀ка̀заш*, кòлико е тврдоглав; *нѝкад*, што *нѝкад* га *ўв̀ашшш*; *нѝкад* ти њѐму нè мош ў крај *ст̀дѝш*.

Реч *никад* нема овде своје право значење, него значи *једва*, *шешко*, а инфинитив значи неку радњу у прошлости и има неку боју значења потенцијалног. Н. пр. друга реченица би значила што и: *једва* му се *доказало* — или: *шешко* му је било *доказати*.

### 3) Свезе

(и сличне партикуле)

Свезе имају у говору П. и Др., углавном, оне облике и она значења која сретамо у Вукову језику и језику народних умотворина. Поменућемо оно што је необично и што се неће наћи код Вука. Узећемо најпре оне свезе и речце прилошког карактера које врше неку улогу свеза, а којих нема, или су ретке, у Вука.

У значењу речѝ: *каода*, *можда*, *биће да* и сл. неку врсту свезе у главној реченици претставља окамењен облик погодбеног начина од глаг. рећи: *б̀ирек̀о*, што даје реченици неку врсту модалног значења, где онај ко говори изражава вероватност извршења глаг. радње у реченици:

*б̀ирек̀о* ће кѝша (изгледа да ће киша); тѝ, *б̀ирек̀о*, нѐмāш другог пòсла; *б̀ирек̀о* ће јој сàд свàтови дòћи, нарѐчуе се; *бирек̀о* сам ти сл̀ушкиња, а нѐ жѐна; нѐмā он, *бирек̀о*, нѝ себе, а нѐ тебе да дā.

У главној реченици, и уопште, у независној, неку врсту модалне свезе чини реч *коч̀инѝ* или *коч̀инѝе* у значењу *као да* (се нешто ради, али у ствари се не ради):

дòшò е, *коч̀инѝе*, да му пòмогнѐ, а нѐ рāдѝ нѝшта; на сијелу се направѐ, *коч̀инѝ*, свàтови; ми ћемо, *коч̀инѝ*, пòбјећи, а ви п̀уцајте за нама; *коч̀инѝе* нѝшта рāдѐ, а стò ѓавòлā д̀днѝјело што се ту ѝшта ўрāдѝ.

Посебну нијансу значења независној реченици даје речца *жѝми* и *жѝми* (неакцентовано). Вук има *жѝми* са примерима: иди ти, *жѝми*, кући; не бој се ти, *жѝми*, ништа „т. ј. *жив ми*“. У П. и Др. је обична употреба ове речце, али се нигде не осећа изворно значење „*жив ми*“, него реч даје реченици нарочиту боју

значења. Кад се хоће да оповргне оно што се раније рекло (каже се обично да је то била шала), да се каже да у нечему ствар не стоји онако како се очекује, онда се реченица у којој се износи права истина некако веже с оним супротним што је пре речено или с оним што се у мишљењу слушаоца у даном тренутку могло јавити: нијесам, *жѝми*, ѝшò ў теткѐ, слāгò сам те; нѐмòј тѝ, *жѝми*, да се стрāшѝш, — нѐћу ти јā нѝшта, шāлим се; б̀ијо сам, *жѝми*, ш њòм, пā ти нијесам смѝјо кáзати.

По томе што се неакцентован облик скраћује, рекао бих да *жѝми* није постало од *жив ми* (морало би се по акценту претпоставити *жѝва ми*), него од императива и заменице: *жѝви ми* (исп. *жѝми* и *жѝми* са *жѝвимо* и *жѝвѝмо*; в. у акц. глагола).

Неку сличност са речцом *жѝми* има и речца *ѝачек*. Овом речцом се потврђује нешто што тек долази напамет, нешто што се било заборавило (ово може стајати у супротности с оним што се пре рекло, док још нова ствар није била у сећању):

*ѝачек*, забòравик ти кáзати, пòздравила тѐ стрѝна; нѝје, *ѝачек*, д̀н бијо тѝ, сà(д) се сѐтик; нијѐси, *ѝачек*, б̀ила ни д̀шла — јā мѝшљāк знāш тѝ тò.

У понеким случајевима, иако ограничено, речца *ѝачек* може се заменити речцом *шек*:

*шек* тѝ си б̀ила тѝ, јā се нѐ сѐћāк, прѝчāј; *шек* тѝ нијѐси крѝв, нāпò сам те прāва зрāва због онѐ к̀учкѐ; *шек* тѝ му нѐ би мòгла ни пòмоћи, а јā се бијāк понāдала ў те.

Прилошки израз *нāпāмѝш* везује причање о нечем са неким неодређеним извором откуд се то зна, — управо значи: као што се прича, — као што се чује:

*нāпāмѝш* ће д̀ћи нāка к̀мѐнѝсија; *нāпāмѝш* ће ј̀пѐт ѝзбори; нѝје му, *нāпāмѝш*, д̀о ни ў кућу ўљећи; *нāпāмѝш* су га нѐђе измлāтили; д̀шла, *нāпāмѝш*, нāка нāредба да се ѝдѐ ў овштину.

У значењу упитне земеничне партикуле *ш̀шо*, (*заш̀шо*) у директним питањима употребљава се често прилошка партикула *ч̀удо*: *ч̀удо* нѐ д̀бѝш ѓѐ? *ч̀удо* те нѐмā? *ч̀удо* си тò ѝшò ў Нишић? *ч̀удо* нијѐси ц̀ркви д̀тишò?

Упитна партикула *ѝда*, коју и код Вука налазимо, у овом говору редовно долази с генитивом именице или заменице, предмета за који се пита: *ѝда га*<sup>1)</sup> (има ли га). Увек је изостављен

<sup>1)</sup> Ја мислим да је израз *ѝда га* дошао под утицајем *ѝво га*, *ѝшо га*, *ѝно га*.

глагол, те не бисмо могли имати Вуков пример: *еда* га нађе. Тако је редовно: *еда* кравѣ? — *еда* коња? *еда* Милана (увек се пита за нешто зашто је познато да се жељено тражи — и питаном и оном ко пита, — ако се не призива виша сила у невољи: *еда* Бѡга; *еда* правдѣ, кад партикула није већ упитна).

Потврдној и некој врсти потврдно упитне реченице карактер ускличне реченице даје партикула *ли*, која је обична у том значењу, поред употребе у упитним, погодбеним, намерним реченицама и др.:

вѣлик *ли* свѣјет прѡђе, мајко бѡжијā! вѣлико *ли* се сѣјено ўкосѣ овѣ гѡдинѣ! кѡлика *ли* је онā бѡжијā сила! лијеп *ли* си, благо ти мајци! (у иронији); дивно *ли* је(е) овѡ сађедѣно! чѣјā *ли* је? дивна *ли* је!

Усклично значење дивљења величини нечега има често зам. *кѡју*, *кѡјā-кѡјѣ*:

*кѡју* се народ ѣскупијо данāс! *кѡјā* е сила и трава, вāла мајци Бѡжијѡј! *кѡјѣ* се брашно прѡћера данас с пазāра, Бѡже! *кѡју* је мрāз бѣјо нѡћес, Бѡже јединѣ!

(свуда је овде *коју-а-е* употребљено у ускличном значењу речи *колико*: *колико* се народа искупило!). У истом овом значењу обична је и реч *шѣд* или *шѣдга* са генитивом именице предмета о коме се говори:

*шѣд* сѣ народа ѣскупило! *шѣд* стѡкѣ прѡђе на пазāр! *шѣд* сам жѣта кўпијо овѣ гѡдинѣ! *шѣдга* си скѡрупа ўкупила! *шѣдга* су дрвā накупили; *шѣдга* е онѣ ѡчѡрлије!

Маретић у својој граматичи (стр. 498) помиње у Вукову језику емфатичну свезу *ље*: *ље* неће (сигурно неће) и каже „Реѡениса и којој је *лје*, свагда је нијеѡна“. У П. и Др., где је употреба ове свезе обична, не мора бити одрична реченица, — чак се не би могло рећи да је овде та речца обичнија у одричним него у потврдноим реченицама:

он ће данāс *љѣ* дѡћи; сѣди *љѣ*; ўдарићу те *љѣ*, ако се нѣ смѣриш; овѡ ћ ѡн *љѣ* нѣће занѡћити.

Врло је обична овде веза свезе *а* с партикулом *не* у значењу *а камо ли* и сл.:

нѣ море ни с мјеста, *а нѣ* да се с тѡбѡм нѡси; нѣмāм ни за свѡју ѡѡцу, *а нѣ* да даѣм дрўгѡме; ѣзели би бѡжију кѣшу, *а нѣ* онѡ мāло мѡѣ сирѡтинѣ.

Речца *буди*, обичније *буд*, употребљава се и у неком значењу речце макар, и то уз *зашто*:

✓ даћу овѡ мāла бўд *зашто*; продавѡ е свѣ бўд *зашто*; ў јесѣн прѡдаѣ сѣјено, пā га даѣ бўд *зашто*.

Још је обична ова свеза у некој врсти паралелних реченица, по облику, од којих стварно полузависна има неку врсту значења допусне реченице:

✓ буд си ми пѡтро жѣто, буд ме још нападāш; буд га е огулијо дѡ кожѣ, буд му се јѡш ў брѡк смѣје; буд је крѣв, буд му нѣ дā ѡвѡ мѣра; буд смо и нāкѡ страдали, јѡш нам трѣбā тѡ злѡ нā врāt.

У значењу допусних свеза *ако и*, и *ако* долази обично комбинације *све ако*, *све да* и *све кад*:

*свѣ ако* дѡћѣ, нѣће му мѡћи ништа; *свѣ ако* га ўватѣш, нѣћеш ни пāрѣ дѡбити; *свѣ ако* знā, нѣће ми кāзати; *свѣ да* дѡћѣ, нѣмā му више мјѣста бѡје; *свѣ да* му плātиш колико трѣбā, нѣће љўцки да ти рāдѣ; *свѣ кад* би га кўмијо, нѣ дā ти дѣнāра; *свѣ кад* би га клāо, нѣ би ти кāзѡ ништа.

Свеза *ше*, осим познатих значења, обична је овде у употреби релативне заменице *што*. Вук је у предговору *Пословицама*<sup>1)</sup> поменуо ово као одлику у црногорским говорима, — а примере такве употребе ове свезе налазимо код Његоша („Ја сам хајдук *ше* гоним хајдуке“).<sup>2)</sup> Такви су примери овога говора:

вратише с(е) они љўди *ше* су кўповāли вўну; дāј м(и) онѣ пāре *ше* си ми дужан; ѡѣ с(у) онѣ вѣле *ше* сам ѣг јўчѣ правѣијо? је л' ѡвѡ они кѡњ *ше* си га јесѣнāс кўпијо.

Исто тако обична је ова свеза у неком значењу појачавања (асеверативно знач.), у ком би понекад стајала свеза *што* (код Његоша: „Какву штету себи урадисмо, *ше* велику, како ми се види“)<sup>3)</sup>:

ѡвѡ ј' ѡн, *ше* вѣлики; ўзѣла е *ше* кāка мѡмка; ѣмā двије ѡвѡјке, *ше* кāке, лијѣпе.

У значењу речце *што* обична је речца *ѡе* у релативним и сличним реченицама:

наљутијо се *ѡе* му нѣ даѡк скѡрупа; вѣди, *ѡе* га не нāѡок; *ѡе* му даѡк вѡлове, сад се кāем; љути се, *ѡе* му нијѣсмо помѡгли јўчѣ; прѣпо се *ѡѣ* мāло заслабијо, и сл.

1) Грам и полем. списи III, св. I, 20.

2) Исп. Вушовић, Прилози проучавању Његошева језика 82—83 и 102.

3) Вушовић, *ibidem*.

У значењу временске свезе *чим*, *шек шшо* у овом крају има свеза *ѿ*:

ѿ сам га видио прѣ(д) кућом, знао сам да није добро; усто сам, ѿ е здра забијѣла; ѿ доћѣш, кажи му свѣ.

Ову свезу у овом значењу налазимо и у косовско-метохиским говорима.<sup>1)</sup>

Временска свеза *док* често се у одричним реченицама употребљава уз перфекат који означава радњу која се није догодила, али би се могла догодити у скорој будућности:

бјежи, *док* те нијесам ударио; остави се трговинѣ, *док* нијеси прѣсо и то што имаш; одмакни се, *док* није пукло грдило; прекини једном, *док* није другā била.

Свеза *док* је овде обична и у узрочном значењу:

нѣсрећна сам, *дѣк* сам те таког имала; нѣмā нйшта, *дѣк* нѣ рāди; свѣ ти нāпоāко идѣ, *дѣк* си баксуз. У том значењу је и свеза *чим*: јадна е она, чим су јѿ ђѣцā онāкѣ нѣсреће.

У неком значењу погодбене свезе *ако* у одричним реченицама употребљава се често речца *шшо*:

нѣ дāм ти, *шшо* ме нѣћеш пѣсећи; нѣће, *шшо* га нѣ б' убио; нѣ мореш, *шшо* нѣ би свѣ преврнѣ; *шшо* нѣ би чѣк нāд. нйим бијо, нйшта ти нѣће урадити.

— Свакако ће бити вероватно да се ова конструкција развила из конструкције где релативна реченица може имати и нијансу значења погодбене реченице као што би било н. пр., у реченици: нйшта он нѣ рāди, *шшо* му није драго, — или са неосетном променом значења: нйшта он нѣће урадити, *ако* му није драго.

Место начинске и ексклузивне свезе *него* скоро увек се употребљава *но*:

вдлийо бик да ми то урадиш, *нѣ* да ми дāш лијепу крāву; бѣље сам се удāла, *нѣ* што сам се нāдала; да ми више јāда није, *нѣ* ѿд рода браћѣ мѣѣ; бѣљи си *нѣ* ѿн; нѣћу нйшта *нѣ* млијѣка.

Тако је и место свеза *вѣћ ако*, које здружене имају ексклузивно значење, овде редован сажет облик *вѣћко* или *вѣћāко*:

плāтићеш ми, *вѣћко* те не уватим; нѣ дā, *вѣћāко* за паре; нѣћеш то учинит, *вѣћāко* си луд; не мѣгу друкчије, *вѣћко* да ѿдѣм, па свѣ да му кāжѣм.

<sup>1)</sup> Гл. Елезовић, Речник косовско-метохиског дијалекта (Д. 36. IV).

Овим свезама слична је, и по значењу и по постанку (постала сливањем двеју свеза), речца *нāко* (но ако) = него ако, осим ако, осим:

плāтићеш ми, *нāко* те не уватим; нѣмāм нйће парѣ, *нāко* бик продāво ѿвце; нѣмāм *нāко* двије краве да мўзем.

Сливање две свезе имамо и у речци *дāко* (да ако) у реченицама у којима се изражава нека жеља, нада да се оствари нешто што се жељно очекује:

*дāко* удари дāнāс кйша; *дāко* доћѣ вечерāс; нāдāмо се *дāко* му бйдѣ бѣље; чѣкāј мало јѣш, *дāко* га ђāво куд ѿднесѣ; мѣли се Бѣгу, *дāко* му пѣмогнѣ.

Нека врста потврдне партикуле, елиптично употребљене, јест *ѣ*: *ѣ*, Бѣга ми, нѣка си, имѣ си прāво; *ѣ*, нѣ штā. Поменули смо упитну партикулу *а*. У одазивању имамо *ѿј* и *шшѣ* (*шшо је*). У елиптичким потврдним одговорима, ако се потврда не даје у пуној мери (питање се односи на каквоћу), наиме ако се у одговору даје мишљење које не показује какву хвалу о ономе зашто се пита, онда је обичан одговор у сложеној речци *шѣкисшом*:

Е ли му кāка млāдā? — *Тѣкисшом* (осредње лепоте);  
Кāка е овā рāкија? — *Тѣкисшом*.

У овом значењу често долази и *пā нāкѣ*: Вāлā л' овā кāва? Пā нāкѣ. У потврдним, али неелиптичним одговорима, где хоће потврда да се ограничи на осредњост, обична је речца *пā*:

Имā ли трāвѣ? — Пā имā. Кāка су жйта? Пā дѣста су дѣбра дѣсад. Вāлā ли ти снā? — Пā, вјѣрѣ ми, је дѣбра. Је ли чѣму онā ђѣвојка? — Пā није рђава.

У псовкама, кад се неко назива погрдним именима, ако се погрдно име наглашава понављањем, онда се поновљена реч веже за претходно изречену речцом *дāбили* која значи неко наглашено потврђивање онога што се каже:

*кѣњу* јѣдан, *дāбили* кѣњу! вјѣштице! *дāбили* вјѣштице; *шўш*, кўрво, *дāбили* кўрво! и сл.

(некад место прилошког облика ова реч има придевски одр. вида: вјѣштице, *дāбилā* вјѣштице).

Уз *јāмлий* (ја мислим) је обично декларативна свеза *да* изостављена (тако се изоставља *да* и у Његошеву језику, — исп. Прил. проуч. Њ. ј. 86): *јāмлий* ће дѣћи дāнāс; *јāмлий* си глāдан.

Изостављена је темпорална свеза у једној врсти праве зависне темпоралне реченице која почиње бројем *првй-првā-првѣ* уз именицу — изразом *првй пўш* или прилогом: *првѣм*:

*прва* опрлија панѐ, почѐнемо метати овцама; *први* је снйјег пао, нијесмо мoгли никуд; *прво* ти се дијете рoди, виђећеш како е лако подизати ђѐцу; *први* пут га видим, казаћу му; *првом* га срѐтнем, избићу га ко коња.

## Примери говора

у приповедању

(Прве две приче чуо сам од Станише Јокановића, из села Трсе, а друге две у својој ближој родбини од Вула Вуковића; — обојица су стари око 75 година — узео сам их као боље приповедаче од оних старијих које сам познавао. Остале примере приповедања узео сам из ранијих својих бележака где нисам бележио имена оних који су ми причали).

### Калуђер и ђак

(прича из породичне традиције)

Бијо у пивском намастиру неки калуђер Леонтије, а ђак му бијо — момчешце једно — Ђорђеје Јокановић. Једног дана укради калуђер светиње из намастира и утѐци ш њима у Босну. Кад видѐ у намастиру да нема калуђера, а нема светиња, зачудѐ се. Како ће калуђер украсти светиње! Те ће ти Ђорђеје њима: — Ја ћ(у) отићи да тражим калуђера и светиње. — Ђѐ ћеш ти наћи њѐга сад, — укапуло е он дослѐ, — рећи ће он њему. Ђак ти и не слушај њијг, нo једанак за калуђером. Дођи ти и он у Босну и прдушај за Леонтија. Богами га нађи. Запита га калуђер: — Што си, ђаче, дошo? — Потѐгло ме, дче, срце за тобом, па ме ѐво, же си ти, нек бидѐм и ја. Слушаћу те ко и дослѐ. — Остани ти он код Леонтија, тoбош да га служи. Дoзнаднѐ некако ће калуђер оставијо светиње у едној кући, — сат пута оталѐ. Те он, кад калуђер заспи, узми калуђерски штап, па право онoј кући же су биле светиње. Упитај га тамо: — Штo си дошo? — Спрѐмијо ме калуђер да ми дате онѐ светиње што иг је ође оставијо. — А имаш ли како обильѐжје? Како ћемо ти дати, ка(д) те не знамо! Покаж(и) он њима калуђеров штап, те он, богами, немадни куткамо, нo му дадну светиње. Твој ти ђак oтолѐ здими у Пиву, и здраво и весело донѐси светиње у намастир.

А шта ћу ти причат за калуђера, он, пошто се пробуди, види да нема ни ђака, ни његова штапа. Сѐти се шта мoре бити, те потѐци онoј кући, да упита за светиње. — Јѐ ли ђак мој ође

дoлазијо? — Јѐс, богами, дошo за светиње; показo нам твој штап, па смо му иг дали. — Е нека сте, нека, — заучиниће калуђер, па oтолѐ натраг.

Oтолѐ ти Леонтије здими некуд, ту га чуј, ту види. А ђак се пошље запoпијо, и дуго е поповo на Трси поп Ђорђеје Јокановић.

### Старац и цар

Oро старац њиву. Наљези ту да цар с три свѐе паше. Рећи ће цар старцу:

— Помага ти Бог, зѐмља зѐмљу дрѐ!

— Дoбра ти срѐћа, зѐмља зѐмљи гoсподаре!

— Имаш ли вукoвa?

— Имo сам, па иг изгубик.

— Што нијеси бoљ(е) уранијо?

— Јѐсам једном, па Бог не даде.

— Пoслаћу ти три овна да иг острижеш, — заучиниће јoпѐ(т) цар.

— Oћу, — одговори старац.

Кад одмакни цар с пашама, запитај иг он да му кажу шта значи онo што е он говоријо са старцем. Не знали му он казати. Цар им рѐкнѐ да се вратѐ и да питају старца, и нека му се не враћају од њѐга, док не дoзнадну. Вратѐ с(е) он старцу и замолѐ га да им кажѐ шта е онo он говоријо с царем. Он им не шѐдни испричати док му он свa три не дадни по ћесу дукaтa. Он да им он кажи. — Онo што е цар рѐко мене: „Помага Бог, зѐмља зѐмљу дрѐ“, стијо је рећи: ти си чѐк, од зѐмљѐ, дрѐш зѐмљу, а сам си зѐмља, и брзо ћеш у зѐмљу. Што сам му ја одговоријо: „Дoбра ти срѐћа, зѐмља зѐмљи гoсподаре“, значи да е и он чѐк од зѐмљѐ, влада зѐмљом, а јoпѐт ће у зѐмљу. Што мѐ он запитo, имам ли вукoвa, стијо је рећи: имаш ли зубa. А ја сам иг погубијо. Кад ми је рѐко, што нијесам бoљ(е) уранијо, прекоријо мѐ што се нијесам ожѐнијо на вријѐме, па би ме жеца одмијенила у раду, да не орѐм вако стар. Ја сам му рѐко да сам се ожѐнијо, па ми умрла жѐна. Кад ми је казo: „Пoслаћу ти три овна, да иг острижеш“, значило е да ће ми послати вас трoицу, да ви узмѐм пaре.

### Камѐно сѐјено

Укoсијо један чѐк бијо у планини велико сѐјено. Једнога дана, таман он бијо стрпo сѐјено, а наљези ту да свети Саво

с коњем. — Оћеш ли ми дат мало сйјена коњу, — упита свети Саво. — Нијесам ја ово косио да давам бијелом свијету, но за мога мала. — Свети Саво онда прекрсти штапом, а сйјено се претвори у камен. Како тада, тако и данас стоји Камен Сйјено у Тодорову Дџлу.

### Сватови и вила

(Близу реке Пиве налази се једно старо гробље од тесаног камена. За ово гробље везана је легенда о путницима које су, кад би прелазили реку, хватале виле у води и топиле их).

Бијо неки Твртко Вџновић, па испросио ђевојку неће у Жупи. Скупиио бијо сватове и спремб се да иде по ђевојку. Те ноћи бијо у млину негов брат Раде. (Неки кажу, није бијо брат у млину, но чобан негов у Бријегу код коза). Кад биди око поноћа, почни се дозивати виле. Зовнула једна с једне стране ријекѳ (Пиве), с Поклика: — О-о-о секо Бџана! — Шта, секо Витикоса! џвѳала се друга с Попадија, с друге стране ријекѳ. — А знаш ли, бѳна, рећи ће Витикоса, да сутра Твртко Вџновић иде по ђевојку пре ријекѳ? Но дај да му потопимо сватове. Друга јој на то одговори: — Е, кад би Твртко знао да онѳа вранѳга пастува поткуе, а не поврати чавле, па да га уѳаше сутра, знала би ти како би му потопила сватове. Чуј ти ово Раде (други кажу, они чобан код коза), те ујутру кажи Твртку, све по реду, шта су виле разговарале. Нареди Твртко да му доведу вранѳга пастува, па га поткују, а не поврате му чавле. Појаше т(и) џн вранца пре(д) сватовима, те на ријеку. Загазио џн најпрви с вранцем у воду, кад нешто почну коњу запињат ноге. Мало помало, тешком мукѳм изгази на други крај. Кад имаш шта виђети: извукѳ коњ вилу, — заплеле јој се косе око чавѳла и коњскије копитѳ. Прешли онда сербез и други сватови. Те шта ће с вилѳм, — нађи неће макасице, па јѳј осииѳци косе, и тако е пушти. (И данас, ѳно, мдреш виђети на едноме грѳбу макасице урезѳне. Кажу, свѳтов(и) иг џнда усликали). А вила ти џтоле уз Бријег, па изишла на Дурмитѳр. Кажу да су е виђели прѳдан, кад је прѳшла уз Брвна; кукајући. Претурила, кажу, лијеву сису пре дѳсног рамена, а дѳсну пре лијевѳг.

Причаше покѳјни ђед да е упамтио вакѳ едно сушно ѳето. Не паде, кажѳ, кйша од Костѳтина до Илина днѳ. Жйто, кажѳ, бијаше, неће тамѳн покрито зѳмљу, а неће јѳш ни не никло —

но се црни дрѳње. Онѳ што е никло, приплануло, па џстало накѳ. Трава, вели, поћерала била, па тако стаѳла. Укосише, вели, нешто ѳуди око куѳа у питѳминама, неће навѳлак, неће два. У планини се, вели, бјѳше трава некако и одрѳала, те ко би<sup>1)</sup> задружан, кажѳ, укоси неку црѳкавицу. И, вели, паде кйша на сами Илин дѳн, и не прѳстаја до господѳина запѳста. Бѳг нарѳди, кажѳ, те се жйто џмлади — удари зелѳно, и онѳе ђе било никло (из оног сасушенѳг струѳа), и онѳе ђе није било ни никло из зѳмље. Бѳг даде, кажѳ, лијѳпу јѳсен те жйто узрену и покупи се. И, кунѳм ти се Бѳгом, вели, никад тако гѳдина није рѳдила жйтом. Укосише, кажѳ, ѳуди и сйјена, јер, вели, удари из сувѳ зѳмље џтава, сйѳла бѳжија, те ѳуди зарѳне и живо. Па нека ти што би лијѳпа јѳсен, но настаде, кажѳ, лака зѳма. Не пада, кажѳ, снйѳега никако, сем која опрѳлија. Сву дрѳгу зѳму, кажѳ, пасле џвце, — само им, кажѳ, по шаку сйјена ујутру мѳтни, па одјаѳи у планину. И изиђе, вели, мал из зимѳ дѳбар, ко йкад.

Једне гѳдинѳ чуѳѳак ја џвце, кад тамѳн на Прѳкоп удари грѳд. Дѳћерѳ ја џвце на Кривѳѳѳ, па иг спѳандѳѳ на намету. Изађи ти ја на Прѳчѳнску Страну. Кѳсѳгу мѳбе, виђи се, дољ(е) у Пољу. (Не рађѳше џтприје на Прѳкоп сѳѳѳм нйѳѳ). Припѳкло сунце, Бѳже јѳдини, а мало зацрниѳо џблѳк краѳвима џд југа. Не прѳђе ни два сѳта, све наоблѳчи. Док тек почѳше падати грѳшке ко џраг. Тутње, бѳгами, једно по сѳта. Увечѳ, имѳш шта виђети: све нйѳѳе оцрњеле, ко да жйта није ни било, ућерало га у зѳмљу. Било е нйѳѳѳ ђе се пошље није унѳсило срѳа.

Једне гѳдинѳ џ Видову днѳ бијаше у мене неѳтељѳна краѳа. Дѳшѳ ја едно вѳчѳ с косидѳѳ (бјѳше се рѳно закосило), кад ме дѳчека жѳна: — Замркла, кажѳ, мацуѳа (бјѳше краѳа маѳѳста). — Шта, јѳдна била? — Јѳс, Бѳга ми. Те ми по ноћи тражи, тражи... нема нйѳѳе. Шта ћемо? Врати се у зѳло дѳба, те заспи. Кад ујутру у свануће изиђи жѳна, пред колиѳѳм стѳи краѳа с телѳтом. — Дѳшла, кажѳ, мацуѳа! Изиђи ја, кад краѳа лижѳ пре(д) сѳѳѳм маѳѳѳто телѳ — бјѳше вѳчић. Тако ти је кад нечему није суђѳно да се изгуби. — А колико путѳ дѳђу вѳци пред колиѳу, па заѳкољу гѳвече.

<sup>1)</sup> Овако пренесен акценат с овог глаголског облика на упитно-релативну заменицу *ко*, *шѳѳ* обичан је: *ко би* паметан, та и џстаде; *шѳѳ би* дѳбра, то е у друѳѳга.

## Додатак

## Вуков језик и данашњи говор у Дробњаку

Кад се прегледа читава језичка грађа коју сам овде показао, кад се још има на уму мноштво акценатске грађе коју сам изнео у другом делу ове радње<sup>1)</sup> и уз то богат речнички материјал намеће се питање односа језика Вука Караџића и језика којим се данас говори у Дробњаку, одакле су Вукови преци дошли у Тршић, Вуково родно место. Мноштво, иако већином ситнијих, језичких црта показује разлику између говора Пиве и Дробњака и Вукова језика, у много већој мери него што би се то очекивало кад се зна Вуково порекло и кад се има у виду да се језик овога и ближих крајева најбоље огледа у народној књижевности, коју је Вук поставио као основ новом књижевном језику. Не улазећи у тананија разлагања, даћу овде неколика кратка своја запажања која могу послужити као основа да се да одговор на то питање.

1) Све оне језичке црте које смо нашли у овом говору у односу према Вукову и књижевном језику претстављају, у ствари, говорне нијансе које се могу наћи и кад би се упоређивали међусобно ближи говори једнога типа, а никако не показују какве разлике које би могле служити као битне дијалекатске ознаке. И у оквиру једнога говора који више не можемо ни вештачки делити на говорне нијансе налази се на ситније фонетске, морфолошке, а нарочито акценатске разлике. Кад се ради о ситнијим језичким променама, није необичан случај да у једном селу које не може по свом положају никако изићи из оквира говора једног краја нађете фонетску какву особину необичну иначе у том крају. А често ће вам се десити да једну реч чујете акцентовану по једном акценатском типу код већине претставника једнога говора, а да ту исту реч чујете и са акцентом другог типа у каквом селу у границама истог говора или да тамо нађете коју архаичнију или новију акценатску црту (какву неакцентовану дужину и сл.), поред обичног акцента за читав крај. Није онда чудо што се такве разлике изразитије налазе у међусобно блиским суседним говорима.

А такве су, у ствари, и све акценатске и уопште језичке црте, које одвајају овај говор од Вукова језика. — У сваком

<sup>1)</sup> Акценташ говора Пиве и Дробњака штампана се у Српском дијалектолошком зборнику Српске Краљ. Академије наука.

случају бисмо морали претпоставити извесне разлике у језичким цртама и између најближег говора Вукову језику и његова књижевног језика. Оно што нас помало изненађује то је количина тих језичких појава, али и то само пре него се уђе у све околности које су од значаја за наше питање.

2) Ма како да знамо да је Вуков језик, по ономе што је он наследио у кући Караџића, био близак дробњачком говору, мора се водити рачуна о томе да је Вук изграђујући књижевни језик вршио у великој мери посао одабирања говорних црта, те и поред оних за које знамо, има свакако много особина језика које је Вук примао из других говора широког језичког подручја са кога је узимао грађу народног предања. Не садржи то одабирање само познате чињенице: узимање *x* из западнијих говора, замењивање *ћ* и *ђ* најновијег јотовања са *шј* и *дј* (*шјераши*, *дјевојка*) и слично, него би се нашло и много ситнијих досад непримећених црта које тај посао Вукова одабирања показују, као што је и она, како је у овом раду примећено, где Вук исправља свој ранији текст превода *Новога завета* (види горе о употреби заменице *свој*). Баш по првоме тексту Вук је стајао ближе, видели смо, овоме, а свакако и свом тршићком говору.

Има подоста ситних језичких особина Вукових, нарочито у синтакси, у начину изражавања — у стилу, које нису ушле сасвим у књижевни језик, — или су се ређе јављале и код Вука, а као и све језичке црте локалног карактера, нису налазиле места код других писаца или су помало застаревале. Баш овакве црте Вукова писања, често ређе употребљене зато што је и Вук, можда, осећао њихов локални карактер, налазе се обично у данашњем дробњачком говору. И оне би најлепше показале како је по ономе што је Вук понео из Тршића био ближи дробњачком говору. Видело би се да је Вук имао особина језичких донесених из Дробњака, које су, и поред свега његова значаја, остале непријемљиве ван локалних граница његових ближих говора.

Многобројне разлике у акцентовању појединих речи и облика између Вукова језика и дробњачког говора свеле би се свакако на мању меру, кад би се испитао Даничићев удео у акцентовању речи у Вукову речнику.

3) Све су ово моменти од важности за онога ко хоће да уђе у суштину нашег постављеног питања. Али у центар питања треба поставити чињеницу да је прошло око две стотине година откад су се Вукови преци отселили из Дробњака (око 1740 год.)

и да се на једној страни језик Вукових предака неколико деценија развијао одвојено од дробњачког говора док га је Вук ухватио у перо, а на другој страни се око два столећа развијао говор у Дробњаку, — а то није мало време и за крупније језичке промене.

За оно неколико деценија колико је прошло откад су се Вукови преци доселили у Тршић до Вукова рођења (од око 1740 до 1787 год.) и њихов језик се морао помало диференцирати од онога стања у каквом се налазио у моменту доласка. То извесно нијансирање било би природно и да су сасвим самостално, без икаквих утицаја, развијали свој говор. А то је морало бити тим пре што су они свој дробњачки говор унели у заједницу досељеника који су, како знамо, били, истина, у Тршићу сви (осим једне староседелачке куће) из Херцеговине, али не сви из Дробњака и из Пиве. (Вук осим Карацића из Дробњака помиње још Добриловиће из Пиве). Вукова мајка је била по пореклу из околине Никшића. У тој заједници херцеговачких досељеника, који су донели поред заједничког дијалекта и своје посебне говорне црте, морамо претпоставити да се формирала извесна говорна нијанса која још тада није могла бити истоветна ни с једним од оних говора одакле су дошли насељеници. Осим тога та се говорна нијанса формирала и у широј језичкој заједници Јадра и Подриња.

Да се Вуков тршићки говор разликовао до извесне мере од дробњачког говора каквим су говорили његови преци, и каквим се и тада говорило у Дробњаку, најлепше нам показује једно место из Вукових списа. У предговору *Пословицама*, 1836 године Вук, говорећи о изговору гласа *x* у разним крајевима, каже: „Тако су у Тршићу, ђе сам се ја родио, само стари људи, који су се изродили у Херцеговини, говорили: *граг, кожуг, мијег, овијег*; а остали не само што су говорили: *гра, кожу, мије, овије, оније* итд.; него су се онима још и подсмјевали“ (Граматички и полемички списи књ. III, свеска I, стр. 9.).

С једне стране Вукови Карацићи у Тршићу изгубили су у овим примерима крајње *g* од *x*, донесено из Дробњака, а с друге, они што су остали у Дробњаку задржали су тај глас, а у глаголским облицима га променили у *k*: *рађак, њисак; радик, њисак*. Да се бар у времену отсељавања Вукових предака, а, вероватно, и много доцније, и у глаголским облицима у Дробњаку изговарало *g* место *x*, а не *k* као данас, доказује и то што

у другом издању своје граматике Вук, говорећи о замени *x* на крају речи у Херцеговини, помиње само *g* као замену гласа *x* на крају заменичких и глаголских облика: *дођог, виђег, нађог, чуг* итд. (Граматички и пол. списи II, 34).

Све ово лепо показује како су и поред све блискости међусобне дробњачки и Вуков тршићки говор имали сваки свој посебни развитак, те ту треба тражити разлике у Вукову језику и данашњем дробњачком говору, уколико се оне не састоје у оним модификацијама којима се Вуков језик одликовао и од његова матерњег тршићког говора.

Јован Л. Вуковић

## Neki primjeri asimilacije dentala *t*, *d* palatalu *ʃ*, *ɲ*

1. U izdanjima naših obiju Akademija posljednjih godina nije samo izdano nekoliko knjiga naših starih dragocjenih jezičnih spomenika, nego je štampano i nekoliko vrijednih studija u vezi s tima spomenicima. I kao izdavalac i kao proučavalac naše jezične starine na prvome je mjestu naš prof. Milan Rešetar, čijim smo trudom i za posljednju Gundulićevu proslavu dobili novo izdanje Gundulićevih djela. U spomenutim izdanjima, i to u XXXI knjizi (1934) „Djela“ Jugoslavenske akademije, uz izdanje prof. Fanceva „Vatikanskoga hrvatskog molitvenika“ (iz konca 14 ili iz početka 15 vijeka), nalazimo i trud jednoga inostranca, dra. Cira Gianellija, skriptora Vatikanske biblioteke, koji je tu spremio za drugo izdanje „Hrvatski molitvenik“, koji bi mogao biti i naša najstarija štampana latinička knjiga (oko godine 1495).

Jedna bilješka iz toga Gianellijeva izdanja u vezi s jednim Rešetarovim mišljenjem potakla me je da napišem ovaj članak.

2. U Gianellijevu izdanju (u „Djelima“ JA. XXXI, 253) čitamo u psal. 18,9: Pravde Gospodinove pravedne, veseleće srca: zapovijed Gospodinova svijetla „*prosvitgluiiuthi*“ oči — i uz taj tekst u 5 bilješci: „važada štamp. griješkom mj. *prosvitgluiiuthi*, *prosvitlujuci*; čitanje *prosvitlujuci*, prema običnoj grafici knjige, nije dovoljno pouzdano. Isp. M. Rešetar, Dubrovački zbornik od god. 1520, Beograd 1933, str. 193“.

A evo što veli Rešetar na tome mjestu: „Ima nekoliko primjera gdje je u Zborniku<sup>1</sup>) *ć*–*đ* a danas *t*–*d*. Za tako *ć* imam samo ova

<sup>1</sup>) Tj. u Dubrovačkom ćirilskom zborniku od g. 1520, što ga je izdao pod natpisom „Libro od mnogijeh razloga“ kao XV knjigu, 1926, „Zbornika za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda I od.“ Opsežna Rešetarova studija o „Libru“ izašla je kao 100 knjiga, 1933, „Posebnih izdanja“ S. K. A. U toj je studiji Rešetar

dva primjera: *просвѣтлаю* 39,7 iz C i *просвѣтлаше* 30,2 iz E, što se ima čitati *prosvječlaju* i *prosvječluje*, ako nisu pisarske pogreške! Naprotiv nema razloga da sumnjamo o primjerima sa *đ*: *данъ свѣни* (*sudni*) 30,7; *до свѣнега дне* 41,1; *последн[и]* (*posljedni*) 43,0; *последнемъ* 42,5; *свпрѣнна* (*suprôcnijā*) 30,7 načineno prema *свпрѣн* 10,20. 41,5; *страдати* (*strádati*) 35,3. Upada u oči da su svi ovi primjeri s neobičnim *đ*, a tako i onaj jedan s neobičnim *ć*, iz C; sadašnji su oblici *sudni*, *posljedni* postali disimilacijom grupe *đn*, a *stradati* je drukčije građeno“.

U tom pasusu treba da se štošta ispravi. Svi primjeri s neobičnim *đ* nijesu iz C, jer je primjer *свѣни* 30,7, koji bi prema rukopisu trebalo da glasi *свѣни*, iz E; mjesto *до свѣнега дне* 41,1 trebalo bi da bude... 41,9; mjesto *последн[и]*... 43,0 trebalo bi da bude... 43,1; mjesto *свпрѣнна* 30,7 trebalo bi da prema „Libru“ bude *трѣнна*, kako je doista i u rukopisu koji sam zaradi toga ogledao. U Rešetara se uopće ne vidi zašto je njegovo „*suprôcnijā*“ metnuto među primjere sa *đ*.

Upravo mucu Rešetarovoj treba da zahvalimo, što prema onome, što je on utvrdio o grafici pojedinih ruku, možemo i spomenute primjere pročitati posve pouzdano, i to *просвѣтлаю* 39,7 iz C kao *prosvječlaju* i *просвѣтлаше* 30,2 iz E kao *prosvječluje*. Da to nijesu pisarske pogreške, dokazuje ovo: ruka C za glas *ʃ* ne piše nikad *ѣ*, pa prema tome *просвѣтлаю* 39,7 ne stoji griješkom mjesto *просвѣ[т]ѣлаю*; ruka E za glas *ʃ* i *ɲ* piše i *ѣ* i *ѣн*, pa stoga *ѣ* i *ѣн*, koje se ne smije čitati *ʃ* i *ɲ*, rastavlja poluglasom *ѣа* i *ѣн*, po čemu i *просвѣтлаше* 30,2 treba čitati *prosvječluje* kao i *свѣни* 30,7 *sudni*.

Kad tako izlazi za dubrovački govor posve pouzdano čitanje *prosvječluje* iz ćirilске grafike „Libra“, onda i naprijed spomenuti primjer *prosvitgluiiuthi* iz „Hrv. mol.“ treba doista prema grafici toga spomenika, u kome se *th* uzima za *ć*, čitati samo *prosvitlujuci*. Prema tome bismo imali tri primjera iz dubrovačkoga govora u kojima se javlja neobično *ć* za obično *ʃ*.

No to neobično *ć* iz dubrovačkih spomenika može se i odrud potvrditi; za *ɲ* imam uz navedena tri primjera i četvrtu potvrdu iz glagojskoga „Transita sv. Jerolima“ (štamp. god. 1508), u kojem se čita: „Ne čtuj veće bogatoga nego ubogoga, da samo onoga v kom veće *prosvitlujuje* se kriposti“. Taj primjer navodi i ARj. XII, 437<sup>a</sup> uz glagol *prosvječlivati*, ali je obrađivač Maretić za *ɲ* krivo rekao da

pored drugoga utvrdio i to da je „Libro“ pisalo više ruku; slova A, B, C, D, E, F naznačuju ruke rukopisa, a brojevi uz primjere — članke i paragrafe u Rešetarovu izdanju.

je „postao smjesom od *prosvjeđivati* i *prosvjetljivati*, tj. od jednoga je uzeto *č*, a od drugoga *l*“.

Navedena četiri primjera iz različitih spomenika („Hrv. mol.“ iz g. 1495, „Transita“ iz g. 1508 i „Libra“ iz g. 1520 od ruke C i E) utvrđuju zajedno posve pouzdano skup *čl < tl*, pa je prema tome jasno da se u skupu *tl* u nekim govorima izvršila inače nepogodna regresivna palatalna asimilacija.

3. Da spomenute primjere sa *čl < tl* treba doista tako tumačiti, to nam dokazuje i jednaki proces u skupu *th > čh*, jer i drugdje u skupu *tl* i *tn* nalazimo paralelan razvitak (ispor. na pr. dijalekatski *klo < tlo* i *knalo < tnalo* ‚drvocjep‘).

Paralelizam *tl > čl* sa *th > čh*, koji se teoretski smije postavljati, možemo i zbiškim primjerima iz današnjega govora i iz naših spomenika, kako ćemo dalje vidjeti, potvrditi.

U ARj. V 839<sup>b</sup> s. v. l. *kūthāk* ‚kutni zub‘ čitamo i ovo: „Gdje gdje se zamjeñuje *-th-* glasovima *čh*, vidi kod l. *kutni*. *Kūthāk* znači što i u Vuka *kutniak*. Sve su mi već *kučaci* popadali (u Lici). J. Bogdanović“. A kod l. *kutni* piše Budmani ovo: „Uz *kutni* nalazi se i *kućni*. Premda se ovaj oblik nalazi u najstarijem primjeru (U Vrančićevu rječniku [iz g. 1595], ja se spomiñem da sam ga našao u nekome dubrovačkome rukopisu XVIII vijeka...), i premda ima i novoslov. *kōčnjak* i *kōčnik* (uz *kōtnjak* i *kōtnik*), ne može biti stariji od prvoga. Postaje se tumači tijekom što su se glasovi *čn* (može biti u doba kad se glas *č* malo razlikovao od *tj* kao što je i sad kod čakavskoga *č*) mijenjali u *th*, kao n. p. u *kūćni* i *kūthni*, *nōčni* i *nōthni* itd., te se po tome shvatilo kao da između *kūćni* i *kūthni* nema razlike za ona dva glasa“.

Iz ARj. izlazi da se i danas u Lici mjesto *kūthāci* govori *kūćhāci*, i da već Vrančić potvrđuje obličje *kūćhi* (u ñegovoj nesavršenoj grafici zapisano kao *kućni*) mjesto *kūthi* (zubi), kako je u Mihaljinu „Blagu“ (iz god. 1649). Ostalo što je Budmani za postaje obličja *kūćhāk* i *kūćhi* rekao nije za nas ovdje znatno. Jedino treba da napomenem da navedeni novoslov. primjeri *kočnjak* i *kočnik* postaju sasvim drukčije nego naše *kućhak*; to se može vidjeti i iz Pleteršnikova „Slovara“ s. v. l. *kōčnik* (i *kōčnik*) < *kočnik*, iz čega se vidi da je slovenska riječ izvedena iz osnove deminutiva *kōtec* ‚kūtac, kūtak‘, koji i sam prema Pleteršniku ima i značenje „Stockzahn“ (tj. *kutniak*).

4. Isti prijelaz *th > čh*, tj. regresivnu palatalnu asimilaciju, kojom treba tumačiti današnji lički primjer *kūćhāk* mjesto *kūthāk*, potvrđuju osim Vrančićeva primjera i drugi.

U „Vatikanskom hrv. molitveniku“ (oko 1400 godine), s kojim se u jezičnom pogledu veže i spomenuti štampani „Hrv. molitvenik“, (iz godine 1495), a i „Dubrovački zbornik“, iz kojih su navedeni primjeri sa *čl < tl*, čitamo u Fancevjevu izdanju ovaj primjer: Blažena mati i pričista djevo, prislavna carice „feđa – suiēhgna(!)“, moli za nas Gospodina (v. Djela JA. XXXI, 28). Za me nema ni najmañe sumñe da „*feđa suiēhgna*“, ako je doista tako u rukopisu, stoji pisarskom griješkom mjesto „*feđa suiēchgna*“, koje treba čitati samo *segasvjećna*.<sup>1)</sup>

Obličje *segasvjećni* potvrđuje i „Libro“ primjerima: (toliko je fortuna) „*сѣга свѣѣ[т]ѣна*“ neistina 24,5 i (u razlika blata zamršen) „*сѣга свѣѣна*“ 28,6. Oba su primjera od ruke B, koja za glas *ñ* ne biježi *ћн*, nego samo *н* (na pr. *вншнн* 24,8), *ни* (na pr. *напоконна* 24,1), *гн* (na pr. *гнѣгово* 27,2) i *гни* (na pr. *арвагнн* 24,2 = rvañe), pa prema tome i ovdje „*сѣга свѣѣна*“ može biježiti samo izgovor *segasvjećna*. Iz toga je jasno da je u prvom primjeru „*сѣга свѣѣ[т]ѣна*“ Rešetar bez potrebe umetnuo *t* u uglastim zagradama.<sup>2)</sup> Zato je poslije u svojoj studiji o „Libru“ i sam rekao da je primjer „*сѣга свѣѣ[т]ѣна*“ 24,5 „sigurno bolje čitati kako je napisan, dakle *сѣга свѣѣна* (kako je pisano i u br. 28,6), dakle sa *č* koje je postalo od *t*“ (v. „Dubrov. zborn.“ 138).

Obličje *segasvjećni* može se osim iz spomenutih dubrovačkih spomenika („Vat. hrv. mol.“ i „Libra“) potvrditi i drugim primjerima.

U hrvatskom glagojskom „Kolunićevu zborniku“ (iz god. 1486) u izdanju Vaļavčevu čitamo: oholstvo *segasvićno* 182 (pored: dobro *segasvithe* 7).<sup>3)</sup> Uz taj čakavski primjer pristaje i drugi iz „Korizmeñaka“ (iz god. 1508): živući va veselji *segasvićem* 57<sup>b</sup> pored: na poželenje *segasvithe* 57<sup>b</sup>.

Dubrovačko obličje *segasvjećni* potvrđuje i pridjev *sesvjećni* u primjeru iz testamenta Stjepana Kosače od god. 1467: (ni za jednoga člo-

<sup>1)</sup> Ima i drugih primjera gdje *h* stoji griješkom mjesto *ch*; ispor. „*po-mo[c]hñnich*“ (tj. *pomoćnik*) 8, „*no[c]hñni*“ (tj. *noćni*) 74 i dr.

<sup>2)</sup> Na krivu korekturu „*сѣга свѣѣ[т]ѣна*“ moglo je Rešetara navesti i to što se u „Libru“ nalazi i obličje „*segasvjetni*“; ispor. (naslađenja) *сѣга свѣѣна* (tj. *segasvitria*) 21,3 od ruke E koja sa *ћн* biježi glas *ñ*. Za obličje *segasvjetni* ispor. i primjere: ni po jednom človēku *segasvjetnemь*. Mon. serb. 459 (u ispravi hercega Stjepana iz god. 1453); Od naslidovanja Isukrstova i od pogrjenja tašćin *segasvitnih*. S. P. H. I, str. LXXV (iz rkp. XVI vijeka).

<sup>3)</sup> Ja sam zaradi veće pouzdanosti u te primjere ogleđao i sam original u Arhivu Jugoslavenske akademije.

věka) ссѣкѣннѣга (tj. *sesvječnoga*) u Stojanovića, Stare srp. pov. 1/2, 89.<sup>1)</sup>

Za spomenuti prijelaz *th* > *ch*, koji je ovdje utvrđen primjerima sa *segasvječni* i *sesvječni*, mogu navesti još drugih potvrda.

I u starini se, kao i danas, govorilo negdje *letni*, negdje *letni*, a tako i *proletni* pored *proletni*. Tamo gdje se govorilo *letni* i *proletni*, i gdje je skup *ti* mogao prijeći u *ch*, moglo se razviti i *lečni* i *prolečni*. Ja to obličje mogu i potvrditi. U ARj. s. v. *lečni* nalazimo ovaj primjer: To je ne plandište i *lične*<sup>2)</sup> hladnište. M. Držić 432. Primjer je uzet iz VII knjige S. P. H. iz drame „Porod Jezusov“ koja se sad izlučuje iz djela M. Držića i od nekih pripisuje Vetranoviću (v. S. P. H. VII<sup>2</sup>, 1930, str. III—V). No i izlučivši „Porod Jezusov“ iz djela M. Držića mi ne možemo opravdano ni njegovu jeziku odreći iz Vetranovića potvrđeno obličje *lečni*, jer u samoga M. Držića nalazimo *prolečni* (s varijantom *prolečni*) u 153 stihu „Venere“ (v. S. P. H. VII<sup>2</sup>, 258). Taj primjer ističe i Rešetar u studiji „Jezik Marina Držića“ (v. „Rad“ 248, 1933, str. 154).<sup>3)</sup>

Obličja *prolečni* (uz *proletni* i *proletni*) ne spominje doduše ARj., ali u njemu ima *pramalečan* s jednim primjerom iz E. Pavića Prosv. (1762): „predike... *pramalične* s litnima“, no taj je pridjev načinjen posve mehanički prema *pramaleće* onako kako danas neki grade pridjev *prolečni* prema *proleće*.

5. Za prijelaz *th* > *ch* ima i drugih potvrda.

Jedan je primjer *prična* < *pritha* (tj. *prijetha*)<sup>4)</sup> iz Lekcionara N. Rašine (iz god. 1508): U dni one Saulo jošte dišuci *pričhami* (v. Rešetarovo izd., Djela JA. knj 13, 1894, 258) što ga je istakao već Rešetar u studiji „Primorski lekcioniari XV. vijeka“ rekavši: Pred mekijem *n* stoji mjesto tvrdoga *t* meko *č* u *pričhami* (*prijethami*), a naprotiv mjesto mekoga *č* stoji tvrdo *t* u *svijethaka*“ (v. „Rad“ 136, 1890, 109).

Uz *prična* < *pritha* iz Rašine pristaje i stariji dubrovački primjer *potračna* < *potratna* iz ćirilskog zapisa u knjizi Div. Canz. iz god. 1461 (u Pucićevim „Spom. srp.“ 2, 119 i u Stojanovićevim „Star. srp. pov.“ br. 1057, gdje se zapis meće u godinu 1462 s upitnikom).

<sup>1)</sup> U Pucićevim Spom. srp. II, str. 126, štampano je pogrešno „сѣкѣннѣга“; pa je s tom pogreškom taj primjer ušao i u Daničićev Rječnik s. v. сѣкѣннѣ.

<sup>2)</sup> Bilo bi možda bolje, da je štampano *lične*.

<sup>3)</sup> U starijega Ć. Držića nalazimo *prolitni*; ispor.: Krunu vrh ne nosi *prolitnoga* cvita (v. S. P. H. II<sup>2</sup>, str. 360 u pjesmi „Višnji bog ki vlada...“).

<sup>4)</sup> U ARj. ne nalazimo obličja *priječna*; nema ga ni kod riječi *prijetha*.

Daničić je taj primjer unio u svoj Rječnik, ali je krivo rekao da je u njemu *č* mjesto *t* pogreška (v. i ARj. XI, 189<sup>b</sup>). U spomenutom je zapisu obličje *potračna* potvrđeno četiri puta, i to ovako: za scēnu od *potračne* („пoтpачнѣ“); jer je tuži *potraču* („пoтpачнѹ“) učinio Mihajlo; od koje *potračne* („пoтpачнѣ“) da bi se platila pjećija; za napravu i *potraču* („пoтpачнѹ“).

Sasvim kao „*prična*“ < *pritha* ili *potračna* < *potratna* postaje i primjer *smučna* < *smutna* što ga pored mladih potvrda (na pr. iz Matijevićeva „Ispovjedaonika“ iz god. 1630, str. 36) mogu potvrditi iz glagoških „Mirakula slavne deve Marije“ (iz god. 1508): učini se velika „smučna“ (tj. *smučna*) od svih“ (v. „Starine knj. 23, 1890, str. 90, i Strohal, Mirakuli ili čudesa I, 1917, str. 70).

Navedeni primjeri: *kučhak*, *kučhi* (mj. *kūthi*), *lečni*, *prolečni*, *segasvječni*, *sesvječni*, *priječna*, *potračna* i *smučna*, sa *th* > *ch*, mislim da dovoljno utvrđuju i *tl* > *čl* u naprijed spomenutim primjerima.

6. Ako su spomenuti primjeri sa *čl* < *tl* i *ch* < *th* nastali fonetski, kako ja mislim, onda je sasvim prirodno što u istim spomenicima nalazimo potvrda i za *dh* > *th*. Takav prijelaz potvrđuje osobito obličje *sudhi* < *sudhi*, za koje su već naprijed navedene dvije potvrde iz dubrovačkoga „Libra“: дань сѣхъни 30, 7 i до сѣхънега дне 41, 1. Za *n* nalazimo i u Daničićevu Rječniku s. v. соуданъ ova tri primjera: на дань сѣгни. Mon. serb. 342. (1427). 456. (1452). на дань сѣхъни. Mon. serb. 371. (1432). Za te primjere kaže krivo Daničić da su „pisarske pogreške na koje je navraćao pisare glas *n*“. Potvrdu za obličje *sudhi* nalazimo i u nešto od „Libra“ starijoj dubrovačkoj redakciji katoličkog molitvenika što ga je ćirilskim slovima štampano Dubrovčanin Frančesko Ratković Micalović u Mlecima god. 1512 i što ga je sad, za drugo izdanje u 122. knj. (1938) „Posebnih izdanja“ S. K. A., priredio prof. Rešetar pod natpisom „Srpski molitvenik od g. 1512“.<sup>1)</sup> U Rešetarovu izdanju na str. 76 čitamo: ѣ дань сѣхъни, koje se prema grafici toga spomenika na tome mjestu može čitati samo *sudhi*.

Kad smo ovako i za dubrovački govor iz ćirilskih spomenika utvrdili obličje *sudhi*, onda i u latiničkoj grafiji: (u dan) „*fugni*“ 44 u „Vatikanskom hrvatskom molitveniku“, koji je nastao okretanjem nekoga čakavsko-dalmatinskog teksta na dubrovački govor, ne možemo drugo vidjeti nego *sudhi*.

<sup>1)</sup> Taj „Srpski molitvenik“ upravo je mlada redakcija hrvatskoga latiničkog molitvenika što ga je prema latiničkom rukopisu (oko g. 1400) izdao prof. Fancev pod natpisom „Vatikanski hrvatski molitvenik“.

Neopravdano bi bilo reći da *gn* i u „*fugni*“ vaļa čitati *n̄* (tj. „*suñi*“) prema drugim primjerima sa *gn = n̄* (na pr. „*pocigne*“ 3 = *po-čiñe*). Redukciju skupa *dn̄ > n̄*, koju bismo morali uzimati za čitañie „*suñi*“ (mjesto našega *suđñi*), ne potvrđuju drugi primjeri u kojima *dn̄* ostaje. Tako u štampanom „Hrvatskom molitveniku“ (god. 1495), u kojem je također izvršena dubrovačka redakcija, čitamo „*judgnii*“ (tj. *suđñi*) 280, dakle bez promjene *dn̄ > n̄* i bez redukcije *dn̄ > n̄*. Slovo *g* služi u „Vatikanskom hrv. molitveniku“ i za *đ* (ispor. na pr. „*megu*“ 3 = *među*), pa prema tome *g* i u skupu *gn* može značiti i *đ*; (v. i dalje o čitañu primjera kao „*gošpogne*“, tj. *gospođñe*).

Uz štokavsko obličje *suđñi < suđñi* mogu navesti i jednu korespondentnu čakavsku potvrdu *sujñi*. To je primjer „*na-fuyñi daan*“ iz staročačavskih „*Žića sv. otaca*“ (oko god. 1400) što ih je nedavno izdao pop V. Premuda (v. „*Starine*“ XL, 178). Po grafici toga spomenika *ni* se čita i *ñi*, pa se tako i „*fuyñi*“ smije čitati *sujñi*.

Pouzdanu potvrdu za *dn̄ > n̄* imamo i u obličju *gospođñ-*. Uz pridjev *gōspodañ* (danas *gōspodñi*) u ARj. III 302<sup>a</sup> piše Budmani i ovo: „Na dva mjesta XV vijeka omekšañie s *n̄* prelazi na *d* što se tijekom mijeaña na *đ*; ali se ne može poznati, ostaje li meko *n̄*, ili se mijeaña na *n*: križu *gospođnu* (господнѹ). Mon. serb. 401 (1439)“. krstu *gospođnu* (господнѹ). 468 (1454)“. K ovim ćirilskim primjerima mogu dodati još dva ćiriliska primjera: jedan iz spomenutoga zapisa iz godine 1461 ili 1462 u kojem dolazi obličje *potračña* (v. pod 5): prizivaje na pomoć ime *gospođñe* („господице“) i drugi iz god. 1466 iz testamenta gosta Radina (u Stojanovića, Stare srp. pov. I/2, 153): na sveto vzbkrsenje *gospođñe* („господице“) kojima se utvrđuje i čitañie *gospođñ-*. Tako i u pismu Dubrovčanina Paskoja Markovića iz godine 1464 (u Stojanovića I/2, 450) nalazimo ljetu: *gospođñe* („господице“).

Kad je ovako i obličje (*gospodañ-*) *gospođña-gospođñe* utvrđeno na osnovi sigurne grafike ćirilskih spomenika, onda možemo čitati jednako i neke latinićke primjere.

U spomenutom „Vatikanskom hrvatskom molitveniku“, koji je, kako je rećeno, nastao okretañem nekoga čakavsko-dalmatinskog teksta na dubrovaćki govor, čitamo ovakve primjere: u dom *gošpodang* 21, 26, ali: djela *gošpogna* 8, 13, dostojanje *gošpogne* 24, 26, (ime) *gošpogne* 14, 15, 22, 25 (3x), (prid licem) *gošpognim* 17, (crkvo) *gošpogna* 17, (istina) *gošpogna* 19, (imenu) *gošpognemu* 21, (doma) *gošpogna* 21, (koljena) *gošpogna* 26 i dr. Po grafici toga spomenika *gošpodang* treba čitati *gospodañ*, a primjere sa *gn*: *gošpogne*,

*gošpogna* i dr. ne bi vaļalo čitati *gospoñe, gospoña* (prema drugim primjerima sa *gn = n̄*, na pr. „*pocigne*“ 3 = *poćñie*), nego samo sa *đñ*, tj. *gospođñe, gospođña, gospođñemu*, jer se i ovdje redukciji skupa *dn̄ > n̄* protive primjeri sa *-dn̄-* u tome pridjevu iz istoga spomenika: (prid licem) *gošpodgnim* (tj. *gospođñim*) 9, (sile) *gošpodgne* (tj. *gospođñe*) 13, (popove) *gošpodgni* (tj. *gospođñi*) 14 i dr.

Čitañu „*gospoñe*“ (kao i čitañu „*suñi*“) protivi se i štampani „Hrv. molitvenik“, u kojem nalazimo na pr.: (ime) „*gospodgne*“ (tj. *gospođñe*) 267 (3x), (djela) „*gošpodgna*“ (tj. *gospođña*) 259, (kriposti) „*gošpodgne*“ (tj. *gospođñe*) 259 i dr. pored: (anđeli) „*gošpogni*“ 259, (sluge) „*gošpogni*“ 259 koje bismo, ako nije pisarska pogreška, mogli čitati *gospođñi*. Ovako kolebañie u izgovoru *gospođñ-* i *gospođñ-* odaju možda i primjeri: (popove) „*gošpogni*“ 259 i (ime) „*gošpogni*“ 260. Redukciji *gospoñ-* < *gospođñ-* za dubrovaćki govor u spomenutim dubrovaćkim latinićkim molitvenicima protivi se i ćirilski „Srpski molitvenik“ (iz god. 1512) u kojem nalazimo samo obličje *gospođñ-*; ispor. na pr. гвѣсподѣне 19, гвѣсподѣна 19 (3x), 20, 31, гвѣсподѣни 25 (2x), гвѣсподѣни 25, (имѣ) гвѣсподѣне 26, гвѣсподѣне 34 i dr.<sup>1)</sup>

Što po grafici *gn* za *đñ* u „*Vat. hrv. mol.*“ u primjerima kao „*gošpogne*“ nije za glasom *đ* oznaćeno jasno *n̄*, to nas u nesavršenoj staroj latinićkoj grafici ne treba da smeta. Glas *n̄*, za koji se u „*Vat. hrv. mol.*“ uzima obićno skup *gn*, biļeži se samo slovom *n* i u drugim nekim primjerima, na pr. „*na-ogan*“ (tj. *na ogañ*) na str. 8 u 11 retku, pa zato i *n* u rijeći „*gošpogna*“ na istoj strani u 9 retku smijemo čitati jednako, tj. *gospođ-ña*. A da *gn* u spomenutim primjerima vaļa čitati upravo *đñ*, kao i u ćirilskim primjerima, a ne *dn̄*, dokazuje i primjer „*gošpognemu*“ (tj. *gospođñemu*) 21. I iz onoga će se što ću dalje, govoreći o obličju *posļeđñi*, reći vidjeti da latinićka grafija *gn* može znaćiti i *dn̄* ili *đñ* (u čakavskim spomenicima *jn* ili *ññ*).

Prijelaz *dn̄ > đñ* u primjerima *suđñi* i *gospođñ-* mogu potvrditi još jednim pouzdanim primjerom u *sređñi < sređñi*. U ćirilskoj ispravi iz godine 1467 (u Stojanovića I/2, 171) čitamo (brat) *srjeđñi* („срѣдѣни“). Taj je primjer prema Mon. serb. 544 unio i Danićić u svoj Rječnik rekavši da misli da je u ñemu *đ* griješkomo. No to nije jedina potvrda za obličje *sređñi*. U originalu isprave pisane 2-III 1433 u Sutisci

<sup>1)</sup> Primjer гвѣсподѣне na str. 25 (Rešetarova izdañia), na kojoj nalazimo tri potvrde za obličje *gospođñ-*, ne može biti dokaz za čitañie „*gospoñe*“, iako u „*Srp. mol.*“ prema Rešetarovoj studiji o ñegovoj grafici „*katkada њ* stoji i u sredini rijeći za samoglasnikom“ kao u primjeru гвѣсподѣна 83<sup>a</sup> (v. Rešetar, Jezik srpskoga Molitvenika od g. 1512. „*Glas*“ 176, 1988, str. 177).

kojom Stjepan Tvrtko Tvrtković potvrđuje mir Radoslava Pavlovića s Dubrovčanima (u Mon. serb. 375) čitamo *sridhomь* (visucomь pečatšju), ali u dva prijepisa u Cod. Rag. (u Stojanovića I/1, 513) nalazimo *srjedhom* („срѣдомъ“).

7. Za primjere *suđni*, *gospođni*- i *sredni* ne može biti sumnje da je njihovo *đh* mlađe od *dh*.<sup>1)</sup> No ima i drugih primjera u kojima stoji *dh* pored *dh* gdje odnos između jednoga i drugoga oblička nije tako jasan kao u spomenuta tri. To su primjeri *posljedni* pored *posledni* i *predni* pored *predni*.

Obličje *posljedni* potvrđuju i ćirilski i latinički spomenici. U Daničićevu Rječniku ima nekoliko potvrda; ovdje će biti dosta i ove: *законѣ прихнѣ и послѣднѣ*. Mon. serb. 236 (1399), *законѣ прихнѣ и послѣднѣ*. Mon. serb. 317 (1421) i *нихъ послѣднемъ*. Mon. serb. 413 (1442). U testamentu gosta Radina iz godine 1466, iz koga sam naprijed naveo potvrdu za obličje *gospođne*, nalazimo i potvrdu za obličje „*posljedne*“ u primjeru: *овон послѣднѣ писмо* (v. Stojanović I/2, 153).

Napose ističem da se obličje *posljedni* može potvrditi i iz dubrovačkih ćirilskih spomenika. Spomenuti su već primjeri iz „Libra“ (od ruke C koja ne uzima *ћ* za *h*): *послѣднѣ* 43,1 i *послѣднемъ* 42,5, a ovdje dodajem primjer iz „Srp. molitvenika“ 8- *послѣднѣ днѣ* 86. Ja sam to istakao zato što nam ti ćirilski primjeri pomažu da pročitamo pravo i latinsku grafiju istoga oblička.

Ako je naprijed za latiničko dubrovačko „*fugni*“ utvrđeno čitanje *suđni* ćirilskom grafijom *сѣхнѣ* u „Libru“ i u „Srp. molitveniku“, onda je jasno da i latiničko dubrovačko „*posliegni*“, „*posligni*“, „*poslegni*“ ne vađa drukčije čitati nego ćirilsko *послѣднѣ*, tj. „*posljedni*“.

Zato bih ja volio da je i prof. Rešetar u novom izdanju pjesama Š. Menčetića i Ć. Držića (v. St. P. H. II<sup>2</sup>, 1938) u tri pjesme mjesto *poslihi* metnuo *poslidni*; to su br. 239<sub>8</sub> *poslihi* (u prvom, Jagičevu izdanju: *poslidni* str. 133) prema rukopisnom: „*poslijnj*“ R, „*posligni*“ M; br. 555<sub>1</sub> *poslihi* (u Jag. *poslidni* 379 prema rukopisnom, „*poslidnji*“) prema rukopisnom „*posligni*“ D; br. 579<sub>7</sub> *poslihe* (u Jag. *poslidne* 384 s notom „*rkp. poslognje, čit. poslidne*“) prema rukopisnom „*poslignje*“ R.

Iz ARj. X 953<sup>b</sup> kod riječi *posljedni*(!) vidimo da obličje *posljedni* potvrđuju još dva Dubrovčanina: D. Rašina iz god. 1563 sa „*posledne*“ (ispor.: Stvoriću što veliš, nu sumnu da gore — biti će *posledne*

<sup>1)</sup> Što se u sprijeda navedenom citatu iz Rešetara (v. pod 2.) čita da je *suđni* nastalo disimilacijom od *suđni*, to je tako rečeno nekom zabunom.

neg prve pokore. Pjesni razlike br. 255. St. P. H. XVIII, str. 130).<sup>1)</sup> i R. Ćamačić iz god. 1639 sa „*posledni*“ i *najposledne* (slovo).<sup>2)</sup>

Spomenuo sam da prema štokavskom *suđni* stoji *sujni* u staro-čakavskim „Žićima sv. otaca“, a ovdje treba da kažem da u njima dolazi prema očekivaću i *poslijni* < *poslidni* u primjerima: „*poslignemu*“ (= poslijnjemu) „Starine“ XL, 199 i *nayposlyinega*“ (= najposlijnjega) „Starine“ XL, 183.

Ovdje utvrđeno obličje *poslijni* < *posledni* za čakavski govor može nam pomoći da i latiničku grafiju „*posligni*“ u „Zadarskom lekcionaru“, čakavskom spomeniku nešto mlađem od „Žića“, pročitamo kako treba, drukčije od Rešetara.

Slovo *g* u „Zadarskom lekcionaru“ uzima se i za glas *j*, i to i za primaran kakav je na pr. u *jaje*, i za sekundaran prema štokavskom *đ* u primjerima kao *međa*.<sup>3)</sup> Prema tome je jasno da se *gn*, kojim se bileži i glas *ñ*, ne mora čitati samo *ñ*, nego i *jn* (ispor. na pr. „čagna“ 9 = *žajna* od nom. „čagan“ 9 = *žajan*), a prema prilikama i *jn*, baš kako i *gn* u „Vat. hrv. molitveniku“ može značiti: *gn*, *ñ*, *dn* ili *đh*. Primjere iz „Zadarskog lekcionara“: „*posligni*“ 14, 81 (2 puta), „*poslignje*“ 76, „*nayposligna*“ 16 čita Rešetar *poslihi*, *poslihe*, *najposliha* i kaže da u Zad. lekcionaru „može katkada i od *dh* ispasti *d*“ (v. „Rad“ 136, 119). No tako „ispadaće“ glasa *d* u *dh* nije ni po čemu vjerojatno ovdje, kao što ga nijesmo mogli uzeti ni u primjerima „*fugni*“ i „*gosfogne*“ u „Vat. hrv. molitveniku“. Takvo ispadaće nije vjerojatno već stoga što i u „Zadar. lekcionaru“ nalazimo i primjera sa jasno napisanim *dh*, na pr. (dne) „*poslidnega*“ (= „*poslidnjega*“) 80 pored „*posligni*“ (= *poslijni*) 81. Sa sačuvanim *dh* dolazi i *pridni* ‚predni‘; ispor. na pr. (*poslidna* žalost gorša od) „*p(ri)dgne*“ (= *pridne*) 19.

Što je Rešetar u spomenutim primjerima iz Š. Menčetića i Ć. Držića uzeo čitanje *poslihi* mjesto *poslidni*, bit će možda kriv

<sup>1)</sup> Ispor. u D. Rašine i *najposlednu* (rvaću). St. P. H. XVIII, 2.

<sup>2)</sup> I Rašin i Ćamačićev primjer treba čitati upravo *posledni*, pa bi Maretić boje učinio, da je originalno „*nayposlignje*“ 27<sup>a</sup> prenio u „*najposledne*“. Maretić je mislio da bi prema njegovu čeonom obličju *posljedni* u primjeru *послѣднемъ* iz Mon. serb. 413 (1442) trebalo da bude *-omu* mjesto *-emu*. Maretić je poslije svoju pogrešku popravio, pa tako primjer: „*законѣ прихнѣ и послѣднѣ*“ iz Mon. serb. 317 (1421), koji tu prenosi „*zakone pridne* i *poslidne*“, kod riječi *predni* XI 511<sup>a</sup> prepisuje „*zakone pridne* i *poslidne*“.

<sup>3)</sup> Rešetar u poznatoj studiji „Primorski lekcionari“ hoće, ali bez dovoljna razloga, da se *g* u drugom slučaju čita *đ* (v. „Rad“ 136, 97 i d.). Da se Rešetarovo razloženje ne može primiti, pokazao je i Ružičić u JF X, 22–25.

O. Kolman, koji je u „Južnoslov. filologu“ XI (1931), 241—273, prikazao Rešetarovo izdanje „Djela Marina Držića“ (= St. P. H. VII<sup>2</sup>, 1930). U toj kritici, pisanoj s mnogo poznavanja stvari, osvrnuo se Kolman i na Rešetarovo čitanje: toj te *poslje[d]ne* čuh (u „Skupu“ 233) hoteci dokazati da je Rešetar tu bez potrebe ispred *ne* dodao *d* uzimajući da je u rukopisu pisarskom griješkom izostalo. Kolman postavlja za dubrovački govor *poslēni*, i za to obličje veli da je postalo ili gubljenjem glasa *d* pred *ñ* (dakle onako kako je Rešetar tumačio „*posliñi*“ u „Zadar. lekcionaru“), ili kao novotvorina od *poslē + ñi* prema primjerima kao *sada + ñi*.

U studiji „Jezik Marina Držića“ spominje Rešetar to Kolmanovo mišljenje (v. „Rad“ 248, 1933, 158<sub>2</sub>), ne kazujući koliko ga prihvaća, ali u potožnoj studiji „Jezik pjesama Račinina Zbornika“ piše Rešetar: „Kod *posljedni* može otpasti *d*: *posliñi* 239,8, 555,1..., *posliñe* 579,7“ (v. „Rad“ 255, 1936, 128), iz čega vidimo da se vratio na svoje starije tumačenje, pa je prema njemu postupao i u svojem izdanju pjesama „Račinina zbornika“.

Ja mislim da postavljanje obličja „*poslēni*“ < *posljedni* nije opravdano za dubrovački govor. Kolman ga opravdava Rešetarovim čitanjem „*posliñi*“ iz „Zadar. lekcionara“, navodeći k tomu i primjere *bāñak* mjesto *badñak*, *nāzjanñi* mjesto *najzadñi* iz Prčana (u Boci Kotorskoj), pa *jēna* mjesto *jedna*, *jāna* mjesto *jadna* iz samog Dubrovnika i dr. što ih je Rešetar zabilježio za današnji govor u djelu „Der štokavische Dialekt“ § 71, str. 151. No ja sam već naprijed spomenuo da je Rešetarovo čitanje grafije „*posliñi*“ u „Zadar. lekcionaru“ pogrešno. Jer kad bismo i dopustili da se „*posliñi*“ može čitati „*posliñi*“, to bismo u našem slučaju mogli samo onda, kad bismo uzeli da je *ij* u *poslijñi* oslabilo u *i*, a ne da je *d* u *poslidñi* „ispalo“. Građenje pak pridjeva „*poslēni*“ od *poslē + ñi*, ako se i može dopustiti (ispor. na pr. dijalekatsko *potlañi* prema *potla* iz XVI v. u Mon. croat. i *potleñi*, *potliñi*, *potleñi* prema *potle* i t. d. iz današnjega govora u ARj. XI 160, 161), nije opravdano uzimati za stariji dubrovački govor za koji je zajamčeno obličje *posljedni* pored *posljedñi*. Takvo građenje pridjeva nije prilično ni stoga što se i dijalekatsko *potleñi* < *potle + ñi* okreće na *potledñi* prema *posledñi* (v. ARj. XI 160), pa bi bilo teško dopustiti da bi se u Dubrovniku moglo uopće načiniti novo „*poslē + ñi*“ pored starijega živoga *posljedni*. Rešetarovo čitanje grafije „*posliñi*“ ili „*posliēni*“ slabi i ono što ću dalje reći.

Za pridjev *predñi* potvrđeno je i obličje *predñi*. Od potvrda iz ARj. XI 511<sup>a</sup> spomenut ću ovdje samo neke, i to najprije iz Miklo-

šićevih Mon. serb. ove dvije: u tomъ obetě kojimъ smъ se klebъ *predñemu* (прѣднѣмъ) knezu. 41 (1253). zakone *pridñe* (приднѣ) i *poslidñe* (послиднѣ). 317. (1421). Iz ove dvije ćirilске potvrde izlazi pouzdano obličje *predñi*. Od ostalih primjera za to obličje dosta je da spomenem dubrovački latinički iz Vetranovičeva „Pelegrina“ (stih 216): Što se probavlja, veće se nikadar opet ne ponavlja u svoju *prednu* (s varijantom *predñu* iz prijepisa od god. 1781) stvar. St. P. H. IV, 87.

Iz tih primjera izlazi da je i dubrovački govor XVI vijeka poznao obličje *predñi*, pa nam je onda jasno da je i prof. Rešetar u svojoj redakciji „Dunda Maroja“ Petračićeva naopako čitanje „*upregnu* usta“ (v. St. P. H. VII<sup>1</sup>, 242) mogao okrenuti „u *prednu* votu“ (v. St. P. H. VII<sup>2</sup>, 258), a možda bi još i bolje učinio, da je originalnu latiničku grafiju „*pregnu*“ prenio u novu *predñu*. Ako je, dakle, Rešetar grafiju „*pregnu*“ u „Dundu Maroju“ čitao „*prednu*“, onda je i „*posliēgne*“ u „Skupu“ mogao, ili upravo morao čitati *posljedne* (ili *posljedñe*) mjesto „*poslje[d]ne*“. Inače je trebalo da uzimajući otpadanje glasa *d* u *dñ* u *posljedni* prema grafiji „*posliēgne*“ uzme jednako otpadanje i u grafiji „*pregnu*“ za *predñu*, pa da u svoje izdanje metne *pre[d]ñu* ili *preñu*. Kad bismo pristajali za Kolmanom, onda bismo i ovdje čitajući grafiju „*pregni*“ kao „*preñi*“, mogli reći da „*preñi*“ postaje ili od *predñi* ili od *pre + ñi*.

8. Prijelaz *dñ > dñ*, za dubrovački govor utvrđen u *suđni*, *gospođñi*- i *sređni*, mogao bi biti i u spomenutom primjeru iz „Libra“ *трдѣнна* 30, 7. Iz teksta u „Libru“ 196: „dan suđni (сѣдѣни) od koga nije nijedna stvar *трдѣнна* ni strašnija“ vidimo da je to komparativ od *trudan* od koga u starijem jeziku nalazimo i tvorbu *trudñi* mjesto *trudniji* kao *svjetli* mjesto *svjetliji* od *svijetao*.<sup>1)</sup> Komparativ *trudñi* mogu potvrditi i za dubrovački govor primjerom: *Trudñe* (u rkp. „*trudgne*“) je puhat neg udarat. Daničić, Poslovice.<sup>2)</sup> Prema tome bi u dubrovačkom govoru, koji je imao *suđni* pored *sudñi*, moglo biti i *trudñi* pored *trudñi*, pa zato mislim da i *трдѣнна* u „Libru“ treba čitati *trudña*.<sup>3)</sup>

9. Govoreći naprijed o obličju *posljedni* pored *posljedñi* i *predñu* pored *predñi* htio sam prije svega da za stariji dubrovački govor utvrdim obličje *posljedni* (upravo *posljedñi*) i *predñi*, iz čega su onda

<sup>1)</sup> Komparativ *svjetli* (*svitli*) ima potvrda u Naješkovića, M. Držića, Čubranovića, D. Račine, Gundulića i dr. (v. Rad 248, 182).

<sup>2)</sup> Iz današnjega jezika znam da se u Piperima govori *trudñi* i *trudñi*.

<sup>3)</sup> Takome bi se čitanju moglo zabaviti samo to što se u ovom dijelu „Libra“ glas *ñ* biježi slovima *ñu*, a ne *ñu*.

izašle i neke opravdane korekture u čitanju starijih dubrovačkih autora. Pri tome sam istakao da *đh* u *posljedni* i *predni* ne treba da stoji kao *đi* u *sudni*, *gospodni* i *sredni*. Za *đh* u ova tri primjera ne može biti sumnje da je mlade od *đh*, ali za *đh* u *posljedni* i *predni* moglo bi se reći i da je starije od *đh*.

Po Rešetarovu bi mišljenje *đh* u *posljedni* bilo starije, jer su njemu „sadašnji oblici *sudni*, *posljedni* postali disimilacijom grupe *đh*“ (v. „Dubrov. zborn.“ 193), a u *predni* mlade, jer za to obličje veli da je u njemu (kao i u *prolični*) „neobična palatalizacija dentala“ (v. „Rad“ 248, 154).

Ja mislim da je naše obličje *posljedni* i *predni* kontinuirana nekadašnja *poslědbnŭ* i *prědbnŭ* koje nalazimo i u staroslovenskom jeziku (v. i u Vondráka I<sup>2</sup>, 538), na pr. u Mar.: i se sŭtŭ poslědbnŭi iže bŭdŭtŭ prědbnŭi... Luka 13, 30. egda zŭvanŭ bŭdeši cěmŭ na brakŭ, ne sědi na prědbnŭimŭ městě... i togda načěneši sŭ studomŭ poslědbnee město držati. Luka 14, 8—9.<sup>1)</sup> Prema tome naše obličje *posljedni* i *predni* nalazi svoje korespondente i u drugim slovenskim jezicima.

No u starocrkvenoslovenskom jeziku ima i obličje *prězdbnŭ* (u Euch. 79a), načinjeno prema *prězdb* i *prězde* (v. i u Vondráka I<sup>2</sup>, 538), a u ruskocrkvenoslovenskom jeziku ima i *poslězdbnŭi* (v. u Sreznevskoga Mater.), načinjeno prema *poslězde*. Prema tome ne bi bilo neopravdano reći da se i u našem jeziku pored običnijega obličja *posljedni* i *predni* moglo razviti i gdje gdje održati i neobičnije obličje *poslědŭni* prema *poslěde* i *prědŭni* prema *prěde*. Zato je i Miklošić u svome „Lexiconu“ naše potvrde za obličje *posljedni* iz Mon. serb. (ispor. послѣднѣ 334. послѣднѣ 226. послѣднѣ 280. 283. послѣднѣ 296. 340. 434. послѣднѣ 296. 314. 336. 433) metnuo pod послѣднѣ. Otud se vidi zašto sam već naprijed rekao da se za naše obličje *posljedni* i *predni* ne može tvrditi da postaje kao *sudni* < *sudni*.

Pridjev *posljedni* upotrebljava se u štokavskom književnom jeziku u značenju kojemu je suprotno značenje pridjeva *prvi*, dakle za vrijeme (na pr. *posljedni* — prvi dan), za red (na pr. *posljedne* — prvo dijete), za rang (na pr. *posljedni* — prvi đak), za cijenu (na pr. *posljedna* — prva briga, tj. najmaña i najpreča), za prostor (na pr. *posljedna* — prva klupa), a pridjev *predni* samo u značenju kojemu je suprotno značenje

<sup>1)</sup> Ispor. i hrv. glagolski tekst: Jegda zvanŭ budeši nēcimŭ na brakŭ, ne sědi na pridŭnemŭ městi... i tagda včneši sa studomŭ držati *poslědne* město. Berčić, Ulomci IV, 75. Ispor. i u „Rañ. lekc.“ 275 lekc.: Kade zvan budeš na pijer, ne sjeđi na prvom mjestu... tadaj počneš i stidom *poslědne* mjesto držati.

pridjeva *stražni*. U našem književnom jeziku dolaze i primjeri kao *predni* — *posljedni* slučaj u značenju „prvi“ — „drugi“. Iz primjera u ARj. XI, 486/7 vidimo da je i značenje pridjeva *predni* „koji je ispred drugih“ bilo nekad šire i da je pridjev *predni* često stajao u suprotnosti prema *posljedni* sa značenjem „koji je iza drugih“; tako se nekad govorilo na pr. i: u *predne* vrijeme, naši *predni* (tj. naši prvi, preci, „pređi“) i dr., tj. i u takvim slučajevima gdje bismo očekivali *predni* prema *prede*, zbog čega se i stariji pridjev *predni* zamijenio novijim *pređašni* ili *prijašni*, a prema ovima se uz *prvi* načinilo i *prvašni*. Iz svega se toga može dopustiti da je naš stariji pridjev *predni* upotrebljavan i u vremenskom značenju, mogao dobiti i obličje *predni*, i da u obličju *predni* ne treba da bude svagda kontinuirana tvorbe prema *prede*.<sup>1)</sup>

10. Ja sam, kako su čitaoci već prije vidjeli, uzeo da je naše *čh* i *đh* u primjerima kao *smučha* pored *smutŭha* i *sudni* pored *sudni* postalo čisto fonetski, tj. regresivnom asimilacijom dentala *t* i *d* palatalu *h*. Takvu je asimilaciju za *đh* u *gospodni* uzeo i Budmani rekavši da „omekšanje s *n* prelazi na *d* što se tijekom mijenja na *đ*“.<sup>2)</sup> No tumačeći ličko *kūčŭaci* < *kūthŭaci* i spominjući uz obličje *kutŭni* (od *kut*) Vrančičevo „*kućni*“ veli Budmani i ovo: „Postanje se tumači tijekom što su se glasovi *čn* (možebiti u doba kad se glas *č* malo razlikovao od *tj* kao što je i sad kod čakavskoga *č*) mijenjali u *tŭ*, kao n. p. u *kūčŭni* i *kūthŭni*, *nđčŭni* i *nđthŭni* itd., te se po tome shvatilo kao da između *kūčŭni* i *kūthŭni* nema razlike za ona dva glasa.“ Tu eto

<sup>1)</sup> Ruski jezik u svome poznatom dualizmu ima i ovdje, pored svojega *ūperednŭi*, iz crkvenoslovenskog jezika preuzet pridjev *ūprezŭnŭi* (starorus. *прѣжднѣни*), kojemu je danas značenje „pređašni“, ali se nekad upotrebljavao i u našem današnjem značenju „predni“ (na pr. noge).

<sup>2)</sup> Jednako i Maretić tumači obličje *posljedni*, za koje smo rekli da bi se moglo i drukčije tumačiti, utvrđujući svoje tumačenje primjerom *vodŭnica* od *vodŭnica* (v. ARj. X, 958). No riječ *vodŭnica*, čini mi se, ne potvrđuje to što hoće Maretić. U VRj. čitamo doduše: „*vodŭnica* (u gornj. prim.) vidi *vodŭnica*“, a uz ovu: „(u gornj. prim.) u rala ono drvo navrh kojega je jaram (od prilike kao u kola što je oje).“ Iz Vukova upućivanja na obličje *vodŭnica* ne izlazi još da je to obličje doista i starije. Ja naprotiv mislim da je *vodŭnica* starije obličje, jer postaje od \**vođa* (od korijena koji je u *ved-em*), od čega postaje i naša dijalekatska (kajkavska) riječ *vojka* (< *vođ-ka*), obično u pl. *vojke* 'uzde'. Za slovenski jezik biježi Pleteršnik *vŭja* 'das Leitseil, der Leitriemen'; *vŭjka* 'isto', pl. *vojke* 'die Zügel'; *vŭjnica* 'das Leitseil' — 'der Leitarm, die Handhabe an der Kurbel' — 'in der Schneidemühle die Hebestange, vermittels welcher die Säge auf und ab gehoben wird' — 'der Pressbengel', dakle sve u značenjima s kojima se može lijepo složiti i značenje naše riječi *vodŭnica*.

Budmani dopušta da je *čh* (ili *čn*) mjesto *th* nastalo utjecajem primjera u kojima se iskonsko *čn* miješalo u *th*, a Budmanijevu se mišleću približuje i ono što je govoreći o nekim našim primjerima sa *čh* (pored *th*) i *đh* (pored *dh*) rekao A. Vaillant u svojoj studiji „La langue de Dominko Zlatarić“ I, 1928, 341/2.

Promjenu *čh* > *th* (u primjerima kao *svijetňak* mjesto *sviječňak*) tumači Vaillant fonetski, a za promjenu *th* > *čh* veli da je sporadična, nastala možda krivom restauracijom skupa *čh* u vrijeme kad je *čh* prelazilo u *th* (hiperdijalektizam). Isto bi, dakako, vrijedilo i za promjenu *đh* > *đh*, no Vaillant ne spominje primjera gdje bi iskonsko *đh* prelazilo u *đh*. Samo po sebi ovakvo tumačenje ne bi bilo nemoguće. No ja ga ne primam zato što nime ne možemo protumačiti naprijed spomenuto *čl* mjesto *tl* (u primjerima *prosviječlati* i *prosvječlujе*), jer bi za takvo tumačenje prelaženja *tl* u *čl* trebalo da bude i primjera u kojima je iskonsko *čl* prelazilo u *tl* (kao *čh* u *th*). A kad takvih primjera nema, opravdano je, mislim, reći samo to da je *tl* i *th*, *đh* prelazilo sporadički fonetski, regresivnom asimilacijom dentala *t* i *d* palatalu *l* i *ň* u *čl* i *čh*, *đh*.<sup>1)</sup>

11. U dosta navedenih primjera stoji jasno *čh*, *đh* za *th*, *dh*, no iz primjera *segasvično* (v. pod 4.) vidimo i to da je *th* moglo prelaziti i u *čn* (mjesto *čh*). Kako je to *čn* mjesto *čh* postalo, tj. da li fonetski, dispalatalizacijom skupa *čh* u *čn*, ili analogijom zbog miješanja nastavaka *-ni* i *-ňi* (ispor. s tim i primjere kao *küčni* pored *küčňi*), nije sasvim jasno.

Prijelaz *th* > *čn* pokazuje, mislim, i starije mjesno ime *Zažično*, danas Pazarište u Lici. Kako ondje ima i mjesto *Žitnik*, to je najprilicnije izvoditi i *Zažično* iz starijega „*Zažitnie*“ (v. i u Mažuranićevim „Prinosima“ 1676).

I za *đh* > *đn* (mjesto *đh*) mogu navesti jedan zanimljiv primjer. U Hrvatskom Grobu, selu starih hrvatskih kolonista u Slovačkoj, zabilježio sam godine 1933 riječ *zâkladna* u značenju „gornji dio uzglavlja ili začelja u posteje (kreveta)“, po tamošnjoj fonetici mjesto *zakladňa*. Istu je riječ u obličju *zlâkaňa* 'Kopfteil des Bettes' zabilježio i P. Skok za Jurkovo Selo u Žumberku (v. Jagićev „Archiv“ 33, 373), a i ja sam u selu Račaku kod Vukove Gorice na Kupi zabilježio „u *zlakaňe* je vrgla“, tj. metnula je u ugao posteje. Skok ne tumači

<sup>1)</sup> Da paralela sa *čh* i *đh* bude potpuna, trebalo bi da uz promjenu *tl* > *čl* bude i potvrda za promjenu *dl* > *đl*, no ja za nju ne znam ni jednoga primjera. Tako na pr. i u „Vat. hrv. mol.“ u kojem dolazi obličje *gospodňe* pored *gospodne* nalazimo *ařinu* 258, *prodliše* 269.

svoje riječi *zlakaňa*; ja je tumačim metatezom od *zaklaňa*, gdje je *-dňa* reducirano u *-ňa*. Istu sam riječ zabilježio u Valpovu i u obličju *zâklandä* (uzglavlje ili uznožje u posteje), dakle s metatezom mjesto *zakladňa* od *zakladňa*.

12. Želeći da u ovom članku odgovorim na pitanje kako treba tumačiti *čn* za *th* i *đh* za *dh* u nekim našim primjerima kao *priječňa* mjesto *prijetňa*, *sudňi* mjesto *sudhi* i dr., mislim da sam pokazao da je opravdanije da njihovo *čh* i *đh* uzimamo za sporadičnu fonetsku pojavu, tj. regresivnu asimilaciju tvrdih dentala *t* i *d* palatalu *ň*, nego da se utječemo analogiji izašloj otud što se iskonsko *th* i *dh* pomiješalo sa *th* < *čh* i *dh* < *đh*. Za svoje shvatanje mislim da imam potporu u primjerima s novorazvijenim *čl* od *tl*, koje se ne može tumačiti miješanjem skupa *čl* sa *tl*, jer nema primjera u kojima bi primarno *čl* prelazilo u *tl* (kao *čh* u *th*).

Stjepan Ivšić

## Travnik i Dolac u Bosni

Ove sam godine (1938) 14 dana boravio u Travniku u Bosni. To je eto uzrok što ovaj put pišem o njemu.

Dodeš li železnicom od stanice Lašve (na pruži Slavonski Brod—Sarajevo), zadnja ti je stanica pre Travnika stanica Dolac; selo Dolac nešto je dalje od železničke stanice, iza brda; iz Travnika možeš u Dolac doći u 10 minuta, zapravo je Dolac danas već predgrađe Travnika, položeno na visini nad Travnikom.

Prošlost Travnika se bitno razlikuje od prošlosti Doca. Travnik, nekada sedište turskih carskih vezira, bio je sasvim muslimanski (pa i danas mu je većina stanovnika muslimana); nije bilo u njemu ni kršćanske (katoličke) crkve, franjevci koji su dolazili u kakvim poslovima ka veziru, mogli su se nastanjivati samo van Travnika, u Docu, koji je bio katolički (i danas se Dolac zove „najkatoličkije bosansko mesto“).<sup>1)</sup>

Ta istoriska podvojenost poznaje se još i dandanas ne samo u objektivnim činjenicama nego i u psihičkom raspoloženju stanovnika. „U starije doba nije Travnik (za Dolac kao katoličko mesto!) ni vrijedio što osobito, ni u vjerskom ni u narodnom životu... Tako i danas stariji Dolačani s emfazom razlikuju Travnik od Doca ističući da nisu Travničani (Bože sačuvaj) već Dolačani, čisti i punokrvni. Relikvije starog antagonizma i kampanilizma,“ piše (u sarajevskom „Katoličkom svijetu“, maja 1938) prof. d-r. Ivo Jablanović, sam rodom iz Doca. U razgovoru sa mnom jedna mi je stara žena u Docu rekla da je rođena u Docu te — kao da se boji da bi joj se ko rugao — nekako stidljivo dodala da se bila udala u Travnik, a da se je onda vratila u Dolac.

<sup>1)</sup> Isp. „Travničku spomenicu prigodom pedesetgodišnjice nadbiskupskog sjemeništa itd. 1882—1932“ (Sarajevo, 1932).

Vremena su se promenila: nekad je, kažu ljudi, Travnik bio kod Doca, a danas je Dolac kod Travnika — kako da stanovnici Doca tu promenu ne bi žalili?

Za istoriskog geografa i za socijologa biće Dolac-Travnik dobar primer jednog tipa nastajanja varoši, ali predmet ove moje rasprave je samo ime stanovnika jednog i drugog mesta.

### 1

#### Travnik — Travničanin

Ko nije rođen u Travniku ili ko ne živi stalno tamo, rekao bi, kad bi trebalo da govori o stanovnicima te varoši, sa mnom: *Travničani* (Travničanin). Zbilja se tako danas obično i piše; u opširnoj „Travničkoj spomenici“ (1932) jesu „Travničani“ na pr. na str. 18, 41, 42, 47, 49, 57, 62, 69, 70, 71 itd.; pridev je *travnički* (ib., 23, 42, 49, 56, 60 itd.).<sup>1)</sup>

Ali prvobitno nije bilo tako; govorilo se (i danas se to čuje): *Travljan* (Travljanin) ili *Travnjaci* (Travnjak), uz muškoga Travljanina i *Travnjaka* bila je žena *Travnjka* (kao što je uz muškoga *Livnjaka*, čoveka iz Livna, žena *Livnjka*). U „Travničkoj spomenici“ nalaze se *Travljan* na str. 69,<sup>2)</sup> a *Travnjaci* na str. 42. Gosp. d-r Derviš Korkut, kustos sarajevskog Muzeja, sam rodom iz Travnika, tvrdio mi je sa apsolutnom sigurnošću da se govori: *Travnjaci*. S tim je oblicima imena stanovnika u vezi pridev: *travnjski*; u „Travničkoj spomenici“ napisao je jedan pisac (o. Nikola Maslač S. J.) pored tri puta *travnički* osam puta *travnjski*.<sup>3)</sup>

Kao što vidimo, ime stanovnika te varoši pravilo se sa dva nastavka: *-janin* i *-jak*

Trav + *janin*

Trav + *jak*

a onda opet nastavkom *-janin*, ali od dulje osnove: Travnik — \*Travnik + *janin* (Travničanin). U „Travnjaninu“ i „Travnjaku“ je kraća i prvobitna osnova *trav(n)-* kao što je imamo u *Travniku* (Trav + *ѧн + икъ*).

<sup>1)</sup> Na pr.: *travnički* kraj, *travnička* tvrđava, *travničko* polje; — *travnička* predgrađa, *travničke* ulice, *travnički* Tuškanac.

<sup>2)</sup> ali 12 redaka dalje već su *Travničani*.

<sup>3)</sup> 22 (dva puta), 24, 28, 30, 44, 45, 46: *travnjsko* polje (5 puta), *travnjska* tvrđava, *travnjski* katolici, *travnjski* srez. — Broz-Ivekovićev rečnik navodi: *Travljanin*, *Travničanin*, *travljanjski*, *travnjski*, *travnički*, a nema *Travnjaka* ni *Travnjke*.

Da se za imena stanovnika istog mesta ili iste zemlje upotrebljavaju oblici sa različitim nastavcima, za to imamo i drugih primera iz slavenskog sveta: Bošnjak-Bošnjani i Bosanac; Poljak-Poljani; Rušnjak-Rusini; Slovak: Slovenin...; u poljskom jeziku: Warszawiak: Warszawianin, Krakowiak: Krakowianin...

Imamo druge primere i za to da se ime stanovnika ne pravi od osnove koja je jednaka imenu mesta, nego od osnove bez nastavka kojim je stvoreno ime mesta: Dubrovnik: Dubrovčanin (kao od: Dubrovac), Šibenik; Šibenčanin (kao od Šibenac).

Vrlo je česta u slovenskim jezicima pojava da se pridev pravi bez obzira na nastavak odnosne imenice; Šibenik: šibenski, Skoplje: skopski (sad i: skopljanski kao od: \*Skopljanin), Srbin: srpski (kao od plur.: Srbi), Poljak: poljski; od imena sela u mom rođenom kraju (okrug Ljutomer-Ptuj), Slaptinci: slaptinski, Radenci (Radinci): radenski, Radoslavci: radoslavski..., Polenšak: polenski; u Poljskoj: Bronowice: bronowski, Kochlowice: kochlowski, Bogucice: bogucki, Wadowice: wadowski (danas obično: Wadowicki)..., Lublin: lubelski... itd. Isp. još slovenački samec: samski (u najnovije doba kod Slovenaca vrlo nespretno: izseljenec: izseljenski mesto: izseljenički, koje se čini izvesnim ljudima nemoguće ili opasno, jer je previše hrvatsko-srpski: iseljenički).

Čudno je omekšavanje suglasnika *n* u: *travanjski*; očekivali bismo *travanski*, kao što je od Bosna: bosanski; valjda je tu delovala analogija sa „Travnjakom“; jednako će biti sa „*n*“ u „Travnjci“.

Što se tiče osnove imena *Travnik*, njezino je značenje Slovenu jasno. Zajednička reč *travnik* širom je poznata, ali nema svuda sasvim isto značenje. Kao zajednička imenica danas se reč „travnik“ u Travniku ne upotrebljava. Ima reč „travnjak“ u smislu: livada (senokoša). „Što su pašnjaci u višim, planinskim krajevima, to su travnjaci u nižim predjelima“, piše mi velečasni o. Franjo Zec S. J. u Travniku. U tom je smislu upotrebljena reč *travnjak* u „Travničkoj spomenici“ (28) gde čitamo: „... od vjkada priča narod (u Travniku) da su na njegove travnjake bosanska gospoda odlazila iz obližnjega grada Lašve“. Iz mesnog imena *Travnik* smemo zaključiti da je nekada i nad bosanskom Lašvom zajednička imenica *travnik* bila poznata. Možda je *Travnik* istisnuo *travnjak*, a *travnjak* je ostao jer je *Travnjak* bio zamenjen *Travljaninom* i onda *Travnčaninom*.

Od *travnika* nije daleko do *luke* („livada pored vode“, Broz-Iveković). I *luku* imamo u bosanskom Travniku. Na zapadnoj strani

varoši, iza železničke stanice, gde se nalazi kasarna, zove se prostor *Lúka* (sa dugim *u!*),<sup>1)</sup> a prostor oko današnje crkve, već u varoši samoj, u novijem njezinom delu, gde su nekada bile bašče, zove se *Lúke* (sa kratkim *u!*), katolička crkva u Travniku se zove i *lukačka* crkva. Teško je misliti da ona *Lúka* (ili *Lúka*) i ove *Lúke* ne bi bile ista reč, a odakle onda razlika u kvantitetu? i kako da tumačimo pridev *lukački* od *luke*?

## 2

## Dolac — Določanin

*Dolac* se pravilno menja: *Dôca*, *Dôcu* itd.; tako se govori i tako se piše. Forme su jasne: *Doľць* — *Doľца* itd. I pridev je nesumnjiv: *dolački* (*doľць-ьски*, *dolački*, *dolački*).

Ime stanovnika bismo, prema svome jezičkome osećanju i prema glasovnim pravilima, načinili ovako: *Dôčanin* (*Doľць-janin*, jedan poluglas između dva vokala ispada, zato: *Dočanin*, kao što je od *Stolac*: *Stočanin*, od *Šabac*: *Šapčanin*, od *Leskovac*: *Leskovčanin*).

Ali ko bi došao danas u Dolac te počeo govoriti o *Dočanima*, mogao bi čuti ispravak tog oblika u *Dolačane*, naići na prigovor: da oni u Docu nisu *Dočani*, nego da su *Dolačani*. „*Dolačani* ne dozvoljavaju oblik *Dočani* — ponosni su na svoj mali, ali historijski Dolac“, kaže dr. Ivo Jablanović, u „Katoličkom svijetu“ (Sarajevo, 1938, 103, maj). Iz konteksta tih reči moglo bi se činiti da stanovnici Doca u obliku „*Dočani*“ osećaju nešto što je manje vredno — valjda zato što je staro, starinsko, što nije moderno, oni hoće da budu moderni, tj. *Dolačani*. Ponosni što su *Dolačani*, ne vole da ih ko meša sa *Travničanima* „ili kako bi oni rekli sa *Travljanima*“ (Jablanović), tj. *Dolačani* upotrebljavaju za *Travničane* starinski naziv: *Travljanin*; za *Travničane* je dobar takav starinski naziv, a nikako za stanovnike Doca!

U „*Travničkoj spomenici*“ piše se: *Dolačani*, ali i *Dôčani* (*Dočanin*, 62, 63, 64), tj. knjiga se koleba između tih oblika.

Šta sam o tome čuo u Travniku? Jedan profesor, koji je na moju pobudu potražio informacije, tvrdio je da se ljudi iz Doca danas zovu *Dolačani*, isusovac, rođen „*Travljanin*“, da se govori: *Dolačani* i *Dočani*; star franjevac na susednoj Gučkoj Gori (ima 79 godina), rodom iz *Travnika*, rekao mi je da se govori: *Dolačanin*, a

<sup>1)</sup> *Travnička spomenica*, 40: „(Tahir-paša Cengelović. 1847—1850, podigao je „golemu vojarnu na luki“.

mlađi franjevac na istoj gori rekao je da mogu *Dočanin* govoriti samo oni koji su kroz škole prošli, dakle je i on za *Dolačanin*. Te moje informacije govore gotovo isključivo za *Dolačane*. Ali g. d-r Derviš Korkut, rođen u Travniku, apodiktično tvrdi da se govori *Dočanin*.

Prema svemu tome moramo reći: danas žive glavno *Dolačani*, ali *Dočani* još nisu izumrli (samo se nešto malo već zanemaruju).

Ženska bi se morala zvati *Dočanka*; taj se oblik može i zbilja čuti. U „Travničkoj spomenici“ nalazim *Dolačanku*, a (iz pučkog govora) i *Dolačku*.<sup>1)</sup>

„Dolačka“ zahvaljuje svoju egzistenciju pridevu „dolački“. *Dočanka* odgovara *Dočaninu*, a *Dolačanka* *Dolačaninu*.

Kako i zašto je došlo do oblika *Dolačanin* — *Dolačanka*? Možda zato što se u *Dočaninu* osnova (veza sa reči: Dolac) previše gubi, a u *Dolačaninu* je ona potpuno sačuvana (razlog bi bio dakle psihološki). Delovao je kod toga možda i paralelizam sa *Travnikom* — *Travničaninom*. Travnik (2 sloga): Dolac (2 sloga) = Travničanin (4 sloga): *Dolačanin* (4 sloga); moramo da pomislimo da su se te reči vrlo često ujedno izgovarale. Možda je i pridev *dolački* doprineo k uvođenju sloga *-ač-* u ime stanovnika.

Ne bismo li gore spomenuti pridev *lukački* (od Luke) mogli tumačiti analogijom sa pridevom *dolački*?

Na kraju te rasprave, koja se tiče mesnih imena *Travnik*, *Dolac* i *Luke* u Travniku, dodajem još ovo: u travničkoj okolini govori muž o svojoj ženi: „Eto moje *kršćanke*“, tj. reč *kršćanka* znači toliko kao žena (= supruga). U slovenačkim govorima je *kršenca* (kršćenica) služavka, a u nekima uopće devojka. „Ak. rj.“ *kršćanke* u značenju žene ne poznaje.

Zagreb

Fr. Ilešić

## Jedno rovtarsko narječje u Gorskome Kotaru

Narječja našega Gorskog Kotara dobrim su dijelom upravo slovenačka narječja. Zato je vrlo dobro učinio F. Ramovš što je u svoje „Dialekte“<sup>1)</sup> preuzeo i dva gorskokotarska narječja (delničko<sup>2)</sup> i lokvarsko<sup>3)</sup> koja pripadaju k t. zv. miješanim slovenačko-srpskohrvatskim narječjima, tj. među belokrajinska narječja (upravo ka kostelskom govoru). Ali u Gorskome Kotaru je i jedno, vrlo zanimljivo, čisto slovenačko narječje, koje Ramovš u svojoj knjizi ne spominje, a ipak se njime govori ne samo u ravnogorskoj općini (trgovište Ravna Gora i selo Sušica) nego i u ravnogorskoj koloniji Španovici u Slavoniji. Osobine toga narječja iznio je R. Strohal u radu „Osobine današnjega ravnogorskoga narječja“ (Rad Jugoslav. akademije, knj. 162, str. 28—109). Taj je Strohalov rad, kako sam već jednom prilikom spomenuo<sup>4)</sup>, rađen s mnogo truda, ali nam, na žalost, ne pruža pravu sliku ravnogorskoga narječja. A to zato, što pisac to narječje ne promatra kao slovenačko narječje, nego sve pojave njegove veže uz srpskohrvatski jezik, i što su se u radu potkrale bezbrojne greške, naročito s obzirom na akcenat. Nije mi ovom prilikom namjera redom popravljati sve Strohalove greške, jer to u okviru jednoga članka nije ni moguće. Htio bih samo to, da odredim ravnogorskom narječju mjesto među slovenačkim narječjima (što uz lijepu i brižno sastavljenu Ramovševu knjigu neće više biti ni tako teško), pa da po tom pokažem mojim zemljacima Ravnogorcima odakle su otprilike došli u taj kraj naši djedovi.

1) Fran Ramovš, Historična gramatika slovenskega jezika, VII. Dialekti. V Ljubljani 1935, str. 142 i d.

2) Isp. R. Strohal, Osobine današnjega delničkoga narječja. (Rad Jugoslavenske akademije, knj. 158, str. 115—208).

3) Isp. R. Strohal, Osobine današnjega lokvarskoga narječja. (Rad Jugoslavenske akademije, knj. 152, str. 162—248).

4) Isp. Južnoslovenski filolog, knj. III, str. 35, bilj. 1.

1) *Dočanku* mi je naveo o. Fr. Zec, r. u Travniku, *Dolačku* sam čuo od istog gospodina, dalje od g. d-r Derviša Korkuta i od jedne žene u Docu, *Dolačanku* od o. Zeca i od jedne žene u Docu.

Evo u tu svrhu dvadesetak karakterističnih crta ravnogorskoga narječja (otsad: R N) s ukazivanjima na slične pojave u slovenačkim narječjima:

1) Vokali *ê, ě, e* razvili su se u R N, u dugim slogovima, u *ê: mlěku, svět<sup>1)</sup>, lěs, neděla, nevěsta, pět* (ali: *a pětī*), *srěca, pětĕ, devět, začēt, šěst, kěfa* (ali: *Kĕfan*, nadimak), *měd*.

2) Isto se tako vokali *o, q* javljaju u dugim slogovima kao *ō, a* o na kraju dalo je u nom. i ak. sg. neut. u: *kōst<sup>1)</sup>, bōh, gaspōd, kakōš, nōč, mōž, galōb, zōb, mōka, narōbe; létu, vīnu, āknu, sēlu, blāgu, sēnu, slōvu*. Po svojim *ě* i *ō* glasovima približava se time R N istočnim rovtarskim narječjima (črnovrško, horjuljsko, škofjeloško) koja, kao i selško i gorenjsko narječje, imaju za sve duge *e* i *o* glasove samo po jedan refleks, a i vokal *u* u nom. i ak. sg. neut. nalazimo gotovo u svim rovtarskim narječjima. Isp. Ramovš, VII, str. 92 i d.

3) A kanje poznaje R N: a) U slogovima s kratkim naglaskom; na pr. *āče, āgn, āknu, dābr* (bene), *kātu, nāž* (ali ipak: *kōjn, črōy, nōy, oūca*. — b) U slogovima pred akcentom na pr. *andēst, atrāk, damā, damavīna, gaspadār, gaspōd, kakōš, karēn*, gen. sg. *kastī* (nom. *kōst*), *krampēr, lapāta, matika*, gen. sg. *načī* (nom. *nōč*), *pa nēga*. — c) U slogovima iza akcenta α) U zatvorenim slogovima; na pr. *žālast, šērak, visak*. — β) U nastavku za akuž. i instr. sg. ženskoga roda; na pr. *Pakāž mi lapāta. Bōm te iz lapāta*. — γ) U nastavcima -mo i -jo za 1 i 3 lice pl. prezenta; na pr. *grēma, plētema, grēja, plēteja* (tako i *smā, sā*). — δ) U instrumentalu sg. lične i povratne zamjenice: *iz māna, iz tāba, i sāba*. — Po tom akanje u R N nije potpuno te je gotovo posve jednako s istom pojavom u črnovrškom i horjuljskom narječju. Isp. Ramovš, VII, str. 92 i 103.

4) Kako se već razabira iz primjera navedenih kod tačke 1), 2) i 3), razlikuje R N četiri akcenta: dva za kratke slogove *˘i ˘*, dva za duge *˘i ˘*. Od dugih akcenata prvi je, uglavnom, jednak istom akcentu u književnom slovenačkom jeziku: na pr. *dān, brēh, nōč, karēn, galōb, sēnca, batēzn* (ali ipak: *gřd, gřda; hūd, hūda; sūh, sūha; třd, třda; zāpaved, dabrāta* itd.), a drugi samo donekle odgovara istom književnom slovenačkom akcentu, jer se u R N, koji uopće voli kratkoću, vrlo često skratio; na pr. *brāda, glāva, grēda, flāšca*,

<sup>1)</sup> Budući da su vokali *ê* i *ō* dovoljno označeni kao zatvoreni samim akcentima za duge slogove (*mlěku, kōst*), bilježiću ih unaprijed znakovima *ě, ô* i *ē, ō* samo onda kad bude trebalo njihovu zatvorenost napose istaknuti.

*vāroš, grěsnik, sādje, jāpnu, mlěku, lapāta, kalēnu, vesēle, bagatāš* (i: *bagatāš*), *gaspadār* (i: *gaspadār*) — *hiša, riba, jūtru, žītu, jūžna, gamila, držina, kapītu, agnišče, mislu* — *mīsgla, kūpu, prāsu; hīpt, krīlu, pīsmu, sūknu, vīnu, dēvi* (divji), *grīzem* itd. Uza sve to dugi uzlazni akcentat je nadvisio upotrebom dugi silazni, šta više: on je, sudeći po primjerima kakvi su: *črēšna, lēpši, narōbe, navāda, pōle, serōta, večērja, zādni* itd., bio prvobitno, po svoj prilici, glavni akcentat za duge slogove u R N, a to upućuje na jugozapadna slovenačka narječja. — Kratki silazni akcentat *˘* dolazi, uglavnom, kao u književnom jeziku slovenačkom, tj. samo na posljednjem slogu: *bōb, čēp, dīm, dōž, pōs, vřt, atrāk*, ali se u tipu *māglā* i *ženā*, kako ćemo vidjeti, pomakao za jedan slog prema početku riječi i zamijenio kratkim uzlaznim akcentom: *mōgla, žēna*.

5) Slovenački poluglas *ə* javlja se u R N u korenskim slogovima kao vokal *q*, a u sufiksima iščezava bez traga; na pr. *bāzəg – bōzg; dāskā – dōska; kāsən – kōsn; māglā – mōgla; pākəl – pōku; paškā – pōška; sādāj – sōda* (pored: *zđej*); *sānəc – sōnc* (pl. *sōnci*); *sāsəc – sōsc; stazā – stōza; tādāj – tōda; tāmā – tōma; tənək – tōnk*. Iz navedenih se primjera vidi da je poluglas *ə* došao u R N, premještanjem naglaska na korenski slog, u jaku poziciju i razvio se po tom u puni vokal *q*. U primjerima pak gdje se uz poluglas u korijenu našao poluglas *i* u sufiksu, poluglas je u sufiksu iščezao: *bōzg, kōsn, sōnc, sōsc, pōku, tōnk*. Kako su tim procesom neke dvosložne slovenačke riječi postale u R N jednosložnima (*bezəg – bōzg; senəc – sōnc; tənək – tōnk* itd.), zamijenio se slovenački poluglas u R N vokalom *q* i u jednosložnim riječima; na pr. *bət – bōt; dəž – dōž; pəs – pōs; təšč – tōšč* (samo u izrazu: *na tōšče*); *vən – vōn*. Isp. istu pojavu i kod glagola: *bəckāti – bōckat; cvəsti – cvōst; dəhnīti – dōhnt; ləgāti – lōgat; məkīti – mōknt; mənčāti – mōncat; məžāti – mōžat; šəptāti – pašōptat; žgəčkāti – žgōčkat*; itd. Proces je ovdje bio isti kao kod imenica *māglā – mōgla, stazā – stōza* držeći, dakako, za temeljne oblike infinitive s reduciranim *i*: *mənčāt – mōncat*. Izuzeci od toga glasovnoga zakona rijetki su. Meni su poznati ovi primjeri: *čəbər – čōbr; dənəs – dāns; sājəm – sāj; səm – sōn;<sup>1)</sup> sə – iz*.

U svim je ostalim prilikama poluglas ponajviše zanijemio u R N, i u korenskim slogovima i u sufiksima; na pr. *čəbēla – čvēla; dəhōr – hōr; rōbəc – rōpc; želōdəc – želōc* (ali: *reptnica*). Po tome nema,

<sup>1)</sup> Znakom *ь* bilježim, prema Stroh alu (Rad, knj. 162, str. 29), ravnogorski poluglas.

dakle, poluglas u RN nipošto onakovo značenje kakvo bi mu se moglo pridavati po razlaganju Strohalovu, koji taj glas piše i ondje gdje on nije više nosilac sloga; na pr. *gòb̄bc*, *h̄rb̄bt*, *j̄ān̄bc*, a R-gorci govore uistinu *gōpc*, *h̄rpt*, *j̄ānc*.

Zamjenjivanje poluglasa *a* vokalom *q* osobina je nekih rovtarskih narječja (tolminskoga, cerkljanskoga i poljanskoga), i to, u načinu kako to biva u RN, naročito cerkljanskoga (*p̄ds*, *d̄d̄ž*) s nekim sitnim razlikama u akcentu: *p̄ds* (RN) – *p̄ds* (Cerk. n.), ali: *tōma* (RN) – *tōma* (Cerk. n.).<sup>1)</sup> Isp. Ramovš, VII, str. 84, 89 i 96.

6) Sekundarno naglašeno *e* i *o* u akcenatskom tipu *ženā* i *nogā* glase u RN *è* i *ò* (koje je po tački 3 prešlo u *a*): *žēna*, *mētla*, *sēstra*, *čēlu*, *zēlēna*, *řmēna*, *rēkla*, *nēsła*, *plētem*, *nēsem*, *grēbem*, *pēčem*, *bērem*; *nāga*, *kāza*, *āsa*, *gāra*, *vāda*, *āknu*, *dābra*, *māja*. Neke riječi čuvaju prvobitnu oksitonezu; na pr. *paštēn*, a druge su akcenat, na istom mjestu, produljile: *bagāt*, *kasmāt*, *paplāt*. U riječima tipa *ženā* i *nāga* je prema tome vokalizam tolminski i cerkljanski, a akcenat horjuljski. Isp. Ramovš, VII, str. 83, 88, 103.

7) Akcenatski tip *mesō* sačuvan je u RN, koliko je meni poznato, samo u riječima *mesō* i *lepō* (adv.), inače je gotovo svuda: *sad*  $\perp$ , *sad*  $\perp$ : *blāgu*, *kōlu*, *mōrje* (i: *mōrje*), *sēnu*, *pōle*, *tēlu*, *drāgu*, *lēpu* (prid.), *lēnu*, *slānu*; – *slōvu*, *srēbru*, *sřce*, *grādu*, *hūdu*, *pūstu*, *sūhu*. Kod riječi koje imaju zatvoren posljednji slog ostaje akcentuacija ponajviše nepromijenjena, a gdje nije tako, ista je kao kod *slōvu*, *srēbru*; na pr. *galōb*, *gaspōd*, *kakōš*, *karēn*, *ablāk*, *balān*; – *jēgram*, *mātām*. Imenica *okō* glasi u RN *óč* (pl. *ačī*). Tip *slōvu* opominje nas na črnovrško i poljansko narječje, a tip *kōlu*, imamo u tolminskom *kōla* (nom. sg.) i poljanskom *prōsu*. Poljanski utjecaj kod premještanja dugoga silaznog akcenta prema početku riječi vidi se u RN i u trosložnim oblicima *dōh̄nla*, *mōk̄nla*, *mātala*. Isp. Ramovš, VII, str. 84, 93, 95 i 97.

Po svemu što je rečeno u tačkama 4–7 o akcentuaciji u RN vidi se da nas ona po obilnoj upotrebi dugoga uzlaznog akcenta i po svojoj sklonosti ka kratkoćama upućuje na jugozapadna slovenačka narječja, i to, sudeći po tipu *māglā* (= *mōgla*), na rovtarsku dijalekatsku skupinu. Kako pak razlikuje i kod dugih slogova uzlazni i silazni akcenat, naliči mnogo na akcentuaciju horjuljskoga narječja s kojim se RN, kako smo vidjeli, slaže i u izgovoru *e*- i *o*-glasova. Na horjuljsko narječje upućuje i akcenatski tip *ženā* (= *žēna*), *nogā*

<sup>1)</sup> Pojava *r* > *ar* > *or*: *b̄r̄š*, *m̄rtu* ne dolazi u RN (*b̄řž*, *m̄rtu*).

(= *nāga*), ali ima akcenatskih uticaja i iz drugih rovtarskih narječja, naročito kod tipa *mesō*.

8) Kratko naglašeno *i* i *u* prešlo je u RN u *ē*, *q*, ali samo u nekim riječima: *nēč*, *jēt*, *jēskat*, *jēgrat*, *dēvi* (ali: *tīč*, *dīm*, *hudīč* itd.); – *tō*, *ukōp*, *mōha* (ali: *krūh*, *čūt* itd.). Kod nekih je riječi danas akcenat dug: *bēštr*, *bōrja*, *kōrji*, *kōrt*, *mōkat*. Tu pojavu nalazimo kod više slovenačkih narječja, a najviše kod jugozapadnih. Od rovtarskih narječja imaju je cerkljansko, poljansko, škofjeloško i donekle tolminsko. Isp. Ramovš, VII, str. 83, 90, 96 i 100.

9) Prvobitno *īr* razvilo se u *ēr*: *acvēr̄k*, *krampēr̄*, *mēr̄*, *papēr̄*, *pastēr̄*, *pēr̄*, *šēr̄ši*, *kamandērat*, *muzicērat*, *stērat*, *špāncērat*, *študērat*, ali i: *bērt* (njem. *Wirt*), *bērtija*, *sęramāh*, *serōta*, *šęrak*. Ta je pojava karakteristična za neka sjeveroistočna štajerska narječja (preleški i prekomurski), ali je ima i na jugozapadu, u kraškom narječju (*kromp̄er̄*), odakle je, sudeći po već navedenim pojavama, donesena vjerovatno i u Ravnu Goru. Isp. Ramovš, VII, str. 65, 178 i 186; Strohal, Rad knj. 162, str. 34.

10) Kratki i nenaglašeni diftonzi *aī* i *au* prelaze u RN ponekad u *eī* i *ou*: *dēj*, *krěj*, *kūmej*, *něj*, *sěj*, *zděj*, te gotovo svi imperativi glagola V 1: *jēgrej* – *jēgrejte*, *pačākej* – *pačākejte*, *paglēdej* – *paglēdejte* (na Sušici ostaje *aī* nepromijenjeno); *gīzdou*, *mřsou*, *šīnkouc* (der Fink), *zdr̄ou*, te nom. sg. muškoga roda participa perfekta aktivnoga glagola V 1 i 2: *jēgrou* (pored *jēgrau*), *drēmou*, *glédou*, *pīsou*, *predāvou*, a od toga katkad asimilaciom *glēdu*, *predāvu*. — Kod kraćenih dugih diftonga ta je pojava danas u RN vrlo rijetka: *sējnat* < *sānjati*, *kěj* < *kāj* (po tom su Ravnogorci kejkavci, a Sušičani kajkavci), *pr̄ou* < *prāv* (pored: *prāu*), ali: *čāj̄t*, *dvāj̄st*, *jāj̄ce*, *lāj̄t*, *pāuc*, *rāun*, *trānk* < *trāunk*, *trāvník*, *zdr̄aule*. Jedna i druga pojava, osobito skraćivanje dugih diftonga, karakteristike su tolminskoga, cerkljanskoga i črnovrškoga dijalekta. Isp. Ramovš, VII, str. 84, 88, 92 i 94.

11) Sekundarno *ī* u tipu *gojzd*, koje dolazi samo u jugozapadnim slovenačkim narječjima (terskom, kobariškom, tolminskom i cerkljanskom), čuva se danas u RN, koliko je meni znano, još u riječima: *bējš*, *skr̄ojz*, *āj̄nkrt*, *grēj̄nku*, *tēj̄nku*. Isp. Ramovš, VII, str. 53, 79 i 88.

12) Glasovna pojava *r̄* > *rō*, koja je karakteristična za neka jugozapadna slovenačka narječja, a središte joj je u cerkljanskom i črnovrškom narječju, javlja se donekle i u RN, naročito u riječima: *dr̄ova*, *mr̄ova*, *ta pr̄ova*, *čr̄du*, *abr̄du* (m.-pl. *abr̄ovī*), *adr̄du*, *pažr̄du*, *rezdr̄du*, *umr̄du*, *zatr̄du*. Isp. Ramovš, Historična gramatika II, Konzonantizam, str. 149 i VII, str. 81, 85, 90, 92 i 101.

13) Glas *t* prelazi u R N na kraju sloga u *u*: *pepêu, vesêu, cêu, sdu* (gen. *salî*), *dâu, rêku, vidu, pâuc* (gen. *pâuca*), *gâuge* (njem. *Galgen*), *karàude*. — Mjesto *t* dolazi u dugim slogovima diftong *ou*, a u kratkima vokal *u*: *pôuh, pôuš, sôuza, vðuk, vðuna, žduč, dðuh, dðužn, tðust, dðupt, kòune, tðuče, mðučat* (imp. *mðuč*), ali: *sònce; pùn, napùnt, jâpka* (s reduciranim *u*), ali: *bðha*; ovamo ide i *sudât < sotdat*. Navedene su glasovne pojave zajedničke mnogim slovenačkim narječjima, a od rovtarskih imaju prvu gotovo sva narječja i govori, a drugu naročito cerkljansko, črnovrško i poljansko. Isp. Ramovš, II, str. 23 i d. i VII, str. 88, 93 i 94; Strohal, Rad, knj. 162, str. 31 i 37.

14) Glas *lj* izgubio je u R N posve svoju palatalnost (*lj > l*), a glas *nj* ju je donekle sačuvao, i to tako da se u intervokalnom položaju i iza vokala na kraju riječi javlja kao *jn*, a iza konsonanta i na početku sloga kao *n*: *nedêla, ôle, stêla, vesêle, vòla, zêle, kòle, mêle, pêle, vâle; prijâtl, žùl, zadavòln; kâšlam, klüč, sâbla, sliva; ljubav, pòstla, zêmla, zdrâule, lücki*; — *atpraščêjne, imâjne, karêjne, križâjne, paštêjne, znâjne, živlêjne; kðjn, pâjn, zastòjn; črêšna, lükna, knîga, kâšna, létašni, zâdni; kühna, nêga, nêmu, negðu, nîva*. Prema tome je u R N glasovna promjena *nj > jn*: *n* posve onakva kakva je i u većini rovtarskih narječja (u tolminskom, cerkljanskom, črnovrškom i poljanskom), ali nije tako i kod *lj*, jer se i ono u pomenutim narječjima javlja kao *lj > jl*: *l*. Sudeći po oblicima *vesêjle, povrtâjle*, što ih navodi Strohal (Rad, knj. 162, str. 46), vjerovatno su doseljenici unijeli u R-Goru i pojavu *lj > jl*: *l*, ali je *lj*, tokom vremena, potpuno postalo *lj > l* kako se to dogodilo i u mnogim drugim slovenačkim narječjima, pa i u jednom rovtarskom (škofjeloškom). Isp. Ramovš, II, str. 62 i d. i VII, str. 85, 87, 92, 94 i 100.

15) Intervokalno posttonično *v*, osobito u spoju *-âvi-*, palataliziralo se pred *i*, kod nekih riječi, i nestalo, ostavivši svoj palatalni element; pritom se i nenaglašeno *i* najprije reduciralo, a onda posve izgubilo: *âvi > -âvi > âji > âj*; isp. Ramovš, II, str. 147 i VII, str. 91 i 92. Na pr.: *atprâjt, pastâjt, sprâjt se, ustâjt, zadâjt, azdrâjla, pastâj, kěj prâjš, žerjâjka < žerjâjca* prema *žerjâuka* (što također dolazi u R N) i *pajtica < povitica* (der *Rollkuchen* — vjerovatno analogna tvorba). Riječ *člòvek* glasi u R N *člòuk*. Isp. i Strohal, Rad, knj. 162, str. 42. — Ta je pojava, u tom obliku i razvitku, karakteristika nekih rovtarskih narječja, i to, po Ramovšu, samo na liniji od Hotedršice i Črnoga vrha prema Cerknomu, pa je po tome jasno određen i izvor navedenih ravnogorskih oblika. Ali pored *pastâj* itd. dolaze u R N oblici: *ta prâu < prâvi, kùkauca, nòuga* (gen. od *nðu*),

*ulâut < uloviti, zâpaved* itd., a to upućuje na drugi izvor, tj. na skupinu ravnogorskih doseljenika izvan pomenute crte.

16) Zvučne konsonante izgovaraju Ravnogorci pred stankom kao bezvučne, tj. *-b > -p, -d > -t, -g > -h, -z > -s, -ž > -š*: *bðp, grâp, rôp, slâp, zòp; gaspòt, hùt, mlât, žrt; Bðh, brêh, rôh, snêh, vrâh, dðuh; âbras, mrâs, vòs; dðš, môš, nâš*. Po toj se pojavi udaljilo R N od črnovrškoga, poljanskoga, škofjeloškoga i horjuljskoga narječja, a približilo, donekle, cerkljanskom i tolminskom. Isp. Ramovš, II, str. 189, 217, 233; VII, str. 85 i 91.

17) R N upotrebljava kratki i dugi oblik infinitiva (s reduciranim *-i*). Kratki oblik dolazi kod ovih glagolskih vrsta: I 7, II, III 2, IV, V, VI; na pr. *pît, abùt, jêt; uzdìgnt, admòknt, natégnt, karáknt; držat, lèžat, bāt se; mât, prâst, hrânt, kvárt; jègrat, pláčat, jèskat, vèzat, brât, gnât, prât, zvât, smèjat se, vèjat; kupòvat, mašòvat, pušòvat*. — Dugi je oblik kod I 5, 6 i III 1; na pr. *klêt, pačêt, uzêt; mlêt, trêt, umrêt; balêt, garêt, grmêt, žvét*), ali ipak: *videt*. — Kratki i dugi oblik javljaju se kod I 1, 2, 3, 4; na pr. *bâst, gnêst, krâst, sêst; grîst, nêst, trêst, pâst; grèpt, tèpt, zèpt, dôpt; pèčt, rèčt, sêčt, vlèčt*.

Prema tome se RN u tvorbi infinitiva podudara, uglavnom, s poljanskim narječjem, ali se kod I, III i V vrste opaža uticaj i drugih rovtarskih narječja, naročito črnovrškoga i horjuljskoga. Isp. Ramovš, VII, str. 93, 97 i 105.

18) Glasovna skupina *-tt-*, koja nastaje u RN redukcijom vokala *-i-* u infinitivu glagola IV vrste, nije se još asimilirala, nego se javlja kao *'t*: *abagâ't se, čù't se, mó't, napó't, pakâ't, paré't, pasó't, pasvé't, škó't*. Kod nekih se oblika, vjerovatno jasnoće radi, vokal *-i-* restituirao, a drugi dolaze i s redukcijom i bez nje: *aslabadît, krstît, pastît, radît*; — *pagâ't se i pagadît se, pamlá't se i pamladît se, zagrâ't, i zagradi't*. Te su pojave posve rovtarske: prva se javlja u poljanskom i škofjeloškom, a druga u horjuljskom narječju. Isp. Ramovš, VII, str. 98, 101 i 105.

19) Črnovrško i poljansko palataliziranje intervokalnih velarnih konsonanata pred *e, i*, te anticipiranje toga palatalnog elementa u obliku glasa *î* (na pr. *ròîke*) čuva se danas u RN još u riječima: nom. pl. *strêjhe* (analogijom: *strêjha*); nom. pl. *arêjhi* (analogijom: *arêjh*). Isp. Ramovš, VII, str. 93 i 98.

<sup>1)</sup> Strohalovi oblici *bâlet, gâret, grmet* (str. 94) posve su pogrešni i nemaju potvrde u narodnom govoru.

20) U glasovnim skupinama *črê-* i *žrê-*, koje u svim rovtarskim narječjima glase *čê-* i *žê-*, drži se danas u RN glas *r*: *črêšna*, *črêvu*. Ali prvobitno, vjerovatno, nije tako bilo. To se vidi po tom, što su i sad u upotrebi neke riječi bez *r* (*čêž*, *čêdule*, *čêda*), a Sušičani i danas govore *čêšna*, *čêvu*. Glas *r* ušao je u skupine *čê-* i *žê-* u RN, po svoj prilici, uticajem drugoga ravnogorskoga narječja kojim govore stanovnici donjega dijela sela, t. zv. Novoga Varoša<sup>1)</sup>, a koje se mnogo približuje kostelskom govoru. Glasovna skupina *šč*, koja u svim rovtarskim narječjima osim tolminskoga prelazi u *š*, sačuvana je i u RN: *agnišče*, *jêščem*, *klêšče*, *ščipat*, *stnrišče*, *na tôšče*, ali: *šinkouc*. Ako jezik nije ovdje generalizirao tolminski način izricanja, mogao bi i tu biti utjecaj drugoga ravnogorskoga narječja. Isp. Ramovš, II, str. 70 i d. i 279; VII, str. 85, 88, 92, 94, 100 i 104.

21) Evo na koncu još nekoliko sitnijih te sintaksičkih osobina RN-a: a) Riječ *vâda* glasi i u ak. sg. *vâda*, samo u vezi s prijedlogom *na* čuva se još oblik *vôda*. To je stanje, naravno, dovelo do toga da se sveza *na vôda* ukočila i dobila značenje „pît“: *gân krâve navôda*; *a sa blî vâl navôda?* — b) Glagoli *visêti* i *vésiti*, pomjerili su se u RN, pa se po tom drugi javlja, samo u vezi s prijedlogom *o*, u obliku *abêist*, *abêis*, *abêisu* (u novije doba i: *rezvêist*), a prvi glasi *visêt*, *visîm*, *visu*, *visla*. Isp. istu pojavu u horjuljskom narječju kod Ramovša, VII, str. 105, 16 b. — c) Glagol *cvôst* ima prezent *cvódem*... *cvódeja*, a to je upravo karakteristika svih rovtarskih narječja. Isp. Ramovš, VII, str. 90. — d) Neodređena zamjenica *nobêdn* dolazi u RN u oblicima: *nobêdn*, *nebêdn* i *abêdn*. — e) Priložna sveza *sej dâst* ima značenje *tâmân* u podrugljivom smislu: A. *Nâša Frânka bô se pa Bažiču ženila*. — B. *Sej dâst i je p̄šû fânt iz Amêrike*. — f) Pokazna zamjenica *tâ* (masc. i fem.) vrši u RN pored demonstrativne svoje funkcije kašto i funkciju člana (articulus): *ta stâr*, *ta stâra*, *ta mlâda*, *ta prôva*, *ta drûhpôt* i sl.<sup>2)</sup> — g) Prijedlozi *s(z)* s genitivom, *s(z)* s instrumentalom i *iz s* genitivom pomjerili su se u RN i sastali svi u jednom obliku *iz*: *pâdu je iz vôza*; *šđu je iz nîmu*; *âce sa šlî iz kôjnam u mēja*; *p̄šû je iz Dêunc*. — h) U RN vrlo je obično jačanje prijedloga: *tô u Râuni Gâri*; *tâm na Sûšca*; *to-gâr u V̄rhu*. Isp. sličnu pojavu u tolminskom i opoškom narječju kod Ramovša, VII, str. 82. — j) Imenica *vâs* čuva se u R-Gori još samo u izrazima *jêt vâs* (ići u

<sup>1)</sup> Isp. Južsl. fil. III, str. 35, bilj. 1.

<sup>2)</sup> O navedenim sintaksičkim osobinama u RN namjeravam opširnije govoriti u posebnom članku.

pohode) i *p̄rît vâs* (doći u pohode). Po tom se u RN akuzativ *vâs* ukočio i postao prilogom mjesta: *grêma vâs*; *sma blî vâs*. — k) Mjesto glagolskoga oblika *bajîm se* upotrebljava se u RN redovno skraćena sintaksička sveza *mestrâh* (mène je strâh): *mestrâh*, *de bô dôžja*; *mestrâh*, *de ne bô p̄šû*. — l) Pored perfektivnih glagola *pâznat*, *smîlt se*, *zaslûšt*, *prvôšct* rado dolaze u RN u imperfektivnom značenju i glagoli *p̄rît* i *rêct*: *usâkdan p̄ride*; *pazdrâula vas vâš*, *kâ mu rêceja sîn ad te stâre gôspe*. — m) Pored glagola *dât* (dare) s prezentom *dâm*..... ima u RN još jedan takav glagol kojemu je prezent: *dâm*, *dâš*, *dâ*, *dâma*, *dâšte*, *dâja* sa značenjem: *dâm* = „ja vršim jednu poznatu radnju“, itd.; na pr.: Djevojke naveče pjevaju, a ljudi sjedeći pred kućom dive se i vele: *Lepô dâja* (= lijepo vrše tu radnju — lijepo to čine, tj. lijepo pjevaju).<sup>1)</sup> — n) Konjunkcionalna direktna pitanja počinju se u RN samo partikulom *a*, a indirektna konjunkcijom *ak*: *a grêš*; *a ne vêš*; *prâšaj ga*, *ak pòjde jûtr u mēja*. U indirektnim pitanjima, i konjunkcionalnim i pronominalnim, prijanja rado i uz konjunkciju i uz interogativni pronomen konjunkcija *de*: *ân ga je prâšou*, *de ak mu çê nékej nardît*; *mât prâša*, *de kadû je*. — o) Za izricanje neprave sadašnjosti, tj. za ponavljanje služi se Ravnogorac kod imperfektivne radnje prezentom, a kod perfektivne futurum (gnomički futur): *star tâta sa jâku slâbi pa ne môreja nêç žist*: *za frôštk bôja uzél âna šâlca êrne kafê*, *za jûžna bôja pajêdl gavêcka žûpa*, *a zveçer bôja papîl sôm an mâl mlêka*. — p) Finalnih rečenica s bezvremenskim prezentom gotovo i nema u RN, nego je glavni glagolski oblik za izricanje namjere futur: *lêj*, *drôva prelâgam*, *de bô astâlu vêç plâca za drûgu*; *pa je lepô ablêcte*, *de je bôja usî râdi glêdal*. — r) Riječca *kâ* upotrebljava se u RN i kao relativni adjektiv, i to za sve rodove, padeže i brojeve (pronomen relativum indeclinabile), i kao relativni adverb služeći kao kauzalna, temporalna i hipotetička konjunkcija: *p̄šle sa bâte*, *ka hrûške predâvaja*; *bîu je jâku žâlâstn*, *ka je môgu jêt h regimêntu*; *ka sa p̄šle kê*, *nâjdle sa svâja hçv*; *ka né bi blî pr nâm krampêra*, *tešku bi se žvêlu*. Isp. Ramovš, VII, str. 86, 18 č gdje se navodi slična pojava kod temporalnih rečenica u tolminskom narječju (Podmelec).

Da bih prikazanu sliku RN-a jače osvijetlio, dodajem k navedenom još tri svoje anegdote koje su izišle u listu Goranin, br. 28 (Delnice 1938), str. 3:

<sup>1)</sup> Isp. Južsl. fil. III, str. 35 i d.

Ājnkr̄t ka sa bl̄i str̄iċ Józ̄e u Záḡrebu, pr̄fal̄elu nem je tabáka. K̄ej ĉeja dr̄uzga n̄eg u štac̄una pa n̄ega. I z̄ašl̄ sa r̄aunu u ána štac̄una k̄a i r̄eĉeja „Z̄enska kamf̄ekcija“. K̄adr̄ sa r̄ekl̄, de ĉeja tr̄i pákica tabáka, pov̄edal̄ sa nem kam̄iji, de t̄ega ne pred̄avaja, i zač̄el̄ sa se jáku sm̄ejat. Str̄iċ sa bl̄i h̄udi, ka iz n̄eh n̄arca d̄elaja, p̄a sa adbr̄iſl̄: „Pr̄ nám u R̄auni Ḡari imaja u štac̄unam us̄ega, a v̄i se pa t̄o u Záḡrebu br̄inešte s̄om za bábe. I pr̄ašl̄ sa v̄on.

\* \* \*

Ta dr̄uh̄ d̄án t̄l̄i sa str̄iċ pagl̄edat, k̄ak je u „saboru“, k̄i sa sed̄el̄ v̄eĉ des̄et̄ l̄et̄ i n̄aš „narodni zastupnik“ — mađar̄on, ka n̄isa še nigdar̄ ni ánciḡ áne bes̄ede pregav̄arl̄. I z̄ašl̄ sa t̄ám, ka r̄eĉeja „Galerije“ i s̄el̄ sa, iz ánim dr̄ugim n̄ašim l̄d̄im, gl̄ih̄ nad sv̄ajga z̄astupnika, d̄e bi ga b̄el̄ v̄id̄l̄. Za an ĉájt, k̄a sa se str̄iċ ab̄r̄nl̄, de b̄oja nékej pav̄edal̄ na ūhu str̄icu Tónetu, adl̄etu je n̄ehn̄ t̄eški klab̄uk̄ d̄ál — i r̄aunu u gl̄áva n̄ehmu z̄astupniku. Józ̄e sa zakr̄ĉál na t̄o: „Moj klab̄uk̄, moj klab̄uk̄“, a z̄astupnik — ka sa m̄isl̄, de je t̄o atent̄at̄ na n̄eh —: „U pomoć, ljudi, u pomoć!“ P̄atl̄ sa str̄iċ Józ̄e še d̄ougu pakaz̄oval̄ t̄ist̄ klab̄uk̄, ka je nagn̄au n̄ašga z̄astupnika, de sa itak̄ Ājnkr̄t nékej pav̄edal̄ u s̄aboru.

\* \* \*

Ājnkr̄t ka sa gasp̄ada t̄áncal na „V̄eliki bertiji“, p̄r̄šl̄ sa k̄ej i str̄iċ M̄ata. Bl̄i sa d̄ábr̄ pr̄ vinu, p̄a sa i áni t̄l̄i an m̄ál zat̄áncat̄ i zapav̄edal̄ sa muzik̄antu, de n̄ej p̄ólka j̄egra. Án hi n̄i teu nik̄uk̄r̄ pasl̄uſat̄, n̄eg je sp̄et̄ zaj̄egrou an v̄alcer. Str̄iċ sa se na t̄o jáku rezj̄ad̄l̄ p̄a sa muzik̄antu h̄udu pav̄edal̄: „T̄i j̄egrej, k̄uk̄r̄ ĉeš, j̄est̄ bom p̄ólka t̄áncou.“ I t̄áncal sa s̄ámi pa v̄alceru an ĉájt̄ p̄ólka, a ōnda sa pa šl̄i nar̄it̄nsku pal̄áhku v̄on. Na vr̄átam sa se ust̄ájl̄ i r̄ekl̄ sa áštru us̄em sk̄upa: „J̄est̄ imam v̄eĉ dn̄árjou, k̄uk̄r̄ v̄i gn̄ója. N̄it̄ s̄yn̄ vas v̄idu, nit̄ m̄áram d̄e vas v̄idim.“ Pa t̄em sa hi str̄iċ us̄e še nékam pasl̄ál i pr̄ašl̄ sa dam̄u.

S obzirom na navedene karakteristike RN-a, naroĉito s obzirom na taĉke: 5 (*e > o*), 10 (*káj > k̄ej*), 12 (*r̄ > r̄o*), 15 (*-ávi > aj*), 18 (*tt > 't*), 19 (*str̄eĵha*), 21 b (*ab̄iſt*), 21 c (*cv̄odem*), 21 j (*gr̄em v̄as*) oĉito je da to narjeĉje Gorskoga Kotara nosi mnoga važna obilježja rovtarskih narjeĉja, ali je oĉito i to da ono nije, u cjelosti, nijedno poznato rovtarsko narjeĉje, nego jedan posve novi ĉlan rovtarske dijalekatske skupine, koji se razvio u tom novom gorskom kraju udruživši jeziĉke pojave gotovo iz svih rovtarskih, a ponešto i drugih nekih jugozapadnih slovenaĉkih narjeĉja (isp. na pr. akcenatski tip *mes̄o*

u taĉ. 7; kratki i dugi oblik infinitiva u taĉ. 17; adverb *k̄i < k̄ody* koji je notranjski — i dr.).

Koje su od rovtarskih dijalekatskih jedinica bile kod dolaska doseljenika u R-Goru najjaĉe, teško je danas pouzdano reći. Ja bih s obzirom na taĉku 5, 10, 11, 12, 15 i 16 bio voljan pomišljati da su to bile cerkljanska i ĉrnovrška, kad se ne bi protivio tome akcenat i današnji ravnogorski *ĉ̄* i *ĉ̄̄* glasovi. Ali te bi pojave, ako nisu horjuljskoga podrijetla, mogle biti i sekundarne, jer, na pr., od cerkljanskih glasova *iĉ̄* i *uĉ̄* nije dalek put do ravnogorskoga *ĉ̄* i *ĉ̄̄*, a za promjenu akcenta (kao i drugih nekih jeziĉkih pojava) bilo je, pored ostalih rovtarskih jedinica, dosta i drugih raznih uticaja od kojih su, osobito u kasnije vrijeme, svakako najjaĉi škola i crkva, a k tomu valja imati na umu da su se brojni slovenaĉki doseljenici našli, odmah u početku, u R-Gori sa Srbima iz Bosne, a pridolazili su i drugi doseljenici: Ćesi i Hrvati iz Primorja i Gorskoga Kotara, osobito iz Delnica i Broda.<sup>1)</sup>

Uza sve to ostalo je narjeĉje slovenaĉkih doseljenika u R-Gori sve do danas tipično slovenaĉko, a proširilo se gornjim i glavnim dijelom sela (Stari Varoš, Vrh, Sušica) gdje su Slovenci, kako se razabira iz najstarijih matica ravnogorskih, bili brojno jaĉi od ostalih doseljenika (u omjeru kao 5:3), dok je u donjem dijelu sela (Novi Varoš, Kosa), gdje su ostali doseljenici u istoj mjeri nadvisili Slovence, preovladalo drugo narjeĉje kod kojega je bio naroĉito jak uticaj delniĉkoga i broskog narjeĉja, pa se zato toliko i približuje *kostelskom* govoru. Po tom se i danas nazivaju stanovnici Staroga Varoša „Krajnci“, Novoga Varoša „Hrvati“, a kraj njihov „Hrovatija“. Dakako da uz takve prilike nije mogao izostati antagonizam između gornjega i donjega dijela sela, pogotovu što se u Starom Varošu nalazila i crkva i škola i općina, te šumarski i poštanski ured, pa je ĉesto kod mladeži dolazilo i do otvorenih sukoba. Još mi i danas, iz djetinjih dana, zvuĉi u uhu uzvik kojim su se ratoborne stranke na poljskoj meĉi pozivale na boj kamenjem: „Gr̄ema se l̄u-p̄at!“ Danas su prilike drugaĉije — mirnije i snošljivije. Meĉusobne ženidbe i seljenja iz jednoga dijela sela u drugo, a najviše iste nevolje i teŹnje, mnogo su približile jedne i druge. K tomu su i „Krajnci“ i „Hrvati“ danas revni Hrvati, ali jedni i drugi, u svom domaćem krugu, brižni ĉuvari svojih starih slovenaĉkih narjeĉja od kojih ĉe, zacijelo, tokom vremena, ipak jedno prevladati — po mom mišljenju rovtarsko,

<sup>1)</sup> Isp. R. Strohal, Uz Lujzinsku cestu, Zagreb, 1935, str. 102.

ali u novu, preobraženu obliku kako se ono i danas u mnogo čemu razlikuje od onoga kakvo je bilo pred 40 godina, u doba moga djetinjstva.

Rovtarsko podrijetlo ravnogorskih doseljenika, što smo ga utvrdili po jezičkim pojavama, očituje se i u njihovim imenima. Od 104 prezimena, što ih čitamo u najstarijim maticama ravnogorskim (a tu je upisan kao najstariji mještani neki Puž, rođen g. 1743), ima ih oko 48 kojima se pozivaju porodice u krajevima kamo nas vode jezičke pojave današnjega starovaroškog ravnogorskog narječja. A to su ova: *Alič, Bajt, Beuk, Božič, Brelih, Brenc, Brus, Čadež, Čar(v), Erbič, Erjavec, Grbac, Grebenc (Krepenc), Gregorac, Janež, Jereb, Ješevnik, Kenda, Klobučar, Leban, Liker, Mašon, Mihelič, Miklaič, Novinc, Pintar, Podgornik, Podobnik, Poje, Polak, Poljančič, Použ (Puž), Repinc, Rotar, Sedej, Skok, Stucin, Svetličič, Šinkovec, Šmidt, Troha, Vončina, Velikonja, Vic, Vidmar, Vizjak, Zelenak, Žagar<sup>1)</sup>*. Ta su se imena, većim dijelom (njih oko 36), sačuvala u R-Gori do današnjega dana.

U istoriji R-Gore bila bi, prema onom što govore o tom kraju Rudolf Strohal<sup>2)</sup> i Manojlo Grbić<sup>3)</sup>, te prema rezultatu našega istraživanja, tri perioda. U prvom, od postanja sela do turskih provala, tj. do početka 16 vijeka, živio bi po mišljenju Strohalovu u R-Gori čisti hrvatski živalj koji je govorio čakavskim narječjem. Koliko se to mišljenje o prvim počecima našega mjesta približuje istini, teško je reći, jer su oni obavijeni potpunom tamom. Dok se naime sva susjedna sela bar kojiput spominju u starim ispravama<sup>4)</sup>, o R-Gori ne znaju one, na žalost, baš ništa, iako je katkad bilo dobre prilike da se i ona spomene<sup>5)</sup>, pa je tako pitanje je li uopće taj kraj već bio naseljen prije turskih provala. Prema tome je navedeno Strohalovo mišljenje samo analogno zaključivanje prema

<sup>1)</sup> Podatke za to dugujem sa zahvalnošću, ponajviše, gg. župnicima u Žiriju, Poljanama i Horjulju.

<sup>2)</sup> o. c., str. 101 i d.

<sup>3)</sup> Karlovačko vladništvo, Karlovac 1891, knj. I.

<sup>4)</sup> Isp., na pr., Tkalčić, Monum. Zagreb., sv. II, str. 406 gdje se u ispravi od 22 II 1481 spominju mjesta: Vrbovsko, Moravice, Lukovdol, Delnice, Lokve i Brod, te R. Lopašić, Spomenici hrvatske krajine, knj. II, str. 157—159 (Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, vol. XVI) gdje se u ispravi od 30 IX 1632 spominje Gomirje, Vrbovsko, Moravice i Mrkopalj.

<sup>5)</sup> Na pr. u pomenutoj ispravi do 30 IX 1632 gdje se govori o prodiranju Srba prema zapadu zbog traženja novih paša za njihova stada.

susjednim mjestima, komu slabo ide u prilog i to, što se ni u samom mjestu ne čuva nikakva tradicija iz toga doba. Sva je prilika da je R-Gora jedno od mlađih mjesta Gorskoga Kotara, dok je taj visoki gorski kraj, vlasništvo Frankopana i Zrinjskih, gdje su se po ogromnoj ravnici, odasvud okruženoj bregovima, protegle duboke šume, bio možda već tada znan pod imenom Ravna Gora.

U drugom periodu svoje istorije bila je Ravna Gora naseljena Srbima iz Bosne, što ih je, g. 1632, doveo iz sreza cazinskoga, od manastira Gomele, ogulinski kapetan Gašpar Frankopan i smjestio ih po Ravnoj Gori, Smrčevoj Poljani, Starom Lazu, Tuku, Jasenku i Drežnici uz obavezu da brane te krajeve od Turaka, tj. da budu Graničari<sup>1)</sup>. Uspomena na te doseljenike čuva se i danas u R. Gori, te i školska spomenica pominje sedam vlaških kuća u Vrhu od kojih su se neke, krpljenjem potonjih gospodara, držale još u 19 vijeku. Po tom bi Vrh bio najstarije ravnogorsko naselje, a pomenuti doseljenici, prema onom što je rečeno, možda prvi Ravnogorci. R. Gora pripadala je tada pod političku i crkvenu općinu gomirsku, te nije imala svoga paroha, nego su služili u njoj gomirski kaluderi. A odatle je slobodno zaključiti da je bila u to doba u Vrhu kakva takva kapelica gdje se narod skupljao na liturgiju. Kako su ti doseljenici, koji su i u R. Gori živjeli u zadrugama (u 12 kuća), doveli sa sobom silno sitno i rogato blago, vrlo je vjerovatno da su već oni, pored teške graničarske službe, iskrčili jedan dio ravnogorske šume i učinili je plodonosnom i prikladnom za pašu (možda gornji dio današnjega Starog Varoša, t. zv. Jark i livade nad crkvom).

Srbi su ostali u R. Gori do g. 1764, kad stiže carska zapovijed da se sav srpski narod što je bio uz Karolinsku cestu, a to je narod iz Smrčeve Poljane, Ravne Gore, Staroga Laza, Mrkoplja i iz Vrbovskoga s desne strane Karolinske ceste, krene sa svojih sjedišta. Kao razlog toj nemilod odredbi navode neki hajdukovanje tih ljudi koje je ugrožavalo procvat trgovine na novosagrađenoj Karolinskoj cesti<sup>2)</sup>, a drugi njihovo nećkanje da prevoze tom cestom preko svoga područja trgovačke i carske transporte<sup>3)</sup>. Biće da je bilo i jedno i drugo. Kako su svi pokušaji i molbe da se to preseljavanje ne bi izvršilo

<sup>1)</sup> Isp. M. Grbić, o. c. I, str. 34—43 i str. 83; F. Vaniček, Specialgeschichte der Militärgrenze, I Band, Wien 1875, str. 81; Vaniček-Šimić, Istorija vojničke krajine, Biograd 1880, knj. I, str. 61; Pismo srpskoga patrijarha Josipa na sabor trojedne kraljevine u Zagrebu. Narodne novine, g. 1861, br. 140.

<sup>2)</sup> Isp. R. Strohal, o. c., str. 103.

<sup>3)</sup> Isp. Pismo patrijarha Josipa, Nar. Nov., g. 1861, br. 141.

bili bez uspjeha, napustili su, uz ostale, i ravnogorski Srbi svoje kuće, livade i šume, otkinuli se bolna srca od toga lijepog, gorskog kraja, u kojem su proživjeli preko 130 godina, i preselili se, uglavnom, u krajeve između Gomirja i Ogulina.

Građenjem Karolinske ceste (g. 1732) ušla je R. Gora u treći period svoje historije. I počeci toga razdoblja slabo su poznati, ali se s obzirom na rezultat našega ispitivanja mogu ipak donekle rekonstruisati. Za građenje ceste, pogotovu za krčenje gustih šuma kojima je cesta imala prolaziti, mogao se domaći svijet jedva upotrijebiti. Zato su preduzimači i graditelji dovodili ljude iz drugih krajeva, i to za zidarske radnje zidare iz Primorja, a za krčenje šume ljude koji su bili osobito vješti takvu poslu, tj. rovtare iz Gornje Kranjske. Ti su ljudi, videći ovdje prikladan teren za pravljenje laza i rovta, koji su se baš nekako u to doba stali po Sloveniji zabranjivati u rudarskim krajevima<sup>1)</sup>, ostali i po dovršenom poslu u R. Gori, a kad se to pročulo u njihovu kraju, pridolazili su, vjerojetno, i drugi. Ima u mjestu anegdota o jednom slovenačkom doseljeniku koji se, došavši u R. Goru, sagnuo, prihvatio grudu zemlje, metnuo je u usta, malo prožvakao pa onda izjavio: „Dabra je, boma astal to“.

Vrlo je vjerojetno, a to bilježi i školska spomenica, da je vlast poslije odlaska Srba iz R. Gore pozvala na novo naseljavanje. Sudeći po imenima u najstarijim maticama, bili su svakako najbrojniji doseljenici iz Gornje Kranjske. Da li se sav taj slovenački narod krenuo od svoje volje u taj gorski kraj ili ga je, kako neki u selu pripovijedaju, naselila onamo bečka vlast kao čuvara nove ceste, ne može se pouzdano odrediti. Bilo kako mu drago, za nas je najvažnije to, da su ti doseljenici preuzeli otad R. Goru posve u svoje ruke i udarili joj u tolikoj mjeri slovenačko obilježje da se ono do današnjega dana, nakon dva stoljeća boravka u ovome kraju, nije moglo posve izbrisati: ni u običajima, ni u nošnji, ni u pjesmi, a najmanje, kako vidjesmo, u jeziku.

Današnje R-gorce odaje k tomu kao negdašnje slovenačke doseljenike, pored njihovih prezimena, „hišnih“ imena i nadimaka<sup>2)</sup>, i sva priroda koja ih okružuje. Dijelovi su sela: *Bajt, Vrh, Stari Varoš i Novi Varoš*. Nad crkvom je *Grmovje*, nad grobljem sjenoviti *Suhi Vrh*; nešto podalje je *Plandišče* (nazvano tako, zacijelo, od bosanskih

<sup>1)</sup> Isp. P. Blaznik, Kolonizacija seliške doline. Ljubljana 1928, str. 105.

<sup>2)</sup> Isp. na pr.: *pr Brinaru, pr Čajneru, pr Čebřanu, pr Čmrlu, pr Čičku, pr Kisletu, pr Kusi, pr Málnaru, pr Skérce, pr Smadinu, pr Šmitu, pr Štrletu, pr Vakači*, itd.

naseljenika), a daleko tamo na južnoj strani *Škrbi Vrh*. Nedaleko, od *Vrha* spušta se u dolinu gorski potok koji se skuplja u *jeze* i tjera *žage*, a onda se gubi u *panori*. S obje strane sela su prostrana polja: s desna *Pažganine*, s lijeva *Trank*, gdje danas pasu mnogobrojne *Liske, Pere, Rume* i *Šare*, a *Peran* i *Rijac*, koji se kreću na zapovijed *ča* i *štis*, dašću pod teškim vozom sijena. Iza visokih gora *Turmina* i *Galave* guste su *meje*, a u njima *lazi, mejaši* i *studenci, smrėke* i bukve, *barunice* i *jagade*. Duboko dolje u dolini odjekuju nadaleko povici *břstaha* i *hřd* kojima *fřrman* upravlja svoga *Prama* i *Lisca*, a visoko gore s gorske ravnice razliježe se na sve strane čobanska pjesma: „*Maja dekle ře je mlada*“. A kad se nad selo spusti blaga ljetna večer, *pačivaja pred hiša moži* i *babe* sjedeći na kućnom pragu, a *fanti* (s nakrivljenim *klabukom*) i *dekleta* (negda s rupcem na glavi, a danas gologlave i *andulerane*) sad *papevaja* obilazeći cestom, sad *tancaja* uz harmoniku, sad *řeřkaja* pred vjereničinom kućom do kasno u noć; itd.

Polazeći od rezultata našega istraživanja, buduća će ispitivanja popraviti možda koje od navedenih domišljanja ili posve zabaciti, ali glavnu tekovinu moga rada: da je ravnogorsko starovaroško narječje rovtarsko, tj. da su djedovi većega dijela današnjih Ravnogoraca došli iz Gornje Kranjske, uglavnom iz krajeva oko Cerkna, Idrije, Črnoga Vrh nad Idrijom i Poljana, a ne iz „Kranjske preko Kupe<sup>1)</sup>, teško će tko moći poreći, a time pada i Strohalova tvrdnja da su narječje, što ga je on obradio u 162 knjizi Rada Jugosl. akademije, donijele u R. Goru „nekadanje starosjedilačke hrvatske pribjeglince iz Kranjske“<sup>2)</sup>.

Zagreb

Dr. Nikola Majnarić

<sup>1)</sup> Isp. Strohal, o. c., str. 101.

<sup>2)</sup> Isp. o. c., str. 102.

## Питање значења глаголских времена у релативној употреби њиховој

Проучавању употребе и значења глаголских облика у српскохрватском језику поклањано је, и с правом, доста пажње. Ово врло опсежно и врло сложено питање наше и општесловенске синтаксе било је предмет површнијег или свестранијег расправљања неколиких познатих лингвиста и граматичара који су радили у области синтаксе српскохрватског језика. Први је Фрања Миклошич (на ономе што је у практичним школским граматикама пре и после давано — ми се, углавном, нећемо задржавати) у својој синтакси (*Vergleichende Syntax der slavischen Sprachen*) нешто опширније обрадио употребу времена у нашем језику, а др. Т. Маретић је у делу: *Gramatika i stilistika hrv. ili srp. jezika*, 1899 Zagreb (i II izdanje 1931 Zagreb) на лепо одабраном и поузданом језичком материјалу, углавном из Вука, Даничића и народних умотворина, с врло много труда и многим тачним запажањима изнео случајеве различне употребе глаголских облика у српскохрватском језику. Уз то, овим питањем се предано бавио и др. Август Мусић, који је у знатном броју расправа и студија, објављених у Раду Југословенске академије знаности и уметности, Јагићеву архиву за словенску филологију, Гласу Српске краљевске академије и Јужнословенском филологу, дао нарочито изврстан материјал (опет већином из народних умотворина — песама, приповедака и пословица, из Вукова и Даничићева превода Св. писма и из њихове прозе), а поглавито у последњој и најопсежнијој својој студији у три дела: *Прилози науци о употреби времена у српскохрватском језику* (Глас Српске краљ. академије 121, 123 и 126). Свој богати материјал Мусић није увек срећно класификовао, али се може рећи да га је свестрано продискутовао и у многим случајевима се приближио срећном решењу проблема, а у неким дао и коначно

решење њихово. Љуб. Стојановић у две расправе: *О значењу и употреби глаголских облика у реченицама* (Јужнословенски филолог II, стр. 187—210) и *Реченичне конструкције без *verbum-a finitum-a** (Јужносл. фил. III, стр. 7—10) изнео је свој преглед главнијих значења глаголских времена. А тек проф. А. Белић у студијама и расправама: *Аорист и имперфективних глагола* (Јужнословенски фил. V, стр. 171—182), *О употреби времена у српскохрватском језику* (Јужносл. фил. VI, стр. 102—132), *О синтаксичком индикативу и „релативу“* (*Symbolae grammaticae in honorem Joannis Rozwadowski, Cracoviae, vol. II, 47—56*) и *Словенски инјунктив у вези с пошанком словенског глаголског вида* (Глас Српске краљевске академије 148) даје потпуно објашњење основних питања и, може се рећи, дефинитивно разрешење једног од свакако најзамршенијих сплетова проблема у синтакси нашега језика.

Главна служба глаголских времена у реченици јест, то је од најраније било јасно, означавање времена у коме се врши радња глаголска, и по тој служби су ови облици добили своје називе. Али, иако су ти облици овде добили своје право и основно значење, случајеви употребе, нарочито неких глаголских времена, несразмерно су чешћи у другим службама. А сем тога, поједине глаголске радње које припадају једноме истом глаголском времену казују се врло често облицима сасвим супротног временског значења. Тако се обликом фyuтyра казују прошле радње, обликом перфекта оне које ће се тек десити, а презентом и прошле и будуће радње, — свакако због тога што се у тим случајевима не ради о временској употреби ових облика. И главни проблем у целом овоме опсежном питању био је у томе да се одреди главно значење појединих глаголских времена у безвременским службама њиховим. А озбиљне тешкоће су долазиле и од недовољне сигурности у тачном разликовању невременске од временске употребе глаголских облика. И главна заслуга проф. Белића у решавању овога питања је у томе што је он тачно осетио да глаголска времена право своје значење темпоралног одређивања радње имају само онда када се време вршења радње одмерава према садашњости, тј. према тренутку када се говори, а да се у свим другим службама глаголски облици употребљавају безвременски. Тако је он све случајеве употребе глаголских времена поделио на две главне категорије, од којих је прву назвао синтаксичким индикативом, а другу релативом. Још је од исто тако великог значаја то што је утврдио да се значења времена у релативу своде, углавном, на значење глаголског вида

(види у његовим расправама: О употреби времена у српскохрв. језику и О синтаксичком индикативу и релативу.) Иза овога неће бити без интереса забавити се још једино посебним значењима која глаголска времена у релативу могу имати.

## I

Ниједан од споменутих, врло заслужних научника, до проф. Белића није схватио да се ради о тако широкој безвременској употреби времена у српскохрватском језику. Др. Т. Маретић је, узмимо за пример познати и најприступачнији случај, употребу приповедачког (историског) презента за казивање прошлих радњи покушао да некако ипак временски објасни. За њега је то употреба с циљем да се слушаоци пренесу у време збивања радње, да им се, ваљда, догађаји о којима се приповеда на тај начин учине садашњим, како би јаче на њих деловали. Он каже: „Što је исторички *present* од тренутних глагола и народној поезији rijedak, а од трајних глагола veoma običan, tome razlog po tome mišljenju leži u stilu naše narodne poezije, koja prošle događaje često hoće da predočuje slušaocima slikovito, kao da ih na slici pred sobom gledaju, i zato upotrebljava *present* од трајних глагола“ (Gramatika i stilistika, II izdanje, Zagreb 1931, § 576 f). Ово објашњење, како видимо, односи се само на презент трајних глагола и у стилу народних песама, а употреба приповедачког презента и трајних и свршених глагола је својствена свакоме стилу нашега језика, ако и не подједнако честа, а оно врло обична у приповедању сваке врсте. И по самоме томе Маретићево схватање је недовољно основано. А с друге стране, и кад би се Маретићева констатација односила не само на стил народних песама, већ и на свако приповедање у нашем језику, овакво мишљење се не би могло примити из разлога које ћемо мало ниже изнети.

Др. А. Мусић, у својој великој напред наведеној студији, нешто оштроумније тумачи употребу приповедачког презента, опет нарочито у народним песмама. Он држи „да је прадавну употребу презента за прошлост народна пјесма употребила као техничко средство које значи да пјевач прошле догађаје себи предочује тако живо, као да их очима гледа; тако постају за њ (мисли на певача) садашњи, па их као такве и изриче презентом“ (Глас 121, стр. 114). И Мусић то назива помишљеном (фингираном, фиктивном) садашњошћу. За њега је овде презент употребљен у временском значењу, али не за означавање стварне већ само „помишљене“

садашњости. Кад се у овој служби не би употребљавао перфективни презент, за који је одавна познато да уопште не може имати временског значења, мишљење А. Мусића би се још и могло прихватити. Нарочито ако би употреба имперфективног презента била ограничена на случајеве какви су у стиховима: Књигу *пише* Жура Вукашине, у бијелу Скадру на Бојани, те је *шаље* на Херцеговину, Видосави љуби Момчиловој, тајно *пише* а тајно је *шаље*, — Вино *пије* силан цар Стјепане, вино *служи* вјеран слуга Лазо, па све чашу цару *преслужује*, а на цара криво *погледује* Царе *пиша* вјерна слугу Лаза, — Службу *служи* српски кнез Лазаре, службу *служи* Светог Амросија; сву господу *зове* на Светога, — Честе књиге *иду* за књигама а *долазе* до Сталаћа града, — Ја ли *грми* ја л' се земља *пресе*? Ја се *бије* море о мраморје? Ја се *бију* на Попине виле? Нити *грми* итд., већ *уцају* на Задру топови, шенлук *чини* ага Бефир-ага. — Војску *купи* Кулин капетане, војску *купи* на богату Мачву, ... кудгод *иде* свуда Србљу *прети*, — *Вице* вила с Рудничке планине, она *зове* у Тополу равну, — и другим доста честим сличним примерима, обично на почетку појединих народних песама, где се песничково излагање бар формално не може везати ни за какав други догађај, нити ма за какву временску ситуацију, — чини се да се песник у мислима пренео у време догађаја о којима пева, управо да их у машти својој гледа где пред његовим очима теку. Али, у песми је само један почетак, а у многим песмама овакво изношење догађаја обликом презента понавља се више пута од почетка до краја песме. И, само ако то није на почетку песме, не може се рећи да радње нису временски одређене, јер је тренутак према којему се овакве радње одређују означен, ако не формалном граматичком знаком, свакако неком другом радњом за коју се везују радње казане презентом. Кад би саме за себе узели стихове: Књигу *учи* стари Ђеиване, грозне сузе низ образе *лије*, ш њима *кваси* пребијелу браду; невоља му сузе прољевати, јер не има од срца порода итд., ми бисмо, као и Мусић, могли поверовати да се овде ради о некаквој помишљеној садашњости певачевој, јер се намеће претпоставка да песник у својој мисли, боље рећи у песничкој фантазији, види догађаје како се пред њим дешавају. Али, пошто је испред ових стихова било речи о томе да је Ђеивану дошла некаква књига од Стамбола, пошто се, управо, наведени стихови везују за непосредно претходни стих: *А кад старца књига дојанула*, — постаје разумљиво да су

радње у презенту временски одређене оним што садржи тај стих, а да презент у њима значи нешто друго — свакако напоредност вршења радње са временом иза доласка књиге из Стамбола.

Тезу А. Мусића о помишљеној садашњости документовано одбацује проф. Белић (у расправи: О употреби времена у српскохрв. језику), анализом самих Мусићевих примера и његовим објашњењем значења перфективног презента у приповедању, за које и сам Мусић тврди да нема на себи никаквог темпоралног обележја, већ је, он мисли, особину казивања стварно прошлих радњи примио од имперфективног презента (види III-ћи део студије Мусићеве, Глас 126, стр. 5—6). Одбацујући сваку претпоставку да сам облик презента било перфективних било имперфективних глагола у приповедању може имати ма какво временско значење, г. Белић утврђује да у овој служби презенти временско значење „добиају од ситуације која је везана за прошлост“, а сами њихови облици „не значе време већ само глаголски вид“ (Јужн. фил. VI, стр. 109). Према томе, у примерима о каквима је мало пре било речи наративни презент значи само трајно вршење радње, као што у примерима: Скочи Вуле опремат кулаша, а Јакшићи *нареде* девојку, — Бијела је кликовала вила с Кошутце високе планине, него вилу нико не *зачује*, — Једном идући за овцама *чује* у шуми неку писку, — У некаквом селу *пођу* жене у планину да траже дивљега броћа и сл. — презенти значе једино извршење тренутка радњи, казаних глаголима од којих су ови облици употребљени.

Свака радња о чијем се вршењу, односно извршењу говори има и своје време у којему се дешава. У реченицама где се време изрично не обележава, оно се свакако мора подразумевати. У случајевима какве имамо у навођеним примерима и врло често на почетку појединих народних песама уопште, где се време никаквом ситуацијом формално не означава, песник несумњиво има у потсвести прилоге: *некад*, *једном* или неку сличну темпоралну одредницу. А што ту одредницу и не употреби, по среди су свакако разлози версификације. У прозном приповедању скоро можемо рећи да се, ни у књижевности, ни у обичном усменом општењу међу људима, не срећемо с оваквим испуштањем темпоралних ознака. Пошто је познато да су испуштања различне врсте у језику и могућна и допуштена, утолико је лакше схватити једну овакву изражајну слободу у везаном слогу. А кад се има на уму ово што је и само по себи одвећ јасно, онда отпада свака претпоставка о могућности преношења певача усред дога-

ђаја о којима пева, ради тога да би се употреба глаголских облика темпорално могла објашњавати. Ту се догађаји не одмеравају према тренутку говорења, већ према неком који је прошао, а тада, како је то проф. Белић у својим студијама утврдио, и није могућно никакво временско тумачење употребе глаголских времена.

Једино разлозима версификације биће, држим, оправдано да се објасни и то што се у поезији место презента имперфективних глагола чешће не употребљава имперфекат (бар у крајевима где је овај облик још у широкој употреби), који сам собом у исто време означава и прошлост и неограничено трајање радње.

Већ перфективни презент и аорист у сваком приповедању, па и у народним песмама, употребљавају се напоредо, и у извесном броју случајева употреба једног од ових облика место другог могућа је врло често, ако један и други облик ритамски имају исту вредност, иако аорист у правој употреби има одређено временско значење — означава извршење тренутка радње — (реч је о аористу свршених глагола) који непосредно претходи времену говорења —, а перфективни презент никако и нема временског значења. И ово је јасан доказ да аорист, по речима професора Белића „у релативу губи однос према садашњости исто онако као што га губи и презент, и своди се на преношење у прошлост свога глаголског вида, и на тај начин постаје готово идентичан са релативним презентом“ (*О употреби времена*, Јужн. фил. VI, стр. 116).

Једва осетна разлика која у релативу постоји између перфективног презента и аориста, и коју и г. Белић осећа, те зато каже да је аорист *гошово*, а не у свему, идентичан са перфективним презентом, састоји се у томе што аорист своје основно значење обележавања непосредно претходног тренутка у коме се извршује радња чува и у релативу; и тамо, по моме мишљењу, значи тако исто извршење радње у тренутку који непосредно претходи, али не више садашњости (времену говорења), већ било каквој временској ситуацији у коју извршење радње казане аористом пада, и која се иза радње у аористу или казује или бар замишља. Овде ваља имати на уму да су ова два тренутака, тј. тренутак извршења радње и онај други према којему се ово извршење одмерава, врло често не само непосредно блиски један другоме него се и потпуно поклапају, тако да се не може више говорити о два, већ о само једном одређеном тренутку. Наравно, мора се прво поћи од два тренутка, али кад се зна да завршетак првога пада на почетак

другог, а ти тренуци се схвате као најмање временске јединице, што ће рећи да се никако не може замислити њихово трајање, већ им је крај онде где и почетак, стварно излази да се оба тренутка свде на један. А тада, кад се ова два тренутка свде на један, нестаје у приповедању разлике између аориста и перфективног презента, јер овај последњи облик и значи: истовременост извршења радње и оног тренутка према којему се то извршење одмерава. Овако тананом анализом немерљиво кратких временских отсека, на какав се своди тренутак извршења радње, даје се и објашњење немогућности временске употребе перфективног презента. Испореди с овим: „тако се у садашњости — док се говори — може догодити извршење радње перфективних глагола; али како је она тренутна, чим је настала одмах је и прошла, то се она и не исказује презентом већ аористом“ (Јљ. Стојановић, О значењу и употреби глаголских облика, ЈФ II, стр. 189).

Перфективни презент као облик који нема временског значења, нити се уопште употребљава у индикативу, сам собом не може казивати ништа друго већ искључиво извршење радње. И док презент у релативу нема апсолутно никаквог временског значења, аорист ни у приповедању не губи потпуно и свестрано временски карактер. И овде он, како ја осећам, казује да је радња прошла, управо тек се извршила у тренутку према којему се одређује. Аористи у стиховима: Цар Мурате у Косово *паде*, како *паде* ситну књигу пише, — Кад *дођоше* на јаму студену, пишти лабуд копитима каже, — Кад *погибе* војвода Момчило, у граду *се ошвореше* врата, па *изиђе* куја Видосава, те *дочека* краља Вукашина, *одведе* га на бијелу кулу, *угости* га вином и ракијом и господском сваком ђаконијом, па *ошиде* у ризницу млада, *изнесе* му рухо Момчилово, ... ал' да видиш чуда големога итд., — *Подигне* се Црнојевић Иво, те *ошиде* преко мора слана и *донесе* три товара блага, да он проси лијепу ђевојку, и сл. — очевидно су употребљени да се њима одреди тренутак извршења радње, не наравно у односу на време кад се приповеда, већ у односу на време кад се извршење десило. Тако у првом примеру се говори да је цар Мурат узео да пише чим је пао, дошао у Косово (ово потврђује и прилог *како*) и зато је прва радња казана аористом; у другом, у временској реченици употребљен је аорист да би се истакло како је лабуд — коњ почео врштати чим су дошли на јаму; у трећем се излаже да су после смрти војводе Момчила радње текле непосредно једна за другом, а одмах иза последње радње,

иза изношења Момчилова руха и оружја, видело се чудо големо, како све то није употребљиво за Вукашина, јер је према Момчилу био одвећ слаб и мали, и за означавање такве узастопности ових радњи употребљен је, разуме се, аорист. Исто нам говори и четврти пример и велики број других примера из народних песама.

И психолошким путем, анализом душевног расположења Момчилове љубе — враћамо се опет на трећи пример — у тренутку погибије њеног мужа, доћи ће се до закључка о невероватној брзини са којом су се ређали догађаји у наведеним стиховима. Видосава, жена Момчилова, која је припремала по сваку цену смрт свога мужа, чим је Момчило погинуо, у заносу од среће и узбуђења уопште, најхитније се дала на посао. Одмах, једно после другог, она *ошвара* врата, *дочекује* убицу Вукашина, *одводи* га на кулу, *посађује* за сто, *даје* му вина и ракије, *одлази* у ризницу и *износи* Момчилово рухо и оружје, а непосредно за тим настаје ситуација у којој сазнаје колико је Момчило према Вукашину био силан. За верно приказивање вршења радњи у оваком расположењу певачу су се наметнули облици аориста, и он их је употребио.

Не само у народним песмама већ и у прозном приповедању срећемо доста примера чија анализа доводи до истог закључка о посебном значењу нарагивног аориста. У реченици: *Најиса* писарчић писмо, па га *прочисти* народу од ријечи до ријечи — аорист прецизира темпорални однос тренутка извршења радње према времену које одмах за тим тренутком долази и које се или означава или бар само замишља. Овај пример узет је из познате Љубишине приповетке *Кањош Мацедоновић*.<sup>1)</sup> У њему се констатује шта је било непосредно пре него ће Кањош отпутовати у Млетке да се бије за дужда. И перфективним презентом се овде такође могло изразити извршење онога што је било пред сам Кањошев одлазак, али овај облик сам за себе не би, као аорист, могао означити краткоћу временског размака између самог извршења радње и оне временске ситуације на коју се мисли. Ако би се то исто хтело рећи перфективним презентом, морало би се казати рецимо: Непосредно пре него ће бити оно на шта се мисли писарчић *најишије* писмо и *прочисти* га народу, или: писарчић *најишије* писмо и *прочисти* га народу, па одмах затим итд.

<sup>1)</sup> Стјепан Митров Љубиша, Приповијести црногорске и приморске, издање Срп. књиж. задруге, књ. 117, стр. 16.

С обзиром на то што се радње које се догађају непосредно једна за другом у причању често желе претставити као истовремене, а нарочито с обзиром на слободну могућност употребе прилошких израза и других одредница, које све више преузимају на себе службу прецизирања појединих нијанси у језику, и будући да често за разумевање онога што приповедач износи није ни од каквог значаја обележавање специјалног односа напоредних и сукцесивних радњи, — перфективни презент у нашем језику све више потискује аорист. За сада се та два облика употребљавају у овој служби напореда и могућност међусобне замене њихове овде је у томе што се главно значење оба облика поклапа са значењем глаголског вида. Отуда у примерима као што је: Кад народ *угледа* два крвника где заједно иду, свако се *обесели* и *зачуди* (Стј. М. Љубиша, оп. цит., стр. 152), где у облицима презента и аориста нема никакве разлике, ми заиста не можемо знати који облик је писац ту употребио. У усменом приповедању (кад се слуша или чита прича) одредићемо да ли је ту презент или аорист, према акценту и квантитету с којим ће бити изговорени ови облици.

Од изнетих чинилаца најзначајнију улогу овде имају одреднице. У неким случајевима аорист никако не би могао бити замењен презентом без штете по тачно претстављање онога што се жели казати. На пример у стиховима: *Разбоље* се Деспотовић Јово, у Сријему у тој земљи равној, па дозивље слугу Милутина, — *Подигже* се господине краљу, *Подигже* се хитар лов ловити, — *Прошешаше* два господичића, — *Одметну* се Мијате хајдуче од зулума бега Љубовића, — *Разбоље* се војвода Дојчине у Солуну граду бијеломе, — *Паде* паша на Дољане с војском; ту је паша табор учинио и сл. — не може се употребити презент место аориста, иако је број слогова исти у једном као у другом облику, а с оба облика се, оно што је главно, казује извршење радње. Аорист поред извршења радње означава још и моменат за који се извршење дотичне радње везује. И радња казана перфективним презентом везује се у приповедању за моменат њенога извршења, али никакво посебно обележавање тренутка извршења радње у случају с аористом није потребно; свака формална ознака те врсте уз облик аориста је сувишна, јер се она садржи у самом облику. Перфективни презент никако нема овога својства. Ја мислим да то исто осећа и А. Мусић кад, говорећи о употреби времена у Вуковим историским делима, каже да се

аорист у приповедању тамо употребљава „за констатовање прошле радње у одређено вријеме“ (Глас. 126, стр. 30). Али, додајем, прошлост ту обележава друга каква ситуација, а аористом се одређује само моменат извршења, разуме се прошле радње.

Презент међутим у наведеним стиховима казивао би апстрактно извршење радње, извршење радње у сваком тренутку кад се створи могућност за њу, — дакле, сасвим неодређено. Узме ли се облик презента у било којем од ових стихова, то ће се одмах осетити; на пр.: „*Разболи* се Деспотовић Јово“ — значило би да *се разболи* увек кад се, рецимо, прехлади или друго нешто услови његово разболевање. Затим, „*Одметне* се, Мијате хајдуче“, не може значити да се једанпут у одређеном тренутку одметне, већ да то он учини сваки пут кад га на ово нешто присили итд. Само с прилогом *једном* или другом неком одредницом истог значења, перфективни презент био би значењем једнак облику аориста, али у стиховима с ограниченим бројем слогова додавање било каквих одредница повлачи за собом и ремећење ритамских односа, те зато се у оваквим случајевима аорист не може замењивати.

Обрнуто, службу казивања извршења једне радње у сваком тренутку, кад се за њено извршење укаже прилика, врши презент. И кад бисмо у стиховима: А кад нама порезу *донесе*, под оружјем на диван *изиђе*, десну руку на јатаган *метне*... Ја порезу *зайочнем* бројити, — облике презента заменили облицима аориста, онда би се тим стиховима констатовало нешто сасвим друго. Ти стихови сад би казивали да су се набројене радње извршиле брзо једна за другом, само једанпут, у време кад је њихово извршење било.

Презент овде није само наративни већ и квалификативни — облици презента казују навику, својство лица о коме је реч. А такве нијансе значења аорист опет нема. Из овога јасно видимо да се мора водити рачуна о посебним значењима глаголских времена и у релативу.

## II

Невременски карактер и свођење времена на значење глаголског вида нигде у релативу не огледа се тако јасно као у гномској употреби. Пословицама и изрекама казују се извесне истине које нису везане ни само за прошлост, ни само за садашњост, ни само за будућност, већ су сталне, вреде за свако време у коме искрсне могућност или неминовност њихове примене. И ма

колико та могућност и та неминовност биле апсолутне, у свакој посебној прилици и у сваком посебном случају, радње садржане у глаголским временима пословица и изрека остају само субјективно замишљене; а никако то нису радње које се стварно врше или извршују. Пословичка употреба времена је, дакле, модална, јер радње које се могу вршити, па и оне које се морају вршити, још увек су само у претпоставци, у замисли онога ко их изриче. Па ипак то, по моме мишљењу, не значи да се код појединих глаголских времена у пословицама не могу осетити и посебне нијансе њихова основног значења.

Полазећи од чињенице да се радње садржане у пословицама казују и презентом перфективних, као год и презентом имперфективних глагола (Вода све *ојере* до црна образа и Рука руку *јере*), проф. Белић констатује да у оваквим реченицама „нема времена, или боље рећи оне вреде за сва времена. То значи да се презенти ту своде на своје значење вида (трајно и свршено) које вреди уопште, за свако време на које се мисли“ (О употреби времена, Јужн. фил. VI, стр. 111). И баш зато су у овој служби поред презента обични и други облици: перфекат, аорист, футур. А сасвим је обична појава да у појединим пословицама, иако у њима, поред безвременски употребљених глаголских облика, нема никаквих ни временских ни уопште ма каквих допунских ознака, може да стоји било које од наведених глаголских времена, па да те пословице опет углавном имају исти смисао. Пословицом: Два лоша *избише* Милоша — не тврди се да се то заиста десило у неком тренутку, већ њом хоће да се каже како постоји могућност да двојица, ако ће бити и слабићи, надјачају сваког појединца, макар колико био јак, — у свакој прилици кад међу њима до сукоба дође. Поред аориста, иста констатација се може учинити и презентом (Два лоша *избију* Милоша) или футуром (Два *ће* лоша *избићи* Милоша). А што се ова пословица стално употребљава с обликом аориста, и ни један од друга два облика нам није у њој довољно обичан, то је свакако због тога што смо ту навикли на један облик, а не никако што би с оним другим облицима основни смисао пословице био промењен. Изреку: *Није умрла* баба од корбе већ од празне торбе, без штете по тачно претстављање онога што хоће њом да се изнесе, можемо употребити и с презентом (*Не јумире* баба од корбе...), аористом (*Не умре* баба од корбе...) или футуром (*Неће умрећи* баба од корбе, већ од празне торбе). Са свим овим

облицима та пословица једнако значи да бабину смрт не условљава корба, већ празна торба. Тако посредно, долази се до закључка да и остали облици, као год и презент, у пословицама своје значење своде на значење глаголског вида.

Што се и поред изнесенога у пословицама несразмерно најчешће употребљавају облици презента, то је због природе овога облика да се њим казује свака радња која се врши или извршује увек кад то било каква околност изискује, јер пословице и јесу реченице овога типа; њима се, да поновимо, констатује стално вршење или могућност вршења, односно извршења неке радње, свагда кад прилике допуштају или налажу. Шта потпуно значе: Шугава овца читаво стадо *ошуга* (кад год се додиром шугаве овце са здравима за ово створи услов), — Зрела крушка сама *пада* (увек кад се, услед тога што петелка усахне — а то бива чим крушка сазри — не може више држати за своју базу), — Вода свашта *ојере* до погана језика (кад год се прибаве друга помоћна средства и учине напори за то потребни), — И гуска каткад на леду *јосрне* (кад се, рецимо, сплете) и многобројни други примери сличних пословица — види се јасно из објашњења датих у градама, и сасвим је разумљиво што је у њима употребљен облик презента. Али у свим тим пословицама може се употребити и облик футура. Испореди: Шугава овца *ће* читаво стадо *ошугаћи*, — Зрела крушка *ће* сама *пасти*, — Вода *ће* свашто *ојрати* до погана језика, — И гуска *ће* каткад на леду *јосрнући*. Па не само у овима, или у једном ограниченом броју случајева, већ се најчешће у пословицама које се обично употребљавају с презентом може сасвим лепо употребити облик футура, а да се притом смисао њихов ниуколико не измени. За мене ни по чему нису необичне пословице: Ватра се уљем *неће ушулићи*, — Дан *ће* се по јутру *јознаћи*, — Дobar глас *ће* далеко *ошићи*, — Вода *ће* све *однећи* изван срамоте, — Добро пролеће израна *ће се јознаћи*, — Златан кључ *ће* и царев град *ошворити*, — Једна ластва *неће донети* пролећа, — Од прута *ће бићи* велико дрво, — Пас који много лаје *неће ујести*, — Покорну главу сабља *неће јосећи*, — Радиши *ће* Бог *јомоћи*, — Скуп *ће* више *јлашићи*, а лијен *ће* даље *ошићи*, — Часна хаљина срамоте *неће јокрићи*, — Птица *ће се* по перју *јознаћи* и др., иако код Вука<sup>1)</sup> у њима стоје облици презента.

<sup>1)</sup> Сви ови примери узети су из Српских народних пословица В. Ст. Караџића, III издање, Београд 1900.

Могућност употребе футура у овим и многим другим пословицама опет лежи у основном значењу тога облика. На овоме значењу заснивају се све службе футура у релативу. Наративни футур се, рецимо, употребљава „за радње у прошлости које су вршене или свршене после неке друге радње у прошлости“ (А. Белић, Граматика српскохрватског језика III, Београд 1933, тач. 34). Т. Маретић футур I убраја „*među vremena, kojima se izriče neprava sadašnjost, tj. njime se često izriče ono što se može dogoditi, pa se i događa svagda kad se prilika desi.*“ Примери: Ако се ко од раје потурчи одма има сва права као и остали Турци, и не само што га нико *неће прекорити* пређашњом вером, него *ће* га свако још и радије *помоћи*, — Прави хајдук никада *неће убити* човека који му ништа не чини, — За поштена момка и од поштена рода слабо *ће* кад *оштећи* девојку, нити *ће* такав момак *отићи* у отмицу“ (Gramatika i stilistika II izd., § 611 c). Маретић је овде сасвим тачно дефинисао употребу футура, само то није потребно називати неправом садашњошћу, а он ово чини свакако зато што је у тој служби од свих осталих облика презент најчешћи. За употребу футура је главно да мора постојати неки услов, или било каква претходна радња, и да се као последица или уопште после нечега, извршује радња која *ће* се изрицати футуром. Та радња се и одмерава према своме услову, односно према ономе што јој претходи, и она је према њему будућа. Тако је сасвим и с употребом гномског футура.

Ниједна од истина које се износе напред наведеним пословицама није безусловна; све оне су условљене понекаквом околношћу. Тако на пр. — свеједно је коју ћемо узети — у пословици: Ватра се уљем *не гаси*, тврдња *вајтра се не гаси* условљена је уљем, управо сипањем уља на ватру. Да би дошло до онога што се глаголом ове реченице тврди, треба да се изврши једна претходна радња. И овде, дакле, радњи мора претходити услов према коме се она одмерава и према коме је, разуме се, будућа, те се зато у оваквим реченицама употребљава, или бар може употребљавати и футур.

Било да се говори о могућности вршења или извршења радње, већ по самоме томе што се та радња понавља кад год настану прилике које је омогућавају, јасно је да је свака радња у овим пословицама *итеративног* карактера. Али пошто се итеративност познаје већ по смислу реченице, саме радње се казују и перфективним и имперфективним презентом. Футур је међутим у овој

служби обичнији од свршених глагола, те се отуда, кад је реч о замени имперфективног презента футуром, место трајног глагола већином узима свршени глагол. За казивање радњи које се јављају увек у подесним приликама футур од свршених глагола је врло обичан. Од трајних глагола футур је у овој служби знатно ређи, али не и немогућ (испореди: Ко тражи хлеба преко погаче, *желеће* и овсенице, — Ко лети хладује, зими *ће гладовати*).

Дато објашњење за гномску употребу футура добија потврду нарочито анализом пословица као што су: Ко се роди онај *ће* и *умрећи*, — Ко тражи избирач *наћи ће* подлогач, — Ко прст да и руку *ће дати* и др., које су састављене од по две реченице зависног односа, где подређена реченица у ствари садржи у себи услов за извршење онога што се казује главном реченицом. Ту, као што видимо, имамо у пословицама по две радње, од којих се друга по реду казује футуром, а то је, с обзиром на основно значење футура, сасвим јасно. Пословице овога типа, у којима је у Вуковој збирци употребљен футур, чују се у народу често и с обликом презента (Ко тражи избирач *нађе* подлогач, — Ко се роди онај и *умре*). И ово је такође одвећ разумљиво, јер те пословице садрже опет радње које су увек могуће или неминовне, а ред радњи, условне и последичне, сам по себи је јасан. Зато баш пословица које су с наведенима у свему истог типа код Вука има више с обликом презента; на пр.: Ко се овцом учини, курјаци га *поједу*, — Ко у небо пљује, на образ му *пада*, — Ко што *посеје*, то и пожње, — Ко тражи хлеба преко погаче, *жели* и овсенице, — Ко лети хладује, зими *гладује*, — Ко рано рани, две среће *граби*, — Ко не храни мачку, *храни* мише, — Где ко ниче, ту и *обиче*, — Ко с ђаволом тикве сади, о главу му се *ломе* итд.

На први поглед је врло интересантно, а свакако карактеристично што се од ових, у погледу слободне употребе презента или футура, издвајају пословице као: Ко мудро мучи лијепо *говори*. У другој реченици ове пословице облик футура место презента не би био тако обичан, иако је она с ока истог типа са пословицама из претходног става. Уводна реченица није овде, као што је у мало пре наведеним случајевима, уско условна, а друга не казује нешто што се врши као последица ове или оне условне радње, већ се њом констатује једно стално својство; презент је у тој реченици, дакле, квалификативан. А овакав презент — то ћемо ниже видети — ни у пословицама се, по моме схватању, не може замењивати другим облицима. Ако се, ма да је мало необично,

ипак може рећи: Ко мудро мучи паметно *ће проговорити*, ово је само зато што се у замисли онога ко би то рекао између две реченице горње пословице развила и трећа, с радњом која претходи ономе што ће се футуrom исказати. Рашчлањена пословица би гласила: Ко мудро мучи, ако се одлучи на говор, паметно *ће проговорити*. У овом случају последња реченица губи карактер сталне квалификације и претежно казује радњу која се врши после друге неке радње, и зато је сад у њој футур могућан.

Свакако је рећи и од футура у пословицама аорист. Узрок томе ја налазим у природи аориста, што он поред констатовања извршења глаголске радње уноси собом и специјалну нијансу, која је, разуме се, у основи овога облика. До овога закључка мора се доћи детаљном анализом примера с пословичким аористом. Изванредне примере за ово имамо код А. Мусића у његовој врло познатој расправи о гномичком аористу (*Rad Jugoslovenske akademije*, кпј. 112, стр. 34—35).

Пословице с аористом чешће су у сложеним реченицама. Мусић је у својој расправи дао до 30 таквих примера, а у самосталним реченицама, вели он, може навести 4 примера пословица с аористом, и то: Чудо паса *уједоше* вука, Два лоша *избише* Милоша, — Незнадоше свијет *поједоше*, — Немогоше *поједоше*, а некеше све *поише*. Без нарочитог трагања за њима, ја овим примерима гномског аориста у простим реченицама могу додати још три: Све се наше *обазнаше*, — Свету не *намеси* колача и Нико *се не огрија* на туђем огњишту. Мусић вели да је у два последња његова примера аорист употребљен ради рока предиката са субјектом. То исто се може рећи и за први пример од ова три које сам ја навео. Кад, с једне стране, знамо да је у пословицама главно констатовање вршења, односно извршења радње, и да ту службу врши више глаголских облика — између осталих и аорист — а да, с друге стране, — такође је познато — у пословицама заиста постоји тежња за римовањем појединих реченичних делова (Испореди: *лоша* и *Милоша* из већ навођене пословице, па *стари* и *ствари* из пословице: *Нестадоше стари* настадоше и *ствари*, и сл.), — ми ћемо се сложити с А. Мусићем да је у понеком примеру пословица главни разлог употребе аориста у тежњи за римовањем.

Али употребу аориста у пословицама оправдава други један, искључиво синтаксички моменат. У ово ћемо се најлакше уверити, ако детаљније анализирамо неколико примера из оне шире упо-

требе гномског аориста, тј. неколико примера с таквим аористом у сложеним реченицама. Узмимо пословице: *Откако се ослободи*, од онда *се осрамоти*, — *Чему се ругаше*, тијем се *понуђаше*. — *Нешта блага, нешта пријатеља*, — *Што обреше*, то *омеше*. — *Ако не начува*, не *нашече*, — *Ко се дима не надими*, он се огња *не нагрија*. У првој реченици првога примера аорист је употребљен да се њим обележи одређени тренутак за који је везано извршење радње, а тај тренутак очевидно непосредно претходи тренутку извршења радње другог дела сложене реченице; прво се ослободио, па се одмах затим осрамотио. У ствари тренутак извршења прве радње тако је близак тренутку извршења радње у другој реченици да се ова два тренутка поклапају, да се управо своде на један тренутак. Целом реченицом констатује се прво и главно извршење обеју ових радњи, а уз то и да срамота потиче од истог тренутка у коме је било и ослобођење под извесним околностима. У другој пословици се тврди, мислим буквално, да се неко у даној прилици *понуди* истим оним чему *се* до тренутка понуде *ругао*, да крај ругања стиже у почетак понуђања, тј. да се ова два тренутка, крај ругања и почетак понуђања, временски подударaju. Трећом пословицом очевидно хоће да се каже како се губитком блага изгубе и пријатељи, и како онај ко изгуби благо, баш од тога тренутка не може рачунати да више има пријатеља, јер је у ствари у истом тренутку кад благо изгубио и пријатеље. *Што обреше*, *што омете* значи да субјекат (наравно неодређени) прво нешто *нађе* (обрете), а одмах затим *омеше*, управо не постоји никаког временског размака између извршења једне и друге радње, већ да субјекат у истом тренутку кад нешто *нађе* тада то и *омете*. И у осталим примерима с аористом имамо исто овако означавање одређеног тренутка извршења радње. Ово специјално значење пословичког аориста, осећа и А. Мусић кад каже да се њим „*lijepo i formalno naznačuje da jedna radnja brzo za drugom slijedi; tek što nesta vina, nesta i razgovora; tek što nesta blaga, nesta i prijatelja*“ (Спомички аорист, *Rad* 112, стр. 34).

Кад се зна основно значење аориста, мора свакоме, и на први поглед, бити јасно да се за обележавање тренутка једне од ових радњи, и то оне која се претпоставља као уводна, тј. прва, намеће употреба овог облика. Али може когод поставити питање: *нашта аорист* и у другој реченици. Већ самим пословицама се констатује да је за могућност извршења једне радње везано и извршење друге, а анализом смо утврдили да су обе радње у

ствари везане за један исти тренутак, и нема никаквог разлога не казивати их и једним глаголским обликом.

На исти начин се може објаснити употреба гномског аориста и у простим реченицама. Пословицом: Два лоша *избише* Милоша — констатије се могућност да Милош (симбол снажна човека) буде избијен одмах чим двојица, макар били и лоши (у погледу снаге), на њега нападну. Тренутак у који пада извршење радње у овом и оваквим случајевима није и формално одређен неком другом радњом, али онај ко износи ову тврдњу мора прво замислити борбу, па за њу везати своју тврдњу. Он свакако хоће да каже: чим у овој борби до сукоба дође, у том истом тренутку лоши избише Милоша. У примерима: Свету *не намеси* колача и нико се *не огреја* на туђем огњишту — опет се формално ничим не одређује тренутак за који је везано извршење радње о којима се у самим пословицама говори, и које су изречене обликом аориста. Али, с обзиром на оно што се овим пословицама тврди, боље рећи одриче, употреба аориста у њима објашњива је опет према већ изнесеном гледишту. Обема пословицама се тврди да нема тренутка, и да неће доћи тренутак, кад ће моћи да се каже: *сада* овај или онај свету намеси колача или *сада* се неко огреја на туђем огњишту. И у оваквим случајевима се мисли на један тренутак (на онај у коме би се могло рећи *сад* би ово или оно). И овде, дакле, аорист значи могућност, односно немогућност извршења неке радње у једном донекле одређеном тренутку. А свако одређивање тренутка у којем има да се под овим или оним околностима изврши радња и повлачи употребу аориста за казивање те радње. И за мене је потпуно јасно да се ради о оваквом одређивању тренутка извршења радње кад год се, уз презент и футур, употребљава аорист у истим пословицама.

Употребом аориста место презента у пословицама као што су: Где ко *никне* ту и *обикне* (испор.: Где ко *ниче* ту и *обиче*), — Од првог маха дуб не *пада* (Од првог маха дуб не *паде*), — Што му очи *виде* то му руке *начине* (Што му очи *видеше* руке му *начинише*) и сл. унела би се посебна нијанса која се састоји у фиксирању тренутка у коме има да се изврши радња. У последњем примеру се каже да руке неког лица начине све оно што му очи виде. С аористом место презента том пословицом се прецизира да руке лица о коме је реч начине нешто одмах чим то његове очи виде. Претпоследњи пример с аористом би значао да дуб не може пасти у истом тренутку кад се први пут махне по њему.

Овде се и обликом презента тврди то исто. Али је јасно да нијансу одређивања тренутка радње не даје облик презента; њу садржи други који елемент ове реченице, у овом случају цео њен смисао. И баш због тога што у већем броју сличних пословица постоје елементи који обележавају таква посебна значења, а кад за казивање главног значења радње у пословицама — за обележавање могућности или неминовности вршења, односно извршења, радње у свако време — и само зато служи презент, сасвим је разумљиво што се овај облик, како смо већ рекли, несразмерно најчешће употребљава у пословицама.

Да поједини глаголски облици и у пословицама имају посебних значења говори нам и чињеница што се у неким пословицама не употребљавају и не могу употребити други облици сем презента. То су пословице и изреке типа какве имамо у примерима: Бог *богује*, — Бој *не бије* свијетло оружје, већ бој *бије* срце у прсима, — Кућа *не стоји* на земљи него на жени, — Због сирота сунце *грије*, — Виноград *не ишти* молитве него мотике, — Будале куће *зидају*, а мудри их *кујују*, — Риба по дубоку *плива*, — Што пас више *лаје* мање *уједа*, — Господа *господује*, а сиротиња *се мучи*, — Новац *ситно звечи*, али се на далеко *чује*, — Матора лисица *се чува* гвожђа, — Испод мире девет *вире*, — Празно буре *звечи*, — Под јагњећом кожом често курјак *лежи*, — Човек *снује*, а Бог одлучује и сл. И у овим изрекама, као у онима о којима је досад било речи, значење глаголског облика (презента) подудару се са значењем вида. Овде, може се рећи, потпуније, јер глаголски облик у овим примерима и нема никаквог посебног значења, већ означава искључиво трајно, управо стално вршење радње која се њим казује. А стално вршење радње у ствари је својство њеног субјекта; том радњом се, дакле, казује нека квалификација. Простије речено, облици глаголски у овим пословицама и не казују радњу, већ се њима констатије стално стање субјеката на које се односе.

Непрекидно вршење радње и стална ничим не условљена особина казује се једино обликом презента, а други облици не могу вршити ову службу ни у пословицама. У примеру: Бог *богује*, (који, како сам Вук каже, значи -- Бог све уређује, а људи су ништа) облик презента је узет да се њим означи непрекидно вршење радње, управо стално својство њеног вршиоца — у овом случају моћ Божја, којом се Бог разликује од људи, — и зато ту место презента јамачно не би могао бити употребљен ниједан други облик глаголски. Пословици: Риба по дубоку *плива* није

сврха да се њом каже како риба у једном одређеном тренутку плива по дубини, већ се овде констатује да риба увек плива по дубоку, те је ово због тога постало њеном особиним. Овом реченицом се казује својство, даје једна квалификација рибе, и презент у њој није само гномски, већ и квалификативни у исто време.

Друкчије ће, разуме се, бити у пословицама квалификативног карактера, ако је квалификација која се дотичном пословицом износи било чим условљена. У пословици: Капља камен дубе место презент могао би се употребити и облик футура — Капља ће камен *издујсџи*, — разуме се под условом ако капља дуго буде падала на њ. Свакако оно што се тврди пословицом има да дође као последица нечега с обзиром на шта једино ће се извршити, и због тога се та тврдња може изрећи футуром. И пословице с овим обликом опет констатују могућност, управо неминовност извршења радње или стварања новог стања у свако време, но наравно иза вршења условне радње.

### III

Врло широка је релативна употреба глаголских времена у служби модалној, где глаголски облици свагда значе углавном оно што у себи садржи основа глагола, тј. оно што значи глаголски вид. А време вршења радње, уколико је то потребно, одређују други елементи реченице, како је ово јасно и документовано доказао проф. А. Белић у својим расправама које смо напред споменули (Види, између осталог, његову констатацију: „Опште значење времена овакви облици, употребљени изван синтаксичког индикатива, добијају од других глагола који уз њих стоје, прилога, опште временске ситуације у којој се налазе. Према њима се они управљају“ (Словенски инјунктив, Глас СКА, књ. 148, стр. 6). Ја сам се овде хтео задржати још на само једној од већег броја модалних служби глаголских времена.

Означавање искључиво вршења и извршења глаголске радње у модалним службама од свих глаголских времена има опет једино презент. Употребу осталих времена у овој и сличним службама, може се рећи да изискују, а свакако условљавају специјална значења тих времена. Што се, рецимо, за казивање намере поред презента и потенцијала<sup>1)</sup> употребљава још и футур (Испореди:

1) За казивање жеље, намере, сумње и томе сличног од свих глаголских облика, поред презента, најчешће се употребљава потенцијал, али то није глаголско време, већ начин (модус), и он је у овим службама потпуно разумљив.

Направе заседу како *ће пошући* и *ољачкаш* караван који је пролазио тим друмом), то свакако оправдава чињеница што је реч о радњи која се има извршити тек после друге радње, или било какве ситуације, која омогућава извршење онога што ће се изрећи футуром, — у нашем примеру после доласка каравана у непосредну близину заседе, а у сваком случају и свагда после оне радње која се и врши ради постизања циља. Даље, за казивање услова као у реченицама: Ако *зайех* стреле моје, устрјелићу тебе Јанко, — Ако *јусџих* жива огња, гњездо ћу ти попалити Ако *измакоше* и ми *осџадосмо* сами, све ће нас хајдуци побити, — и низу оваквих примера, — узет је аорист зато да се нагласи како ће се последична радња извршити одмах иза онога што је условљава. Чим запне стрелу, тога тренутка ће устрелити Јанка; чим пусти живи огањ, опалиће гнездо, и — побиће их хајдуци чим буду остављени сами (наравно ако се ово деси). То ће рећи да аорист овде изискује посебна нијанса значења које је у основи сваке употребе тога облика; његову употребу налаже тежња за обележавањем извршења радње у тренутку што непосредно претходи или се и поклапа са тренутком ситуације према којој се радња у аористу одмерава.

Згодно ће бити да се овде исправи једна, по моме мишљењу, неоправдана констатација Т. Маретића. У својој великој граматици Маретић у § 589 с) каже: „Neobičan je aorist u primjeru: ko ne dođe, braćo, na ročište, čekajte ga za nedelju dana; koga ne bi za nedelju dana, čekajte ga za petnaest ravno — neobičan je zato što aorist ima značenje budućnosti, a ne stoji u rečenici pogodbenoj nego relativnoj.“ С великим нашим граматичарем ја се овде слажем само у томе да је ово у истини релативна реченица, али не мислим, као он, да није и погодбена у исто време. Заповест која се налаже субјекту главне реченице има да се врши само под извесним условом. Лицима којима се упућује заповест каже се да чекају једино ако неко не дође за недељу дана; чекање једних је, дакле, условљено недоласком некога другог, и, према томе, реченица у којој се говори о могућности да неко не дође свакако је условна, поред тога што је и релативна. Оно што је главно, овде се хтело означити откад треба да почне петнаестодневно чекање. А моменат од кога треба да почне чекање је онај тренутак у који је тај неко ко се чека требало да дође. И глаголом споредне реченице казује се нешто што је везано за одређени тренутак од којег ће почети чекање. Зато, не само да аорист ту није необичан, како се Маре-

тићу чини, него је узет баш тај облик да се њим изрази оно што се у потпуности не би могло казати ниједним другим глаголским обликом. А најзад, за употребу аориста и није важно значење реченица само по себи, већ је важан однос радњи које се тим реченицама износе.

Од посебно значајног је интереса једно од несумњиво модалних значења презента и претериталних времена, перфекта и аориста у самосталним реченицама за исказивање радњи које ће се тек десити, као у примерима: Не *слушам* ја више никога, — Свакојако овдјен *умријесмо*, — Стани, царевићу, *нијеси ушекао*. До те мере интересантним га чини околност што је досад у њему за главно узимано оно што је сасвим споредно. Синтаксичари наши који су се детаљније задржавали на овоме значењу дотичних глаголских времена, у првом реду Мусић и Маретић, указивали су на временско значење глаголских облика у овој служби употребљених, иако је време ту од сасвим споредног значаја. Као у свим другим случајевима релатива, време и овде одређују други посебни елементи реченице, или општа ситуација која се дотичном реченицом износи. Важно остаје само вршење или извршење радње, а и нешто друго. То нешто друго је однос лица које говори према радњама које се казују датим глаголским облицима. Тачније и концизније речено важно је вршење и извршење радње према субјективном схватању лица које говори, и у тренутку кад говори. И с обзиром на то што је, према томе, овде по среди однос радње обично према тренутку у коме се говори, рекло би се да ће ту глаголска времена бити употребљена у правом свом временском значењу. Али није тако. Како се тамо ради о лично схваћеном, а не о апсолутном вршењу и извршењу радњи, јасно је да се у оваквим случајевима има посла с модалном, а не правом временском службом глаголских облика.

У зависним модалним реченицама: намерним, оптативним, условним, па и концесивним, радње у којима се ови модуси износе припадају будућности у односу на време радње главне реченице или на време кад се говори, само ваља имати на уму да у њима није главно време, већ модуси. У реченицама ове врсте, ма биле оне и самосталне, опет модус остаје главни моменат. Тако на пр. у оптативним и императивним реченицама: Сине Марко, Бог ти *помогао*, — Ој, Чупићу, жалост *дочекао*, — Окле књига огњем *сагорела*, — Друге моје, *не ходиле* луде, — Нина, Јово, ти *живио* мајци и сл., крњи перфекат (без помоћног глагола) осећа се као

оптатив или императив, а ниуколико као облик за казивање прошлих радњи; њим се овамо изриче жеља или заповест да радња буде вршена или извршена. Уз ово је лако погодити да су овим обликом ту изречене радње које још нису биле — оне су у време говорења само у жељи онога ко их изриче — и које, према томе, припадају будућности.

Једнако, у примерима као што су: Иди, брате, двору бијеломе, а ја *идем* моме винограду, — Не *слушам* ја више никога, — Више се не можемо држати и ми *најушћемо* овај положај, па ма шта било, — Не *чекам* ја лета без детета (с презентом), — Свакојако овдјен *умријесмо*, — *Умријех*, мајко, за младом, за њеном рајском љепотом, — Авај мени до Бога милога, *ђе ђогибох* јунак у тамници, — Па идите двору бијеломе, а ја *одох* Смедереву граду, — Чуј, драгане, *одох* за другога, за другога за живота твога, — Ако пођох, *нагледах* се јада, — Дајте ми чашу воде, *умрех* од жеђи, — Побратиме, побратиме, *ђогибох* (с аористом); — Стани, царевићу, *нијеси ушекао*, — Јаши вранца иди у Котаре, обоје *смо изгубили* главе, — Иди, синко, иди огледај, и онако *си проиђао*. — Ко се љуби на бијелој кули, нек излази из бијеле куле, зар не види *ђе је ђогинуо*, — Бјежи, не бјежи, *нијеси ушекао* (с перфектом) — из опште ситуације се погађа да временски радње припадају будућности. Реално просуђујући, радње у овим и њима сличним примерима најближе могу да се десе сваки час, одмах иза момента у коме се говори. Зато се и каже да у овима и у оваквим реченицама имамо казивање футурских радњи облицима презента, аориста и перфекта. А уз то се истиче да се њима (тим облицима) казују будуће радњи чије извршење је неминовно и то обично у најскопријој будућности. Тако Ф. Миклошич за аорист у овој служби вели да се њим блиска будућност претставља као оно што је прошло („die nahe Zukunft wird als vergangen dargestellt“, Vergl. Syntax der slavischen Sprachen, Wien 1833, стр. 787, тач. 3., ); по Т. Маретићу „aorist se upotrebljava za buduće događaje, osobito za onakove koji se drže za sigurne i koji su gotovi da se svaki čas dogode“; а „perfekat se uzima za budućnost, koja je po mišljenju onoga koji govori posve sigurna (Gramatika i stilistika hrv. ili srp. jezika, II izdanje 1931 Z. §§ 589 b) и 596 b); А. Мусић држи да се аорист за казивање будућних радњи употребљава „zato da bi se pouzdanije izreklo da će se radnje doista izvršiti“, а у неким примерима и „da će se radnja svaki čas izvršiti“ (Gnom. aorist, Rad JAZU 112, str. 9 и 10) Љ. Стојановић у својој расправи *О значењу и употреби*

глаголских облика у реченицама (Јужносл. фил. II, стр. 189) каже „место футура се може употребити и презент имперфективних глагола и тим се јаче наглашава будућност да ће одмах или неминуовно настати“.

Посебна истицања сигурности извршења будућних радњи и сигурности да ће се оне десити одмах затим, тако рећи још у тренутку док се говори, и захтевају употребу наведених облика у овој служби. С друге стране, вршење и извршење тих радњи и поред тога што изгледа да је сигурно, ипак није апсолутно; оно је сигурно само по схватању лица које радње изриче, а ни за кога другог не мора бити такво, — јасно је, дакле, да је ово једно од модалних значења. У овако употребљеним глаголским временима садржи се само модус (начин) за изражавање сигурности вршења, односно извршења радње, с гледишта лица које говори. Такву сигурност субјекту зацело није могуће изразити футуром и због тога се несумњиво, прибегава употреби облика за садашњост и прошлост. Народни певач у стиху: Јаши вранца, бежи у Котаре, обоје *смо изгубили* главе, — баш зато што је хтео да каже како је губитак њихових глава сигуран, за будућу радњу није употребио облик футура. Хотећи нагласити да је за лице у чије име говори и у тренутку говорења, губитак глава тако сигуран као да је већ био, као да је свршен, певач је употребио перфекат за једну радњу која се још дефакто није десила, која реално припада будућности. Онај ко је ове речи изрекао, и баш док је говорио, кроз ситуацију у којој су се налазили (он сам и лице којему се обраћа) видео је свршену њихову погибију у ономе што је већ било, и он, с обзиром на своје осећање, временски правилно употребљава овај облик. Тако је у свим примерима с обликом перфекта.

На врло сличан начин, свакако истим путем, ће се доћи до објашњења употребе аориста у овој служби. У примеру: Авај мени до Бога милога, ће *погибох* јунак у тамници — субјекат у својој ситуацији види неизбежну смрт; бити у тој ситуацији за њега и његово тренутно осећање исто је што и погинути, јер она (мислим та ситуација) неминуовно условљава погибију; он сам за себе у време док говори гине и осећа да ће се у том тренутку његова погибија свршити, иако стварно још живи. По осећању лица које говори аористом се овде обележава извршење радње у тренутку говорења. Основно значење овога облика ту је, дакле исто као у индикативу. Зато се с правом можемо питати да

у примерима: Кувај мени бијеле колаче, а ја *одох* ковати Ђогина, — Чуј, драгане, *одох* за другога, за другог за живота твога, — А ја *одох* Смедереву граду, — *пођох* главом по свијету и сл. немамо случајно индикативно значење аориста. Ако су лица која говоре у тренутку свога говора већ закорачила била на пут, тренутак почетка радње њихова одласка био је тада прошао; тај тренутак је истински припадао прошлости, и у том случају значење овог облика било би право, а не модално.

У неким дијалектима нашега језика које сам ја проучавао, осећање аориста у овој служби је врло живо, ма да тај облик у њима, уопште узев, није у одвећ широкој употреби. У говорима црногорским рећи ће се: ја *одѡ(х)* и ми *одѡсмо* — увек кад је онај што говори учинио већ први корак на своме путу, а тако исто се каже и пре првог корака, ако је одлука за одлазак и намера да се он одмах учини потпуно сазрела. Исту особину запазио сам и у говору Метохије — Ја *ошѡдо* каже лице које већ учинило први покрет, а и непосредно пред тренутак у коме неотступно намерава да се покрене на одлазак. *Он одѡ* и *одѡше* (у говорима црногорским), *он ошѡде* и *ошѡдоше* (у Метохији), — с обликом аориста у 3-ћем лицу, говори се само у првом случају, тј. ако се почетни моменат одласка завршио, дакле за констатовање извршеног тренутка радње у непосредној прошлости (индикативна употреба). Колико је мени познато то ће бити општа особина нашега језика у свим дијалектима, уколико се аорист у њима није изгубио. Међутим, ако лица, како се претпоставља, казују своју неотступну одлуку, и хоће да кажу како њихов одлазак пада у тренутак говора (ма да реално још није био) — онда је значење модално, јер се стварно њихов одлазак тада највише могао очекивати сваког тренутка. Зато синтаксичари ове радње и сматрају као радње које ће се десити скоро иза тренутка у коме се изричу, иако до њихова извршења стварно уопште не мора ни доћи.

Иако се не може говорити о стварном вршењу (и извршењу) радње у овој служби, већ само о ономе што се гледа кроз субјективно схватање појединца, ипак се не мора или баш зато не мора, боље рећи не може се у целости прихватити гледиште А. Мусића да се радња ту „не одређује према ономе времену и које се говори него према оном и које јој извршење пада“. (Gnom. aorist, Rad 112, str. 11). Лице које говори и коме се, према томе, намеће овај или онај облик како ће најбоље изразити то што осећа, по

нашем схватању, у већем броју наведених примера радњу одмерва према времену кад говори, управо према своме осећању у време кад говори. Истина лице које говори осећање сигурности вршења, односно извршења радње, може везивати и за други неки тренутак, али у овом случају тај тренутак мора бити обележен и другим којим елементом дотичне реченице.

Како се већ из наведених примера види, у овој служби се ради о констатацијама учињеним у једном специјалном душевном расположењу, обично у страху пред смртном опасношћу (у овој употреби најчешћи су глаголи: *поинући*, *умрећи*, *пројасћи* и било на који начин загрозити лицу које говори<sup>1)</sup> свагда у некаквом афекту, — лице дакле говори онако како осећа, а не оно што јест. Темпорално, извршење радње коју осећа може субјекат везати и за тренутак говорења, што је, нема сумње, најчешће случај у примерима које смо наводили, — а може, наравно, и за други неки одређени моменат. Овај други случај је, свакако у примерима: Ако не погодиш биљега ти *си поинуо*. Ако поћеш, *нагледах се* јада и сл. Главна радња временски се одређује, уколико је то овде од значаја, према оној радњи која је условљава. Али, оно што је главно, и овде лице које говори замишља да је у једном фиксираним тренутку (у време извршења, односно неизвршења условних радњи) већ свршена радња до чијег извршења стварно може доћи тек иза тога тренутка. И овамо се опет у услову види свршена последица, па како је тај услов уистини свршен, замишља се свршена и последица, те се као таква и претставља.

Да ће дато наше тумачење бити исправно, може се потврдити примерима у којима се после узрочне радње, и после узрока уопште, не врши никаква последична радња, већ је привидна последица стање које је резултат вршења условне радње. Ево једног таквог случаја: Затвори се царе у ћелију, запали је са четири стране, ак' останеш, царе, у животу, онда *си се грија оћросћио*. И А. Мусић и Т. Маретић ову реченицу наводе међу примерима за употребу перфекта про футуро (види: А. Мусић, *Gnom. aorist*, Rad 112, str. 12 и Т. Маретић, *Gram. i stil.*, Z. 1931, II izdanje, § 596 b). Претпоставља се да *грија си се оћросћио* припада будућности у односу на моменат кад се цар затвори у ћелију, запали је и остане у животу. Међутим, није тако. У рече-

<sup>1)</sup> Ово је А. Мусић за радње у облику перфекта констатовао у својој овде често навођеној студији о гномском аористу. То исто се, једним делом може рећи и за радње у облику аориста.

ници с перфектом не казује се никакво вршење радње, већ се само констатује једно стање које је резултат неког вршења радње и у време кад је иста радња вршена. Управо, кроз вршење радње настало је стање о којему је реч. Грешни цар, у овом посебном случају, који је усред ватре остао жив, самим тим што је сам себе на грозан начин казнио да изгори на ватри, — опроштио се грехова. А да су му грехови опроштени, види се и из тога што није сагорео. Према тренутку у коме се имало видети да је цар у ватри остао жив — опроштај његова греха је свакако свршена ствар, — то већ у тренутку на који се мисли припада прошлости и зато је перфекат, по свом основном значењу, за констатовање ове чињенице свакако најзгоднији глаголски облик.

У примеру с аористом: Ако ова правила одбацимо, *одбацисмо* само јеванђеље, које препоручује савршено сиромаштво — узима се опет (Маретић, *Gram. i stil.* II izd. 1931, § 389 b) да радња главне реченице — одбацивање јеванђеља, долази после условне радње, после одбацивања правила о којима је реч. То се заиста може тако схватити, али се из контекста види да писац овој реченици није дао такав већ нешто друкчији смисао. Да би се ово потпуно разумело, морамо себи дозволити мало шире објашњење. Овде је реч о правилима која је св. Фрања Асишки прописао за своје ученике. Та правила су, разуме се, прописивала самоодрицање и претерану дарезљивост, па отуда условљавала потпуно сиромашење оних који су дужни били да се по њима управљају. Баш због тога су им на једном збору кардинала и чињени приговори. У одбрану ових правила тада је устао неко од присталица и казао је горњу мисао. Ван сваког је спора да је бранилац хтео рећи: ова правила садрже оно што и јеванђеље, и одбацивањем прописа тих правила одбацили би се прописи самог јеванђеља. Јер одбацивање јеванђељских прописа овде није никаква последична, нити нова радња уопште, већ просто само резултат, боље рећи фактично стање створено одбацивањем правила св. Фрање. Само по форми се то узима као друга радња. Но ни тада се њено извршење не може одвојити од извршења прве, и овде једине, радње. И писац је, хотећи с правом да веже тренутак одбацивања јеванђеља с тренутком одбацивања правила, и употребио облик аориста.

Врло често се дешава да се овако извршењем једне радње створи стање које се казује другим глаголом. У овом случају било би најприродније да се други глагол казује обликом којим

се изражава и условна радња. Али, како извршење радње већ у тренутку кад буде готово припада прошлости, сасвим је логично да се стање које је везано за исти тренутак казује облицима аориста и перфекта, без обзира на то у коме облику је прва радња. Такве радње, односно таква стања припадају будућности, једино онда кад су везана за још неизвршене радње. А и тада су будућа само према времену у којему се говори, али не и према радњама које их условљавају; она се временски управо поклапају с овим радњама. И ми се питамо шта је овде могло завести Т. Маретића да та стања, и супротно, схвати као радње које су претходиле ономе што је у ствари њихов услов. Он држи да ће бити „relativna prošlost (tj. prema drugom budućem događaju, koje se spominje)“ између осталих и у примерима: Не чините насиље ни писару ни сведоку; ако га учините, ви *сте* учинили злочин и О пророче! дај на знање све, јер ако то не даш, ти *нијеси* испунио његово послање (Gramatika i stilistika, II izdanje 1931, § 597 a). Тачно је само то да у тренутку извршења радњи које их стварају, заједно с тим радњама и кроз те радње, ова стања — на изглед друге радње — већ припадају прошлости, и сасвим је логично што се казују претериталним временима.

Иза овога неће бити тешко да се утврди како је дошло до употребе презента имперфективних глагола за казивање будућих радњи. Као у случајевима из претходних ставова, тако и у сложеним реченицама: Ако зло не спречавамо, ми зло *чинимо*. — Ко ради за потомство, *одужује* свој дуг прецима, и поред тога што имамо по два глагола, у сваком засебном примеру стварно имамо по једну радњу, и то ону коју обележава глагол прве, условне реченице. Глаголски облици друге прости реченице у оваквим примерима не казују никакво ново вршење радње, већ само резултат, фактично стање створено радњом прве реченице. И то стање истовремено је с оном радњом што га је створила. У првом случају, онај ко не спречава зло, самим тим га чини; постаје сам злочинац кроз неспречавање зла, и није му потребно никакву нову радњу тога ради вршити. Тако исто је у другом и свим примерима ове врсте. За разлику од случајева у којима је ова привидна радња — а у ствари резултат прве, условне радње — свршена, овде су радње трајне, и зато су, како смо већ раније рекли, глаголски облици исти у обема реченицама.

Вршење радње у реченици, како је одвећ познато, не мора бити апсолутно и стварно; врло често оно је у претпоставци и

сигурности, жељи или намери лица које говори. Стварно, такве радње, ако до њихова вршења уопште дође, временски припадају будућности. И ако неко лице у садашњости претпоставља какву радњу, ако је жели или намерава вршити, — његова намера, односно жеља је свакако услов за вршење те радње. Субјективно, за лице које говори његова намера може бити највећа сигурност за вршење радње по сваку цену. У тој намери је каткад толико сигурности да за дотично лице имати такву намеру значи исто што и вршити радњу која је још само у његовој намери. Намера је, дакле, за то лице главно, а само вршење радње је неминовни резултат њен. И кад хоће да се то изрази, онда се за радње које стварно још нису биле узима облик имперфективног презента као у: Не *чекам* ја више никога и др. примерима које смо напред заједно с овим навели. Зато се баш облик презента, као год и облици перфекта и аориста, употребљава за изражавање велике сигурности вршења радњи, каква се сигурност не може изразити облицима фтура.

У сигурности да ће се радња заиста вршити не мора бити и сигурност да ће се она одмах или скоро вршити, и зато се не може тврдити да презент у овој служби казује увек радњу која се сваки час очекује. Истина је да се може бити најсигурније у вршењу неке радње пред само њено вршење, али је то нешто друго. Тачно је, међутим, да овако намераване радње у чије смо вршење сигурни могу бити и даље у будућности, како то и формално показују темпоралне одреднице које се често уз овакве радње у овом облику употребљавају. Такве су одреднице: *суштра*, *идуће недеље*, *кроз неколико месеци*, *идуће године*, и сл. Оне временски прецизирају вршење радње, и по њима се види да радње нису везане за време говорења. А и без тога је лако погодити да је употреба презента у овој служби модална. Остаје важно још поновити да субјекат овде у својој намери, чврстој решености и сигурности гледа вршење радње, а како намеру има у садашњости, он и радње које су, по његову схватању, њен истовремени резултат казује обликом презента.

По своје трајању намера за вршење било какве радње није ограничена и зато се, разуме се, и радње чије се вршење претпоставља кроз ову намеру казују само имперфективним презентом. Гледиште А. Мусића, да се у овој служби употребљава и перфективни презент, не може се прихватити. Примери из дијалеката: *Ako ja ozdravim, tebe ne ostavim*, — Там корај *i najdeš* jednu vuzdu,

које он за ово наводи (А. Musić, Rečenice s participom preterita aktivnim II, Rad 140, str. 106) несумњиво су остаци некадашње употребе перфективног презента у значењу футура уопште. У овој служби, за казивање будућих радњи, перфективни презент се, колико ни у индикативу, не може употребљавати. И за казивање тренутне радње у служби о којој говоримо узима се имперфективни презент, на тај начин што се од дотичног свршеног глагола гради несвршени. Тако, кад неко неотступно намерава, чврсто је решен да сутрадан некуд оде, па то хоће и да изрази, њему ће се свакако наметнути употреба презента, али не од глагола *оћићи* већ од *одлазити*; он ће, јамачно, рећи: Ја сутра *одлазим*. На исти начин: *долазим*, а не *дођем*; *најушћам*, а не *најушћим*; *скидам*, а не *скинем*; *седамо*, а не *седнемо*. Но никада не можемо бити заведени и помислити да се оваквим презентом казује нека итеративност (понављање) или дуративност (трајање) радњи. Главни моменат у реченицама ове врсте је намера, а она траје, па су у трајном облику и глаголи којима се констатује извршење радње кроз ту намеру. Да се ту ради о само једном тренутку радње — то се из самог смисла реченице погађа. А кад је потребно обележити време стварног вршења или извршења ових радњи, за то се, како смо већ истакли, узима нека темпорална одредница.

Ниједан од набројених елемената: ни намера, ни сигурност, ни временска ознака, ни ма шта слично, није овде у самом облику презента; тим обликом се и овамо, као и свуда у релативу, констатује само вршење радње. Све остало се узима у помоћ да би се доказало којим путем се дошло до тога да се у овој служби вршење, односно извршење радње казује баш презентом, или, другим речима, на који начин се ту значење глаголског облика свело на значење вида. И ако сам успео да то објасним, ја сматрам да сам одговорио на питање које сам себи поставио.

Михаило Стевановић

## Прилози учењу о употреби времена у српскохрватском језику

Да пишем сада о овом предмету, натерала ме је горе наштампана расправа д-ра Мих. Стевановића под називом: *Пићање значења глаголских времена у релативној употреби њиховој* (стр. 150—179). Г. д-р Мих. Стевановић, који има одлично језичко осећање у синтаксичким стварима, покушао је мало ближе да приђе питању, толико важном за синтаксу нашег језика, о употреби глаголских финитних облика у неиндикативној употреби и значењу које је прати. Познато је да сам ја у својим испитивањима, која помиње Стевановић (стр. 151), називао синтаксичким релативом или релативном употребом глаголских времена оне случајеве који се обично зову неправом употребом њиховом. Индикативом или правом употребом времена ја називам одмеравање вршења глаголске радње према тренутку говора који претставља садашњост, тј. несумњиво средишњу временску тачку или почетну, основну временску тачку за одређивање свега стварног збивања око нас. А релативом ја називам свако друго одмеравање временско, било према прошлости било према будућности. Данас ја мењам ту основну поделу употребе времена до извесне мере: место две групе (индикативну и релативну), ја разликујем тројаку употребу времена: индикативну, релативну и модалну. Иако мени није намера на овом месту да показујем разлоге зашто то чиним, ја ћу ипак дати кратку карактеристику ових употреба:

- а) *индикативна* — када се радња глаголска одмерава према тренутку нашег говора који претставља садашњост;
- б) *релативна* — када се радња глаголска одмерава према ком другом тренутку (у прошлости, будућности) када се догађај збива;
- в) *модална* — када се глаголски временски облик не употребљава у својој временској ситуацији. Ово значи: да се на пр.

аорист употребљава не у аориској ситуацији, већ у каквој на пр. безвременској или презентској итд.

Г. Стевановић је покушао да објасни значење неких временских облика у другој и трећој употреби, са много оштроумља. Али ја се са његовим главним тумачењем не могу сложити, било зато што он неке моје основне мисли развија друкчије него што ја мислим да их треба развијати, било зато што сам и ја сам у извесном правцу изменио своја досадашња тумачења. Да се не би лутало у томе правцу, сматрам да је потребно да изнесем своје погледе, не удаљавајући се од Стевановићева материјала.

### I

У првој глави своје расправе Стевановић доказује да аорист употребљен у наративном релативу (у т. зв. историској употреби) чува главне особине свога индикативног значења. Познато је да аорист индикатива (исп. *ево, дођох*) значи да се глаголска радња извршила (не свршила!) непосредно пред тренутком саопштавања. Аорист може бити употребљен у причању, и тада, по моме мишљењу, он значи само моменат извршења радње — и ништа више. Тренутак који је претходио садашњости — отпада; он се не јавља ни релативно према прошлости: аорист не значи — и по моме мишљењу — не може значити у причању радњу која је непосредно претходила другој радњи, већ једино „пунктуалну“ радњу, моменат извршења радње у прошлости, тј. моменат паралелан са извесним моментом прошлости (на пр. „тада он дође“ или сл.). На тај начин, разлика је у значењу врло велика између аориста у индикативу и у наративном релативу: у првом случају имамо два момента тога значења — моменат извршења радње и обележавање да тај моменат претходи тренутку садашњости, кад се говори; у наративном релативу имамо само један моменат: обележавање тренутка извршења радње који се обележава ближе прошлости (тј. за који је тренутак прошлости везан).

Познато је да се место наративног аориста може употребити наративни презент (*он шада дође и он шада дође*). Стевановић жели да објасни: прво, значење у оваквој употреби аориста и, друго, разлику у значењу у овој употреби аориста и презента. Ево како он то чини.

„Једва осетна разлика која у релативу постоји између перфективног презента и аориста, и коју и г. Белић осећа, те зато каже да је аорист *гошво*, а не у свему, идентичан са перфек-

тивним презентом, састоји се у томе што аорист своје основно значење обележавања непосредно претходног тренутка у коме се извршује радња чува и у релативу“....

.....„Парфективни презент као облик који нема временског значења, нити се уопште употребљава у индикативу, сам собом не може казивати ништа друго већ искључиво извршење радње. И док презент у релативу нема апсолутно никаквог временског значења, аорист ни у приповедању не губи потпуно и свестрано временски карактер. И овде он, како ја осећам, казује да је радња прошла, управо тек се извршила у тренутку према којему се одређује.“

Ја мислим да је ово обоје нетачно, иако је несумњиво да неке разлике има између аориста и презента у овој употреби и да се у једним случајевима радије употребљава аорист, а у другим — презент. Али у чему је, пре свега, нетачност Стевановићева изношења? Ја мислим у нетачном тумачењу самих примера.

Узмимо један-два типична примера. Стевановић тумачи: „Цар Мурате на Косово паде, како паде ситну књигу пише“ — „да је цар Мурат узео да пише чим је пао, дошао у Косово (ово потврђује и прилог *kako*)“, тј. да је „паде“ претходило „писању“. Тако је стварно било, али се пита: да ли је то речено нашом реченицом. То у њој није речено, већ само ово: „У тренутку кад је дошао на Косово, цар је узео да пише писмо“. Да ли је то стварно било могуће или не, то је споредно. Главно је да у горњој реченици ништа друго није речено. То значи до „паде“ значи једино извршену радњу у једном тренутку прошлости (која се одређује као време када се овај догађај збио), а *пише* — радњу која се напоредно са радњом извршеног „паде“ вршила. Стевановић даје објашњење поводом овог примера, и као такво оно може бити тачно; али он не објашњава шта је изречено самим глаголским облицима.

Други пример „Кад дођоше на јаму студену, пишти лабуд, копитима каже“ — он тумачи тако исто: „у временској реченици употребљен је аорист да би се истакло како је лабуд-коњ почео вриштати чим су дошли на јаму“, међутим овде је бар до очигледности јасно да презент *пишти* показује истовремену радњу са тренутком доласка на студену јаму. Према томе, аорист значи само тренутак доласка у прошлости, а релативни презент њему паралелну радњу. Ја налазим да је тако увек и да нам ова два, насумце узета, примера показују: и значење аориста у наративном

релативу и значење имперфективног и перфективног презента у њему.

Стевановић и сам види да се не могу увек код релативног аориста наћи оба тренутка: и извршење радње и претхођење непосредно другој радњи, већ да се код њих обично може констатовати само један моменат: извршење радње у даном тренутку прошлости. То он објашњава тиме што су поменути моменти „не само непосредно блиски један другоме, него се и потпуно поклапају, тако да се не може више говорити о два, већ о само једном тренутку“. Дакле, и он признаје да је обично код њих само један моменат. Али, после овога, питамо ми: откуд то да се код аориста у релативу губи један од главних момената његова значења када знамо да се у индикативу он никад не губи. Објашњење је просто. Тог, другог момента никад и нема у релативу; а ако се може мислити да га има, он истиче из односа глаголских радњи, — али у самом облику није дат.

Откуда је то да аорист има два момента у индикативу (извршеност радње и непосредност пред тренутком говора), а у релативу — само један: отуда што је друго значење — искључиво однос аориста према садашњости (тј. у индикативу). Чим тог односа нема, нема ни тога обележја његова (слично имамо и у перфекту).

У овом одељку своје расправе Стевановић непрестано износи да је перфективни презент облик „који нема временског значења, нити се уопште употребљава у индикативу, сам собом не може казивати ништа друго већ искључиво извршење радње“. Тако или слично Стевановић и објашњава његову примену у свима примерима које наводи. Ја се са њим и у томе не могу сложити.

По моме мишљењу, код сваког презента, био он начињен од имперфективних или перфективних глагола, треба разликовати такође два момента: а) његов глаголски вид који се никад не мења и б) његов временски карактер који је променљив у различним ситуацијама, али је у основици *исти*. Тај основни временски карактер презента — јесте *напоредност*, *истовременост*, *једновременост*. Ако појемо од тога као основице временске природе његове, онда ћемо врло лепо разумети српскохрватски и перфективни и имперфективни презент у свима ситуацијама:

а) У индикативу презент мора значити радњу која је *напоредна* моменту говора; природно је да је из те употребе искључен

перфективни презент, јер он значи свршену радњу која не може бити напоредна са радњом која се врши.

б) У наративном релативу презент значи или радњу која се паралелно са неким тренутком прошлости извршује (перфективни презент: *онда он уђе у собу* или сл.) или који се паралелно са неким тренутком врши (*тада он улази у собу*).

в) У футурском релативу имперфективни презент значи радњу која се врши паралелно са моментом у будућности (*суштра идемо у школу*), а перфективни презент значи будућу радњу која се извршила (егзактни футур: *ако дођеш, даћу ти*) и сл.

Ово су главне категорије презента, иако нису једине.

Овде се сада јасно види у чему је сличност и разлика између наративног аориста и наративног перфективног презента: у нашем гледању на радњу и њеном претстављању. Кад нам је потребно да изнесемо да се нека радња извршила у једном тренутку прошлости, онда употребљавамо аорист; а кад нам је потребно да обележимо да се нека радња *извршила* напоредно са неком радњом или тренутком прошлости, употребљавамо — перфективни презент; кад хоћемо да покажемо да се *вршила* напоредо са неком радњом или временском ситуацијом у прошлости, онда употребљавамо имперфективни презент (исп. *чим дође, најиса њисмо*: *чим дође, најиса њисмо* и *чим дође, њиса њисмо*).

Све ово јасно показује када ће се чешће употребити у причању аорист, а када перфективни презент и кад их је ту тешко, а кад лако заменити једно другим. Када се хоће да обележи извршење радње у једном тренутку, само то и ништа више, употребиће се аорист; кад тај аорист значи по ситуацији радњу која је била напоредна са другом или тренутком у прошлости, онда се перфективним презентом може заменити аорист. Слично овоме вреди и за употребу перфективног презента и случајева када је боље употребити перф. презент неголи аорист.

Не би било тешко показати разлику у употреби у наративном релативу имперфективних и перфективних глагола, али ја сада то остављам, јер се у горњој расправи не говори о том питању.

## II

У другом одељку ове расправе ја сам ближи ономе што износи Стевановић неголи у првом; али и овде има разлика које потичу са истог узрока као и у првом одељку. Стевановић очекује од употребе времена у гномским реченицама много више него

што она може дати. Времена, употребљена у невременској ситуацији, дају свој „временски“ вид, говорио сам ја некада. Сада бих пре рекао „временску транспозицију“ која је увек модална.

Да узмем један од примера које наводи г. Стевановић, а који ће нам све то објаснити. Нашим се језиком може сасвим лепо рећи ова пословица на четири начина:

а) Није умрла баба од корбе, већ од празне торбе.

б) Не умирѐ . . . . .

[в) Нѐ умрѐ . . . . . ]

г) Неће умрети . . . . .

Сем могућности под в, коју наводи такође Стевановић, али која је по значењу саме реченице мало вероватна, имамо перфекат, презент и футур у истој реченици која — на крају крајева — има исто значење; али, несумњиво, има разлике у нијанси тих значења. Овако би гласиле оне кад бисмо њихова значења описали:

а) Не дешава се да умре итд.

б) „Никад“ не наступа смрт итд.

г) Не треба очекивати да баба умре итд.

Перфект се транспонује у радњу која је (није) у обичају; презент — у радњу која се увек (или никад не) врши; футур — у радњу која се очекује, коју треба очекивати. . . . .

Дакле, у првом случају — претпоставља се обично вршење радње, у другом — сигурност вршења радње, у трећој — вероватност или очекивање вршења радње итд. — дакле, модално.

Какву ће модалност ова транспозиција добити, зависи од оних услова који се обично износе у оваквим реченицама, комбинованим са самим „лексичким“, тако да речемо, значењем речи.

Стевановић је тачно осетио да у реченицама као „Ко мудро мучи, лијепо говори“ има презент квалификативно значење; али то „квалификативно“ значење истиче из значења напоредности: када неко има те и те особине, онда у исто време има и таквих и таквих и сл.

Нема никакве сумње да су радње исказане у овим реченицама условљене; само је условљеност обично у значењу самих речи: *зрела крушка сама ѓадне*: кад је зрела, ако је зрела, чим је зрела, нека је само зрела итд.

Али има случајева где глаголска времена задржавају и у овим реченицама своја права временска значења; тада је то индикатив (на пр. „Што му очи виде, то ће и начинити“ — може се разумети и индикативно, али може и гномски: „то су кадре начинити“ —

са модалним смислом) итд. Зато и у оваквим реченицама ја, док су оне гномске, не налазим код аориста она два момента која претпоставља каткада Стевановић и свођење њихово на један (исп. горе Откако се ослободи, од онда се осрамоти = „слободњаштво“ доноси увек и могућност „замерања“ — транспоновано у благој форми или „Два лоша избише Милоша“ за мене значи једино „чим су двојица, сигурно туку једног, ма и најјачег“ и ништа више; сигурно туку, увек туку — за мене је овде модална траспозиција аориста; сама употреба аориста изазвана је оном претпоставком „чим су“, „нека су“ и сл.).

### III

Примери које испитује Стевановић у III-ћој глави могу се поделити у две групе: а) прошла времена употребљена у футурској ситуацији (релативу) и б) прошла и презенатска времена употребљена не у својој временској ситуацији. У првом случају имамо посла са футурским релативом, а у другом са модалним употребом или са модалном транспозицијом времена. Чим овако употребљена времена добију своје модално значење, онда она у временском смислу зависе од саме ситуације, исто онако као и прави глаголски начини у нашем језику: они су увек једновремени са том ситуацијом.

Иако у овом одељку има код Стевановића много тачних опажања и исправљања досадашњих разумевања (Маретића и Мусића) оваквих случајева, ипак код Стевановића нема јасних разграничавања оваквих случајева.

Код Стевановића има још принципских ствари са којим се ја не могу сложити. Код њега има сталног колебања међу временским моментом и модалним код времена модално употребљених, иако он тачно види да је модални момент главни у таким случајевима. Он узима примере: Ако не погодиш биљега, *ти си погинуо* — Ако пођеш, *нагледах се јада* — Ак' останеш, царе, у животу, онда *си се грија ојросио* — и сматра да се у „ти си погинуо“, „нагледах се“, „ти си се опростио“ огледа већ свршена радња, према којој је у услови свршена „последница“. То је, по Стевановићу, изазвало и употребу перфекта у трећем примеру. Међутим, по моме мишљењу, то није тачно: „ти си погинуо“ — значи „ти сигурно гинеш“, и даље: „ти си сигурно прост (слободан) од греха“, „сигурно ми је да видим невољу (јаде)“ и сл. У оном тренутку када се дешава једна радња, друга се мора,

наравно, сматрати као свршена; у несумњивости свршености и јесте модалност радње; али та је свршеност исто тако и једно-времена са извршењем друге радње.

И у првом случају, када Стевановић говори о футурском релативу, он претпоставља временски моменат тамо где се време претвара у вид (као и у наративном аористу): „Ако *зайех* стреле моје, устријелићу тебе, Јанко“, „Ако *пустах* жива огња, гн'јездо ћу ти попалити“, „Ако *измакосмо* и ми *остадосмо*.“ Ево како то објашњава Стевановић: „узет је аорист зато да се нагласи како ће се последична радња извршити одмах иза онога што је условљава“ или даље: „аорист овде изискује посебна нијанса значења које је у основи сваке употребе тога облика; његову употребу налаже тежња за обележавањем извршења радње у тренутку што непосредно претходи или се поклапа са тренутком ситуације према којој се радња у аористу одмера“.

Стевановић не спори да у реченицама са „ако“ имамо модалну употребу времена; пошто је модалност узело на себе „ако“, то у овим аористима имамо само извршеност радње у извесном тренутку; дакле, овде имамо *само* и *искључиво* условљеност („ако“) извршености глаголске радње (у овим случајевима перфективне) за известан тренутак. У последичној реченици може бити истовремена радња („остадосмо“) или будућа („попалићу“, „устријелићу“). Јасно је да је вредност ових аориста футура егзактног: зато се они могу потпуно заменити перфективним презентом (ако *пустах*... *зайнем*... *измакнемо*) или сложеним обликом футура егзактног. Само у последњем примеру други аорист морао би бити замењен (ако први заменимо перф. през. или слож. обликом егзактног футура) — футуром или имперф. презентом. Ако је вредност свих ових временских облика обично футура егзактног, у којем се скрива поред футурског значења и значење да његова радња претходи каквој другој радњи (сем последњег случаја у којем се радње могу претпоставити и као истовремене), то не значи да се тај моменат крије у самом облику као таквом: то најбоље показује перфективни презент и други саставни део сложеног облика егзактног футура који је облик радног глаголског придева на *о* и који показује само да је радња била у прошлости и да је у толикој мери извршена уколико је *била*; за њих бар знамо да *никад* не показују глаголску радњу непосредне прошлости. Одавде се види да се то не може овде ни за аорист претпоставити. Према томе, сви ти облици само зато што у овој неправој употреби својој

значе *вид* — извршеност глаголске радње, они по неопходности — ако се налазе у вези са будућом радњом (јер од ње и добијају значење будућности кад се исказују аористом, перфектом и перфективним презентом) — значе у исто време и извршену радњу, а према томе и радњу која претходи радњи обележеној неограниченим будућим временом.

Ово исто вреди и за случајеве као: „ко не дође, браћо, на рочиште, чекајте га за неђељу дана; кога не би за неђељу дана, чекајте га за петнаест равно“, јер је и ту вредност *дође*, *би* егзактног футура као и горе (и он се може заменити са *дође* или *буде дошао*, *буде* или *буде било*) и сл. У реченицама пак ове врсте: Ако ова правила одбацимо, одбацисмо само јеванђеље — имамо истовременост радње (као у горњем примеру: Ако *измакосмо*, а ми *остадосмо*), тј. ако ова правила одбацимо, тиме вршимо и одбацавање јеванђеља и сл.; то исто вреди и за реченице као *Ако зло сјречавамо*, ми *зло чинимо* и сл., само што је у њима истовременост исказана имперфективним презентом.

О самосталној употреби модалних претерита г. Стевановић говори са много лепог разумевања; али се и ту меша временски моменат са чисто видском временском транспозицијом. У реченицама: не слушам ја више никога — Свакојако овдијен умријесмо — Сине Марко, Бог ти помогао — Побратиме, погибох — Бјежи, не бјежи, нијеси утекао — Јаши вранца, бежи у Котаре, обоје смо изгубили главе — А ја одох Смедереву граду итд. — Стевановић види, сасвим оправдано, модалну употребу времена. Како ћемо ми поједини случај објаснити, тј. како бисмо другим речима исказали његово значење, — то може бити донекле и различито; али модалност свих тих облика — несумњива је. У једним случајевима имамо конјуктив (не слушам... не мислим више слушати или сл. ... овде сигурно умиремо и сл.), који пут оптатив или императив (да ти Бог помогне, нек ти Бог помогне) и сл.

Као што сам рекао, г. Стевановић — вероватно идући за другим граматичарима — види у овим модалним самосталним реченицама неку нијансу футура и покушава да је објасни временским карактером појединих облика (ово не вреди за све горње случајеве и код Стевановића). Ја ћу поводом тога учинити само једну напомену. Свака глаголска модалност, изречена без обележавања нарочитог времена, има нијансу будућности сама по себи. Узмимо најобичнији случај императива: *иђиши*, *чиштај* итд.; они значе да ће онај коме се заповеда извршити радњу тек после

заповести; али то не значи да је то футур. Тако и реченице конјунктивног или оптативног карактера (*мислим да идем, желим да идем* итд.) имају увек такву нијансу; тиме се и објашњава што конјунктив може постати футур (у лат. јез.) или што реченице са *хоћу* или *имам* и сл., које су такође конјунктивно-оптативног карактера, могу дати грађу за образовање футура.

\*

Оволико сам сматрао да је потребно да речем о употреби времена о којој говори г. Стевановић. Мени је стало само до тога да изнесем своје схватање неких питања која се тичу помешног значења и изнесене употребе времена. Можда оно неће бити довољно јасно, зато што су поменути случајеви ишчупани из целе системе и значења и употребе времена у српскохрватском језику, на којој ћу — надам се — имати прилике да се ускоро исцрпно задржим; али и оволико, мислим, показаше бар оно што је најглавније у овим питањима и у начину схватања глаголских облика о којима је на овом месту говорено.

А. Б.

## Старац поп Теодосије и хиландарска „братија начелна“

Прелиставајући многобројне хиландарске приватно-правне акте из прве половине XIV столећа: грчке исправе о куповини и о поклонима, уговоре о размени имања, завештања и др., често наилазимо на имена истих хиландарских калуђера који стално заступају манастир у његовим правним односима. То су: игуман Гервасије, јеромонаси Калиник, Симеон, Арсеније, Јоасаф, Матеј и монах Теофил; после 1323 г. иступају још Јефрем, Герасим. Грчки акти називају ове јеромонахе *τριτάτοι* и *σεβασμιώτατοι* — пречасни. Поред њихова имена обично стоји реч *κύρ* — господин, која се иначе ставља испред имена владалаца и властеле. То су, очевидно, баш они *πρωτόωτες, μεγάλοι μοναχοί*, братија начелна, *старци*, који на Атосу и данас стоје на челу управе сваког манастира. Узевши у обзир значај ових манастирских властодржаца у оно доба када су судски и економски имунитети чинили од манастира велику духовну сењерију, морамо претпоставити да је већи део ових „великих монаха“ потицао из највишег тадашњег друштвеног слоја. То су, вероватно, чланови владалачких породица, деца највиших дворана и најмоћније властеле, исто онако како је то било у Западној Европи, где се ред епископа и опата попуњавао од синова (обично млађих) војвода, грофова, барона, па и од принчева краљевског рода. За неке Хиландарце, које је послужила срећа да уђу у Данилове биографије, није тешко утврдити да су припадали „најбољем“ српском друштву. Били су врло образовани људи, потпуно израђени књижевници чији префињен стил показује одлично литерарно васпитање, врло добри познаваоци грчког језика који је тада отварао људима врата за разумевање највећих тековина грчко-римског генија. Неки су од њих познати као мудри политичари и вешти дипломати којима се поверавало сређивање најкомпликованијих питања у међународним

односима између српског и византског двора. Добро је позната Никодимова мисија у ликвидацији сукоба између Милутина и Драгутина у вези с питањем дежевског уговора о престолонаследству<sup>1)</sup> или Данилова улога при изравњавању питања о интернираном у Цариграду Стефану Дечанском<sup>2)</sup>. Позната је и улога Хиландарца Калиника у српско-византским преговорима 1321 године<sup>3)</sup>. Можемо утврдити да ова три случаја нису била изузетна, већ да су баш Хиландарци у већини случајева вршили за српски двор дипломатску службу у међународној политици оног доба. Стога, сачувани подаци о појединим хиландарским калуђерима претстављају врло велики интерес за српску историју и, узети у вези с другим исправама дотичног доба, могу каткада расветлити нејасне прилике појединих историских момената.

Нарочити интерес у том погледу претстављају спискови хиландарског братског сабора, који су се сачували у савременим владалачким повељама и у актима хиландарских игумана о адрфатима. Четири од њих односе се на прву половину XIV века и наводе многе историске личности које су познате из других извора као црквени достојанственици, политичари па и књижевници. Први списак од 1316 г. налази се у повељи краља Милутина Карејској ћелији од 1318<sup>4)</sup>. Ову је повељу пре 40 г. Св. Вуловић у својој расправи о архиепископу Никодиму означио као лажну<sup>5)</sup>, па таквом се она и сматрала до последњих дана. У студији која је изашла у XIX књизи Гласника скоп. научног друштва ја сам показао неоснованост Вуловићевих доказа и огласио сам повељу оригиналом<sup>6)</sup>. У исто време њу је анализирао и проф. Ђоровић у студији о хиландарским адрфатима. Сматрајући повељу сумњивом, он тврди да су њезини подаци исправни и да је сачувани акт морао постати крајем прве четвртине XIV века<sup>7)</sup>. У сваком случају,

<sup>1)</sup> Ст. Станојевић. Српски архиепископи од Саве II до Данила. 1263—1326. Глас Срп. Кр. Акад. 158, 1933, 75; Јиречек—Радонић, Историја Срба, I, 256.

<sup>2)</sup> М. Васић. Архиепископ Данило II — монах и уметник. Прилози за књижевност, VI 1926, 233.

<sup>3)</sup> Јиречек—Радонић, Историја Срба, I, 260.

<sup>4)</sup> Споменик III, 15—17; Actes de Chilandar, II, бр. 17 (Визант. Врем. XIX, 1915, Приложено, 418—423).

<sup>5)</sup> Глас Срп. Кр. Ак. 43, стр. 13.

<sup>6)</sup> В. Мошин. Повеља Краља Милутина Карејској ћелији 1318 г. Гласник Ск. Н. Др. XIX, 1938, 59—78.

<sup>7)</sup> В. Ђоровић. Хиландарски аделфати за Кареју. Прилози за књ. XVIII, 1938, 334—341.

упоређење списка братског сабора у овом акту с другим списковима и актима несумњиво сведочи о његовој тачности. Други списак се налази у Милутиновој повељи о откупу адрфата за хиландарски пирг од 1318—1321 године<sup>1)</sup>. Трећи је списак наведен у акту игумана Гервасија од 1332 године<sup>2)</sup>. Четврти — у акту игумана Саве од 1348<sup>3)</sup>. Два акта исте врсте спадају у другу половину XIV века<sup>4)</sup>, а два у прву половину XV века<sup>5)</sup>. Ова последња четири акта за нас у овом случају не претстављају интереса<sup>6)</sup>.

У низу имена хиландарских старца наведених у тим преписима налази се и име Теодосија, кога с великом вероватношћу можемо идентификовати с чувеним аутором Савина Житија, Похвале и службе св. Симеону и св. Сави, вероватно још и Житија св. Петра Коришког, па и прераде Доментијановог Житија св. Симеона, а можда и превода друге редакције Житија св. Атанасија Атонског. О том писцу, који је по карактеристици Св. Вуловића био „најбољи стилиста, најслађи приповедач, романсије српски XIII века“<sup>7)</sup>, а према хипотези В. Петковића, можда и велики сликар, чије су минијатуре послужиле као узор за циклус биографских фресака у хиландарској трпезарији<sup>8)</sup>, немамо никаквих биографских података, тако да и питање о датуму постанка његова главног дела још није дефинитивно решено. Док је Ст. Новаковић сматрао писца

<sup>1)</sup> На жалост, Новаковић је у Зак. Спом. 484—485 штампао ову повељу изоставивши списак. Издан је само од архиман. Леонида у Историч. описане серб. царск. лавры Хиландаря... 1867, 48.

<sup>2)</sup> Actes de Chil. II, бр. 25, (стр. 455—456).

<sup>3)</sup> Actes de Chil. II, бр. 41, (стр. 505—507).

<sup>4)</sup> Акт игумана Доротеје из доба царице Јелене, после Душанове смрти (још није издан). Саборска одлука из Романова типика издана је у Стојановићевим Записима и натписима III, бр. 5008. (1382 г.).

<sup>5)</sup> Actes de Chil. II, бр. 82 из доба око 1426, (стр. 562—563) и бр. 83 из г. 1437, (стр. 563—564).

<sup>6)</sup> Сви се ови акти издају сада у Прилозима за књижевност. Студија о актима братског сабора штампа се у „Богословљу“.

<sup>7)</sup> Годишњаци VII, Б. 1885, 135.

<sup>8)</sup> В. Петковић, Легенда св. Саве у старом живопису српском. Глас 159, 1933. Мени се чини да је хипотеза о постанку биографских композиција у хиландарској трпезарији по узору минијатурног цикла из рукописа Савиног житија врло вероватна, па није немогуће га да је баш и сам аутор житија искитно сликама. Али се не могу сложити с интерпретацијом реченице „писано же Теодосијем мнохомъ тогжде манастира“, према којој би Теодосије могао да буде само сликар минијатура у Доментијановом делу.

Теодосија за Душановог савременика<sup>1)</sup>, С. Розанов<sup>2)</sup> и В. Ђоровић<sup>3)</sup> датирају постанак Савиног Житија трећим и четвртим деценијем XIV века, (1322—1336), Ст. Станојевић<sup>4)</sup> и Драг. Костић<sup>5)</sup> приклањају се последњим деценијама XIII столећа, а Н. Радојчић чак допушта могућност да је Теодосије претходио Доментијану<sup>6)</sup>. Једино што се може сада сматрати апсолутно поузданим, јесте то — да је Житије написано пре 1336 године, јер из те године имамо датирани препис Теодосијева дела<sup>7)</sup>. Директних аутобиографских података у Савином Житију нема. Чак и за познати податак о томе да је Житије написано на поруку црквеног сабора, показао је Розанов да је тај пасус преписан готово дословце из Житија св. Саве Освећеног од Ђирила Скитополита, којим се Теодосије послужио при састављању свог дела<sup>8)</sup>. Индиректни подаци врло су мршави, али ипак неки су од њих доста значајни. Тако је оправдана констатација Станојевићева да је Теодосије писао Живот св. Саве према утисцима које је добио у Србији пре 1292 године, јер је тада (1286—1291/2) Жича била спаљена и разорена, а Теодосије је познаје још неоштећену<sup>9)</sup>. Тачно је и запажање Драг. Костића да је дело писано за владе „сремског“ краља Драгутина, пошто је тада граница српска према Угарској допирала до Саве, а такву је писац замишља и за државу Стевана Првовенчаног<sup>10)</sup>. Као доста важан податак мора се узети и изразито православна тенденција Теодосијева дела, што би се морало ставити у везу са смрћу цара Михаила VIII и ступањем на престо Андроника II (1282 г.), када се у Светој

<sup>1)</sup> Rad 48, стр. 191; Starine, XI, стр. 162.

<sup>2)</sup> С. Розановъ, Источники, время составления и личность составителя Θεοδοσιέвској редакцији Житія Саввы Сербскаго. Изв. Отд. рус. яз. и слов. ИАН. XVI т. кн. I, 1912.

<sup>3)</sup> В. Ђоровић, Списи св. Саве 1928; Народна енциклопедија, IV, 536—537.

<sup>4)</sup> Ст. Станојевић, Кад је Теодосије писао Живот св. Саве. Јужнословенски филолог, VII, 1929, стр. 203.

<sup>5)</sup> Драг. Костић, Кад је Теодосије писао Живот св. Саве. Професорски гласник, XIV, 1933, 218—228.

<sup>6)</sup> Н. Радојчић, Теодосијеви погледи на друштвено и државно уређење Србије. Razprave Znanstvenega društva za humanistične vede, 9, Historični odsek, 2, (Ljubljana), 1931.

<sup>7)</sup> Стојановић, Записи, I, бр. 64.

<sup>8)</sup> Розановъ, *ibid.*; Н. Радојчић у Љетоп. Mat. Срп. 1912, кн. 285, стр. 105.

<sup>9)</sup> Станојевић, *ibid.* стр. 203.

<sup>10)</sup> Драг. Костић. Је ли Доментијан био ученик савин и сапутник по светим местима. Проф. Гласн. књ. XIII, 1933, стр. 244.

Гори, као и по целој Византији, нарочито испољавала мржња према „католичкој јереси“ као реакција против Лионског сабора од 1274 године.<sup>1)</sup> Напослетку, ако се прихвати идентификовање аутора Савине биографије са писцем Службе и Житија св. Петра Коришког, онда би се према подацима последњег дела знало да је писац долазио из Свете Горе у Србију и да се то десило, вероватно, у првој деценији XIV века, према доброј аргументацији Драг. Костића који је показао да би Теодосијев инспиратор за састављање Живота св. Петра требао да буде Григорије II епископ рашкопризренски из наведеног доба.<sup>2)</sup> У том случају постаје очевидна Теодосијева веза с првацима хиландарског књижевног круга из прве четвртине XIV века, Никодимом и Теодулом (на што је скренуо нарочиту пажњу С. Розанов), и то нам даје право да идентификујемо аутора Савине биографије са старцем Теодосијем, наведеним у списковима хиландарских братских сабора.

Прва два списка из 1316 и 1320 г. која су била издана од архим. Леонида у његову Описанију српске лавре Хиландара, била су запажена од Розанова, само што он није признао старца попа Теодосија, који је тамо наведен, за аутора Савиног Житија, пошто је по његову рачуну Житије написано после 1322 године, а у то доба писац још није био ни старац ни поп, већ „мних“. Овај аргуменат није оправдан, јер датирање Житија 1322—1336 годином није сигурно. Розанов је датирао Житије временом после 1322 год., пошто је нашао у њему више места сличних повељи архиеп. Никодима из те године. Али је већ Н. Радојчић у својем приказу Розановљеве студије показао да наведена једнакост неких пасуса у Житију и Никодимовој повељи не сведочи о зависности Житија од те повеље, већ да се, вероватније, Никодим користио Теодосијевим делом. У том случају баш списак из 1316 године, (као што је показао Драг. Костић), даје најпоузданији податак да је Житије написано пре 1316 године, јер је у списку Теодосије споменут као старац и јеромонах, док је Житије написано још од мниха.

Са своје стране ја се потпуно слажем с тим да се Теодосије писац може идентификовати с Теодосијем старцем у хиландарским списковима из прве половине XIV века. Ма колико сјајним претставимо себи културни ниво хиландарског братства у првој половини XIV века, не можемо мислити да би тамошњи књигољупци били нарочито многобројни, већ су свакако сачињавали калуђерску

<sup>1)</sup> Уп. М. Васић. Жича и Лазарица. Б. 1928, 175.

<sup>2)</sup> Драг. Костић. Проф. Гл. XIV, 225—227.

елиту. О томе сведоче и записи на књигама из оног доба, који понављају иста имена аутора и преписивача: Никодим, Гервасије, Теодул, Дамијан, Роман, Никола, Методије, Григорије и Гервасијев послушник Мартинијан. Сем овог последњег, Гервасијевог послушника (који је могао умрети као млад човек или променити име при посвећењу у виши монашки степен), сви остали поменути књигољупци цитирају се у списковима хиландарских стараца, а неки од њих и у другим актима. Не можемо претпоставити да би баш Теодосије, несумњиво најкултурнији и најталентованији Хиландарац оног доба, био отстрањен од учешћа у пословном животу манастира, кад су у њему суделовали чак настојници одвојених аутономних ћелија у Кареји и у Пиргу на мору. Ако је писац Савине биографије живео у првој половини XIV века, он је морао суделовати у седницама братског сабора, па према томе и морамо да га тамо тражимо.

Анализирајући ове акте у чланку о братском хиландарском сабору, који се сада штампа у Богословљу, показао сам да је у XIV веку било неколико питања која су спадала само у компетенцију целокупног братског сабора. Изгледа да је тај сабор заседавао у манастирском храму и да је на њему присуствовало цело братство које се тада налазило у манастиру. Акти сваки пут наглашују да се одлука доноси од целог братства, а да су је потписивали сви старци, одабрана „братија начелна“ која се поименично наводи у дотичном акту, обично у сталном броју: игуман са 24 старца. Међу њима видимо пре свега манастирског духовника — башту и оба настојника аутономних ћелија у Кареји и у Пиргу на мору. Затим следи манастирска управа — сви виши функционари: велики економ, епископ и дохијар. За њима иду највиђенији старци-јеромонаси и монаси-црквењаци, а на крају нижи функционари: параиконом, параклисијарх, парадоксијар и вагенар.<sup>1)</sup> Сви су ови калуђери наведени у списковима у строгом јерархиском реду, са обзиром на њихов духовни чин и на административну дужност. Упоредивши ове спискове, видимо како се у току година поједини Хиландарци пењу по јерархиској лествици. На пример, велики економ Гервасије из 1316 године, у акту из 1320 г. долази као игуман, а на његово место великог економа долази монах Теофил који је 1316 године стајао на 21 месту међу обичним калуђерима. Исто тако, епископ Сава из 1332 год. постаје 1348 године игуман, а још доцније српски патријарх. Параклисијарх јерођакон Амфилохије из 1316 г. у следећем списку диже се са

<sup>1)</sup> Вагенар — вероватно = келарит.

23 места на 12, пошто је у том размаку унапређен за јеромонаха и т. д. Међу овим људима налазимо и попа Теодосија, и то *увек на једном од првих места*.

Први пут је Теодосије споменут у списку хиландарског братског сабора од 1316 године, као „старац поп кир Теодосије“. Од 25 чланова он стоји на 8 месту, иза игумана кир-Никодима, старца-духовника Арсенија, старца бившег духовника кир-Иасафа, старца Светосавске ћелије у Кареји кир-Теодула, старца хиландарског пирга на мору кир-Симеона, старца попа Матеја и великог економа попа Гервасија. Сви су остали виши функционари, јеромонаси и црквењаци наведени после Теодосија што сведочи о врло угледном положају који му је припадао у манастиру. Занимљиво је да поред највиших функционера, испред Теодосија наведен је само једини не-функционар Матеј. То је нека врло занимљива личност о којој немамо података у српским историским изворима али која је имала врло велики углед и, вероватно, играла неку важну улогу у дипломатским српско-византиским односима у доба Стефана Дечанског. Његово је име споменуто у више грчких аката где је Матеј заступао Хиландар пред византиским властима, а сачуване су и византиске царске повеље издане баш том Матеју о поклону за њега неких села која је он доцније пред своју смрт поклатио манастиру. Цитирање његова имена и у нашем акту на једном од првих места показује да је и 1316 године овај Хиландарац претстављао неку врло уважену особу. Сви остали старци који су наведени испред Теодосија, познати су из више других аката и записа. Вредно је приметити и то да се у овом списку испред Теодосијева имена стоји епитет „кир“ који налазимо само још код игумана Никодима, баште Иасафа, Карејског старца Теодула и старца Симеона из Пирга.

Исто место према свим поменутиим старцима заузима старац поп Теодосије и у следећем списку из 1318—1321 године. Разлика је само у томе што је место Никодима који је 1317 године постао архиепископ, дошао за игумана бивши велики економ Гервасије, па је Теодосије дошао непосредно иза старца Матеја. Значајно је да чак и нови велики економ Теофил није стављен на оно јерархиско место које је припадало његову претходнику, већ одмах иза старца Теодосија, чим је нарочито истакнут особити значај двојице стараца не-функционера, Матеја и Теодосија.

После тога налазимо јеромонаха кир-Теодосија забележеног у грчком хиландарском акту од 22 јануара 1327 г. Тај акт (очуван

у оригиналу) претставља докуменат о куповању три куће и поседа од породице покојног стратопедарха Печикопулоса. Његова удова, ћерка и три сина, с пристанком и на основу одлуке солунског архиепископа Јеремије и његова синода, продају своје имање „пречасном јеромонаху кир-Гервасију и катигуману часног царског манастира у Светој Гори, посвећеног пречистој Владичици нашој Приснодеви и Богородици и названог Хиландар, преблагочастивим јеромонасима ове обитељи кир-Симону, кир-Матеју, кир-Теодосију и кир-Арсенију, препоштованом монаху и великом економу кир-Јефрему, другом благочастивом јеромонаху кир-Герасиму и свој другој браћи, а по вама — и тој вашој светој обитељи“.<sup>1)</sup> Првих пет наведених хиландарских стараца исти су као и прваци у списковима братских сабора из 1316 и 1318—1321. Велики економ Јефрем такође је познат из првог списка, где је споменут као параиконом. Очеvidно, дошао је на место великог економа после Теофила,<sup>2)</sup> Гервасијевог наследника. Значајно је да је и овде овај високи функционер, иако није јеромонах, већ обичан монах, наведен пре јеромонаха Герасима, али после „великих стараца“, међу које спада и Теодосије. Тиме се као и у ранијим списковима нарочито истиче особит положај старца Теодосија у манастиру. Значајан је овај спомен о Теодосију и у том погледу што се у овом акту он јавља као претставник манастира пред грчким властима, што свакако сведочи о добром познавању грчког језика, а према томе и о високом образовању овог јеромонаха.

Исте 1327 г. Теодосије је споменут и у једном српском акту. То је повеља краља Стефана Дечанског од 5 септембра 1327 г. са пресудом поводом спора између Хиландара и синова тепчије Хрдомила због међе у селу Косорићима. Овај је акт врло интересант са правног гледишта, у првом реду за историју судског поступка, пошто се у њему наводи обичај одређивања међе помоћу 12 стариника жупљана. За нас је нарочито интересант по својим просопографским подацима. Повеља прича како „приде краљевству ми вьсечьстни игоумнь Светые Гори Авона, прѣсветы Богородице хиландарьские кир Гервасије на соудь прѣдь краљевство ми.“ После препирке странака и одлуке о одређивању међе помоћу стариника приказује се само одређивање међе на месту и наводе

<sup>1)</sup> Actes de Chil. I, бр. 112. (Визант. Врем. XVII, 1911, Приложено стр. 230—235).

<sup>2)</sup> Као велики економ Јефрем је споменут у грчком хиландарском акту 1323 г., затим 1326 и 1327 (Actes de Chil. I, бр. 88, 106 и 112).

се имена сведока, а затим се каже да су се после тога игуман с приставом вратили краљу и изјавили да је игуман после одређивања међе пристао да тепчијиним синовима остави један део њихова бившег имања „да се похране докле не хотѣне збороу хиландарскому.“ Кад је питање косорићке међе било завршено „и тоу говори игоумнь Гервасије и доуховныхь краљевства ми баша пирга морског кур Теодосије и старьци краљевству ми о мегахь метоха Кроушевьског и забѣль що имаю“ (пошто се тај налазио близу Косоричког метоха). Кад су они поднели краљу Милутинову хрисовуљу, Дечански је, на исти начин као и раније, послао челника Градислава са стариницима да „утешу међу.“ После саопштења о учињеном послу долази короборација и санкција (духовна и материјална). Испод краљевског потписа налази се белешка о томе да је повељу писао Ранко логотет у Сврчину 5 септембра 6836 г.<sup>1)</sup>

Значајно је да у тој судској расправи пред краљем игуман Гервасије заступа манастир заједно са старцима и да је од свих тих стараца наведен по имену само Теодосије. Један грчки акт светогорског сабора из 1322 године о пресуди парнице коју је Хиландар водио с Есфигменом због места Κάκκοу Ῥόσσοζ сведочи да су се у таквим случајевима претставници манастира бирали од најугледнијих стараца. Тада су Хиландар заступали „пречасна господа“ јеромонаси Арсеније, Јосиф и Теодул (башта и оба старца у Ђелијама у Кареји и у морском пиргу), за које акт каже да су то „одабрани мужи, јеромонаси и духовници, који су остарили на Гори“.<sup>2)</sup> Очеvidно је да су и 1327 године заједно с игуманом дошли на краљевски суд најодличнији старци. Зашто је од њих наведен по имену само Теодосије? То се објашњава његовим тадашњим положајем у манастиру. Повеља га назива краљевским духовником и баштом у пиргу на мору. Више других аката сведочи да су ова два звања била спојена, тј. да је настојник пирга постајао и краљевским духовником. Његов је ранг у манастирској јерархији био одређен Милутиновом повељом пиргу Хрусији од 1309—1316 године, где стоји да ће старац у пиргу бити „први по игоуменѣ и по баци“.<sup>3)</sup> Према томе, цитирање Теодосијева имена у повељи Дечанског сведочи да у овом случају манастирски башта није био присутан на суду и да је Теодосије, као старац у пиргу, био најстарији од свих осталих присутних Хилан-

<sup>1)</sup> Actes de Chil. II, бр. 23, стр. 449—451; Зак. Спом. 397—398.

<sup>2)</sup> Actes de Chil. I, бр. 77, стр. 169.

<sup>3)</sup> Зак. Спом. 481. Исто је потврђено повељом 1318 г.: Зак. Сп. 483.

дараца. Тешко је веровати да би овај Теодосије башта био неко други него онај поп Теодосије из спискова 1316 и 1318—1321 г. На тако висок положај, као што је био положај старца у морском пиргу, није могло да буде изабрано неко лице које се не би истицало раније. Међутим, сем једног Теодосија вагенара, најнижег функционера који је на последњем месту споменут у списку 1318—1321 г. и који није могао у тако кратком времену да дође на један од највиших положаја, имамо податке само о старцу Теодосију који је до тада био цитиран баш међу највишим старцима, и то, како у списковима братског сабора, тако и у акту од јануара 1327 године.

Кад је Теодосије могао бити постављен за старца у морском пиргу? Вероватно, то се десило баш у току 1327 године, пошто је у јануару исте године још живео старац Симеон који је цео свој живот провео у пиргу, где га је поставио Милутин. Као што и старац Матеј, Симеон је био нека врло утицајна личност: о томе говоре и српске краљевске повеље издане у његову корист, и византиске царске хрисовуље о поклону њему имања, па и сам његов положај заповедника у важној стратегској тачци какву је претстављао Милутинов пирг на мору. Јављање Симеоново пред грчким властима поводом питања о куповању Печикопулосове земље сведочи да је у то доба он још био способан за пословне ствари, те не бисмо имали разлога за претпоставку да је пре тога био смењен са положаја старца у пиргу. Па и цитирање његовог имена непосредно после игумана у јануарском акту потврђује да је баш он заузимао у то време дужност „старца пиржаног“. Вероватно, он је остао на том положају до смрти. То се морало десити ускоро после јануара 1327 г., јер цела процедура судског поступка описаног у акту од 5 септембра — три доласка код краља и два путовања на место ради одређивања међе — није могла да се обави у току неколико дана, већ је, вероватно, трајала који месец, па би према томе и Теодосије могао да постане настојником пирга још у првој половини 1327 г.

Теодосије није остао дуго на овом положају. У августу 1329 год. налазимо на овом месту монаха Јосифа,<sup>1)</sup> који је остао на истом положају најмање до 1332 г., пошто га тако наводи списак братског сабора из те године. У овом списку налазимо још једном и попа Теодосија. Он је опет наведен међу највишим старцима, те не бисмо могли претпоставити да се овде ради

<sup>1)</sup> Actes de Chil. I, бр. 119, стр. 250.

о неком другом калуђеру истог имена. Теодосије долази на шестом јерархиском месту после игумана Гервасија, великог економа Јосифа, јеклисијарха Саве (будућег игумана и српског патријарха), попа Матеја и старца у пиргу Јосифа. Занимљиво је да и овде Теодосије не врши никакву административну функцију. Вероватно, кратки покушај из 1327 године показао је да бриге спојене с управним дужностима нису одговарале карактеру књижевника. Значајно је и то што се баш у то доба десила јерархиска деградација „пиржаног старца“, јер старац Јосиф стоји у списку не само после великог економа, већ и после еклисијарха, па и попа Матеја.

Изгледа да се последњи пут старац Теодосије помиње у акту игумана Саве из 1348 године о адрфатима за башту Андонија. Не може бити сумње да се овде говори баш о том старцу Теодосију који се заједно са старцем Матејем наводи у претходним списковима братског сабора међу највишим хиландарским старцима и који је 1327 године управљао пиргом на мору. Акт говори о заслугама баште Андонија за манастир, у првом реду за управљање хиландарским пиргом на мору, где га је братство поставило по жељи цара Душана (вероватно после старца Јосифа). Са обзиром на његову велику старост и изнемоглост, братски га сабор ослобођава од те дужности и допушта му да подигне за себе засебну „ћелијицу“ код пирга, где ће живети до смрти, а поред тога одређује да му се „даје по закону како башти Теодосију и попу Матеју и првим старцем првјде них бившим, за годину како су први узаконили“ потпуно издржавање из манастира. Из тога видимо да су у то доба старци Матеј и Теодосије још живели у манастиру на потпуном издржавању, али већ нису суделовали у пословном животу манастира. У списку братског сабора који је цитиран у истом акту, оба ова старца већ нису наведени: ниједног Теодосија уопште нема у списку од 26 лица, а поп Матеј који је цитиран на 9 месту између сасвим нових људи, не може да буде старац Матеј, већ неки други млађи монах истог имена, кога налазимо доцније у неким актима. Да је Теодосије у то време био велики старац не само по положају, већ и по годинама, сведочи и његова титула — башта — коју је добио после 1332 године. Ова дужност манастирског духовника, која је претстављала највећу част и доводила њеног носиоца на прво место иза игумана, давала се (и сада се даје) најстаријим и најiskusнијим јеромонасима који уживају опште поштовање због свога испосничког живота. Овај податак сведочи да је братство

високо ценило старца Теодосија и схватало прави значај овог скромног талента који се целог живота задовољавао положајем обичног јеромонаха, пуштајући испред себе на истакнуте црквено-административне и политичке положаје своје савременике практичнијег духа, као што су били Данило, Никодим, Калиник, Теодул, Гервасије, Симеон, Никола, Сава, Јефрем и други који су обилазили Теодосија, пењући се преко места еклесијарха и економа до игуманске, епископске па и патријаршиске части. Као књижевник Теодосије је стекао признање још за живота: из 1336 године сачуван је датирани податак о томе да је старац Теодул у Карејској ћелији преписао Теодосијево Житије св. Саве.

Изгледа да су поменути велики Хиландарци из прве половине XIV века учинили своја имена популарним у манастиру, јер у списковима из друге половине истог и из почетка XV века налазимо неколико Никодима, Гервасија, Теодула, Матеја и Теодосија. Ниједан од њих не би се могао идентификовати с поменутиим старцима претходног доба. Тако на пр. у списку из седмог деценија XIV века налазимо Теодосија еклесијарха, три Теодосија попа, једног Теодосија дијака, Теодосија игуменарха и Теодосија вагенара. Дужности и положаји ових монаха отстрањују сваку могућност да у њима тражимо бившег старца и манастирског башту који је умро, вероватно, ускоро после 1348 године, кад је последњи пут споменут у својству заслужног манастирског пензионера. Ако је Теодосије, заиста, дошао у манастир пре 1292 године (а то би требало претпоставити не само према податку о утисцима из Жиче, већ и по томе што се позива на људе који су познавали св. Саву), онда би њему 1316 године, кад је први пут назван попом и старцем, требало да буде најмање око 40 година, а вероватно и више. У том случају 1348 године Теодосију би било између 70 и 80 година.

Таква старост у Светој Гори и сада није реткост, па би се у наведеним хронолошким границама лепо дали средити сви сачувани подаци о старцу Теодосију, с врло великом вероватношћу о његовој идентификацији с аутором Савине биографије. Али у том случају морамо напустити хипотезу о идентификовању мниха Теодосија са спаном Теодором, калиграфом, који је 1263 године преписао Шестоднев Јована Егзарха и који је, према домишљању Костићевом, био ученик Доментијанов.

Владимир Мошин

## Мешање речи

1) *бўѡаѡи* (= лупати) = *бўбаѡи* (= бубњати) + *лўѡаѡи*; *бўѡнуѡи* = *бўбнуѡи* + *лўѡнуѡи*; *бўѡиѡи* = *бўбнуѡи* + *лўѡиѡи*.

2) *бурлїкаѡи* („plakati ričući“, Rj.<sup>1</sup>) = *бўчаѡи*, *бўкаѡи* + *урлїкаѡи*. Даничић каже: „Postaћem će biti od tur. *burumlak*, *previjati se od bola*, pa se to znaћеne promijenilo onako kao u *kriviti se*, koje osim pravog znaћеna znaчи i *rikati kao goveće*“ (Rj. I 741). Кад би се узело да ова реч има везе са споменутом турском, требало би је протумачити као *burumlak* + *урлїкаѡи*.

3) *вѡднуѡи* (= видети) = *вїдеѡи* + *лѡднуѡи*.

4) *гвїриѡи* (= „upirati oči u što“, „čitav dan gviri u kńigu“, Rj. III 521) = *гверѡи* + *гњїриѡи*. Будмани каже да „može biti srodno s *gverok*“ (Rj. III 521).

Можда је и гњїрити („vidi *gviriti* i *ńiriti*; Rj. III 228) постало од *гвирѡи*, *лѡдаѡи* + *њирѡи*, али је питање да ли је *њирѡи* старије него *гњирѡи*. Маретић у Rj. VIII 283 каже за *њирѡи*: „isto što *ghiriti*, od чеga је i postalo (na početku је otpalo g)“, а у *Gramatici* (стр. 57) каже да није јасно г, „у *ghiriti* pored *ńiriti*“.

5) *глїмбаѡи* (= гамбати, „hoditi teturajući“) = *лїбаѡи* („hoditi, gaziti po glibu“, Rj. III 196) + *гѡмбаѡи*, тј. ходити по глибу гамбајући („Jedva kroz ovo blato *glimbam*“, Rj. III 197).

6) *гмеждїѡи* (= гњечити) = *гњечїѡи* + *междїѡи*. „Glagolu *mežditi* nema potvrde“ (Rj. III 213), али постоје именице *междѡнїк* и *междѡнїк*. Даничић наводећи реч *межа* и др. каже: „može biti da ovamo ide u znaћenjju gnječiti s pridjevenim sprijeda (još nepoznatim) g: *gměžditi*, *gmežděnik*, i bez g *mežděnik*“. (Kor. 169). Маретић у Rj. VI 639 каже да је глагол *междїѡи* „postao od

<sup>1</sup>) *Rječnik Jugosl. Akad.* Из овог и из Вукова речника (=С. Рј.) узете су речи о којима се говори у овом раду; за неколико речи које нису узете из тих речника казаће се где се говоре.

*mežditi* primivši (s neznana razloga) na početku *g*“, a у Gramatici (стр. 57): „Nije jasno *g* и *gmeždenik* pored *meždenik*“.

7) *гњечити* = *гњестити* + *мечити* (= гњечити). Будмани у Rj. III 221 каже: „Ili je srodno korijenu glagola *gñesti* ili je osnova *gñec* sama onomatopeja“. Бернекер (као и Даничић, Кор. 68) ставља гњечити под *gneto*, *gnesti* (*Sl. Wört.* 311), али не тумачи одакле овој речи *чи*.

8) *издрѣљити* (очи) = *издрѣжити* (бр. 83) + *избўљити*, *избѣљити*.

9) *кљдштриити* (говори се у Дубр.; у Боки Кор. *кдштриити* са истим значењем) = *кљдсшити* (činiti da ko bude *kjast*, Rj. V 94) + *кашштриити* (у значењу: сећи гране на дрвету; венец. *castràr* у сличном значењу).

10) *љдйити* („ударити jako“. „Riječ je onomatopejska“, Rj. VI 265) = *љўснути* (= ударити koga, Rj. VI 321) + *ћдйити* (= ударити). Ова реч могла је постати и од *љдснутити* + *љўйити*. Истина, у речницима се не каже да *љоснутити* има значење *ударити*, али по С. Рј. *љўснути* и *љдснутити* имају исто значење, а по Рј. *љуснутити* има значење *ударити*, из чега се може закључити да вероватно и *љоснутити* има таково значење поред значења „*pasti s bukom*“, које имају оба глагола. Даничић наводећи речи: лопата, лопар и др. каже: „може бити да овато иде и значењу *ударати*, са *dodanim j glasu l: ljd̂piti*“ (Кор. 176).

11) *набраскаити* (= намрскати) = *набраити* (= паčинити nabore) + *намрскаити* (= *набраити*).

12) *надундўриити се* (= наиједити се. Говори се у Лепет. Б. Кот) = *надуити се* („и prenesenom smislu, обично о oholosti, rijetko о rditosti ili о другом чему“, Rj. VII 310) + *дўриити се* (= срдити се).

13) *нунинаити* (= спавати) = *нуниити* + *ниंनाити* (= спавати); биће и *нуंनाити* (= љуљати) = *ниंनाити* + *љўљаити*, а *нуниити* = *ниниити* + *љўљаити* (настали као речи под бр. 46—76 и 90—95).

14) *одјездриити* = *одјездити* „*jezdeci otici*“, Rj. VIII 604) + *одједриити* „*jedreci otici*“, Rj. VIII 599; у Вукову рј.: *одједриити*, *одјездити*. Све три речи употребљавају се у Дубровнику у значењу *ошћушовати*. *Одјездити* је добило значење *ошћушовати* онде где се најчешће путовало коњем, а *одједриити* у приморју, где се најчешће путовало једрилицом. У Дубровнику се укрштају говори једних и других, па се то укрштање види и у овој речи.

15) *очерѣушати* (= очепушати) = *очерўшати* + *очейушати* (= очупати, очерупати).

16) *пашшриити се* [= журити се, старати се; „isto što *paštiti se* (s nejasnim -r-)“] = *пдшшриити се* + *журиити се*, *прешшриити*; *стараити се*.

17) *сшровалиити* = *сшройдшшриити* + *свдалиити*. Даничић мисли да је ова реч постала од кор. „*staru od star*“ (Кор. 277); не каже одакле даље слогови у овој речи.

18) *шўшнуити* (= тутнути 2) = *шўснуити*, *шўшнуити* + *ћўшнуити*.

19) *ћдйити* (= ударити) = *ћдскаити се* („и šali jedno drugo *udariti*“, Rj. II 142), *ћдхаити се* („бити се мало“, С. Рј. 786), *ћдхнуити се*, *ћдшек* (= „*udarac*, tur. *kötek*, *batina*“, Rj. II 143) + *љўйити*.

20) *урлікаити* = *урлаити* + *рликаити*, *викаити*; од мешања истих речи на други начин постало је и *урлакаити*.

21) *фйшати* (= хитати) = *фдшати* (= хватати) + *хйшати* (= хватати). Могло би се претпоставити да је ова реч постала преко \**хвишати*, али би и њу требало протумачити контаминацијом *хвдшати* + *хйшати*.

22) *цубаити се* = *цўљаити се*, *цўцаити* („od tal. *coco*“, Rj. I 857) + *зйбаити*. Даничић у Rj. I 856 каже да је *цубаити се* „*postaća tamna*, може бити istoga kojega i *cebat*“; за *цѣбаити* каже да „*može biti od tal. cimbellare, padati*“!

23) *цўљаити* = *цўцаити* (= љуљати) + *љўљаити*. Даничић у Rj. I 857 постање речи *цўљаити* изводи из тал. *cullare*!

24) *цўцаити* (= куцати) = *цўкаити* („*vidi kucati*, од чега је i *postalo premjestivši glasove*“, Rj. I 858) + *кўцаити*. Даничић каже да је глагол *цўцаити* постао на тај начин што је глаголу *цўкаити* „*promiješeno k na c kao u dem*“ (Rj. I 857).

25) *чаврљаити* = *чаварйјаити* (= бунцати; венец. *zavariar*) + *брбљаити*. Даничић у Rj. I 918 каже да је *чаврљаити* „*postaćem od glagola koji sam ne dolazi a glasio bi čavati*“. Маретић мисли да је *рљ* особити наставак у овој речи (Gram. 346).

26) *шврљаити* = *шевѣљити* + *врљаити*. Даничић мисли да је ова реч постала од кор. *sa* и *var* (Кор. 211, 195).

27) *шеврдаити* = *шевѣљити* (= врдати) + *врдаити*.

28) *Шврндаити* („по кући којешта преметати и тражити“) = *шврљаити* („по кући којешта радити“), *шевѣљити* + *врдаити*, *врндаити*, у којој се речи могло осећати значење окретања (из којег се и развило значење речи *врндаити*) као у речи *врндўљи* (= „самотвори точкови као воденично камење, или кола у таковијех точкова“, С. Рј. 79).

29) *бисшйјерна* (= бунар, убао) = *бўнар*, *ўбао* + тал. *cisterna*. На овај начин могло је постати и *брсшйјерна* (Столив, Бока Кот.),



52) *очегрљати* (= огрепсти) = *очегрљати* (= огрепсти) + *дигрейсти*.

53) *паштраћи* „као радити (*штровати*), handeln, ago: ја тијем (н.п. чохом) не *паштрам*; он с њиме нешто патрга“. (С. Рј. 507). = *фаштраћи* (тал. *faticare*) + *штровати*; са заменом *ф* са *п* (у Дубр. *паштржни* или *фаштржни дан* = радни дан).

54) *разурити* = *раздрити* + *сурвати*, *дбурвати*, *разрушити*. Даничић каже за реч *разурити*: „gdje gdje se govori i u mjesto o (može biti pometnjom): razuriti, razurati“ (Ког. 13); *разурити* још боље показује везу са *сурвати*, јер је прешао и у глаг. врсту у коју снада *сурвати*.

55) *удуречити се* (= укочити се; „у Боци“, С. Рј. 795) = *уко-речити се* (= укочити се; у Лепет. Б. Кот.) + *индурити се* (Лепет.; тал. *indurire*).

56) *фрфрљати* (= брбљати) = старосл. *фѣфлати*, *фѣфлати* (у Дубровнику и Боки *фѣфлати* = рђаво чељаде које свашта брбље; *фѣфлати* = којешта брбљати) + *брбљати*, *мрмљати*.

57) *черујати* („као *čupati* на *sitno*, *osobito pernato* или *kosmato*“) = *чујати* + *перујати*.

58) *мусроманин*, *мусроман* (= мусломан) = *мусломан* + *Турчин*. Ова два појма се у народу мешају; осим тога ове две речи су се често једна поред друге изговарале; у С. Рј. пример поред речи *мусломан*: На Бошњаке Турке *мусломане*.

59) *Пакаршија* (= патријаршија) = *пашријаршија* + *Пећ*. Ово је могло настати и на тај начин што се изгубило *ри* у средини речи, али у том случају мора се претпоставити и претварање *шј* у *ћ*. Да је узрок скраћивања ове речи била сама њена гласовна структура, био би се пре добио облик \*патијаршија (где се могло изгубити *р* због *р* у следећем слогу), или \*патаршија (где се могло изгубити *риј* због следеће сличне групе гласова *ришј*). Највероватније је да је главни узрок њена преиначавања стално довођење у везу речи *пашријаршија* са речју *Пећ*, које се види и из примера поред ове речи у С. Рј. 507: „Саградише високе Дечане, *Пакаршију* више Пећи равне“.

60) *провизур* = *прѡвизур* (*provisore*) + вен. *proveditor*, или је *провизур* нар. етимологија према *прѡвѣѣти* (тал. *provvedere*), од које је речи и добила акценат *прѡвизур* (ако је тачно забележен у С. Рј.), јер би иначе морало гласити *прѡвизур* према талијанском акценту ове речи.

61) *Скашар* = *Скадар* + *Кашор*. „Ој *Скашаре*, мој бијели граде“ (С. Рј. 707). Вук мисли да „неће бити *Скадар*, него *Кашор*, *Cattaro*“.

62) *стабљика* (= стабљика = бадрљица) = *стабљика* + *бадрљица*. Даничић ову реч ставља поред речи *стабљика* (Ког. 274), али не каже одакле у њој *д*.

63) *шѡла*, *шѡла* = тал. *sciara* + *шѡл*, *шѡл* (*sciallo*).

64) *ваздакадњи* = *ваздашњи* + *свѡкад*.

65) *дубок* = *дубок* + *висок*. Појмови *дубок* и *висок* блиски су: они означају исти правац гледан из различитих тачака; на пр. ономе који стоји на дну дубока бунара и спрема се да се почне пењати навише чини се да је бунар висок, а ономе који је на његову врху чини се да је дубок. Тако се и за реке када набујају рече да је вода порасла и да је толико и толико *висока*. На сличан је начин постала и реч *уз* (Марет. Gram. 66). Да се овде ради о мешању појмова показује то што се ова реч понекад узимље „и значећу приједлога *niz*“ (Рј. VIII 271). Појмови *уз* и *низ* могли су се лако помешати: они показују противне смерове, али у истој правцу. Што је једноме узбрдица, другојме је низбрдица.

66) *црномањаст* = *црномас* („*crne masti*, срп, Рј. I 846) + *црњашан*, *црњакан*. Овим мешањем добио се наставак *аст*, који је придеву *црномас* дао умањено значење, а избегла се какофонија која би настала у речи \**црномас-аст*.

67) *баврљати* (= „*ići* које куда“, Рј. 212) = *бавити* (= боравити, Рј. I 212) + *врљати*. Даничић мисли да је ова реч турског порекла (*warylmak*), али у исто доба сумња да би се могло „*misлити*, да је постањем од *baviti* (као *čepřati* од *čupati*), тако да би углавном значило: *biti* sad ovdje sad ondje“ (Рј. I 212). Овако значење реч *бавити* могла је добити кад се спојила с речју *врљати*: бавећи се негде врљати, или: проводити живот („*baviti život*“, Рј. I 212) у врљању.

68) *бѣљити се* = *бѣжити се* + *буљити* (очи), тј. бечити се и буљити очи у исто време. Даничић ову реч доводи у везу са „*bio*, *bijela*, preko supst. *beļa*“ (Рј. I 230).

69) *врѡчити се* („као *ponositi се*, или *kućositi се*“, С. Рј. 79) = *врѡјети се*, *врѡкати се* + *кѡчити се*.

70) *њѡвити* = *њѣчити* + *дѡвити*. Значење је речи *њѡвити*: „*přitiskivati* tako da objekat postane mekši — isporedi *mečiti*“, затим значење „*daviti, klati*“, (Рј. III 221). Пошто су се помешале

речи *гњечити* и *давити*, није чудо да се речју која је из њих постала означаје и један и други појам. Ова су два појма блиска и често су долазила у везу, што се види и из примера: „Druge gñeće i dave“, (Rj. III 222). Мало помало су се та значења сасвим помешала, а затим се развило и значење „иорсе муčiti“, (Rj. II 221).

71) *гдџнути*, („malo ogrepsti“) = *грејити* + *ждџнути*, *бдџнути*. Будмани каже: Nejasna постања: јатачно је deminutivni глагол, i postaje nastavkvom c, može biti od korijena grab глагола *grabiti*“ (Rj. III 359).

72) *гүшићи* = *гүша* + *дүшићи*. Будмани каже да „postaje od 1. guša prema dušiti“, (Rj. III 515), али с истим правом могло би се рећи да је постао од *душићи* према *гуша*; још већим, јер је превладао акценат речи *душићи*, иначе би се очекивао акценат као у *күћа күћићи*.

73) *дѣпати* (= ударати) = *дѣпати* (goniti коћа говорећи *де*, шта га *дечеш*, удри га батином“, Rj. II 333) + *лүпати*, јер се често догађа да се коњу говори *де* и да га се лупа у исто време. У Лепет. Б. Кот. и глаголи *дѣпати дѣкам*, *надѣпати*, *издѣпати* добили су из истог разлога значење *лүпати*. Будмани каже: „korijen *dep* biće паћиен по glasu što postaje od ударca“.

74) *дерѣчићи се* (= дерати се; у Дубр.) = *дѣрати се* + *бѣчићи се*.

75) *зргүкљати се* = *зрчићи се* + *гүка*, *згүчићи се* („савити се у гүку“, С. Рј. 215); По С. Рј. 214 изгледа да је ова реч нарочито склопљена за загонетку: „Гргур, мргур зргрукљала ти се цријева докле не угонеташ“ (С. Рј. 214); *ља* је добила према глаголима: *замошүлати*, *зайѣшлати* који имају слично значење. У овој речи, чије значење није назначено у С. Рј., сажет је израз: *зрчићи се*, *згүчићи се* у *гүку*. Да *зргукљати се* значи *зрчићи се*, види се и из ове исте загонетке казане мало друкчијим речима: „Грч па грч, згрчила ти се душа, ако ми не одгоненуо“. У речи *гргур* крију се речи *грбав* и *гурав*; ту је савијено гвожђе из којег су направљене карике верига претстављено као да је *грбаво*, *гураво*; ове речи крију се и у придеву *гргурав*: *гргураве* (коврчасте) косе завијене су те претстављају *грбаве*, *гураве*, тј. криве линије. Тако је и срп, зато што је свинут, у загонечи „*Гураво* прасе све поље опасе“ (С. Рј. 112) упоређен са гуравом свињом. *Мргур* је у загонечи „Гргур мргур“ постало од *мрк* + *гурав*, *гргур*, јер су вериге над ватром мрке, црне од чађе. Према томе *гргур*, *мргур* значи *мрки*, *гурави гргур*; *гргур* се може схватити и као мушко име *Гргур*; онај који је измислио ову језичку, етимолошку загонетку,

вероватно је и мислио на то име дајући му значење: грбав и гурав; тако су у речима *гргур*, *мргур* вериге упоређене са мрким и грбавим човеком (Гргуром). И у реченици „зргрукљала ти се цријева“ налази се слика верига; оне се ту успоређују са згрченим цревима.

76) *издрѣчићи се* (= „gazvikati se, izdrijeti se“) = *издријећи се*, *издѣрати се*, *дрѣчати* + *избѣчићи се*, или је постало од *издрѣчићи* (н. п. очи) + *избѣчићи* као у примерима под бр. 46–66; од овога је према *избѣчићи* направљено *издрѣчићи* (очи).

77) *изнеморити се* (= изнемоћи) = *изнемоћи* + *уморити се*. Даничић ставља ову реч поред *уморити* (Кор. 160), али не казује одакле у њој *не*, које јој не дава обрнуто значење као другим речима (тако и *незграман*, 95).

78) *искобѣлићи* (очи, „vidi iskobečiti“, Rj. III 886) = *исколачићи*, *искобѣчићи* (очи) + *избѣлићи*, или је постало од *искобѣчићи* + *избулићи* као у примерима 46–66.

79) *искобѣчићи* (очи, „vidi izbečiti“, Rj. III 886) = *исколѣчићи* + *избѣчићи*. Овакав постанак ове речи вероватан је и због тога што не постоји *кобѣчићи*. У Рј. је овај глагол протумачен као *из-кобѣчићи*.

80) *искојрѣпати се* (из чега) = *искојпати се* + *врѣпати се*, тј. ископати се из нечега врѣпајући се; тек од овог тренутног глагола направљен је трајан *којрѣпати се* са значењем: врѣпати се копајући ногама, и рукама (тако је на пр. постао од свршеног трајни глагол у познатом примеру *пенѣпати* од *сјенѣпати*, тал. *spendere*, који је у нашем језику схваћен као *с-пенѣпати*). Будмани каже за *којрѣпати се* да је можда „stodno s koparati“ (Rj. V 309), али за *којарѣпати се* да је непозната постања, а не доводи га у везу са глаголом *којати* од којег је постао као што је *цршѣрати* постао од *цршати*.

81) *којрѣпати се* (= копрѣпати се) = *којрѣпати се* + *врѣпати се*. *Искојрѣпати се* (из нечега) изведено је из *којрѣпати се* или је самостално постало од *искојрѣпати се*, *искојпати се* (из нечега) + *врѣпати се*, тј. ископати се из нечега врѣпајући. *Исковрѣпати се* (из нечега; Лепет. Б. Кот.) = *искојпати се*, *искојѣпати се* (из дуга, потребе, Rj. III 890), *искојрѣпати се* (из нечега) + *врѣпати се*, заправо: ископати се из нечега врѣпањем. У Боки постоји и реч *којрѣпати* (на пр. ногом) направљена од *којати* (ударати ногом по земљи“, Rj. V 295) + *врѣпати*, тј. копати ногом врѣпајући тамо амо.

82) *намрѣксити се* на кога (= намргодити се) = *намргодити се*, *намркнути се*, *намршити се* + *окдсити се* на кога.

83) *шалабукаши* (= лупати) = *шаламбас* + *букаши*, тј. лупањем правити такову буку као да се удара у таламбас. У *шарлабукаши* уметнуто је ради ономатопеје *p*, добивено мешањем са *арлаши*, *вардаши*, *лармаши* и другим речима за исказивање јачих или слабијих шумова: *брујаши*, *урлаши*, *урликаши*, *грмјеши* итд. у којима се налази глас *p*.

84) *шрзмаши се* (= „отимати се око шта“, С. Рј. 772) = *шрзашти се* + *дшимаши се*.

85) *чейрљашти* (= чепкати „su čim je i postala jednoga“, Рј. I 942) = *чейашти* + *врљашти*, тј. чепкати врљајући тамо амо. Даничић каже да је „*čeprlati* od *čepati*“, (Рј. I 942), али не тумачи одакле *рља* у овој речи.

86) *гуја* = *гушшѐр* + *змија* (Лепет. змија). Такво име могла је најпре добити змија која је по нечему потсећала на гуштера, а можда се та сличност оснива на народном веровању да змија има ноге („Крије као *гуја* ноге“ С. Рј. 111). Такова змија замишљена са ногама сличила би гуштеру. Можда није сасвим случајно што Вук ово народно веровање износи код речи *гуја*, а не код *змија*. Тумачећи ову реч Будмани каже да „*bi moglo biti hup. gušter*“ (Рј. III 495), али да је хипокористик од *гушшѐр*, ова би реч била мушкога рода, а у јужним крајевима имала би наставак *jo*. Није вероватно ни да је постала од *гушшѐрица*: хипокористик од *гушшѐрица* требало би да означаје гуштерицу, а не змију, тим пре што је змија опасна, а гуштерица није („Кога је змија клала и од гуштерица га је страх“); ублажујући појам змије хипокористичким обликом речи могло би се некако доћи до појма гуштерице, али ублажујући појам гуштерице не може се никако доћи до појма змије, коју народ зове и *непоменица* и *поганица*; због истог разлога не може ова реч бити ни „*hup. gusjenica*“ (Рј. III 495). Глиста се могла назвати *гуја* зато што по облику сличи на малу змију.

87) *млаквa* („вода или бара, која се зими не смрзава“, С. Рј. 376) = *млака* + *лџква*. Могло би се мислити да је реч *млаквa* постала од *млака* („као слатина, гдје вода пишти из земље“, С. Рј. 376) + *локвa*, али би се у том случају у овој речи очекивао акценат њ, јер обадве речи имају такав акценат; стога ће пре бити *млака* (одр. прид. жен. рода) + *локвa*, јер таква вода зими изгледа млака; ова се реч могла направити или на тај начин што је у реч *млака* ушао глас *v* из речи *локвa*, или што се почетак речи *млака* спојио са свршетком речи *локвa*. Али она би се могла схватити

и као сложеница, иако у сложеницама нијесу познати случајеви отпадања почетног слога другог саставног дела речи као што би овде био случај. Испадање два слога могло се извршити и због тога што сличност слогова *ла* и *ка* са слоговима *ло* и *ква* може дати повода за њихово губљење дисимилацијом [тал. do(ma-pi)mattina], а реч *мџиква* („А. Реци ми у један пут тиква и мотиква. Б. Мотиква“. С. Рј. 382) показује нам да се по народном језичком осећању у оваком случају могу речи овако саставити.

88) *мукољ* („*biška* која се зове и *kukoľ*“) = *мука* + *кукољ*. Маретић у Рј. VII 145 говори о значењу ове речи, али не говори о њеној постању. Међутим постање ове речи контаминацијом речи *кукољ* и *мука* објашњава и њено значење; то је мука која је постала од кукоља. Маретићево мишљење да је Микаља можда криво схватио значење речи *мукољ* могло би бити тачно, али с обзиром на блискост појмова кукоља и муке која се од њега добива није нимало чудно ако је ова реч означавала и кукољ.

89) *шаландара* („женско које свашта говори“, С. Рј. 753) = *шаламбас* + *ландараши* (ландати језиком, брбљати); овде се успоређује говор са лупањем у бубањ; слично у С. Рј. 347: „лупати којешта, тј. говорити“, затим глагол *бубњаши* („ударати у бубањ. — 2) бубњају људи, тј. говоре којешта јавно“ С. Рј. 47). Именица *шаландара* настала је као *лабара* од *лабарашти* („govoriti mnogo i bezobrazno“ Рј. V 859).

90) *главрњашти* („виде врљати“ С. Рј. 90, „*vidi glavinati*“ Рј. III 185) = *главињашти* („*hoditi* тамо амо без посла, тумарати“ Рј. III 180) + *врљашти*. Даничић ставља ову реч међу речи изведене из *глава*, али не каже одакле јој *рњ*. Маретић то сматра као наставак „*ispred* infinitivnog -ati“ (Gram. 346).

91) *коврљашти* (= ваљати, котрљати) = *кошрљашти* + *вршјеши*. Да је *коврљашти* постало на други начин него *исковрљашти се* (бр 81), види се по значењу ових речи. Будмани каже за *коврљашти*: „*Postaće nije jasno: kao da su se sastale osnove od kotrlati i vrtjeti, a vidi i kovrtac*“. (Рј. V 413). У низу других сличних случајева који су у овом раду наведени постање ове речи не изгледа нејасно.

Именица *ковршач* могла је постати од *кошшач* + *вршјеши*, јер ковртач (колутић „што се њиме листови од тијеста сијеку“ С. Рј. 291) има котач који се окреће кад се њиме ради. Али ова реч могла би да буде и сложеница *ко-вршач* као и речи *ко-вишлац*

(и *ковиш-лашти*), *кд-вршањ*, *за-коврнути* и сличне у другим словенским језицима (руски *кд-ворошъ* итд., Бернекер: *Sl. Wört.* 532), међу које иду и речи *кдврчасш*, „*korca se, kovrlja, kovrcan*“, Миклошић: *Vergl. gram.* II 157, 384, Даничић: *Korijeni* 31, 207, 202, 195); само, ово *ко* не би требало схватити као предлог *ко*, него као именицу *коло* којој је слог *ло* отпао у сложеној речи; ове речи претстављају нешто што се савија, врти у коло, па су настале на исти начин на који и речи; *кдловраш*, („*ono što vrti kolom ili ono na čemu se коло vrti*, Rj. V 216), *коловрашашти* („*radati sunovratice*“ Rj. V 217), руски *коло-ворошъ* итд. (Бернекер: *Sl. Wört.* 548); оваког је постања и *кдвршаљ* као и *коврца* (*коврш-ца*), која се од речи *кдвршањ* разликује само суфиксом; из *коврца* су се могле извести речи: *кдврцица* (= *коврц-ица*) и *кдврчишти*; према мишљењу наведеном у Rj. V 413 ове су речи постале од турског *quvrğyk*; са том турском речи могле би имати везе речи *коврцишти*, *коврцица*, али и њих би требало протумачити мешањем: *коврца*, *коврчишти* + *quvrğyk*. Међу ове речи могао би спадати и глагол *кобацашти се*, који се налази и у словеначком и малоруском (Бернек.: *Sl. Wört* 532); *кобацан* (од *кобацашти се*) био би мачак који се пребацује, скаче правећи кружне покрете својим телом, а тако и *коврцан* (Микл. *Vergl. gram.* II 473); *коврдин* (Rj. V 413) могао би значити свинуту мач: *коврш-* + турски *kürde* + *ин*; и у речима *коврдија* и *кдвље* („*трава која се савија*“, Бернек. *Sl. Wört.* 594) могао би почетни слог претстављати *коло*.

92) *кајрдашти* = *каскашти* + *ардјешти* (у значењу: говорити којешта). Тако је *лајрдаш* (говори се у Лепет. Б. Кот.) постало од *лабараш* у вези са овом речи. Помоћу глагола *ардјешти*, који је добио разна значења (у С. Рј. 583: *маришти*, *лежашти*) често се праве речи за потсмех као *зајрдјешти* („запрдио некакву кустуру за појас“, С. Рј. 199), где овај глагол замењује глагол задјести, („*нож за појас*“ С. Рј. 180) као што замењује глагол *пријасашти* у *пријрдјешти* („сабљу, мач“, С. Рј. 617); *разметнушти* у *расјрдјешти* („*распрде нам игру*“, С. Рј. 660); *забораван* у *зајрднуш*; *зајрдашти*, *зајшћивашти* у *зајрдивашти*, *зајрдивање*; *иддругнушти се*, *иддругивашти се* у *идшјрднушти се*, *идшјрдивашти*, из чега су изведене речи: *идшјрд*, *идшјрдач*, *идшјрдивање*, *идшјрдица*, *убишти* у *ујрдјешти* (= *убити*), за који глагол Вук каже: „у Србији се ово говори у шали, али у Далмацији и у Хрватској говори се баш од збиље“ (С. Рј. 811), што значи да се ту временом изгубило подругљиво значење; тако се могло изгубити подругљиво значење у још којем

случају. Даничић наводи ове речи под кор. „*spard*, од *spar*“, (Ког: 296); не каже да су направљене за потсмех. Овде спада и *зајркдашти се* („*као потрчати на кога*“, С. Рј. 199), реч која је постала од *ардјешти* + \**зајркењашти се* (од *зајркашти се* са наставком *ењ* који има и *дрекдашти се*, Марет.: *Gramatika*, стр. 345). Овако се и друге речи, ако су за то згодне, изврну на коју другу реч слична значења, да би се речи дало подругљиво значење. Глагол *клайшти* (= *клатати* = *брбљати*, Rj. V 34, 35), да би се његово значење успоредило са значењем споменутог глагола, добио је испред инфинитивног наставка *наставка рњ* наместо *наставка -ињ* (какав имају глаголи: *чамиднашти*, *илачиднашти* итд.; Марет. *Gramatika*, стр. 346), па се на тај начин добио глагол *клайрњашти* (= *клапати* = *тлапати*). *Пршљашти* је настало од везе споменутог глагола са *иешљашти*; *ардосија* („*res parum valens*“ С. Рј. 584) постало је од *пардосија* или од *ардосија* (*ingens*, С. Рј. 103) на исти начин. Овако је постала и реч *ардјелуснушти*, *ардјелуска* од мешања споменутог глагола са *иљјуснушти*, *иљјуска* (говори се у Боки и Дубровнику са значењем: *ћушишти*, *ћушка*) у којима се као и у *ардјекнушти* (*cadere cum crenitu*, С. Рј. 583; у Лепет. Б. Кот. *ардјцашти се* = *бацати се*) радња која се врши исказује карикираним звуком који та радња производи. Да се и у речима *арњашти се*, *арњичав*, *арњичашти се* (= *бацати се*) осећа исти корен показује употреба речи *арњиц*: „*кад се мазга расрди па се баца ногама: удрио му арњиц под реп*“ (С. Рј. 620). Међу ове речи спада и реч *идсир*, која је, како је Вук забележио у С. Рј. 100, постала од речи *исходар* од шале покраћене.

93) *чејркашти* = *чејкашти*, *чејашти* + *аршкашти*, тј. газећи ногама пршкати. Даничић каже да је *чејркашти* „*roštanem dem. od čerati*“ (Rj. I 942), али не објашњава одакле *р* у овој речи.

94) *дендјерек* [„у пјесми мјесто *дегенек* (vide батина 2): да му даде триста дендјерека] = *дегенек* („*tur. degenek*“, Rj. II 331; „*vide батина 2: ударили му педесет дегенека*“ С. Рј. 120) + *дјерашти* (= „*verbero, тући*“, С. Рј. 121).

95) *незграман* (= *незгроман* = „*golem i grdan*“ Rj. VIII 153) = *незграпан* + *грдморан*, *грдмордан*, *огроман*. Маретић каже: „*Na početku je riječ sa ne, a zgotan je isto što ogroman, samo što je na početku prijedlog s mjesto o; prema tome bi se očekivalo, da će nezgotan značiti: malen, sitan (tj. ne ogroman), али је значајње, као да није на почетку ne; isporodi nevreme*“ (Rj. VIII 152). Реч *незграман* (= *незграпан*) могла је постати од истих речи, само





## 1. Д-р Томислав Маретић

13. XII 1854 — 15. I 1938

Прошле, 1938 године, 15 јануара, преминуо је Т. Маретић после дугога и плоднога рада на књизи нашој. Познате су заслуге Маретићеве које ће ући и у историју наше науке и наше културе. Његова Граматика и стилистика хрватскога или српскога језика (у два издања, 1899 и 1931 г.), израђена на основу дела Караџићевих и народних умотворина, остаће и надаље жив и речит споменик који је он оставио своје имену и своје раду. Сем тога, његово дугогодишње уређивање великог речника Југославенске академије, од 25. VII 1907 г. до смрти његове, више од тридесет година, сведочиће увек о реткој љубави овог неуморног трудбеника према прошлости нашој и народу нашем. Он је сам издао око шест великих књига тога речника (од VI—XII), онолико колико су Даничић, Ваљавац и Будмани заједно издали.

Маретић је био прави филолог, из добре класичке школе. Он није био ни историчар језика ни његов теоретичар. Њега су интересовале особине језичке саме собом и питање, како да се учини да овладају што дубље и што свестраније целокупном просветом и културом нашом. У том правцу он је био следбеник Вука Караџића и Ђ. Даничића. Ретко је ко у нашем народу познавао оно што су они урадили онако као Маретић. Једна је од његових несумњивих заслуга такође и то, што су принципи Вукова правописа (од 1892 г.) и принципи његова језика овладали и западним делом нашег народа, стварајући тако велику културну заједницу српскохрватског књижевног језика.

Истина је да у граматички Маретићевој имамо, углавном, грађу поцрпену из непомућених извора, без улажења у дубину, без одређивања оне језичке системе која ту грађу држи у хармонији; истина је да стилистика Маретићева није била потпуно на висини науке ни онда када се први пут појавила; тако исто је несумњиво да његова обрада великога речника у најглавнијем

делу свом, у тумачењу речи, заостаје знатно за Даничићевом и Будманијевом; али је тако исто истина да је Маретић изнео тако мноштво поуздане и према изворима проверене грађе, и то не само у помињатим делима него и у свима својим другим делима, која се ниже помињу, — да су десетинама година његова дела попуњавала празнину у изворима за познавање пре свега нашег савременог књижевног језика, а затим и нашег језика у прошлости, и пружала у том правцу поуку и домаћим и иностраним испитивачима. Истина је да су те услуге науци каткада пролазне и да трају до онога времена докле дотична дела не замене — боља, још потпунија и дубља. Али су она за извесно време била незаменљива по суштини својој, а нека од њих остаће то још дуго, а боља се у том правцу још нису појавила. И овим радом и свим осталим којим се овај основни у различним правцима допуњавао или ширио (исп. ниже), Маретић је стекао дубоко признање и наше и свесловенске науке о језику и стао у ред заслужних и истакнутих испитивача словенских језика. Од наших испитивача он је, по врсти свога рада, најближе стао уз Вука и Даничића.

Родио се 13 (1) децембра 1854 г. у Вировитици у Славонији. Основну је школу учио у месту рођења, а гимназију — у Вараждину, Пожези и Загребу, у којем је 1875 г. свршио испит зрелости. Универзитетске је науке учио у Загребу и ту је, 1879 год., положио професорски испит из класичне филологије. 1883 добио је, опет у Загребу, докторат из словенске филологије. Био је професор гимназиски од 1879—1881 у Пожези (у Славонији), а од 1885 год. у Загребу. Те године постао је у Загребу приватни доцент словенске филологије, а 1886 ванредни, затим 1889 г. редовни професор за исту струку. 1914 год. је пензионисан. После ослобођења и уједињења, од 1919—1924 г., постао је професор упоредне граматике индоевропских језика у истом Универзитету. Маретић је био изванредан познавалац многих језика; сем класичних језика одлично је познавао све словенске језике, а нарочито руски и пољски. Познавао је одлично и савремене модерне језике, а нарочито немачки и маџарски. Он је био члан многих академија; С. К. Академије је био прави члан.

Да поменемо знатнија дела Маретићева.

1) Маретић има цео низ превода епских дела са класичних и других језика у којима се старао да одржи увек метар и да покаже: да се и нашим народним језиком могу лепо преводити многоструки изрази других језика знатно развијенијих у књижевном правцу од нашег језика. Ту му је помагало

не само добро познавање Вукова језика него и епског језика наших народних песама.

Овамо иду: Омирова Одисеја (1882), Илијада (1883), Мицкевичев Господин Тадија (1893), Виргилијева Енеида (1896), Овидијеве Метаморфозе (1907), староиндијска Песма о краљу Налу (1924).

2) Поменута *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga jezika* (1899, 700. 8<sup>o</sup> и II издање, стр. 631 8<sup>o</sup>). У великом броју издања изашла је његова солидна *Hrvatska ili srpska gramatika za srednje škole*, која је једно време била у врло широкој употреби у школи и која је послужила као главни извор за састављање других граматика нашег језика у обема половинама нашег народа.

*Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika VI* књ. од речи *māsto* почео је издавати Маретић; последња свеска која је досада изашла јесте 52 (XII књ., 2 св.), 1937 г., са завршном речју *provrtotina*.

3) Велики број мањих и већих расправица о правилности и чистоћи нашег језика написао је Маретић у Вијенци, *Nast. Vjesniku* (који је једно време и уређивао), *H. Jeziku* и по другим повременим часописима. Цео је тај материјал прегледао, попунио и оним што су и други писали и издао (у серији Југослав. академије Знанствена дјела за опћу наобразбу) под називом *Jezični savjetnik 1924* (XXXI + 205). Маретић није био претерани пуриста; у грађењу или препоручивању нових речи није био увек срећан; према ономе што се одомаћило у западном делу нашег народа био је попустљив. Исп. рецензију тог дела Љуб. Стојановића, *Nast. vjesnik*, 1925, 124—140, 209—230.

4) О особинама народних песама има цео низ већих и мањих студија: *Kosovski junaci i događaji u narodnoj epici* (Rad 97), *Metričke bilješke* (Ljetopis Jug. akad. 32. I), *Tri priloga našoj narodnoj epici* (Rad. 205), *Studije iz pučkog vjerovanja i pričanja u Hrvata i Srba* (Rad 60, 61), *Sitniji prilozi (ZbZNO 7)*, *Stajaći brojevi u narodnoj epici* (ib. 7), *Noviji prilozi o našem narodnom desetercu (ZbZNO 8)*, *Metrika narodnih pjesama* (Rad 168, 170), *Naša narodna epika* (1909, V + 263, у серији Знанствена дјела за опћу наобразбу), *Грађа Качићева десетерца* (Глас CXLIV, 1931), *Metrika muslimanske epike* (Rad, 1935, 253; 1936, 255).

5) Расправе, књиге и оцене из области нашег језика, каткада у вези са другим словенским језицима: О неким појавима квантитете и акцента у језику *hrvatskom ili srpskom* (Rad 67), *Nov prilog za istoriju akcentuacije hrvatske ili srpske* (Rad 70, 71, 73), *Slavenski nominalni akcent s obzirom na litavski, grčki i staroindijski* (Rad 102), *O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba* (Rad 81, 82), *Veznici u slovenskijem jezicima* (Rad 86, 89, 91, 93), *Hrvatsko-srpski adverbi na -ice, -ce, -ke* (Rad 96), *Istorija hrvatskog pravopisa latinskijem slovima*, 1889 (XIII 406 стр. изашло у серији *Djela Jugoslav. akad.*) исп. и *Odgovor na recensije G. prof. dr. V. Jagića* (Rad 101); *Jezik slavonskih pisaca. Prilog istoričkoj gramatici hrvatskoj ili srpskoj* (Rad 180), *Jezik dalmatinskih pisaca XVIII vijeka. Drugi prilog istoričkoj gramatici našega jezika* (Rad 209, 211); *Crte o rječniku naše Akademije* (Ljetopis 31), *Rječnik Srpske akademije* (Ljetopis 28), *Оцена Ристићева и Кангргина Речника српскохрватског и немачког језика* (Ljetopis 42), *Прилог српскохрватској стилистици из језика Даничићева* (Даничићев зборник, 1925, 1—8); *Gramatička terminologija* (Rad 243); *Ruske i češke riječi u knjiž. hrvatskom jeziku* (Rad 108).

6) Међу издањима Маретићевим да поменемо: *Lekcionarij Bernardina Splječanina po prvom izdanju od g. 1495*. 1885 (XXVIII, 163; у серији *Djela*); исп. и његов приказ: *Dvije najnovije knjige „Starih pisaca hrvatskih“* (Ljetopis 34).

7) Има и студија о радницима на словенским језицима као: *Život i književni rad F. Miklošiča* (Rad 112), *Đuro Daničić* (Rad 37), *Говор о књижевном раду Даничићеву у Југославенској академији* (Годишњак XXXIV, 1925, 203—234); затим: *J. S. Turgenjev u hrvatskim i srpskim prijevodima, kritičko-bibliografski prijedlog* (Rad 157), *U spomen Lavu Nikolajeviču Tolstoju* (Ljetopis 25).

8) Критике (обзване) о делима Шмита, Делбрика, Шрадера и Халанског (в. Rad 89, 100, 102, 132.) и других (N. Vjesnik XI, XLII и друге).

А. Б.

## 2. Josef Chlumský

\* 23-I-1871 † 12-III-1939

Чешка наука, Карлов универзитет и Чешка академија претрпели су почетком ове године тежак удар изгубивши изненада двојицу својих истакнутих претставника: *J. Хлумскога*, редовног професора фонетике, и *M. Вајнгарта*, редовног професора упоредне словенске граматике и старословенског језика. Губитак је утолико тежи што је смрт обојицу покосила у напону стварања, другог још сразмерно младог. Иако по природи у много чему праве супротности — први до крајности повучен кабинетски радник који је управо бежао од сваког јављања у јавности, други пун самопоуздања, честољубив, репрезентативан говорник у свечаним приликама —, ипак су имали две значајне црте заједничке: неограничену преданост својој науци и изузетно жарку љубав према своме народу; његова трагедија убрзала је, нема сумње, њихову смрт. И њихова судбина, иначе тако различита, показује у једној ствари подударане: свест о тешкој бољци која је свакога тренутка могла изазвати катастрофу бацала је годинама сенку на живот обојице. . . . .

Када ми је приликом сахране претседника Масарика мој драги учитељ, проф. Ј. Хлумски узгред поменуо како је и он све спремио за случај своје смрти, сматрао сам то за израз духовне равнотеже и здравог песимизма којим се он увек одликовао, а ни за тренутак нисам помислио да ће нам то бити последњи разговор. Изгледао је тако свеж и расположен, а ипак ми није било суђено да га још једаред видим. Преварен и ојађен у ду-

бини душе, видећи како се руши оно што му је било најсве тије, издахнуо је уочи трагичнога 13 марта.

Пошто је о животу и раду овог истакнутог научника било већ раније говора у нашем часопису (исп. Ј. ф. IX 319—327), ограничићу се на општу карактеристику његова живота и рада и на приказ дела која је доцније објавио.

Хлумски је у току свога наоко мирног и сталоженог живота прошао кроз неколико искушења. Рођен и васпитан у патријархалној породици, желео је да постане свештеник. После завршене гимназије ступа одиста у семинарију, али верске сумње, које се код њега јављају чим је почео самосталније да размишља, приморавају га да се одрекне свештеничког позива. Решен да свој живот посвети науци, студира — прво у Прагу, а затим у Берлину, Стразбургу и Паризу — модерне језике, у првом реду француски, и спрема се за хабилитацију из романске филологије. Увидевши да нема изгледа на успех, окреће се већ као зрео човек (1910) фонетичким студијама које остају у центру његова научног интересовања за цео живот. Ђак и сарадник чувеног Rousselot-а, и то његов најбољи ђак, како је Русло у више махова истицао, обдарен необичним фонетским способностима, како пасивним тако и активним, савладао је лако разноврсне тешкоће које од сваког озбиљног радника захтевају експериментално-фонетска испитивања. Ускоро, још за време боравка у Паризу, постаје приватни доцент, а затим и професор фонетике на Прашком универзитету, где остаје све до краја 1938 године, када га, са многим другима, пре времена пензионису.

Фонетичар душом и телом, интересујући се за све језике без разлике — а као Русловљев асистент имао је довољно прилике да се упозна и са најегзотичнијим — проширио је необично свој фонетски видик. Притом, захваљујући његовим способностима, јакој вољи и изузетно великој радној снази, ширина његова интересовања није претстављала сметњу дубини ни поузданости његова знања и његова стварања. Његово је интересовање увек било стварно, а не нека врста научног снобизма који о сваком појаву изриче на брзу руку „ауторитативан“ суд, носећи тако науци више штете него користи и заводећи и остале научнике на погрешан пут. Хлумски је увек поштено настојао да сваки и најситнији појав испита и да га проникне до сржи (колико је, на пример, часова провео са мном старајући се да у танчине схвати наше интонације!). Он је за неко саопштење од пола стране знао

да утроши по месец-два дана интензивног рада. Али зато су му радови били у сваком погледу савршени. Ако нешто није чуо или ако неко питање није темељно познавао, он је то увек лојално признао, а није се, чак ни пред нама, својим ђацима, скривао иза неколико „учених“ фразе. По себи се разуме да је и његово познавање фонетске литературе било велико и дубоко; али сумњам да има много фонетичара који би се у том правцу могли с њим мерити.

На подручју *ојшће фонетике* пошло је Хлумскоме за руком да реши, или бар у знатној мери унапреди, нека од најзаплетенијих фонетских питања. Да поменем само његова објашњења природе *семиоклузива* и *аспирација* (*La question des sons tels que c, č etc. et des aspirées*. Slavia XII 594-596), *палаљалности* (*Les sons mouillés et la théorie de l'abbé Rousselot*. Sborník prací I. sjezdu slovanských filologů v Praze, 541-547), *слога* (*Archives Néerlandaises de Phonétique Expérimentale* XI 96-101), сугласника *j* (*ibidem* 91), сугласника *s* и *ш* (*Revue de Phonétique* III 198), *звучних* и *муклих* гласова у различитим језицима и др. Напомињем да је сваком од ових питања посвећена читава литература.

Нарочиту пажњу заслужују његови радови у којима извесне *артикулационе* и *акустичке особине гласова у савременим језицима примењује на објашњења историског развоја гласова*; исп. *ddj en gothique et ses analogies en espagnol* (*Xenia Pragensia* 339-341) и *L' s andalouse et le sort de l' s indoeuropéenne finale en slave* (*Slavia* VIII 750-753). Тек пошто се упозна са овако необичним гласовним варијантама, постаје човеку јасно како је више пута недовољно одређен материјал на основу којег историјска фонетика доноси своје закључке.

Природно да је највећи број научних радова посветио фонетици свог матерњег, *чешког* језика: артикулацији чешких гласова и, нарочито, чешком акценту, који је свестрано испитао и већину спорних питања дефинитивно решио. Сем радова поменутих у Јужносл. фил. IX, исп. чланак *Několik poznámek fonetickým výkladům hláskových změn československých* (*Listy filologické* LXV 178—193 и 319—335) и опширне критике Травњичкових и Вајнгартових радова из области чешке фонетике (*Listy fil. LIX* 287—306, *LX* 74—80, *LXIII* 166—174; *Naše řeč* XVII 161—178; *Slavia* XV 191—195).

Поред чешке фонетике радио је стално на фонетици свог „другог матерњег језика“, *француског*. Ту треба нарочито истаћи његову последњу расправу, методски и технички савршен рад:

*Radiografie francouzských samohlásek a polosamohlásek*, Praha 1938, који је већ ушао у литературу (неки од снимака репродуковани су на пр. у новим издањима *Grammaire historique de la langue française* par Brunot & Bruneau). Исто је тако ушла у литературу и његова раније поменута расправа о изговору *енглеских* консонаната.

До крајности опрезан и неповерљив према свему што није могао лично да провери, био као створен за одличног критичара. Број његових *криптика* је знатан; многе од њих претстављају мале монографије, које садрже више факата него гдекоја дебела књига — а вероватно су захтевале и више самосталнога рада. Да поменем само свестран приказ Грамонова *Traité de Phonétique* (*Archives Néerlandaises* XI 73—106), мало ремекдело у својој врсти. У приказаним је делима увек истицао оно што је сматрао за тачно и добро, али је исто тако отворено износио све недостатке, у пристојном, али нимало увијеном облику. Да је таквим радом стекао приличан број непријатеља, који су му често загорчавали живот, не морам посебице истицати.

Сем ових чисто научних, има Хлумски неоцењивих заслуга и за развитак фонетских студија у својој отаџбини. *Фонетски инстинкти Карлова универзитета* (потпуно уређен тек 1930 године) има само њему да захвали што је данас један од најбоље уређених на свету и што је после Русловљеве смрти постао највећи центар фонетских студија у Европи. Колико је времена и труда уложио у његово уређивање, а како му је кратко време било суђено да у њему ради и ужива!

Поред Фонетског института треба поменути и *Фонографски архив Чешке академије* који је, такође с великим личним жртвама, основао и уредио. (Историју архива и списак свих плоча објавио је у *Věstník-у České akademie* за 1935 год.). Сем чисто национално-научног значаја који има ова збирка одличних снимака чехословачке народне и уметничке музике, дијалекатских проба, говора истакнутих људи и сл., помишљао је и на теориско и практично искоришћавање архива (за прецизну фонетску анализу регистрованих текстова, односно при учењу живих језика у школама).

Нису мање ни његове *наставничке заслуге*. Одличан предавач и педагог, који се савесно спремао за свако предавање, успео је да у току година васпита цео низ ђака, тако да и данас нема словенске земље у којој не би био бар један његов ђак, а има их прилично и у другим земљама. Сем теориских предавања из свих области фонетике заслужују да се нарочито помену његова практична

предавања и вежбања француског изговора, која су тако мало личила на „артикулациона вежбања“ других наставника.

Да је био и велики патриота и примеран *грађанин*, који је налазио времена да и ван универзитета васпитава савесне грађане, истакао сам већ у своме ранијем чланку.

Судбина је хтела, драги учитељу, да умреш пре времена, не дочекавши да видиш своју децу одраслу и збринуту. Али своју духовну децу успео си да васпиташ до краја. Иако мртав, Твоје мисли и потстицаји неће пропасти, него ће се и даље развијати међу Твојим многобројним ђацима којима си посвећивао толико енергије, пажње и љубави и које ниси никада заборављао као што ни они Тебе неће никада заборавити.

Бранко Милетић

### 3. Miloš Weingart

\* 21-IX-1890 † 12-I-1939

За спољашни ток Вајнгартова живота може се, без претеривања, рећи да је био изузетан: из добре породице, пажљиво васпитан, објавио је своје прве научне радове већ као студент; у 31 години живота постаје редовни професор Универзитета у Братислави, у 33 ректор, у 35 члан Чешке академије итд. Рођен у Прагу, пропутовао је још у младим годинама готово целу Европу, а да притом свој родни град — са изузетком наставничке делатности у Братислави — никада на дуже времена не остави.

Са нарочитим уметничким наклоностима и уопште необично даровит, широко образован и невероватно вредан и продуктиван, испунио је, под овако повољним условима, 30 година научног рада мноштвом расправа, чланака и критика и извршио необично велик број разноврсних редакциских и организациских послова.

Дело које је Вајнгарт оставио за собом има додирних тачака са готово свим областима словенске филологије. У том схватању славистике као целине он је ишао стопама својих учитеља Пастрнека и Поливке. Иако има понешто и лингвистичких радова, он је по васпитању и убеђењу пре свега филолог.

Специјалну област Вајнгартових испитивања претстављају питања *црквенословенске писмености и језика*. Радовима на том подручју, он је 1912 започео своју научну делатност, да је 1939

заврши. У расправама посвећеним византиско-словенским односима (најважније дело, типично филолошки рад: *Byzantské kroniky v literatuře církevněslovanské* I [1922], II [1923] — укупно 823 стране) пошло му је за руком да у јасном и прегледном облику изнесе резултате ранијих испитивања, а у детаљима се примећује и осетан напредак. Из целог дела избија широка ерудиција аутора и дубоко познавање ондашњих заплетених историских односа. Упознавању културних утицаја који су из Византа продирали међу Словене намењен је и часопис *Byzantinoslavica* (излази од 1926), чији је био уредник и један од оснивача.

*Постанку, природи и функцији црквенословенске књижевности* и старијих књижевности појединих словенских народа посвећен је значајан чланак *O politických a sociálních složkách v starších dějinách spisovných jazyků slovanských, zvláště církevněslovanského* (Bidlův sborník 1926), у којему излаже значај политичке самосталности, цркве и других јавних фактора за стварање књижевног језика код појединих словенских народа.

Т. зв. *кирило-методиски* *писањима* у ужем смислу поклањао је Вајнгарт такође потребну пажњу. Систематски и приступачно изнео је своје погледе о њима у првом делу уџбеника намењеног студентима: *Rukověť jazyka staroslověnského* I (1937), II (1938), у којему има и прилично резултата сопствених испитивања (исп. на пр. његово мишљење о Житијима св. Браће). Додатак *Rukověť*-и претстављају *Texty ke studiu jazyka a písmenictví staroslověnského* (1938), интересантни због срећно одабраног, живог, делимично поновор евидираног материјала. Важнији су му међутим радови из области *обима преводилачке делатности св. Браће*, у којима је покушао да изврши реконструкцију целокупне историје старословенског превода мисала. У чланку *Hlaholské listy Vídeňské. K dějinám staroslověnského missálu* (Časopis pro moderní filologii XXIV 105—129 и 233—245) утврдио је коначно да Бечки листићи — слично као и Кијевски — претстављају остатке превода грегоријанског мисала са латинскога језика који је, вероватно већ око 870 год., извршио неки од Константинових ђака. Ова студија иде међу најбоље филолошке послове Вајнгартове.

У области *старословенског језика* обратио је пре свега пажњу на два занемарена одељка: синтаксу и лексикографију. 1926 год. преузео је на себе дужност да, користећи се материјалом проф. Вондрака, изда речник старословенског језика, исп. чланак *O slovníku jazyka staroslověnského. Prolegomena*. (Symbolae grammaticae in

honorem I. Rozwadowski 227—246). Смрт га је међутим омела у извршењу тога плана.

Од 1929 год. — године световацлавског јубилеја — почео се Вајнгарт темељитије бавити питањима *старије чешке културне историје* у вези са судбином старословенског језика код Чеха. У неколико расправа (главна: *První česko-církevněslovanská legenda o svatém Václavu*. Svatováclavský sborník 1934), о којима се стручњак као што је проф. Пастрнек изразио да „имају тек да буду оцењене, јер значе ново схватање почетка чешког духовног развика“, допринео је врло много пуној оцени директног и индиректног удела црквено-словенског језика у чешкој култури X—XII в.

На *словенској лингвистици* радио је сразмерно мало и са мањим успехом. Ту треба пре свега поменути студију из чешке фонетике *Étude du langage parlé suivi du point de vue musical avec considérations particulière du tchèque* (Travaux du Cerle linguistique de Prague I, 1929, 170—242). Питање чешке језичке културе претресао је у чланку *Zvuková kultura jazyka českého* (Spisovná čeština a jazyková kultura 157—244) и у више наврата у популарним чланцима.

У уској вези са већ поменутом студијом о спољној историји словенских књижевних језика наводи се зборник *Slovanské spisovné jazyky v době přítomné* (Dobrovského knihnice duchovnědná, sv. 1), израђен од његових ђака по његовим упутствима и у његовој редакцији (исп. у Уводу интересантну констатацију, да се сличност културних услова и трајна јака унутрашња сродност словенских језика — и поред свих разлика у развиту појединих словенских држава од 1917 год. наомамо — јасно огледа у факту да и најновија историја словенских књижевних језика показује велики број заједничких црта). У овом се делу сем тога нарочито лепо испољава Вајнгартова способност за окупљање и одабирање снага за заједнички рад.

Остале његове многобројне радове нећу наводити<sup>1)</sup>. Многи од њих су посвећени историји словенске филологије и њених претставника (Добровски), неки се баве историјом и проблематиком словенске узајамности, други расправљају проблеме историје чешке књижевности (Врхлицки) итд.

Овај кратки преглед Вајнгартових радова претставља само један део његове научне делатности. Он је нашу науку исто тако задужио и својом организаторском иницијативом. Уређивање и

<sup>1)</sup> Списак свих Вајнгартових радова објавио је J. Kurz у *Časopis-u pro moderní filologii* XXV 225—240.

организовање научних послова била му је права страст: у многобројним комисијама и одборима који су их покретали он је био или претседник или секретар. Поред осталог, он је био међу оснивачима Словенског института, установе која је за десетак година успела да постане један од најактивнијих центара за проучавање свега словенства.

Кад се прегледа његова обимна и при том многострана научна делатност, изгледа скоро необјашњиво како је све то могао да савлада један човек. Основицу његова стварања чини комбинација различитих гледишта помоћу које долази до свестранијег сазнања ствари. Највише потстицаја за своје радове Вајнгарт је примао из пограничних области историје, књижевности и лингвистике. Другим речима, био је првенствено синтетичар. На другој су страни међутим његови прави научни радови услед поменуте екстензивности несумњиво губили од своје вредности.

Живот од 49 година, претрпан организаторским, учитељским и званичним дужностима сваке руке, није — и поред изванредне вредноће и лакоће стварања — био довољан да се изврше сви задаци које је себи Вајнгарт ставио. Али и то што је оставио, довољно је да му осигура часно место у историји славистике, а празнина коју је његова смрт проузроковала у чешкој славистици неће се тако брзо попунити.

*Бранко Мулегић*

#### 4. Dr. August Musić

28 jula 1938 vratili smo zemlji, sa svim počastima, smrtne ostatke d-ra Augusta Musića, bivšega profesora klasičke filologije grčke na Sveučilištu u Zagrebu i pravoga člana Jugoslavenske akademije. S njime se odijelio od nas zauvijek jedan od prvih naših filologa, izraziti učenjački duh koji je svega vijeka svoga vjerno služio Muzama, čovjek pun znanja i volje za rad, k tomu odličan nastavnik, prožet čitava života svoga dubokim osjećajem dužnosti i tačnosti, iskren drug i brižan savjetnik svojih učenika.

August Musić<sup>1)</sup> rodio se 3 augusta 1856 na Krki u bivšoj Kranjskoj. Svršivši osnovnu školu u raznim mjestima Slovenije, a prvih

<sup>1)</sup> Prvobitno: August Mušič. Prezime je svoje promijenio Mušič u „Musić“ kao sveučilišni slušalac, i to pod utjecajem imena poznatoga kosovskog junaka Stevana Musića. U starosti je to požalio, ali, dakako, nije više mogao natrag.

šest razreda gimnazije u Novom Mestu, došao je g. 1874 u Zagreb, i to brigom i potporom svoga profesora Sebastijana Žepića koji je ujedno i prvi obratio zanimanje njegovo na filologiju. Svoj prijelaz iz novomeštanske gimnazije u zagrebačku spomenuo je pokojnik u autobiografiji ovim ganutljivim riječima: „Put moj iz Novoga Mesta put Zagreba bio je put k mojoj sreći. A profesora Žepića držim za svojega najvećega dobrotvora te ću mu nepomučen pijetet i zahvalnost na dnu srca čuvati do posljednjega daha“. Nema sumnje: put mladoga slovenskoga đaćeta u Hrvatsku bio je put k njegovoj sreći i veličini, ali je on bio sreća i za nauku i sveučilište naše, jer je Musić, i po obilju i po vrijednosti svoga rada, zauzeo prvo mjesto među našim profesorima klasičke filologije.

Nakon dovršenih univerzitetskih nauka postavljen je Musić već g. 1879 suplantom na gimnaziji zagrebačkoj gdje je kao odličan učitelj služio sve do g. 1894, tj. do svoga prijelaza na sveučilište. Kao gimnazijski nastavnik i on je, poput ostalih naših mladih ljudi koji su nakon svršenih studija željeli i dalje njegovati nauku i približiti se univerzitetu, iskusio težinu toga dvostrukoga zvanja. Ali on je sve to izdržao, iako su ga tada kao oca obitelji s malom platom morile i druge brige, i postigao g. 1885 na temelju radnje „Imperfekat i aorist s partikulama *kév* i *čv* kod Homera i hrvatski kondicional“ doktorat filozofije. Tako se, eto, Musić već i u svojoj doktorskoj disertaciji kreće na području koje je kasnije postalo njegovom domenom. Želeći da se usavrši u svojoj struci, otišao je skoro iza toga na leipziško sveučilište gdje je slušao tadašnje prvake na polju komparativne, klasičke i slavenske filologije: K. Brugmanna, O. Ribbecka, J. H. Lipsiusa i A. Leskiena. Vrativši se kući, habilitirao se na sveučilištu zagrebačkom, pa mu je g. 1887 podijeljena *venia legendi* iz grčke gramatike.

Kao privatni docent boravio je šk. g. 1892/3 u Ateni te je u društvu znamenitih arheologa Dörpfelda i Reischa obišao velik dio Grčke i posjetio mnoga stara kazališta. Kad se vratio, ispuni mu se vruća želja: kralj. rješenjem od 1 maja 1893 podijeljen mu je naslov i značaj vanrednoga sveučilišnoga profesora, a već slijedeće godine imenovan je redovnim profesorom grčke filologije na filozofskom fakultetu zagrebačkoga sveučilišta gdje je i nakon odlaska u penziju (1924), kao honorarni profesor, s velikom ljubavi predavao historijsku gramatiku grčku i vodio latinski proseminar sve do konca šk. g. 1931/2 pa je po tom djelovao na sveučilištu punih 88 semestara vršeći sav taj rad uvijek s najvećom tačnošću i savjesnošću. On bi prvi započeo

predavanja, a posljednji svršio. A satove je svoje teško i rijetko propuštao, pa je i posljednih godina svoje honorarne službe, kad ga je već starost dobro obuzela i slomljena mu noga otežčala, često dolazio, i zimi, po takvu vremenu u školu kad nikako ne bi smio izići.

Priznajući njegov naučni rad, izabrala ga je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti g. 1892 članom dopisnikom razreda historičko-filologičkoga, a g. 1896 pravim članom istoga razreda. Umr'o je, radeći marljivo do posljednjega časa, u dubokoj starosti 26 jula 1938 u starom zagrebačkom sanatoriju.

Musićev je književni rad, kako je sam kazao, imao tri ishodišta: Zemaljska vlada, Matica hrvatska i Jugoslavenska akademija. Zemaljska mu je vlada, kao vrsnom stručnjaku, povjeravala sastavljanje udžbenika za grčku obuku u klasičkim gimnazijama. Po njima su se generacije naših obrazovanih ljudi uvodile u poznavanje grčkoga jezika i oduševljavale za helensku kulturu, a neke su od tih knjiga još i danas u rukama mladeži željne klasičke obrazovanosti. U Matici hrvatskoj bio je pokojnik više od jednoga decenija redaktor zbirke „Prijevodi grčkih i rimskih klasika“ u kojoj je izašao i njegov lijep i vrijedan prijevod Herodotove povijesti, a u drugoj Matičinoj zbirci „Knjižnica za klasičnu starinu“ njegova „Povijest grčke književnosti I i II“ koja je danas, doduše, u nekim dijelovima već zastarjela, ali još uvijek vrijedna i podobna da pruži svakom jasnu sliku o umnom i moralnom razvoju Helena u povijesti njihove književnosti.

Najveći i glavni dio Musićeva rada nalazi se u izdanjima Jugoslavenske akademije kojoj je on dugi niz godina bio knjižničarom i tajnikom, i književnim i gospodarskim. Tu je Musić, osobito posljednja dva decenija otkako je, slomivši nogu, živio povučeno među svojim knjigama, razvio toliku naučnu djelatnost, da je od g. 1920 izišla gotovo svake godine na svijet po jedna, dvije do četiri rasprave njegove (1929). Zaista, neobična pojava u našem naučnom svijetu. Sav taj rad kreće se, uglavnom, na području kojemu se pokojnik posvetio već u mladim godinama, kojemu je uvijek sebe čitava davao, tj. na području sintakse, osobito modalne sintakse.

Čitajući natpise njegovih rasprava što su izišle u izdanjima Jugosl. akademije: Kondicional u hrvatskom jeziku, Relativne rečenice u hrvatskom jeziku, Pitanja u hrvatskom ili srpskom jeziku itd., lako bi tko pomislio da je i Musić, poput drugih nekih naših klasičkih filologa, posve skrenuo s područja svoje struke. Ali nije tako, jer je veći dio onoga što je izišlo ispod pera njegova do g. 1915 u neku

ruku priprava za ona djela što su slijedila iza toga, tj. priprava za rješavanje raznih zanimljivih pitanja iz grčke sintakse, naročito priprava za važno njegovo djelo „Beiträge zur griechischen Satzlehre“ koje je i u stranom svijetu naišlo na zaslužen priznanje. Da je doista tako, može se lako uvjeriti svatko tko malo dublje zagleda u njegova djela. Tako je, na pr., Musić već u svojim prvim dvjema radnjama došao na misao da je konjunktiv upravo neki indikativ prezenta, a optativ da je preterit. Želeći da se potpuno uvjeri o tom, stao je skoro iza toga ispitivati značenje i porabu srpskohrvatskoga kondicionala i došao, u raspravi Kondicional u hrvatskom jeziku, „Rad“, sv. 127, do rezultata da je kondicional *hvalio bih* upravo preterit kompozicije *hvalio budem*, tj. preterit futura. Po tom je, u raspravi Preskriptivni optativ u grčkom jeziku, Nast. vjes. XXX, gornje svoje misli korigirao tako da je i grčki konjunktiv označio kao neki ukočeni indikativ prezenta s futurskim značenjem, a optativ kao semantički ili sintaktički preterit njegov. Od te pak tvrdnje potekla je čitava njegova originalna i vrlo zanimljiva nauka o modima na temelju koje je kasnije protumačio mnoge sintaktičke pojave i u grčkom i u ostalim indoevropskim jezicima; na pr. *consecutio modorum* u grčkom jeziku („Rad“, sv. 235), grčke iterativne preterite s *äv* i slavenski iterativni kondicional („Rad“, sv. 245) preterit futura u indoev. jezicima („Rad“, sv. 243), pače i potencijalno značenje latinskih konjunktivnih oblika *amem*, *moneam*, *agamus* shvativši ih, zbog sekundarnih nastavaka, kao preterite nekoga glagolskog oblika sa značenjem futurskoga konjunktiva („Rad“, sv. 235).

Izučavanje grčkih moda te slavenskoga prezenta i kondicionala dovelo je Musića, posve prirodno, najprije na područje hipotetičkih rečenica („Rad“, sv. 134) koje je vrlo uvjerljivo izvleo iz koncesivnih. Iz hipotetičkih rečenica izvleo je pitanja („Rad“, sv. 172 i 184) i hipotetičke relativne rečenice („Rad“, sv. 138). Stvorivši pak za hipotetičku apodozu, koja je sadržajem identična sa svojom protazom, termin „*unutrašnja apodoza*“ („Rad“, sv. 233), objasnio je posve prirodno i hipotetičke finalne, pa deklarativne i kauzalne rečenice.

Zašto je Musić s tolikom ljubavi ispitivao grčke sintaktičke pojave u vezi sa slavenskima, objašnjava nam sam, u autobiografiji, ovim riječima: „Još kao đak sveučilišni opazio sam, da bi se mnoge sintaktičke pojave grčkoga jezika lakše razumjele, ako bi se objašnjavanje više obaziralo na slavenske jezike, pa i obrnuto, a naročito da vrijedi to za područje glagolske sintakse. To uvjerenje pratilo je sav moj naučni rad, koji se kreće poglavito na polju grčke i srpskohrvatske

glagolske sintakse. To pokazuju već počeci moga naučnoga rada..., pa još ni danas ne mogu se dati na rješavanje nijednoga problema iz grčke glagolske sintakse, da se ne zapitam, ima li analogna pojava u srpskohrvatskom ili kojem drugom jeziku slavenskom. A isto vrijedi i za obrnuti slučaj. Pored toga mi je kod mojih istraživanja važna historija sintaktičkoga oblika i psihologički momenat, koji ga je stvorio i u njemu našao svoj izričaj. Napokon se držim načela, da svaki problem ispitam do kraja. Mogao bih gotovo reći, da je komparativno ispitivanje grčko-slavenske sintakse na historičko-psihologičkoj podlozi glavna zadaća moga naučnoga rada“.

U posljednjem deceniju svoga marljivog života stao je Musić istraživati i sintakse ostalih indoev. jezika. Najznatniji su radovi na tom području ovi: Latinski konjunktiv, „Rad“, sv. 235; *An* u grčkom; gotskom i latinskom jeziku, „Rad“, sv. 237; Die gotischen Partikeln *ei* und *thēi*, Paul-Braume, Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur, Bd. 53, Heft 2; Prilog negaciji u grčkom i latinskom jeziku, „Rad“, sv. 242; Lat. *ni* und *nisi*, Glotta, sv. 17, i dr. Šteta što u doba kad se Musić približavao zagrebačkom sveučilištu nije ono imalo posebnu katedru za komparativnu filologiju. Pokojnik bio bi za nju kao stvoren, a sveučilište bi naše, sudeći po svemu, dobilo s njime komparativnoga filologa koga bi nam zavidjeli i veliki univerziteti.

Navedenom kratkom šikicom najznatnijih rezultata Musićevih istraživanja nije nikako iscrpen prikaz njegova naučnoga rada, jer se pokojnik zanimao i za druga sintaktička pitanja, osobito za razne probleme iz slavenske gramatike kako se to vidi iz mnogih rasprava i članaka što su izišli u „Glasu“ Srpske kralj. akademije i Razpravama znanstv. društva za humanistične vede v Ljubljani, pa u časopisima: Južnoslov. filologu (komu je Musić pristupio kao suradnik već u I knjizi), Slaviji, Nast. vjesniku, Archivu für slav. Philologie, a da i ne spominjem velik broj njegovih kritika i književnih obznana te sitnih članaka u kojima se trudi da nađe odgovor na razna zanimljiva pitanja. Zaista, golem je bio rad pokojnoga profesora Musića. Spisak radova njegovih, koji je sam sastavio, svršuje se (bez udžbenika) brojem 86, ali neće biti potpun. Tako, na pr., ne nalazim u njem članka: Netopir i leptir, Južnosl. filol. VI, 1926—27.

Neke rezultate Musićevih istraživanja usvojila je i strana nauka, osobito njegovo tumačenje gnomičkoga aorista (isp. B. Delbrück, Vergl. Synt. II, str. 286 i d. i H. Hirt, Indoger. Gramm. VI, str. 222); druge, osobito one koje je pisac skupio u brošuri „Beiträge zur grie-

chischen Satzlehre“, Zagreb 1927, nije, doduše, još usvojila, ali ih je priznala vrijednima te nije toliko pobijala glavne njegove nove misli, koliko je prigovarala sporednim momentima. Po tom pak ima nade da bi i od tih tumačenja mogla neka tijekom vremena naći mjesta u naučnim gramatikama.

O nastavničkom radu Musićevu nije ovdje kada govoriti. Spomenuću samo to da su osobito zanimljivi bili njegovi sintaktički kolegiji u kojima je, pred mnogobrojnim slušaocima, s velikim žarom i ljubavi vrlo vješto i uvjerljivo izlagao ono što je posve njegovo bilo, dakle ono što mu je bilo najmilije. Velik dio klasičkih filologa po našim gimnazijama njegovi su daci koji su od učitelja svoga pored nauke ponijeli u škole naše tačnost, savjesnost i ljubav za svoju struku.

Musićeva je zasluga što je prvi u nas stao izučavati glagolsku sintaksu u većem opsegu i na psihologičkoj podlozi. Oštroumni je istraživalac mnogo zanimljivo opazio, mnogo nejasno objasnio, a k tomu i obilnu građu prikupio pa zadužio time uvelike i klasičku i slavensku filologiju. Uglednoga svog filologa i učitelja zadržaćemo svi, napose mi, učenici i nasljednici njegovi, u trajnoj uspomeni. On će nam zauvijek ostati živ i svijetao primjer idealna nastojanja.

Zagreb

Niko Majnarić

## К Р И Т И К А

1. — WEINGART MILOŠ, *Rukovět' jazyka staroslověnského* V Praze 1937. Vydal didaktický kruh Klubu moderních filologů v Praze nákladem vlastním, 1—248.

Ово дело недавно преминулог истакнутог чешког слависте Вајнгарта има два дела. У првом делу се разматрају питања уводног карактера: појам и назив старословенског језика, делатност Ћирила и Методија и рад њихових ученика, порекло старословенског језика и положај који тај језик заузима међу словенским језицима у вези са груписањем словенских језика, обим преводилачке делатности Ћирила и Методија, затим питање појединих старословенских споменика са тачке гледишта њихова садржаја и са тачке гледишта њихова језика, питање словенских азбука итд. Ова питања заузимају велики простор у књизи (1—120 с.), који се повећава још и упутствима за семинарски рад што се не налази обично у старословенским граматикама (120—130 с.).

Други део Вајнгартове књиге посвећен је деклинацији и речима које се не мењају по падежима (131—248 с.).

Као што се види, књига није завршена, а то је велика штета пошто је написана са одличним познавањем предмета и скоро исцрпном библиографијом. Напомене и замерке које се могу учинити овом делу ситне су природе.

Груписање словенских језика које писац предлаже није потпуно консеквентно: у западној групи налазимо под једним истим бројем чехословачки језик (5. jazyk československý); тако исто под једним истим бројем налази се пољски језик с кашупским: 8. jazyk polský s kašubštinou (jazykem pomoršským). Међутим источна група (руска) састоји се од три самостална језика, сваки под засебним бројем: 9. jazyk velkoruský, 10. jazyk běloruský, 11. jazyk ukrajinský (maloruský) s nářečímí podkarpatoruskými.

Ако чешки и словачки језик чине ужу заједницу, а исто тако ужу заједницу чини пољски с кашупским, онда и руска група претставља ужу заједницу, па би се морала јављати под заједничким бројем — 9.

Употреба у старослов. споменицима глагољског слова *ѣ* доказује, по мишљењу Вајнгарта, да се старо *ѣ* изговарало у језику Ћирила и Методија као *ja*. Тако мисле и други научници, али није мање вероватно да је старо *ѣ* имало у језику Ћирила и Методија гласовну вредност *ä* (широко *e*); чињенице се бар не противе овој претпоставци.

Вајнгарт усваја хипотезу Шчепкина о глагољском оригиналу Савине књиге; међутим ова хипотеза није у довољној мери образложена; употреба *ѣ* у вредности *ia* и неколико грешака случајне природе не могу бити озбиљан разлог за ову хипотезу.

О Супрасалском кодексу Вајнгарт вели да су његови текстови преписани са глагољских оригинала преведени у Бугарској у првој половини X в.; да су они преписани са глагољских оригинала није доказано. Не можемо потврдити да су сви текстови Супрасалског кодекса преведени „у Бугарској у првој половини X в.“ Поједини су текстови различне старине и писани у различним пределима. Има их који су преведени можда и крајем IX в. у Македонији; дефинитивно ово питање још се не може решити, јер поједини текстови нису још детаљно испитани у томе правцу.

Истичући архаизме у хрватским глагољским рукописима (*kri, loki, steki, bim-biš-bi* итд.), Вајнгарт наводи као архаизам облик партиципа садашњег времена *гредѣи*, што није тачно: старији је облик *градѣи*.

На стр. 112 Вајнгарт каже да глагољска азбука има 38 слова, а ћирилица 44; што се тиче ћирилице треба имати на уму старије стање ствари, стару фазу у развоју ћирилице; Вајнгарт наводи графичке дублете *ѕ* и *з*, лигатуру *ѣ* и јотована слова: *ѣ*, *ѣ*, *ѣ* којих сигурно није било у првобитној ћирилици. Од јотованих слова постојала су само *ю* и *ѣ*. Још мање разлога има за увођење у ћирилску азбуку лигатуре *шт*, коју лигатуру налазимо у Супрасалском кодексу; од графичких дублета *ѕ* и *з* с чекићем; старије је последње слово *з* с чекићем.

На стр. 115 даје се напомена о јотацији: старословенско и на почетку речи изговарало се као *i*, а не као *ji*, али у извесним падежима заменице *\*jъ* слово и се изговарало као *ji*, пошто ту имамо индоевропски корен *jo*; на тај начин облик инстр. јед. м. р. и ср. р. *имъ* = *јитъ*, ген. лок. мн. *ихъ* = *јичъ*, дат. мн. *имъ* = *јитъ*. Сумњам у ту претпоставку: порекло почетне групе *jъ*- није играло улогу.

На истој стр. (115) кад се говори о знаку за умекшавање сугласника наводе се примери *вола, воѣа, моѣоу*. Откуд је писац

узео ове примере? На крају првог одељка налазе се упутства о томе како треба интерпретирати текстове у просеминуру и семинару, савете ђацима како не треба штедети хартију, адреса радње Библиског друштва и сл.; као образац семинарског рада наводи се на четири стране библиографија у којој се понављају дела која су већ била на другом месту наведена; сва ова упутства немају везе са старословенском граматиком.

На стр. 132 као пример дуала наводи се *оба сѣна зекѣдова*; старији је облик *сѣнѣ* (тако је у Ас. јев.). На стр. 146 наводе се примери инструментала јед. са наставком *-ѣмь* код основа на *-о*: требало је такве облике навести такође из Хиландарских листића.

Незгодно је наводити међу именицама са основом на *-ја* именице типа *водопица*, иако писац прави разлику код именица: именице на *-ѣса*, *-ѣса*, и, с друге стране, именице на *-ја*; било би правилније именице на *-ѣса*, *-ѣса* ставити у групу именица са основом на *-а*, (са извесним модификацијама услед треће палатализације). На стр. 181 налазимо: *\*chudjъs-es = \*χουждаσε*; овај је други облик немогућан, јер када се сугласник *с* још чувао, тј. није се још променио у сугласник *х* (па после у сугласник *ш*), није још било у овом облику сугласничке групе *жд*; *жд* се јавило касније од старог *дј*.

На стр. 196 Вајнгарт наводи примере дуала; *дѣвѣ на десѣтѣ* *лѣтѣ* Мат. IX 20 (Мар., Ас., Сав.), *обѣма на десѣтѣ* апостолама Мат. X 2 (Зогр., Мар.); облик *десѣтѣ* двапут се јавио, вероватно, случајно омашком место старог облика *десѣте* (стари локатив јед. сугласничке деklinације).

*С. Куљбакин*

2. — ПРОФ. Д-р ИВАН ОГИЈЕНКО *Повстання азбуки й літературної мови в слов'ян*. В тексті 75 знімків із стародавніх пам'яток 1938. Друкарня О. О. Василян у Жовкві.<sup>1)</sup>

Као што се из наслова види, ова се књига г. Огијенка у знатној мери поклапа са великим делом покојног Јагића *Entstehungsgeschichte der altkirchenslavischen Sprache*. Али је, наравно, г. Огијенко попунио библиографију која се односи на питања ове књиге. Своје погледе г. Огијенко је изнео у појединим тачкама.

Централно питање у књизи г. Огијенка је питање словенских азбука. По његову мишљењу, глагољица је старија азбука од

<sup>1)</sup> Поједина питања која се разматрају у овој књизи већ сам додиривао у ЈФ VIII стр. 194, X стр. 225, XIII стр. 242.

ћирилице; она је управо азбука Константинова. Ово мишљење г. Огијенка деле скоро сви савремени претставници словенске филологије, али је тешко да се сложимо са г. Огијенком у две тачке: прво, у погледу саопштења биографије Константинове о „руском“ преводу јеванђеља и псалтира који је Константин нашао у Херсонесу<sup>1)</sup> и „друго, о питању извора глагољице“<sup>2)</sup>.

Као што је познато, питање о „руском“ преводу јеванђеља и псалтира спорно је у нашој науци. Г. Огијенко наводи све разноврсне теорије и хипотезе о томе. Међу њима сматра се обично као највероватнија готска теорија: према овој теорији „руска“ слова која је Константин нашао у Херсонесу била су готска, а језик јеванђеља и псалтира који су писани овим словима био је варјашки или, друкчије, нормански; ову је Шафарикову теорију примило више истакнутих научника: Миклошич, Рачки, Голубински, Лавров, Васиљевски и др.

Г. Огијенко је уперео своју критику, углавном, на ову теорију користећи се и критичким напоменама других научника. Мора се признати да му је у извесној мери пошло за руком да поколеба ову теорију и да утврди положаје теорије према којој су „руска“ слова нађена у Херсонесу била заиста руска или, друкчије, источнословенска, а по терминологији г. Огијенка — украјинска. Ове су се хипотезе придржавали Срезњевски, Григорович, Перволф, Никољски и др.

Најзгодније је ову хипотезу формулисао Перволф године 1885; „эти рускіе письменные памятники — вели Перволф — (руско јеванђеље и псалтир) могли бытъ дѣйствительно рускіе, т. е. писанные на языкѣ Кіевской Руси (на языкѣ полянь), хотя греческимъ письмомъ „безъ устроения.“

У својој анализи саопштења биографије Константинове о руском јеванђељу и псалтиру г. Огијенко наглашава да је Константин разговарао са Русиним пре него што је био научио његов језик, а то не одговара готској теорији: откуд је могао Константин да разговара са једним Готом? — Напротив, потпуно је разумљиво да су могли међу собом разговарати Константин и источни Словен (Кијевљанин), пошто су разлике између јужно-

<sup>1)</sup> Обрѣте јевангеліе и псалтиръ русьскіи писмензи писано и чловѣка обрѣтѣ глаголишта тожъ ксѣдожъ: дакле, говори се о „руској“ азбуци и о преводу јеванђеља на руски језик.

<sup>2)</sup> Исп. у ЈФ X стр. 230 и даље (моја оцена Лавровљеве књиге о Ђирилу и Методију).

словенских језика и источнословенских биле у то доба врло незнатне.<sup>1)</sup> Даље, у саопштењу о руском јеванђељу и псалтиру вели се да је Константин „силоу рѣчи примѣ своѣи вѣсѣдѣ прикладати и къ богоу молитвоу творѣи вѣскорѣ нача чести и сѣказати“: Зар није јасно, пита г. Огијенко, да се ту не говори о готском језику, већ о рускословенском: кад би то био готски језик, шта би могло дати Константину поређење готског језика са његовим — јужнословенским? Очеvidно, Константин је поредио руски језик тј. источнословенски са својим јужнословенским језиком. Кад је поредио гласове „руског“ језика са гласовима свог језика, Константин „вѣскорѣ нача чести и сѣказати“. Г. Огијенко подвлачи реч „вѣскорѣ“; по његову мишљењу, ова реч сведочи да ту не може бити говора о готском језику, јер да научи готски језик биле би му потребне године а не дани.

Константин кад је нашао „руске“ књиге није могао одмах да их чита, али кад их је мало проучио, почео је да чита и да говори овим језиком.

Готске књиге, писане азбуком у чијој је основи грчка азбука, Константин је могао да чита без нарочите припреме, ако су биле заиста готске, али му је „руска“ азбука била сасвим непозната, те стога је био приморан да је учи.

Тешкоћу чини тумачење реченице „вѣскорѣ нача чести и сѣказати; чињеница што у основи готске азбуке лежи грчка азбука свакако није могла да смета Константину „вѣскорѣ“ да почне „чести и сѣказати“; па и познато је да потпуно поклапање између грчке и готске азбуке ипак не постоји.

С друге стране, Константин не би могао „вѣскорѣ“ да савлада „руску“ азбуку, како њу замишља г. Огијенко — као азбуку која није била позната Константину раније.

У овом погледу реченица „вѣскорѣ нача чести“ налази се у већој сагласности са формулом Перволфа (в. горе); као што ћемо видети даље, г. Огијенко пориче грчки извор глагољице и замишља „руску“ азбуку као оригинално руску. Међутим остаје нејасно порекло ове азбуке, остаје нејасна веза ма са којом од историских азбука. „Руска“ слова г. Огијенка у смислу оригиналних „пољанских“, источнословенских нису никаква реалност, већ једна фикција. Као што се види, г. Огијенко је дао корисну критику осталих теорија о „руским“ словима у Херсонесу, али му

<sup>1)</sup> Уосталом, није искључено да су можда Константин и Гот разговарали грчки.

није пошло за руком да докаже истинитост теорије источнословенског (пољанског) порекла ових слова.

Питање извора глагољице још увек остаје спорно. На првом месту стоји грчка теорија (Тајлор, Јагић и др.). Један веома важан коректив ове теорије претставља теорија источног порекла извесних глагољских слова (Вондрак, Фортунатов, Нахтигал и др.). Јагић допушта да поједина слова глагољице воде порекло од грчких лигатура. Најзад, постоји као метод објашњења извесних глагољских слова теорија стилизације грчких слова (Куљбакин), — свакако у вези са теоријом источног порекла појединих глагољских слова.

Г. Огијенко жестоко напада грчку теорију — теорију према којој се у основици глагољице налазио грчки минускул, а у исто време критикује друге теорије. Тако, он полемиче са мном износећи читав низ замерака мојем излагању питања.

Из историје појављивања старих азбука, вели г. Огијенко, не знамо примера да је „аутор“ азбуке стилизовао ову тако, да се не може познати. Али ипак стилизација у глагољници је чињеница. Стилизација у Куљбакина, — продужује г. Огијенко, — није подједнака, различна за поједине групе... Али ово није никакво чудо, јер она зависи од основне форме појединих слова; једна је стилизација у словима г, д, а друга је код и.

Откуд је узео Куљбакин облике слова у својој таблици? — пита Огијенко. Грчка „брзописна“ и минускулна слова узео сам од Јагића из његове таблице, глагољска пак слова узета су из најстаријих глагољских споменика.

„Таблица Куљбакина чини утисак субјективизма“; у чему је тај субјективизам — г. Огијенко не говори.

На многим местима Куљбакин даје измишљену прелазну форму између грчког минускула и глагољице што потсећа на старе таблице Бељајева. — У којим је словима ово опазио г. Огијенко, он не говори. — Зашто поједина слова, нарочито источног порекла немају стилизације? — На ово питање може се одговорити питањем: зашто сва слова морају бити стилизована? „Вештачка стилизација, — вели г. Огијенко, — води Куљбакина тако далеко да на крају он напушта реални терен и позива се на логику: „логически правилно закључити“... „Несрећа је у томе што се историја појављивања старих азбука не руководи увек логиком“. Међутим г. Огијенко касније заборавља ове речи, те се сам позива на логику (125 стр.).

У сваком случају наука не може да не прибегава логичким закључцима.

Али чак и ова логика, — продужује г. Огијенко, није спасла теорију стилизације Кулбакина, те је он приморан да изјави ово: додаћу да не може служити препреком за утврђивање везе међу грчким и глагољским знаком сувишна цртица, која може бити орнаментални начин, или делимична промена у положају главних делова слова, или смањење једног или другог дела, само ако постоји општа сличност. По мишљењу г. Огијенка ова изјава обара целу теорију, јер помоћу такве методе, вели Огијенко, може се глагољица поредити са сваком другом азбуком Овај закључак г. Огијенка је произвољан. На овај начин г. Огијенко може порицати сличност између глагољског слова *п* у споменицима XI века са једне стране (са цртицом) и *п* у споменицима XII века (без цртице); уосталом цртица се јавља (као орнаментални начин) само у три глагољска слова.

Као што видимо, г. Огијенко потпуно негира теорију стилизације у комбинацији са теоријом грчког порекла глагољице.

У исто време г. Огијенко подвргава критици теорију грчке основице глагољице, наиме теорију према којој је у основици глагољице грчки минускул.

Пре свега г. Огијенко наводи мишљење појединих научника које је према њему неповољно за грчку теорију: мишљење Јагића, Грунског, Гартхаузена, Ралфса, Минса, Карског, Собољевског.

Као моменат неповољан за грчку теорију г. Огијенко сматра теорију источног порекла појединих глагољских слова: ова теорија, по његовом мишљењу, претставља „пробој“ у теорији грчког минускула; хармоничност Јагићеве теорије, вели он, изгубљена је.

Али чему је нужна хармоничност? И, даље, морамо применити, зар нису онда ћирилска слова *ж, ч, ш, ц, и* сл. „пробој“ у хармоничности ћирилице?

Гледиште Јагића и Гартхаузена није у ствари неповољно по грчку теорију. Јагић вели: „О совершенной несостоятельности теории Тейлоровой говорить я считаю нѣсколько преждевременнымъ, хотя допускаю порядочную дозу искусственности въ нѣкоторыхъ попыткахъ объясненія предложенныхъ Тейлоромъ, мною и Лескинымъ“.

Још мање може се назвати неповољним мишљење Гартхаузена; „Во всякомъ случаѣ знакомство съ греческимъ минускуломъ должно предполагаться, какъ нѣчто обычное для того времени,

когда славянскіе первоучители взяли за дѣло, чтобы новообращенному народу подарить народное письмо. Лескинъ и Ягичъ высказали догадку, что замысловатое глаголическое письмо можетъ происходить изъ формъ греческаго минускула. Едва ли существуютъ два рода письма, которые бы на первый взглядъ казались столь различными, и относительно стили, дѣйствительно настолько расходились, какъ эти два письма, а всетаки предлагаемое поразительное объясненіе названныхъ ученыхъ, хотя бы имъ и не устранялись всѣ затрудненія, заслуживаетъ предпочтенія передъ всѣми другими.“

Оштра критика грчке теорије коју је дао Ралфс углавном се односи на Тајлорове таблице; међутим ове таблице изгубиле су своју вредност откад су се појавиле новије таблице Јагићеве. Критика Јагићевих таблица код Ралфса врло је површна, не доказује оно што је Ралфс хтео доказати, наиме, да порекло глагољице из грчког минускула не само што није доказано већ да се мора потпуно одбацити. Г. Огијенко уопштавајући један пример говори о погрешкама у Јагићевим таблицама; у ствари, наводи се само једна нетачност, наиме: облик слова *г* без кружића с леве стране; међутим Јагић даје на својим таблицама четири примера слова *г* са кружићем с леве стране и само један пример без кружића; па и из облика без кружића с леве стране, као и с десне може се објаснити глагољско *г* помоћу стилизације.

Грунски у главном критикује теорију лигатура. Карски признаје сличност с грчком азбуком у словима *в, в, д, ђ, к, л, н, с, п, т*; у осталим словима, вели Карски, могу се наћи елементи грчког скорописа.

Собољевски вели: „По моему убѣжденію славянское глаголическое письмо находится въ большей связи съ греческимъ унциальнымъ письмомъ, чѣмъ съ греческимъ скорописнымъ“; наравно, убеђење још није доказ.

Минс, године 1925, тврди да међу глагољицом и ма којом грчком азбуком нема никакве сличности, али он то не доказује.

Сам г. Огијенко, по његовим речима, „није нашао глагољске знаке у грчким споменицима“ (123 стр.); боље би било рећи да он није нашао грчке знаке у глагољици. Природна је ствар да није нашао чим пориче стилизацију у глагољици. Не можемо захтевати истоветност облика глагољице и грчког минускула; ако пак будемо захтевали истоветност, морали бисмо признати да нема везе између глагољских слова XI в. и слова каснијих

векова. Примењујући строге захтеве г. Огијенка морали бисмо негирати заједничко порекло старог глагољског г и каснијег, в. код Вајса под бр. 16 на стр. 79: прво г има два кружића, а друго г нема ни једног; сем тога је промењен положај основних линија, међутим веза по пореклу другог облика са првим ван сваке је сумње. Тако исто исп. старо глагољско  $\epsilon$  (код Вајса на 80 стр. под бр. 1) са две цртице и чекићем и друго  $\epsilon$  (ib. под бр. 12) без цртица и без чекића. Нека г. Огијенко испореди у Вајсову прегледу облика глагољских слова (Rukověť на стр. 77 ид.), код а (под бр. 1 и 12), код слова і (под бр. 1 и 9—10), код слова и (под бр. 1, 15, 16), код слова к (под бр. 1, 12, 17), код о (под бр. 1, 20, 22), код слова п стари облик с цртицом и новији облик (под бр. 3, 10 итд.) — већ од краја XI века без цртице и сл.

Тако исто облици брзописних слова често се тако јако разликују од њихових уставних и полууставних прототипа да се са гледишта г. Огијенка може посумњати у њихову историску везу. Исп. на снимку код г. Огијенка на 208 стр. у споменику XVII века облике слова ю, к, њ, ц и др. са облицима ових слова како их налазимо у старом руском уставу и полууставу.

Ова поређења показују колико је субјективно процењивање чињеница од стране г. Огијенка, кад пориче могућност историске везе глагољице и грчког минускула.

Сем једноставне негације грчке теорије г. Огијенко наводи читав низ аргумената против минускулне теорије. Да прегледамо ове аргументе. Западни историски извори називају Константинову азбуку — новом.

Кад би у својој основи глагољица била грчка азбука, не би се могла називати новом. Овај аргуменат не вреди много: ови историски извори имају на уму, ван сваке сумње, систем обележавања словенских гласова, а не графинку природу слова; па свакако и глагољска слова за специјално словенске гласове (ш, ж, ч итд.) била су нова слова.

Храбар сведочи против минускулне теорије (119—122): Храбар је, по мишљењу г. Огијенка, римофил — гркофоб, противник грчке азбуке<sup>1)</sup>; он брани самосталност словенске Константинове азбуке;

<sup>1)</sup> Као доказ г. Огијенко наводи цитат из јеванђеља (Јов. 19—20)  $\epsilon\kappa$  дјеска написана жидовски и римски и египћански: Храбар наводи назив римски, пре него ли египћански; ја мислим да је такав ред случајног порекла. Иначе морали бисмо сматрати Храбра као јудофила, јер се на првом месту код Храбра налази жидовски. Храбар више пута каже да Константин „схтвори“ Словенима

овакво становиште Храброво може се схватити само у том случају, ако Константинова азбука није била грчког порекла. Ни то не мора бити: сумњам у то да је Храбар имао у виду порекло глагољских слова; он је узимао глагољицу у целини као систем, — исп. горе о „новој“ азбуци.

Поред историских аргумената која се, по мишљењу г. Огијенка, могу навести против минускулне теорије, он износи и аргументе палеографске природе. Он наглашава извесне разлике између грчког минускула и глагољице: глагољица отступа од грчког поретка код бројева (глагољско в=2, глагољско в=3, глагољско г=4, итд.); у глагољици нема слова  $\psi$ ,  $\xi$ ; у глагољским рукописима нема акцената, а у грчком минускулу има; међутим не треба заборављати да акцената нема ни у ћирилским споменицима: г. Огијенко објашњава ово утицајем глагољских споменика на ћирилске. У минускулним грчким рукописима слова висе испод горње линије, али тога има и у глагољици, иако ретко, дакле потпуне разлике нема.

Г. Огијенко мора признати несумњиву везу глагољице са овим грчким особинама: за глас и има два слова (і и и), за глас о такође два знака (o и w), за вокал у знак који се састоји од два дела (ou), слово у налазимо у глагољици као и у грчкој азбуци.

Треба још да се зауставимо на питању какав смисао имају Храброве речи: (Константин створи —) ова оуко по чиноу грчских писменъ ова же по словѣньскѣ рѣчи. Г. Огијенко вели да се овде говори не о облику појединих грчких слова, већ о реду којим су позајмљена грчка слова; чин одговара лат. ordo; са овим се можемо сложити. Али у сваком случају Храбар не говори ништа против грчког порекла глагољице.

Једна напомена. У московском рукопису Храброве апологије додаје се и отъ сѣхъ сѣтѣ четирѣ междоу десѣтъма подобна грчскимъ писменемъ. Проф. Вајс мисли да се ту говори о графичкој сличности са грчким словима (Chrabrova apologie „o písmenech“ a grafika). Узимајући у обзир глагољска слова која се могу сматрати као слова источног порекла, проф. Вајс набраја двадесет слова за гласове по словѣньскѣ рѣчи; остаје само осам-

тридесет осам слова; да ли је могао Храбар употребљавати реч „схтвори“ кад би имао на уму прилагођавање грчког минускула словенском говору? Ја мислим да је могао: ја сумњам у то да је Храбар мислио на такве тананости; уосталом, Храбар је могао употребити реч „схтвори“ с обзиром на слова ш, ж, ч, ц, з, в, г, д, ж, њ, њ, њ и сл. и азбуку у целини.

најест слова сличних грчким. Из овога проф. Вајс изводи да анализа глагољице не потврђује сведочанства московског рукописа (а тако је и у неким другим рукописима) да је било свега тридесет осам словенских слова, наиме двадесет и четири по чиноу грчкѣскиѣ ова же по словѣнаѣ рѣчи. Стога проф. Вајс мисли да се у овом сведочанству има на уму ћирилска азбука, односно, да је то место у апологији Храбровој уметнуто касније.

Ја се са оваквим расправљањем питања не могу сложити. Мислим да кад Храбар говори о словима сличним грчким, има на уму не облик слова, већ њихову гласовну вредност. Са овог гледишта природно је поредити слова слична грчким словима и слова која су уведена у азбуку по словѣнаѣ рѣчи: са једне стране налазе се слова са подједнаком или сличном гласовном вредношћу у грчком и у словенском, а с друге стране стоје слова којима нема одговарајућих у грчкој азбуци. Код Вајса се пак пореде слова са гласовима. Да речи воуква и письмена могу имати значење *глас* — показује овај цитат из Храброве апологије: *нж тако и прѣкомоу с жѣѣ письмени азоу. и ш ѣа дароканоу рѣдѣ слаѣтнскомоу. на ѡврѣзѣнѣ оустѣ, вѣ разоуѣ оучлациѣ сѣ воукваѣ великѣѣ раздвиженѣѣ оустѣ вѣзгласит сѣ. а ѡна письмена маломѣ раздвиженѣѣ оустѣ вѣзгласит сѣ и испокѣдаоужѣ сѣ.*

Из свега горе реченог види се да г. Огијенко није оборио теорију грчког порекла једног дела глагољских слова и источног порекла осталих. Ако пак г. Огијенко негира овако објашњење, дужност му је да одговори на питање: каква друга азбука лежи у основици глагољице, претставља њен прави извор. Г. Огијенко одговара на ово питање да је то „руска“ азбука коју је нашао Константин у Херсонесу. Али такав одговор није ништа друго него одређивање једне непознате величине помоћу друге: одређивање *х* помоћу *у*, јер та „руска“ азбука у стварности не постоји. Сам г. Огијенко на стр. 131 вели да јасних реалних трагова источне „руске“ азбуке нема.

У недостатку реалних трагова г. Огијенко узима у обзир — „што се може навести“. Као траг старих „руских“ превода г. Огијенко сматра префикс *вѣ м.* из у Синајском псалтиру или примере мешања *вѣ са оу* у појединим старословенским споменицима, а такође трећи падеж место другог (*вѣкѣи вѣкѣомѣ*) — синтаксички обрт који се често јавља „у украјинском“. Писац и сам признаје да ове чињенице нису изразити старорусизми, односно украјинизми, јер се оне подударују са ознакама других словенских језика; ја

бих рекао да те ознаке уопште нису старорусизми, чим се налазе у другим словенским језицима.

Има пуно споменика, вели г. Огијенко, XI в. у којим су се сачували старорусизми (Остромирово јеванђеље, Архангелско јеванђеље и др.), али се не може решити питање да ли је ове старорусизме унео у текст сам преписивач или су они били у праоригиналу. Ја бих рекао да није ни требало такве чињенице наводити, пошто није могуће доказати да су оне биле у праоригиналу.

Г. Огијенко је мишљења да је „руска“ азбука јако везала Константина: „постојали су неки узроци које ми ближе не познајемо, а који су приморали Константина да стави ову азбуку у основицу глагољице.“ А кад не знамо те узроке, онда не можемо о томе ни говорити.

Јеврејска слова у глагољци Константин је узео, по мишљењу г. Огијенка, не непосредно из јеврејске азбуке, већ преко „руске“ азбуке: у Хозарској било је пуно Јевреја. Ова хипотеза не може се ничим потврдити.

Више глагољских слова (*е, к, н, у, њ, њ*) отвара се на леву страну; то је јеврејски начин писања; тако се могло писати у „руској“ азбуци под семитским утицајем. Јасно је да семитски утицај није морао ући у глагољицу преко „руске“ азбуке.

Глагољски споменици (а под њиховим утицајем и споменици ћирилски) не употребљавају акценте. Ову особину г. Огијенко опет објашњава семитским утицајем; и то не мора бити. Слово *ѡ* има у глагољци бројну вредност (800), и то доказује, по мишљењу г. Огијенка, да је ово слово постојало у првобитној глагољској азбуци. Г. Огијенко мисли да је слово *ѡ* ушло у глагољицу из „руске“ азбуке коју је Константин нашао у Херсонесу, — додуше, та се претпоставка износи са знаком питања. На ово питање одговор мора бити негативан: данас је утврђено да слово *ѡ* није било у првобитној глагољској азбуци; исп. код проф. Вајса Rukověť hlahaolské paleografie, стр. 12, 18, Нахтигал Doneski k vprašanju o postanku glagolice (Razprave, I 135—154), Куљбакин, Белешке о Храбровој апологији, Глас CLXVIII стр. 68 и даље.

Слични су и остали „трагови“ источно словенске, „руске“ азбуке и руских превода које налази г. Огијенко, тако да у ствари не знамо ништа о источнословенској („руској“) азбуци.

Међутим у даљем свом разлагању г. Огијенко се мање више враћа на реалан терен: на питање где је поникла глагољица,

г. Огијенко одговара — у Македонији, на питање ко је уредио глагољицу, одговара — Константин, наглашујући да је његова улога била улога уредника; „пошто је био Грк, Константин се служио као базом највише грчком азбуком, али главни извор била му је словенска азбука „као претхришћанска тако и прерађена грчка.“ Интересантно је да г. Огијенко овде говори чак о стилизацији слова у циљу „да сва азбука буде подједнака“. Ова је стилизација била у словенској азбуци већ пре Константина (исп. оштру критику теорије стилизације горе).

Затим г. Огијенко тврди да је глагољица старија азбука од ћирилице и наводи доказе историске, палеографске и друге; ово је, разуме се, тачно. Одељак који је посвећен глагољци завршава се разлагањем о типовима глагољце (исп. о томе код Јагића, Entstehungsgeschichte).

Одељак посвећен ћирици заузима у књизи г. Огијенка много мање места него ли одељак у којем се говори о глагољци, јер питања ћирилице нису толико компликована као питања глагољце.

Писац разматра различне теорије о томе како је поникла ћирилска азбука и о томе ко је био њен аутор односно редактор. После овог разматрања г. Огијенко долази до закључка да све ове теорије не могу издржати критику, а да је тачно само оно да су ћирилицу уредили у Бугарској за време цара Симеуна бугарски књижевници и ученици Константина и Методија.

У погледу на слова за специјално словенске гласове г. Огијенко дели мишљење Хаферкорна, да су та слова ушла у ћирилицу из глагољце.

Што се тиче пищевих напомена о појединим ћирилским словима, мислим да се са свима овим напоменама не можемо сложити: нема доказа да у првобитној ћирици слова ѡ, ѡ̇, ѡ̇̇ није било, а и обрнуто, није доказано, а није ни вероватно да је у првобитној ћирици било ѡ̇̇̇.

Нарочити одељак своје књиге г. Огијенко посвећује апологији Храбра. Можемо се сложити са писцем да је Храбар живео крајем IX или почетком X века и да је он родом из Македоније; на Македонију упућује нас нарочито слово s = dz.

Лавровљева хипотеза да је Храбар Морављанин, по мишљењу г. Огијенка, није у довољној мери образложена (217—219). Треба одбацити напомену г. Огијенка односно s: он мисли да ово s поред z може бити траг руског превода јеванђеља и псалтира које је Константин нашао у Херсонесу, — и то на основу укра-

јинских примера дзміѣ, дзерно и сл.; ту се не огледа стара разлика између s и z, већ секундарно s — новог порекла. Даље г. Огијенко разматра питање против кога је писао свој спис Храбар; Јагић и др. научници мисле да је Храбаров спис уперен против Грка, али Погорелов је другог мишљења: Храбар је писао свој спис против Словена гркофила. Г. Огијенко развија ову мисао даље: у Бугарској је постојало нерасположење према Риму, према свему што је везано са Римом; на овом терену лако је било агитовати против Константинових превода које је Рим благословио, па чак и против самог Константина, а нарочито против Методија, који је био посвећен у Риму. Устајали су против нарочите словенске азбуке — глагољце коју је уредио Константин; она је била мало практична, нарочито за Бугарску, на југу, где су се Бугари сусретали са Грцима. Знање грчког језика у Бугарској интелигенцији није било ретко; она се служила, углавном, грчком уставном азбуком. Константинова азбука била је мало разумљива овим људима. Отпочео је у Бугарској поход против глагољце... Глагољица је почела да губи терен. Почела је да се шири мисао да би било боље увести у словенску књижевност грчки устав.

Против таквих људи борио се Храбар. Затим г. Огијенко наводи доказе да је Храбар у својој апологији бранио глагољицу. Ову тезу заступа и ја у своме чланку „Белешке о Храровој апологији“ (Глас CLXVIII Београд, 1935), те стога нећу о томе да дискутујем.

Г. Огијенко се служио мојим списом „Белешке...“, али и поред подударња у основној тези међу мноме и Г. Огијенком има размимоилажења у детаљима, тако, на пример, у погледу питања о томе каквих је слова било у првобитној глагољској азбуци (исп. горе о слову ѡ̇̇̇).

Последњи одељак књиге г. Огијенка посвећен је питању постанка словенског књижевног језика: на који су начин постали први преводи Константинови и којим су језиком писани.

Ту се г. Огијенко враћа корсунским преводима о којим је већ говорио раније.

Високе врлине Ћирило-Методијева превода г. Огијенко тумачи тиме што су и пре Константина постојали словенски преводи Св. писма: доказ томе г. Огијенко види у саопштењу Константинове биографије о „руским“ словима, али, као што смо видели, хипотеза о „руским“ словима није чврста.

Доста опширно г. Огијенко расправља о питању обима Методијева превода Св. писма; он заузима скептички став према саопштењу Методијеве биографије да Методије „прѣложи въсѣмъ вѣста кнѣзѣ исполнь развѣ макави“: против овог сведочанства, вели г. Огијенко, говори чињеница што целе Библије од почетка и дуго време уопште није било; кад је Новгородски епископ ГенADIJE крајем XV века наумио да састави библиски кодекс и прикупљао словенске спискове, он није нашао многих књига Библије у словенском преводу, тако да су му морали извесне књиге преводити с Вулгате, а књига Есфир преведена је са јеврејског. Тако исто кнез Острошки, кад је замислио да штампа своју Библију 1581 г., није могао наћи у словенском преводу понеке књиге. Уопште, вели г. Огијенко, тешко је мислити да је било могућно за 6—7 месеци превести целу Библију.

На основу свега тога г. Огијенко друкчије тумачи саопштење Методијеве биографије о Методијеву преводу целе Библије: Методије је пред смрт замислио да уреди све преводе који су већ постојали, да их сложи у један кодекс, дода оно што би било потребно, а није још било преведено. Методије је прикупио све што је превео Константин и своје преводе на којима је радио целог свог живота, а и преводе својих ученика. Све је ово Методије поручио да препишу двојица његових ученика брзописаца. Међутим оваквој концепцији смета то што Методијева биографија говори јасно о преводу: прѣложн.

Последње питање које разматра г. Огијенко питање је: на који су од старих словенских дијалеката преводили Ђирило и Методије Св. писмо. Г. Огијенко с правом решава ово питање у корист македонске теорије („солунски дијалекат бугарског језика“).

Аргументе претставника панонске теорије он подвргава детаљној критици.

Моје погледе на питање г. Огијенко износи под називом „српска теорија“, што није згодно, јер ја говорим буквално овако: „сада кад је македонско порекло старословенског језика дефинитивно утврђено... то се подударање јавља у новој светлости: оно показује да је српско-хрватско-словеначка језичка група у лексичком погледу најближа је старословенском македонском дијалекту Св. Ђирила и Методија“ (О речничкој страни старословенског језика стр. 143).

Поред осталих теорија о пореклу старословенског језика (бугарске, моравске, панонске) г. Огијенко наводи још две теорије које су по његовим речима од споредног значаја, а то су теорија вештачког порекла старословенског језика и руска теорија. Константин, вели г. Огијенко, знао је цео словенски свет, упознао се са свима главним словенским језицима; тако је он научио изговор и акценат источнословенског језика; све нас то води закључку да је пред очима Константиновим лебдела идеја заједничког словенског књижевног језика. Овим г. Огијенко тумачи следећу врло чудновату чињеницу: док у грчким рукописима налазимо знакове акцента, ти се акценти не налазе у старим словенским рукописима.

Ову чињеницу г. Огијенко тумачи тиме што су Константин и његови ученици добро знали да поједини словенски народи имају различан изговор, акценат би пак везао рукопис за изговор једног народа. Теорију вештачког порекла старословенског језика г. Огијенко налази код пољског научника Раковецког, Ламанског, Будиловића и у најновије време код Дурновоа. Ја сматрам да ова теорија није у довољној мери образложена, чак — да је погрешна.

У вези с тим што г. Огијенко говори о обележавању акцената треба напоменути да се у време Ђирила и Методија словенски језици скоро сасвим нису разликовали међу собом у погледу акцената.

О старословенским књижевним језицима (теорија Дурновоа) исп. *Byzantinoslavica* 1929 г. I 48—85, III 68—78 и код мене ЈФ VIII.

Руска теорија оснива се на познатом саопштењу панонске биографије о јеванђељу и псалтиру писаним „руским“ словима, али смо видели да значење израза „руски“ остаје нејасно.

Г. Огијенко подупире ово корсунско саопштење сведочанствима каснијег времена: сведочанством Константина Граматика, који је живео крајем XIV века, и чланком о преставлени светог кирила оучителя словѣнскомуъ азѣкоу, који нам је познат из рукописа XV века.

Константин Граматик у своје чланку „сказаніе о писменех“ износи теорију „руског“ порекла старословенског језика. Саопштење које се налази у чланку „О преставлени...“ потпуно је јасно, засновано је на сведочанству Константинове биографије. И једно и друго саопштење нема вредности, јер су каснијег порекла.

У прилог руске теорије г. Огијенко наводи старословенске изразе и облике чије се паралеле налазе у архаичним дијалектима украјинског језика. Архаизми који везују украјински језик са старословенским, како тврди г. Огијенко, налазе се на сваком кораку: у речнику, у фонетици, морфологији, синтакси и акценту. Г. Огијенко наводи више таквих подударана, али његово излагање није довољно критичко.

Глагол рачити није реч македонског дијалекта Константинова, већ лексичка особина западнословенских језика (чеш. *račiti*, пољ. *raczyć* итд.); пудити није специфична особина украјинских дијалеката нити је пждити особина старослов. језика (пољ. *pedzić*); тяти такође није специфична реч ст. словенског, а није ни особина украјинских дијалеката (исп. пољ. *ciąć*). То исто може се рећи о речима красний (исп. срп. красан), укр. ректи (није архаизам, јер у ст. словенском имамо ршти); адверби домовъ, доловъ познати не само у украјинским дијалектима већ и у другим, на пример у чешком (*domů* ст. чеш. *domův*); реч елень не може бити народна украјинска реч, па и није архаизам ст. словенског језика (исп. срп. јелен).

Украјински дијалекатски глас *з* не може се поредити са ст. словенским *з*, јер се не јавља у украјинском на месту старог *з* (дзмиџ, дзелений, дзерно). Лемки знају за слоге ра, ла, ре на месту заједничкоукрајинских оло, оро, ере (брада, млад, древо и сл.). Јасно је да то не може бити украјински архаизам, већ позајмица књижевног порекла.

У облицима инфинитива ламати, помагати, потапати и сл. коренов вокал *о* „мења се у вокал *а*“; у ствари у овим облицима имамо стари превој вокала који је познат свим словенским језицима од старих времена. Облик датива на -ови остатак је старе деклинације са основом на -и, који није особина само украјинског језика; стари облици вокатива такође нису особина само украјинских дијалеката, а и остаци дуала налазе се такође не само у украјинским дијалектима већ и у другим дијалекатским групама; заменички облици „ми, ти, си“ сачувани су у више словенских језика као и облици акузатива „мя, тя, ся“ (ст. сл. *мѧ, тѧ, сѧ*); облици 1 л. мн. презента са наставком -мо (ходимо, носимо, будемо) нису ст. словенска особина: у ст. словенском налазимо наставак -мъ, а сем тога није наставак -мо особина само украјинских дијалеката: -мо имају српски језик и словеначки; стари наставак инфинитива -ти сачували су не само украјински дијалекти, већ и други сло-

венски језици; облик плусквамперфекта налазимо не само у украјинском већ и у другим словенским дијалекатским групама; *dativus possessivus* такође је познат и другим словенским језицима итд.<sup>1)</sup> Г. Огијенко вели да он даје само површан преглед архаизама у украјинском језику, пун преглед обећава да ће дати у засебном раду. Остаје нам да сачекамо тај његов рад. Засада пак сматрам да му није пошло за руком да утврди везу између ст.-словенског и украјинских дијалеката.<sup>2)</sup>

Г. Огијенко закључује своју књигу кратким разматрањем питања о називу језика Гирила и Методија: он сматра да је строго научни назив овога језика „старобугарски језик“, а практични назив, који се у осталоме не налази у противуречности са научним основама, нити са суштином ствари — јесте назив „старословенски језик.“

С. Куљбакин

<sup>1)</sup> Питање апсолутног датива није потпуно јасно, исп. Станислав, *Wyznaczenia* V, стр. 40—42.

<sup>2)</sup> У вези са питањем украјинских архаизама г. Огијенко на 286 стр. своје књиге даје следећу напомену: „проф. Куљбакин у своме раду 1930 г. О речничкој страни ст.-словенског језика, на жалост, сасвим није узео у обзир украјински језик, иако му је тај језик могао дати пуно интересантних паралела које постоје у нашем језику још и сада, а то би га можда приморало да мало друкчије погледа на природу ст.-словенског језика. Додуше, проф. Куљбакин у својој књизи „*Mluvnice jazyka staroslověnského*“ 1928 г., набрајајући на стр. 1 све словенске језике, не знам зашто је изоставио украјински језик чију је граматику сам написао године 1919“.

Није тачно да нисам у својој књизи „О речничкој страни...“ узимао украјинске паралеле: узимао сам за претставника источнословенске групе великоруски језик, а када је украјински језик пружао паралеле којих нема у великоруском, онда сам се служио и овим паралелама: буй-голова, діра, лякати, пінязь, скриня, чоловік; покатак сам узимао и белоруске паралеле: халуга.

У својој старословенској граматици на чешком језику при набрајању словенских језика навео сам руски језик, имајући на уму источну грану словенских језика, тј. великоруски, малоруски и белоруски уједно.

3. — HERMELIN ELLEN, *Über den Gebrauch der Präsenspartizipien von perfektiven Verben im Altkirchenslavischen Inauguraldissertation*. Uppsala 1935. XIV+154.

Г-ца Хермелин узела је врло тежак задатак: да одреди значење партиципа садашњег врем. од перфективних глагола у старословенском језику. Само одређивање глаголског вида у старословенском језику — није лака ствар, а камоли одређивање значења једног облика, и то, према општим принципима словенских језика, — неправилног.

Према моме мишљењу, г-ца Хермелин извршила је свој задатак добро. Њен завршни резултат: да партицип сад. врем. перфективних глагола не значи никад оно што значи партицип сад. врем. имперфективних глагола (тј. напоредно трајање глаголске радње) — потпуно је тачан. У спору са Собољевским и Кошмидером (стр. 145—153) — има она право. Све то заједно показује да г-ца Хермелин има несумњивог смисла за танана синтаксичка питања.

Али то не значи да се ја у свему слажем са њом. У своме уводу (1—5) она се морала задржати на извесном схватању словенског глаголског вида (аспекта; о „Aktionsart“, тј. о потпуном значењу глаголске радње она не говори). Она је примила схватање Хермана и Кошмидера: да се радња *шрајних* глагола посматра изнутра, као нешто што се налази у току, а радња свршених глагола — споља, тј. посматра се од почетка до краја као целина. Ја не могу примити тако одређивање словенског глаголског вида: 1) што је посредно (преко неке „слике“) и 2) што и по суштини није тачно, исто онако као што у своје време нисам могао примити дефиницију словенског глаголског вида Мејеа и Мазона, од које се уосталом Мазон доцније одрекао (в. *Slavia VII* 819—826). Овде није место да сада у то питање улазим. Тако исто мислим да није исправно гледање на презент у различним непрезентатским реченицама, што г-ца Х. прима од Кошмидера, ма да га не прима у потпуности. Само за то се не може сувише строго судити г-ца Хермелин, јер се налазила у зависности од савремене лингвистичке литературе.

Пошто је говорила у кратком прегледу о досадашњем раду на питању о партиципу перф. глагола (6—10), она се задржава на начелима којих се држала приликом испитивања своје грађе. Она се обрађала непосредно текстовима старословенским и ту је, на основу свих момената (употребе облика, грчког текста, словенских других јез.), — покушала да одреди видско значење поје-

диних облика. Мислим да је то једини исправан начин. Сад долази оно што је најзнатније у овом раду: збирка грађе (18—131). У азбучном реду, са целим апаратом, г-ца Х. прегледала је све свршене глаголе ст. слов. језика од којих је употребљен партицип са наставком парт. презента. Ја се на тој грађи нећу задржавати, јер и сама г-ца Х. допушта и могућност појединачног друкчијег тумачења примера него што је она предложила. Главно су резултати до којих је она дошла. Уосталом поводом њих мораћу се задржати и на извесним појединачним тумачењима.

Она налази овакво значење код тих партиципа: 1) прошлости; 2) будућности; 3) итеративно - перфективно и 4) одречене могућности; 5) партицип служи као нека врста допуне личних глаголских облика.

Прве две употребе потпуно су природне — и перфективни презент се употребљава за прошлост и будућност, па је природно да се према њему начини и партицип презента за прошлост или будућност. Али трећа, итеративно-перфективна употреба, има нешто неприродно у себи. И тек кад се прегледају примери употребе презента у сличним приликама, види се да се ту г-ца Хермелин повела за Кошмидером: „каждое мгновение онъ чѣмъ — то стукнетъ о столъ“ — „сваког тренутка он удари нечим о сто“ и сви слични случајеви показују да итеративно значење има *реченица*, а не *перфективни глагол*; а реченици итеративно значење даје увек какав прилошки или слични израз (овде „каждое мгновение“). Према томе, и партицип презента перфект. глагола, исто онако као и сам перфект. презент, има значење *извршене* радње везане за одређени моменат; дакле, значи оно што његова основа значи. Сасвим је свеједно, да ли ће се у овим случајевима употребити глагол уз одрицања (*ниѣи се мрдне ниѣи главом макне* и сл.) или да ли се глагол врши „апстрактно“ (тј. да се може вршити или да се обично врши). Чим није стварно вршење радње, већ или претпостављано, или одречено, или могућно или какво друкчије, може се подједнако употребити и перфективни и имперфективни презент, са разликом да ли се радња износи као трајна или као свршена. То у потпуности вреди и за перфективни презент глагола српско-хрв. јез., а тако исто и других словенских језика. Према томе, и ту партиц. презента перф. глагола претставља паралелни облик са самим перф. презентом.

Четврто значење (одречене могућности), по моме мишљењу, налази се већ у трећој групи; исп. не дигнѣштоу сѣ = „а да се

не дигне“ и сл. Према томе, остаје још пето значење — допуне личних глаголских облика. То су облици као *въспросъ*, *реки* и сл. (њих уопште нема много) уз глаголе *dicendi*. Ја мислим да свити глаголи имају перфективно значење и да иду у прву групу.

То је укратко садржина ове интересантне и разумне дисертације. На томе се месту њен писац задржава.

Као што се могло видети, г-ца Хермелин је покушала да покаже да ли је који глагол по основи својој перфективан или није, и тек после тога је покушала да објасни значење његова партиципа, користећи се поменутим дефиницијама глаголског вида; она на крају своје студије вели да је требало питање о овим партиципима размотрити у вези са другим проблемима глаголског вида; али не, како она мисли, у вези са имперфектом перфективног вида, већ у вези са употребом презента, и то перфективног презента, у различним ситуацијама. Тада би се видело да се партицип сад. времена перфективних глагола креће за употребом перфективног презента у словенским језицима. Он се и образовао као њему паралелан облик. Исто онако као што се перфективни презент не може никад употребити у индикативу да се њиме обележи садашњост, права садашњост, тако исто и партицип презента перфективних глагола не може никад — по природи својој — значити праву садашњост. Г-ци Хермелин чини част што је до овог основног резултата дошла другим методама и размишљањима. Што се тиче осталих значења овог партиципа, она одговарају значењима и употреби перфективног презента у словенским језицима.

Из овога се види да наставак партиципа презента, који се са имперфективних основа преносио на перфективне, није уносио никакву садашњост у тај облик. Његово значење по виду остало је значење перфективности, а по употреби — значење перфективног презента.

Ово још једном показује да наставци облика имају своје право значење само тамо где су поникли (овде код имперфективних глагола); чим се пренесу у другу ситуацију, они су само диференцијални знак за облике те ситуације (овде глагола са перфективним видом).

На тај начин, јављање партиципа сад. времена код перфективног глагола није ништа друго до проширење системе перфективног презента. Када се употребљава *садашње време* од перфективне основе, нема никаквог разлога да се према њему не сагради и партицип са сличним значењем и употребом.

А. Белић

4. — В. В. ВИНОГРАДОВ, *Современный русский язык*. Грамматическое учение о слове. Выпуск I. Государственное Учебно-педагогическое издательство. Москва 1938. 151°. 8°. + II — Выпуск II. Москва 1938. 591.

На првој свесци стоји да су обе књиге „Пособие для литературно-лингвистических факультетов высших учебных заведений“.

В. В. Виноградов један је од новијих људи у области испитивања руског језика; али сасвим нов — није. Он се већ поодавна бави стилистичким испитивањима различних књижевних родова у руској књижевности, са применом велике лингвистичке литературе. Да се Виноградов бавио језиком нарочито са стилистичке стране, то показују и ове његове граматичке књиге о речима. Он се стара да у граматичка размишљања — што је само по себи сасвим исправно — уведе речник и семантику, оно што чини живу и конкретну природу речи, а што у стилистици игра највећу улогу. Да нема у књигама Виноградова ничега другог до овог, оне би несумњиво и тиме биле од значаја за развитак наше науке. Не желећи се исцрпно задржавати на овим књигама, ја ћу гледати да покажем њихов садржај и вредност самог испитивања.

Прва свеска науке о речима (учение о слове) има три неједнака одељка: 1) реч као предмет граматике и врсте речи у теорији и у пракси руских лингвистичких школа краја XIX в. и прве трећине XX в. (1—108); 2) о појму речи и израза („идиотизама“ или „идиома“), реченице (109—147); 3) основне граматичко-семантичке категорије (структурни типови) речи у савременом руском језику (147—156). II свеска бави се аналитичким проучавањем засебних категорија речи како су оне одређене у I свесци.

Са своје тачке гледишта граматичара који тражи законе живота речи, њихову историју, њихову улогу у историји материјалне културе и духовног стваралаштва; којему је главно унутрашњи садржај речи различних израза („идиома“) и, уопште, конкретна, реална садржина тих основних појмова језика — он износи учења различних руских научника за помињато време; али се задржава и на осталим испитивачима руског језика код Руса у XIX в. (Востокову, Калајдовичу, Гречу, Павском, К. С. Аксакову, Давидову, Буслајеву, Некрасову и др.). Нема никакве сумње да основицу његова историског прегледа чине три крупна испитивача руска: А. А. Потебња, Ф. Ф. Фортунатов и А. А. Шахматов. Око њих се ређају или они који су само припадали њиховој школи или који су покушавали да у извесном правцу модификују њихова учења.

Са његове тачке гледишта у овоме реду испитивача најзнатије место заузима Шахматов, за њим Потевња и тек последње место Фортунатов. То је сасвим природно, јер је Шахматов својом Синтаксом руског језика морао најближе прићи проучавању језика са оних страна са којих их посматра и Виноградов, а најмање Фортунатов.

У II-ом одељку говори Виноградов о појму речи, израза и реченице. Иако ту има врло корисних опажања, нових ствари — нема. То исто вреди и за остале главе овог одељка. Термин „мотивисаности“ претстава В. узима сувише уско (исп. на пр. о наст. *ак* у сопљак и сл.). Однос граматике и речника (126—7) у ствари је много разноврснији него што је код њега изнесено. У осталим главама има доста грађе, добро продискутоване, са анализом онога што излази из разлика у значењу које се везују са различним другим цртама речи; али се о лингвистичким проблемима који су у основици свега тога — не говори.

Најзад, у III-ћем одељку Виноградов даје основне врсте речи или, како он говори, основне граматичко-семантичке категорије речи у савременом руском језику.

Он говори такође и о критеријима за то, и групише их у три групе или „сфере“:

1) сфера предметних, субјекатско-објекатских значења и облика који одговарају: супстанцијама, радњама, особинама и околносним односима стварности или којима се износи сложени ланац просторних, временских, узрочних и других односа међу стварима, радњама, особинама и цртама;

2) сфера чисто субјективних, емоционално-волунтативних исказа и облика који претстављају социјалну основицу свесних (проживљених) начина исказивања психичких узбуђења и потстицаја једног језичког колектива;

3) најзад сфера модалних значења и облика којима се одређују начини оцене стварности и средстава да се о њој саопшти у претстављању различних модалности било субјективног било објективног реда.

На основу тих критерија Виноградов долази до четири структурно-семантичке категорије речи у савременом руском језику: 1) речи-називи или „врсте речи“; 2) свезичне речи или „говорне рече“; 3) модалне речи и 4) узвици.

Да би се видела природа ових група, морамо навести и исцрпни преглед ових категорија који наводи Виноградов.

И м е н а	{	1. Именице 2. Бројеви 3. Заменице (предметно-личне) 4. Придеви 4/5. Партиципи 5. Глаголи 5/6. Глаголски прилози 6. Прилози	}	Врсте речи које се приближавају именицама, али које су се одвојиле засебно и налазе се у процесу губљења	IV 7. Категорија стања
-----------	---	--	---	--	---------------------------

„На тај начин, у руском језику има седам основних врста речи:

I четири разреда имена: 1) именичка имена; 2) бројна имена; 3) заменице (предметно-личне) и 4) придевска имена;

II 5) глагол;

III 6) прилог и

IV 7) образована као резултат узајамности имена (именичких и придевских), глагола и прилога — категорија стања. Међу тим основним врстама речи налазе се две „мешовите“, хибридне граматичке категорије које не образују „самосталне“ врсте речи: партиципи и глаголски прилози (међу којима су глаголски прилози самосталнији неголи партиципи).

Да се задржимо на овој првој категорији Виноградова, али да издвојимо категорију стања (седму), о којој ћемо ниже говорити.

Главне три категорије: имена, глаголи и прилози показују да је, у ствари, лебдела пред очима Виноградова морфолошка класификација, иако је он толико напада. Партиципи су стављени између придева и глагола — зато што они и по облику своје и по употреби одговарају тим категоријама, слично томе и глаголски прилози (између прилога и глагола). У томе нема никакве новине према ранијем распоређивању тих врста речи. За бројеве и заменице није довољно рећи да се приближавају именицама и да се губе, већ је њих ваљало приближити много више именицама него што је учињено стављањем заједно са придевима у категорију имена. Питање о њихову губљењу није требало овде додиривати, јер тако из једног начина посматрања, за Виноградова обавезног (синхроничног), идемо у други (дијахронични). Иако је тачно одређено место у извесном правцу партиципа и глаголских придева, ипак по суштини (тј. по семантичком моменту своје), што не може бити безначајно за В., они припадају више глаголској категорији него обема другима. Место које им је дао Виноградов показује да је и овде преовлађивала морфолошка тачка гледишта. Најзад, напомена, да су глаголски прилози само-

сталнији од партиципа — у извесном је правцу тачна; али би било тачније да је речено да су они мање зависни од партиципа (однос зависности партиципа — двојак је: и према именици и према глаголу; однос зависности глаголских прилога — једностран је: само према глаголима).

И тако, остаје нам да кажемо коју реч о седмој врсти речи — о стању. То ћемо учинити на основу излагања у другој свесци (стр. 309—330). Њу је изнео први пут као засебну врсту речи проф. Л. В. Шчерба (у расправи „О врстама речи у руском језику“, Виноградов, II 311). То су случајеви употребе краћег облика придева у предикату: *можно, рад, гошов* итд. Али „можно“ и сви други овакви случајеви претстављају синтаксичко значење „есть можно“ као што и бива у другим словенским језицима (могуће је, ја сам рад, ја сам готов и тд.). Према томе, то нису засебне речи, већ речи које претстављају „глаголске облике“ и по значењу и по функцији. Зато их је тако, с правом, сматрао и Востоков и, у новије време, Шахматов. Градити од њих засебну врсту речи нема основа, јер се ова категорија потпуно слаже по значењу и по функцији са глаголима; али се, наравно, не слажу са глаголима по облику, бар не потпуно, и бар не у свима облицима. Из овога се види да је најглавнији моменат и у одвајању ове групе од осталих био морфолошки. Да ли се он може допустити као пресудни критериј за врсте речи — то је друго питање.

Оволико о првој структурно-семантичкој категорији речи. Из кратког разматрања види се да преовлађује моменат структурни (морфолошки), а не семантички или функционални.

У другу категорију „свезичних речи“ улазе: 1) речце, 2) предлози и 3) свезице. О томе даље не треба говорити, јер је јасно да се свим тим помоћним речима показује однос међу речима, синтагмама и реченицама. И други су научници ове помоћне речце стављали у једну категорију.

У трећу категорију „модалних речи“, којима Виноградов посвећује XI одељак друге свеске (стр. 551—566), он ставља оно што се обично назива „уметнутим“ речима, а што Шахматов назива „уводним“ речима („вводные слова“). Оне „исказују квалификацију изражене мисли или начина њена исказивања, одређујући модалност исказа у целини и појединих његових речи“. Граматички, а тако исто и по интонацији, оне претстављају засебну категорију која није ни у каквом односу са врстама речи, већ обухвата уводне

„синтагме“ или речце (op. cit. 551). Овамо иду изрази као: заиста, можда, свакако, истина и сл.

Нема никакве сумње да је ово врло општа категорија која обухвата и уводне реченице, уводне или уметнуте синтагме и уметнуте речи. Оне су између себе повезане значењем и функцијом; али су по форми врло различне. Ја сматрам да кад се говори о подели речи, тј. знакова који имају свој облик засебан од других, није требало узимати и *синтагме* или *реченице*, већ само засебне речи (наравно, и онда када оне имају и синтагматско или реченичко значење). А ако те речи показују извешан однос према целој исказу, ја не видим разлога зашто би те речи биле одвојене од других „релационих“ речи. Зато ја мислим да је назив „свезичне речи“ за II-гу категорију сувише узан; ја бих све помоћне речи којима се обележава разноликост односа међу речима или модификација саме мисли — назвао релационим речима; тада би једну од њихових врста (сем речца, предлога и свезица) градили и уметнуте речи. Иако потпуне једнакости међу њима нема, оне су узајамно по функцијама и значењима најближе. На тај начин, по нашем мишљењу, не би било разлога одвајати у засебну категорију модалне речи.

Из овога се види да је значење код Виноградова главна основица поделе речи на категорије (имена, свезичне речи, модалне речи и усклици); у границама тако издвојених категорија — на основу облика (структурног момента) — издвајају се, углавном, споредне категорије.

Ја мислим да оваква класификација, у оним одељцима који су бар донекле оправдани, не може дати никакву нову систему. Истина је да идеалне системе не можемо имати у језику, јер факта из једне категорије прелазе стално у друге категорије. Зато принцип који се мора знатно више применити у стварању те системе јесте оно што јој је пре свега у основици: функција. После функције долази значење (семантички моменат), а тек на треће место облик (структурни моменат). Зато што о томе није водио довољно рачуна, Виноградов је могао да изгради свој систем само делимично добро.

Али и поред тога што се систем Виноградовљев не може примити ни за руски језик ни за друге језике, његово дело пружа добрих опажања и тачних констатација. Анализа појединих факата у њему је каткада беспрекорна. Зато, иако за теорију наше науке ово дело не значи много, оно претставља збирку лепо осветљене грађе која уноси свежину у испитивања језичких појава и потстицаја за даљи и позитивнији њихов развитак.

А. Белић

5. — **Годишњица Николе Чупића.** Издаје његова задужбина. Књига XLVII. Београд 1938. Стр. 323.

И последња „Годишњица“ (књ. XLVII) одликује се обиљем прилога. Низ им отвара д-ра В. Ђоровића преглед на основи наших архивских података *Преговора о балканским савезима* (о срп.-грчком споразуму за владе Ал. Обреновића, и о срп.-буг. савезу год. 1904); др. Ал. Љ. Погодин критички расматра преводе и препеве *Љермонтова код Срба*, нарочито „Демона“, „Мцири“ и „Јунака нашег доба“; прилог г. Д. Вуксана *Црна Гора у 1804 години*, богат подацима из Цетињскога архива, слика живо и тумачи све неприлике влад. Петра I због интрига грофа М. Ивелића и Вучетића, које су га у тој по народ наш тако значајној години спречавале да припомогне устанцима у Херцеговини и у Шумадији. Студија д-ра Мих. Динића *Три Дријева и околина му у Сред. веку*, по подацима из Дубровачког архива и по истраживању (и откопавању) на терену, излаже прегледно историју овога врло значајнога пристаништа и трга на ушћу Неретве, о који се осем српских држава (Рашке, Босне, Дубровника) отимали и Угри и Млечи, докле га не заузеше Турци, а преко кога се нарочито увозила со и извозило робље. Даље, г. Тих. Ђукић показује како Његошеви *Стихови из Горског вијенца* (позната Вукотина заклетва завереника у цркви) нађоше у *црквеној ујошреби* примене у народно-правном обичају проклињања (преко свештеника) кривца и оних који га знају а неће да прокажу. Неуморни тумач народних обичаја наших, др. Тих. Р. Ђорђевић наставља систематисање фолклорне грађе у прегледу: *Неколики самршњи обичаји у Јужних Словена*. Др. Мил. Новаковић труди се да у чланку *Савремени рашови и рашно право* ишчепрка могућност постојања обеју ових узајамних искључивости. Г. Раст. Марић тумачи *Чудесна исцељења и знамења у старим српским живошћисима* (највише у Константинову Животу деспота Стефана) утицајем античких књижевности преко византиске или непосредно. Најзад, г. Рад. Перовић уз добра тумачења објављује *Из архиве Хаџи-Јануша* (Петровића, трговца из Крајове у Румунији, од 1809 до 1819) двадесет и девет писама неких старешина из Карађорђевог и Милошевог Србије, с интересантним подацима о привреди и трговини њеној у то време.

Најобимнији прилог у овој књизи је претпоследњи, г. П. Поповића: *Свети Сава*. Он заслужује нарочиту пажњу као последња реч научног проучавања г. П.-а. Последња реч г. П.-а, али, на жалост, не и последња реч наше науке. Напротив. Овај најновији

рад г. П.-а, управо најновија му појава (не би се могло рећи ни: стилизација; она је иста у свему раду његовом), поред доброга (и лепога) што има у њему, у многоме, и то баш у закључном делу, главном за Историју књижевности, већ је — застарео. И то није застарео стога што г. П. не би стизао да се обавести о свему новоме у науци нашој, не (он нам је дао најбољу, и једину, библиографију за њу), него што г. П. има тако један свој специјални критеријум за њу. Код њега као да не одлучује *шта* је ко казао него *ко* је шта казао. Има он као неки свој индекс скрипторум прохибиторум. У тај индекс „сумњивих, више мање, како који“ (да не спомињемо покојне) улазе др. Свет. Стефановић (приказивач „Приче о девојци без руку“), др. Драг. Анастасијевић (приказивач „О хронологији у делима св. Саве“, Глас СКАК. CXII) и потписани (приказивач „Југословенске књижевности“ и др.). Ономе што они кажу, нарочито новијем и друкчијем од дотадашњег (а они опет ретко кад препричавају старо) — не може се веровати; на то се не треба освртати (кад се не може оборити); то као да није ни казано, ни објављено.

Спомене их само онда кад му се учини да их може било у чему покудити. Примера ради да споменем како ми је у седамнаестој књизи „Прилога“ приказан један рад од самога г. уредника. Он је ту, независно од приказа часописа (Гласник Ист. др. у Новом Саду“, књ. XVII, 2) и без сепаратног отиска, приказао мој прилог „Три песме о паденију Србије г. 1813“ (на стр. 297/8). Како изгледа, замерка се тиче одређивања времена постанку за једну од трију објављених песама, одређивања једино по садржини и тону њеном те и неодређеније: „свакако... одмах после догађаја“ место „године 1813“, како је у „Прилозима“ VII (1927) на стр. 283 г. П. „тачно“ одредио, а мисли да је потписани знао за ту његову одредбу па је прећутао. Међутим за ту одредбу потписани је, исто као и за име писцу те песме, дознао тек после учињене му замерке у „Прилозима“; дело пак „Милован Видаковић“, у коме се такође говори о тој песми, није стигао још да разгледа. Ипак, и да је раније читао „Прилоге“, свакако би, из увек потребне опрезности, остао при поузданијој одредби својој, пошто г. П. за своју ту одредбу (на стр. 283) није дао никаквих ближих доказа; али, споменути би је несумњиво, већ и зато што се слаже у основи с његовом.

У духу те критичности, као да и за старе скрипторе наше, на основу којих пише и о којима пише, има г. П. тако неки индекс не баш прокажених него, обрнуто: симпатичнијих те, по њему,

и поузданијих. Тако, Доментијан ужива највеће поверење његово, веће него остали (Првовенчани најмање), и за моменте много раније од његова времена, његове „савремености“. Иако он, ни за оно што се у његово време догађало није увек поуздан, на пр. кад (на стр. 219 у *Ж. св. Саве*) патријарха васељенског који је Саву произвео за архиепископа г. 1219 у Никеји — назива Германом (1221/2 до 1240), а не Манојлом (1215 до 1221/2), вероватно зато што је однекуд знао да је онај прво споменути потписао накнадно тражено признање о аутокефалности нове архиепископије српске. Што Доментијан у излагању овога догађаја, истичући нарочито у титули, и царевој да је „цариградски“, и патријарховој да је „васељенски“, прећуткује да се то десило у избегличкој престоници Никеји, и каже неодређено како је то било на „вастоку“ (у истом делу, стр. 217), не треба му наравно рачунати у незнање. То је Доментијан намерно заташкао, да не би смањио важност Савину постављењу које *није било у Цариграду*, а он то из родољубивих обзира није хтео да каже. Али је Доментијан тим заташкавањем навео последника свога, Теодосија (такође чешћег поузданика г. П.-а), да у свом *Ж. св. Саве* све то с „востока“ пренесе у Цариград (стр. 126).

Уважава г. П., сасвим оправдано, и поузданост казивања св. Саве. О томе је написао уопште најбољи спис свој о њему (в. Глас СКАк. СХИ). Али ипак, за моменте у којима се Сава и Доментијан не слажу, — он ће пре уз Доментијана ма и с каквом таквом оградом. Тако на пр. у питању о мироточењу Симеонову и проглашењу његову за свеца као и о Савину „состављању канона“ новом свецу, о чему свему сам Сава ни једном једином речи не спомиње ни у ком спису свом пре *Службе св. Симеону*, писане (и по г. П.-у) у Рашкој после 1208, док Доментијан (четрдесет година доцније) ставља све то одмах у годину 1201 и у Хиландар — г. П. ипак више верује Доментијану (в. стр. 252). Ограђује се истина с „ако је све то тачно“, не осећајући колико тада сам смањује вредност једино оправданим закључцима својим о поузданости хронолошких бележака Савиних у *Ж. Симеонову*; колико сам себи противуречи.

Зашто? Из неопрезно већег поверења према Доментијану. Можда, али пре ће бити из опрезно већег неповерења према „прокаженим“ скрипторима, од којих је један (потписани), верујући Сави, и очевицу и главном учеснику у проглашењу Симеонову за свеца, и састављачу канона за њ, приказао тврђења Доментијана

и Теодосија као накнадно формирану „легенду хиландарску“ и утврдио (у Светосавском зборнику СКАк, књ. I стр. 172/44 и др.): да се и мироточење и канонисање Симеоново за свеца и састављање светачких канона његових могло извршити *прек после 1208 године*, после преноса моштију његових у Рашку, у Студеницу.

Ипак, на стр. 289/290, говорећи о самој Савиној *Служби св. Симеону* г. П. је опрезнији. Уз казивање Доментијаново додаје: „а није сигурно да ли је она тада (1201) и написана“. Поред свега тога, упорно сагласан с Доментијаном, назива Симеона, још тада у Хиландару (1200 до 1208), *свецем*. Да, годишњих помена (панихида) „преподобном оцу Симеону, учитељу и ктитору“ ман. Хиландара морало је ту бити и пре 1208, и врло свечаних, и у разумљиву присуству светогорских отаца, и с читањем „Похвале“ и синаксарског „Житија“, па можда и с којом већ стихиром, нарочитом за Симеона Српскога што би се припевала у „Служби“ дневног или главног месечног тезоименитог свеца (Симеона Богопримца); али, праве светачке „Службе“, засебних канона „свецу“ — није могло бити, кад се и у рукописима старије редакције Савине *Службе св. Симеону* (у софиској Нар. библиотеци) види: да је и она постала у Рашкој, после 1208.

У вези с малочас споменутиим упорним остајањем при старијем тумачењу и поред новог и бољег, уз последњи дат пример, остајући само при главнијим питањима, ево још један. За *Тийик Хиландарски* г. П. тврди (стр. 252 и 279) да га је Сава преводио (сам или с помоћницима) у *Цариграду*, у манастиру Евергетиди, у коме се бавио у два маха г. 1198 и 1199, и да је превео *само први део* („Пролог“), не и други много већи („Синаксар“, на око 400 штампаних страна, по процени г. П.-а). Тако је мислио В. Јагић. Међутим г. Драг. Анастасијевић скренуо је (још у „Богословљу“ XI, 1936, стр. 267) пажњу на то да сам Сава у почетном ставу *Т. Х.-ог* (у изд. СКАк. на стр. 14/15) дословце каже како је превео „све по реду“: и „устав“ о „покорности и трпљењу монаха“ („Пролог“) као и „устав“ о „богопреданом појању, богослужењу и молитвама“ („Синаксар“), на који се у тексту „Пролога“ једино и указује. Само наш „Синаксар евергетидски“ није нађен, свакако и зато што је доцније замењен Никодимовим „Јерусалимским“, а могао се заиста, као књига која се сваки дан и више пута прелиставала, и похабати много пре неголи „Пролог“, читан само по један пут месечно а чуван у нарочитој кутији. И сад, с обзиром и само на то превођење *целога Т. Ев.-ог* одн.

Т. Х.-ог, види се да га Сава (и с помоћницима) није имао времена *преводити* у Цариграду, граду с оноликим виђења достојним узорностима које и г. П. живо (и лепо) описује (стр. 250) према белешкама новгородског архиепископа Антонија (год. 1200), него је највише могао стићи те наручити да му се брзописно *препише*, па га понео са собом у 1199 г. већ дозидани Хиландар. Ту је (или и у Карејској ћелици) имао времена преводити, и целога, и диктирати свом помоћнику, Зећанину.<sup>1)</sup>

Место постанку (превођењу) Т. Х.-а, одређује се обично употребом у тексту показне заменичке ознаке: „овај (си) манастир“ (и ван текста са грчким паралелама из оригинала) или употребом прилошке месне ознаке „овде (зде)“ за Хиландар или Св. Гору, нарочито у супротности са „онај (тај)“ и „онде (тамо)“ на пр. за Студеницу и Рашку, како је у истом тексту у оба Савина типика, и у Т. Х. (стр. 27): „јакко и *шамо* (у Рашкој и Студеници) оправда своје царство, тако и *зде* (у Св. Гори и Хиландару)“, док је у Т. Сш., односно у уводној биографији ктитора (*Живошу Симеонову*): „јакко и *зде* (у Р. и Ст.) оправда своје царство, тако и *шамо* (у Св. Г. и Х.)“ (стр. 163). Али г. П. место ових доказа када (без стварне потребе уосталом) хоће да докаже како је Савин Ж. Симеонов писан у Рашкој, сматра за прави доказ епитет „дивна“ кад је употребљен за Студеницу (в. Глас СКАК. СХII,

<sup>1)</sup> Мислим да се, после онога што је проф. А. Белић у Светосавском зборнику I („Учешће св. Саве и његове школе у стварању нове ред. срп. ћирил. споменика“, стр. 231 и др.) онако поуздано утврдио о неслагању основне Савине ортографије са ортографијом у Хиланд. типичу, — може то неслагање тумачити и тиме што је св. Сава, *преводећи* Евергетидски типик за Хиландар, диктирао свом помоћнику, писару, који је (као Зећанин) имао друкчији („зетско-хумски“) правопис. Та претпоставка би иначе несумњивом учешћу св. Саве у формирању Хиланд. типика, т. ј. у превођењу Евергет. типика, дала већи значај него што га претставља само надзорна, допунска и завршна редакција његова. Она би, с друге стране, тумачила и слагање ортографско у *целом* тексту Хиланд. т. и у оном превођеном из Еверг. т. и у оном што је несумњиво св. Сава додавао с обзиром на Хиландар (о ктитору и др.) и где очигледно говори и „од себе“. У тим партијама бар, ако се мисли само на *писање* св. Саве, требало би да се јављају особености његове ортографије. Тумачење диктовањем Савиним писару с друкчијом ортографијом добива оправдања нарочито тиме што је проф. А. Белић (нав. дело. стр. 264) утврдио несумњиво „да у основици Хиландарског типика није ни руско-црквени (по Собољевском) ни македонско-бугарски текст (по Јагићу). Њему је у основици црквеносрпски текст на који је Евергетидски типик непосредно превођен за употребу Хиландара“.

стр. 37). А због тога је, у напомени под тим текстом на истој страни, дошао у недоумицу шта ће с неким рукописима других списа а с истим тим и сличним епитетом за Студеницу, кад ни сâм није мислио да и њихово место постанка везује за Студеницу. Само, заиста, превођењу том и целога Т. Х.-а не треба приписивати цео размак времена од 1200 до 1208; довољна би била и прва или прве две године.

Овако, с тако простим и природним тумачењем, које текст *Хиландарског типика* узима онаквим какав је нађен, исти у свих пет познатих преписа, опадају сва домишљања о „доцније унетим местима и главама“ (гл. 2, 3, 35, 36 и 42), где се говори о Симеоону као покојнику (ипак, рецимо узгред, не и као „свецу“), о поменима (панихидама) њему и Анастасији, о Ћелији карејској, дакле све о моментима који би долазили после „превођења у Цариграду“ и Немањина виђења „готовог типика“, како то на силу Бога удешава г. П. (стр. 252).

Него, да потражимо да ли не лежи упорности тој у основи и неки племенитији мотив, кад њу налазимо и у питањима у којима није ангажован ниједан од „прокажених“. Иако нам се у главном дџелу свом („Прегледу“) приказује највише као добар регистратор и статистичар, г. П., издвајајући пажљиво себе од ваљда „сухопарних“ и „застарелих“ филолога, и историчара, жели да нам се претстави као чист књижевни историчар, у коме су здружени критичар и естетичар. Стога он и овде, за сваки Савин спис, и без обзира што су преводи или прераде туђих, каже: и каква му је *књижевна вредност*. И за типике наравно, па ту онда, мора рећи за њихову књижевну вредност да „није велика“. Књижевни критичар мора наравно бити и стилиста, „књижевник“. Код г. П.-а се видно истиче његово старање око стила, неговања стилске *лепоше*. Па је ту особеност „књижевника“ опазио и код св. Саве, чијем *Живошу Симеонову* убраја у лепоту и „одсуство легендарних мотива“ (стр. 288). А оно се има управо приписати само неизвештачености, рецимо „некњижевности“ Савиној, простоти, природности, реалистичности Савина приказа, и стила.

Савином бригом да сачува оно што је „једном *лепо* написано“ тумачи г. П. и честа преношења читавих ставова из једнога списа у други: „у то доба било је врло тешко писати, материално тешко не само духовно, пошто је и писаћи прибор био тада врло примитиван и до којег се с муком долазило. Тада је сваки књижевни труд био врло скупоцена и мучна тековина, и писац је имао

права увек се њоме користити. Јер ко ће у таквим приликама изнова измишљати или друкчије препричавати оно што је *једном било лепо написано*? И доцније ће бити тога али у мањој мери, све мање у колико доцније“. С обзиром на друге доцније књижевнике, углавном: да, само с обзиром на самога г. П.-а — не. Јер, уневши се овде сасвим у предмет, г. П. нам је место Савина чувања лепоте протумачио управо своје. Открио нам је узрок преношењу целих ставова из раније објаве у новију као чување онога „што је једном било лепо написано“. Сјајан нам пример за то даје генерацијама ђачким добро познати почетак чланка о Ђирилу и Методију, онај што почиње: „То је био моменат...“. Ту се даље каже како су *оба* брата једним истим пером у једно исто време и на једном истом пергаментном листу писали почетне речи изборног јеванђеља: „Искони бе слово...“! И тај, једном тако лепо написан период, ушао је из „Прегледа“ непокован и у последњу прераду чланака о Ђирилу и Методију у „Годишњици“ XLVI. И у овом спису о св. Сави, који је осем биографског дела незнатнија разрада онога у „Браству“ XXVIII, односно још ранијега у „Прегледу“ и др., има случајева упорне конзервативности г. П.-а; и њих смо вољни тумачити и тим његовим чувањем једном постигнуте лепоте стилске, књижевне. Тако на пр., и после оправдане замерке потписаног у „Гласнику Југ. проф. др.“ (1935), г. П. и овде увек још зове главно књижевно дело Савино „Животом *свештоа* Симеона“, иако му и сâм на стр. 288 баш као лепоту истиче „одсуство легендарних мотива“, иако сâм на истој страни истиче да се у том „Ж. св. Сим.“ не помиње његово мироточење, а међутим на основу тога је баш и проглашен за свеца!

Исто тако, и после оправдане замерке у истом приказу, чије разлоге не би требало ни понављати кад не помажу, г. П. и овде, иако му овај чланак није објављен у патриотско-књижевном алманahu „Браству“, каже (на стр. 241/2) исто као и тада: „И тај ће животопис (Ж. Сим.) имати великог утицаја на *све* друге наше кроз *цео* Средњи Век, и бити полазна тачка за *цео* род старих српских животописа“. А то, просто: није истина. Докази нису потребни — онима који стварно познају стару књижевност нашу. Ипак, ради оних што је познају тек по излагању г. Поповића, да видимо да ли је тако. Прво, треба истаћи да је *Житије Симеоново* од Саве спис јединствен у средњовековној („старој“) књижевности нашој, различан од свих других, *после* њега писаних „биографија“. То је у основи историски спис, по

форми права биографија ктитора, побожног владара и смиреног калуђера, без и једнога чуда, које би му могло дати обележје житија светачкога, биографије светачке, хагиографије, којој нагињу сва познија житија, сасвим (Првовенчаног, Доментијана, Теодосија, Цамблака, Пајсија) или више мање („Хвалнаја“ Данила и његових настављача, па чак и „*Житије и жизан*“ *десјотџа* *Стевана* од главног средњовековног историчара нашег, Константина). Једино „чудо“ у *Житију Симеонову*, по коме би Симеон умирући видео Спаситеља где му претстоји и награђује га за подвиге, Сава истиче као *накнадно* побожно тумачење не *своје* него калуђера светогорских, кад им је он испричао како је Симеон умро. А он сам прича пре тога о том за њега тако потресном моменту тако природно и просто, тако реалистички — као најобјективнији историчар. У свему томе причању Сава је јаче нагласио само детаљ како је Симеон, доскора владар „кога су се толики бојали“, умирући лежао на поду ћелије, „на рогозини а камен му под главом“. Ни ту Сава није ништа, не измишљао, него ни литерарно улепшавао, подешавао на „светаштво“ Симеоново како то већ треба у хагиографијама: просто је и природно, реалистички, описао умирање светогорског калуђера *великосхимника*, какав је био Симеон. Друго место у *Житију Симеонову* од Саве, где би се могло очекивати и назирати неко „чудо“, било би у завршном одељку где прича како су, осам година по смрти Симеоновој, кад су у Хиландару откопали гроб његов ради преноса, нашли му кости „целе и нескрушене“. Али и ту без напомене не само да су биле „мироточиве“ (то каже после у *Служби свештом Симеону*) него ни блаже и мање хагиографски обележене: „благоухане“.

Друго, у вези с том реалистичношћу и историчношћу *Житија Симеонова* од Саве мора се истаћи да се оно одликује, мимо све средњовековне „биографије“ наше, обиљем проверено тачних историских података, „датума“ изражених одређеним бројевима: бележењем не само година — и то је врло ретко у осталима, чак и у Константинову спису — него и месеца и дана, а у опису последњег дана Симеонова умирања, и мањих одредаба временских (узгред, то проверавање, с разумљивом лакоћом и успехом, спровео је сам г. П. у Гласу СКАК. СХП).

Већ и по овој општој карактеристици *Житија Симеонова* од Саве према познијим хагиографски или похвално усклађеним „биографијама“, могло би се видети колико је мало изгледа за утицај Савина списа на остале позније. Нарочито кад нам и сам

г. П. — заборавивши на то при удешавању оне лепе фразе — каже у „Прегледу“ (стр. 31) да Савина биографија (писана око 1208) није утицала ни на временски јој најближу, на *Житије и жизан св. Симеона* од Стевана Првовенчаног (завршену око 1215), односно не каже да је утицала ни на остале из XIII века, ни на Доментијанову (стр. 33) ни на Теодосијеву (стр. 34). Било би заиста сувишно истицати то и за остале, кад су на пр. и у највише историчким биографијама (Данилових настављача и Константина) временске одредбе дате не у одређеним бројевима, као у Саве, него се свде обично на неодређено „после неког (мало, много) времена“, по „византском узору“ (о чему има напомена и у „Прегледу“, на стр. 30).

Најзад, треће, ни у Константина нити у једнога од споменутих средњевековних биографа наших, ни у оних Сави најближих што су такође писали о Симеону, нема трага каквој позајмици њиховој из *Житија Симеона* од Саве, ни трага томе најпоузданијем знаку да им је тај Савин спис био и познат, те да је могао имати и утицаја на формирање њихових списа. Једино би се могло помишљати на то код архиеп. Данила. У његову причању о смрти краљице Јелене осећа се нека сличност с причањем Савиним о смрти Симеоновој. Данило се, већ и као књигољубац, долазећи у Студеницу, морао заинтересовати и за списе св. Саве, онога који му је био главним угледом и у животу и у каријери. Правога трага позајмици налазимо тек у XVII веку: код књигољубивог патријарха Пајсија, писца хагиографски усклађенога *Житија цара Уроша* (1642), у његову *родослову*. А у том веку, можда нешто позније, и у чисто историском спису друге врсте, у тзв. *Бранковићевом летопису*. По тим знацима позајмице из *Житија Симеона* од Саве, за ове би се тек средњевековне књижевнике наше смело поуздано рећи да су и познавали тај спис Савин, који је и утицао на њихове, бар као извор. Кад се још сетимо да је тај спис Савин, писан не као самостално дело него као уводна глава Типику студеничком, нађен само у два преписа из XVII века, и то сачувана не негде даље него у Студеници — онда би нам се наметао споменутим подацима много оправданији закључак: да речени спис Савин до XVII века није готово ни био познат „књижевничким круговима“ него само калуђерима студеничким, којима је и намењен Типик Студенички. (По чему би уосталом морала бити *случајна* и ова коинциденција: и преписи *Житија Симеона* од Саве из XVII века, и прве позајмице из *Житија Симеона* од Саве из XVII века?)

Ако се баш хоће да спис ранији, нарочито почетни као што су у нас *Житија Симеона* од Саве и брата му Стевана, тим самим *ушиче* на позније списе исте врсте и служи им као „полазна тачка“ и „узор“, онда би се за наше средњевековне „биографије“ много оправданије могло рећи да је на „њих *све* кроз *цео* средњи век“ имао утицаја хагиографски спис Стевана Првовенчаног *Житије и жизан св. Симеона* и да је он био „полазна тачка за *цео* род старих српских животописа“, јер сви се ти списи слажу са Стевановим у свему ономе у чему смо видели да се не слажу са Савиним. Али би и то било претерано, и нетачно. А и нашто истицати као узор свему нашем средњевековном биографском раду *један* специјално *наш* спис, кад знамо за општи им „узор византиски“, о коме има напомена и у „Прегледу“ (на пр. на стр. 30)?

Непромењен је остао (на стр. 278) и лепо нађен број и ред Савиних књижевних списа, поузданих (7), па и оних „што му се приписују али није поуздано да су његови“. И ту, хајд' што није убројао ни међу непоуздане Савине списе *Похвалу Симеону*, коју је целу унео Доментијан у *Ж. св. Сим.* а која је управо прерада старије руске *Похвале кагану Владимиру*, јер су доказне комбинације за то (узгред речено: од потписаног) заиста нешто компликованије; али, зашто онда не помиње, бар као „изгубљена“ (с тим иначе чешће рачуна) „света словеса“ (беседе) Савине, постојање којих је, мимо неслагања њихових навода у Доментијану и Теодосију, поред цитата из Никодимова (1319) предговора *Јерусал. житију*, утврђено цитатом исте изреке Савине и из *Дечанске повеље* (1330) у „Богословљу“ XII (1937) на стр. 258/260 у чланку г. Драг. Анастасијевића? Утолико пре што и г. П. сам (стр. 257), заиста и добро (и лепо) приказује колико је Савина *беседа о правој вери*, и по наводима оба му биографа, Дом. и Теод., одговарала стварним приликама нашега хришћанства у његово време. Зашто? Опет ли због споменутог већ индекса, због кога се чини на пр. да не прима, уместо озваничене 1235, ни 1236 као годину смрти Савине по рачуну г. Анастасијевића (у „Богословљу“ XI, 1936), по рачуну врло добром, али опет нешто компликованијем? Кад нешто *неће* да се прими, лакше је заиста прећи ћутке преко тога него обарати га, нарочито кад се види да то *неће* ићи. Непријатно је то: према туђим замеркама или напоменама поправљати нешто своје; и г. П. избегава то докле се год може. Тако је ранији став свој о десници св. Јована Крститеља (у „Прилозима“ XVI, 1936) изменио

овде (биће тек при штампању) према напомени Ст. Станојевића (у Југосл. историском часопису 1937 стр. 254), јер је била снабдевена доказом и сувише јасним и одређеним. Али, од четири Савина списа „сумњива, више мање, како који“ додаде, после чланка г. Л. Мирковића у „Браству“ XXVIII, само за четврти („Упуство за држање псалтира“) вијугаву поправку: „и готово ће бити да је доиста његов“ (Савин), а с допуном: „може бити да је оно превод с грчкога“, што је ван сумње. Осем тога, међу те „сумњиве“, уосталом не ни књижевне (ни колико типичи) него само писмене споменике (потврда куповине винограда, извод о епископијама; повеља за Врађину) не рачуна (в. стр. 278 и 293) ни *Хиландарске повеље*, ни Немањину, најмање „сумњиву“ за учешће Савино у њеном састављању те стога оправдано и објављену у Академијиним *Списима св. Саве*. Међутим, ипак, на другом месту (стр. 289), говори о могућном Савином „уделу у писању ових двеју повеља, Немањине и Стефанове“. И ту сад и претерује, с обзиром на другу (писану, по рачуну и у „Прилозима“ 1200—1202), у писању које, не будући тада у Рашкој, Сава не би могао ни учествовати. Уосталом, Стефану, књижевнику са „књижевнијим“ стилем него што је Савин, није ни била потребна помоћ његова као Немањи, од чијег нам је писменог рада познат само „крст и потписаније“.

Остављајући још којешта на страну (на пр. скроз погрешно схватање циља Савину одласку у Св. Гору, искључиво као жељу *аскеџа* а не и млада интелектуалца, жедна *науке*, те отуда „размишљања“ о планинама на Балкану на стр. 244!), треба, правде ради, додати да је г. П., поред чувања старога и „лепо написаног“, у последњој објави списа свога о св. Сави изнео и нешто ново, бар досад довољно не и запажано. Наиме, место познатог схватања да је светогорски манастир св. Пантелејмона, кад је Растко око г. 1191 добегао у њега вођен од монаха Руса (по Теод.), био руски (*рушаски* и по Дом., стр. 124, и по Теод., стр. 12), тј. *насељен* руским калуђерима, којима је г. 1169 и уступљен зато што их је у Ксилургу већ „премногo“ било (по Иљинскога чл. „Значај Атона“ итд. у ЖМПр. за нов. 1908, стр. 7) — г. П. (на стр. 245) однекуд зна да су „овај манастир подигли (сазидали?) Руси, али су га у ово доба (око 1191) држали српски калуђери“. Чудно заиста куд се пре намножише толики да су Русе, за неких 20 година раније (1169) већ пренамножене и стога насељене у Пантелејмон, истиснули одатле, а међутим, на 10 година само доцније (око 1200), кад је Сави за Хиландар требало братије

*Срба* (за њих је и подизан!), он их није могао, осем себе и игумана Методија, набројати више од десет! (В. *Тий*. X, гл. 3, стр. 28). Ман. Пантелејмон („Русик“) могли су „држати српски калуђери“ од 12 јуна г. 1349, кад му се, лишењем руске заштите, примио за ктитора цар Душан (по Ст. Новак. „Закон. спом.“, стр. 506).

Свакако да не би кварео лепоту својих написа (оваквим заграђеним уметцима навода), г. П. просто не казује извора многим својим тврђењима, па ни овом. Другде то и не смета, тиче се познатих могућних изворника; али, овом приликом, могао нам је и открити извор (вероватно: Порф. Успенског „Историја Атона“) тако значајном податку, када он баца нешто друкчију светлост на прилике у којима је Сава почињао своје књижевно формирање. Значајан стога што и Саву и њиме започету оригиналну нашу књижевну радњу ослобађа зависности, кад већ не може од бугарске, а оно бар од руске књижевности, чији се утицај баш у Савиним списима највише осећа: и у *Т. X.*, и у *Крмчији*, а већ сасвим у *Похвали Симеону* (према тумачењу потписаног). Утицај се тај, обележен русизмима, тумачи разнолико: код нас (тако и г. П.), претпоставком о Савиним помагачима Русима; код Руса (Собољевски, Сперански и др.), првобитним радом Руса којим се Сава користи (највише оправдано) за *Крмчију*; али је најоправданије тумачење томе дао г. Ђоровић на стр. XIII свога Предговора Академијиним *Списима св. Саве*. По њему, Сава је, проводећи прво време монаштва свога у руском манастиру св. Пантелејмона, међу руским монасима, читајући књиге руске рецензије „задржао у језичкој употреби неколико русизама“. Уз такво тумачење није потребно претпостављати ни руске помагаче ни истицати раније руске преводе које би Сава само редиговао (као за *Крмчију*); али се тако јаче истиче („сачувај Боже!“ в. стр. 269) зависност наше књижевности и од руске, и то онако како ју је потписани истакао још у првом „Зборнику проф. А. Белића“ (1921) у закључку чланка „Да ли се сачувало што од Савине Службе и Похвале св. Симеону?“. Међутим, кад се сетимо само да је стара руска књижевност бар цело једно столеће старија од наше „старе“ (од Саве тек и почиње); онда ништа природније од те зависности код млађе, наше. Нарочито с обзиром на то што је руских калуђера на Св. Гори и дела руске књижевности било и ван Пантелејмона, (рецимо баш и „српског“ у време Савина добега па тек после у време Доментијана и Теодосија опет „порушенога“), па свакако и у Ватопеду, другом боравишту Савином пре зидања Хиландара.

Колико је овакав закључак о *зависности* наше старе књижевности (започете радом св. Саве) од старије руске и оправдан, најбоље потврђује то што је проф. А. Белић у наведеној студији јасно и несумњиво утврдио и за нашу основну *књижевну* ортографију, за ону што ју је формирао св. Сава и његова школа — зависност од руске књижевне ортографије. Стога, као што не могосмо похвалити Доментијана за оно родољубиво заташкавање Никеје „вастоком“, не можемо ни г. П.-а за ово претпостављено заташкавање зависности наше почетне књижевности од руске, ако му је тј. томе требало да послужи наводом извора непоткрепљени податак о „посрбљењу“ манастира Пантелејмона у време Савина добега.

Београд, новембра 1938

Драг. Косић

6. — SAFAREWICZOWA HALINA, *O pochodzeniu i użyciu wyrazów jeśli, jeźeli w języku polskim*. Wilno. 1937. XVIII+172. — Biblioteka prac polonistycznych. Wydawnictwo koła polonistów słuchaczy Uniwers. St. Batoiego w Wilnie. Nr. 5.

Ово је врло марљив и свестран рад о постанку и употреби свезе *ako = jeśli, jeźeli* у пољском језику. Г-ђа С. учинила је оно што се обично не ради у расправама о синтакстичким питањима: поред употребе поменутих свеза у старом пољском језику и у књижевном језику пољском до данашњег дана, она је дала и све фонетске варијанте тих свеза; она је сама извршила анкету у преко 250 места, упутивши свој квестионар и другим лицима која је познавала. И пошто се резултат тога рада, углавном, слагао са материјалом добивеним из штампаних извора, она је то претставила и на картама, дајући, прво, карту места (423) из којих је добила грађу (Мара 1), а затим и карту на којој су претстављене линије које одвајају различне гласовне варијанте свезе типа *jeśli* (Мара 2).

Целу своју студију она је поделила на три дела: 1) лексички материјал (из књижевног језика и говора, 3—36); 2) порекло свеза типа *jeśli* (37—67); 3) синтакстичка функција свезе типа *jeśli* (68—171). Богатство употребљених и књижевних и дијалектолошких извора види се из наведеног списка (стр. X—XVIII).

Иако то не излази из наведеног распореда грађе, сва многобројна питања на која се трудила ауторка да одговори — за њу су подједнако важна. То је учинило да она — по моме мишљењу

— није имала довољно могућности да посвети неким питањима, која су за њен предмет од највећег значаја, више пажње него друго-разредним или још спореднијим питањима којима она посвећује исто толико пажње. С друге стране, пошто је узела тако свестрано да проучи питање о једној свезици или партикули, она се није могла задржавати и на питањима других свезица које су сличне овој и које би бациле светлост на многа питања која се и ње тичу.

Нема никакве сумње да је у средишту свих условних реченица свезица *jeśli — jeźeli* и зато је било потребно да се г-ђа С. задржи на постанку условности уопште много више и исцрпније него што је она то учинила. Тако би и порекло тих свезица-партикула било јасније. Она узима четири свезице тога типа: *jeśli, jeźeli, jeli* и *jeże* (стр. 37 и даље) и, налазећи да ниједна од њих није постала од друге, покушава да их објасни. За *jeśli* је јасно да је постало од *jestь li*, али за остале није тако јасно њихово порекло. Г-ђа С., како изгледа, прима за *jeźeli, jeże, jeli* претпоставку Бернекера и Лоса, по којој је и у њима први део помоћни глагол као и у *jeśli* (само што Бернекер претпоставља *jestь*, а Лос — \**je*). Међутим мени је то врло сумњиво; исп. са тим факат да се још у пољском језику може утврдити *jeźli* у функцији синтаксичкој у значењу „да ли је он“, међутим ни за *jeźeli*, ни *jeli* ни *jeże* то се не може утврдити (исп. код Сафаревичове, стр. 74—75). А ако утврдимо разлику у њихову пореклу (тј. у *jeśli* видимо у првом делу глагол, а у *jeźeli* анаф. заменицу), онда су и путеви којима су дошли до исте функције различни. Тако исто г-ђа С. лако прелази преко факта да се *jeśli* (*jestli*) јавља у пољским споменицима тек од половине XV века, а *jeźeli* се у њима не јавља до XVII в. Разлози о њихову „неелегантном“ облику — мало су убедљиви (стр. 43).

Даље, што се тиче развика *jest-li* у свезицу *jeśli*, за мене је јасно да се он морао извршити и у пољском као и у руском језику (если): када је у реченици *он добръ, он chory* — добръ, *chory* почело да значи „он је [јест] добар“, „он је [јест] болестан“, јасно је тада да у реченици „*jeśli он chory*“... чим је значење „да ли је он болестан“ прешло у „ако је он болестан“ упитно *jeśli он chory* — одговарало потпуно *он chory*, тј. *jeśli* је од партикуле постало свезица. На тај начин, *jeśli* се изједначило у употреби са *jeli, jeże* и *jeźeli*, а не обрнуто.

Ако, дакле, узмемо — као што се узети мора — да је *jest-li* било употребљавано синтаксички као део упитне реченице (= *jestli*

ли, је ли, јест ли у нашем језику), све се питање своди на то: како се и када се од упитних реченица добијају условне реченице. Г-ђа С., слажући се са Лосом о упитном пореклу условних свезица, пита: да ли су свезица и партикула *ješli* постале непосредно од синтаксичке везе и употребе (*jest-li*) или је прво постала партикула, па од ње свезица или обрнуто (стр. 89). На ово питање она не даје дефинитиван одговор; али се она задржава на главном питању: како од упитне реченице постаје условна. Лос је на то одговарао да се условна реченица развијала из питања (упитне реченице) и одговора (реченице којом се на питање одговара); г-ђа Сафаревичова није тиме задовољна, већ претпоставља да се у предњој реченици (протаси) износи првобитно питање (са сумњом), а у задњој реченици (аподоси) није се износио прави одговор, већ нешто што се налази у узрочном односу према замишљеном одговору.

Ја се слажем са ауторком да се у протаси може лако осетити продужење упитне реченице, али мислим да је тешко примити као њен услов онакву садржину аподосе како то износи она. Ја сматрам да реченицу са *ješli* треба засебно разматрати. Ако узмемо најобичнији случај:

*ши рано долазиш?*  
*долазиш ли рано?* } упитне су реченице,

али

*долазиш ли рано, он се љуши* и сл. — условна је реченица. Каква је разлика међу њима? У првом случају — непознат је одговор и реченица је упитна; у другом случају, питање се претпоставља као факат: ту питање има стилску вредност реторског изношења; да се то питање, тј. оно што оно садржи, претпоставља као дато, види се из аподосе. Зато је једино аподоса и потребна, ма какве врсте она била, ма и не била реченица, да покаже да се *прећпоставља* да је оно што питање садржи — на извештан начин вршено или извршено. У томе је суштина прелаза питања у условност; то није модално питање, јер и модално питање остаје питање; већ је питање са значењем претпоставке. Зато се ту могу — као у свима модалним изразима — употребити у српскохрватском (а тако и у другим словенским језицима) оба вида: перфективни и имперфективни. На пр. може се рећи *дбђе ли он*, ја ћу се радовати; али се не може рећи *„дбђе ли Петар“* као питање; већ једино индикативно „долази ли Петар“? Ми можемо и у питању употребити перфективни презент, али је тада питање

модално: „дбђе ли који пут?“ значи: „има ли обичај да дође који пут“ или сл. Зато је г-ђа С. ставила у заграду „са сумњом“; али то није довољно. Не са сумњом („*watřiacę*“), већ са *прећпоставком* о вршењу (невршењу) или извршењу (неизвршењу) онога што се у упитној реченици износи. Да је у њој претпоставка, — о том сведочи аподоса.

Као што се из овога види, однос међу протасом и аподосом — доста је лабав, широк. Зато и нема међу њима оне зависности у временима и начинима, па и значењима, које често има у реченицама са чвршћом синтаксичком везом.

У синтаксичком одељку, који је највећи, има врло много и врло богате грађе. Размотрена су многа питања старости извесног реченичног типа, однос условног значења протасе и аподосе, формалне особине једног и другог дела, значење реченица повезаних свезицом *ješli* (са значењем узрочним, без тога значења итд.). Ту има ствари које прелазе и у стилистику, што такође није без значаја и за синтаксичаре. Али у свима овим случајевима обрађена је највећа пажња на набрајање грађе, а не на њихово синтаксичко објашњавање. Истина, ауторка се на све то враћа још једном у закључку, (170—171) али то није за сва питања довољно.

Овај врло занимљив рад једне почетнице у области пољске синтаксе показује лепо знање и разумевање предмета и много воље да се савлада богати материјал који пружа пољски језик у том правцу. У новим радовима њеним, биће, несумњиво више, удубљавања у саме синтаксичке проблеме, које ће учинити да се много штошта краће и друкчије изнесе неголи у овом раду, а понешто — као непотребно — и сасвим изостави.

А. Б.

7. — WEINGART M. *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*. Praha 1938; сопствено издање (VIII+176 стр.).

Задатак „Текстова“ не своди се — као што је то случај са обичним старословенским читањима — искључиво на то да студенте упознају са старословенским језиком и његовим доцнијим редакцијама. Замишљени као допуна *Rukověť*-и (о којој исп. стр. 234—236 овога часописа), они поред тога треба да пруже и карактеристичну слику целокупне старословенске писмености. Потпуно је, дакле, разумљиво што се састављач при избору текстова руководи донекле другим мерилима: основним текстовима свих старословенских споменика — од којих су већи штампани у изводу, а

мањи у потпуности — додао је на име и све оне текстове који се, додуше, нису сачували у првобитном старословенском облику, али који су настали у X—XI в. (то су, по његову мишљењу, Брижински споменици, главни црквенословенски извори за ћирило-методиску историју и главни споменици чешко-црквенословенског порекла). Природно да је нарочита пажња посвећена споменицима који су поникли на великоморавском, односно на чешком подручју (Кијевски, Бечки, Синајски и Прашки листићи, Живот св. Константина и св. Методија, Прва словенска легенда о св. Вацлаву и Пролошка легенда о св. Вацлаву и св. Лидмили).

Да би бар у главним линијама назначио природу доцнијих црквенословенских редакција, аутор је — поред већ поменутих Брижинских споменика и Бечких листића као примера словеначке односно хрватске редакције — додао још и огледе српске (Живот Наумов), средњобугарске (Пролошки живот Константина и Методија, Апологија калуђера Храбра) и руске редакције (оба велика Живота Константина и Методија, Пролог Јована егзарха и Пролошке легенде чешких светитеља). Избор је, дакле, ограничио на изворе ћирило-методиске историје, а значајнијих споменика бугарске, српске и руске редакције уопште нема.

Распоред текстова је овакав: после таблице глагољске и ћирилске азбуке (стр. 1—2), огледа глагољице (3—6) и Оченаша у нормализованој версији према Матеју и Луки (7)<sup>1)</sup> долазе: *A.* (8—62) старословенски глагољски текстови у ћирилској транскрипцији; *B.* (63—85) старословенски ћирилски текстови; *C.* (86—121) старословенски текстови чешкога порекла (Синајски листићи у Нахтигаловој транскрипцији латиницом); *D.* (122—132) текстови старословенског порекла писани латиницом (Брижински споменици); *E.* (133—165) главни црквенословенски извори за ћирило-методиску историју и *F.* (166—176) огледи из првобитних чешко-црквенословенских споменика.

Поред Кијевског мисала наведен је паралелни латински текст, а поред Брижинских споменика дословни превод на нормализовани старословенски језик (овде би, можда, била кориснија транскрипција).

При избору текстова обраћао је аутор нарочиту пажњу на јеванђеља као основни слој старословенских превода. При ода-

<sup>1)</sup> Ту бих поменуо да је — насупрот мишљењу проф. Куљбакина (исп. Јужносл. фил. XIII 161—162) за грчко *εὐαγγέλιον* у Матејеву тексту Оченаша стављено *εὐαγγέλιον*, а у Лукину — *εὐαγγέλιον*.

бирању извода старао се да граматички и речнички материјал буде у њима заступљен колико је могуће многостраније, а да изабрани одломци буду и по садржају и по идејама нарочито значајни. У томе је, може се рећи, потпуно успео: огледи су срећно одабрани и пружају живо и интересантно штиво.

Текстови дужих споменика узимани су већином из штампаних издања, при чему су издавачке грешке (по аутору бројне!) просто исправљене; исто је тако емендиран и приличан број рукописних грешака, што се међутим увек помиње. Одломци Асеманова јеванђеља, цели Кијевски и Прашки листићи, Живот Методијев, Брижински споменици, Бечки листићи и скоро сви т. зв. мали глагољски и ћирилски споменици објављени су директно према фотографским снимцима, тако да имају значај новог издања.

Сами текстови штампани су, колико је то год било могуће, верно; у случајевима где је било тешкоћа са наредним знацима, то се увек помиње. У текстовима за које аутор сматра да су лако схватљиви (јеванђеља, псалтир, Кијевски листићи) остављена је интерпункција рукописа, док је у осталим удешена тако да олакшава разумевање текста. С истих је разлога континуирани текст рукописа редовно раздвајан на одељке који су, пошто по правилу претстављају логичку целину, обележени насловима, што знатно помаже оријентацију и разумевање.

Замишљени „Речник“ није, на жалост, могао бити објављен — због штедње. То, у вези са фактом да су напомене уз текст (сем исправака) прилично ретке, смањиће, бојим се, донекле могућност студентске саморадње, нарочито код почетника. Иначе се „Текстови“ и са гледишта графике могу сматрати за одличне, тако да ће заузети часно место поред досада најбољих дела ове врсте.

Бранко Милетић

8. — WEINGART M. *Hlaholské listy Videňské. K dějinám staroslověnského missálu. Časopis pro moderní filologii XXIV, 105—129 и 233—245.* (И као засебан отисак 1938 год.).

Основни проблем ове студије, која иде међу најбоље филолошке радове недавно преминулог чешког слависте, тиче се, у ствари, обима преводилачке делатности св. Браће. Писац је, у првом реду анализом Бечких листића, покушао да у потпуности реконструише историју старословенског превода мисала (служабника). Закључци до којих је у том правцу дошао и који се, у главним потезима, могу сматрати као коначни своде се на ово:

1. Ускоро после доласка у Моравску (између 863 и 868 год.) превео је *Константин* служабник са грчкога језика, и то, бар колико се може судити по сачуваном остатку (т. зв. *Синајским листићима*), према литургији Јована Златоуста.

2. За време боравка у Риму упознала су се св. Браћа са сакраментаријем Гргура Великога који је с више разлога (једноставности, краткоће, малог броја празника и службе у част св. Климента) нарочито одговарао њиховим потребама. Овај сакраментариј послужио је као архетип служабника у новооснованој Методијевој дијецези.

а) Вероватно ускоро после Константинове смрти (око 870 год.) превео је *неки од Константинових ђака грегоријански сакраментариј са латинскога језика* на старословенски, додавши му посланице (а по свој прилици и недељна јеванђеља) из Тирило-Методијева превода Новог завета са грчкога језика. Овај превод, чији се оригинал — као уосталом ни оригинали осталих превода и првобитних списа ћирилометодиске епохе — *није сачувао*, садржавао је бохемизме који упућују на великоморавску средину.

б) Око половине X в. начињен је од њега веран препис, чији незнатан одломак претставља „најстарији чешки писани споменик“ *Кијевски мисал* (сем прве стране). Препис је извршен још на подручју чехословачког језика, и то, с обзиром на *z* за \**dj*, у његову западном делу (у Моравској или, можда, у средњој Чешкој). На основу погрешака — исп. нарочито *рванѣнѣ* Ib 10 (место *дарованию*) и *силаѣх* VII a 7—8 и VII b 8 (место *силаѣ*) — може се закључити да преписивач није био на висини преводиоца.<sup>1)</sup>

в) Овај препис мисала доспео је, вероватно већ окрњен, у Хрватску, где је у другој половини XI в. допуњаван — по свој прилици према неком другом рукопису истога мисала који је, можда, такође био донесен из Моравске. Допуњавач је избацивао бохемизме, гласове је до извесне мере прилагођавао хрватском изговору (зна само за један полугласник, али чува назале), а припадао је и другој, несумњиво познијој писарској школи. Траг овог допуњавања претставља *прва страна Кијевских листића*.

г) Неколико десетина година доцније (најкасније почетком XII в.) сачињен је у Хрватској самостални препис истога примерка мисала, али са још већим уступцима хрватском изговору (замена

<sup>1)</sup> О најновијем покушају да се објасни загонетно *рванѣнѣ* исп. Куљбакинов реферат у Јужносл. фил. XVI 226.

назала). Фонетски бохемизми (нарочито *с* и *z*) замењени су при том цртама старословенскога изговора, али стил превода, карактер његова архаичног речника и лексички трагови великоморавске средине су остали неизмењени. Писарска школа била је блиска писару прве стране Кијевских листића. Остатак тога превода су *Бечки листићи*. (Да су они одиста писани почетком XII в., потврђује, поред осталог, и слагање њихова језика и графике са језиком и графиком Башчанске плоче.)

д) У Кијевским и Бечким листићима сачуван је само мали део превода мисала, отприлике свега осам процената. Нарочито је штета што се ни у једном ни у другом споменику није сачувао баш најважнији део превода, т. зв. канон.<sup>1)</sup>

3. Са подручја некадашње Методијеве архидијецезе сачувало се неколико литургиских текстова по римском обреду који су сви преведени са латинскога и који с обзиром на речник чине врло сродну групу (то су сем мисала — тј. сем Кијевских и Бечких листића — исповедни ред Синајског еухологија [т. зв. Синајски листићи] и Брижински споменици). Оснивајући се на лексичком инвентару глагољског четворојеванђеља показује та група на другој страни интересантне паралеле са речничким благом Синајског псалтира, који је такође био преведен у Моравској, и са неким чешко-црквенословенским споменицима: Првом легендом о св. Вацлаву, Прашким глагољским одломцима и Проповедима Гргура Великога.

4. Великоморавски старословенски мисал, чије остатке претстављају Кијевски и Бечки листићи, има ванредан културно-историски значај и изван уже филолошке области: то је први сачувани знак обрта стсл. обреда ка Риму, па, дакле, — ако се има на уму шта је у то време обред значео за културну оријентацију уопште — и први корак Чехословака и Хрвата на путу ка западноевропској култури.

Прва страна Кијевског мисала и Бечки листићи претстављају сем тога најстарије сачуване потврде о културним везама чешко-југословенским, везама између чешког и хрватског католичког свештенства X и XI в.

Бранко Милетић

<sup>1)</sup> Тек недавним налазом проф. Вајса (исп. *Kánon charvátskohlavského misálu III. 4. Protějšek hlavolských listů Kyjevských. V Praze 1939*) потврђена је претпоставка да је и тај део мисала преведен, и то већ у време св. Браће. То, природно, још повећава вероватноћу Вајнгартове претпоставке да је већ у најстарије време сачињен целокупан превод мисала са латинскога.

9. — RACOVITĂ C. *L'article en russe*. 1939. Paris (VI<sup>e</sup>) Librairie E. Droz. București (I) Institutul de Linguistică Română. 53 стр.

У лепо опремљеној, јасно и прегледно написаној студији, ослањајући се на мноштво примера и опширну литературу и детаљно аналишући староруске споменике, писац је дао интересантан прилог питању члана у руском језику, који заслужује признање.

На основу материјала из старословенских споменика г. Р. констатује да у старословенском језику као и у прасловенском није било члана, нити је постојала тенденција ка његовој формирању и да према томе у тумачењу члана у руском и члана у бугарском треба ићи различитим путевима. И г. Р. мисли да су демонстративне заменице које налазимо у старословенским споменицима превод грчких заменица *ὄρθος*, *ἐκείνος* и *αὐτός*, у чему се са њим потпуно слажем<sup>1)</sup>. О препозитивној и постпозитивној употреби ових заменица наводи познато гледиште А. Мејеа<sup>2)</sup>, док по моме мишљењу<sup>3)</sup> њихова употреба и значење није везана увек за препозитивни односно постпозитивни положај; наиме, демонстративна заменица је долазила увек у препозицију кад је била под јаким логичким акцентом, али кад није била наглашена, могла је бити употребљена и препозитивно и постпозитивно.

У руским споменицима из XI и XII века<sup>4)</sup>, у списима протопопа Авакума Петрова из XVII века и у материјалу из савремених руских дијалеката г. Р. нашао је податке на основу којих закључује да је у руским народним говорима било члана који се временом изгубио. У XI и XII веку то још није прави члан, још има демонстративни карактер, још не носи обележје рода, али му је чланска употреба главна функција. У XVII веку руски члан је сличан члану грчког језика. Почињући од XVII века члан се постепено губи и претвара се у стилску партикулу. Тај процес траје још и данас. Иако још није изгубио све своје облике, члан је потпуно изгубио своју семантичку вредност, а у употреби његовој морфолошки критериј замењен је критеријем вокалне хармоније.

Ограђујући се да није имао довољно литературе и да би зато његову претпоставку требало проверити, г. Р. покушава да

<sup>1)</sup> Исп. мој чланак у ЈФ XVI, 1937 „Прилог питању члана у старословенским споменицима“, стр. 144—145.

<sup>2)</sup> *Le slave commun*, Paris 1934, стр. 477—478.

<sup>3)</sup> Оп. с. стр. 153.

<sup>4)</sup> Повѣсть временныхъ лѣтъ, Житиѣ Θεодосиѣ Печерскаго, Сказание о Борисѣ и Глебѣ и Хождениѣ Игоумена Даниила

објасни појаву члана у руском језику хипотезом о његовој скандинавском пореклу. Члан је био позајмљен од Скандинаваца у епоси када су Руси имали са њима тесне везе. Појавио се, по мишљењу аутора, у области Новгорода, Пскова, Полоцка, Смоленска и Кијева после IX века, пошто се група северних руских дијалеката одвојила од осталих, али пре XI, када се северна група спојила са источном (савремени јужноруски дијалекти који не знају за члан). У ово време члан у скандинавском језику још није имао дефинитиван облик и био је скоро идентичан са дем. заменицом. А то је баш по мишљењу г. Р. било повољно за његов прелаз у руски језик, на који је иначе скандинавски језик имао веома слаб утицај (поред великог броја назива места свега још двадесетак других речи). И утицај Словена на Румуне и Румуна на језик Хуцула, каже г. Р., ограничен је углавном на речник, али поред тога Хуцули су позајмили од Румуна једну синтаксичку црту, а Румуни од Словена неколико црта морфолошких и синтаксичких.

Мислим да се утицај словенског елемента који је, како се сматра, био важан чинилац образовања румунске индивидуалности, не само језичке већ и етничке, не може поредити са утицајем скандинавским на језик Руса, који је према заосталим траговима био несумњиво ефемеран<sup>1)</sup>. Што се тиче румунских црта у језику Хуцула, пре свега не би се могло поуздано рећи да ли су то позајмице или пак остаци од старог језика Хуцула<sup>2)</sup>. И кад станемо на гледиште да су Хуцули рутенско племе, позајмљивање једне синтаксичке црте: грађење компаратива помоћу румунске речи *mai* — ипак се не може поредити са позајмљивањем члана. Ова црта могла је прећи преко лексичких позајмица; међутим тешко је претпоставити да је употреба члана, која претставља читав систем у синтакси једног језика, а уз то није везана за лексичке

<sup>1)</sup> Исп. С. Θ. Платоновъ, Лекции по русской истории, Петроградъ, 1915, стр. 66.

<sup>2)</sup> Постоји мишљење да Хуцули воде порекло од Румуна (Th. Holban, *Români pe teritoriul polonez răpă în sec. XVII*, Arhiva, Iași 1932, № 1, 2, 3, стр. 23) који су дошли у Галицију према И. Малиновском (О niektórych wyrazach ludowych polskich, *Rozprawy Akademji Umiejętności*, XVII, 1893, стр. 3) из Мађарске, а према Калужњацком (*Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpaten*, *Denkschriften der Kais. Akad.*, 1880 стр. 41) и К. Кадлецу (*Valași a Valašské pravo v zemích slovanských a Uherských*, Praha 1916, стр. 296) из Молдавије.

позајмице, могла бити позајмљена из туђег језика који је иначе, као што и сам аутор каже, имао слаб утицај. За такву позајмицу словенски језик морао би да буде сав прожет духом скандинавског језика, нарочито кад је у питању позајмљивање само извесне тенденције ка употреби члана. Такву позајмицу још је теже претпоставити кад имамо на уму синтетички карактер руског језика, који још и данас чува своју промену, а у чему и сам г. Р. види општи услов прекида нормалне еволуције члана у XVII веку (стр. 45). И у епоси блиских веза са Скандинавцима оваква структура руског језика морала је спречавати могућност позајмљивања црте која је била супротна духу његову.

Чешћа употреба заменице *шз* у Несторовим делима: Житије Оеод. Печер. и Сказаније о Борисѣ и Глебѣ него у обрасцу њихову: Жит. св. Саввы освященнаго, у чему г. Р. види доказ за постојање члана у језику Несторову, могла би се пре објаснити, чини ми се, утицајем старословенског језика који је Нестор добро познавао. Утицај црквенослов. стила, поред личних језичких особина, могао би бити по среди и у другим староруским споменицима, нарочито где је у питању не само заменица *шз* већ и *сь*.

Не мислим да оспоравам да би дем. заменица у извесним руским дијалектима могла имати и чланску употребу, али демонстративна заменица у руском, као и у другим словенским језицима, могла је имати и чисто демонстративну, стилску функцију. У том случају употреба њезина имала је сличне узроке као и употреба многобројних стилских партикула. Због тога је и сам процес прелажења демонстративних заменица у стилске партикуле, у коме г. Р. види завршни период еволуције руског члана, сасвим природан, јер су ове партикуле и иначе у великом броју заменичког порекла.

*Најталија Радошевић*

## БИБЛИОГРАФИЈА

### Библиографија за 1937 и 1938 г.

расправа и дела из словенске и индоевропске филологије која су изашла у Југославији

#### Скраћенице

- БЗБ Белићев Зборник. Београд 1937.  
 БПС Београдски Пушкински Зборник (1937).  
 БАА Библиотека Архива за арбанаску старину, језик и етнологију (1937).  
 БЈФ Библиотека Јужнословенског филолога 6, 7, 8 (1936).  
 BV Bogoslovni vestnik (Ljubljana) XVII (1936), XVIII (1938).  
 VEM Vjesnik Etnografskog muzeja II (1937).  
 VP Vrela i prinosi V (1936).  
 GV Geografski vestnik (Ljubljana) XIV (1937).  
 Глас Глас Српске краљевске академије CLXXVI (1938).  
 ГИДНС Гласник Историског друштва у Новом Саду X (1937).  
 ГЛЕМ Гласник Етнографског музеја у Београду XI (1936), XIII (1938).  
 ГЗМ Гласник Земаљског музеја XLIX (1937).  
 ГлСКНД Гласник Скопског научног друштва XIX (1938).  
 ГлПД Гласник Професорског друштва XVII—XVIII (1937).  
 GMDS Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo (Ljubljana) XVIII (1937), XIX (1939).  
 ГодЗС Годишњак Задужбине Саре и Васе Стојановића II (1936).  
 Год Годишњак СКАкадемије XLIV (1936).  
 ГодНЧ Годишњица Николе Чупића XLVII (1937).  
 Dejanje Dejanje (Ljubljana) I (1938).  
 DS Dom in svet (Ljubljana) L (1937/38).  
 E Etnolog (Ljubljana) X—XI (1937/39).  
 ŽS Ženski svet (Ljubljana) XVII (1937), XVIII (1938).  
 Žis Življenje in svet (Ljubljana) XXI (1937), XXII (1937), XXIII (1938), XXIV (1938).  
 ZUZ Zbornik za umetnostno zgodovino (Ljubljana) XIV (1937).  
 ZbNŽO Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena XXXI (1938).  
 Zk Zvonček (Ljubljana) XXXVIII (1938).  
 ZdrV Zdravniški Vestnik (Ljubljana) IX (1937), X (1938).  
 ЈИЧ Jugoslovenski istoriski časopis III (1937).  
 ЈП Јужни преглед (Скопље) 1937, XII (1938).  
 ЈФ Јужнословенски филолог XVII (1937).

- J Jutro (Ljubljana) XVIII (1937), XIX (1938).  
 KB Књига о Балкану I (1936).  
 KN Književni horizonti II (1936).  
 CS Croatia sacra VI (1936).  
 KSM Kronika slovenskih mest (Ljubljana) IV (1937), V (1938).  
 ЛМС Летопис Матице српске (Нови Сад) 348 (1937).  
 Lovec Lovec (Ljubljana) XXIV (1937), XXV (1938).  
 LjZ Ljubljanski zvon LVII (1937), LVIII (1938).  
 Mentor Mentor (Ljubljana) XXIV (1936/37), XXV (1937/38).  
 MiD Misel in delo (Ljubljana) III (1937), IV (1938).  
 MI Mladika (Celje) XVIII (1937), XIX (1938).  
 NVj Nastavni vjesnik XLVI 1—5 (1937/38).  
 HJ Наш језик V (1937), VI (1938).  
 NE Nova Evropa XXVII (1936).  
 Obzorja Obzorja (Maribor) I (1938).  
 Pevec Pevec (Ljubljana) XV (1937).  
 P Popotnik LIX (1937/38).  
 PV Planinski vestnik (Ljubljana) XXXVII (1937), XXXIII (1938).  
 Прил Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор XVIII (1938).  
 ППНП Прилози проучавању народне поезије (Београд) IV (1937), V (1938).  
 Прос Просвета (Сарајево) XXI (1937).  
 Proteus Proteus (Ljubljana) IV (1937).  
 Rad Rad Jugoslavenske akademije 257 (1937).  
 Radio Radio Ljubljana (Ljubljana) X (1938).  
 Раз Развитие IV (1937).  
 REB Revue internationale des études balkaniques. Tome III (1937).  
 СЗ Светосавски зборник (1936).  
 S Slovenec (Ljubljana) LXV (1937), LVI (1938).  
 SJ Slovenski jezik (Ljubljana) I (1938).  
 SN Slovenski narod (Ljubljana) LXX (1937), LXXI (1938).  
 SP Slovenski pravnik (Ljubljana) LII (1938).  
 SU Slovenski učitelj (Ljubljana) XXXVIII (1937), XXXIX (1938).  
 Sod Sodobnost (Ljubljana) V (1937), VI (1938).  
 Спом Споменик С.К.А. LXXIX, LXXXIV (1936).  
 СКГл Српски књижевни гласник LII (1937).  
 СПр Страни преглед (Београд) VII и VIII 1—4 (1936/37).  
 HрJ Hrvatski jezik (Zagreb) 1, 2—3, 4—5, 6—7 (1938).  
 Čas Čas (Ljubljana) XXXII (1937/1938), XXXIII (1938/39).  
 ČZN Časopis za zgodovino in narodopisje XXXII (1937/38), XXXIII (1938/39).

## I Филозофија и језик

### 1. Белић А. Око проучавања језика. НЈ V 5 (1937) 193—199.

На неколико конкретних примера из нашег савременог језика писац доказује како се формалном анализом језичких појава долази до погрешних закључака. Он јасно показује да се промене у језику врше без учешћа непосредног сазнања оних који се језиком служе и да су тумачење језика

и језичко стварање две засебне ствари. Даље указује на то да се при анализи језика мора водити рачуна и о везама које даље речи или изрази по значењима могу имати са речима сличних језичких вредности у другим приликама. М. С.

### 2. Белић А. Језичко осећање и граматичка анализа. НЈ V (1937) 257—267.

Констатује да је неподударење језичких правила са језичким осећањем најчешће последица слабо развијених научних метода. Он даље тумачи тешкоће које доводе до овог неслагања и при најбољој научној спреми испитивачевој. Ова тумачења даје на примерима расправе Љ. Стојановића о глаголским прилозима, у којој су погрешно дата основна значења ових облика, тако да је то морало повући за собом и погрешне закључке о „неправилности“ глаголских прилога у низу случајева.

Исправљајући теорију о „партиципским“ реченицама и партиципској функцији глаг. прилога уопште и одређујући тачно њихово значење, Б. јасно доказује да су у сваком од Стојановићевих случајева неправилности глаголски прилози граматички правилно употребљени. М. С.

### 3. Brøndal Viggo, Le probleme de l' hypotaxe. Réflexions sur la théorie des propositions. БЗБ (1937) 241—249.

### 4. Živković S. Još dve tri teorije o postanku jezika. БЗБ 297—305.

## II О прасловенском и словенским језицима

### 5. Бошковић Радосав, О прасловенским придевима на *is*. БЗБ (1937) 465—470.

### 6. Vaillant André, Vieux-polonais *jesć*. БЗБ (1937) 55—57.

Утврђује 1) да се стопљ. *jesć* употребљава у просторно и временски врло ограниченом обиму, 2) да је стчеш. *jesti*, које је такође врло ограничено, и струс. *esmi* своје *-i* могло добити аналогичном према другој особи или како другачије (наслањањем на енклитичке заменице *ми*, *џи*, *си*). Из тога закључује да се на сличан начин могао и у стопљ. развити облик \**jesći* који је затим дао *jesć* поред *jest* < *jestъ* (исп. *jesi* > *jes*, *spasъi* > *spasć*). На тај би начин стопљ. *jesć* претстављало пролазну иновацију говорног језика, а не би одговарало прасл. дублети *jestъ* као што се обично узима. Б. М.

### 7. van Wijk N. Zur Chronologie des polnischen „Mazurzenie“ БЗБ (1937) 9—14.

Познату особину неких пољских говора, замену *š, ž, č, ž* са *s, z, c, z* (тзв. „мазурирање“), сматрају неки пољски научници врло старом особином, чак дијалекатским појавом прасл. језика, док, насупрот томе, други доказују да она не може бити старија од неких сразмерно нових фонетских појава пољског језика и да на пр. почетком XV. в. није била позната у већим размерама.

У прилог друге тезе говори судбина првобитна три реда сибиланата (*s, z, c, z* — *š, ž, č, ž* — *š, ž, č, ž*) у оним пољским говорима у којима се *š, ž, č, ž* није стопило са *s, z, c, z* него са *š, ž, č, ž*; у овом се наине случају мора претпоставити да је *š*... чувало своју првобитну мекоћу, док „мазурирање“ претпоставља депалатализацију првобитног *š*...

Чињеница да се ова подручја у којима се *š*... стопило са *š*... наоде у непосредној близини подручја „мазурирања“ чини вероватним да разлог неједнаком развоју треба тражити у томе, што их депалатализација *š*... — која се кретала према периферији пољског језичког подручја и која је у говорима са „мазурирањем“ спречила стапања *š*... са *š*... — није на време захватила.

Односи у поменутиим говорима не допуштају међутим да се „мазурирање“ сматра врло старим; различити гласовни развојак у овим периферним, међусобно врло сродним говорима, претпоставља постепено ширење два гласовна процеса који се ни у ком случају нису могли завршити у преисториској епоси: депалатализацију *š*... и „мазурирање“.

Узрок свођењу првобитна три реда сибиланата на два треба објаснити општим појавом: од три слична гласа језик врло често изједначаје два. Тако треба вероватно и овом упрошћавању тражити заједнички узрок и приближно исту хронологију.

Б. М.

8. Diels Paul, *Megiser und der westslavische Wortschatz*. БЗб (1937) 351—359.

9. Karcevskij Serge, *Sur la rationalisation de l' orthographe russe*. БЗб (1937) 31—38.

К. предлаже промене у три правца: 1) у погледу писања самогласника после ж, ш, ч, ц (жыр, шыть, цырк, чяс, цюка итд.); 2) увођење јоте (јесть, чај, јама, јолка, вјуга), 3) обележавање разлике између атоних и акцентованих завршетака (ножом, мўжем, большбј, свежеј, мојево, нашева итд.). Осим тога и би се свуда заменило *с* *і*, *а* са *е*, а *й* би отпало. Измењена азбука изгледала би овако: а, б, в, г, д, е, ж, з, і, ј, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ё, ы, ю, я, ь. Слова ё, ю, я, ь писала би се само после меких сугласника. Према томе, не би било речи у речницима са неким од последњих пет слова у почетку.

К. Т.

10. Ляцкiй Ев. Нѣсколькo замѣчанiй къ тексту „Слова о полку Игоревѣ“. БЗб (1937) 381—390.

Чланак садржи три белешке (1. О стихѣ, 2. О неполној звучности глухихъ, 3. Къ вопросу о композицији „Слова“) које служе у ствари као допуне ауторовој књизи о Словоу (Прага, 1934). Писац је себи поставио циљ да да потпуну реконструкцију не само текста и ритма, него чак и акустичке реализације (звучање). И овде, као и у својој књизи, писац се поглавито наслања на своју интуицију.

К. Т.

11. Mazon André, *L'attribut en russe littéraire moderne*. БЗб (1937) 361—371.

Две основне фазе системе јесу: атрибут-именица или атрибут-придев; чињеница да се атрибут односи на подмет или на ближу ознаку само су модалитети сваке од тих фаза. Ваља разликовати такође (Meillet): 1) атрибут именске реченице, 2) атрибут глаголске реченице. У првом случају имамо искључиво атрибут који се односи на подмет, у другом, напротив, атрибут који се односи било на подмет, било на ближу ознаку; при томе је он више везан са глаголом и околностима које окружују глаголску радњу неголи с именицом или заменицом на коју се односи (*attribut lâche*). Систем атрибута-именице има два елемента: 1) атрибут у номинативу, 2) атрибут у инструменталу. У првом случају он означава тотални појам, тако рећи дефинитиван

(суштину), а у другом појам у његову развоју и његово релативно трајање (околност). Систем атрибута придева има три елемента: 1) кратки придевски облик у номинативу, 2) придев у инструменталу, 3) дуги придевски облик у номинативу. И овде је однос између номинатива и инструментала исти. Дужи облик у номинативу приближује се систему атрибута-именице.

К. Т.

12. Małeckı Mieczysław, *O rzekomym mazurzeniu w języku połabskim*. БЗб (1937) 399—402.

13. Mikkoła J. J. *Eine urslavische Dissimilation*. БЗб (1937) 119. Изводи стсл. жало „жалац“ од корена \*gel- „бости“; \*gel-tlo дало је дисимилацијом \*gentlo и даље *žędlo*, *žęło*. — Сличну дисимилацију претпоставља у *dętelъ* „детало“: \*dętel- (корен *delb-* „дупсти“) > \*dentel- > *dętelъ*. Б. М.

14. Milewski Tadeusz, *Kilka uwag o genezie aspektów słowiańskich*. БЗб (1937) 431—438.

1) Опозиције између свршених и несвршених глагола нису све једног порекла; оне претстављају неколико типова, међусобно генетички независних. 2) При испитивању словенскога вида треба разликовати проблем порекла појединих типова опозиције од проблема генезе система као целине. Тај систем се оснива на неограниченој могућности стварања дублета *imperfectivum: perfectivum* према узору *idg: poidg*, а такође и дублета *perfectivum: imperfectivum* према типу *umъrg: umirajg*. 3) Дублети типа *umъrg: umirajg* постали су као резултат укрштавања двају старијих типова опозиције, наиме *poidg: idg* и *dvigng: dvigajg*. Први је постао као резултат губљења старих лексичких разлика, а други је резултат перфективизације форме типа *dvigng*, која је настала под утицајем вида старих аориста типа *dvigъ*.

К. Т.

15. М(илетић) Б. Један пример насиља над језиком. НЈ VI (1938) 227—229.

Поводом једне белешке у чешким *Лидовим новинама* тврди да је правилније *obchod potravınami* (*шрговина намирницама*), него *obchod s potravınami*.

Ј. В.

16. Páta Josef, *Několik poznámek k dnešnému stavu lužického bádání*. БЗб (1937) 129—134.

Кратки преглед најважнијих резултата до којих су дошла досадашња испитивања на пољу лужичко-српске историје књижевности, науке о језику и етнологије и постављање даљих проблема. Из лингвистичког подручја истиче нарочито два питања: 1) положај лужичко-српског језика међу западно-словенским језицима (Розвадовски, Ташички, Штибер сматрају да припада пољској групи) и 2) питање трећег самосталног лужичког језика које је покренуо Шчерба.

Б. М.

17. Ramovš F. *K razvoju њ in њ v slovenskem jeziku*. ВЗб (1937) 339—346.

18. Rospond Stanisław, *Toponomastyka w służbie badań historyczno-osadniczych*. БЗб (1937) 451—456.

19. Струве П. Б. Духъ и слово Пушкина. Съ приложеніемъ матеріаловъ къ историческому толковому словарю языка Пушкина. БПС (1937) 265—342. „Најомиљеније речи, тј. ознаке и особине ствари, догађаја и људи, код Пушкина су придеви: *ясный* и *тихий* и све изведене од њих или сродне им речи“. Њихова употреба је разнолика и пружа врло много нијанса; та

употреба је карактеристична за поједине писце и читаве епохе. „Пушкин је — најсветлији (самый ясный) руски дух“. — За лингвистику је од нарочитог интереса додатак у коме су показане употреба и значење тих речи (као и речи не из њих): у служби божијој, код Котошихина, у правном језику XVIII в. (Указъ объ единослабдіи 1714 г.), код Тредјаковског, Ломоносова, Державина, Жуковског, Пушкина, Вяземског, Достојевског, Љескова и Писемског. К. Т.

20. Tangl E. Die Einflüsse des polnischen auf das altlitauische Schrifttum. БЗб (1937) 103—114.

Утврдивши факат да се литавска књижевност XVI и XVII в. наводи у потпуној зависности од пољске, писац, с правом, закључује да ће под оваквим околностима скоро свако отступање од пољског оригинала представљати једну црту литавске народне синтаксе. При том је пољски утицај тако интензиван да се не ограничава на директне преводе са пољскога, него обухвата целокупну литавску књижевност тога времена.

Пољски се утицај пре свега огледа у реду речи. Једини независни писац тога времена Šyrgwid ставља — у супротности са преводиоцима — предикат на почетак реченице, а прилог или прилошку ознаку на крај реченице; али услед његове стилске каприциозности тешко је утврдити уколико ова особина одговара стварном народном говору. Други утицај огледа се у употреби асс. cum participio иза глагола sentiendi и dicendi; то је додуше чисто литавски обрт, али га преводиоци редовно стављају на место пољскога асс. cum infinitivo, док је Šyrgwid и у томе независнији.

У употреби осталих полонизама не заостаје Šyrgwid за преводиоцима. Тако на пр. у употреби предлога *nuog* са ген. *agens*-а у пасивним конструкцијама (уместо простог ген. који је обичан у литавском) — под утицајем пољске конструкције *od* + ген. и, нарочито, у несавршеној репродукцији пољских придева. За све стлит. текстове је карактеристично да је у њима број придева врло ограничен, због чега се по неколико пољских придева сличног значења преводи једним литавским придевом. Још већа пометња влада код придева који обележавају од чега је што; такве придеве има сваки словенски језик у великом броју и може их увек допунити новим образовањима, а литавски их језик има у врло ограниченом броју и, што је нарочито важно, нема могућности да гради нове. Због тога су преводиоци са пољског приморани да се при репродукцији пољских придева свакојако испомажу (преузимањем туђица, употребљавањем у већој мери простих придева, применом партиципа и генитива именица у већем обиму). У случајевима међутим када литавски преводиоци настоје да изведене придеве саграде од литавских елемената, онда они поступају у духу словенске синтаксе и из основа мењају дух синтаксе свога матерњег језика. Б. М.

21. Ułaszyn Henryk, Polskie księdz w wiekach średnich. БЗб (1937) 373—379.

22. Hjelmslev Louis, La syllabation en slave. БЗб (1937) 315—324.

23. Шкерљ Ст. Оцена: Енрико Дамиани, Радови из области славистике. СПр VII и VIII 1—4 (1936—1937) 299—302.

Језика се тиче само једно практично питање: транскрипција (ми бисмо рекли транслитерација) словенских имена латиницом. Дамијани предлаже да

се усвоји наш латински правопис са специјалном вредношћу извесних слова (с) и са његовим дијакритичким знацима. Са тиме се можемо у потпуности сложити. Друго питање тиче се транскрипције италијанских имена ћирилицом; оно је по њему врло просто, јер италијански језик нема гласова који би били туђи слов. језицима. Према нашем језику чини изузетак италијанско звучно *v* (за које г. Шкерљ предлаже *dz*), а — ми бисмо додали — и итал. *ч* које не одговара ни нашем *ч* ни нашем *ћ* у књижевном изговору. Не бисмо се могли сложити са г. Дамијанијем у питању транскрипције италијанских геминованих сугласника. Принцип је нашега правописа да ми пишемо страна имена онако како их наш просечан човек изговара, а изговор италијанских гемината не би се, као потпуно стран нашој фонетској системи, и онако могао одржати. Б. М.

### III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи

24. Alessio Giovanni, Preillirico darra/derra „terra, landa“. REB III (1937) 249—251.

Г. А. је покушао да да ново објашњење речи *derrus(-um)/darrus*, која се јавља у средњовековним латинским документима Далмације (Т. Smičiklas, Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae, Zagreb 1904) и која још живи у народном говору Далматинаца (као *дѣр*, *ѣѣр* или *ѣѣра*) и Албанаца (као *djerrë* или *djerr(-i)*) у значењу „необрађена, каменита земља“. Г. А. одбија и сувише категорички објашњење г. Скока да је то илирска реч (везу са ир. *derna*, брет. *darn* оглашује за „infondata“) и задовољава се да је баци само за један степен уназад, закључујући да припада преилирском супстрату и везујући је с *terra, tellus*. Скоково тумачење је много убедљивије, нарочито ако се има у виду веза ил. *derna, derra* с предгр. *Lerna*, нем. *Zorn*, скр. *dirna* — „gespalten“, норд. *tjarn, tjorn* „kleiner See“ (исп. Будимир REB III 263). М. П.

25. Vaillant A. Bulg. lésen, s.-cr. las(t)an „aisé, facile“. REB III (1937) 252—254.

Старослов. *удобь(нъ)*, сачуван у руском (*удобный*) и поново уведен из руског у српскохрватски, бугарски и словеначки, био је, по г-ну В., у средњем слов. замењен новом речју *ласѣан/лесен* (српскохрв. *ласѣан* поред именице *ласѣ*; слов. *lást* истиснут хомонимом (*v*)*lást* сачувао се у деривати *odlástiti* и *odlástsk*; буг. *лесен*), која је доспела и у румунски. Данас се реч *ласѣан/лесен* губи, а замењује је у српскохрв. придев *лак*, у јужнијим говорима грчко-турско *колај*, *Лесен* у бугарском и македонском је пореклом из српскохрватског. Српскохрв. *ласѣан* и итал. *lesto* позајмљени су из германског (готски *lists*; *lais* „знам“). Облик *lesto* у итал. уместо првобитног *listo*, који се налази у шпанском, производ је погрешне алтернације *eji* према *presto*. Не помиње реч *лес(ѣ)* „лакоћа“ (испор. израз *со лес* дословце „с лакоћом“, тј. „лако“), која се чује у Повардарју. М. П.

26. Vaillant A. Trudna et teška „(femme) enceinte“. REB III (1937) 254—6.

Г. В. наводи разне изразе из југословенских говора за појам „трудна“, почев од старог *брѣѣа*, па преко фигуративних израза *није сама*, *шакаа је*,

у другом сјану, до израза *шешка*, *шоварена* (слов. *poséca*), *обременена*, *с бреженом*. Наводи да је овом обиљу израза узрок страх од урока и стид да се изговори права реч; као некакав „табу учтивости“. Још у старослов. имамо поред *брежда* фигуративне изразе (напр. *нејпраздња* за грчко *ἐν γαστρὶ ἔχουσα*, cf. Jagić, Entstehungsgeschichte p. 369). У српскохрв. *шрудна* се везује час за *шруд* (V. Mažuranić, Prinosi), час за слов. *шрждъ* (А. Белић, Галички дијалекат стр. 92). Г. В. је за прву етимологију, јер му изгледа природнија, и према томе *шрудна* значи „(femme) en travail“ или „dans l'attente du travail d'enfant“. Поред *шрудна* помиње и придев *шрудан* који има два значења „fatigué“ и „répible“. — Изрази као *немоћна* и *нејака* могу бити варијанте за *шрудна* „répible“. Македонска реч *шрудна* могла се сматрати туђицом, па је радо замењена са *шешка*, што је мало вероватно. М. П.

27. Vasmer Max, Der Name des ältesten Moskauer Bojaren. БЗБ (1937) 73—76.

У својим ранијим радовима доказао је писац да су у доба које је претходило постанку великоруске народности већа, доцније руска, подручја била насељена јединственим угро-финским становништвом. То нам поред осталог помаже у објашњењу загонетног имена московског бојара *Кучковича*, који се у Степена-јој књизи помиње као један од завереника против великог кнеза Андреја Богољупског (1157—1175). Основа *Кучко* одговара наиме угро-финској речи за „орла“, сачуваној у черемском *kutškaž* сирјачком *kutš*, мордвинском *kutškan* и сл. (Да је међу завереницима одиста било Финаца, доказује име „кључник“-а *Jasin Anbal*, тј. Осет Анбал = друг). Б. М.

28. Вушовић Д. Значење и употреба речи „олива“. НЈ V (1937) 117-119.

29. Вушовић Д. О значењу и употреби речи „житарица“. НЈ V (1937) 212—215.

Мисли да је та реч кованица новијега доба, — „војвођанска“: у Војводици реч *жито* има своје специјално значење, а нема назива за све врсте жита, за *Getreideart*, те је за тај појам створена реч *житарица*. Међутим житарица у значењу *Getreideart* није добра реч. Она би се могла употребити за жену што продаје жито или сл., или за неку машину за жито (исп. *вршлица* и сл.). Р. А.

30. Ivšić S. Značenje glagola *štetovati*. НЈ 6—7 (1938) 124—126.

Објашњава како је дошло да неки наши писци глагол *штешовати*, који у данашњем народном говору значи само „претрпети штету, изгубити на чему“, употребљавају у значењу „чинити, наносити коме штету“, „бити коме од штете или на штету“. „Слагање глагола *штешовати* с дативом (кому или чему) дошло је отуд, што су неки, замјењујући именицу *школа* нашом *штеша*, мислили, да и глагол *шкодиши*, који се слаже с дативом (кому или чему), могу у свакој прилици замијенити нашим *штешовати*, па су према *што нам шкоди* почели наопако говорити и писати *што нам штешује*“; које је такође погрешно, неки пишу и „штетити кому.“ Р. А.

31. Јакобсон Роман, Спорный вопрос древнерусского правописания (дзжгъ, дзжчъ). БЗБ (1937) 39—45.

Г у овој комбинацији само је условна ознака африката ж. У писању жг у северним споменицима и жч у јужним не огледају се разне комбинације звукова, него различита фонолошка оцена једне те исте комбинације, о чему

сведоче савремени говори, а то је у вези са разликом између северне и јужне системе консонантских фонема. Ма колико да је парадоксално на први поглед, писање жч сведочи о губљењу *g* и о отсуству „покања“, обрнуто писање жг о чувању *g* и подударану *č* са *c*. К. Т.

32. Јовановић М. М. Avion-kirilatica. НЈ VI (1938) 85—86.

Мисли да би речи *авион* и *аероплан* требало заменити народном речи *крилашница*; писац не каже где се та реч (крилатица) употребљава. Р. А.

33. Клајн д-р Х. Морално и морање. НЈ V (1937) 286—289.

Поводом чланка В. Босекића (НЈ V, 7—8) говори о психолошком процесу у употреби речи *морално* и *морање* у значењу *обавезно* и *обавеза*.

Ј. В.

34. Komboi M. *Selca*, a ne *Selce*. НЈ 6—7 (1938) 131—132.

Место *Селца* у Виндолу крај Цриквенице треба називати *Селца*, а не како *Селце*, како се често у штампи чини. Р. А.

35. Красовски АНТ. Још о неким речима. НЈ VI V (1938) 87—88.

Не слаже се с мишљењем да речи *корист* и *корисност* значе исто: *корист* (Nutzen) и *корисност* (Nützlichkeit), вели, и у другим језицима не значе исто. — Глагол *преиспитати*, који неки осуђују, могао би бити употребљен у значењу „наноно испитати“. Р. А.

36. Красовски А. „Ваневропски континенти“. НЈ V (1937) 235—236.

Тај израз није добар ни с логичке тачке гледишта, јер према правилима логике шири појам не сме бити дефинисан ужим појмом, нити је добар са синтаксичке стране, јер предлог „ван“ првенствено је предлог за место.

Р. А.

37. Lehr-Spławiński Tadeusz, Dwie etymologie prastowiańskie. БЗБ (1937) 411—416.

38. Mayer A. Ime „Zagreb“. НЈ 2—3 (1938) 55—57.

Тумачи како је од имена Загреб („опкоп“, „шанап“) преко маџарског *Zágráb* постао немачки облик *Agram: Agram < Zagram*, где је *z* схваћено као предлог *zu*.

39. Мићовић В. М. О неким физичким називима. НЈ VI (1938) 73—78.

Говори се о називима страног порекла од којих би се неки могли лепо заменити домаћим речима, а за оне појмове који имају више таквих назива узима оне који би били бољи. Наводе се примери постали од две речи који се увек пишу заједно, а онда други примери чији се делови пишу одвојено (*шенис меч*). Ј. В.

40. Момировић Петар, Риболов у Смедереву и околини. ГЛЕМ XII (1937) 145—165.

Садржи и називе извесних врста риба и разног рибарског оруђа.

Н. Р.

41. Московљевић М. С. Два прилога. НЈ V (1937) 175—180.

О изразу *борна кола* и гл. *онидиш* — *онеђаи*.

42. Московљевић М. С. Једно ретко значење речи *поштен* и *пошћење*. НЈ V (1937) 278—281.

Износи, прво, да у Кучима *поштен* значи *гостољубив*, а *пошћење* — *гостољубље*, *гостопримство* (Стеван Дучић, Живот и обичаји племена Куча.

Срп. етнограф. зборник 48, стр. 409), а онда објашњава како се код тих речи то значење развило. Р. А.

43. Murko M. Glagol *knaditi*. Prilog leksikografiji i proučavanju narodne epike. БЗБ (1937) 225—229.

44. Павловић Миливој, Кафенисање у Сарајеву. НЈ V (1937) 275—278.

Писац говори о изразима и речима у вези с испијањем кафе; о називима прибора за кафу, о врстама скуване кафе итд. Ј. В.

45. Павловић д-р Миливој, Стан-поглед. НЈ V (1937) 281—284.

Тај је израз писац забележио у Сарајеву, од старијих људи, значи: „леп изглед“, „belle vue“, „belvedere“; постао је, у новије време, као што су некада постојали изрази *Скочи девојка* у Паптровићима („место са кога је скочила девојка“, „одатле скочи девојка“) и *шрчилажа* („лажа, лажљивац који трчи, који је несталан, тиме несигуран, коме се не сме веровати“). Према томе *Штан — поглед* = „Нек стане поглед“, Тако је лепо — да се поглед мора зауставити...“ Р. А.

46. Погодин А. „Внѣшняя Россія“ Константина Багрянороднаго БЗБ (1937) 77—85.

47. Радојичић Ђорђе Сп. „Доња земља“ и „Морава“. НЈ V (1937) 208—212.

Писац говори о употреби горњих назива у значењу *Шумадија* и *Србија* по примерима у старим списима и по тумачењима истих назива Ј. В.

48. Радојичић Ђ. Сп. Писање (писаније) са значењем сликање. НЈ VI (1938) 78—83.

Тврди да реч *писање* у примеру који наводи Т. Маретић (Рјечник Југ. ак. IX) не значи сликање, као што М. мисли, него начин писања, правопис и наводи из старих споменика српских пет поузданих примера употребе те речи са значењем сликање. Н. Р.

49. Радојичић Ђорђе Сп. Шта значи *умрак* у запису патријарха Пајсија (из 1624/25 год.)? НЈ VI (1938) 151—156.

*Умрак* није назив манастира, као што је мислио Љ. Стојановић, нити је прилог (*умрак* = увече), како мисли Ђ. Слијепчевић, него су то две речи: у Мраки; а Мрака је назив једнога краја. Н. Р.

50. Радојичић Ђ. С. Месец черешнар. НЈ VI (1938) 217—223.

У писму Скендербегову Дубровчанима поменут је месец *черешнар*. Дуго се трагало да се нађе значење речи (Р. наводи мноштво аутора и тумачења) и дошло се до тога да *черешнар* значи месец у коме се беру трешње, али се још не зна, или је то *мај* или *јун*. Р. претпоставља да би то пре могао бити јун. Ј. В.

51. Skok P. Iz srpskohrvatske toponomastike: tip *Blāgāj*. БЗБ (1937) 21—30.

У нашој су се науци суфикс *aj (jaj)* којим се граде апстрактне именице од глагола (*уздицај, окршај*) и суфикс *aj* у именима места (*Благај*) сматрали за идентичне. Против ове идентификације износи писац неколико важних замерака: 1) апстрактне су именице као топоними уопште врло ретке у свим језицима; 2) апстрактне именице на *-aj (-jaj)* граде се одреда од глаголских

основа, док се имена места, у случајевима који су јасни, граде од придева; 3) код имена места јавља се поред суфикса *aj* и феминум *-aja*: *Кривља*

Суфиксу *aj* у именима места треба, дакле, тражити друго објашњење. Писац га налази у поређењу са развитком показних заменица у којима је *ь* испред *j* дало *a* или је са потоњим *j* > *u* (на пр. *svjъ* > *cajsci*), дакле, и *blagsjъ* > *Blāgāj/blāūj*. За потврду свога мишљења наводи 1) Чакавски облик *Belej*, који по њему претставља *bblsjsъ* (са осорским прелазом *ъ* > *e*), 2) Константинову графику који *-vj* бележи са *en*, а *u* < *vj* са *i* (исп. *древнѣ* = *дрѣзъпѣj*, Мокрски = *tokrōski*) и 3) факат да Константин *Благај* на Буни преводи придевом *καλόν* „добар“, (тј. *благ*).

Због необичног прелаза *ъ* > *a* изгубио је *Благај* рано везу са придевом *благи*, а тиме и придевску промену тако да се доцније могао наклонити на суфикс *aj (aja)* глаголских именица (то важи и за облик ж. р. *-aja*, који по Скоку такође претставља несажети придевски наставак ж. р.).

Ако и примимо остала Скокова излагања као могућа, ипак његово објашњење порекла суфикса *aj* има основни недостатак: позивању на развитак *-vj* > *-aj* код показних заменица нема апсолутно места, јер оне претстављају изузетне случајеве у којима се *ь* вокализовао, да реч не би остала без вокала (исп. *ѣъ* > *ѣa*, али *za-ѣъ* > *zaѣ*). Укратко, *blagsjъ* не може ни у једном сх. говору дати *\*благај*, него само *благи* Б. М.

52. Станојевић М. Опера. НЈ VI (1938) 88—89.

Та реч је, које нема ни у Вукову Рјечнику нити у речнику Југославенске академије, у Црној Реци, нарочито у околини Зајечара, врло позната. Она је народни израз за један део на брани или јазу, за оно што се технички назива „*надвишење бране*“ до висине воде, које служи као вентил сигурности да велике воде не однесу брану. Р. А.

53. Ћоровић В. Откуд име *Врчин*? БЗБ (1937) 282—284.

54. Ш. П. Поставак имена Шобајићи. ГЛЕМ XIII (1938) 150—151.

По мишљењу пишечу и пок. Љубе Павловића назив Шобајићи као име села постао је од истог назива за људе насељене око шобајина, земљишта у вртачама које одаје звук (шобоће) кад се преко њега прелази. Н. Р.

55. Шкарић Д. Прилог за српскохрв. етимологију. БЗБ (1937) 141—146.

56. Szober Stanislav, De l' Origine du Mot gr. *δένδρον*, att. *δένδρον*. БЗБ (1937) 347—349.

#### IV Несловенски језици

57. Бајрактаревић Ф. Оцена: Sedad et Vedad Ors (Zeki), Réflexions sur une réforme de la syntaxe turque (Revue internationale de l'enseignement, 15 janvier 1935, pp. 13—54). СПр. VII и VIII 1—4 (1936—1937) 323—326.

Језичке реформе које турска влада спроводи тичу се пре свега речника. Међутим оно што највише кочи природни развитак турског језика, његова синтакса, остала је до сада нетакнута. У овом се чланку излажу све невоље „царске отоманске синтаксе“ и стављају конкретни предлози за њену реформу.

Турска синтакса пре свега нема сљевица и релативних заменица, и, у вези с тим, она у ствари и не познаје релативне реченице, него само реченички период са једном једином главном реченицом и једним јединим финитним глаголом на крају периода, а улогу споредних реченица играју разни герун-

дији, герундиви и партиципи разних времена. Друга је њена карактеристика у томе што све споредно и мање важно долази напред, а најважније и главно у реченици или периоду на крај (исп. на пр. ученика његова књига = књига ученика). Да тешкоћа буде још већа, у оваквом „герундивском периоду“ тече све равномерно без иједне запете, тако да читалац све до краја одломка (често више од једне стране) не зна шта се управо хоће да каже.

Да би се овом злу доскочило предлажу писци у првом реду увођење све-зице *ki-* „да“ и релативне заменице *ki-* „који“ као и неке друге ситније реформе. Оне, што је врло важно, не би биле насилне и произвољне, јер се њихови елементи налазе код старих турских песника и у свакидашњем говору. Б. М.

58. Елезовић Глиша, како ваља читати арапска имена месеца Хиџирске године у турским документима. ЈС III 1-4 (1937) 295-297.

59. Орлов Ђ. Један римски споменик у Голубинцима. ГИДНС X (1937) 435-436.

Опис једнога дела надгробне плоче из III-IV в. по Хр.; мисли да би се зондирањем пронашли и остали делови плоче са натписима. Б. М.

60. Станојевић Ст. Оцена: А. Соловјев и В. Мошин, Грчке повеље српских владара, Београд 1936. ЈС III 1-4 (1937) 298-300.

Приказ — за издаваче врло похвалан: „Издање г.г. Соловјева и Мошина је врло добро и критично, и тешко да ће му се моћи учинити веће и озбиљније замерке“.

Р. А.

## V Балканологија

61. Барић Х. Вук и арбанаско народно песништво. Пр XXI (1937) 729-731.

О Вукову схватању потребе испитивања и разумевања духовног живота других балканских народа. Н. Р.

61a. Barić H. О *uzajamnim odnosima balkanskih jezika* I део. БАА IV (1937). Стр. 85.

Барић одбацује Бартолијеву теорију о „илирско-романској“ заједници која би обухватала целокупни балкански латинитет и јужноиталијанске дијалекте. Заједничке су им само архаичне црте, које су и средњоитал., док заједничких иновација с оне и с ове стране Јадрана нема, као што нема ни прарумунско-далм. заједничких нових црта. Подударња има између арбанаско-романских елемената са румунским с једне и далматским с друге стране, али се оне имају, по Б., објаснити хронолошки и географски различитим утицајима са романске обале и румунске позадине на арбанаски језик.

Камен темељац Бартолијеве теорије су рефлексии лат. група *gn*, *kt* и *ks*, које су у рум. замењене са *mn*, *pt* и *ps*. У ј.-итал. *kt* и *ks* се асимилијују (као у средњоитал.), а *in* поред *in* за *gn* везује се за *ur* поред *ir* за *gr*. Арб.-ром. *nk* није идентично са *ng* за *gn* у јужноитал. (где се и за *gr* јавља *rg*), него се објашњава старом општеарб. тенденцијом дисимилације (*penk*: *piḡni* > *piḡni* као *pende*: *pinna*). У далм. су *kt*, *ks* замењени са *it*, *is*, за што Б. износи поуздане примере, док се сви примери са лабијалом имају друкче објаснити: *kopsa* са влашког залеђа дубровачког, *aptazi* из грчке терминологије канцеларске унесене у Дубр. из Бари, а *gwarto* „8“ аналог. према *siāpto*. У арб. речи са палатализацијом велара су из далм., са лабијализацијом из румунског. На дво-струки слој романских елем. у албанском указују и друге црте. Б. М.

62. Budimir M. О етничком односу Dardanaca prema Ilirima. ЈС III (1937) 1-30.

63. Budimir M. Illyrisches. БЗб (1937) 209-118.

64. Budimir M. Pelastisches. РЕВ III (1937) 258-263.

По г-ну Б. Пеластии су идентични са Филистинцима. Назив *Pelastii* у место Пелазги са схол. Ил. 16,333 (где се налази варијанта *Pelastike* ум. *Pelastike*), хаонским топономастикомом *Palaista* (отуда *deae Palaestinae*) и именом трачког краља *Palaistinos* код (Псеудо) Плутарха — *De fluviis* II, 1 старији је него Пелазги (противно Ed. Meyer, *Gesch. des Altertums*<sup>2</sup> II, 218), С овим треба везати назив *Peresta* (тачније *pršt*) или *Pelesta* (упор. F. Stähelin, *Die Philister* 15) за Филистинце у мисирским споменицима из 13 в. пре Хр. *Pelastii* су Илири (упор. ил. етника *Onastini*, *Rubastini*, поред *Diastai* — *Diestai*, Krahe, *Die alten balkanill. geogr. Namen* 69). Назив *Hellānes* (*Selloi*, *Helloi* = Зевсови свештеници у Додони) је илирски (уп. ил. етника *Agriānes*, *Atintānes*, *Akarnānes* итд.) као и други назив *Graikoi*. Суфикс *-mn-* сматра индоевропским због гр. *prymnos* „предњи“ и скр. *nimnāh* „доњи“ (противно Кречмеру и Бранденштајну). Гласовне промене *th/s/l/d/* и *ljr* честе су код Пеласта (уп. *Iorimnos*: предгр. *sōlān* и *thele/ymnos*). Етеокр. *Tarkomn* је реч из јез. Пеласта (из герм. и пеласт. *ter-go-*, пандан за слов. *per-go-*), као и пеласт. *tarqu* „Oberer, König, Gott“, предгр. *tarkhyō* „königlich begraben“, старобалк. *tarkhanos* „eine Obrigkeit“.

М. П.

65. Budimir M. Оцена: Vlad. Georgiev, *Die Träger der kretisch-mykénischen Kultur, ihre Herkunft und ihre Sprache. I Teil: Urgriechen und Urillyrier (Thrako-Illyrer)*. Годишникъ, на Софийския Университетъ, истори-кофилологически факултетъ, книга XXXIII 4.203 S. Sofia, 1937. РЕВ III (1937) 283-286.

Г. Г. је у своје раду, који обухвата II глава и прегледан резиме на крају, покушао да на основу језичког и археолошког материјала докаже да су носиоци критско-микенске културе Индоевропљани, праилирски колонисти, који су око 3000 пре Хр. насељавали целу егејску област. Грци долазе много касније, тек око 1200 г. Дорска сеоба је, у ствари, прва и последња сеоба грчких Индоевропљана. Сеоба Грка око 1200 г. изазвала је померања у масама староседелачког праилирског становништва. Тада су Пелазги-Филистинци, Тројанци-Тирсени-Етрурци и др. потражили себи нови завичај. Етрурци су колонисти праилирских Тројанаца (*Etrūria* из *Etrōsia*). Речи *Eleusina*, *Eileithya*, *Eleutherios*, *Lysios*, *Olysseus* и *Liber* су по г-ну Г. позајмљене из праилирског.

Писац добро познаје модерну лингвистику и долази често до смелих комбинација и закључака. У сваком случају он добро зна ствари и „његов је коњ добар, а добар коњ има стотину мана, док рђав само једну“.

М. П.

66. Van Ginneken Jac. *Das Pronomen reflexivum der Balkan-sprachen*. БЗб (1937) 279-284.

67. Елезовић Глиша, Кафа и кафана на Балканском Полуострву. Прил XVIII (1938) 617-633.

Наводе се и различити облици речи „кафа“ у српскохрватском и другим балканским језицима. Сматрајући ову реч у српскохрв. за сигурну позајмицу из турског језика, писац тумачи да су облици *kave* и *kafe* постали од турске

речи *kañve* — фонетским путем, а да се наставак — а у *кафа*, *кахва* и *кава* јавно онако исто као и у других арапских и персиских речи позајмљених преко Турака.

Н. Р.

68. Елезовић Гл. Три арнаутске варијанте мотива о зазиђивању невесте. БЗБ (1987) 391—398.

69. Pisani Vittore, La pozione linguistica del macedone. REB III (1937) 8—32.

Г. Пизани заступа мишљење да језик старих Македонаца није грчки, али да је између ствари осталих језика најсличнији грчком. Тако и у овоме чланку. Осврће се одмах на фонетику македонског језика и даје преглед македонских речи у којима је праиндоевропска МА (медиа аспиригата) постала М (медиа), док се у грчком налази ТА (тенуис аспиригата) (ἀθή: αἰθήρ, Βάλακρος; φαλακρός, δάραξ: θάραξ, Βερενίκη: φέρω итд.), па се пита да ли је то довољан разлог да македонски сматрамо негрчким. Затим као одговор наводи неколико грчких речи у којима се као у македонском налази М уместо ТА одн. МА (καλῶβη: καλῶβτα, ἐκρῶβην: κρῶβτω итд.). Одбија тврђење О. Хофмана (О. Hoffmann, Die Mak., ihre Sprache u. ihr Volkstum. Göttingen 1906.) да македонски не познаје уопште ТА и доказује да су се ТА из праиндоевр. језика сачувале у македонском, као и у иранском и донекле у словенским језицима (ἀρφῶς, χάρων, ἀχχαρρον). Прелаз М у Т сматра дисимилацијом, и то у једном ранијем стадију када је предњи консонант изгубио аспирацију, зато што је и потоњи био аспириран (у чему се слаже са П. Кречмером); на пр.: κάναδοι: γνάδοι, κῶβροι: γῶβροι. Истиче сличност македонског и еолских дијалеката (1. апокопа предлога; 2. а уместо о пред назалом; 3. удвајање ликвиде и назала, као резултат спајања ликвиде и назала са s, i или међу собом; 4. прелаз о у и; 5. iv=ēv). Наводи затим још једну заједничку црту грчког и македонског, а то је губитак дигаме (Ἄδιρος: ἡδῶ, Δίος: ἰνδῶα). Нарочито наглашава идентично третирање вокалних ликвиде и назала (r > ar, ra; n > a). Сличности између илирског и македонског не посвећује довољно пажње, јер не истиче да се интервокално s задржало у македонском (ἀλῖσα: \*alisa уп. Барић, Архив III 221, ἔλαα: ill. Veselia уп. Будимир REB I 281). На крају спомиње велику сличност грчких и македонских речи, нарочито ако се томе дода и то да су гласовници бележили само оне речи које се знатно разликују од грчких (Hatzidakis, Zur Abstamm. d. alten Makedon.), и закључује да је македонски, и поред велике сличности са грчким, илирским и трачким (уколико су нам позната ова два последња), језик засебе, што се види и по томе, што су га Грци увек добро разликовали не само од свога језика, већ и од илирског и трачког.

М. П.

70. Skok P. De l'importance des listes toponomastiques de Procope pour la connaissance de la latinité balkanique. REB III (1937) 47—58.

Г. Скок нам овде даје садржину свога саопштења учињеног на IV међународном византинолошком конгресу одржаном у Софији у септембру 1934. — Прокопије из Цезарије, писац историје Византије из времена Јустинијана, имао је обичај да у својим делима догађаје илуструје географске забелешкама, а 558 год. написао је и једно панегиричко дело у коме је величао дела и грађевине Јустинијана. Дело није било написано за латинску, већ за грчку јавност, што се види и по томе што писац даје превод најобичнијих

латинских речи (*pontes* = γέφυρα, *prima* = πρῶτη). У његову делу се налази 654 назива места, колико није дао ниједан писац старог ни средњег века. Али дело је нарочито важно и због времена када је написано; то је управо доба потпуног уништења знатних римских тачака на Балкану (*Ad Poetovio* — *Siscia* — (*Salonae*) — *Sirmiu*). Велики број грешака које се налазе у делима Прокопија потиче у већини случајева од преписивача (*Turribas* ум. *Turribus* итд.). Идентификација појединих места донекле је олакшана топографским редом (за места на Дунаву од Београда до ушћа) и груписањем према провинцијама или важнијим местима.

Г. Скок нам затим даје анализу Прокопијевих облика. Констатује исту топонимију као и у другим римским провинцијама (*Oktavon* = *Octavum sc. lapidem*, као у Француској *Uchaud* или *Oytier*; *Decimum sc. lapidem*, данас *Dicmò*; називи места образовани од личних имена наставком *-anus*: *Antoniana*, *Petroniana*, *Gentianum* итд.). Истиче неколико гласовних особености латинског језика Прокопијевих листа (губитак крајњег *m*: *Septe casas*, *Tredeke tilios* итд.: прелаз *o > u* пред *n*+ консонант: *Gemello muntis*; *ci ti* као *ki ti*: *Viminakion*, ῥακάρια итд.; номинат. плур. I декл. *-as*: *Dalmatas*, *Augustas* итд.). На крају још једном подвлачи велику важност Прокопијевих листа за студирање балканског латинског јез., примећује да су оне сасвим мало испитане са филолошког и археолошког гледишта и предлаже систематско проучавање које би обухватило филолошко испитивање Прокопијевих латинских речи, идентификацију Прок. топонима и израду географске карте са Јустинијановим утврђењима. Тек тада би био омогућен прави рад лингвиста.

М. П.

70a. Skok P. Gamillscheg Ernst: Romania germanica. Sprach- und Siedlungsgeschichte der Germanen auf dem Boden des alten Römerreichs. Band I-III. Berlin und Leipzig, Walter de Gruyter et Co 1894—1896. REB III (1938) 586—591.

Г. Скок истиче у почетку дело г-на Г. као историску и лингвистичку синтезу. Три свеске овога дела садрже не само богат лингвистички материјал, већ излажу и утицаје које су Германи извршили на Романе у целокупном свом развоју. Г. Скок се задржава на делу који се тиче источних Романа, тј. Румуна, и даје нам преглед лингвистичког материјала. Г. Г. је код многих речи потврдио немачко порекло према објашњењима г-на Дикулеску. Осим тога налазимо код њега нове „гепидизме“ у речима код којих је лако увидети словенско порекло. Напр.: *ruda* „Stange, Deichsel“ (која је очигледно из слов. *pydo*); *stinghie* „barre de boie“ (уп. *tinga*, *zatigni*, *rastigni*, *poting*) из јужног слов. *сѣшага*); (уп. српскохрв. *сѣдѣа*); *tapa* (scobitura in lemn“), која етимолошки стоји у вези с *teapsi* „schlagen“ из слов. *шеѣж*; а (*se*) *căini*; *căina*“ „plăindre“ румунске деривате из слов. *кајаѣи се > а (se) căi* „regretter, déplorer“ итд.

Што се тиче германских елемената у старом далматинском, г. Скок нема шта да примети. Истиче позитивну чињеницу да источни Романи нису подлегли германском утицају у оној мери као западни, зато што су Готи, Лангобарди и Франци успели да образују на западу државе које су се одржале доста дуго, тако да је германски језик продро у друштвени живот и администрацију, а исток им је служио за прелаз. Ономастика и топонимастика

Румуна, уколико је стара, словенског је порекла. У Румунији је словенски језик имао ону улогу коју су франачки, бургундски и др. имали у Француској.  
М. П.

71. Шмаус А. Вук и балканска народна песма. Пр XXI (1937) 671—676.

Објављивањем бугарских народних песама, које је пропраћено обавештењима о бугарском језику и б. народној поезији и скупљањем албанских народних песама Вук је показао готовост за проширење своје делатности изван националних граница. Ш. се нада да ће по угледу на овај Вуков пример наука убудуће посветити пажњу овом балканолошком изучавању.  
Н. Р.

## VI Старословенски језик

72. Wollman d-r Frank, Cyrillo-metodějství jako emergentní struktura. Прил XVIII (1938) 1—5.

У својим радовима о југословенској књижевности покушао је Павле Поповић да утврди неке одређене латентне тенденције које се полако и непримећено јављају у току XVI, XVII и у почетку XVIII в., а које изненада избијају на прагу нове књижевности. Најосновнију од тих тенденција, ћирило-методијевску, је међутим превидео.

Ако на пр. анализирамо настојања Приможа Трубара, приметимо да он, иако руковођен у првом реду религиозним разлозима, ипак испада као еминентно југословенски писац. То по Волманову мишљењу долази отуд, што је реализација његова верског предузећа просто запала у ћирило-методијевску културно-литературну структуру: Трубаров делатност, која веже глагољску књижевну област са ћирилицом, подвргава се тој ћирило-методијевској, телеологији коју није могла да уништи ни схизма. Укратко, пре него што настаје засебна књижевна свест српска, хрватска и словеначка, постоји већ књижевна свест југословенска која спаја географски распарчана и карактеролошки диференцирана племена у једну културну заједницу. Зато је и могао Орбини у време највеће политичке распарчаности и подјармљености Јужних Словена писати о „словенском краљевству“. Органска последица тога била је и продирање усмене песничке творбе у књижевност, а факат да се то десило најпре на хрватском западу, у Качић-Миошићеву „Разговору угодном народа словинскога“, сведочи јасно о јачини структуре која сопственом телеологијом прерађује стране утицаје. Илиризам претставља продужење и делимично само нову фазу исте структуре. Она се јавља и код Чехословака, али у много мањој мери.  
Б. М.

73. Grivec Franc, Prvo poglavlje Žitja Metodija. БЗБ (1937) 135—140.

Писац је у својим најновијим расправама доказао да Житије Методија уопште није састављено по обрасцу византских хагиографских житија VIII и IX в., него да је оригиналан спис ћирило-методијевске књижевне школе, зависан од списка св. Грегорија Назијанскога (неки су ставци тако рећи од речи до речи преведени из Грегоријева говора у помен св. Анастасију).

Уводно поглавље ЖМ има три дела: а) библиско догматичан увод о створењу света, о троједном богу и створењу човека, састављен по обрасцу најсвечанијих литургијских текстова источних анафора, са цитатима из литургија св. Ј. Златоустога и св. Василија и из списка св. Грегорија Назијанскога; б) св.

Грегорије утицао је, можда, до извесне мере и на други део: преглед библиске историје; в) за трећи део, списак црквених сабора, открио је извор већ Лавров: то су биле сталне грчке формулације прегледа црквених сабора које су св. Браћа делимично знала напамет.

Оправдан је, дакле, закључак да прво поглавље ЖМ претставља драгоцено наследство богословне и књижевне заоставштине св. Браће. Наводи затим неке омашке и нетачности у преводима и тумачењу текста чија је теолошка дубина и ванредно књижевно савршенство остало слабо познато словенским историчарима и теолозима.  
Б. М.

74. Grivec Fr. Оцена: Јурд. Трифоновъ, Съчинението на Константина Философа (Кирила) „Написание во правѣи вѣрк.“ Из „Списание на Бълг. Академия на наукитѣ“. Книга LII. София 1935, 8°, 85. ЈИЧ III (1937) 362—367.

Признаје многе позитивне стране Трифоновљеве расправе, али његову главну хипотезу не прима, тј. да је Ћирило аутор Написанија. Питање остаје и даље отворено. Штавише, Ћирилово ауторство неће се моћи доказати.  
П. Ђ.

75. Grivec Fr. Оцена: Јурд. Трифоновъ, Две съчинения на Константина Философа (Кирила) за мощитѣ на св. Климента Рилски. — Из „Списание на Бълг. Академия на наукитѣ“. Книга XLVIII, 159—540. София 1934. ЈИЧ III (1937) 360—361.

Врло похвално. Рецензент се слаже с писцем да је наведени црквено-словенски споменик заиста превод с грчког двају Ћирилових списа.  
П. Ђ.

76. Grivec Fr. Оцена: Јурд. Трифоновъ, Константинѣ Философѣ (Кирилѣ) като царски пратеникѣ при Сарацини и Хазари. Odtisk iz „Miletičevega zbornika“. София 1933, 8°, 307—320. ЈИЧ III (1937) 359—360.

Повољно. С малим исправкама и допунама у литератури предмета.  
П. Ђ.

77. Grivec Fr. Оцена: А. Теодоровъ-Баланѣ, Кирилѣ и Методи II. (Universitetska Biblioteka № 146. Redica „Pomagala“ br 3). София 1934, VII 260. ЈИЧ III (1937) 355—358.

Похвално с практичне стране, али с извесним резервама о научној вредности Баланове књиге.  
П. Ђ.

78. Grivec Fran, Reversi sunt ex Moravia. Epizoda iz življenja Cirila in Metoda. ЈИЧ III<sub>1-1</sub> (1937) 62—92.

Мишљење неких научника (Дворника, Вајнгарта и Хауптмана) да су се св. Браћа из Моравске вратила у Цариград — није *ново*. Пре њих су то мишљење заступали Франко, Теодоров-Балан, Успенски и др., док су га најбољи слависти (Јагић, Лавров, Пастрнек и др.) одбацивали као неосновано. — Претпоставку да су се св. Браћа намеравано вратили у Цариград никако не смео узимати као несумњиво доказану, јер се из старословенских и других извора та намера словенских апостола не може доказати, нити из ЖМ (Житија Методијева) с : *взвратителаса из Моравки, нити из путовања преко Млетака.*  
Р. А.

79. Жеравчић М. Оцена: Цв. Стојановъ, Кирилѣ и Методиј и тѣх-нитѣ ученици. София 1926—1932, X, 8°, 72. ЈИЧ III (1937) 472.

Белешка.

80. Куљбакин С. Оцена: Nahtigal R., Starocerkvenoslovanske študije (Razprave Znanstvenega društva v Ljubljani 15. Filološko-lingvistični odsek 3), 1936, ЈФ XVI (1937) 225—228.

Рецензент се слаже с писцем у погледу порекла речи *васѣдѣ* (из старовисоконемачког), само што гласовну страну треба тумачити народном етимологијом. Хипотеза о старовисоконем. пореклу речи *вѣснѣ* „виси у ваздуху“. Речи *вѣснѣ* (<\**ro-ŕpě-ga*) и *вѣснѣ* (<\**dzěl-ut-*) добро су објашњене.

П. Ђ.

81. Куљбакин С. Оцена: N. Trubetzkoy, Die Aussprache des griechischen *ch* in 9. Jahrhundert n. Chr. (Glotta XXV 248—258). ЈФ XVI (1937) 223—225.

Признаје оригиналност пишчеве хипотезе о два *x* у глаголици и њихову коптско-јерменском пореклу (аспирата *x* у облику паука за грчко *χ* и спирант *x* у словенским речима). Ствар није сигурна. Слово *x* у облику паука је стилизација грчког *χ*, а обично *x* „личи на латинско *h*“.

П. Ђ.

82. Куљбакин С. Оцена: Језичка реконструкција старословенског превода јеванђеља. ЈФ XVI (1937) 203—223.

То је оцена нормализованог издања старословенскога јеванђељског превода у реконструкцији проф. Јоз. Вајса. Рецензент се, пре свега, зауставља на спољној страни Вајсових издања и налази и редом наводи велик број штампарских грешака, нарочито у обележавању полугласника, њихову изостављању, узајамној замени и вокализацији. Шта то показује? Не понавља ли се, на крају крајева, и код Вајса — и не само код њега — оно исто што находимо и код најстаријих преписивача старословенских текстова из којих данас хоћемо да створимо слику о неком првобитном и изворном тексту? Рецензент се, као и редактор, труди да одели кукољ од пшенице. Али што је једноме кукољ, то је другоме пшеница. Проф. Куљбакин је, на пример, против јотованих самогласника у нормализованом тексту. С правом, јер их нема у најстаријој глаголици. Проф. Вајс је ту узео за основу ћириличке споменике. Одатле код њега: почетно и поствокално на место *ѣ*. У обележавању мекоће рецензент можда иде далеко: он захтева и *ѣ*, *ѣ*, *ѣ* и *ѣ* (каѣ)! Има замерака и у употреби облика, али мање. Именицу *сѣнѣ* Вајс је оставио по новијој промени (основа на *-o*). Тип *Петрѣ* у дативу *Петроу* место *Петроу*; нетачан је донекле имперфекат од *вѣсти*; кондиционал *вѣ*, *вѣ* м. *вѣ*, *вѣ*. Вајс у реконструкцији иде просто од примера до примера у споменицима, а не користи се увек утврђеним резултатима из старословенске граматике. Има неколико напомена и о лексци (*вѣснѣ* - *вѣснѣ*, *часѣ* - *година*, *ѣснѣ* - *вѣснѣ* и др.: које је старије?).

Да ли је, после овога, потребно и просто спремити други старословенски *textus receptus*? Тешко.

П. Ђ.

83. Куљбакин С. Оцена: Weingart — Miloš, První Česko-cirkveně-slovanská legenda o svatém Václavu. Rozbor filologický (Zvláštní otisk ze Svatováclavského sborníku). Praha 1934, 1—228+I—VI. ЈФ XVI (1937) 228—235.

Замерке се углавном односе на језичку реконструкцију легенде: неоправдана употреба јотованих самогласника, недоследно обележавање умекшаних сугласника, некритички имперфекат, генитив сложене придевске промене на *-аго* место *аго*. Најважнија замерка је у доследној употреби *шт-жа* у

реконструкцији споменика чије *чешко* порекло и сам писац опширно доказује. Испитивање речничке стране легенде није методски тачно.

П. Ђ.

84. Радошевић Наталија, Прилог питању члана у старословенским споменицима ЈФ XVI (1937) 144—158.

85. Куљбакин С. Старословенски облици *вѣснѣ*, *вѣснѣ*, *покажѣ* и сл. БЗб (1937) 203—208.

Анализом оних делова стсл. превода који улазе у обим преводилачке делатности Св. Браће, како су сачувани у најархаичнијим споменицима стсл. језика, долази до претпоставке да су источни делови јужнословенских дијалеката X—XI в. знали за облике типа *вѣснѣ* (*вѣснѣ*), а западни за облике типа *вѣснѣ*. Нешто касније замењени су у источним дијалектима облици *вѣснѣ*, *покажѣ* и сл. облицима *вѣснѣ* *покажѣ* (са *ѣ* према *вѣснѣ*, *вѣснѣ* и сл.), а још доцније подвргли су се овој аналогiji и императиви типа *ѣснѣ*. Чињеницу коју помиње ван Вејк, да се најме у облицима *покажѣ* и сл. *чешће* пише *ѣ* него у другим групама *ѣа*, *ѣа*, *ѣа* тумачи тако да су они преписивачи који су употребљавали облике *покажѣ* и сл. остављали стари правопис *покажѣ*, јер нису знали за те облике у своме говору, односно замењивали су облик *покажѣ* обликом *покажѣ*. Други пак преписивачи, који су у своме говору имали облике типа *покажѣ*, замењивали су *чешће* *ѣ* свога оригинала са *ѣ*, али су и они могли покатад оставити облике са *ѣ*: гласовна вредност правописних група *ѣѣ* *ѣѣ* *ѣѣ* била им је свакако позната и у случајевима као *вѣснѣ* (ван Вејково је објашњење много компликованије).

Б. М.

86. Skok P. Оцена: Gunnarsson Gunnar, Das slavische Wort für Kirche. Fascicule 7 du Recueil de travaux publié par l'Université d'Uppsala, 1937, p. 66. REV III (1938) 592—594.

Г. Скок нам приказује покушај г-на Г. да дâ ново објашњење слов. речи *црква* Г.Г. је изводи не директно из гр. *κυρι(ο)κόνη(ε)*, већ из рум. *biserica* лат. *basilica*. Дакле, *црква* (<*црѣкѣ*, *црѣкѣ*) < \**цѣрѣкѣ* < \**цѣрѣкѣ* < *băserica* < *baseleca* < *basilica*. *ц* < *с* је досада утврђено само у јадранској области, где је ова алтернација млетачког порекла. *р* < *л* претставља непрестиву тешкоћу, јер латинско *l* остаје у словенском непромењено (исп. слов. *Солун* према рум. *Sărana*). Г. Скок затим даје масу примера из којих се види да је ново објашњење г-на Г. неосновано. Истиче да се *црѣкѣ* -ѣве мења као апстрактне именице (любѣ -ѣве) и мисли да су је Словенима донели мисионари. Слаже се са г-ном Г. у трећој тачки, да поменути реч не потиче из старословенског доба, већ да су је северни Словени у више махова посуђивали од јужних.

М. П.

87. Трубецкој кн. Н. С. О притяжательных прилагательных (possessiva) староцерковнославянског језика. БЗб (1937) 15—21.

Примењујући критериј „живих“ и „мртвих“ суфикса на грађење пристојних придева у стсл. језику долази писац до ових закључака:

Од шест суфикса који су се у стсл. употребљавали за грађење пристојних придева (-*ѣн*-, -*и*-, -*ов*-, -*ѣн*-, -*ин*-, -*ј*-) не може се *ѣн*- сматрати ни за „мртв“ ни за „жив“: помоћу њега граде се или придеви од именица које обележавају чланове породице (*матѣрѣнѣ*) или придеви који изражавају просторне или временске односе при чему се по значењу групишу у парове (*гѣрѣнѣ* - *дѣлѣнѣ*, *ѣтрѣнѣ* - *вѣчѣрѣнѣ*). Јасно је да у обе ове групе може само изузетно доћи до

лексичких иновација; могућност грађења нових придева је, дакле, практично искључена: суфикс просто исцрпљује језичку грађу и због тога га Трубецкој назива „исцрпљујућим“.

Број придева са суфиксом -н- је у стсл. такође врло ограничен, како бројем (има их свега 7), тако и значењем: они се граде искључиво од бића која претстављају неке врсте „табу“, служе, дакле, за обележавање извесне стилистичке нијансе.

Остали су начини грађења присвојних придева у стсл. потпуно независни од значења или стилистичке нијансе основне речи. Подручја у којима се употребљавају -ов-, -ив- и -ин- су строго ограничена: са -ов- се граде придеви од основа на о, са -ив- од основа на јо, а са -ин- од свих осталих основа.

Али подручје у којем се примењују образовања са умекшаним основним сугласником (суфикс -ј-) није — сем два изузетка — строго ограничено од подручја примене суфикса -ов-, -ив- и -ин-; постоје чак случајеви да су од исте основе сачувана оба образовања (скјдѣмѣннѣвѣ, скјдѣмѣннѣ). Мали број придева саграђених суфиксом -ј- показује међутим јасно да се тај начин грађења, иако још није био потпуно изумро, налазио на путу изумирања (у савременим јужнословенским језицима он је, као што је познато, већ потпуно мртав).

Б. М.

88. Ham d-r Josip, Postanak glagoljskoga pisma u svijetlu paleografije. NVj XLVI (1937—1938).

Готска теорија о пореклу глагољице. „Paleografskom analizom mogli smo dakle ustanoviti ovo: 1) glagoljica je stilizirano pismo, koje je nastalo na osnovi gotskog i runskog alfabeta; 2) od 37 glagoljskih slova pet je runskoga, dvadeset i osam — posredno ili neposredno — gotskoga podrijetla, a samo su četiri načinjena (modificiranjem ili kombiniranjem) od ostalih glagoljskih slova; 3) Isključivo gotsko-runsko podloga daje naslućivati, da je glagoljica nastala negdje u unutrašnjosti Balkanskoga Poluotoka, vjerovatno u Bosni ili Hercegovini.“

Поређења пишчева глагољских слова са готским и рунским нису убедљива.

С. Н.

## VII Српскохрватски језик

### а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка)

89. Вуковић Л. Јов. Да ли се изговара „дијете“ или „дјете“. ГлПД XVII (1937) 466—468.

Писац добија мишљење М. Јањанина да би у речи дијете старо *џ*, у јекавском дијал., требало да да рефлекс „је“ подједнако у дугим и кратким слоговима и тумачи разлику у изговору замене старог јата, која истиче из саме природе његове као непотпуног дифтонга.

Н. Р.

90. Милетић Бранко, Утицај реченичке мелодије на интонацију речи. БЗБ (1937) 219—224.

Насупрот општем мишљењу да интонација у сх. речима остаје и у реченици релативно неизмењена, утврђује да сви „акценти“ до извесне мере подлежу утицају реченичке мелодије и да је тај утицај утолико јачи уколико

је дивергенција између интонације речи и замишљене реченичке мелодије већа. Због тога је правилније говорити о односу између интонације речи и реченичке мелодије него се ограничавати на кретање мелодије у речи. Већ према положају речи у реченици може се интонација у „низлазним акцентима“ изједначити са мелодијом у „узлазним акцентима“, али замишљени угао између реченичке мелодије и интонације речи остаје у оба случаја приближно исти (разликовању „акцента“ помажу у таквим случајевима интервали између акцентованог слога и слога за њим).

Други важан фактор који може утицати на кретање мелодије у речи је интензитет (истицање): у нарочито истакнутим речима постаје а) интонација карактеристичнија; б) сви гласови, а нарочито консонанти, постају приметно дужи, док в) интервали остају углавном неизмењени.

И. Р.

### б) Граматика и граматичка питања

90а. Вушовић Д. Један случај адвербизирања реченице. БЗБ (1937) 457—459.

91. Вушовић Д. Једна употреба свезице „као“. НЈ V (1937) 220—222.

92. Вуковић Јован, Питање глаголског вида облика *будем*. БЗБ (1937) 231—232.

93. Георгијевић С. О енклитици „је“ и њеном намештању. НЈ VI (1938) 210—217.

Говори о енклитици *је* и њеном положају у старим споменицима и књигама код савремених писаца. Налази да се данас пише *је се, се је и се*. Г. мисли да би најбоље било писати *је се* (то *је се* догодило), али не води рачуна о томе како би то примило језичко осећање претставника оних говора који стоје у основи књижевног језика.

Ј. В.

94. Zelenika M. К članku „О akuzativu sing. nekih imenica m. roda“. НЈ V (1938) 88—90.

Писац не мисли да именице м. р. које значе нешто живо, а служе као називи за новине и лађе, имају акузатив једнак само генитиву, већ и номинативу, јер се значење тих именица изменило, „имперсонифицирало“. То исто вреди и за именице м. р. које значе друштво („Хајдук“, „Рељковић“), јер ове именице имају збирно значење и за њих вреди исто што и за именице *народ* и *сл*.

95. Иванчевић М. Прилог постанку прилога. НЈ VI (1938) 224—225.

Објашњава И. прилоге турског порекла *заувар* и локалног карактера *бере* = разлучи се.

Ј. В.

96. Ковачевић С. Замјенице „ко“ и „који“ и њихови облици. НЈ VI (1938) 243—245.

Говори се, углавном, о замењивању ових заменица и краћим (сажетим) облицима заменице *који* у зависним падежима (*којег* и *кога*). К. наводи писце који се служе и једним и другим обликом подједнако (Вук), затим оне који се служе скоро увек првим обликом, па онда оне који се више служе другим него првим од ова два облика.

Ј. В.

97. Костић Д. Нешто о прилагођивању туђих именица нашим. НЈ V (1937) 199—204.

Писац показује примерима како туђе именице улазећи у наш језик некад мењају према свом завршетку свој род, а некад према своме роду мењају у нашем језику свој завршетак. Затим се говори о примерима где се чува и где се не чува акценат стране речи. J. V.

98. Лалевић М. С. Један прилог о употреби енклитичног заменичког облика *ју*. НЈ V (1937) 236—240.

Писац мисли да би се енкл. облик *ју* могао употребити у значењу генитива, кад дође испред енклитичког глаголског *је*. („Као да *ју* (кише) *е* и досад мало било“). Уредништво пропраћа чланак примедбом у којој не одобрава мишљење Л. Таква употреба облика *ју* би „наишла на буђење, језичког осећања у већине претставника оног народног говора који је у основици књиж. језика“. J. V.

99. Нађов Гаврило, К питању о роду у личним глаголским облицима. НЈ V (1937) 284—286.

Поводом чланка „О роду у личним глаголским облицима“ (НЈ I) М. С. Лалевића наводи из народне песме пример где се употребљава и за прво лице перфекат у средњем роду (Маретић је поводом истог чланка поменуо примере за II лице — НЈ I): „Ја *сам* данас преко Рисна *сјало*“ итд. J. V.

100. Радојичић Ђ. С. Бранкова жеља да се у Ђачком растанку стави „из њег“ место „изањ“. НЈ VI (1938) 112—114.

Бранков један стих у Ђ. Р. гласи: „Пуца камен, ватра *изањ* сева...“ Бранко је тако штампао овај стих. Али је Ђ. Даничић, поводом шестог издања песама, писао Ј. Бошковићу да је Бранко „опазио да је то погрешка и говорио да би требало *из њег*“ место *изањ*. И поред тога у даљим издањима погрешка није исправљена, чак ни пошто је 1900 г. Даничићево писмо штампано, — све до издања Матице српске и Српске књижевне задруге 1924, где је тек у напоменама поменуто Даничићево писмо и исправљен текст у смислу Бранкове жеље. J. V.

101. Рончевић Никола, „Што“ и „шта“. НЈ V (1937) 135—152.

Употреба ових заменица код писаца из штокавских крајева (М. Ускоковића, Б. Нушића, Ј. Ивакића, С. Ћоровића) и у завичају пишеву потврђује њихову диференцијацију у значењу и служби, коју је истакао проф. А. Белић у својој граматичкој „Шта“ се употребљава као упитна, а „што“ као односна заменица. H. P.

102. Секулић И. Белешка о једном глаголском времену. НЈ VI (1938) 137—139.

Говори о склопу глаголског облика *ће биши увидео* (поводом реченице А. Николића: „... ја мислим да *ће биши увидео*...“, тумачи значење и даје претпоставку о психолошком процесу постанка овог облика. J. V.

103. Станојевић М. Појаве новијих дублетних облика код неких именица. НЈ VI (1938) 245—277.

Говори се о „дублетним облицима“ са падежним наставцима *ем* и *ом*, *умецима ем* и *ов* (*џасџирем* и *џасџиrom*, *џојасеви* и *џојасови* и сл.) који се често срастају, и у говорима и у језику наших писаца. J. V.

104. Стевановић Михајло, Један прилог српскохрватској синтакси. БЗБ (1937) 307—314.

105. Стевановић М. Напоредна употреба заменице *који* и односних свезица: *да*, *иде*, *како*, *ше* и *ишо*. НЈ VI (1938) 202—210.

Ст. објашњава слична значења релативних реченица које се могу јавити са овим свезицама. Мисли да ту није замењивање, него свака реченица има нијансу свога значења. Врсте реченица имају некад међусобно блиска значења па отуда и настаје мешање ових свезица у употреби. J. V.

106. Стевановић Мих. Облик субјекта пасивних реченица. НЈ V (1937) 157—164.

Напомињући на које се све начине казују пасивне реченице у српскохрватском језику С. се задржава на облицима њихова субјекта. Он на пробраним примерима тачно утврђује кад субјекат у њима стоји у облику генитива с предлогом *од*, кад у инструменталу, и шта опет чини да се у појединим случајевима субјекат може подједнако добро употребити у једном као и у другом од ових облика. P. A.

107. Стевановић М. Једна употреба поредбене свезице „као“. НЈ V (1937) 217—222.

Говори Ст. о употреби свезице *као* место *него* као у примеру: „О томе споразуму нигде се више не говори *као* у енглеској штампи“. Он ово тумачи утицајем немачког језика. Међутим, у примедби којом уредништво пропраћа овај чланак Д. В. (Д. Вушовић) мисли да оваква употреба свезице *као* није дошла са стране, него се развила на нашем тлу. J. V.

108. Стевановић М. Кога је рода именица *наочари*. НЈ V (1937) 204—208.

Наводи више примера из којих се види да се ова именица употребљава и у мушком и у женском роду. Али с обзиром на то што се као именица м. рода чешће употребљава и што и по начину творбе иде са именицама овога рода, писац је сматра именицом мушког рода, иако се не противи ни њеној употреби с облицима атрибута у женском роду. P. A.

109. Стевановић М. Употреба и значење предлога *због* и *ради*. НЈ VI (1938) 139—151.

Даје писац богат преглед примера, на једној страни, где се не разликује а на другој страни, где се разликује каузално значење првога и финално значење другога предлога. Наводећи примере бољих наших стилиста Ст. с правом мисли да се у књижевном језику ова разлика значења двају предлога мора чувати. J. V.

110. Stojković M. *Što* или *šta*? НЈ I (1937) 20—21

Осврт на разлику између упитног *шта* и односног и неодређеног *ишо*, на коју указују у својим граматикама српскохрв. језика проф. Белић и А. Меје. За ту разлику С. неоправдано мисли да није ниуколико доследна ни код једног од савремених писаца. Он држи да се *ишо* употребљава само тамо где му је место као облику генитива (с именичким наставком), а не признаје његову књижевну употребу у значењу номинатива и акузатива. За такву употребу каже да је дијалекатска. M. C.

111. Hraste Mate, O upotrebi zapete u naporednim rečenicama u srednjoškolskim udžbenicima. HJ VI (1938) 156—162. Налази различита мишљења о употреби запете у напоредним реченицама са везом *или* и др. у нашим средњошколским граматицама, и указује на потребу да писци уџбеника посвете више пажње оваквим појавама.

I. B.

112. Шкерљ Станко, Безличне повратне реченице са активном конструкцијом. БЗБ (1937) 417—430.

Реченице као словеначки *Išče se Kršo Plut* или сл. *Умива се децу* не претстављају пасив, него безлични актив, па према томе предмет у акузативу и поред привидно пасивног глагола не претставља синтаксичку грешку. Појава да пасивни облик глагола служи као актив са неодређеним подметом постоји у многим језицима (у чланку се наводе примери из старих и новијих, културних и примитивних језика, а нарочито из латинског — *dicitur, itur* итд. — и из романских). Исто се тако уз облике те врсте од транзитивних глагола (*dicitur, videtur* и сл.) у току времена почиње употребљавати прави подмет, то спада у *органски* развој језика. Због тога није потребно обрћати те врсте у једном језику тражити порекло ван њега самога, тј. у утицају страних језика. И код нас је тај обрт вероватно постао „у дому“, на основу могућности које су постојале у језику самом, а страни су утицаји само одговорни за распрострањеност појаве.

B. M.

### в) Савремени књижевни језик

113. Аранђеловић д-р Д. Вуков језик и данашњи језик. Пр XXI (1937) 721—723.

Писац говори о разлици између београдског и загребачког књижевног језика и мисли да у свакој редакцији дневних листова треба да постоји језичка цензура.

H. P.

114. Barac A. Demetrove misli o književnom jeziku. HrJ 4—5 (1938) 79—84.

Писац разматра чланак „Мисли о нашем књижевном језику“ (у „Даници“ г. 1843, бр. 2—4) у коме Деметер заступа мишљење да се књижевници илиризма морају држати језика дубровачке књижевности. Проф. Барац потврђује значај Деметрова мишљења позивајући се на најбоље хрватско песничко дело — Мажуранићева „Смаил-агу“.

L. B.

115. Barbalić Fr. U *Vaški*, a ne u *Vaškoj*. HrJ 6—7 (1938) 133.

116. Белић А. Богаћење језика. HJ V (1937) 97—100.

Наш књижевни језик богати се речима и изразима из појединих дијалеката. Али Б. не допушта пабирчење таквих речи. По њему узимање ових речи мора изазвати потреба; покрајинске речи и изрази ће се употребити само онда кад имају нешто посебно да кажу и насликају, тек тада ће бити у складу са садржином и природне. Једини пут, дакле, образлаже писаца, за уношење покрајинских речи у књижевни језик јесте кроз уметничка дела, где се осећа њихова лепота, „све оно ново и свеже што оне уносе у књижевни језик наш“.

M. C.

117. Белић А. Народни и књижевни језик. HJ VI (1938) 97—102.

Разматрања о постанку и будућем развоју нашег књижевног језика. Уједначеност књижевног језика нашег, која је Вуковом заслугом дошла до израза, у самој је природи његовој. Узајамност књижевних стваралачких моћи и језичког стварања великог дела нашег народа даје широке могућности за његов будући развој.

H. P.

118. Белић А. Оци, очеви и оцеви. HJ VI (1938) 69—73.

Новостворени правилан облик *очеви* дошао је на место старе множине *оци* и паралелног јој подмлађеног облика *оцеви*, пошто су ови облици добили нарочито значење или нарочиту употребу.

H. P.

119. Белић А. Позоришни језик. HJ VI (1938) 129—137.

Наглашава поучну и уметничку улогу позоришног језика уопште и као захтев сваком позоришту ставља услов да сви његови чланови морају имати правилну и типичну гласовну систему, правилан акценат и код свих реченичних ритам мора одговарати ритму народног говора.

Б. указује на тешкоће с којима се у језику бори трупа Београдског позоришта, истиче негативне утицаје којима подлежу поједини његови чланови, а то су померена акценатска и гласовна система из појединих дијалеката и рђави преводи страних позоришних дела. Да би позориште одговорило своје високоме циљу, писац тражи да сви глумци на сцени говоре књижевним језиком београдских образованих кругова. Ако већ нису из те средине, они морају тежити савлађивању књижевног изговора и језика чија је система у језику Вука Караџића.

M. C.

120. Белић А. Вук Караџић и наш књижевни језик. HJ VI (1938) 3—25.

Излажући гледишта Добровског и Вука на стварање српског књижевног језика, показује историску оправданост и исправност Вукових концепција. Приказивањем Вукова рада на стварању основних норми књижевног језика који је имао да постане заједнички за све дијалекте, указује нам на генијалну проницљивост и трезвеност његову. „Данас је наш књижевни језик већ потпуно створен на основама које је Караџић одредио“.

H. P.

121. Bosanac S. Сјерање реčенице. HrJ 4—5 (1938) 84—87.

Писац замера неким писцима што саставне делове реченице или реченичног склопа тачком одвајају и пишу као самосталне реченице — што је по његову мишљењу погрешно. Поред тачних напомена има и нетачних.

122. Bosanac S. Pravilnije i ljepe. HrJ 4—5 (1938) 93—96.

Износи из наше текуће књижевности и исправља низ језичких неправилности.

P. A.

123. Будимир Милан, Вукова буна. Пр XXI (1937) 633—636.

Писац говори о Вуковој буни у областима цивилизације (правпис-азбука), културе и економије, која је приказала целом ученом свету балканске Словене и даје слику Вука, оца новог Балкана, који је ударио темељ духовној демократији и независности балканских народа.

H. P.

124. Врховац Радивоје, Нешто из нашега новог правописа. Прил XVIII (1938) 319—327.

Писац критикује нови правопис. Замера правилу о писању *д* пред *с*. Мисли да ранији правопис „није требало исправљати, дајбуди у овом случају“.

Ив.

125. Вуковић Јов. О погрешној употреби ближег објекта уз извесне глаголе. НЈ V (1937) 267—275.

Говори се о рђавим појавама у нашем књижевном језику што се према страним изразима погрешно употребљава ближи објекат уз неке глаголе. Наводи се подужи низ таквих глагола са погрешним примерима. Ј. В.

126. Guberina P. Govorni jezik i pisani jezik. НЈ 6—7 (1938) 114—124.

Писац даје анализу говорног и писаног језика и закључује да је прави језик само говорни који се служи акустичким и визуелним „вреднотама“. Писани језик је просто немоћан и отуда писац закључује да је логичка интерпункција — утопија. Л. В.

127. Dukat Vladoje, Još o imenima na -ek. НЈ V (1937) 224—225.

Поводом чланка д-ра М. Поповића (НЈ V 125—127) говори о именицама на *ek* и мисли „да би Будмани и Јагић, да су живи, писали и говорили Мачек-Мачека, како се то данас и претежно чини“. Ј. В.

128. Ђорђевић П. Вуков назив „простонародњи“. НЈ VI (1938) 25—29.

Указује на чињеницу да је Вук позајмицу „простонародњи“ после ослобођења Срба заменио речју народни, која код Срба обухвата и појам „простог народа“ (пук, ljudstvo, lid, ľud, lud) и појам народа уопште. Н. Р.

129. Živković S. O pisanju tuđih složenica. НЈ V (1937) 164—167.

Потстакнут различним писањем туђих сложених речи Ж. даје упутства за њихово писање. Он се позива на општа правила нашега правописа и тражи да се овакве речи пишу заједно, ако у вези једна с другом имају друкчије значење или мењају облик (autoklub, radiofon), а да се при писању растављају цртицом, ако поједине речи сложенице не мењају облик и значење (radio-kvartet, tenis-meč). М. С.

130. Ivančević Branko, Vukova stopedesetogodišnjica. Раз IV (1937) 317—320.

Неколико општих напомена о Вукову раду и његову значају за наш књижевни језик и литературу. Б. М.

131. Иванчевић М. Два случаја скраћивања реченица. НЈ VI (1938) 233—224.

И. мисли да је у реченици: „Немој ићи, *ошац мој*“ пети падеж *ошац мој* скраћена реченица (да си по Богу *ошац мој*).

Даље наводи да је чуо израз: „Чуј по овце“ (м. чуј, иди по овце). Ј. В.

132. Ivšić S. Etimologija i fonetika u hrv. pravopisu. НЈ I (1938) 3—13.

Потстакнут све чешћим замеркама фонетском правопису писац као фонетичар указује на неоснованост тих замерки. Он доказује да фонетски правопис одговара природи српскохрватског језика, јер речи у њему и при фонетским изменама чувају своје основно значење, што не би био случај у многим другим језицима.

Ради оних који у одбацивању етимолошког правописа виде губљење некакве културне традиције писац износи да је правопис код нас још од оца наше писмености, св. Ђирила, фонетски, и да је и касније, кад се највише водило рачуна о етимологији, углавном чувао свој фонетски карактер. М. С.

133. Ivšić S. I paša o „Mačku“. НЈ 2—3 (1938) 50—55.

Показује зашто презиме *Мачек* треба мењати: *Мачек-Мачка*, а не *Мачек-Мачека*. Р. А.

134. Ivšić S. Nazivi kao „kajkavština“. НЈ 4—5 (1938) 92—93.

На основу тога што су наши писци (на пр. Крајачевић) већ давно (пре чешког утицаја) наставком *ština* градили и називе за језик, сматра да се називи као *кајкавштина* могу и данас употребљавати. Р. А.

135. Ivšić S. Tužbe zbog kvarenja jezika. НЈ 4—5 (1938) 73—79.

Много се оправдана незадовољства чује с хрватске стране против београдског књижевног језика. „С београдске стране“ се, на пр., изгони, као рђава, реч *лијечник*. „Но *лијечник*, постајући према именици *лијек-лијека*, ријеч је без приговора, грађена као на пр. *вијећник* према *вијеће*...“ Реч *лекар* (*љекар*) није најстарија словенска реч за појам *medicus*; зато би требало ту реч у књ. језику да употребљавамо за оно што она по своме наставку и значи, тј. *апошекар*. Загрпчани употребљавају глаг. *наручиши* и *поручиши* са значењем које је у Вукову Рјечнику, док се у Београду глагол *поручиши* употребљава са значењем којег Вук у своме речнику не бележи: на пр., јело и пиће *поручиши* уместо *наручиши*. — Немају права често ни Хрвати. „У Београду с правом одбацују многе загребачке новотворине, каква је на пр. ријеч *колодвор*...“ Р. А.

136. Ivšić S. Hrvatski književni jezik. НЈ 2—3 (1938) 33—40.

У „Hrvatskom dnevniku“ од 11-II-1938 год. „прекорио је неки безимењак“ Друштво „Хрватски језик“ што је пристало уз Маретићево „научање“: *да је Вук једини*, а не само најбољи извор хрватскога књижевнога језика...“ и пожалио што се није Друштво у језику оријентирало према науку Антуна Радића, који је издан у XV књ. његових „Сабраних дјела“ у чланцима под насловом „О хрватском књижевном језику“. Проф. Ившић међутим овде каже да Маретић „није такво што учио“, него га је А. Р. „само *ошћужио* с такве науке“. На крају свога излагања проф. Ившић вели: „Само онај, који зна, да је сваки књижевни језик резултат компромиса и прилагођавања, могао би рећи, да Вук треба да нам буде *једини* извор за хрватски књижевни језик... Но ми смо с Вуком и данас сложни у томе, да језик наш ваља очистити (најприје од онијех погрешака, које су наши књижевници у њ увели) и *правила његова испраживаши и ујврђиваши*. А та ћемо правила моћи само толико поуздано утврђивати и према њима хрватски књижевни језик непрестано даље изграђивати, колико изучавајући *једнако и старије писце и живи народни говор* будемо и у самом језику умјели налазити „аутохтоне — наше елементе“. Р. А.

137. Ivšić S. Novine i evropeiziranje našega jezika. НЈ 6—7 (1938) 105—114.

Писац разматра неке језичке и стилске одлике новинарског језика код нас указујући на њихов извор — новинарски језик културних народа на западу, нарочито француски. Л. В.

138. Ivšić S. Iz našega izgovora. НЈ I (1937) 17—20.

Писац наводи примере двојаког изговора неких израза од по двеју речи које су постале једна изговорна целина. Он је за пренесен акценат: у *аџи*,

у *шѣст*, *добардѣн*, *добрѣјушо* и *добарвече*, а не с акцентом на другом делу ових целина.

И. се још задржава на изговору т.зв. дугих сугласника у српскохрватском језику. М. С.

139. I. (všič) S. Uz paromene naših čitalaca. HrJ 2—3 (1938) 62—69.

Даје свој одговор на питања читалаца НЈ о неисправности употребе генитива у реченици: „*Тко нашега časopisa ne želi primati*, пека...“, а затим о употреби именица *универзитет*, *дезертер*, *консонант*, *шеатар*, придева *гошов* у реченици: „*ра smo gotovi da pomognemo*“ и *рујан* (стр. 67), предлога *до* испред другог предлога: „*Do pred* коју *godinu*“, глагола *писати се* (ја се пишем, он се пише итд.), ген. *којеза* у реченици: „*gradić*, којеза су *Raštrovići gradili*“, прилога *дружчије*, заменице *свој* у реченици: „*Ја, који се bavim* акцентом, *vidim* *наше* гјечи *i sa svojim* акцентом“, и, напослетку, о писању *славенски*, *словјенски*, *словенски* и писању облика *нећу*, *нећеш* итд. Р. А.

140. Inhof B. O akuzativu sing. nekih imenica m. roda. HrJ 2—3 (1938) 58—60.

Одређује када је код именица којима се што персонифицира акузатив једнак генитиву, а када — номинативу. По мишљењу пишчеву, од географских имена као *Св. Иван* (село), *Соко* (град) итд. акузатив је једнак номинативу; међутим именице које значе „*књижевна дела*, *новине*, *друштво*, *лађе*, *звезде*, *благдане*, *новце*, *биљке*, *различно*“ имају акузатив једнак генитиву.

141. J. Z. Narodni govor. Raz IV (1937) 61—63.

Насупрот г. Панову (НЈ 1936) сматра да реч *драговољац* више одговара народном језику од речи *добровољац*. Исто тако боље је основа, него основ; *нестаје га*, него он *нестаје*; *тивса* (*Taxus baccata*), него *тиса*; од дрвета и од страха, него из дрвета и из страха. „*С тим*“ („*прописује се с тим...*“) не одговара нашем језику. Н. Р.

142. Јевтић д-р Павле, Вук и Бугари. Пр XXI (1937) 731—734.

Вукова намера да своју правописну реформу прошири на све балканске Словене и кроз један заједнички језик изради једну нову словенску идеологију почивала је на интуитивном и чврстом осећању словенске и балканске узајамности. Н. Р.

143. Језичке поуке, НЈ V и VI (1937)

У овој рубрици Уредништво НЈ износи примере из наше текуће књижевности и систематски исправља неправилности у употреби речи, облика и реченица. Тако је у свескама које су изашле ове године говорено:

а) о именицама: *насрћање* (124), *нана* (124), *луђак* (125), *постељ* (125), *малица* (182), *сурушка* (185), *жиља* (249), *пришежсалац* (251), *ималац* (251), *оборина* (252), *груд* (61), *исица* (63), *умешавање* (63), *штаблика* (63), *сћена* (63), *духа* (64);

б) о облицима именица: *Риђ-Смилија* (183), *Риђ-Смиллом* (183);

г) о придевима: *зарашћен* (125), *париски* (186), *заслужан* (248), *ванбрачан* (249), *обнажен* (249), *варав* (249), *свијез* (253), *гнусан* (64);

д) о заменици: *вас* (125);

ђ) о бројевима: *двоје*, *шроје* (183), *двадесеторо* (62), *двјејма* (186), *обих* (252);

е) о глаголима: *насрћаши* (124), *кризмаши* (124), *пропадаши* (125), *одебљашти* (182), *снижавашти* (185), *бесишти* (248), *протившћашти* (248), *суздржашти се* (249), *умешти* (250), *изрећи* (251), *размашћашти* (62), *нуђашти* (62), *рамљашти* (62), *умештавашти* (63), *наласишти* (64), *надласавашти* (64);

ж) о глаголским облицима: *зайовиђено је* (251), *оштиђи* (252) *скрећам* (253), *нагеш* (61), *врије* (62);

з) о прилозима: *гломорно* (182), *данас навече* (248), *здушно* (250), *на брље* (250), *изравно* (64);

и) о свеziцама: *јер да* (186);

ј) о изразима: *по први цуш* (183), *нема шоме...* (184), *не само...* (184), *несташти незнано куд* (184), *бишти верзиран нечим* (185), *на високом мору* (249), *шћедешти с нечим* (251), *побећи пред* (63), *сврху свега* (64).

144. Jovanović M. M. Avion-krilatica. НЈ VI (1938) 85—86.

145. Jurkić M. Filološka šetnja Zagrebom. НЈ 4—5 (1938) 96—104 и 6—7 (1938) 138—144.

Износи неколико хиљада „језичких и правописних нацарада што их је пословни свијет подгојило у Загребу.“

146. Kovačić Mirko. Pisanje nepostojanoga e (štok. a) u imeničkoj promjeni. НЈ V (1937) 225—227.

У познатој дискусији о томе како у кајкавском дијалекту треба писати особна имена на *ек*, *ец* и сл. у зависним падежима писац заступа мишљење да ова имена треба писати без *е* у падежима: *Vramec-Vramca* и сл. Ј. В.

147. Костић Д. Нешто о прилагођавању туђих именица нашим. НЈ VI (1938) 102—106.

Позајмице из турског језика на *-е* прилазиле су под утицајем свога наставка именицама средњег рода из раздела на *-еша* или пак под утицајем значења сродних српских речи именицама женског рода на *-а*, поред позајмица са наставком *-а*. Н. Р.

148. Красовски А. „Ваневропски континенти“. НЈ V (1937) 235—236.

149. Красовски А. Још о неким речима. НЈ VI (1938) 87—88.

150. Mayer A. Mlečić i Mlečanin. НЈ I (1937) 23.

Констатујући да се у народним песмама и код Качића не употребљава именица *Млечанин*, већ искључиво *Млечкић*, М. објашњава како је ово последње име изведено патронимичким суфиксом *-ићи*. Он за ово наводи примере из Боке, Црне Горе и других наших крајева, где називи с тим наставком означавају становнике неког места. М. С.

151. Matic T. Hrv. narodna imena mjeseci. НЈ I (1938) 13—17.

Брани хрватске народне називе месеца и истиче њихову предност над општим, латинским називима. Народни називи месеца су резултат временских појава у природи које се јављају у дотичном месецу. Мишљења да су народни називи нови писац побија указивањем на случајеве њихове употребе код појединих писаца још од почетка 17 в. (уредник у наставку чланка даје за ово пример из 15 в.) и нарочито употребом народних назива код осталих словена латинске цркве. М. С.

152. Matic T. Jedna rđava navika. HrJ 2—3 (1938) 57—58.

Осуђује погрешну конструкцију као: „kad se prosuđuje prosvjetnu... politiku“ (место: „kad se prosuđuje prosvjetna... politika“) и сл. Р. А.

153. Matic A. Zamjena za uslovljivati i uvjetovati. HrJ 4-5 (1938) 87—88.

Мисли да би се ти глаголи, којих значење потиче од немачког *bedingen*, могли у нашем језику заменити „глаголима *шражити*, *захтевати*, *бити узрок чему*, а у пасивном значењу (бити условљен, бити увјетован) могло би се рећи *зависјети*, *бити (безувјетна) последица*, *настајати на основу чега*, *настајати као безувјетна последица*, *бити резултат*, *бити у уској вези*“. Р. А.

154. Милетић М. М. Наш административни језик. НЈ VI (1938) 268—270.

Говори писац о искварености административног језика. Препоручује да се у НЈ оснује рубрика за административни језик. Ј. В.

155. Московљевић М. С. Осећај и осећање. НЈ V (1937) 100—110.

У примерима наших писаца показује мешање речи *осећај* и *осећање*. Повлачи разлику једног и другог појма, и за другу реч налази два значења којима одговарају два акценатска облика — *осећање* и *осећање*. Ј. В.

156. Московљевић М. С. Једна чешка књига о нашем књижевном језику. НЈ VI (1938) 163—165.

Кратак приказ књиге Ј. Хајденрајха (Julius Heidenreich): *Spisovné jazyky v Jugoslavii. Přehled soudobého vývoje. Zvláštní otisk z knihy Slovanské spisovné jazyky v době přítomné*, již vydala společnost pro slovanský jazykozpyt za redakce univ. prof. dr. Miloše Weingarta. V Praze 1937. стр. 70, 80.

157. Nametak Alija. Neki nazivi stanovnika u Bosni i Hercegovini. HrJ 6—7 (1938) 129—131.

Сирова, али не и непозната грађа. Без улажења у ствар. П. Ђ.

158. Наш језик, Наша пошта. НЈ V и VI (1937).

Рубрика у којој уредници Нашег језика одговарају својим читаоцима на поједина питања из области језика. Тако је овде говорено: а) о именицама: *Мачек* (125), *Марек* (126), *Цулек* (126), *Чичек* (126), *Урек* (126), *Пасек* (126), *Маџек* (126), *Јурек* (126), *Шџефек* (126), *Шулек* (127), *Гдлек* (127), *сјина* (127), *презрјење* (128), *презирање* (128), *грејало* (186), *цибра* (187), *ком* (187), *дувар* (187), *сјена* (187), *аџерман* (187), *дијашерман* (187), *казан* (187), *кошао* (187), *каши* (187), *ремен* (187), *елиса* (187), *пројелер* (187), *орман* (187), *ормар* (187), *лампа* (187), *свештиљка* (187), *пантљика* (187), *врџа* (187), *харџија* (187), *пашир* (187), *мрежица* (187), *мрежњача* (187), *реџина* (187), *паоци* (187), *добош* (188), *бубањ* (188), *сјер* (188), *џилибар* (188), *јанџар* (188), *штанол* (188), *станиол* (188), *анкер* (188), *коџва* (188), *Фаради* (188), *Фередеј* (188), *калем* (188), *узвојница* (188), *лискун* (188), *варничак* (189), *искриште* (189), *месинг* (189), *шасџер* (191), *шџикало* (191), *сахат* (сат) (191), *часовник* (191), *мјед* (192), *бакар* (192), *димничар* (255), *оџачар* (255), *димница* (255), *железничар* (255), *парничар* (255), *надничар* (255), *најоличар* (255), *димник* (255), *јабучар* (255), *клубучар* (255), *кашичар* (255), *оџанчар* (255), *памучар* (255), *понедеоничар* (255), *рачар* (255), *ушџичар* (255), *оџиџина* (256), *оџина* (256);

б) о придевима: *дџман* (255), *оџиџи* (256), *оџи* (256), *оџени* (256), *оџениџ* (256);

в) о глаголима: *кувати* (187), *кухати* (187), *прилагодити се* (254), *прикладавати* (254), *пробављати* (254), *лагодити* (254), *приљубити се* (254), *предујредити* (256), *предусрестити* (256), *пошцењивати* (256), *нијодаштвавати* (256);

г) о глаголским облицима: *јест* (256), *јесте* (256);

д) о изразима: *у овом случају* (188), *у овој зоди* (188), *на увешу* (189), *на уху* (189), *пушурјем у Београд* (256), *пушурјем за Београд* (256);

159. Наш језик, Пабирци. НЈ V и VI (1937)

Говори се:

а) о именицама: *бурма* (121), *вујук* (121), *палуба* (121), *правосуђе* (121), *суђење* (121), *дозвола* (121), *дојуси* (121), *иго* (121), *нашављење* (121), *уљив* (121), *жишље* (121), *чудак* (121), *сјраница* (121), *брак* (121), *порок* (121), *барус* (121), *бљњоси* (121), *царевна* (121), *цикель* (121), *дикобраз* (121), *двојник* (121), *гавка* (121), *гесло* (121), *граносџај* (121), *громада* (121), *јанџар* (121), *кисџи* (121), *клокан* (121), *крајобраз* (121), *крајолик* (121), *краљевна* (121), *крајосликар* (121), *крајосликарство* (121), *личинка* (121), *лос* (121), *лосос* (121), *луџба* (121), *луџина* (121), *љејенка* (122), *меџтар* (122), *меџтарство* (122), *могила* (122), *морж* (122), *можан* (122), *мрож* (122), *набожност* (122), *нејасиџи* (122), *нешојир* (122), *обзор* (122), *образ* (122), *огавност* (122), *оријаш* (122), *осинац* (122), *пашеж* (122), *пашин* (122), *палоха* (122), *побочник* (122), *поднос* (122), *погон* (122), *покосџи* (122), *покус* (122), *полумјер* (122), *порив* (122), *посредство* (122), *прелесџи* (122), *приџб* (122), *примјерност* (122), *природојис* (122), *природојисац* (122), *прослав* (122), *ракун* (122), *расџлина* (122), *равновјесје* (122), *скорошеча* (122), *скрижалька* (122), *скуџина* (122), *соб* (122), *собол* (122), *сојка* (122), *сраз* (122), *сураз* (122), *ста-роста* (122), *столица* (122), *стожер* (122), *сџрој* (122), *сџрој* (122), *сукромен* (122), *суџи* (122), *сувислост* (122), *сурак* (122), *шлак* (122), *шлахомјер* (122), *шокар* (122), *шровило* (122), *шулањ* (122), *убјел* (122), *учинак* (122), *удав* (122), *умисао* (122), *уред* (122), *усџрој* (122), *вајар* (122), *вихурал* (122), *вијено* (122), *волу-харица* (122), *врвањ* (122), *заклада* (122), *земљовид* (122), *жезло* (122), *живаљ* (122), *исход* (180), *последак* (180), *истомишленик* (180), *леџак* (181), *назор* (181), *пошџиџац* (246), *шџиџац* (246), *предбројник* (246), *преџилаџник* (246), *пријусџи* (247), *примисао* (247), *призив* (247), *сажалосџи* (247), *болеџивост* (247), *шврдина* (247), *замах* (247), *узмах* (247), *залак* (248);

б) о придевима: *вјеројашан* (120), *зонамјеран* (121), *поместџини* (121), *местџини* (121), *благодан* (121), *горд* (121), *несравњив* (121), *пашејодостојан* (121), *сходан* (121), *следсџивен* (121), *снисходљив* (121), *великољепан* (121), *близ* (121), *досташан* (121), *дугошан* (121), *гњед* (121), *громадан* (121), *хохошан* (121), *набожан* (122), *огаван* (122), *пашејжан* (122), *помјестан* (122), *прелесџан* (122), *мјеран* (122), *велебан* (122), *издашан* (122), *истовремен* (180), *болеџив* (247), *жалосџив* (247), *самилосџан* (247);

в) о глаголима: *закусџити* (120), *заложџити се* (120), *презалогаџити* (120), *закусивати* (120), *присмакати* (120), *зашоџити* (121), *здравсџивовати* (121), *благодариџити* (121), *дозвољити* (121), *сравњити* (121), *удостојџити* (121), *ујодобити* (121), *усредошоџити* (121), *окончати* (121), *садржавати* (121), *скончати се* (121), *ословџити* (121), *иследовати* (121), *личџити* (121), *меџтариџити* (122), *образиџити* (122), *ображавати* (122), *пашејџити* (122), *рисати* (122), *сразџити се* (122), *уредовати* (122), *ушеловџити* (122), *вајати* (122), *оџисати* (122), *оџуџити* (122), *оџсвојити* (122), *посвојити* (122), *присвојити* (122), *усвојити*

(122), пошцијенићи (123), прецијенићи (123), обесцијенићи (123), преумићи (123), пречући (123), превидети (123), дојасати се (123), дојадати се (123), доделићи (180), придијелићи (180), одредићи (180), придати (180), приставићи (180), домаћи се (180), добићи (180), набавићи (180), куйићи (180), докопати се (180), сшећи (180), досинући се (180), дојрећи (180), јужјићи се (180), достати (180), достанући (180), дошећи (180), достјећи (180), бићи довољно (180), извластићи (180), исвојићи (180), ексирприсати (180), наласићи (181), најавићи (181), најучићи (181), обнашати (181), ошправљати (181), ошправљати (181), ошкрбићи (246), прикрбићи (246), снабдећи (246), прибавићи (246), ошказати (246), понесрећићи (246), унесрећићи (246), предбиљежићи (246), предбројати (246), пришлайићи (246), пријусићи (246), пријусићи (247), призваћи се (247), пролиштавати (247), пребрати (247), ушужјићи (247), уживати (247);

о прилозима: *благовременно* (121), *неошсрујно* (124), *нефаљено* (181):

о изразима: *јасати у очи* (122), *полагати исјићи* (123), *није ми јраво* (123), *на руку ићи коме* (123), *може се* (123), *сшећи уверење* (123), *сшећи јамеш* (123), *доћи к себи* (124), *дубока ноћ* (180), *имати доброћу* (180), *имати весеље у кући* (180), *имати среће у раду* (180), *кидати с полишником* (180), *шијесно пријашељство* (247), *висока старост* (247), *шворни нападај* (247).

**160.** Р. М.: А. Белић, Вук Караџић и наш књижевни језик (НЈ VI, 3—24). ППНП V<sub>2</sub> (1938) 305.

Референт истиче како проф. Белић, „познатом својом интензивношћу подвргне дискусији неколико принципски важних питања језичких улазећи све дубље у питања која је Вук расправљао са својим савременицима“.

Д. К.

**161.** Павловић д-р Миливој, Књижевни језик и дијалекти. ЈП (1937) Скопље, 176—190.

Писац говори о значају заједничког књижевног језика за изграђивање културе једног народа, поредећи везу између књ. јез. и дијалеката код народа Западне Европе и код нас. Наш књижевни језик јаче је везан за народне говоре пуне свежине и сочности и зато је потребно широко упознавање са језиком наших дијалеката преко позоришта.

Н. Р.

**162.** Поленаковић Х. Доситеј или Доситије Обрадовић. НЈ VI (1938) 232—234.

Наводи П. примере наших писаца где се показује колебање у облику Обрадовићева имена. Мисли да је правилније *Досишеј*, како се он сам потписивао.

Ј. В.

**163.** Поповић Богдан, Интерпункција у срп. нар. песмама. СПР VI и VIII 1—4 (1936—1937) 1—22.

У општем делу даје критику принципа интерпункције. Принцип „Интерпункција бележи прекиде у односима подређености“ није нов за примену интерпункције код нас, иако се не може рећи да га сви једнако разумеју. Г. П. с правом замера што се у нар. Вуковим песмама не одвајају ставови; а тако исто има право кад тражи да се поправи и употреба осталих знакова интерпункције у тим издањима, — Вук Караџић није стигао да изврши поправку своје раније несавршене интерпункције у својим издањима народних

песма (у преводу Св. писма од 1847 — он има већ исправну интерпункцију), коју је од 1840 год. у својим другим делима које је прештампавао већ вршио.

А: Б.

**164.** Поповић Павле, Вукова књижица „Писма о српском језику.“ Пр XXI (1937) 640—652.

Писац даје преглед прилога ове збирке поглавито полемичких чланака о језику. У њима су познате мисли Вукове, чију је исправност показало време. Пита се само да ли је Вук имао право у свом ставу против рада Друштва српске словесности на термиолошкоком речнику. Издвајајући застарелости, истиче друге ствари које и данас имају пуну вредност: збијени и зналачки начин којим Вук говори о језику, свежину Вукове фразеологије, на коју би се савремени писци могли угледати, оправданост његова тражења строге књижевне критике и симпатичну старинску фамилијарност у изражавању.

Н. Р.

**165.** Ррпић Т. Rusizmi u jednoj knjizi. НрЈ 6—7 (1938) 126—128.

Износи низ Русизама које је побележио у преводу дела Стефана Цвајга: „Marija Stuart“.

**166.** Радошевић Наталија, Поводом израза *морнарски официр*. НЈ V (1937) 231—235.

„Правилно је рећи не *морнарски официр*, него *поморски официр* (мање је добро морнарички, а још мање марински официр),“ јер и морнарство није исто што и поморство. Прво је Seemannsleben, -kunst, а друго — Seewesen. П. Ђ.

**167.** Starčević G. *Otočki*, a ne *otočački*. НрЈ 6—7 (1938) 132—133.

**168.** Stojković M. *Kamo ćemo danas?* мјесто: *Kuda ćemo danas?* НрЈ I (1937) 21—23.

Једначење значења прилога *куд* и *камо* и употребу првог са значењем другог писац објашњава губљењем прилога *камо*. Ово губљење он, мислим с мало оправдања, доводи у везу с празноверјем. С. истиче разлику између оба прилога; *куда* значи којим путем, а *камо* циљ опредељења. Он сматра да о овим значењима ваља строго водити рачуна при употреби једног и другог прилога.

М. С.

**169.** Stojković M. „Svijet posta po njemu“ мјесто „kroza nj“. НрЈ 4—5 (1938) 90—92.

По мишљењу С., за исказивање „средства и посредовања“ боље је употребљавати предлог *по* него предлог *кроз*; дакле: „Свијет поста *по* њему“, а не: „Свијет поста *кроз* њ“ и сл.

Р. А.

**170.** Hraste Mate, О imenima mesta u Dalmaciji. НЈ VI (1938) 266—268. Поводом чланка д-ра М. Комбола у *Hrvatskom jeziku* (6—7 бр.): *Selca a ne Selce*, говори о обичној појави да се овај назив налази у једном и другом облику.

Ј. В.

**171.** Šimčik A. *Naj-* rastavljeno od komparativa НрЈ I (1937) 23—24.

Наводећи примере растављања суперлативног *нај-* од облика компаратива код старих хрв. писаца С. указује на случајеве ове особине и у данашњем језику. Он је овакву употребу чуо од једне Далматинке, удате за неког Вараждинца с којим живи у Загребу.

Уредник додаје испод текста да је та особина позната и у говорима Западне Босне.

М. С.

## г) Дијалекти

172. Баскетић В. „Морално је“ и „неје морално“. НЈ V (1937) 240—242.

Бележи да се ови изрази, чија је структура позајмљена од прилошких речи морално и неморално, а значење од глагола морати, употребљавају и у тетовском говору. Н. Р.

173. Вујан Vinko, Glavne osebine praputnjarskog dijalekta. (Poseban otisak iz Vjesnika Etnografskog muzeja u Zagrebu). Београд 1937. Стр. 26.

Даје кратак опис овога чакавског говора, који је у основи екавски, а који све више губи чакавске особине и прима особине штокавских говора књижевног језика. После увода у ком показује однос икавских и екавских црта и указује на новије мењање говора Б. у кратком прегледу описује: нагласак, облике, гласовне особине, „језичне афектације“, даје један део речничког материјала и неколико обичајних песама. За оно што је најинтересантније у акценту овога говора — да одреди однос акцената, испита постојање чакавског акута, Б. није имао слуха (а ни довољно стручног знања).

Ј. В.

174. Burina Safet, Otkud romanizmi i dubrovački dijalektizmi u stolackom govoru. НрЈ V (1937) 215—217.

Објашњава се трговачким везама појава што у столачком — чисто херцеговачком говору — налазимо романизме обичне у дубровачком говору.

Ј. В.

175. Vaillant A. Bobostin ment, méntok, mencok, „petit“. REB III (1937) 256—7.

У овоме чланку г. В. жели да објасни реч *менш* „мали“, која се употребљава у словенском говору Бобошчице у Албанији (Mazon, Documents, р. 100). Истиче слов. порекло поменуте речи и одбија могућност везе с прелат. речи која се очувала у алб. *mës*, цинц. *mëndzu*, итал. *manzo* итд. *Менш* је постао контаминацијом *мал*+*менш*- (стари комп. од *мал*) ослањајући се на *малок*, *малечок*, и то прво плурал \**менци* према *малци* (које се налази у кулакијском евангелистару, што је г. В. погрешно узео као плурал од *малок*; *малци* је прилог *малце* који се у крају одакле потиче поменуто дело изговара као *малци*, јер је *e* ненаглашено, а ненаглашени *e*, *o* изговарају се као *и*, *у* у томе крају, упор. *лесин* и *кулај* уместо *лесен* и *колај* из истога дела, наведени у REB III 253). Од *менци* је затим образован синг. *мэншок* према односу *крбшце*: *крбшок* из *мэншок* контаминацијом *мэнцок* и *менш* најзад према односу *мал*: *малок*. Изгледа нам природније да признамо везу са романским, поред осталог и због српскохрв. *меншоваш* „лишити“ (Вук, s. v.), који је од исте основе. М. П.

176. Deanović M. Odjeci urbanizma u dubrovačkom govoru. НрЈ 2—3 (1938) 40—50.

У дубровачком језику има мање туђих речи неголи у језику других наших приморских градова, што сведочи да су се стари Дубровчани, пучани као и властела, свесно одупирали туђинском језичком утицају: они су, вели писац, „такођер посуђивали бројне туђице, како би задовољили све већим изражајним захтјевима свог грађанског живота, али су уза све то задржали,

па чак и створили многе народне изразе којих другдје не находимо“. Писац овде износи и неколико „још увијек живих назива у дубровачком говору којима би се могле замијенити лоше туђице и попунити многе празнине у књижевном и стручном језику и у обичном грађанском говору“. Р. А.

177. Ердељановић Јован, Стари Срби Зећани и њихов говор. БЗБ (1937) 325—338.

178. Пешић Fr. Neke kajkavske (slovenačke i hrv.-kajkavske) jezičke pojave, naročito u prezimenima. ЈФ XVI (1937) 99—144.

179. Jurišić dr Blaž, Govor otoka Vrgade. NVJ XLVI—5 (1937-1938) 17—39.

Продужава опис вргадског чакавског говора. Вргада је досада не-испитано чакавско острво са дијалекатске стране. Налази се између о. Пашмана и Муртера, а према Вранском Језеру у северној Далмацији. Има и утицаја штокавских, али је на основу грађе тешко утврдити — колико. Овде је завршен консонантизам. Има доста грађе. Непотребно је за сваку црту наводити целу литературу. А. Б.

180. Киселиновић Ђорђе, Народна песма Кузман Капидан из Охрида (Језичка анализа). ЈП XII (1938).

181. Лазаревић Делимир, Дијалекатска испитивања Јужне Србије. Скопље 1937 (Отштампано из Споменице двадесетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912—1937). Стр. 19.

Излаже, у најопштијим цртама, садржај најглавнијих радова посвећених говорима Јужне Србије: Мазинга, В. Облака, Ст. Младенова, Ст. Новаковића, А. Белића и др. Р. А.

182. Московљевић Милош, Вокализам лумбардског говора. БЗБ (1937) 95—104.

Сви досадашњи испитивачи помињу да се у корчуланском селу Лумбарди *la* изговара „помућено“, као неке врсте полугласник. Писац иде много даље. Он тврди да се у Лумбарди, „због поремећене артикулационе базе“, изговор скоро свих самогласника мења у правцу *e* или (!) полугласника. Опис и физиолошка објашњења овог несумњиво интересантног фонетског појава су међутим тако заплетени да се из њих не може извести никакав поуздани закључак о правом стању ствари. Исто се тако не може примити пишчева теза, да су тај необични изговор лумбарђани донели из Васојевића, за које писац — потпуно неоправдано — претпоставља да изговарају свако *a* као *e* (пример *увешшиш* из једне „васојевичке“ приче, на који се писац позива треба разумети као необавештеност или рђаву шалу). Б. М.

183. Московљевић Милош, Дијалектолошка карта Војводине. ГЛПД XVIII (1938)

У уводу који заузима више од половине чланка (19 страна од 32) даје опште напомене о Војводини и преглед досадашњих радова на војвођанским говорима не упуштајући се у њихову оцену. У другом одељку износи — на свега шест страна — најкарактеристичније црте војвођанских говора. Иако је саопштени материјал врло оскудан, садржи крупних нетачности, а грешака и омашака тако рећи у сваком реду. Оне се углавном и не тичу материјала, који је и досада био махом познат, него његове класификације (исп. на пр.

примере за икавизам) и, нарочито, описа артикулација, од којих су неки управо фантастични (војвођански вокали) и хаоса у терминологији (лабијализација). Све то ће онога који ове говоре не познаје потпуно збунити.

Још најмање повода за напомене даје синтакса која се своди на 3 (три) црте споредне важности (*сас — ди* идеш, идем *код* њега — *ни ми је* дао). Ни једне речи о типичним цртама војвођанске синтаксе, од којих су неке врло важне за груписање војвођанских говора међу осталим дијалектима.

Да и „карта“, због које је цео чланак уствари и написан, може имати само педагошки значај, мислим да је јасно. **Б. М.**

**184.** Павловић Миливоје, Говор Торбеша из околине Скопља у еволутивној перспективи. БЗБ 439—449.

**185.** Павловић д-р. Мил. Лингвистички проблеми Јужне Србије. ЈП XII 3 и 4, Скопље (1938) 115—122 и 161—164.

После опширног увода о положају наших дијалеката међу другим језицима и сродним словенским дијалектима, истиче писац, да проблеми језичких мешања — које он сматра за велике лингвистичке проблеме на територији Јужне Србије — потичу из далеких епоха прошлости Балканског Полуострва, из времена дугог и постепеног сливања ранијег слоја становништва са јужнословенским племенима. Само помоћу њих може се, по пишчеву мишљењу, објаснити шта стварно чини јединство староштокавских говора, на основу чега имамо право о њима говорити као о целини и делу наше језичке заједнице. **Б. М.**

**186.** Павловић Д-р Миливој, Основи дијалеката Јужне Србије. ЈП XII (1938) 265—271.

**187.** Поленаковић Х. Још о имену Ђорђе. НЈ VI (1938) 83—85.

Поводом чланка П. Ђорђића (НЈ III 209—212) налази још неколико непоменутих облика овог имена, познатих у нашим крајевима, већином јужним. **Ј. В.**

**188.** Поленаковић Х. Алгебарско *x* (икс) у скопском говору. НЈ V (1937) 119—120.

У Скопљу омладина има реч *икс* којом човек означава некога с ким је посвађен (*икс* = непознат за мене зато што смо у љутњи). Од тога је направљена и реч *иксар*. **Ј. В.**

**189.** Стојанов Ф. Прилози познавању народног говора у Тијесноме (на отоку Муртеру). ЈФ XVI (1937) 158—165.

**190.** Hraste Mate, Osobine govora ostrva Visa. БЗБ (1937) 147—154. Острва Вис и Хвар упућена су од најстаријих времена једно на друго, сачињавају једну општину па им, природно, и говори чине једну дијалекатску целину. Аутор износи само оне појаве у којима вишки говор отступа од хварскога (то је, пре свега, случај у акценту). **Б. М.**

**191.** Hraste M. prof. Оцена: I. Jelenović и N. Petris. Antologija nove čakovske lirike (Zagreb 1934, str. 1—78). ЈФ XVI (1937) 235—238.

**192.** Crnek F. К članku „Kamo ćemo danas?“ НрЈ 2—3 (1938) 61—62. Доказује да је нетачно тврђење Н. Стојковића изнесено у НрЈ I да се у западним крајевима прилози *камо* и *куда* употребљавају „без примисли икаквог празноверја.“ **Р. А.**

#### д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд.

**193.** Будимир д-р Милан, Његошев „враг су два мача“. Прил XVIII (1938) 140—149.

„Два мача“ нису два, него у ствари један мач који је у својој горњој трећини добио рачваст облик са два шиљка, а на једном балчаку. То је зулфикар, мач који је Мухамед код Бедро отео једном невернику. „Његош је негде морао видети репродукцију тог светог мача или прочитати његов опис, па је запамтио његову главну и чудну особеност.“ **Ив.**

**194.** Грујић Рад. М. Једно јеванђеље босанскога типа XIV—XV века у Јужној Србији. БЗБ (1937) 263—277.

**195.** Dulčić J. Imena mjeseci u Brusju. НрЈ 2—3 (1938) 60—61.

Имена месеци у Брусју на острву Хвару, код старих људи и жена, ова су: 1. *сйчан*, 2. *вејача*, 3. *мдрч*, 4. *ајрџл*, 5. *мдрж*, 6. *сдрџањ*, 7. *кришњок*, 8. *агуст*, 9. *шејџембар*, 10. *окшобар*, 11. *новџембар*, 12. *деџембар*. **Р. А.**

**196.** Ивковић Милош, „Кирво канђава“ у Стипана Маргитића. Прил XVIII (1938) 302—305.

Објашњава се израз „кирво канђава“ који је Ст. Маргитић навео у свом предговору уз „Исповијед крстјанску“. *Кирво* је м. *курво*, аналого изопаченој речи *кукош* м. *кокош*. Међутим за стварање придева *канђав* мисли да је послужила турска реч *канџи'к* (=кучка). У садање време нађена је потврда за исти израз, али у измењеном облику (као *канђо хорави*), у околини Београда. **Ив.**

**197.** Ivšić d-r Stjepan, Legenda o Ivanu Zlatoustom u Habeličevu „Zrcalu Marijanskom“. Прил XVIII (1938) 13—23.

Писац објављује из Хабделићева „Зрцала Маријанског“ текст легенде о Јуану Гварину, која је једна верзија легенде о Јовану Златоустом. **Ив.**

**198.** K(araman) Lj. Оцена: Lovre Katić, Starohrvatski natpis IX vijeka u Sućurcu kod Splita („Obzor“ 9 IX 1935). ЈЛС III (1937) 440—441.

Белешка. (Натпис је на латинском језику).

**П. Ђ.**

**199.** Колман Отакар, Једна досада необјављена песма Џора Држића. БЗБ (1937) 47—54.

Саопштава, са напоменама уз текст, једну досада необјављену песму из рукописа који се чува у Словенској библиотеци Министарства иностраних послова у Прагу, а према којему су Пуџић и Кукуљевић издали неке Држићеве песме. У уводу даје општу (неповољну) оцену досадашњих издања Држићевих песама. **Б. М.**

**200.** Lovrić d-r Ante, Glagoljski natpis na kamenu iz okolice banja-lučke (sa 8 slika u tekstu). ГЗМ XLIX (1937) 31—36.

Чланак је после смрти ауторове приредио за штампу д-р Миховил Мандић. Споменик је нађен у Слатини код Бање Луке, а чува се у сарајевском Земаљском музеју. Дати су снимци тога надгробног натписа с палеографским описом. Писмо је угласта глагољица с мешањем курзива и није старије од половине XV века. **П. Ђ.**

201. Lj. K. Оцена: М. Perojević, *Apostata Sedeh* („Napredak“, Сарајево, бр. 12 год. 1935, 146—149). ЈИЧ III-4 (1937) 368—369.

Тумачење П. текста на сплитском стубу је без икаквог основа.

202. Момировић Петар, Бајање у нашем народу. ГлЕМ XIII (1938) 76—85.

Опис различитих начина бајања са текстом неколиких „басама“.

Н. Р.

203. Мошин д-р Владимир, Повеља краља Милутина Карејској ћелији. ГлСкНД XIX 59—78.

Аутор добија аргументе неких научника који ову повељу сматрају за лажну и на основу анализе историских података и проучавања њеног облика и формулара утврђује несумњиво оригиналност исправе. Проучавајући у вези с тим печате на разним Милутиновим повељама утврђује значајну чињеницу да већина Милутинових печата има легенду са *царским* насловом. Аутор то објашњава политичком тенденцијом која је произашла из Милутинова брака са Симоидом и указује на аналогну појаву у канцеларији московских кнезова XIV в.

Б. М.

204. Мошин Владимир, Белешке о хиландарском практику. БЗБ (1937) 251—261.

Овај историско-правни акт из прве половине XIV в. још није довољно проучен ни у историском ни у правном ни у филолошком погледу, а требало би да буде и понова издан, јер досадашња издања не задовољавају. Аутор се нарочито задржава на два језичким особинама споменика: 1) грађењу техничких термина за превод византиских правних израза (при том се употребљавају позната средства: варваризми, кованице и наметање стручног значења познатим речима) и 2) употреби знака њ место вокала *o, a, e* и *y < ж* у ас. *sing. fem.* (Узгред помињем да пример *кѣбломъ* за њ м. *o* није поуздан, јер овде њ може бити старо, исп. *кабао*. Уопште је упадљиво да су сви примери замене *e* и *y* у наставцима).

Б. М.

205. Rešetar Milan, *Odakle je Gundulić prevodio svoje „Pjesni pokorne“?* БЗБ (1937) 1—7.

Насупрот општем мишљењу да је Гундулић своје *Пјесни њокорне* превео са Вулгате, истакао је Фанцев још 1934 да је Гундулићу као основица морала послужити нека старија редакција Псалтира, преудешена са црквеног језика на народни. Решетар међутим истиче да поред случајева у којима се „Пјесни“ одиста боље слажу са глагољским текстом него са латинским има много више мјеста где бива управо обрнуто: из тога закључује да је старији текст, у који је Гундулић загледао, био већ потпуно преудешен према Вулгати, а трагове цсл. редакције да је задржао само на неколико места (пре свега у именима неких птица). Засада је међутим тај Гундулићев извор непознат.

Б. М.

206. Радонић Јов. Оцена: Ferdo Šišić, *Rukovet spomenika o hercegu Ivanišu Korvinu i o borbama Hrvata s Turcima (1473—1496)* (Preštampano iz XXXVII i XXXVIII „Starina“). Zagreb 1936, 189—344; 1—180. ЈИЧ III 1—4 (1937) 310—313.

207. Решетар М. и Ђанели Ђ. Два дубровачка језична споменика из XVI вијека. Посебна издања Српске краљевске академије, књ. СХХII (филозофски и филолошки списи књ. 32). Београд 1938. Стр. LXXI+206.

Овде се даје текст *Српског молишвеника од год. 1512* и текст *Двије дубровачке службе од г. 1552* које је у Ватиканској библиотеци нашао д-р Тиро Ђанели. Издање првог споменика приредио је за штампу М. Решетар, и то према првом, Ратковићеву издању, а издање другог споменика — д-р Тиро Ђанели. Пред текстом *Молишвеника* има опширан увод Решетаров, у коме се најпре говори о првом издању што га је приредио год. 1512 Дубровчанин Франческо (Фрањо) Ратковић, а од кога се сачувао један једини егземплар, који је сада у Националној библиотеци у Паризу, а онда: о Ратковићу, другом издању *Молишвеника* од г. 1571 што га је издао, по тумачењу Р., Јакоб де Баром (Јакоб Баромов) у друштву с Талијаном(?) Амброжо-м Корсо-м, о постанку и саставу *Молишвеника*, о језику у *Молишвенику* и о односу овог *Молишвеника* према другим *молишвеницима*. У Додатку Уводу Р. Ђанели „неким језичним особинама Баромићева *Молишвеника*“ поткрепљује доказивање Р. о издавачу; Ђанели закључује да је Баромић био из Башке и да је међу првим издањем од г. 1512 и другим од г. 1571 било бар још једно издање.

О другом споменику (*Двије дубровачке службе*) говори Ђанели на стр. 145—162. За текстом *Служби* додан је латински оригинал песама. При крају је књиге додано седамнаест табли с репродукцијом свих слика и страна текста, док су на последњој две стране из *Двије службе*. Р. А.

208. Соловјев А. В. Оцена: Др. Рад. М. Грујић, Три хиландарске повеље. Зборник за историју Јужне Србије и суседних области. Књига I. Скопље 1936, 1—26. ЈИЧ III (1937) 300—306.

Указује на погрешке у текстовима које даје Грујић.

209. Соловјев д-р Александар, Један српски летопис у Болоњи. Прил XVIII (1938) 9—13.

У Универзитетској библиотеци у Болоњи писац је међу списима грофа Марсиљија у једном зборнику нашао један обичан српски летопис на 62 стр., писан вероватно крајем XVII века. Припада „летописима треће групе“, као рачански, Руварчеви I и II, и др. Објављује и једну страну текста. У истом зборнику нашао је и један илирски грбовник од 174 слике и траг једног непознатог босанског летописа. Ив.

210. Соловјев А. В. Оцена: Новобрдски записи из почетка XVI века. ЈИЧ III (1937) 313—319.

Објављује записе — „хронолошким редом, развезавши скраћенице, заменивши словенске бројке арапским и исправивши очевидне погрешке издавача“ — што их је год. 1928 издао П. Г. Васенко под називом: „Сербские записи на греческой рукописи XV века, принадлежащей библиотеке Академии Наук.“ Известия Академии Наук СССР, отд. гуманитарних наук. VII серия, стр. 27—44. Р. А.

211. Станојевић Ст. Крст као *salvum conductum* III-4 (1937) 249—252.

Крст са деловима часног крста употребљаван је у Византији као средство за гарантовање личне безбедности. Из Византије је тај обичај прешао и к нама.

212. Станојевић Станоје, Акрибија код наших старих писаца. ЈИЧ III-4 (1937) 107—119.

По сачуваним белешкама, особито у поговору разних црквених књига, види се да је смисао за акрибију и тежња за тачношћу у духу и у традицији св. Саве, који је први издао наређење да у архиепископији и у свакој епископији буде по један оверен препис свих потребних црквених књига, и да се само из тих оверених преписа смеју и могу вршити преписи црквених књига у свакој епархији, код наших писаца и преписивача била стално жива, и да је добивала врло често свога израза, пре свега у томе, што је не само истицано да је писац тачно преписао текст него је даван суд и о тексту са кога је преписивано. Што показује виши степен смисла за акрибију и тежње за тачношћу, неки наши писци су, да би били сигурни да је текст који су хтели да преписују тачан, узимали још један, или чак два, преписа истога текста, па су при преписивању попуњавали или поредили текст; то је у белешкама и поговорима често истицано. Особито су били на гласу и цењени трновски и ресавски текстови.

Р. А.

213. Станојевић Ст. Оцена: Старе српске биографије XV и XVII века: Цамблук, Константин Пајсије. Превео др. Лазар Мирковић. Са предговором Павла Поповића. Београд 1936, XX, 164. Српска књижевна задруга. Коло XXXIX, књига 265. ЈИЧ III (1937) 306—308.

„У предговору биографијама XV и XVII века има доста тачних констатација и добрих напомена, али има и њему и ствари које нису тачне“.

214. Stojković d-r Marijan, Dvije hrvatske ljekaruše iz Dalmacije. ZbNŽO XXXI (1938) 201—204.

Писац даје описе и збирке рецепата народних лекова: I од некога фра Луке Шимића пароха из Фоче и II некога „доктура“ Марковића. Први рукопис (ћирилски) налази се у Свеучилишној библиотеци у Загребу, где га је Историском друштву поконио О. Брлић, а други у породици учитеља А. Девчића у Подгори (Далмација). Рукописи су из XVIII или почетка XIX века, отприлике, по језику припадају западним крајевима.

Ј. В.

215. Ђоровић Владимир, Узајамне везе и утицаји код старих словенских записа. Глас CLXXVI (1938) 99—171.

Поређењем писарских записа у старим словенским књижевностима које су се развиле у вези са византиском, писац утврђује постојање узајамних утицаја у поченима (зазивање Божјег имена, саопштавање датума и др.), у молитвама разрешницама, у клетвама да књига остане у поседу дарованог, у изражавању радости писара кад се приближује крају свога посла, кад писар говори о себи са унижавањем и кад се наводе идеје, сентенције, поређења и монашке фразе, готово по правилу позајмљене из грчког.

Н. Р.

216. Ђоровић В. Белешке у Манасијиној хроници у хиландарском рукопису. ЈИЧ III-4 (1937) 248—249.

Знајући да Н. Дучић те белешке није објавио тачно (Гласник Српског ученог друштва LVI 1884, 106—110), г. Ђ. је, бавећи се у Хиландару, преписао све те белешке; али овде он објављује „само оно што код Дучића није тачно“.

## ђ) Историја српскохрватског језика

217. Алексић Р. Прилози историји кајкавског дијалекта. ЈФ XVI (1937) 1—99.

218. Алексић Радомир, Императиви *pojđaj, podaj, pođajmo, pođajte*. БЗб (1937) 460—464.

Императив *pojđaj* је од *pojđ* (асеверативног) + *ajd*; \**pojđ* \**id* = (x)ajде иди! (исп., на пр., код Ш. Менчетића: *pođ gledaj*) и према облицима \**izajd* (: *izid*), \**obajd* — *pojđajd* > *pojđaj*, или, према \**izaj*, \**obaj*, напоредно *pojđaj* у којем *aj* = *ajd* има и оно значење и ону службу као и у претпостављеном *izaj*.

П. Ђ.

219. Георгијевић С. Оцена: Р. Бошковић, развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници. Београд 1937. ЛМС 348 (1937) 326—327. Кратак приказ, повољан по писца.

220. Костић Мита, Стратимировићева критика језика и правца „Новина Србскихъ“ 1816 год. БЗб (1937) 284—295.

221. Решетар Милан, Језик српскога Молитвеника од г. 1512. Глас CLXXVI (1938) 171—241.

Проф. Решетар нам даје студију о језику српскога Молитвеника од г. 1512 коју је израдио на основу текста новог издања тога Молитвеника који је он приредио и који је Српска краљевска академија издала. Излагање проф. Р. је раздвојено на ове главне одељке: I Ортографија (176—185), II Гласови: А. Самогласници (185—197), В. Сугласници (197—209); III Облици (209—227); IV Нешто из синтаксе (227—230); V О језику Молитвеника уопће (230—239).

Р. А.

222. Skok d-r Petar, Sitni prilozi proučavanju pjesničkog jezika naše književnosti. Прил XVIII (1938) 292—302.

Објашњава се постанак именице м. р. *зачињавац* у значењу версификатора у Марулића, значење и порекло речи *десијежа* у Менчетића, Менчетићева *фрава* (обожавана госпођа), и *вил* и *вила* у дубровачко-далматинској лирици.

Ив.

## е) Метрика

223. Petravić Ante, Klasična metrika u starom hrvatskom pjesništvu. Прил XVIII (1938) 37—46.

И поред тога што су дубровачко-далматински песници певали и латинске стихове и преводили латинске песнике, ипак се у народном језику нису служили класичном метриком, него само дванаестерцем и осмерцем, а ређе и десетерцем, и то читава три века. Класична метрика продире тек крајем XVI века кроз црквене химне кад су се у Приморју црквене химне почеле преводити на народни језик. Дају се потврде.

Ив.

224. Трубецкој Кн. Н. С.: Къ вопросу о стихѣ „Пѣсенъ западныхъ славянъ“ Пушкина. БПС (1937) 31—44.

Г. назива стих којим је написана већина ових песама „сумароковско-востоковским слободним стихом“ и дефинише га као „тростопни слободни стих са двосложном клаузулом“. Пушкин је тај стих сматрао руским народним

стихом чији је акустички утисак најближи српском десетерцу. Да је Пушкин заиста хтео да пружи тај утисак, види се из поређења песме „Браћа и сестра“ с њеним српским оригиналом: Пушкин се труди да задржи унутрашње риме и алитерације. Пушкин је сматрао поједине словенске народне поезије разним гранама једне поезије. Зато је „порусио“ своје преводе замењујући српске традиционалне епитете руским; то се види из упоређења Пушкинова „Славуја“ с оригиналом. — За општу науку о стиху значајне су дефиниције двосложних, тросложних и слободних ритмова и формулисање основних разлика између њих (32—34).  
К. Т.

### ж) Стил

**225.** Радуловић Јован, Поводом једне књиге о техници стила. Д-р Љубомир Петровић: Техника стила. Основни појмови. Издање Геце Кона. Београд 1937. ГЛПД XVII (1937) 789—791.

Поздравља појаву Петровићеве књиге и понавља познате фразе о назадовању нашег књижевног језика последњих година.

### з) Методика, настава књижевног језика

**226.** Белић А. Више семантике! НЈ V (1937) 129—135.

Истиче потребу да се више води рачуна о значењима речи и облика. То показује на анализи значења глаголских придева — активног (на о) и пасивног партиципа перфекта, полазећи од напомена које за значења ових облика налази у познатој Маретићевеј граматици. — Семантичка страна, „тј. значење облика схваћено у најширем смислу речи: и као опште значење даног облика, и као значење функције, и као значење које се добива из узајамности речи у реченици (синтагматско) и као посебни развитак значења саме те речи (или индивидуално значење њено). Све то мора ући у нашу анализу, ако хоћемо да нам она не остане штура и нетачна, већ да нам буде од користи за разумевање појава које се стално у језику врше: сталног прелаза облика из једне категорије у другу...“  
Ј. В.

**227.** Илић Драгољуб, Из школе. НЈ VI (1938) 247—250.

Поводом свог угледног предавања у I разреду „О падежима“ наводи рђаве примере које је за овај случај нашао у граматицима М. С. Лалевића и Ст. Мусулина.  
Ј. В.

**228.** Лалевић М. С. Српскохрватски језик на вишем течајном испиту. НЈ V (1937) 227—231.

Писац констатује да се питању језика поред питања књижевности мало посвећује пажње на вишем течајном испиту. Не тражи се обично оно што прописује програм. Л. истиче значај познавања историје језика и главних црта дијалеката за национално васпитање ученика. Наводи примере каква би требало питања да се дају на испиту.  
Ј. В.

**229.** Стојановић Даринка, Српскохрватски језик на нижем течајном испиту. НЈ V (1937) 222.

Поводом писања о томе М. Лалевића (НЈ V, 167—175), да би се видело како је ученик знање граматичко и синтаксичко схватио, мисли да би требало да треће питање на нижем течајном испиту буде, не питање из књижевности, него из *штива*.  
Р. А.

### и) Терминологија

**230.** Kovačević J. Prilog geografskoj terminologiji. НЈ VI (1938) 114—125.

Pisac daje „kratak pregled naziva za najobičnije geografske objekte da bi se vidjelo veliko bogatstvo našega jezika, ali ujedno i teškoća pri razlikovanju pojmova“. По народној песми и народним говорима К. указује на мноштво назива ортографских и један повелик број хидрографских, повлачи разлику између многих сличних појмова, показује посебна значења у разним крајевима итд.  
Ј. В.

**231.** К(остић) Д. Прилози нашој спортској терминологији. НЈ V (1937) 152—157.

О речима: гол, враћа, офсајд, бајнишциере, мошкa, позиција, крајлиони, фон, присишрасшан, сирци, момчад, коцка и ексер.

**232.** Njegovan N. О hemiskoj terminologiji. НЈ VI (1938) 106—112.

Даје критички преглед наше хемиске терминологије поредећи је са страном. Налази да треба pazити на језичку чистоту, али допушта неминовна отступања.  
Н. Р.

### ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.)

**233.** Барић д-р Х. Трагика у песми о Хасанагиници. ППНП V (1938) 165—171.

„Покушај књижевне интерпретације“ потпуно успео. „Жалосна пјесанца племените Хасанагинице“ у исто је време и жалосна песма поноситог Хасанаге. Дубока трагика њена је у карактеру подједнако осетљивих патника од увређеног поноса, што је и песник уметнички нагласио.  
Д. К.

**234.** Влаховић Влајко, Неколико запажања о народним песмама у Битољу. ГЛЕМ XIII (1938) 86—92.

У Битољу се и данас певају лирске и јуначке песме. Ове последње називају „кралске“, „старовремске“ и „слепске песне“, јер су их раније певали поред других и слепци — „питачи“ уз „димбалку“, врсту гусала. Наводи се и текст неколиких песама.  
Н. Р.

**235.** Вуковић Војин, О народној песми и начину певања на Пељешцу. ГЛЕМ XIII (1938) 93—99.

Наводи се и неколико примера стихова.  
Н. Р.

**236.** Геземан д-р Герхард, О босанским севдалинкама Пр XXI (1937) 682—687.

Писац тумачи реч *севдалинка* и говори о постанку, ширењу и начину певања ових песама.  
Н. Р.

**237.** Ђорђевић Тих. Р. Белешке из наше народне поезије (VII). ППНП V<sub>1</sub> (1938) 73—79.

Још два драгоцена прилога тумачењима народне поезије наше: (24) „Гласно хајдучко споразумевање“ подражавањем животињских гласова (јелена, вука, гаврана, пса) или певањем с алузијама на моментане прилике; (25) „Барјак“ ношен о свадбама с улогом „да привуче на себе зле погледе, да не би пали на младенце и сватове, па да буду уречени“.  
Д. К.

**238.** Ђорђевић д-р Тих. Р. Белешке из наше народне поезије (VIII). ППНП V<sub>2</sub> (1938) 193—199.

Један поуздан прилог више тумачењу народног песништва нашега (26) „Светиња као уточиште“, осветљен примерима склањања у цркву Марка испред Вукашина, ђака самоука испред цара Константина. Према енглеском етнологу Е. Вестермарку приказана општност тога обичаја у примитивских народа и у старини, прехришћанској и хришћанској, код Словена, у историји нашој с потврдом и у Душанову Закону и Властаревој Синтагни. Осим цркве заштиту бегунцу даје и владарев двор, и гроб. Д. Н.

**239.** Ђуровић д-р Д. Символи у народној поезији. ППНП V<sub>2</sub> (1938) 284—241.

Полазећи од закључног става да симболизам народног уметника нема обележја личног стваралаштва, он носи кроз векове народна песничка расположења, писац с ослоном пре свега на претхришћанску стару веру Словена даје често и недовољно убедљива тумачења. Д. Н.

**240.** Ибровац М. Једна сватовска песма из Истре. ППНП IV<sub>2</sub> (1937) 216—222.

Међу рукописима Клода Фориела, првога универзитетског предавача о нашој („илирској“) народној поезији у Паризу године 1831, нашао је г. Ибровац једну досада необјављену сватовску песму из села Барбана на Истри. Њу је Фориел, свакако г. 1824 у Венецији или Трсту, забележио овдашњим италијанским правописом додавши јој и превод на италијански. Уз објаву оба текста, г. И. саопштава у целини и данашњу обимнију варијанту ове песме, забележену у истом селу и објављену у зборнику Истарских народних пјесама (Опатија, 1924), као и за главни мотив њен најстарију познату варијанту (око г. 1720) из Ерлангенског рукописа (бр. 189). Д. Н.

**241.** Иванчевић М. Паде дите у зелену траву. НЈ VI (1938) 250.

Поводом овога стиха из народне песме и Вукове напомене да се *дише* употребљава у православном делу народа кад се хоће да означи особа римокатоличке вере, И. тврди да се у том смислу овај израз и данас у његову селу употребљава. Ј. В.

**242.** Костић Драг. Завршно о завршним стиховима у Вукову Бановићу Страхини. НЈ V (1937) 117—119.

К. хоће да заврши дуго расправљано питање значења завршних стихова у познатој песми о Бановић Страхини. Примерима синтаксичким из песама, забележеним од старца Милије, и нашим патријархалним породичним моралом доказује своје тумачење стихова: Страхинић опрашта својој љуби живот, да би задржао сродничке везе пријатељства (да има „с киме пити вино“) с тазбином (то је, отприлике, значење завршетка у песми). Р. А.

**243.** Костић Драг. Тумачења Друге књиге Српских народних пјесама Вука Ст. Караџића. Додатак четвртог државном издању. Београд 1937. (Издање и штампа Државне штампарије). Стр. VIII+169.

Уз главна тумачења о епским личностима, географским објектима и историским догађајима, о туђим и мање познатим, старинским или покрајинским речима и облицима, о стилским обртима и украсима, посебно дата у свакој од стотину песама „Друге књиге“ Вукова песничког зборника а с упу-

ћивањем на најпотпуније тумачење у случају понављања — дати су још, напред, *Преглед јесама* с ознаком казивача (ако је Вук казао) и терена бележењу (по језичким и др. особеностима, ако га Вук није казао) као и, на крају, два регистра, имена и ствари. Ј. В.

**244.** Костић Д. Тумачење стихова народне песме. НЈ VI (1938) 167—169.

Налази да је творац песме „Свечи благо дијеле“ лице из црквених кругова. Н. Р.

**245.** Костић Драг. Вуково гледиште о вредности народне епике наше. Пр XXI (1937) 657—664.

Вредност народне песме, коју су кроз векове налазили пре свега у истинитости описа историских догађаја, Вук, донекле под утицајем романтичарских учитеља својих, види у лепоти њезиној.

Пре Вука такав став имали су Петар Хекторовић, непознати аутор „Ерлангенског рукописа“ и абат Фортис. Н. Р.

**246.** Костић Драг. Народна песма о зидању Високих Дечана. ППНП V<sub>2</sub> (1938) 205—216.

Основна народна песма о зидању Дечана формирала се у северном делу Јужне Србије око половине 19 в.; забележене у јужном делу Ј. Србије око г. 1860 од браће Миладиноваца; нешто доцније (1864) у непосредној околини Дечана забележене од Серафима Ристића и књишки допуњена; у исто време, у Сарајеву, по штампаној варијанти бр. Миладиноваца преведена и престилизована од Б. Петрановића. — Писцу остало незапажено да је пре г. 1858 у околини Дечана исту варијанту коју има С. Ристић забележио и Гиљфердинг (Списи III) и то без допуна књишких. Овим би се јављање основне песме помицало даље у прву половину 19. в. и везивало сасвим природно јаче за Дечане. Р. А.

**247.** Крстић Бранислав, Метаморфозе и окултни предмети у бугарштицама. ППНП V<sub>1</sub> (1938) 86—96.

На основи наведених примера из бугарштица о метаморфозама човека у животињу (Секуле у змију-змаја, султана у сокола) или у дрво (бр. 83), као и о употреби окултних предмета („вода од забића“ или „заборава“, цвеће које мами), налазећи им обилате паралеле у нар. причама а нарочито у песмама десетерачким, писац закључује за бугарштице да „у овом погледу не претстављају оне, дакле, посебни род наше народне поезије“. Д. Н.

**248.** Лалевић М. С. Две антологије народног песништва (Јаша М. Продановић: Антологија нар. поезије, изд. Г. Кона, Београд 1938, 458 стр. — Даринка А. Стојановић: Антологија народног песништва с прегледом народног песништва, изд. Г. Кона, Београд 1938, 440). ППНП V<sub>2</sub> (1938) 294—300.

Наглашавајући за Продановићеву да је њоме добивен „добар приручник за ученике наших школа“, хвалећи избор штива замера оправдано што су изостављене неке уметнички изврсне народне песме (Зидање Скадра, Болани Дојчин — VI) само зато што су „тужне, те могу разбољевати дечју душу“. Даје прилагодније тумачење низу стихова: „Гдје се мука код главе нагнала...“ у нар. песми „Човјек паша и Мијат чобанин“, по коме је ту *мука* употребљена у значењу тековине, имања (овде: стадо оваца) а *глава* у значењу власника (чобанина); замера, негде — без јасних корекција, тумачењима: *паше* и *субаше*,

була, брњаст, кадуна, маха, шамболија, џурлаш, рало, цолба. — Код друге антологије, такође добре — успеле, запажа да су јој неки одељци „пунје претстављени него код г. Продановића“. Замера и њој за изостављање понеке песме велике уметничке вредности (Бол. Дојчин и др.) што као „није за децу“; коригује и допуњује тумачења за: *адамско колено, бисале, бошчалуц, буруншија, ваиз, дацић, долала, зашочник, звекир, исан, јалук, ковчег, конак, носцаш, шакул, хроскош, учкур*. Д. К.

249. Lukanec Pere, Poslovice i fraze (Virje u Podravini). ZbNŽO XXXI (1938) 135—201.

Даје богату збирку пословица, и изрека сличних, у кајавском наречју из тога краја. Уз понеке само изреке су и кратке анегдоте. Види се да је већина пословица обичних за остале наше крајеве. Ј. В.

250. Матић С. Оцена: Драгутин Костић, Тумачења друге књиге Српских народних пјесама Вука Ст. Караџића. Додатак четвртог државном издању. Издање и штампа Државне штампарије, Београд 1937, 8° VIII+169. ППНП IV<sub>2</sub> (1937) 308—313.

Референт истиче значај језичког и стварног тумачења народне поезије уопште, поздравља почетак систематисању таквог рада. Запажа недостајање говора о постојању варијаната, што је по плану пишећу остављено за други део. Даје допуне и поправке тумачењима, нарочито одредбама о локализацији Вукових бележења, налазећи да је јако истакнута Србија, нарочито северна. Међу напоменама референтовим има добрих сугестија за потпунија и сталнија тумачења. П. Ђ.

251. Меденица Рад. Проучавање наше народне песме. Пр XXI (1937) 665—671.

Писац каже да после Вука, који се појавио у прави час кад је народна песма била још саставни део народног живота, није готово ништа или бар није систематски рађено на проучавању наше народне песме. Тек после рата буди се интересовање за ово проучавање и почињу се у том послу примењивати савремени научни методи, и то заслугом г. г. проф. Мурка и Геземана. Н. Р.

252. Меденица Рад. Црногорски аед стотинаш Сава Матов Мартиновић. ППНП V<sub>1</sub> (1938) 1—29.

Испрпан и прегледан нацрт живота и рада и књижевничког става Црногорца Сава Матова Мартиновића, углавном на основи њиме диктованих мемоара, објављених и у Дежелићеву „Dragoljubu“ (1895). Вредан помагач Вуку у скупљању народног песништва епског и један од твораца његових, послао му преко 15.000 стихова, објављених већином у VIII и IX књизи Вукова зборника. „Као јелински аед он је јунак и песник, ратник и певач у исто време. Песнички уобличитељ дела и догађаја свога времена“. Изразит претставник психе и духа који је створио епско-херојску историју и њену хронику — јуначке песме црногорске“. Д. К.

253. Павловић Миливој, Тумачење једне народне пословице. ЈФ XVI (1937) 165—181.

254. Паркот Вацлав, Оцена: Георгијевић Крешимир, Српскохрватска народна песма у пољској књижевности. ЈФ XVI (1937) 238—242.

255. Perković M. Sitan prilog našem folkloru. HJ VI (1938) 225—227. Доноси једну народну песму — Молитва од урока, и тумачи њен поста-нак и значење. Ј. В.

256. Петровић П. Једна обредна песма из Шумадије. ППНП V<sub>2</sub> (1938) 230—234.

Истрајним теренским истраживањем утврђени у Шумадији, у Грузи, трагови обичаја познатог у северозападном делу нашег народа (Крас) да девојке играју око огња на врху горе ноћу уочи Ивањдана, као одломци изгубљене обредне песме. Д. К.

257. Петровић Теодора, Лукијан Мушицки и наша народна песма. ППНП V<sub>1</sub> (1938) 29—43.

Добро документован преглед обимног удела Л. Мушицкога у пропагандном интересовању за народно песништво наше као и у самом бележењу и скупљању његову. Потпуна разрада ранијег опажања Св. Матића да је Вук (г. 1841) у чланку „Прави узрок и почетак скупљања наших нар. пјесама“ неправедно јако смањио и број песама што му их је слао Муш. (са „око 100“ на „2—3“) као и удео Мушицкога у буђењу интереса за нар. песништво (нотирано још 1803 г. у преписци његовој), па и снагу непосредног утицања Мушицкога на Вука за скупљачки и издавачки рад. Иако псеудокласичарска, поезија Мушицкога је снажно прожета романтичарским национализмом и љубављу према народном песништву, које је „једна од првих појава романтизма код нас“. Д. К.

258. Поповић Д. Ј. „Од Сријема Рајко“. ППНП V<sub>1</sub> (1938) 67—72.

На основи обилато прибраних историских документарних података о Радосаву Челнику, „генералном капетану“ Цара Јована, нарочито о везама његовим с краљем Фердинандом (од 1527 до 1531), који му је уступио град Митровицу у Срему под Турском, а он близу Вуковара у слободном још западном Срему подигао тврђаву Небојац — проф. Д. Поповић оправдано закључује: „да је војвода Рајко наших народних песама (позната „Маргита девојка и Рајко војвода“ у Вуковој III књ.) иста личност са Челником Радосавом историских споменика“. Д. К.

259. Радуловић Јован, Последњи Вуковци у Херцеговини. Пр XXI (1937) 701—712.

У току последњих двеју деценија прошлог века у Босни и Херцеговини рад на бележењу и прикупљању народних песама и приповедака добија значај какав је имао у време првих „вуковаца“, јавља се „нови талас романтизма“. Најбоље огледало тог рада била је „Босанска вила“ са читавом плејадом скупљача, од којих су многи били самоуци. Појавом „Osvita“ (1898) интересовање за народни фолклор обухвата и херцеговачке Хрвате. Н. Р.

260. Ристић Д-р Св. Српско народно песништво и мотиви. ППНП V<sub>2</sub> (1938) 190—193.

Што су појмови за одређивање неодређеног у искуству, ради схватања ствари у изграђивању науке, то су мотиви у излагању, претстављању доживљаја, тока доживљаја, самога живота. Као што је појам једно на многоме, јединство у разноврсности, тако је мотив једно у многим доживљајима, јединство разнолико доживљаваног. Мотив је указивање на општост

у појединим доживљајима, те је подесан да што верније изложи ток доживљавања а да се при томе песник не изгуби у размишљањима о доживљеноме“.  
Д. Н.

**261. Стефановић д-р Свет.** О културном значају народне поезије. Пр XXI (1937) 698—700.

Поводом Гетеових речи Екерману да народне песме не могу бити плодне за свет са развијеним душевним животом, писац говори о значају народне поезије и за најкултурнију уметност, која се периодично враћа ка својим примитивним основама.  
Н. Р.

**262. Филиповић Мил. С.** Три примера како постају народне песме. ППНП V<sub>1</sub> (1938) 44—53.

Утврдивши према досада познатим примерима (из Вукова предговора књизи I Срп. нар. пјесамa и из познијих, и најновијих, навода) да је „епска песма у ствари стиховна локална хроника“ и да је била „не само у Вуково време, него и после њега, а несумњиво да је тако било и столећима пре Вука“ — М. Ф. илуструје тачну констатацију и својим примерима, које је сам бележио по Босни (око Високога, на Рами, на Гласинцу). Све три песме, исто онако као оне од Вука споменуте, певају о стварним женидбама, прошеви-нама, отмицама с комично описаним догађајима и охероисаним личностима. Прву, „Женидбу Душана Њортума“ (догађај из 1919 г. опеан у 97 стихова), забележио је г. 1923 у Подлуговима од аутора јој Николе Студе из Соврла, њу саопштава целу; другу (635 стихова) о неуспелој женидби Стеве Батинића из Балтића (дог. г. 1926) забележио је 1934 такође од аутора Васе Станишића, чувеног „умјетног пјевача“ како се сам назива с поносом; трећу (199 ст.) „Женидбу Јозе Ђелиша“ (дог. г. 1929) забележио је опет од аутора јој, писменог инвалида Ива Јеличића из Подбора. „И у случајевима где песник не полаже много на своје ауторство, зна се ко је аутор и као да он једини има право и на репродукцију, те се други и не труде да науче песме, нако их радо слушају, али од самог аутора“.  
Д. Н.

**263. Чубриловић Васо,** Историска основа Вишњићевој песни „Бој на Мишару“. ППНП V<sub>1</sub> (1938) 56—66.

Убеђен подударанем од Вишњића опеаних устаничких бојева на Дрини (на Лозници, на Салашу, на Чокешини) с историским подацима о њима писац успешно утврђује и с обзиром на песму „Бој на Мишару“: да је Вишњић и за њу био добро обавештен о историским чињеницама, да је историске личности (Кулина капетана и др.) верно приказао а правилно схватио значај битке на Мишару, нарочито тачно истакао поразан одјек њен у Босни на Крајини.  
Д. Н.

**264. Шаулић Новица,** Вук Лопушина. ГлЕМ XIII (1938) 117—127.  
Објављује текст епске народне песме под горњим насловом, за коју мисли да су је певали Турци Никшићани.  
Н. Р.

**265. Шаулић Новица,** Смрт Смаилаге Ченгића. ГлЕМ XII (1937) 192—197.

Једна варијанта народне песме о овом догађају.  
Н. Р.

**266. Šimčik A.** Da od Boga nađeš. НрЈ 6—7 (1938) 128—129.

„Чини се, да је фраза „да од Бога нађеш“ дословце пренесена из грчког језика...; у народној новогрчкој балади Τὸ πᾶντα τοῦ Θεοῦ δόξαι καὶ τοῦ ἰσίου τοῦ вели се: Μανόβλα, μ'ἑφαρμάκωες 'αλ' τὸ θεὸς ὁ τὸ βρῆς!“  
Р. А.

**267. Šimčik Ante,** Napomene uz poslovice, II. ZbNŽO XXXI (1938) 1—41.

Први део овога рада је штампан у *Зборнику* књ. XXX. Писац једном великом делу пословица Вукових, Даничићевих из Дубровника и других даје објашњења, налази паралеле у старијој нашој литератури и у страним језицима.  
I. В.

**268. Шмаус А.** Косово у народној песми муслимана. ППНП V<sub>1</sub> (1938) 102—121.

У допуну успелом ранијем расправљању (ППНП, III, 1936) о арнаутској верзији косовске песме, објављене с преводом Г. Елезовића (Арх. за арб, стар. I), за коју је утврдио зависност од српске хришћанске косовске традиције, прозне и упесмљене, А. Шмаус јој овде указује на могућан непосреднији углед у српској муслиманској косовској десетерачкој песми, коју је у Новом Пазару забележио од гуслара Сава Угљана како ју је он научио пре више од 55 година од колашинског слепца гуслара Њор-Хуса Хусовића  
Д. Н.

## VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика)

**269. Dukat Vladoje,** Rječnik Mažuranića i Užarevića. Rad 257 (1937) 83—133.

Описује појаву овог познатог речника илирског доба, — даје преглед огласа и приказа у онда сувременој штампи нашој и страниј. Испитује однос речника према претходним — Волгићеву, Вукову и др., и порекло речи за које се може упућивати на разне изворе. Претпоставља да је много већи удео Мажуранићев него Ужаревићев, у изради речника. Истиче важност речника и замера што „М-ев рјечник, поред Шулекова, није ушао у врела РЈА, ма било и само зато да се и његову имену ода пошта“.  
I. В.

**270. Dukat Vladoje,** Slovenačke riječi u Šulekovu rječniku. Прил XVIII (1938) 305—309.

Позајмице из словеначког у Ш. р. писац дели на: 1. српскохрватске речи које су прошириле своје значење према словеначким, као brusnica, dim-pica, тјесећник и др.; 2. речи за које сумња да су узете из словеначких речника, као neđužnost, pretstava и др. и 3. речи хрватске по пореклу, али забележене прво у словеначким речницима. Речи glasovir и glazba, против којих се водила оштра борба, узете су из словеначког, а кованица svjetovid потиче свакако од назива српских темишварских новина „Световидъ“ (1852).  
Н. Р.

**271. Јовановић Р.** Систематски речник српскохрватског језика. I. Београд, 1938. Стр. 160.

**272. Kestanović J.** Vujaklijin Leksikon stranih reči i izraza. ГлПД XVIII (1937) 80—81.

Писац даје кратак, похвалан, а познајући овај речник, рекли бисмо, мало убедљив и површан приказ. Већ и из самог приказа можемо уочити једну крупнију ману овога речника у томе што је овако велика књига опте-

рећена за његову намену непотребним речима. Ко загледа мало боље странице речника, у то ће се још више уверити. У својој похвали приказивач је пре-видео ту слабу страну књиге; а и сам наводи речи потребне којих овај речник нема.

**273.** Kovčić Dragutin, Rječnik stranih riječi. Zagreb 1938. Стр. 214.

**274.** Maretić T. Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Obraduje. — Svezak 52 (1937). Probavleće — provrtotina.

**275.** Московљевић М. Један нов речник. НЈ V (1937) 242—246.

То је *Лексикон страних речи и израза* од Милана Вујаклије што га је издало издавачко предузеће Геца Кон А. Д. О њему М. овде даје врло неповољан суд: „у речнику је врло мало страних речи које се код нас употребљавају, а све остале су чисто француске, немачке, латинске и друге“. Затим, „речи нису стављене у облику који имају у свом језику, већ су *цосрбљаване*... Штета за толики труд и добру вољу“.

**276.** У. Српски језик на султановом двору. СКГЛ LII (1937) 75—76.

Белешка о значају српског језика у Отоманском Царству. Извод из чланка А. Цафероглу о томе предмету у *Revue internationale des études balkaniques* III, I (3). Говори се о два рукописа четворојезичног речника арапским словима: арапско-персиско-грчко-српског. Ако је заиста написан за владе Мухамеда II, а поклонио га је Бајазит II Аја — Софији, онда је овај споменик с краја XV в. Писац претерује у одређивању његова значаја.

**277.** Шмаус А. Оцена: Светомир Ристић и Јован Кангрга, Енциклопедиски немачко-српскохрватски речник са српскофонетичном ознаком књижевнога немачкога. Београд, 1936. Издање књижаре Радомира Д. Ђуковића. Стр. LIII+1795. СПр VII и VIII 1—4 (1936—1937) 296—299.

Поред своје практичне намене овај ће речник, у коме је протумачено око 150 хиљада немачких речи, још задуго претстављати најбоље мерило богатства и изражајних могућности срп. језика, иако ће, можда, знанци у неким преводима пронаћи кованице, претерано искоришћавање извесних продуктивних суфикса (на пр. *љив*) и сл. Једна од главних одлика речника је у томе што строго води рачуна о фразеолошкој везаности речи, разним њеним призвучима, употреби у жаргону или стручном језику, архаичности или поетичности итд., укратко, о свим захтевима модерне лексикографије. У њему није заступљен само језик књижевности, него и језик оних практичних дисциплина које задиру у живот сваког модерног човека и с којим се он из дана у дан сусреће у новинама и књигама (речник технике, банкарства и новчарства, правнички и трговачки, речници појединих наука). Нека су подручја, истина, могла бити исцрпније заступљена (тако, на пр., језик радионије, идеолошко-политички језик, чије изразе читамо скоро свакога дана у немачким новинама), али то су ситнице према ономе што је у њему обухваћено. Јер његова главна, а нарочито практична вредност, је у распореду и начину тумачења тога огромног материјала, а највеће његово преимућство „у усклађивању немерљивих вредности речи у једном и другом језику“ које, поред великог знања и огромног труда, показује и фино осећање за језичке вредности. Једном речи, речник би и по техничкој опреми и по стручним квали-тетима чинио част сваком народу.

## IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа

**278.** Алимпић Добривоје П. Приказ: Вукова свеска сарајевске Просвете (број 10—11—12, Сарајево, 1937, стр. 631—76). ППНП V<sub>1</sub> (1938) 146—150.

Међу публикацијама из г. 1937, посвећеним Вуку и његову делу, оправдано истиче прославну свеску сарајевске „Просвете“. Међу прилозима у њој који много приказују Вука и тумаче његов рад а осветљују боље његов став у главним питањима народности и књижевности наше, с правом се истиче проф. Р. Меденице програмски чланак „Проучавање наше народне песме“ с обилатим напоменама о недостацима досадашњег научног рада о нар. песништву.

**279.** Белић д-р Александар, Дело Вуково. Библиотека Коларчева народног универзитета, књ. 32 (1938) Стр. 46.

„Ова је књижица састављена од засебних чланака који су излазили поводом стодесетогодишњице од Вукова рођења“ у *С. Књ. Гласнику* и *Правди*. Дели се, после кратког увода, на четири дела: *Човек, Побуде, Борба, Дело*. Истиче епохални значај Вуков у стварању наше културе. Док се водила борба за политичко државно ослобођење народа, њему је пало у део да води борбу, и да је успешно изведе, за духовно народно ослобођење: он је успео да нову културу постави на чврсте темеље народног живота. У свим правцима његова рада могу се сагледати ове основне побуде које су му давале занос једног мисионара.

**280.** Белић А. Август Мусић. НЈ VI (1938) 241—243.

Некролог.

**281.** Белић Н. Д-р Томислав Маретић. НЈ VI (1938) 65—69.

Некролог.

**282.** Белић Александар, Из славистичког летописа. ЈФ XVI (1937) 184—187.

**283.** Gršković P. Nekoliko pisama Ivana Kurelca. НЈ VI (1938) 89—94.

**284.** Ђорђевић К. Вук Караџић. Скопље 1938. Стр. 30.

Служећи се и најновијом литературом, изашлом у Вуковој години, писац даје сумарну слику личности, живота и борбе Вука. Вук је „један од оних који стварају прекретнице у историји и култури“.

**285.** Ђорђевић П. Д-р Александар Белић, Поводом четрдесетогодишњице научног рада. Правда од 7 новембра 1937.

Пригодни чланак.

**286.** Ђуричић Мл. Вишеслава, Како је Вук долазио до народних песама? Пр XXI (1937) 692—698.

Писац износи биографске податке о лицима код којих је Вук скупљао народне песме.

**287.** Ђуричић Г. Милан, Белешка уз једно необјављено писмо Вуково. Пр XXI (1937) 688—692.

Вуково писмо Мојисији Георгијевићу од 8 априла 1850, које се односи на Вуково путовање у мају те исте године, није написано Вуковом руком. Писац мисли да га је Вук издиктирао Ђури Даничићу.

**288.** Ибровац д-р Миодраг, Једно неиздато Копитарово писмо Јакобу Гриму. Прил XVIII (1938) 310—319.

Г. проф. Ибровац објављује први пут једно Копитарово писмо Гриму које није ушло у публикацију пруске Акад. наука „V. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm“ 1938 (уредник М. Фасмер), а које је он нашао у Берлинској библиотеци у досјеу Гримове преписке са непознатим личностима, пропраћајући поједина места објашњењима. Поред осталог у писму се говори и о Вуковим посетама кнезу Милошу у Шенбруну. Н. Р.

**289.** Ивић Алекса, Хапшење д-ра Ватрослава Облака у Турској (марта 1892 године). ЈФ XVI (1937) 181—184.

**290.** Јевтић Б. Вук и наша драма. Пр XXI (1937) 712—721.

Слабо интересовање Вуково за наше позоришне могућности писац тумачи тиме што у његово доба југословенска драмска уметност није била дошла до пуног уметничког израза. А то није ни данас. Н. Р.

**291.** Лалевић М. С. † Проф. д-р Т. Маретић. ППНП V (1938) 162—164.

Некролог, у коме се с особеним поштовањем Маретића као „великог учитеља истине“ истиче велика вредност многостраног рада његова: „Његови су преводи равни најбољим светским, а најчешће једини на нашем језику; његова је граматика најпотпунија и најбоља граматика нашег језика; његово уредниковање Рјечника значи бар колико свих претходника његових на том послу; његов рад на метрици и епици народној и данас су најпотпуније што је у том смислу досад речено“. Д. К.

**292.** Лесковац Младен, Писма Стојана Новаковића Стевану В. Поповићу. Прил XVIII (1938) 215—225.

Седам писама у којима се огледа скептичност Новаковића према бучним, али нереалним плановима С. Поповића и негативан став према „систему хвалења и кађења“ у књижевној критици. Н. има лепих речи за Поповићев приповедачки таленат, али му препоручује „дужу и већу негу“.

По мишљењу М. Лесковца, у уводу, С. Поповић и поред својих слабих страна није заслужио да буде заборављен у нашој књижевности. Н. Р.

**293.** М. В. Др. Александар Белић, Дело Вуково, Библиотека Коларч. нар. универз., књ. 32, 1988, 8°, 46. ППНП V<sub>1</sub> (1938) 159.

Ова брошира проф. А. Белића је састављена од неколико чланака у Срп. књ. гласнику и Правди поводом стопедесетогодишњице од Вукова рођења. Иако прославни, немају у себи „ништа пригодно, ни у тону ни у идејама. Они претстављају историјско-философску синтезу једног покрета и једне личности; потпуно научну без научног апарата“. Има у њима „један научан начин мишљења, који све чињенице и закључке држи у необоривој вези“. Д. К.

**294.** М. (еденица) Р. Вукова прослава. СПр VII и VIII 1—4 (1936—1937) 344—345.

Кратак реферат о Вуковој прослави новембра 1937 у Београду и списак важнијих чланака посвећених Вуку и његову раду који су тим поводом објављени у нашим часописима. Б. М.

**295.** Мићић-Јојић Р. Вукова самосвест и упорност у борби ЈП XII<sub>3</sub>, (1938) 123—126.

На основу већег броја цитата, који данас одиста изгледају мало смели, али који за своје време не претстављају ништа изузетно, сматра да су самосвест и упорност у борби главне особине Вукова карактера, особине без којих он никако не би извојевао коначну победу. Б. М.

**296.** Московљевић М. С. Прослава стопедесетогодишњице рођења Вука Ст. Караџића. НЈ VI (1937) 38—61.

**297.** Московљевић д-р Милош, Вук и Хрвати. Пр XXI (1937) 734—744.

Писац даје историски преглед национално-културног развитка Срба и Хрвата и износи став Вуков према идеји народног јединства. Њега, који је постао законодавац књижевног језика и за Хрвате, сматра главним творцем тог јединства. Н. Р.

**298.** Novak Viktor, Оцена: Ivo Hergesich, Hrvatske novine i časopisi do 1848. Zagreb 1936, 108 (Mala knjižnica Matice hrvatske. Nova serija. Kolo II. Svezak V). ЈС III<sub>1-4</sub> (1937) 388—395.

„Треба, вели рецензент, са жаљењем констатовати да писац силом жели, на основу извесних некритички постављених података, да покаже већу старост и самониклије почетке хрватске штампе у поређењу са почецима српске и словеначке штампе.“ Иначе, Х. се није ограничио само на библиографску статистику, већ даје карактеристике приказаних листова као и личности које су их кретале. Р. А.

**299.** Р. М.: Мило Николић, Вуково мјесто у развоју српске културе (Стварност 13—14, стр. 45—52). ППНП V<sub>1</sub> (1938) 161.

Истиче основну идеју Николићева чланка о Вуку, као борцу и ствараоцу специфичног стила српске културе кроз коју ће колектив моћи изразити свој дух. У Вуковим делима „први пут је проговорио српски сељак“, исти онај који је устао да извојује себи правичност и слободу. Д. К.

**300.** Р. М.: Вуков број, С. К. Гласник. ППНП V<sub>2</sub> (1938) 303—304.

У прегледу садржине наглашава се значај оба чланка проф. Белића (Вук Караџић, О Караџићеву значају), који увек „налази нову страћу у Вукову значају и делу а већ познате ствари зна да осветли новом светлошћу“; чланак проф. Ђоровића (Вук као хисторичар) по ком је Вук „од свих мемоариста о првом устанку најпоузданији и највише зна“; топло писани чланак М. Вељковића (Вукова судбина), по ком је „Вук носио у себи свест величине свога рада и дивовски рушио све препоне“; споменут је нов превод биографске скице Вукове од Срезњевскога и Бож. Ковачевића успела апотеоза „Вук“. Д. К.

**301.** Р. М.: Д-р Јован Богичевић, Вук Ст. Караџић и Немци (посебни отисак из Гласника југ. проф. друштва 1938, 8°, 11). ППНП V<sub>2</sub> (1938) 305—306. Истиче се значај Вукових веза са Г. Гримом, Ранкеом и Гетеом. Д. К.

**302.** Р. М.: Ђорђе Живановић, Вук и пољски музичар Франтишек Мирецки (С. к. Гласник, књ. LIV, 206—212) ППНП V<sub>2</sub> (1938) 302.

Реферат у коме се истиче да је пољски музичар Фр. Мирецки, кога је вероватно Копитар упознао с Вуком, по певању овога забележио мелодије неколико нар. песама наших, доста рђаво. Д. К.

**303.** Павловић д-р Миљивој, Вук Караџић. ЈП XII<sub>11</sub> (1933) 408—408.

Сажета слика Вукова живота и рада и његова значаја за нашу културу.  
Б. М.

**304.** Perković d-r Mirko, Jedno pismo d-ra Tomislava Maretića. НЈ VI (1938) 165—167.

Објављује писмо које му је Маретић упутио као одговор на чланак написан о њему (Маретићу) у часопису „Књижевни horizonti“ 1—2, стр. 11—14, 1935 год. поводом осамдесетогодишњице његова живота.  
Р. А.

**305.** Поповић Васиљ, Гарашанин и Вук 1852. БЗб (1937) 115—117.  
Из писма које је 2 марта 1852 Гарашанин преко свога начелника Хркаловића упутио Вуку излази, да се он искрено залагао да не дође до забране II издања Вукова Рјечника и да је исто тако заузео правилан став у питању извршења тестамена владике Раде.  
Б. М.

**306.** Поповић Жив. Вуков култ у Подрињу (Како је обновљено Вуково огњиште у Тршићу и подигнут Вуков дом културе у Лозници). Пр XXI (1937) 755—762.

**307.** Продановић М. Јаша, Вук Караџић као демократ. Пр XXI (1937) 637—640.

Вук је демократско начело, на којем је изграђена његова књижевна реформа, уносио и у политику. Писац то доказује на одломцима знаменитог писма Вукова кнезу Милошу (12 априла 1832).  
Н. Р.

**308.** Радошевић Н. Зашто су Руси помагали Вука. НЈ VI (1938) 29—38.

Руси „нису одобравали извесне појединости Вукове реформе, али они су признавали да сваки народ има права на властиту, самосталчу књижевност као потребу да дође до пуног свог културног израза. Зато су са симпатијом пратили Вуков рад“.

**309.** Станић Милија, Приказ: Вуков двоброј Glasnika Jugoslovenskog profesorskog društva (knj. XVIII, sv. 4—5 za decembar 1937 i januar 1938. 301—484). ППНП V<sub>1</sub> (1938) 151—155.

Утврђује уопште за све прилоге у „Гласнику“, који „није научна књига већ васпитна“, да у њима „нема нових открића о Вуку“, али да је у њима „јаче подвучен Вуков значај и важност за нас кроз сва времена до данас и данас“; истиче као „пријатну констатацију“ да је огромна Вукова преписка у овим прилозима „обилато искоришћавана, што досад није увек био случај“.  
Д. И.

**310.** Skok P. Wilhelm Meyer-Lübke (1861—1936). REV III (1937) 287—8.  
В. Мајер-Липке, пореклом Немац из Швајцарске (Рођен у Цириху 1861 г.) умро је у Бону 4 октобра 1936, у седамдесетпетој години старости. В. Мајер-Липке је продубио и систематизовао дело Фридриха Дица, оснивача романске лингвистике. Млада балканска лингвистика изгубила је у њему великог научника, јер је пок. Мајер-Липке био посветио озбиљне студије румунском језику Прва упоредна граматика румунског језика је од њега и румунски језик му дугује за пространо место које је заузео у његовој Grammatik d. roman. Sprachen (1890—1899) и његовом Romanisches etymol. Wörterbuch. — Он је

посветио озбиљне студије и српскохрватском језику (лат. елементима), као и албанском и новогрчком. Треба истаћи његово настојање да у својим студијама не доноси непотпуне или искључиве судове. Покојни Мајер-Липке није био само као научник велики, већ и као човек, јер је био потпуно објективан према својим ученицима разних народности бивше Аустро-Угарске монархије, штавише, — интересовао се нарочито за њихово научно развијање.  
М. П.

**311.** Станић С. Вук и Европа. Пр XXI (1937) 749—755.

Фрагментарни приказ интересовања Европе за дотле непознат српски народ, које се јавило захваљујући Вукову делу.  
Н. Р.

**312.** Стрижак К. П. Вук и Чехословаци. Пр XXI (1937) 723—729.

Помињући да чехословачко-југословенске књижевне везе почињу још од Ђирила и Методија, писац излаже значај Добровског, Колара и Шафарика за југословенску науку, а затим говори о везама Вука са Шафариком, Добровским и Ханком. Те везе нису биле само пословне, него и личне, пријатељске.  
Н. Р.

**313.** Ћоровић В. Вук о Хаџи Рувиму. Пр XXI (1937) 653—656.

Критичком анализом Вукова причања о Хаџи Рувиму писац потврђује своју констатацију да је од мемоариста првог устанка Вук био најдаровитији.  
Н. Р.

**314.** Уредништво НЈ, У славу Вукову! НЈ VI (1938) 1—3.

Поводом стопедесетогодишњице Вукова рођења.

**315.** Џонић Урош, Вук и Словенци. Пр XXI (1937) 744—749.

Писац говори о уделу Копитара у Вукову раду, о њиховом пријатељству и о утицају Вукових идеја и дела на словеначке књижевнике: Левстике, Прешерна и др. који су се борили за самостални словеначки језик и за изграђивање књижевних дела за народ и на основу народних умотворина.  
Н. Р.

## Х Библиографија

**316.** Библиографија за 1936 год. расправа и дела словенске и индоевропске филологије која су изашла у Југославији. ЈФ XVI (1937) 243—277: I Филозофија и језик (244); II О прасловенском и словенским језицима (244); III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи (244—246); IV Несловенски језици (246—247); V Балканологија (247—250); VI Старословенски језик (250); VII Српскохрватски језик: а) фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка) 250; (254—255); б) дијалекти (255—258); д) текстови стари и нови, издања; њихова критика, порекло итд. (258—261); њ) историја српскохрватског језика (261—262); VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика) 262—263; IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа (263—264); X Библиографија (264—265); XI О становништву, насељима, њихову пореклу (265—266); XII Различно (266—268); XIII Словеначки језик (268—279).

**317.** Милаковић Бранко, Библиографија за 1936 год. (етнолошких радова). ГлЕМ XII (1937) 219—232.

318. Милетић Б. Преглед часописа. НЈ VI (1938) 250—265.

319. Московљевић М. С. Нов бранич нашег књижевног језика. НЈ VI (1938) 162—163.

Издаје садржај првог броја загребачког часописа „Хрватски језик“, суборца „Нашег језика“. Н. Р.

## XI О становништву

320. Јеремић д-р Р. Порекло становништва у Земуну. ГИДНС (1937) 442—448.

Списак извесног броја земунских становника (од 1767 до 1794) са напоменом одакле је који родом. Б. М.

321. Карановић Милан, Још коју о жупи Земљаник. ГЛЕМ XLIX (1937) 105—107.

322. Митровић Јеремија Д. Оцена: Д. Ј. Поповић и Ж. Сечански, Грађа за историју насеља у Војводини од 1695 до 1796. Нови Сад 1936, 8, XXIII<sup>о</sup>, 146. Посебно издање Историског друштва у Новом Саду, књ. IV. ЈИЧ III (1937) 308—310.

Приказ и неколико ситнијих напомена.

323. Радонић Јов. Оцена: Georgi D. Balašćev, Die Mitteilungen in der Nestorchronik über die Wlachen am linken Donauufer und um die Karpathen sowie über die benachbarten Völker während des Früh- und Mitte-Mittelalters. Sofia 1936, 24. ЈИЧ III 1—4 (1937) 369—372.

„Под Власима на Дунаву у т. зв. Нестора не могу се разумети Гети, како хоће г. Б., а језички моменти које г. Б. наводи за потврду своје тезе о егзистенцији Трачана у Подунављу у VI и VII в. после Хр. слаби су толико да их не можемо узети у обзир. Још се мање може прихватити тврдња г. Б. да су трачки Гети, заједно с Јужним Словенима, у VII в. стално населили балканске земље.“

324. С. А. В. Оцена: Aleksandar Solovjev, Liber Omnium Reformationum civitatis Ragusii. E manuscriptis in lucem protuleit — Српска краљевска академија. Историско-правни споменици. Књига I. Дубровачки закони и уредбе. Београд 1936, стр. XXXIII + 348. ЈИЧ III (1937) 444.

Белешка.

325. Сечански Ж. Попис становништва манастирских прњавора у Срему од 1742—3 год. ГИДНС X<sub>2</sub> (1937) 221—223.

326. Скарић Владислав, Жупа Земљаник и стара нахија Змијање (са 15 слика у тексту). ГЛЕМ XLIX (1937) 37—54.

327. Урошевић д-р Атанасије, Вучитрн. Антропогеографска монографија. ГлСкНД XIX (1938) 215—231.

О пореклу становништва, што би једино могло да интересује лингвисту у овом чланку, каже писац да се садашње становништво Вучитрне населило већим делом после аустријских ратова (1689 и 1737 год.), јер је старије становништво било у знатној мери растерано. Нешто старих породица има и међу

Србима и међу Турцима. Од нових становника, поред Срба који су дошли из околине и из удаљенијих места и поред неколико турских породица које су дошле из Трпче, пошто је ова била разорена, сачињавају већину муслимански Арнаути који су се почели насељавати из северне Арбаније после аустријског рата од 1737 године. Б. М.

328. Ћоровић д-р Владимир, Покушај једне дробњачке сеобе 1700 године. ГЛЕМ XII (1937) 1—3.

329. Široša d-r Božidar, Novalja u Pagu. ZbNŽO XXXI (1938) 41—134.

Писац даје опис овога места. Описује географски положај и особине места, насеље, климу, занимање становништва, његове особине, куће, начин живота, одевање, рад, занате, обичаје, опхођење, песме уз мелодије, анегдоте, веровање и сл. Уз текст Ш. даје фотографске снимке и цртеже. — Помиње да је место по наречју чакавско икавско. Каже да су се сачували у овом говору полугласници, „ali ne u svagdanjem saobraćajnom govoru, nego samo u pjevanju“. Међутим из стихова, наведених као пример, види се да то не може бити чување старог полугласника, јер је у отвореном слогу. По свој прилици биће ту какви гласови новијег порекла, постали у певању у посебној артикулацији сугласника. Ј. В.

## XII Различно

330. Алексић Р. Јубилеј проф. А. Белића. ЈФ XVI (1937) 183—203.

331. Барић Х. Јубилеј професора Белића. СКГл LII (1937) 471—477.

Карактеристика научног лика слављеника, који је и светску науку обогатио новим погледима. Посматрач процеса у језику, г. проф. Белић је изразио претставник опште лингвистике. Његово научно интересовање управљено је духовној страни језика која је по њему главна; полазећи од лингвистичких факата долази до закључка да језичким променама управља духовна енергија јединствена за све језике. Његова општа лингвистика, која има за циљ „објаснити целину језика самим оним што из језика произлази“, прелази у филозофију језика.

Као јака индивидуалност г. Белић не припада ни једној школи.

Н. Р.

332. Белић А. Српска краљевска академија 1886—1936. СКГл L (1937) 172—182.

Поводом њене педесетогодишњице: о развоју Академије и њеним задацима.

333. Белић А. Вук Караџић у развоју наше културе. СКГл LII (1937) 452—461.

Изнесећи истрајну и напорну педесетогодишњу борбу Вукову за стварање чврстих темеља нове културе, велича дело Вуково, чији ће значај моћи у потпуности оценити тек будућа поколења.

Н. Р.

**334.** Дворниковић Влад. Краљевић Марко из Вукова циклуса у светлу карактерологије и психоанализе. Пр XXI (1937) 677—682.

Подвојеност и контрадикција између благости и свирепости личности краљевића Марка условљене су судбином балканске раје поробљене од стране оснионих и крволочних „Агарјана“.

Н. Р.

**335.** Hešić Fr. Jedan jugoslovenski poznavalac poljskog pesnika Vin-cencija Pola (1807—1872). БЗБ (1937) 121—128.

У анонимном путопису објављеном 1861 год. у „Католичком листу“, цитирани су Пољеви стихови у којима опева лепоту своје отаџбине. Писац је утврдио да је аутор путописа био хрватски свештеник *J. Коларић*.

Б. М.

**336.** Константиновић Владимир, III Међународни конгрес на-ставника живих језика у Паризу. ГлПД XVIII (1937) 45—48.

К. који је био присутан овоме конгресу узгредно, поред званичних делегата, даје кратак преглед конгреса; описује претходне пленарне седнице, иза чега нотира програм и рад појединих одбора.

Ј. В.

**337.** Новак д-р Виктор, Станоје Станојевић. ЈС III 1—4 (1937) I—VI.

**338.** Поповић д-р Павле, Свети Сава. ГодНЧ XLVII (1938) 241—295.

Топлим речима написана биографија „највећег човека средњег века у историји Срба и Југословена“ и опширан приказ књижевног дела његова. Први биографски део расправе обухвата живот св. Саве до 1208 г. То је доба образовања личности св. Саве и његове прве духовничко-књижевничке делатности. У другом делу је приказан његов државнички и просветитељско-архијерејски рад у Србији, крунисан извојевањем самосталности Српске цркве. У трећем биографском делу описана су његова хаџилучка путовања, на којима није заборављао да ради на учвршћивању угледа српске цркве и српске државе.

Н. Р.

**339.** Радонић Јов. Оцена: Ђоко М. Слијепчевић, Стеван Стратимировић, Београд 1936, 225+1 л. ЈС III 1—4 (1937) 385—388.

Приказ и неколико напомена: требало је да писац обрати више пажње школовању Стр. у Будиму и Бечу; више пажње требало је обратити односима митрополита Стратимировића према ковиљском архимандриту и историку Јовану Рајићу; „неки С. В. П.“ кога писац спомиње у Уводу је Стеван Ј. Поповић, књижевник, надзорник Текелијанума у Пешти и дугогодишњи посланик у угарском сабору; члан одбора за штампање школских књига погрешно се назива Василије Ковачевић, а треба — Ковачић; писцу није јасан ни међусобни однос бечких централних власти ни њихов однос према Србима; однос Стр. према Доситеју приказан је и сувише сумарно... На крају рецензент вели: „Али без обзира на то, књига г. Слијепчевића је добит наше историске књижевности и један од најбољих радова о митрополиту Стратимировићу“.

Р. А.

**340.** Радојчић д-р Н. Око митрополита Стефана Стратимировића. ГИДНС Х<sub>2</sub> (1937) 161—179.

**341.** Розовъ Владимиръ, Лѣтопись Нестора какъ памятникъ древнерусскаго юмора. БЗБ (1937) 403—410.

**342.** Соловјев д-р Александар, Сокалници и отроци у упоредно историској светлости. ГлСкНД XIX (1938) 103—133.

**343.** Соловјев В. А. Пребегар у Брскову. ЈС III 1—4 (1937) 270—275.

Као што се то види из докумената која је објавио Чremoшник: *Канцелариски и ношарски списи 1278—1301 из Дубровачке архиве*, Београд 1932, год. 1280—1282 био је у Брскову немачки кнез с именом Freibergar. То је име, закључује писац, у Србији преиначено у *Прѣбѣгаръ*.

Р. А.

**344.** Станојевић Ст. О десној руци крститеља Јована. ЈС III 1—4 (1937) 252—259.

Поводом писања П. Поповића о томе (Прил 16, стр. 214—221). Побиа мишљење П. да је св. Сава Јованову десницу купио или набавио негде на истоку и да ју је оданде донео у Србију, и излаже историјат те занимљиве реликвије.

**345.** Станојевић Ст. Оцена: А. Соловјев и В. Мошин, Грчке повеће српских владара. Издање текстова, превод и коментар. Београд 1936, 80 СХХХII+573. ЈС III (1937) 298—300.

Приказ, — за писце врло похвалан.

**346.** Zwitter Fran, Problemi zgodovine slovenskih mest. ЈС III 1—4 (1937) 236—248.

**347.** Čajkanović V. De numinibus apud Serbos coniugalibus. БЗБ (1937) 165—181.

**348.** Чremoшник д-р Грегор, Неколико нотара на Ластову, пореклом из Зете средњег века. ГлСкНД XIX (1938) 23—37.

Као и у другим сиромашним општинама вршили су и на Ластову током целог средњег века месни свештеници и нотарско звање. У време од 1317 до 1360 била је петорица ових свештеника-нотара пореклом из средњовековне Србије. По њихову се раду види да су своје образовање стекли код куће, у Србији. Ако прихватимо пишеву тезу да њихово васпитање у потпуности одговара културном степену њихове отаџбине, зачудиће нас ванредан напредак који је у културном погледу учинила Србија у првој половини XIV в., у време свога цветања. Док су у Србији Уроша I и у почетку владе Милутинове културне и просветне прилике још морале бити на сразмерно ниском степену (писарски ниво поменутих свештеника заостајао је за пуних 100 до 150 година за западњачким) оне се из основа мењају пред крај Милутинове владе и у време Дечанског и Душана Силног. Под овим владарима чини Србија у своје културном развоју брзе и велике кораке напред. Прескачући целе развојне фазе кроз које је пролазио запад, она се диже на степен који је раван западњачком: савременици Душана Силног пишу истим латинским писмом, каквим је писала тадашња западна Европа, они показују исту стручну образованост какву је могао дати савремени цивилизовани европски запад. И, што је нарочито важно, у том рапидном напретку, у том дизању опште културе, не узимају учешћа само територије српског приморја које је било непосредно изложено утицају западне културе, него и унутрашњост која не стоји под њеним непосредним утицајем.

Б. М.

## XIII Словеначки језик

(Из радио А. Бивјак)

- 349.** Adriaticus, Tržaški Slovenci v davniní. Č XXXIII (1938—39) 137—149.
- 350.** Badjura Rudolf, Kako preprosto ljudstvo rabi predlog „v“ in „na“ pri krajevnih imenih. GV XIV (1938) 142—144.  
Tolikšen popotnik po slovenski zemlji, kakor je avtor s finim, občutljivim in pronicavim smislom za krajevno imenoslovje, je prvenstveno poklican za reševanje ozir. vsaj točno registriranje takih vprašanj in pojavov, ker prej ko siej bo treba napraviti popoln seznam slovenskih krajev z ustreznimi predlogi, pridevniškimi izvedenkami in stanovniškimi imeni. Obžalovati je, da je bila ta priložnost zamujena najbrž za dolgo časa v Glonarjevem Poučnem slovarju s sicer obilno zbirko sloven. krajevnih imen. ali pa že prej v Svetličevem Kazalu krajev na „Zemljevidu slovenskega ozemlja“ Slovenske matice.
- 351.** Badjura Rudolf, Plešivec (1696 m) ali Pleša? Pripombe krazpravi „Antibarbarus (Piše dr. Jos. Tominišek): Sv. Uršula na Plešivcu“. Plan. Vestnik 1937, štev. 7—8. Pon. J XVIII (št. 301a, 30. 8. 1937) 2.
- 352.** Badjura Rudolf, Udomačene napake v krajevnih imenih. „Planinskemu vestniku“ v pojasnilo. J XVIII (št. 43, 20. 2. 1937) 7.  
Brani krajevno imenoslovje v svojem „Kleiner Führer durch Slowenien“ (II. izd.), češ da se sme in mora izpreminjati, kar je napačno in slabo, čeprav že udomačeno.
- 353.** Badjura Rudolf, Zakaj pa ne „Slovenska Sibirija“? J XIX (št. 289, 14. 12. 1938) 3 in nato Matija Sušnik Čemu „Slovenska Sibirija“? J XIX (št. 298, 24. 12. 1938) 30, čemur prvega pisca replika „Nič se ne bojte „Slovenske Sibirije“! J XIX (št. 299, 28. 12. 1938) 5.
- 354.** Bahtin N. Prevedla V. Š. (= Vera Šermazanova), Referat: Prof. dr. Dimitrije Đurović: Rečnik ruskosrpskohrvatski sa Gramatikom ruskog jezika. „Nolit“, Beograd 1936. LZ LVIII (1938) 393—395.
- 355.** Bartel Anton profesor v p. Osmrtnica. J XIX (št. 204, 3. 9. 1938) 7. — DS L (1937—38) 390—391.  
Kratki spominski črtici za 1. 9. 1938 umrlim Miklošičevim učencem, večkratnim prirediteljem Janežičevega Nemško-slovenskega ter sodelavcem Pleteršnikovega slovarja.
- 356.** Baš Franjo, Kako je z našo severno mejo. (Po predavanju). J XVIII (št. 291, 15. 12. 1937) 7.
- 357.** Baš Franjo, Referat: Cusin Fabio, Documenti per la storia del confine orientale d'Italia nei secoli XIV e XV. Archeografo Triestino. Vol. XXI della III serie, XLIX della raccolta. Trieste 1936, 3—131. ČZN XXXIII (1938) 119—120.
- 358.** Baš Franjo, Referat: Die Kärntner Slowenen in Vergangenheit und Gegenwart. Grundsätzliches zur Minderheitenfrage. Im Selbstverlage des Slowenischen Kulturverbandes. Klagenfurt 1937. 8<sup>o</sup>, 150 str. ČZN XXXIII (1938) 120.

- 359.** Baš Franjo, Referat: Glauert Günter, Zur Besiedlung der Steiner Alpen und Ostkaravanken. Das Gebiet Freibach, Kanker, Sann und Mieß. Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung, I, 2. Berlin 1937, 457—486. Z 2 prilogama in 2 kartama. GV XIV (1938) 151—152.
- 360.** Bilič Vane, Narodni pregovori. (Vsi svetniki in svetnice božje. Spomni se človekl). M XVIII (1937) 428.
- 361.** Bizjak Anton, Библиографија XIII Словеначки језик (за 1936 г.) JФ XVI (1937) 268—278.
- 362.** Bizjak Anton, Univ. prof. dr. Rajko Nahtigal — šestdesetletnik. SN LXX (št. 83, 13. 4. 1937) 4.
- 363.** Blaznik Pavle, Kolonizacija Poljsanske doline. GMDS XIX (1938) 1—62.  
Poljansko dolino, ki je bila že v pred-slovenski dobi na posameznih mestih redko poseljena, so Slovenci kmalu po svojem prihodu kolonizirali. Vzhodno pogorje in ozemlje urada Hlevni vrh so poselili koroški kolonisti slovenske narodnosti z deloma nemško primesjo. V ostalih predelih Polj. doline pa so bili kolonisti v splošnem Slovenci — domačini. Ok. 1630. je bilo ozemlje te doline dokončno naseljeno.
- 364.** Bojc Etbin, Govor in deklamacija, Mentor XXIV (1936—1937) 36—39.
- 365.** Bojc Etbin, Narodni jezik kot kulturna dobrina. SU XXXIX (1938) 89—93.
- 366.** Boj proti nepismenosti. S LXVI (št. 102, 5. 5. 1938) 5.
- 367.** Borko Božidar, Časnik ali novine? J XVIII (št. 178, 3. 8. 1937) 7.
- 368.** Borko Božidar, Iz italijanske slavistike. J XVIII (št. 174, 29. 7. 1937) 9.
- 369.** Borko Božidar, Jezikoslovec stare sorte. J XVIII (št. 163, 16. 7. 1937) 7.  
Nekrolog učenca 13. 7. 1937. umrlému tipičnému slovenskemu filologu prof. Francu Jerovšku.
- 370.** Borko Božidar, Književna jezika v Jugoslaviji. J XVIII (št. 244, 19. 10. 1937) 8. — Prim. tudi S LXV (št. 249, 29. 10. 1937) 5.  
Poroča o Juliusa Heidenreicha knjigi: „Spisovné jazyky v Jugoslavii. Přehled soudobého vyvoje“.
- 371.** Borko Božidar, Kopitarjeve zveze z Jakobom Grimmom. J XIX (št. 68, 23. 3. 1938) 7.  
Poroča o izdaji Maxa Vasmerja knjige B. Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm. Berlin 1938.
- 372.** Borko Božidar, O novinarskem jeziku. J XVIII (št. 192, 19. 8. 1937) 7.
- 373.** Borko Božidar, Praški lingvisti. J XVIII (št. 66, 19. 3. 1937) 7.  
Prinaša poročilo o 2. letniku Praškega lingvističnega krožka „Slovo a slovesnost“ z ozirom na sodobno stanje slavistike drugod.

**374.** Borko Božidar, Priprave za naš največji slovar. Razgovor z urednikom velikega Francosko-slovenskega slovarja univ. prof. dr. Fr. Sturmom. J XIX (št. 238, 13. 10. 1938) 9.

**375.** Borko Božidar, Problem (sc. slovenske) znanstvene terminologije J XIX (št. 26, 1. 2. 1938) 7.

**376.** Borko Božidar, Slavistika v dnevnem tisku. J XVIII (št. 85, 23. 4. 1937) 7.

V izvlečku poročila o zborniku, ki so ga izdali slavisti uredniku kulturne rubrike v „Prager Presse“ A. St. Mágru za rojstno 50 letnico.

**377.** Borko Božidar, Referat: Dr. M. Murko, Razprave s področja slovenske filologije. J XVIII (št. 269, 18. 11. 1937) 7.

**378.** Borštnik Božidar, Naše pravorečje in naš zborni govor. J XIX (št. 56, 8. 3. 1938) 9 in polemičen odgovor istega J XIX (št. 64, 17. 3. 1938) 7.

**379.** Borštnik Božidar, Naši prevajalci in ruska imena. J XVIII (št. 196, 24. 8. 1937) 7.

Graja ob prevodih Milene Mohoričeve in Mirka Javornika napačno pisavo in sklanjo ruskih imen po nemških predlogah, k čemur prim. Javornikov odgovor J XVIII (št. 200, 28. 8. 1937) 7.

**380.** Borštnik Božidar, Velik francosko-slovenski slovar. J XIX (št. 134, 11. 6. 1938) 7.

Poročilo v obliki interviewa s Fr. Sturmom o pripravah za njegov slovar.

**381.** Bradač Fran, Latinsko-slovenski slovar. Drugo, zelo razširjeno izdanje. 1937. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Tisk Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani, r. z. z. o. z. 8<sup>o</sup>, (VIII) + 594.

Referati: S LXVI (št. 10, 14. 1. 1938) 5. — Mentor XXV (1937—1938) 173.

**382.** Breznik Anton, Iz zgodovine novjših slovenskih slovarjev. ČZN XXXIII (1938) 17—32, 87—92, 147—165.

Z vajeno spretnostjo in temeljitostjo je avtor že prej obdelal najstarejše slovenske slovarje v RZDHV III (1926) 110—174, in sicer Megiserjev Dictionarium (1592, 1744) in istega Thesaurus Polyglottus (1603), Alasia da Sommaripe Vocabolario (1607), neznanega avtorja Krajnsko besedišče pisano (iz 2. pol. XVII. st.), Kastelčev Dictionarium latino-carniolicum (neugotovljene letnice), Vorenčev rokopisni lat.-slovenski slovar (ok. 1691), Hipolitov lat.-nem.-slovenski in nem.-sloven.-latinski slovar (1711 oz. 1712), neznanega avtorja izginoli Dictionarium latino-carniolicum, Pohlinovo Tu malu Besedishe treh jesikov (1781) ter površno še Gutschmannov, Debevčev, Kumerdejev, Vodnikov, Jarnikov, Murkov in Janežičev slovar. — V tem nadaljevanju svojih vzljubljenih leksikografskih študij pa preiskuje avtor z isto doganljivostjo novejša slovarja in druge književne vire, da tako pripravi gradivo za zgodovino slovenskega besednega zaklada in sestavo novega znanstveno zanesljivega besednjaka, novega „pletaršnika“. Sedaj izpopolnjuje preiskavo že poprej, toda nagloma pregledanih besednjakov od Gutschmanna dalje, da jim čim točneje določi vire, iz katerih so črpali besedišče. Obravnava Pohlina (1781), Gutschmanna (1789), Murka (1833), Janežiča (1850, 1851), Cigaléta (1860), 2. izdajo Janežičevega nem.-sloven. (1867), dalje tretjo (1889), četrto (1905) in peto (1921) po Bartlu prirejeno izdajo istega slovarja, 2. izdajo Janežičevega sloven. — nem. slovarja v Kleinmayrjevi priredbi, nadalje tretjo

(1893) in četrto (1908) po Hubadu prirejeno izdajo tega slovarja ter končno še Cigalétovo Znanstveno terminologijo (1880).

**383.** Breznik Anton, Kako je z vejico pri narekovaju? M XIX (1938) na 3. str. platnic za marec.

Vrhovno in preprosto pravilo: kadar navajamo celotne stavke, stoji narekovaj zmeraj za vejico, če pa velja narekovaj le posamezni besedi, stoje v takem primeru stavčna ločila — vejica ali pika ali klicaj ali vprašaj izven narekovajev.

**384.** Breznik Anton, Kastelčev latinsko-slovenski slovar. Slovenski jezik I (1938) 55—62.

**385.** Breznik Anton, Ob 150-letnici rojstva Vuka Karadžiča. Slovenski jezik I (1938) 178.

Poročilo po Bleiweisovih „Novicah“ o Vukovih potovanjih po Slovenskem. V Ljubljani si je Vuk ogledal Kopitarjevo zapuščino v licejski knjižnici.

**386.** Breznik Anton, Slovenske besede v češčini, slovaščini in poljščini. ČZN XXXII (1937) 213—218.

V češčino je prešlo približno deset besed iz slovenščine: cipla, plunka, smudnik, dražba, prvopis, nadpolovični, dopisnica, lednik, prvina, samostan. Nato pa iz češčine dražba in prvopis v slovaščino, v poljščino pa plunka in pierwopis.

**387.** Brinar Josip, Slovenska vadnica za IV. razred (4. šolsko leto) ljudskih šol. Peta, predelana izdaja Slovenske vadnice za srednjo stopnjo. Cena knjigi 14 din. Ljubljana 1938. Vel. 8<sup>o</sup>, 95 + II.

**388.** Budal Andrej, Ob italijanskem in slovenskem slovarju. LZ LVII (1937) 83—86.

Podrobna in temeljita ocena Androvičevega Dizionaria (prim. JΦ XVI (1937) 268 pod tek. št. 163) mu daje priložnost, da prinaša obenem kratek pregled slovarjev in drugih pomagal za učenje slovenščine v Julijski Krajini.

**389.** Bunc Stanko, Antibarbarus št. 2. Ž i S XXI (1937) 205—206, 221. Referira o zadevnih Tomiškovih člankih v PV 1936 (prim. JΦ XVI (1937) 296 pod tek. št. 259), ki jih je sprožila nova izdaja Slovenskega pravopisa.

**390.** Bunc Stanko, Evallija. Odlomek iz zgodovine jugoslovanskih poskusov mednarodnega pomožnega jezika. S LXV (št. 219, 24. 9. 1937) 5.

**391.** Bunc Stanko, Kaj ovira pouk slovenščine. S LXV (št. 239, 17. 10. 1937) 17.

**392.** Bunc Stanko, O slovenskem novinskem jeziku. Ž i S XXII (1937) 162—167.

**393.** Čadež Stanko, O slovenskih imenih mesecev. S LXV (št. 245, 24. 10. 1937) 9.

**394.** Čerin Josip, „Naš Gospud je od smerti stval“. J XVIII (št. 72, 26. 3. 1937) 12 in J XVIII (št. 75, 1. 4. 1937) 7.

Razpravlja o usodi in poti najstarejše ter obenem edine slovenske nabožne pesmi, ki se je ohranila še iz predreformacijske dobe.

**395.** Čerin Josip, Trubarjev „Očenaš“ in Haydnov „Te Deum“. S LXVI (št. 12, 16. 1. 1938) 9.

**396.** Čermelj Lavo, Bilanca našega naroda za mejo. M i D IV (1938) 542—558.

**397.** Čermelj Lavo, Julijska Krajina. M i D III (1937) 229–240, 272–281, 319–338.

Poglavja: 1. Tržaška pokrajina. 2. Goriška pokrajina. 3. Puljska in Reška pokrajina. 4. Slovenci v Videmski pokrajini. 5. Zadrška pokrajina.

**398.** Čermelj Lavo, La minorité slave en Italie. (Les Slovènes et Croates de la Marche Julienne). Union yougoslave des Associations pour la Société des Nations. Association de Ljubljana. 1938.

Referati: J. Kotnik ČZN XXXIII (1938) 222. — Z. J. (= Zemljak Joško) Dejanje I (1938) 226–227.

**399.** Čermelj Lavo, Slovenci in Hrvati pod Italijo. Demografska študija po povojni uradni statistiki. (Dopolnjen ponatis iz revije „Misel in delo“ III). Ljubljana 1938. Izdala in založila „Nasta“ v Ljubljani. Tiskala Narodna tiskarna d. d. v Ljubljani. Stv. 52.— S prilogo: Etnografska karta Julijske krajine, Beneške Slovenije in Zadrške pokrajine; po politično-upravni razdelitvi ob koncu l. 1936 in po uradnem ljudskem štetju iz leta 1921 s potrebno rektifikacija po štetju iz leta 1910. za občine, označene v seznamu. Izdelal Oskar Šavli. Narisal Vilko Finžgar.

Ref.: P-n LZ LVIII (1938) 484–487. — DRAB (= Anton Breclj?) Č XXXII (1937–38) 255.

**400.** Čermelj Lavo, Smernice manjšinske zaščite. M i D III (1937) 46–55.

**401.** Čermelj Lavo, Referat: J. Chmelař: Les minorités nationales en Europe centrale. Praga 1937. M i D III (1937) 169–172.

**402.** Černič Mirko, „Slovar slovenskega jezika“ in naše vsakdanje zdravniške potrebe. Poseben odtis iz Zdravniškega vestnika 1937.

Referati: Božidar Borko J XVIII (št. 173, 28. 7. 1937) 7.— A. Debeljak Ž i S XXII (1937) 94–95.

**403.** Debeljak Anton, „Brunka“ v črnomaljskem kolu Ž i S XVIII (1938) 324.

Meni, da je to povrtnina kavra, brukev, potvorjeno po nem. „Wrucke“ s sekundarno razvitim nosnikom pred goltnikom, kakor v štenge, mlejnko.

**404.** Debeljak Anton, Črevje, ne črevesje. Ž i S XXII (1937) 198.

**405.** Debeljak Anton, Dolencev jezik. Ž i S XXIII (1938) 317.

Navaja ob rojstni stoletnici pisatelja Hinka Dolenca neke redke slovenske izraze, ki jih je v svojem delu rešil pozabe.

**406.** Debeljak Anton, Jezikovni paberki. (Rekorde tolci i potolci!). J XIX (št. 201, 31. 8. 1938) 7.

**407.** Debeljak Anton, Koroški paberki. Ž i S XXI (1937) 398.

**408.** Debeljak Anton, Nekaj nazivov za nezakonsko dete. Ž i S XXII (1937) 12.

**409.** Debeljak Anton, Odkod „hripa“? Ž i S XXI (1937) 206.

**410.** Debeljak Anton, Odkod priimek Krelj? Ž i S XXIII (1938) 399.

**411.** Debeljak Anton, Po kočevski nekropoli. Zmes in znes iz Kočevske. Slovo od Kočevja. Ž i S XXIV (1938) 131–133, 147–149, 163–165.

Potopisne črtice z zdaj dobro opazovanimi jezikoslovnimi dejstvi zdaj polresnimi bujno skombiniranimi domislicami.

**412.** Debeljak Anton, Pradomovina Slovanov. Ž i S XXI (1937) 341.

**413.** Debeljak Anton, Regrat v USA. Ž i S XXIII (1938) 358.

**414.** Debeljak Anton, Saper — jugoslovanskega izvora. Ž i S XXII (1937) 222–223, 255.

**415.** Debeljak Anton, Slovenski Brillat-Savarin. Ž i S XXIV (1938) 286. Razlaga in kritizira nekatere izraze iz kuharske in vrtnarske stroke.

**416.** Debeljak Anton, Slovenski koreni v nemškem imenstvu. Ž i S XXIV. (1938) 25.

**417.** Debeljak Anton, Slovenski Rož in nemški Rosegger. Ž i S XXIII (1938) 315.

**418.** Debeljak Anton, Tekst ali test? Ž i S XXIII (1938) 251.

**419.** Debeljak Anton, V deželo dveh tisoč jam. Z i S XXII (1937) 68–70, 84–86, 100–102, 116–121, 134–138, 195–199, 203–205, 212–214, 228–230. Svojevrsno potopisno kramljanje s Krasa, polno raznih jezikovnih drobnarij v zabavno-poučnem slogu brez prave meje resnosti in šale.

**420.** Drobnjak Anton, Zdravniško besedišče. Ž i S XXIII (1938) 60.

**421.** Debeljak Anton, Zlorabe v govorici. Ž i S XXIII (1938) 218.

**422.** Debeljak Tine, Delo Koroške za slovensko kulturo. S LXVI (št. 88, 16. 4. 1938) 5 (priloga).

**423.** Debeljak Tine, Ob stoletnici rojstva Vatroslava Jagića. S LXVI (št. 155, 9. 7. 1938) 5.

**424.** Debeljak Tine, Slovenica v Zeitschrift für slavische Philologie (1937, 1/2). S LXV (št. 195, 27. 8. 1937) 5.

**425.** Debevec Jože, Francè, Janez, Jože, Tone... ali Franc, (Fran), Ivan (Janko), Josip, Anton... Majhna študija. Mentor XXIV (1936–1937) 224–225.

**426.** Debevec Jože, Obiski pri naših upokojenih profesorjih. Mentor XXV (1937–1938).

Na str. 81–83: 2. Pri g. šolskem svetniku prof. Antonu Bartlu.

**427.** Degen Friderik, Menični slovarček. Samozaložba. Maribor 1937. 128 str.

Pod približno 1200 abecedno urejenimi gesli razlaga ne le pojme meničnega prava in prom.ta, marveč poleg drugega tolmači tudi razne tujejezične izraze. Ref.; Milan Škerlj SP LII (1938) 89–92.

**428.** Deisinger Ema, Slovenskim filologom. SU XXXVIII (1937) 180–181.

Ob novi izdaji Slovenskega pravopisa sprašuje, kako in kaj je s pisanjem besede „čustvo“–„čuvstvo“, ko se je oblika z-v- nad petdeset let smatrala za pravilno.

**429.** Deisinger Ema, Učiteljev jezik. SU XXXIX (1938) 197–198.

**430.** Dolenc Metod, O jezikovnem vprašanju pri sodiščih francoske Ilirije. ČZN XXXII (1937) 143–153.

**431.** Dolenc Metod, Simbolična pravna dejanja in izražanja med Slovenci. (Po predavanju v društvu „Pravnik“ dne 5. marca 1938). Posebni odtis iz „Slovenskega pravnika“ letnik LII., št. 9. 10., 1938. Str. 31.

**432.** Dolenjska, Izdala in založila tiskarna Merkur d. d. v. Ljubljani, 1938. Str. 241.

Na str. 102–112: Janez Trdina: Dolenjci. I. Narodna in okrajna imena (Dolenjska. Ribničani, Kočevje in Bajte. Bela Krajina. Gorjanci in Podgorje. Zakrakovje in Hribi. Cigani. II. Občevanje in narodnost (Gorenjci. Ribničani. Belokranjci. Štajerci. Hrvati itd.). Iz „Slovana 1884. priobčil Joža Rus.

**433.** Dr. L. J. (= Lokar Janko?), Kakšno štetje je slovensko J XVIII (št. 125, 2. 6. 1937) 7.

Se zavzema za srbskohrvatski način štetja v slovenščini proti drugačni odreditvi Sloven. pravopisa, čemur se pridružuje E–t J XVIII (št. 131, 4. 6. 1937) 7.

**434.** Dr. W. (= Wraber Maks), Nabiralci in zbirke slovenskih rastlinskih imen. S LXVI (št. 279, 4. 12. 1938) 9.

**435.** Erjavec Fran, Zbrano delo. Uredil Anton Slodnjak. Tretji zvezek-Ljubljana 1937.

Na str. 437–450: „Imenik v tem zvezku opisanih ptičev z dodanimi latinskimi in nemškimi imeni“. Ref.: Tone Šifrer LZ LVIII (1938) 287. — J. Dolenc Č XXXII (1937–38) 319. — Mentor XXV (1937–1938) 198–199.

**436.** Fabjančič Vladislav, Nekaj o ljubljanskih uličnih imenih in o priimkih iz začetka 17. stoletja. (Po dveh novih urbarjih iz let 1620.–1623.). KSM IV (1937) 40–45.

**437.** Fajdiga V., Naši temelji. Vtisi s Koroške. Mentor XXIV (1936–1937) 139–140.

**438.** Gaspari Tone, K članku o „Razorih“. J XIX (št. 18, 22. 1. 1938) 7. Polemizira o pravilnosti rabe in pisave: 1. Vojska in vojna. 2. Dež gre (hodi), kri gre iz nosa. 3. V Rakėku in na Rakėku. 4. Moram in morem. K temu prim. poprejšnjo oceno Franc Š. J XIX (št. 15, 19. 1. 1938) 7.

**439.** Glonar Joža, Dodatek k „Slovenskim narodnim pesmim I.“ E X–XI (1937–1939) 224–232 in tudi poseben odtis.

Ref.: Božidar Borko J XIX (št. 50, 1. 3. 1938) 7. — S LXVI (št. 55, 8. 3. 1938) 7.

**440.** Glonar Joža, Kopitarjev „Briefjournal“ 1816–1829. GMDS XIX (1938) 142–150.

Objavlja prvi del pomembnega Kopitarjevega dnevnika dopisnikov od 7. 2. 1816.–23. 6. 1829, dočim je njega drugi del od 1. 1829 do 12. 6. 1844 priobčil že Jagić v zborniku „Neue Briefe von Dobrovský, Kopitar und anderen Süd-und Westslaven“ Berlin 1897 na str. 823–850.

**441.** Glonar Joža, Korespondenca med Kopitarjem in Grimmom. GMDS XIX (1938) 133–141.

Obširno komentira in izpopolnjuje zadevno objavo M. Vasmerja Berlin 1938.

**442.** Glonar Joža, Še dve, tri o naših „tujkah“... Obzorja I (1938) 405–408.

Temeljita in načelno važna zavrnitev „ljubeznive“ Reharjeve ocene piščevega prevoda Reymontove „Komedijantke“. Ref.: J XIX (št. 289, 14. 12. 1938) 7.

**443.** Gosar Andrej, Družaben ali družben. Č XXXIII (1938–39) 54–55.

**444.** Göstl Fran, „Liberčun“. ŽiS XXI (1937) 107.

**445.** Govekar Fran, „Slovenski narod“ za naš jezik in slog. Naš list je takoj v začetku odklonil stremenje, naj bi se ohranila slovenščina samo za ljudstvo. SN LXXI (št. 86, 16. 4. 1938) 14.

**446.** Grafenauer Bogo, Mednarodna funkcija slovenskega ozemlja. Dejanje I (1938) 14–18.

**447.** Grafenauer Bogo, Referat: Die Kärntner Slowenen in Vergangenheit und Gegenwart. Grundsätzliches zur Minderheitenfrage. Im Selbstverlage des Slowenischen Kulturverbandes. Klagenfurt 1937. Sonderabdruck aus dem „Koroški Slovenec“ 152 str. Č XXXII (1937–38) 253–254 in prim. še Fran Zwitter GMDS XIX (1938) 84.

**448.** Grafenauer Ivan, Boj za ohranitev slovenščine kot književnega jezika. S LXV (st. 275, 30. 11. 1937) 5.

Referira -an- o zadevnem predavanju prof. Grafenauerja v Prosvetni zvezi.

**449.** Grafenauer Ivan, Karoliška kateheza... Ljubljana 1936. (Točen naslov gl. JФ XVI (1937) 271 pod tek. št. 195).

Ref.: F. Ušeničnik BV XVII (1937) 64–67. — F. Grivec GMDS XVIII (1937) 148–149. — J. D. (= Jože Debevec) Č XXXII (1937–38) 153.

**450.** Grafenauer Ivan, Najstarejši slovenski zagovori. ČZN XXXII (1937) 275–293.

Na podlagi že znanega gradiva, največ SNP, poskuša z metodičnim raziskovanjem pesemskih motivov, s primerjanjem z narodnim blagom drugih narodov in z raziskovanjem kulturnih in zgodovinskih razmer razbrati resnično zgodovino sloven. nar. pesmi, in sicer narodnih zagovorov v vezani besedi.

**451.** Grafenauer Ivan, Starobavarska (svetoemmeranska) molitev v starem slovenskem in stosl. jeziku. SJ I (1938) 8–54.

**452.** Grafenauer Ivan, Vodnikov delež pri Kopitarjevi abecedni presnovi. SJ I (1938) 119–124.

**453.** Grivec Franc, Panonski knez Kocelj in blaženi njegov učitelj Ciril. S LXVI (št. 36, 13. 2. 1938) 9.

**454.** Grivec Franc, Slovenski knez Kocelj. Jugoslovanska knjigarna Ljubljana. 1938. Inicialke in vinjete narisal ter osnutek za platnice napravil akad. slikar Slavko Pengov. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani. 4<sup>o</sup>, 298 str. + 13 slik in Zemljevid politične razdelitve slovenskega ozemlja v 9. stoletju. Cena krasotne izdaje 300 din., navadne izdaje 120 din.

Najobširnejša in jezikoslovno najzanimivejša je razprava „Cirilova askeza in odvisnost Klementa Bolgarskega od drugega freisinskega spomenika“, ki je izišla tudi v posebnem odtisu.

Ref.: Ivan Grafenauer DS L (1937–38) 380–384. — grb (= Bogo Grafenauer) Dejanje I (1938) 265–268. — J XIX (št. 212, 13. 9. 1938) 7. — S LXVI (št. 217, 21. 9. 1938) 5 ter urednika Tineta Debeljaka obširen interview z avtorjem S LXVI (št. 220, 25. 9. 1938) 9 in J. Šolar S LXVI (št. 220, 25. 9. 1938) 9. — Avtorjev „Razgovor s prof. dr. Grafenauerjem“ v odgovor na njegovo oceno DS 1938, 380–384, ter odgovor bgr-u (Dejanje 1938) S LXVI (št. 230, 6. 10. 1938) 3

ter replika Bogo Grafenauer S LXVI (št. 240, 18. 10. 1938) 4. — Franjo Baš ČZN XXXIII (1938) 216—217. — Fr. Trdan Č XXXIII (1938—39) 111—114. — Mentor XXVI (1938—1939) 272—273. — Maks Miklavčič GMDS XIX (1938) 161—162.

**455.** Grivec Franc, Slovenski knez Kocelj (Dodatki). GMDS XIX (1938) 151—157.

Iz vsebine: 1. Praeclarus doctor magister cuiusque artis. 2. Ime Kocelj (prim. sedaj najnovejšo študijo prof. R. Nahtigala SJ II). 3. Slava v višnjih Bogu. 4. Askeza svetega Cirila in odvisnost Klementa Bolgarskega od drugega frisinskega spomenika. 5. „Solzno telo“ in Ciril-Methodova književna šola. 6. Pri-pombe (o ureditvi in še nekaterih spornih vprašanih svoje knjige).

**456.** Grivec Franc, Sv. Ciril in Metod slovenska svetnika. S LXVI (št. 151, 5. 7. 1938) 7.

**457.** Grivec Franc, Žitja Konstantina in Metodija Celje 1936. (Točen naslov gl. JF XVI (1937) 276 pod tek. št. 198).

Ref.: J. Turk GMDS XVIII (1937) 67.

**458.** Gspan Alfonz, Letopis Slavističnega društva (v Ljubljani) od ustanovitve do 4. rednega občnega zbora. SJ I (1938) 193—197.

**459.** Gumilar Fran, Mikloš Kůzmič — Prekmurski Slomšek. SU XXXIX (1938) 265—267.

**460.** Herič Fran, Ime „Jugoslavjani“ proti imenu „Iliri“. ŽiS XXIII (1938) 347.

**461.** Herič Fran, Odkod ime „Sloveni“? ŽiS XXIII (1938) 375.

Prim. temeljito zavrnitev Ivana Koštičala s. v.

**462.** Ilešič Fran, Iz našeg zavičaja. ČZN XXXII (1937) 138—139.

Objavlja pet jezikovnih in kulturnozgodovinskih prispevkov iz spodnjih Slovenskih goric: 1. Štefan Modrinjak na varaždinskoj gimnaziji. 2. Prezime Jaklin. 3. Dr. Ivan Knolc. 4. Miklošičev učitelj Franc Regolec (1801—1897), učiteljska porodica Šef. 5. Prezime Razlag.

**463.** Ilešič Svetozar, Nova literatura o naših narodnih manjšinah v inozemstvu. GV XIV (1938) 170—171.

Poroča kratko o publikacijah: L. Trnjegorski, Jugoslovenske manjine u inostranstvu, Beograd, 1938, str. 140. — Fran Zwitter, Koroško vprašanje, pri Akademski založbi v Ljubljani 1937, str. 32, izpopolnjen ponatis iz „Sodobnosti.“ — Die Kärntner Slowenen in Vergangenheit und Gegenwart... Celovec 1937. — Lavo Čermelj, La minorité slave en Italie, Ljubljana 1939. — Lavo Čermelj, Slovenci in Hrvatje pod Italijo... Ljubljana 1938. — Oskar Šavli, „Narodnostno stanje v Julijski Krajini in Beneški Sloveniji v letu 1921“ LZ (1938), št. 1—6.

**464.** In ti nas učijo slovenščine! J XVIII (št. 218, 18. 9. 1937) 3. Graja napake novinarske slovenščine, zlasti v „Slovenču“, s posebnim ozirom na rabo slovanskih lastnih imen.

**465.** Isačenko Aleksander V., O večjezičnosti. SJ (1938) 113—118.

**466.** Iz narodnega blaga beneških Slovencev. J XIX (št. 37, 13. 2. 1938) 3.

**467.** Izpod sita. SN LXX (1937), LXXI (1938).

Stalna rubrika za obračun žgočih aktualnosti dneva, v kateri prinaša tudi marsikatero sprejemljivo praktično jezikoslovno opažanje in navodilo.

**468.** (Jagič Vatroslav). Stoletnica (njegovega rojstva). J XIX (št. 156, 8. 7. 1937) 7.

**469.** Jezik očistite...! M i D III (1937) 267.

**470.** Jugoslovani v Italiji. S LXVI (št. 286, 14. 12. 1938) 5.

Poročilo o knjigi Josefa Procházke „Jugoslovani v Italiji, knjiga o kulturnem razvoju in usodi zavedne slovanske veje“, Praga 1938, str. 164.

**471.** Kaj ovira pouk v slovenščini? S LXV (št. 248, 28. 10. 1937) 7.

**472.** Kalan Janez, Jezik očistite peg! Ali res prečastiti ali — gospod? S LXVI (št. 286, 13. 10. 1938) 9.

**473.** Kalan Janez, Ne spakujte se! Ne delajte jeziku sile! Govorite naravno, pišite res slovensko! Piše Nestrokovnjak. S LXV, št. 162, 163, 164, 166, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 183 z dne 20., 21., 22., 24., 27., 28., 29., 30., 31. julija in 4., 13. avgusta 1937 ter tudi poseben odtis.

Ref.: S LXVI (št. 69, 25. 3. 1938) 9.

**474.** Kapus Vladimir, Spomini na stare Slovence v Kamni gorici. J XIX (št. 25, 30. 1. 1938) 16.

**475.** Karintiofil, Enainpetdeset občin. Ob obletnici koroškega glasovanja. Mentor XXV (1937—1938) 24—29.

**476.** Karlin Pavel, Referat: Josef Chmelař, Les minorités nationales en Europe centrale. Nákl. „Orbis“ Praha 1937. LZ LVII (1937) 493—494.

**477.** Kazalo, jubilejno, za vseh petdeset letnikov Doma in sveta. Sestavil Anton Dokler. V Ljubljani 1938. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Tisk Jugoslovanske tiskarne. Vel. 8°, str. 108.

Prihajajo v poštev zlasti str. 26—30 Književnost, 31—32 Jezikoslovje, 32—33 Narodopisje in narodno blago, 45—74 Ocenjene knjige.

**478.** Kelemina Jakob, Referat: Elemér Moór, Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Mit einer Grundkarte und einem Deckblatt. (= Acta litterarum ac scientiarum Regiae Universitatis Hung. Franciscosephinae, Sectio phil. Tomus X.). Szeged, 1936. VII+336 str. Pengö 30.

Razgrinja polno vprašanj, ki zadevajo poleg Slovencev tudi Slovake, ki pa se že morejo sklicevati na delo svojega Šmilauerja, Vodopis starého Slovenska.

**479.** Kelemina Jakob, Slovenačko-nemački odnosi u srednjem veku. Beograd 1937. (Ponatis iz „Страног прегледа“. Cir.)

Ref.: Božidar Borko J XVIII (št. 100, 30. 4. 1937) 7. — Leopold Stanek S LXV (št. 103, 14. 5. 1937) 5.

**480.** Kelemina Jakob, Trg Kronovo GMDS XVIII (1937) 139—140.

Ime je nemškega izvora ter ga je izvajati iz chranouwe; stvn. subst. chranawitu 'borovica' se v sestavljenkah skrajša v chran, kran. Istega izvora utegne biti tudi gorenj. Kranjska gora z „Borovskim“ kotom.

481. Kelemina Jakob, Vuizilinsteti GMDS XVIII (1937) 137—139.  
Proti raznim prejšnjim razlagam (Franc Kos, Luka Pintar) tolmači pisec to krajevno ime po Förstemannu ON iz Wizilf, gen. Wizilfnes kot deminutivne tvorbe osebnega imena Wizo. Drugi del — steti pa je gen. sg. ali nom. pl. od stvn. stat „kraj, mesto, selo“, Kot prvotno sloven. obliko je nastaviti \*Viclje selo.
482. Kidrič France. Duhovni lik in pomen Primoža Trubarja. S N LXX (št. 57, 11. 3. 1937) 2.  
Poročevalec podaja v izvlečku predavanje z Ljudske univerze.
483. Kokolj M., Še k bibliografiji del Mikloša Küzmiča. Č Z N XXXIII (1938) 106—107.
484. Kolar Ivan Janez, Iz bukev naše kranjske spakedrane. Naših Kranjcev zlati vek (Sonet) M i D III (1927) 364.  
Se obrača proti pretirani bojazni pred srbskohrv. ali sicer že udomačenimi izrazi (otvorjen: odprt, vpeljan, novinarski: časnikarski, Beograd: Beigrad, advokatska komora: odvetniška zbornica i. p.)
485. Kolarič Rudolf, Slovenščina za Slovence. Radio Ljubljana X (1938) št. 50 sl.
486. Konec germanizacije pred dvajsetimi leti (v Mariboru). J XIX (št. 188, 14. 8. 1938) 5.
487. Kopitarjevo pismo W. v. Humboldt. J XVIII (št. 190, 17. 8. 1937) 7.  
Poročilo o njega objavi v ZfslPh.
488. Koprivec Ignac, Klic s severne meje. V Slovenskih goricah nam tujci znova ugrabljajo duše. J XVIII (št. 191, 18. 7. 1937) 3.
489. Koroške dvojezične šole ni več. Pon S XI (št. 46, 14. 11. 1938) 3.
490. Koroški Slovenci. J XVIII (št. 177, 1. 8. 1937) 1.
491. Koroški Slovenci v preteklosti in sedanjosti. V samozaložbi Slovenske prosvetne zveze v Celovcu. 1938.  
Ref.: Pon. J XIX (št. 25a, 31. 1. 1938) 3.
492. Kos Milko, Conversio Bagoariorum et Carantanorum... (Točen naslov gl J Φ XVI (1937) 272 pod tek. št. 205),  
Obširen referat: Fr. Grivec GMDS XVIII (1937) 63—67, 149.
493. Kostanjevec Jože, Italijanska kolonizacija v Julijski Krajini. Č XXXIII (1938—39) 10—18.
494. Koštiál Ivan, Božični panj. Ž i S XXIV (1938) 397—398, 407—408.  
Zbral je mnogotere izraze iz raznih jezikov za ta božični običaj in predmet.
495. Koštiál Ivan, Fant pa punca. Ž i S XXIV (1938) 381.  
Slovenščina ima za ta dva pojma naproti drugim slovanskim jezikom izredno mnogo izrazov: zijala, čeca, ščica, posre; pozre, mlaše, golica, pupa puža, puca, punca (iz nem. Punze-Bunze, kakor je tudi fant iz nem. Fant), punčka, punčela, punčara, s čimer pa vrsta še ni izčrpana.
496. Koštiál Ivan, Galošje. Ž i S XXII (1937) 79.
497. Koštiál Ivan, Inženjer ali inženir? Ž i S XXIII (1938) 125.

498. Koštiál Ivan, Ivan Podržaj, Strte peruti. 1937. Ž i S XXII (1937) 373—374.  
Ocenjuje povest z jezikovnim kriterijem. Prim. tudi A. Debeljak Pripomba k „Strtim perutim“. Ž i S XXII (1937) 390.
499. Koštiál Ivan — Anton Debeljak, Izvor „šmoka“ Ž i S XXI (1937) 189.
500. Koštiál Ivan, Joža Glonar, Slovar slovenskega jezika. V Ljubljani 1936 „Umetniška propaganda“. Ž i S XXI (1937) 59—60, 77—79.  
Obširno ocenjuje ta največji sloven. slovar novejšega časa.
501. Koštiál Ivan, „Kako nagačijo živali“. Ž i S XXIII (1938) 409.  
Razpravlja o prehajanju glagolov iz ene vrste v drugo, kar povzroča razne napačne analogije in rabe.
502. Koštiál Ivan, K članku „Odkod ime Sloveni?“ Ž i S XXIV (1938) 76.  
Prim. k temu naivno lahko repliko Fran Herič O kritiki razpravice „Odkod ime Sloveni?“ Ž i S XXIV (1938) 139—140.
503. Koštiál Ivan, Kdo je — „divja horda?“ E X-XI (1937-1939) 62-64.  
Navaja iz raznih jezikov številne izraze za Srbom toliko oponašano nečedno kletvico „jewendi majkhu“ = stupro tibi matrem.
504. Koštiál Ivan, Konec. Ž i S XXII (1937) 417.  
Poljudna razlaga etimologije te besede iz ken, čen: kon.
505. Koštiál Ivan, Kristjan. Ž i S XXIV (1938) 316.  
Razpravlja o pomenski izpremibi izraza „kristjan“ v raznih jezikih v teku stoletij, ki se je od prvotnega zelo oddaljil. K temu prim. popravek N. Preobraženskega Ž i S XXIV (1938) 329.
506. Koštiál Ivan, Mavrica. Ž i S XXIV (1938) 123—124.  
Zbral je izraze iz mnogih, zlasti tudi slovanskih jezikov za pojav pisanega loka na nebu po dežju, ki je pri raznih narodih vzbudil razne bajne predstave in bolj ali manj poetična imena.
507. Koštiál Ivan, Občna imena iz krstnih. Ž i S XXII (1937) 381—382.  
Razpravlja o občnih imenih (apelativih) za označevanje ljudi, živali, rastlin in neživih reči, ki so se razvila iz krstnih imen.
508. Koštiál Ivan, Obloda. Ž i S XXII (1937) 13.
509. Koštiál Ivan, O imenih Albancev Ž i S XXI (1937) 332.
510. Koštiál Ivan, O jeziku J. Mencingerja. Ž i S XXIII (1938) 186—188.
511. Koštiál Ivan, O Kersnikovem jeziku. Ž i S XXII (1937) 55.
512. Koštiál Ivan, O nepotrebnih tujkah. Ž i S XXIII (1938) 396.  
Spričo enako dobrih domačih slovenskih izrazov proglašja za tujke, ki jih je treba iztrebiti: otvoriti, opasen, ogromen, soproga, granica, pljačkati, luka, opetovati, dotični, boder, imendan, obitelj, predbacivati, ukiniti i. p.
513. Koštiál Ivan, O oselniku. E X—XI (1937—1939) 22—24.  
Našteva številne izraze za posodico, v kateri je shranjena brusilna osla (Wetzstein).

514. Koštiál Ivan, Planika in narcisa. Ž i S XXIV (1938) 308. Do-datek članku A. Debeljaka Ž i S XXIV (1938) 286.
515. Koštiál Ivan, Plica polonica. Ž i S XXI (1937) 158.
516. Koštiál Ivan, Plima in oseka. Ž i S XXIV (1938) 203.  
Namesto slovanskih izrazov odliv (odtok, odstop) in priliv (pritok) je vzela knjižna slovenščina iz srbohrvaščine grško plimo in italijansko oseko.
517. Koštiál Ivan, Prešestvo. Ž i S XXII (1937) 206—207.  
Navaja dosedanjih šest etimologij te slovenske besede za lat. adulterium, ki je drugi slovanski jeziki ne poznajo.
518. Koštiál Ivan, Rimska cesta. Ž i S XXIV (1938) 90—91.  
Zbral je izraze iz mnogih, zlasti tudi slovanskih jezikov za „rimsko cesto“, tisti belkasti pas, ki deli nebesni svod v dva ne povsem enaka dela.
519. Koštiál Ivan, Slovani v zapadni Švici? Ž i S XXIV (1938) 284—285.
520. Koštiál Ivan, Še o Repoštevju. Ž i S XXI (1937) 124, 134.
521. Koštiál Ivan, Veterinar. Ž i S XXIII (1938) 331—332.
522. (Koštiál Ivan), Šestdesetletnik. J XVIII (št. 170, 24. 7. 1937) 7  
„Učenemu jezikoslovcu in brusilcu našega jezika želimo ob njegovi 60 letnici še mnogo zdravih in uspešnih let“. Prim. tudi sonet Janka Samca J XVIII (št. 172, 27. 7. 1937) 7. — S LXV (št. 168, 27. 7. 1937) 5.
523. Kotnik Janko, Slovensko-francoski slovar s seznamom nepravilnih glagolov. II. izdaja. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1937. M. 8<sup>o</sup> str. 459.
524. Kozak Juš, Bohinjski zemljevidi. LZ LVII (1937) 289—280.  
Navaja vrsto ledinskih in pod. imen s pobočja okoli Stare Fužine v preprostem, ne znanstvenem fonetičnem zapisu, brez označbe naglasnega mesta in kvantitete.
525. Kozak Juš, Slovanstvo. LZ LVIII (1938) 197—199.  
Slovanski svet se razvija v smereh diferenciacije, vendar pa bi se manjše skupine morale oprostiti historičnih in zunanjih vplivov ter se podrediti nujnim življenjskim imperativom.
526. Kraigher Vito, Slovenstvo in hitlerizem. Sod V (1937) 408—414.
527. Krajevni leksikon dravske banovine. Krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine. Izdala Zveza za tujski promet za Slovenijo v Ljubljani. Založila: Uprava Krajevnega leksikona Dravske banovine v Ljubljani. Za upravo in uredništvo odgovoren Guido Zupan. Tisk: Tiskarna „Slovenija“ v Ljubljani. Ljubljana 1937. Leks. form. in 4<sup>o</sup>. Str. XII + 715.  
Na str. 669—715 Abecedni seznam in jezikoslovcu odlično služeče kazalo krajev. — Ref.: SN LXX (št. 121, 31.5 1937) 2. — S LXV (št. 121, 1. 6. 1937) 5. — J XVIII (št. 159, 11. 7. 1937) 3. —
528. Kranjec Silvo, Slovenska zemlja in nje usoda. S LXV (št. 294, 24. 12. 1937) 3 (priloga).
529. Kratka zgodovina slovenskega jezika. M i D III (1937) 40.
530. Križev pot slovenske šolske knjige. S LXVI (št. 21, 27. 1. 1938) 1.

531. Kronist, Slovenska kri na tujem. LZ LVIII (1938) 188—189.  
Poroča o donesku k vprašanju slovenske diaspore, ki ga je objavil Stanley Žele v „Ameriškem družinskem koledarju“ za 1. 1938, s trditvijo, da se je slovensko izseljevanje pričelo že ob času zmagovite protireformacije. V resnici pa že prej, prim. n. pr. P. Trubar, ki je svoja najplodovitejša leta prebil v tujini ter tam tudi umrl.
532. Lah Ivan, In memoriam prof. Erich Berneker. J XVIII (št. 99, 29. 4. 1937) 7.  
Pripoveduje, s kakšnimi pripomočki in uspehi je učil slovenščine svojega pokojnega učitelja sestavitelja žal nedokončanega SEW.
533. Lah Ivan, Ob dr. Prijateljevi Borbi. M i D III (1937) 349—354.
534. Legiša Lino, Kos narečja. Jadranski koledar „Istre“ Zagreb—Ljubljana III (1937) 67—69.  
Prinaša izvleček „Opisa narečja v Mavhinjah“ na Krasu.
535. Leksikoni ki niso leksikoni. SN LXXI (št. 220, 1. 10. 1938) 5.
536. Linhart Anton Tomaž, Izbrano delo. Priredil Alfonz Gspan. V Celju 1938. M. 8<sup>o</sup>, str. 239. (Cvetje iz domačih in tujih logov. 14).  
Na str. 230—236 Slovarček manj znanih in v knjižni rabi nedovoljenih oblik, izrazov in germanizmov. — Ref.: Tine Debeljak S LXVI (št. 288, 16. 12. 1938) 5. — Mentor XXVI (1938—1939) 273—274.
537. Logar Janez, Nova pomagala za pouk slovenščine v srednji šoli. SJ I (1938) 189—192.
538. Lokar Janko, Lovsko-ribiški slovar. 1937. Založila Zveza lovskih društev v dravski banovini. Tiskali J. Blasnika nasl. Univerzitetna tiskarna d. d. v Ljubljani. M. 8<sup>o</sup>, str. 124.  
Ref.: J XIX (št. 68, 23. 3. 1938) 7. — Anton Debeljak Ž i S XXIII (1938) 299. — Černič Mirko Slovenska lovsko-ribiška beseda — steber slovenske lovsko-ribiške kulture Lovec XXV (1938) 97—102. Poroča podrobno in zelo priznavalno ter prinaša nova dopolnila. — Lovec XXV (1938) 34. — R. Marn Lovec XXV (1938) 252 in k temu J. Lokar Moj odgovor ib.
539. Lovrenčič Joža, Beseda o poslanstvu besede. Govoril na zboru Slovenske dijaške zveze na Brezjah 19. julija 1937. Mentor XXV (1937—1938) 97—100.
540. Ložar Rajko, Dve najdbi iz staroslovenske dobe. GMDS XVIII (1937) 135—137.  
To je prvi arheološki dokaz iz dobe staroslovenske naselitve ozemlja današnje Ljubljane.
541. Ložar Rajko, Odkod ime Wasser-Leonburg? S LXV (št. 249, 29. 10. 1937) 5.
542. mks., Jezikovno gibanje v Prekmurju. S LXVI (št. 7, 11. 1. 1938) 5 in k temu Jožef Klekl Popravek S LXVI (št. 14, 19. 1. 1938) 5 ter odgovor mks. S LXVI (št. 15, 20. 1. 1938) 5. (Psevdon. mks. = Novak Vilko).
543. Mačkovšek Janko, O raznih nemških mejah med Gospo Sveto in morjem. M i D III (1937) 95—98 (s prilogo karte 8 različno začrtanih mej).

**544.** Mal Josip, Referat: Eberhard Frh. v. Künßberg, Flurnamen und Rechtsgeschichte. Weimar 1936. Hermann Böhlau Nachfolger. 8°. Str. 36. GMDS XIX (1938) 163—165.

**545.** Mal Josip, Referat: Glauert Günter, Zur Besiedlung der Steiner Alpen und Ostkarawanken. Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung. I. Jhg., Heft 2. Leipzig 1937. Str. 457 do 486. GMDS XIX (1938) 162—163. — Prim. tudi razpravo. Mišiča tu pod tek. št. 205.

**546.** Mal Josip, Referat: Karl Gottfried Hugelmann, Das Nationalitätenrecht des alten Oesterreich. W. Braumüller, Wien—Leipzig, 1934. 8°. Str. 814. GMDS XIX (1938) 166—167.

**547.** Malnerič Martin, Črnomaljsko kolo. E X—XI (1937—1939) 100—101.

M. dr. izraža razne domneve glede imen „Brunka“ in „pungart“.

**548.** Malnerič Martin, O „skutniku“. SP LII (1938) 359—360.

**549.** Markič Mihael, Še en doprinos k etymologijam „Celovec“, „Hrvat“ i. dr. E X—XI (1937—1939) 50—54.

Prim. k temu izčrpno študijo prof. R. Nahtigala ib. 383—413.

**550.** Marolt France, Tri obredja iz Zilje. Ljubljana 1935. (Točen naslov gl. JФ XV (1936) 292 pod tek. št. 231).

Ref.: Stanko Bunc ČZN XXXIII (1938) 59—60.

**551.** Matičič Ivan, Živi izviri. Samozaložba. Ljubljana 1937.

Dialog v praslovenščini je tvegan poskus ter kaže resnično pomanjkanje slovničnega znanja.

Ref.: Tone Šifrer LZ LVIII (1938) 78. — Viktor Smolej M XIX (1938) 112. — J. Dolenc Č XXXII (1937—38) 254—255.

**552.** Maučec Jože, Krajevna imena v Slovenski krajini. S LXVI (št. 262, 13. 11. 1938) 9.

**553.** Mavrel Blaž, Koroški ženitovanjski običaji in nove camarske pesmi. Založila Mohorjeva tiskarna v Celju. 1938. 16°, str. 56.

Ref.: Josip Mravljak in Janko Glaser ČZN XXXIII (1938) 124—125.

**554.** Melik Anton, Populacijski problemi Jugoslavije v dobi 1918—1938. M i D IV (1938) 587—603.

**555.** Mišič Franc, O ledinskih in hišnih imenih okoli Solčave. ČZN XXXIII (1938) 191—201.

Imena kmetij v zaprti gorski vasi Solčavi izhajajo skoraj vsa iz slovenskih ledinskih imen, za kar nam nudi zanimivo sliko urbar gornjegrajskega benediktinskega samostana iz l. 1426, katerega prva skupina obsega skoraj polovico vseh podložnikov, že znanih izoblikovanih hišnih ozir. družinskih in osebnih imen. Drugo skupino tvorijo podložniki, ki so navedeni v urbarju s krstnim in slovenskim ledinskim imenom, iz katerega se je med 15. in 16. stol. razvilo hišno-družinsko ime. V tretjo skupino pa grede podložniki, ki so zaznamovani s krstnim in z nemškim ledinskim imenom, ki pa so prav za prav le prevodi slovenskih. Ako bi namreč bila nemška livadna imena v solčavskem okolišu res pristno in prvotno domača, bi se bila ohranila vsaj v hišnih imenih, zaradi česar ne smemo sklepati iz ponemčenih livadnih imen na nemško narodnost njih nosilcev, kakor je to poskušal

dokazovati Günter Glauert v svoji disertaciji „Zur Besiedlung der Steiner Alpen und Ostkarawanken“, o čemer prim. tudi referat Josipa Mala s. v.

**556.** Möderndorfer Vinko, Koroške narodne pripovedke. Prvi zvezek. Ilustriral Franjo Stiplovšek. Mohorjeva knjižnica, 90. zv. Celje 1936. 3°, str. 68. Ref.: S LXV (št. 93, 24. 4. 1937) 5. — Anton Debeljak Ž i S XXII (1937) 44—45. — Vilko Novak M XVIII (1937) 314. — Mentor XXIV (1936—1937) 236.

**557.** Möderndorfer Vinko, Referat: Janko Barle, Prinosi slovenskim nazivima bilja. Zbornik za narodni život i običaje južnih Slovena. XXX. in XXXI. Zagreb 1936 in 1937. M XVIII (1937) 272—273. — Prim. tudi E. Pajnič Proteus IV (1937) 90.

**558.** Möderndorfer Vinko, Slovensko narodno blago. M XVIII (1937) 30, 69, 111—113, 189—190, 263—269, 311—314, 350—351, 428—432, 464—466. V naslednjem (XIX.) letniku ni objavljenega nadaljevanja.

**559.** Mravljak Josip, Vulgarna imena kmetij v vuzeniškem okraju. ČZN XXXII (1937) 321—324.

Imena kmetskih posestev v vuzeniškem okolišu moremo zasledovati do XIII. stol. Sedanja vulgarna imena, ki so navedena v krajepisnem redu, se izvajajo iz geomorfologije tal, iz cvetane in živane, iz zemeljskih pridelkov, krstnih imen prednih ov, osebnih lastnosti nekdanjih lastnikov, iz nekdanje obrtnije, po deželi, iz katere so naseljenci prišli, in pa po krajevni legi kmetije.

**560.** (Murko Matija) — Božidar Borko, Razgovor s prof. dr. M. Murkom. O današnjem stanju slavistike. Slavistične stolice in revije. Praga kot središče slovanskih študij. Naša narodna poezija. J XIX (št. 194, 23. 8. 1938) 7.

**561.** Murko Matija, Še nekaj o Prlekih, S LXVI (št. 197, 28. 8. 1938) 11.

**562.** Murko Matija, Začetek mojega pisateljevanja. SN LXXI (št. 86, 16. 4. 1938) 9.

**563.** (Mušič Avgust) Osmrtnica. S LXVI (št. 171, 28. 7. 1938) 5 ter Jože Gregorič Nekaj spominov ob smrti prof. Mušiča S LXVI (št. 175, 2. 8. 1938) 5.

**564.** Nahtigal Rajko, Donesek k zgodovini vprašanja o imenu Hrvat. E X—XI (1937—1939) 383—413.

Temeljit kritičen pretres dosedanjih študij tega vprašanja z lastno že pred 25 leti postavljeno, sedaj vnovič z nadaljnimi izsledki podkrepljeno tesno na akcent vezano tezo. Nazoren resumé v ruščini.

**565.** Nahtigal Rajko, Pisma Ivana Prijatelja s študijskega potovanja 1903—04. LZ LVII (1937) 301—313, 420—425, 528—534.

Objavlja in najpodrobneje komentira za 23. 5. 1937 † prof. Prijatelja značilne, zanimive in stilistično lepe priobčevalcu poslanske dopise (7 pisem, 19 razglednic s tekstom in 1 dopisnica), ki kažejo, da je bilo prvotno Prijateljevo stremljenje, razviti se v modernega, ne samo filologizirajočega, vseslovenskega literarnega historika, saj ga je sam njegov veliki učitelj Jagić nameraval postaviti za svojega naslednika.

**566.** Nahtigal Rajko, Slovanski jeziki. V Ljubljani. Izdalo in založilo Znanstveno društvo. 1938. Str. XXXII+355.

Ref.: Božidar Borko J XIX (št. 212, 13. 9. 1938) 7. — SN LXXI (štr. 2111 21. 9. 1938) 4. — S LXVI (št. 229, 5. 10. 1938) 4. — Anton Breznik Č XXXII, (1938—39) 173—174. — Andrej Budal LZ LVIII (1938) 607—608.

**567.** Nahtigal Rajko, Starocerkvenoslovanske študije. V Ljubljani 1936. (Točen naslov gl. JФ XVI (1937) 274 pod tek. št. 234).

Ref.: Božidar Borko J XVIII št. 65, 18. 3. 1937) 7. — Jakob Kelemina GMDS XVIII (1937) 149. — Stanko Bunc ČZN XXXIII (1938) 57—59.

**568.** (Nahtigal Rajko) Šestdesetletnik. Spisal Zvonko A. Bizjak SN LXX (št. 83, 13. 4. 1937) 4. — Tine Debeljak S LXV (št. 84, 14. 4. 1937) 5. — J XVIII (št. 86, 14. 4. 1937) 7.

**569.** Naš jezik, Ž i S XXI (1937) 107, 124, 134, 189, 221, 306, 334; XXII (1937) 12, 94, 198.

**570.** Naš jezik in naša knjiga. S LXV (št. 157, 14. 7. 1937) 1. Slovenščina mora biti središče vsega našega izobraževanja tudi v šoli, zato ne more deliti svojih pravic in nalog s srbohvrvaščino, ki naj dobi svoje ure in svoje knjige.

**571.** Naš slovarček tujk. Zk XXXVIII (1936/37) 21, 40, 67, 96, 115, 142, 164.

**572.** Naši lovski pisci in njihov jezik. Lovec XXV (1938) 465.

**573.** Novak Vilko, Opombe h Kūharjevemu „Narodnemu blagu vogrskij Slovincov“. ČZN XXXIII (1938) 108—110.

Avtor kot dober poznavalec-rojeni Prekmurec objavlja popravke glede glasoslovja, oblikoslovja, naglasa in besednega zaklada h gradivu, ki ga je po Kūharju objavil K. Štrekelj v ČZN 1910, 1911, 1913 in 1914, ker se je dal Kūhar kljub izvajanemu fonetičnemu načelu zavesti zdaj knjižnim oblikam zdaj pismeni prekmurščini, ki je mešala narečje s knjiž. jezikom, zaradi česar mora dialektolog uporabljati to gradivo oprezno.

**574.** Novak Vilko, Prekmurskemu recenzentu. LZ LVIII (1937) 293—294.

Zavrača kot neutemeljene očitke J. Vratuše v kritiki njegovega „Izbora prekmurske književnosti“, ki mu je zavoljo lažjega razumevanja dodan jezikoslovni del. Prim. tudi JФ XVI (1937) 275 pod tek. št. 238.

**575.** Novak Vilko, Slovenica med Madžari. S LXVI (št. 192, 23. 8. 1938) 5.

**576.** Nove ponemčevalnice na Koroškem. J XVIII (št. 230, 2. 10. 1937) 1.

**577.** Obmejni problemi. J XVIII (št. 285, 8. 12. 1937) 1.

**578.** Odkod „Jaklitsch-i“, „Miklitsch-i“ it.d. na Kočevskem? S LXVI (št. 235, 12. 10. 1938) 3.

**579.** O Karantanski Hrvatski. S LXVI (št. 226, 1. 10. 1938) 3. Poročilo Tineta Debeljaka o dveh člankih v „Wirtschaft und Kultur“, in sicer Lj. Hauptmann „Colonus, Barschalk und Freimann“ ter Josipa Mala „Das Karantansiche Kroatien“.

**580.** Peterlin Jože, Slavistika na dunajski univerzi ob smrti vodje seminarja prof. kneza N.S. Trubeckoja. S LXVI (št. 167, 23. 7. 1938) 5.

**581.** Petkovšek Viktor, Janka Barleta „Prinosi slovenskim nazivima bilja“ in naš botanični slovar. ČZN XXXIII (1938) 205—209.

Avtor prerešeta to delo kritično z ozirom na slovensko izrazoslovje ter izraža nujno potrebo, da pride čimprej do samostojnega slovenskega botaničnega slovarja, katerega se morata lotiti prirodopisec — botanik in jezikoslovec — slavist in za kar se je pri „Prirodoslovnem društvu“ v Ljubljani ustanovil poseben terminološko-slovarski odsek. Pri tem bo zlasti upoštevati bogato gradivo, ki ga je v dolgih desetletjih poleg Cilenška, Erjavca in Bevka nabral zaslužni starešina slovenskih botanikov prof. Alfonz Pavlin.

**582.** Pettaner Leopold, Imena važnejših starejših gradov na Slovenskem nekđaj in sedaj. Imenoslovsko zgodovinska razprava. KSM V (1938) 7—17, 107—109, 189—192.

Temeljita in čvrsto s prvotnimi arhivalnimi virido kumentirana razprava o grajskih imenih, ki so važna zlasti za kulturno zgodovino.

**583.** Pirc Franc, Poštni krajevni leksikon za dravsko banovino. II. izdaja, Cena: Din. 100.—. Ljubljana 1938. Založila uprava Poštnega krajevnega leksikona za dravsko banovino. Za upravo: Guido Zupan v Ljubljani. Tiskarna „Slovenija“ v Ljubljani. Vel. 8<sup>o</sup>, str. 250.

Za jezikoslovca upoštevavanja vreden je I. del na str. 1—217. Abecedni seznam krajev v dravski banovini s posebnim ozirom na obsežne v poslednjem času izvedene komasacije in prekomasacije občin.

**584.** Pirjevec Avgust, En relisat Prešeren. od. V (1937) 185, 232.

Nadaljuje prešerniana iz Sod IV (1936) 388—391. (Prim. JФ XVI (1937) 275 pod tek. št. 243). — K temu odgovor Fr. Kidrič Ob kritikah „Prešerna“ LZ LVI (1936) 613—614.

**585.** Pisava ženskih priimkov. J XVIII (št. 132, 10. 6. 1937) 7 Poroča o zadevnem predlogu ŽS ter ga priporoča.

**586.** Planinci o enotnem pravopisu. M i D III (1937) 267.

**587.** Pogreški v slovenskih izdajah zakonov. SP LII (1938) 359.

**588.** Polec Janko, Svobodniki na Kranjskem. (Prim. JФ XVI (1937) 275 pod tek. št. 245).

Nadaljnji referati: Metod Dolenc SP LI (1937) 91—92. Avtorjeva replika GMDS XIX (1938) 70—74.

**589.** Položaj našega jezika. S LXV (št. 2a, 3. 1. 1937) 1.

**590.** Ponemčevanje na Koroškem. J XVIII (št. 261, 9. 11. 1937) 2 in J (št. 295, 19. 12. 1937) 13.

**591.** Poročilo s slovničarskega bojišča pomladi leta 1938. M i D IV (1938) 152.

Protí na novo umetno uvajanim sloven. izrazom: proračun proti že običajnejšemu proračun, ljudsko zdravje: narodno zdravje, člen: član, Belgrad: Beograd.

**592.** Potokar Tone, Jubilej prof. Beliča. S LXV (št. 269, 23. 11. 1937) 5.

Poroča o Beličevem slavnostnem zborniku, katerega je prejel jubilar za 60 letnico življenja in 40 letnico svojega znanstvenega delovanja.

**593.** Pravilna izreka slovenskega jezika. J XIX (št. 46, 24. 2. 1938) 7. Poročilo o predavanju Antona Bajca v Slavističnem društvu 22. 1. 1938.

- 594.** Pravilna pisava ženskih priimkov. ŽS XV (1937) 152.  
Prim. posnetek J. XVIII (št. 132, 10. 6. 1937) 7.
- 595.** Preimenovanje ulic v Ljubljani. KSM IV (1937) 58—59.
- 596.** Prijatelj Ivan, Borba za individualnost slovenskega književnega jezika v letih 1848—1857. V Ljubljani, MCMXXXVII. Založilo Slavistično društvo v Ljubljani. Platnice ing. arch. D. Serajnik. Posmrtna maska je delo akad. kiparja Ivana Sajovca. Foto Branc. Natisnila tiskarna Merkur v Ljubljani. Čisti dobiček je namenjen za Prijateljev spomenik. 4<sup>o</sup>, str. 134.  
Kot razkošno v slogu istega  $\dagger$  avtorja za njegov šestdesetletni življenjski jubilej izišlih „Duševnih profilov slovenskih preporoditeljev“ prirejen ponatis iz ČJKZ IV (1924) in V (1926) so „V spomin univerzitetnega profesorja doktorja Ivana Prijatelja, predragega učitelja in vodnika, ter v opomin sebi in narodu vnovič na svetlo dali njegovi učenci“. — Referati: Tine Debeljak S LXV (št. 248, 22. 10. 1937) 5. — Božidar Borko J XVIII (št. 257, 4. 11. 1937) 7. — Jože Debevec Č XXXII (1937—38) 152—153. — Janko Glaser ČZN XXXIII (1938) 51—52. — Vladko Novak Dejanje I (1938) 72. — Ivan Lah Ob dr. Prijateljevi „Borbi“ MID III (1937) 349—354. — P LIX (1937—38) 96. — Boris Merhar SJ I (1938) 180—185. — Lino Legiša Sod V (1937) 564—565.
- 597.** Ramovš Fran in Milko Kos, Brižinski spomeniki. Uvod. Paleografski in fonetični prepis. Prevod v knjižno slovenščino. Faksimile pergamentov. V Ljubljani pri Akademski založbi. 1937. Akademski biblioteka, 9. Fotografije pergamentov: Arthur Schneider, München. Klišeji: St. Deu, Ljubljana. Tisk: Veit in drug, d. z o. z., Vir, p. Domžale (P. Veit). 4<sup>o</sup>, str. 31, 9 prilog. Cena vez. 120 din.  
Ref.: J XVIII (št. 158, 9. 7. 1937) 7. — J XIX (št. 14, 18. 1. 1938) 7; XIX (št. 24, 29. 1. 1938) 7. — Ivan Grafenauer Č XXXII (1937—38) 249—252. — Tine Logar Dejanje I (1938) 71—72. — Ivan Dornik Obzorja I (1938) 63. — A. V. Isačenko SJ I (1938) 188—189.
- 598.** Ramovš Fran, Historična gramatika slovenskega jezika. VII. Dialekti. V Ljubljani 1935. (Točen naslov i. dr. gl. JФ XV (1936) 294 pod tek. št. 251).  
Ref.: Mirko Rupel SJ I (1938) 187—188.
- 599.** Ramovš Fran, Kratka zgodovina slovenskega jezika. I. V Ljubljani 1936. (Točen naslov i. dr. gl. JФ XVI (1937) 276 pod tek. št. 246).  
Ref.: Anton Bajec SJ I (1938) 185—187.
- 600.** (Ramovš Fran) Kratka biografska črtica o njem kot članu nove slovenske Akademije znanosti in umetnosti. J XIX (št. 252, 29. 10. 1938) 3.
- 601.** Rojnič Matko, Narodnost u Istri i ravnopravnost. Jadranski Koledar „Istre“, Zagreb—Ljubljana III (1937) 31—35.
- 602.** Romani, Germani, Slovani. (Ponatis iz „Koroškega Slovenca“). J XIX (st. 229, 2. 10. 1938) 4.
- 603.** Rupel Mirko, Sacrum Promptuarium Janeza Svetokriškega. Izbral in uredil—. Na svetlo dala Akademski založba v Ljubljani, 1937. Akademski biblioteka, 7. Ročni tisk te knjige je izvršila tiskarna Veit in drug, d. z o. z. (P. Veit) na Viru pri Domžalah. 8<sup>o</sup>, str. 224. Cena vez. 92 din.  
Iz vsebine: prevod posvetila prvega zvezka knjige o. Janeza Svetokriškega s slovenskim predgovorom k I. zvezku in s prevodom latin. predgovora k. II. delu,

osem govorov Svetokriškega, nadalje pod „Paberki“ še vrsta najmikavnejših mest iz drugih njegovih pridig. Na koncu sta dva faksimila, opombe, seznamek slovstva, manj znanih besed in oblik ter urednikovo poročilo.

Ref.: J XVIII (st. 158, 9. 7. 1937) 7. — J XVIII (št. 203, 1. 9. 1937) 7. — Tine Debeljak S LXV (št. 272, 26. 11. 1937) 5. — S. St. Nekaj opomb k Ruplovi izdaji „Promptuarija“ Janeza Svetokriškega. S LXVI (št. 12. 16. 1. 1938) 9, kjer zavrača neke napačno ugotovljene letnice ter graja slabo znanje vipavskega narečja. — Ivan Grafenauer Č XXXII (1937—38) 313—314. — Lino Legiša Dejanje I (1938) 264. — J. Turk GMDS XVIII (1937) 151—152, ki poskuša ovreči nekatera data. — Mentor XXV (1937—1938) 275—276. — (S. St. = Stanko Stanič, kaplan iz Vipave).

**604.** Rupel Mirko, Valvasorjevo berilo. I. Izbral in prevel—. Pri Akademski založbi v Ljubljani MCMXXXVI. Akademski biblioteka, 5. Natisnila tiskarna Veit in drug, d. z o. z. (Peter Veit) na Viru pri Domžalah. Klišeje je izdelala klišarna St. Deu v Ljubljani. 8<sup>o</sup>, str. 311.

Valvasorjevo berilo izide v 2 zvezkih, ki bosta obsegala večinoma izbor iz njegovega življenjskega „Ehre des Herzogthums Crain“, drugi zvezek pa poleg tega še odlomke iz drugih Valvasorjevih del ter urednikov uvod. V ta izbor so bili sprejeti predvsem odstavki, ki označujejo Valvasorja in ki še sedaj zanimajo sodobnika. Naslovi posameznih poglavij so Valvasorjevi, podnaslovi in obrobne opombe so iz tehničnih razlogov izpuščeni. Podobe so posnete po prvi izdaji in nekoliko pomanjšane, ravno tako vinjete. Za jezikoslovca je posebno zanimiva VI. knjiga: Kranjsko-slovanski jezik, nravi in šege na Kranjskem.

Ref.: Božidar Borko J XVIII (št. 100, 30. 4. 1937) 7. — S LXV (št. 164, 22. 7. 1937) 5. — grb (=Bogo Grafenauer) Č XXXII (1937—38) 314—315. — Mentor XXV (1937—1938) 172—173.

**605.** Rus Jože, Kočevska zemlja in človek na njej. Gospodarska bodočnost kočevskih tal je prisojena slovenskim delovnim rokam. Nemeč je zemlje sit in jo zapušča. Slovenec je zemlje lačen, a mu je ne damo. J XVIII (št. 189, 15. 8. 1937) 5.

**606.** Rus Jože, Vaške table in vaška imena. Izdalo Geografsko društvo v Ljubljani kot izredno publikacijo. Ponatis članka. 1938.

Ref.: J XIX (št. 281, 6. 8. 1938) 7.

**607.** S. J., Slovenske občinske tiskovine. S LXVI (št. 193, 24. 8. 1938) 5.  
Preden gredo novi obrazci tiskovin v tisk, naj bi jih pregledal tudi strokovnjak-slovenist, da bi bile nove občinske opravilne knjige in druge tiskovine v jezikovnem pogledu vzgledne.

**608.** Samec Fran, Slovenski stavek ali jezikovni pouk v ljudski šoli. Priredil —, šol. uprav., Sv. Marko pri Ptuj. Samozaložba. Tisk Učiteljske tiskarne v Ljubljani. 1937. 8<sup>o</sup>, str. 64.

Ref.: S LXV (št. 176, 5. 8. 1937) 5. — J XVIII (št. 181, 6. 8. 1937) 7.

**609.** Saria Balduin, Ulaka—Metulum? GMDS XVIII (1937) 59—60.

**610.** Savinšek Fran, Slovar otrokovnih izrazov za panoge tiskarstva, knjigoveško stroko in reprodukcijo. Sestavil —, korektor-faktor. V Ljubljani 1936/37. Založila Prosvjetna centrala Saveza grafičkih radnika Jugoslavije v Za-

grebu. Priloga Grafički reviji. Natisnila Delniška tiskarna, d. d. v Ljubljani. M. 8<sup>o</sup>, str. 226+II.

Številnim izrazoslovnim slovarjem novejšega časa, ki jih je terjal pospešeni tehnični, znanstveni in narodnostni razvoj po vojni, se je pridružil za zelo kratkim nem.-sloven. Slovarčkom slovenskih strokovnih izrazov za tiskarne in knjigoveznice, Ljubljana 1923, ta obširni v dveh delih: nem.-slov. in slov.-nem. z nad 9000 pojasnjenimi izrazi.

**611.** Sič Albert, Proč s spakedrankami—čistimo naš jezik! Ž i S XXIV (1938) 347—352.

**612.** Skok Petar, Bôl. E X—XI (1937—39) 344—350.

Razpravlja o etimologiji dalm. kraj. imena „Bôl“.

**613.** Slavoljub, Slovenski trikotnik na Koroškem (Ob 16. obletnici plebiscita). Mentor XXIV (1936—1937) 13—21.

**614.** Slovanska imena ameriških mest. SN LXX (št. 6, 9. 1. 1937) 5.

**615.** Slovarček tujk, rabljenih v prvih treh številkah Ženskega sveta 1937. ŽS XVIII (1938) 72, 95—96, 128, 184.

**616.** Slovenci in vindišarji na Koroškem. S LXV (št. 272, 26. 11. 1937) 3.

**617.** Slovenija na nemškem zemljevidu. Nemškim geografom se meje Slovenije ne zde naravne. To kaže tudi najnovejši Freytagov svetovni atlas. SN LXX (št. 70, 27. 3. 1937) 5.

**618.** Slovenski jezik. Glasilo Slavističnega društva. Letnik I. Uredili Anton Bajec, Mirko Rupel, Jakob Šolar. 1938. Izdalo Slavistično društvo v Ljubljani. Cena knjigi za člane 70.—din (30.—din članarine in 40.—din naročnine), za nečlane cena 90.—din. Za uredništvo in izdajatelja odgovarja prof. dr. Mirko Rupel. Gradivo pošiljati na naslov: prof. Jakob Šolar, Št. Vid nad Ljubljano. Tisk Jugoslovanske tiskarne v Ljubljani. Vel. 8<sup>o</sup>, str. 199.

Ref.: Knjiga o slovenskem jeziku SN LXX (št. 208, 17. 9. 1938) 5. Tine Debeljak S LXVI (št. 210, 13. 9. 1938) 5. — Janez Logar Č XXXIII (1938—39) 333—335.

**619.** Slovenski pravopis. Mala izdaja. Priredila A. Breznik in F. Ramovš. Založila Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. 1937. Natisnila Zadružna tiskarna v Ljubljani. M. 8<sup>o</sup>, str. 234. Cena broš. 26 din, vez. 40 din.

To je izčiščena izdaja prve brez pravorečnih oblik v oklepaju, omejuje se na vsakdanje potrebe, da zadošča dijaku, srednješolcu, akademiku, učitelju i. dr. Upošteva tudi kritiko prve velike izdaje SP. (Prim. JF XV (1936) 259 pod tek. št. 259 in JF XVI (1937) 276 pod tek. št. 250).

Ref.: S LXV (št. 267, 20. 11. 1937) 5. — R. Kolarič S LXVI (št. 7, 11. 1. 1938) 5. — Urednik = Jože Pogačnik M XIX (1938) 112. — P LIX (1937—38) 144. — Mentor XXV (1937—1938) 173.

**620.** Slovenski pravopis. Mala izdaja. Priredila A. Breznik in F. Ramovš. Drugi, neizpremenjeni natis. Založila Jugoslovanska knjigarna r. z. z o. z. Ljubljana 1938. Natisnila Zadružna tiskarna v Ljubljani. M. 8<sup>o</sup>, str. 234.

Prim. k načelnim pravopisnim vprašanjem v zvezi s SP še: S LXV (št. 134, 16. 6. 1937) 3 podrobno poročilo o odloku banske uprave v Ljubljani, naj se s šol. letom 1937—38 uvede obvezno pisava v smislu SP. — Fran

Tominšek Antibarbarus PV XXXVII (1937) 292 se izjavlja proti prenatlagjeni uvedbi novega Slovenskega pravopisa v šolah in uradih, dokler se ni v praksi pisateljevanja neprisiljeno preizkusil in dokler se ni pisava, ki jo je v marsičem vznemiril, vsaj v glavnem ustalila. — Planinci o enotnem pravopisu M i D III (1937) 267. Prim. tudi tutek št. 179.

**621.** Smolej Viktor, Sv. Ciril in Metod—Slovana? S LXV (št. 158, 15. 7. 1937) 5.

Poroča podrobno o znanstvenem zborniku, ki ga vsako leto izda slovaška Družba sv. Vojteha, in kjer je prof. Valerij Pogorjelov z razpravo „Sv. Ciril, sv. Metod in Gorazd, njih delo in rod“ poskušal dokazati slovansko poreklo slovanskih blagovestnikov.

**622.** Smrt genijalnega slavista. V soboto (t.j. 25. 6. 1938) je umrl na Dunaju sloveči slavist, profesor slovanske filologije Nikolaj Trubeckoj. SN LXXI (št. 143, 30. 6. 1938) 4. — S LXVI (št. 143, 1. 7. 1938) 7.

**623.** Srbi se ne žele učiti slovenščine. Zanimiva anketa beograjske „Politike“. Za italijanščino 7035, za slovenščino pa samo 114 glasov. SN LXXI (št. 95, 28. 4. 1938) 3.

**624.** Stanek Leopold, Izgovorjava naših dijakov. Mentor XXV (1937—1938) 241—242.

**625.** Stanek Leopold, Skrbimo za lepoto besede. Mentor XXIV (1936—1937) 97 sl.

**626.** Staroslovensko liturgično petje v Jugoslaviji. S LXV (št. 222, 28. 9. 1937) 5.

**627.** Stelè Franc, Slavistične naloge in problemi zgodovine umetnosti. ZUZ XIV (1937) 86.

**628.** Sušnik Franc, O domačem jeziku. S LXVI (št. 58, 11. 3. 1938) 5. Se brani očitka, da hoče uvajati narečne oblike v knjižni jezik.

**629.** (Szober Stanisław). Osmrtica. S LXVI (št. 207, 9. 9. 1938) 3.

**630.** Šašelj Ivan, Kaj misli naše ljudstvo o obilnosti otrok v družini (pregovori). M XIX (1938) na 3. strani platnic za december.

**631.** Šašelj Ivan, Novi pregovori in reki. M XVIII (1937) 232, 270.

**632.** Šašelj Ivan, Slovenski pregovori in reki. M XIX (1938) 271—272.

**633.** Šašelj Ivan, Svetniki in svetnice v slovenskih pregovorih in vremenskih prisoivicah. E X—XI (1937—39) 75—95.

**634.** Šašelj Ivan, Vraže, prazne vere in prilike v slovenskih pregovorih in rekih. M XVIII (št. 1937) 352—353.

**635.** Šavli Oskar, Narodnostno stanje v Julijski krajini in Beneški Sloveniji v letu 1921. LZ LVIII (1938) 40—47, 145—152, 224—231.

Na vprašanje, koliko Slovencev in Hrvatov je živeo l. 1921. v Julijski krajini in Ben. Sloveniji, morejo odgovoriti le avstrijske in italijanske statistike, na Reki tudi madžarske. Ob upoštevanju številnih različnih momentov dobimo naslednjo sintezo številčnega stanja primorskih Slovanov: 406.653 ali 41%, rektificirano po podatkih avstrijskih štetij pa 487.120 ali 64%. Na koncu razprave je pridejana s 25 štev. zastopana zadevna domača in tuja literatura.

636. Šivic Anton, „Paragrafi“ ali „členi“? Lovec XXV (1938) 35.
637. (Škrabec Stanislav) Ob dvajsetletnici smrti. S LXVI (št. 229, 5. 10. 1937) 3.
638. Šlebinger Janko, Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797—1936. Posebni odtis iz zbornika: Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937. Natisnili J. Blasnika nasl., univerzitetna tiskarna d. d. v Ljubljani. 1937. Vel. 8<sup>o</sup>, str. 175.
639. Tominšek Josip, Antibarbarus. PV XXXVII (1937) in XXXVIII (1938). Prinaša niz dobro utemeljenih praktičnih pravorečnih in pravopisnih člankov, in sicer: XXXVII 30—32 „Sedem in trideseti letnik“, „Devet an devetdeset hudiču“ (proti novemu štejetju na s.-h. način po dekadičnem sestavu), 63—64 Razzlogovanje, 175—176... se tiče... (proti rabi brez oziralnika in s tožilnikom), 203... ki ga..., ...ki mu... (umljivejša je raba: kateri, a, o), 203—204 Zanimivo je za nas zanimivo (ne zajemljivo), 228—230 Sv. Uršula na Plešivcu (enako dobra je zbirka dokazanih soznačnic: Plešivec, Sv. Uršula, Gora sv. Uršule, Sv. Uršula na Plešivcu), 291—292 Prisojnik (ne: „Prisank“) — to je in ostani književna slovenska oblika za ime mogočne, prisojne gorske grmade nad Kranjsko Goro (Goro! ker Kranjska Gora ni gora, ampak vas), 292 Grintavec — ne Grintovec, 292 Pro memoria (proti prenašeni uradni uvedbi novega Slovenskega pravopisa v šolah in uradih), 319—320 Ustne sline — ustmena razprava (ustno: ustmeno, obe besedi imata poseben, samostojen pomen in sta zase potrebni), 352 „Ledenik, ledna plošča — ledna kraljica Sonja Henie“; okus, okusen — ukus, ukusen; okusno kosilo na ukusno pogrjnjeni mizi; 383—384 Namenilnik, njega raba in pravila zanjo v knjiž. jeziku. XXXVIII 27—28 „Grde“ napake (1. Kdor druge uči, bodi sam poučen in se sam ravnaj neizogibno vselej po nauku. 2. Množina samostalnikov na -a dela neizvežbanim preglavice. 3. Sklanja dvojine za srednji spol). 83—84 Pridevnik, določna in nedoločna oblika (Visoki Rokav, hud pes).
640. Tomšič Franc, Nemško-slovenski slovar. 1938. Jugoslovanska knjigarna v Ljubljani. Natisnila Jugoslovanska tiskarna v Ljubljani, r. z. z o. z., podružnica v Novem mestu. M. 8<sup>o</sup>, str. 760.  
Ref.: S LXVI (št. 291, 20. 12. 1938) 5. — Ivan Pregelj Č XXXIII (1938—39) 283. — Mentor XXVI (1938—1939) 197.
641. Trobina Stanko, Slovenska narodna pesem iz Prekmurja. Pevec XV (1937) 19—20, 26—28.
642. Turk Alojzij, Janeza Trdine opis Ljubljane v mengeškem narečju. KSM IV (1937) 53.
643. V. S., Koliko nas ima? Jadranski koledar „Istre“, Zagreb—Ljubljana, III (1937) 105—108.  
Prinaša poizkus statistike Slovanov v Italiji na podlagi cerkvenih šematizmov in matičnih knjig.
644. Volc Alojz, Žival v modrostni besedi. Lovec XXIV (1937) 541.
645. Voštar J., Referat: Singer St., Kultur- und Kirchengeschichte des oberen Rosentales. Kappel 1935. Vel. 8<sup>o</sup>, 315+XII str. ČZN XXXIII (1938) 55—56.
646. Vratuša Anton, Pomisleki prekmurskega recenzenta. Sod V (1937) 477—480, 569—571.

- Polemizira z odgovorom Vilka Novaka LZ LVII (1937) 293—294 glede svoje ocene „Izbora prekmurske književnosti“ in Baševih „Prekmurskih pesmi“.
647. Vrščaj Hugo, Obrobne opazke. k temeljnemu vprašanju. Sod V (1937) 574—576.  
Se obrača ostro proti vedno glasnejši hrvatski miselnosti, da bi bili Slovenci zgolj manjvreden odcepek Hrvatov.
648. Vsi govorimo nekoliko španski. Koledar Dr. sv. Mohorja 1938, 55.  
V plovenščino in vsakdanjo rabo je zašla marsikatera španska beseda, večinoma arabskega izvora.
649. Wester Josip, Navje in Žale. KSM V (1938) 243.  
Razlaga etimološki in kulturni pomen teh dveh imen za nekropolo in mrlišnico pri Sv. Križu v Ljubljani.
650. Za domača imena rib. Za akcijo jadranskih sportnih ribičev se moramo zanimati tudi mi SN LXXI (št. 37, 16. 2. 1938) 3.
651. Za rehabilitacijo Kopitarja. J XVIII (št. 268, 17. 11. 1937) 7.  
Poroča na podlagi „Prager Presse“ o debati v praškem Slovanskem institutu, kjer je razpravljajal Karel Paul o témi „Kopitar in Šafařík“.
652. Zdešar Anton, Nekaj drobcev stare slovenske besede iz mengeških krstnih knjig. E X—XI (1937—39) 288—300.
653. Zelko Ivan, Mikloš Küzmič. — Vilko Novak, Franc Ivanocy. Prekmurska knjižnica I. Uredil Vilko Novak. Izdalo Prekmursko muzejsko društvo. V (Murski) Soboti 1937. Vel. 8<sup>o</sup>, str. 63.  
Na str. 10 „Küzmičev jezik“, kratek poljuden prikaz rojstnega severnega ali goričanskega prekmurskega govora, ki ga imenuje Küzmič „stari slovenski jezik“. Ref.: Viktor Smolej M XVIII (1937) 432.
654. Zwitter Fran, Koroško vprašanje. Pri Akademski založbi v Ljubljani. 1937. Vel. 8<sup>o</sup>, str. 32. (Prvič izšlo v reviji „Sodobnost“ V, 1937).  
Ref.: A. B. (= Ante Beg) J XVIII (št. 251, 27. 10. 1937) 7. — Tine Debeljak S LXV (št. 234, 12. 10. 1937) 5. — S LXV (št. 257, 9. 11. 1937) 5. — grb (= Bogo Grafenauer) Č XXXII (1937—1938) 253.
655. Zwitter Fran, Nemci na Slovenskem. Sod VI (1938) 483—497.
656. Zwitter Fran, Prebivalstvo na Slovenskem. Ljubljana 1936. (Točen naslov gl. JФ XVI (1937) 278 pod tek. št. 265). Nadaljnji referati: Janko Polec GMDS XVIII (1937) 152—155. — Maks Miklavčič DS L (1937—38) 192—193. — Franjo Baš ČZN XXXIII (1938) 217—219.
657. Zwitter Fran, Prva štajerska narodnostna statistika. ČZN XXXII (1937) 190—193.  
Avtor preiskuje podatke o narodnostnem stanju na Štajerskem v uradnih „Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie“ III (1830), Tafel 7. Leta 1830. se je na Štajerskem izvršilo dokaj moderno zasnovano ljudsko štetje, ki se je znatno razlikovalo od drugih takratnih pretežno po vojaških vidikih opravljenih štetij. Podatki se morejo označiti kot precej točni.
658. Zwitter Fran, Referat: Die Kärntner Slowenen in Vergangenheit und Gegenwart. Klagenfurt 1937. GMDS XIX (1938) 84.
659. Žerjav Albert, Ali je možen življenjsko pojmovan slovniški pouk? P LIX (1937—38) 118—125.

660. Žiberna Joško, K vprašanju naše zapadne narodnostne meje. Sod V (1937) 136—143.

661. Žiberna Joško, (J-a), Slovenska manjšina na Koroškem. Sod V (1937) 237 sl., 277 sl.

662. Žiberna Joško, Trst. Sod VI (1938) 294—304, 411—423.

Razpravlja o zgodovinskem, gospodarskem in narodnostnem razvoju Trsta o njegovi italijanizaciji na eni ter lepo napredujoči predvojni slovenizaciji na drugi strani.

663. Župančič Oton, Dela. IV. (Članki, govori, ocene, eseji). Uredil Josip Vidmar. Akademsko založba. Ljubljana MCMXXXVIII. M. 8°, str. 196.

Na str. 72—74 Poročilo o ustanovitvi ČJKZ (iz LZ 1917), 98—112 Slovenski jezik in gledališče (predavanje, po Zarji 1912), 145—148 Pismo o slovenščini na odru (iz Gled. lista 1937—38).

664. Županič Katarina, Šopek poljskih cvetlic iz Gribelj v Beli Krajini. E X—XI (1937—39) 114—146.

Po dr. Niku Županiču objavljavljeno narodno blago njegove † matere. I. Narodne pesmi. II. Pregovori in izreki. III. Vraže, šege in navade. IV. Nenaadne besede in izrazi.

Ref.: J XVIII (št. 80, 7. 4. 1937) 7. — Boris Orel S LXV (št. 122, 2. 6. 1937) 5.

### Обавештење

Ова је књига ЈФ посвећена 1938 и 1939 години. Ове, 1940, изаћи ће две књиге ЈФ — XVIII и XIX. XVIII књига обухватиће библиографију за 1939 год.; али ће главном садржином својом бити посвећена неодржаном III Славистичком конгресу и питањима о којима се мислило на њему расправљати.

Од Уредништва.

Иницијали на крају бележака означају писце:

- А. Б. = Александар Белић
- Б. М. = Бранко Милетић
- Д. К. = Драгутин Костић
- Ив. = Милош Ивковић
- Ј. В. = Јован Вуковић
- К. Т. = Кирил Тарановски
- Л. В. = Лука Вујовић
- М. П. = Михаило Петровић
- М. С. = Михаило Стевановић
- Н. Р. = Наталија Радошевић
- П. Ђ. = Петар Ђорђевић
- Р. А. = Радомир Алексић
- С. К. = Степан Куљбакин

### I Предметни регистар

a < o у гл. ламати, помагати, потапати и сл. 250

Азбуке: број глагољских слова 235; број ћирилских слова 235; претпоставке о пореклу глагољице и ћирилице 236 и д.

Аорист: аорист у историској употреби 155 и д.; 180 и д.; употреба гномског аориста 164 и д. употреба аор. за исказивање будућих радњи 171; употреба аориста у црногорским говорима 173; употреба аор. у метохиским говорима 173; аорист у индикативу 182

Архаизми: у украјинском језику 250  
Асимилације дентала *t, d* палаталу *ʃ, ɲ* 114—130

Библиографија за 1937 и 1938 год.: (Скраћенице 283):

I Филозофија и језик 284

II О прасловенском и словенским језицима 285

III Етимологије, историја речи, тумачење речи, збирке речи 289

IV Несловенски језици

V Балканологија

VI Старословенски језик 298

VII Српскохрватски језик

а) Фонетика (експериментална, физиолошка, фонолошка) 302

б) Граматика и граматичка питања 303

в) Савремени књижевни језик 306

г) Дијалекти 316

д) Текстови стари и нови, издања; њихова критика, попрекло итд. 319

ђ) Историја српскохрватског језика 323

е) Метрика 323

ж) Стил 324

з) Методика, настава књижевног језика 324

и) Терминологија 325

ј) Народне умотворине (текстови, тумачења итд.) 325

VIII Речници стари и нови српскохрватског језика (српскохрв. и ког страног језика) 331

IX Биографије, аутобиографије и сл. грађа 333

X Библиографија 337

XI О становништву 338

XII Различно 339

XIII Словеначки језик 342

Вајнгарт Милош: некролог 225—228

Времена: значење глагољских финитних облика у неиндикативној употреби 150 и д., 179 и д.; основна подела употребе времена 179 и д.; гномска употреба времена 159 и д.; модална употреба времена 168 и д., 186; времена употребљена у невременској ситуацији („временска транспозиција“) 184 и д.; употреба времена у футурској ситуацији 185;



Словенски језици: груписање 234.  
 Старац поп Теодосије и хиландарска „братија начелна“ 189—201  
 Старословенски: о постанку првих превода Константинових 247; о питању обима Методијева превода Св. писма 248; о пореклу старословенског језика 248 и д.; о називу 251; речничка страна 251; о обиму преводилачке делатности св. Браће 277 и д.; историја старословенског превода мисала (служабника) 277 и д. Бечки листићи 277 и д.  
 Супрасалски кодекс: текстови тога споменика 235  
 Текстови: Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského od M. Vajngarta 275—277

Теодосије старац хиландарски 189—200

Травник: о његовој прошлости 130—131

Ѣрилица в. Азбуке

Футур: гномска употреба футура 160 и д.; употреба наративног футура 162

Хиландарски типик: место постанка (превођења) 263 и д.

Хлумски Ј.: некролог 221—225

Храбар: претпоставке о пореклу Хр. 246; спис Храбров 247

čl < tl у српскохрв. 114 и д.

čn < tn у српскохрв. 116 и д.

Члан: у руском језику 280—283

Δ: употреба тог слова у старослов. споменицима 235

adamsko kolenio 328  
 aeroplan 291  
 avion 291  
 bajničere 325  
 bavrlati 207  
 beļiti se 207  
 bere 303  
 bisage 328  
 bistijerna 203  
 borna kola 291  
 boščaluk 328  
 brnast 328  
 brstijerna 203  
 brunka 346  
 brunka 356  
 bubota 214  
 bula 328  
 bupati 201  
 bupiti 201  
 bupnuti 201  
 burlikati 201  
 buruntija 328  
 čaina 297  
 Celovec 356  
 crkva 301  
 crnomañast 207  
 cucati 203  
 cuļati 203  
 čavrļati 203  
 čeprļati 210  
 čeprkati 213  
 čerešnar 292  
 čerupati 206  
 čioda 205  
 čušļav 205

## II Регистар речи

čaprdati 212  
 čopiti 203  
 daidžić 328  
 darn 289  
 darrus 289  
 dekati 208  
 denderek 213  
 depati 208  
 der 289  
 derečiti se 208  
 derna 289  
 derrus(-um) 289  
 derupati se 205  
 desiježa 323  
 dezarter 310  
 dibok 207  
 djerrë 289  
 do 310  
 dobrovoļac 310  
 Dôčani 133  
 Dočanka 134  
 Dolac 133  
 Dolačani 133  
 Dolačanin 133  
 Dolačanka 134  
 Dolačka 134  
 dolama 328  
 dolovъ 250  
 domovъ 250  
 Doña zemļa 292  
 Dositej 314  
 Dositije 314  
 dragovoļac 310  
 drukčije 310  
 dunkle 205

džomba 328  
 đara 289  
 đer 289  
 đon 325  
 Eileithya 295  
 ekser 325  
 elenъ 250  
 Eleusina 295  
 Eleutherios 295  
 fitati 203  
 frabac 204  
 fračak 204  
 francika 204, 214  
 frava 323  
 frļļati 206  
 galoše 352  
 ganga 204  
 glavrnāti 211  
 glimbati 201  
 glubaņa 204  
 gmeždenik 201  
 gmežditi 201  
 gñaviti 207  
 gñečiti 202  
 gñiriti 201  
 gol 325  
 gospr 213  
 gospodñ- 120  
 gotov 310  
 gracnuti 208  
 grasuļ 214  
 grgur 208  
 grgurav 208  
 ģubati se 203  
 guja 210

- gušiti 208  
 gviriti 201  
 hripa 346  
 hroskot 328  
 Hrvat 356  
 iks 318  
 isan 328  
 iskobečiti 209  
 iskobežati se 205  
 iskobežiti 209  
 iskoprcati se 209  
 izdekati 208  
 izdrečiti se 209  
 izdrežiti 202  
 iznemoriti se 209  
 izdračiti 209  
 jagluk 328  
 kaduna 328  
 kafa 295  
 kafana 295  
 kako 305  
 kamo 315  
 kamo kuda 318  
 kaŋdav 319  
 kaŋdo (čoravi) 319  
 kao 303, 305  
 kava 295  
 kikoš 319  
 Kirvo kaŋdava 319  
 klapiti 213  
 klapriñati 213  
 klobuk 204  
 kļaštriti 202  
 knaditi 292  
 ko 303  
 kobacan 212  
 kobacati se 212  
 kocka 325  
 kočnik 116  
 kočnjak 116  
 koji 303  
 koliba 204  
 kolimbat 205  
 kolotur 204  
 koloturići 204  
 konak 328  
 konec 353  
 konsonant 310  
 koprljati se 209  
 korisnost 291  
 korist 291  
 kótec 116  
 kovčeg 328  
 koviļe 212  
 kovrca 212  
 kovrcan 212  
 kovrčica 212  
 kovrčiti 212  
 kovrdija 212  
 kovrdin 212  
 kovrdžica 212  
 kovrljati 211  
 kovrtič 211  
 kovrtaj 212  
 kovrtan 212  
 kramponi 325  
 krasnyĭ 250  
 kridimice 205  
 krilatice 291  
 krimice 205  
 kristjan 353  
 kroz 315  
 krščanka 134  
 kršenca 134  
 Kučkovič 290  
 kućñaci 116  
 kućñak 116  
 kućñi 127  
 kud 315  
 laprdat 212  
 lastan 289  
 lećñi 118  
 lekar 309  
 lesen 289  
 les(t) 289  
 lesto 289  
 Liber 295  
 liječnik 309  
 liksija 204  
 Lysios 295  
 Luka 133  
 luka 133  
 lukački 133  
 Lüke 133  
 luksija 204  
 lukšija 204  
 lušija 204  
 lopiti 202  
 losnuti 202  
 maha 328  
 malci 316  
 mencok 316  
 ment 316  
 mentok 316  
 meždenik 201  
 mlakva 210  
 momčad 325  
 moralno 291  
 moralno je 316  
 morane 291  
 Morava 292  
 mornarski oficir 315  
 motka 325  
 motikva 211  
 motikvas 214  
 mrgur 208  
 muka 327  
 mukoļ 210  
 musromanin 206  
 naboktjeti 205  
 nabraskati 202  
 nadekati 208  
 nadunduriti se 202  
 naj- 315  
 nakeriti se 205  
 namrkositi se 209  
 naočari 305  
 naručiti 309  
 neje moralno 316  
 nezgraman 213  
 nunati 202  
 nuninati 202  
 nuniti 202  
 űiriti 201  
 očegrļati 206  
 očerepušati 202  
 odiva 290  
 odjedriti 202  
 odjezditi 202  
 odjezdriti 202  
 ofsajd 325  
 Olysseus 295  
 oneđat 291  
 onidit 291

- osećaj 312  
 osećanje 312  
 osnova 310  
 otočki 315  
 Pačarsija 206  
 paša 327  
 paštriti se 203  
 patalica 204  
 patrgati 206  
 Pelasti 295  
 pisaње 292  
 pisati se 310  
 po 315  
 pōditi 250  
 pođaj 323  
 pojđaj 323  
 poručiti 309  
 posljedñi 126  
 posljedñi 122  
 posljedñi 123  
 posleđždnii 126  
 poslijñi 123  
 postat 328  
 pošten 291  
 pošteње 291  
 potleñi 124  
 potprd  
 potprđica 212  
 potprdivač 212  
 potprdivarje 212  
 potprdivati 212  
 potprdnuti se 212  
 potračña 118  
 pozicija 325  
 pramalećan 118  
 prdecati se 213  
 prdeļuska 213  
 prdeļusnuti 213  
 prđjeti 212  
 prdosija 213  
 predñi 127  
 pređašñi 127  
 prežñi 127  
 predñi 122  
 preispitati 291  
 prežđđññ 126  
 prićña 118  
 prijašñi 127  
 priprđjeti 212  
 pristrastan 325  
 priñati se 213  
 prñic 213  
 prñicati se 213  
 prñicav 213  
 projećñi 118  
 prosvićļivati 115 и д.  
 providur 206  
 priļati 213  
 prvašñi 127  
 pungart 356  
 purlat 328  
 račiti 250  
 radi 305  
 ralo 328  
 rasprđjeti 212  
 razuriti 206  
 rekti (укр.) 250  
 ruda 297  
 rujan 310  
 segasvjećñi 117  
 sesvjećñi 117  
 sigureca 205  
 Skatar 207  
 sklenza 214  
 skutnik 356  
 slavenski 310  
 Sloveni 350, 353  
 slovjenski 310  
 smućña 119  
 srabac 204  
 sredñi 121  
 stabadļika 207  
 stambolija 328  
 stan-pogled 292  
 stēga 297  
 stinghie 297  
 strči 325  
 strovaliti 203  
 subaša 327  
 sudñi 119  
 sujñi 120  
 sujñi 123  
 svjetļi 125  
 svoj 310  
 šalpa 207  
 šesti 205  
 ševrdati 203  
 šjalpa 207  
 škoditi 290  
 špioda 205  
 šta 304  
 štalog 205  
 štetovati 290  
 što 304, 305  
 švrļati 203  
 švrndati 203  
 talabukati 210  
 talandara 211  
 tapa 297  
 Tarkomn 295  
 tarlabukati 210  
 teapši 297  
 teafar 310  
 teška 289  
 tivsa 310  
 Travanjka 131  
 travanjski 131  
 Travlјani 131  
 Travļjanin 131  
 Travničanin 131  
 travnički 131  
 Travnik 131  
 travnik 132  
 Travnјaci 131  
 Travnјak 131  
 travnjak 132  
 trudan 290  
 trudna 289  
 trudñi 125  
 tugovina 214  
 tušnuti 203  
 trzmati se 210  
 ućkur 328  
 udobь(нъ) 289  
 udurečiti se 206  
 umrak 292  
 univerzitet 310  
 uprđjeti 212  
 urlakati 203  
 urlikati 203  
 uslovļivati 312  
 uvjetovati 312  
 vaiz 328

Vanevropski kontinenti 291	Začinjavac 323	zaprkeñati se 213
vazdakadñi 207	Zagreb 291	zatočnik 328
vednuti 201	zakladña 128	zauvar 303
vehnuti 205	zakladna 129	Zažično 128
vil 323	zaklanda 129	zbog 305
„Vněšnja Rossija“ 292	zakovrnuti 212	zgrguklјati se 208
vođñica 127	zaprdivaње 212	zlakaña 128
vragađur 214	zaprdivat 212	zvekir 328
vrata 325	zaprđjeti 212	žitarica 290
vrkočiti se 207, 214	zaprđnut 212	žito 290
	zapredati 212	

### III Регистар писаца

- Аксаков К. 255  
Алексић Р. 87, 91, 290—342 passim  
Алесисо Ђ. 289  
Алиптић Д. 333  
Анастасијевић 261, 263, 269  
Аранђеловић Д. 306  
Асишки Фрања св. 175  
Бадјура Р. 342  
Бајец А. 359, 360, 362  
Бајрактаревић Ф. 293  
Балашчев Г. 338  
Барац А. 306  
Барбалић Ф. 306  
Барић Х. 294, 296, 325  
Барле Ј. 357  
Баромић 321  
Бартел А. 342  
Бартоли 294  
Баскетић В. 316  
Бахтин Н. 342  
Баш Ф. 342, 343, 350, 365  
Бевк 359  
Бег А. 365  
Белић А. 6, 8, 9, 34, 49, 84, 90, 91, 96,  
151, 152, 154, 155, 160, 168, 179—189,  
218—222, 252—255, 255—260, 264,  
271, 272—276, 284, 285, 290, 304—307,  
314, 317, 324, 332, 333—335, 339, 359  
Бељајев 239  
Бернардин Сплећанин 221  
Бернекер Е. 202, 204, 212, 273, 355  
Берчић 126  
Бидло 226  
Бизјак А. 342—367, 343  
Билић В. 343  
Блазник Р. 148, 343  
Блајвајс 345  
Богдановић Ј. 116  
Богичевић Ј. 335  
Бојц Е. 343  
Борко Б. 343, 344, 346, 348, 351, 357,  
358, 360, 361  
Борштник Б. 344  
Босанац С. 307  
Босекић В. 291  
Бошковић Ј. 304  
Бошковић Р. 285, 323  
Брадач Ф. 344  
Браденштајн 295  
Браумилер В. 356  
Брауне 232  
Брезник А. 344, 345, 358, 362  
Брендал В. (Bröndal) 285  
Бринар Ј. 345  
Брино 224  
Брлић О. 322  
Бругман К. 229  
Будал А. 345, 358  
Будилович 249  
Будимир М. 289, 295, 296, 307, 319  
Будмани П. 6, 11, 116, 120, 127, 128,  
201, 202, 208—211, 218, 219, 308  
Бујан В. 316  
Буиц Ст. 345, 356, 358  
Бурина С. 316  
Буслајев 255  
Вајан А. 128, 285, 289, 316  
Вајнгарт М. 221, 223, 225—228,  
234—236, 275, 277, 279, 299, 300  
Вајс Ј. 242—245, 279, 300  
Ваљавец 117, 218  
Ван Вејк 285, 301

- Ван Гинекен Ж. 295  
 Ваничек Ф. 147  
 Васенко П. 321  
 Васиљевски 237  
 Васић М. 190, 193  
 Вељковић М. 335  
 Вестер Ј. 365  
 Вестермарк Е. 326  
 Ветрановић 118, 125  
 Видаковић М. 261  
 Видмар Ј. 366  
 Виноградов В. 255—259  
 Виргилије 220  
 Вјаземски 288  
 Влаховић В. 325  
 Водник В. 344  
 Волман Ф. 298  
 Волтић 331  
 Волц А. 364  
 Вондрак 126, 226, 239  
 Воронец 344  
 Востоков 255, 258  
 Воштар Ј. 364  
 Врабер М. 348  
 Вранчић 116, 127  
 Врањина 270  
 Вратуша А. 364  
 Вратуша Ј. 358  
 Врхлицки 227  
 Врховац Р. 307  
 Вршчај Х. 365  
 Вујаклија М. 331, 332  
 Вујовић Л. 306—310 *passim*  
 Вуковић В. 325  
 Вуковић Ј. 1—114, 287, 291—341 *passim*  
 Вуксан Д. 260  
 Вуловић С. 190, 191  
 Вучетић 260  
 Вушовић Д. 6, 8, 12—14, 16, 17, 19,  
 20, 22, 32, 35, 36, 44—47, 51, 81,  
 103, 290, 303, 305  
 Гамилшег Е. 297  
 Гарашанин 336  
 Гартхаузен 240  
 Гаспари Т. 348  
 Геземан Г. 325, 328  
 Георгијевић С. 303, 323  
 Георгијевић К. 328  
 Гестл Ф. (Göstl) 349  
 Гете 330, 335  
 Гиљфердинг 327  
 Глазер Ј. 360  
 Глауерт Г. 343, 356, 357  
 Глонар Ј. 348, 353  
 Говекар Ф. 349  
 Голубински 237  
 Госар А. 349  
 Готфрид К. 356  
 Грамон 224  
 Графенауер Б. 349, 350  
 Графенауер И. 349, 360, 361  
 Грбић М. 146, 147  
 Грегорије Назијански 298, 299  
 Греч 255  
 Гривец Ф. 298, 299, 349, 350, 352  
 Григорович 237  
 Грим Ј. 334, 335, 343, 348  
 Грујић Р. 319, 321  
 Грунски 240, 241  
 Гршковић П. 323  
 Гспан А. 350  
 Губерина П. 308  
 Гумилар Ф. 350  
 Гунарсон Г. 301  
 Гундулић 114, 125, 320  
 Гутсман 344  
 Давидов 255  
 Дајзингер Е. (Deisinger) 347  
 Дамијани 288, 289  
 Данило 189, 190, 200, 267, 268  
 Даничић Ђ. 5, 6, 9, 67, 69, 111, 118,  
 119, 121, 122, 125, 150—207, 209—213,  
 218—221, 304, 331, 333  
 Дворник 299  
 Дворниковић В. 340  
 Деановић М. 316  
 Дебевец Ј. 344, 347, 349, 360  
 Дебељак А. 346, 347, 353—355  
 Дебељак Т. 347, 349, 355, 358, 360—362,  
 365  
 Деген Ф. 347  
 Дежелић 328  
 Делбрик Б. 221, 232  
 Деметер 306  
 Державин 288  
 Дерпфелд (Dörpfeld) 229

- Дикулеску 297  
 Дилс П. 286  
 Динић М. 260  
 Диц Ф. 336  
 Добровски 227, 307, 337, 348  
 Доклер А. 351  
 Доленц Ј. 348  
 Доленц М. 347, 348, 359  
 Доленц Х. 346  
 Доментијан 191, 192, 200, 262, 263,  
 267—272  
 Дорник И. 360  
 Достоеј 314, 340  
 Достојевски 288  
 Држић М. 85, 118, 122—125  
 Држић Џ. 319  
 Дробњак А. 347  
 Дукач В. 308, 331  
 Дулчић Ј. 319  
 Дурново 249  
 Дучић Н. 322  
 Дучић С. 291  
 Ђаманић Р. 123  
 Ђанели Ђ. 114, 321  
 Ђорђевић К. 333  
 Ђорђевић Р. 260  
 Ђорђевић Тих. 325, 326  
 Ђорђић П. 299—329 *passim*  
 Ђукић Т. 260  
 Ђуричић В. 333  
 Ђуричић М. 333  
 Ђуровић Д. 326, 342  
 Ђербахарт Ф. 356  
 Елезовић Гл. 19, 27, 104, 294, 295, 296,  
 331  
 Ердџановић Ј. 317  
 Ерјавец Ф. 348, 359  
 Желе С. 355  
 Жепић С. 229  
 Жеравчић М. 299  
 Жерјав А. 366  
 Жиберна Ј. 366  
 Живановић Ђ. 335  
 Живановић С. 285, 308  
 Жуковски 288  
 Жупанич Н. 366  
 Жупанчић О. 366  
 Здешар А. 365  
 Зеленика М. 303  
 Зелко И. 365  
 Зец Ф. 132, 134  
 Зингер Ст. 364  
 Златарић Д. 128  
 Ибровац М. 326, 334  
 Ивакић Ј. 304  
 Иваноци Фр. 365  
 Иванчевић Б. 308  
 Иванчевић М. 303, 308, 326  
 Ивековић 131, 132, 204  
 Ивић А. 334  
 Ивковић М. 307—324 *passim*  
 Ившић Стј. 6, 9, 17, 28, 38, 114—130,  
 290, 308—310, 319  
 Илешкић С. 350  
 Илешкић Фр. 130—135, 317, 340, 350  
 Илић Д. 324  
 Иљински 270  
 Инхоф Б. 310  
 Исаченко А. 350, 360  
 Јаблановић И. 130, 133  
 Јаворник М. 344  
 Јагић В. 122, 128, 220, 236, 239—241, 246,  
 247, 263, 264, 290, 299, 308, 347, 351  
 Јакопсон Р. 290  
 Јанежић 342, 344  
 Јањанин М. 302  
 Јарник 344  
 Јевтић Б. 334  
 Јевтић П. 310  
 Јеремић Р. 338  
 Јеровшек Ф. 343  
 Јиречек 26, 190  
 Јован Егзарх 200, 276  
 Јован Златоуст 278, 298, 319  
 Јовановић М. 291, 311  
 Јовановић Р. 331  
 Јоже Г. 357  
 Јуришић В. 317  
 Јуркић М. 311  
 Кадлец К. 281  
 Калајдович 255  
 Калан Ј. 351  
 Калужњацки 281  
 Кангрга Ј. 220, 332  
 Капус В. 351  
 Караман Љ. 319

- Карановић М. 338  
 Караџић В. 1, 5, 16, 18, 19, 20, 22, 28, 36, 38, 39, 49, 54, 55, 58—60, 62, 63, 65—70, 74—83, 86—88, 94, 95, 98—113, 116, 127, 150, 158, 161—163, 201, 202, 204, 207, 210, 212, 213, 218, 219, 293, 294, 298, 303, 306—310, 314, 315, 326—331, 333—337, 339, 340, 345  
 Каринтиофил 351  
 Карлин П. 351  
 Карски 240, 241  
 Карцевски С. 286  
 Кастелиц 344, 345  
 Катић Л. 319  
 Качић-Миошић 220, 298, 311  
 Келемина Ј. 351, 352, 358  
 Керсник 353  
 Кеџмановић Ј. 331  
 Кидрић Фр. 352, 359  
 Кизмић М. (Küzmič) 350, 365  
 Киселиновић Ђ. 317  
 Кихар (Küharij) 358  
 Клајн Х. 291  
 Климент св. 278, 349, 350  
 Ковачевић Б. 335  
 Ковачевић Ј. 325  
 Ковачевић С. 303  
 Ковачић М. 311  
 Ковчић Д. 332  
 Козак Ј. 354  
 Кокољ М. 352  
 Колар И. 337, 352  
 Коларић Ј. 340  
 Коларич Р. 352, 362  
 Колман О. 124, 319  
 Колунић 117  
 Комбол М. 291, 315  
 Константин св. 223, 226, 237, 238, 242—250, 276—278, 293, 299  
 Константин Граматик 249  
 Константин биограф 260, 267, 268  
 Константиновић В. 340  
 Копитар Ј. 334, 335, 337, 343, 345, 348, 352, 365  
 Копривец И. 352  
 Коркут Д. 131, 134  
 Кос М. 352, 360  
 Кос Ф. 352  
 Косач С. 117  
 Костањевић Ј. 352  
 Костић Др. 192, 193, 200, 260, 273, 304, 311, 314—337 *passim*  
 Костић М. 323  
 Котник Ј. 346, 354  
 Котошихин 288  
 Кошмидер 252, 253  
 Коштиал И. 352—354  
 Крајачевић 309  
 Крајхер В. (Kraigher) 354  
 Крањец С. 354  
 Красовски А. 291, 311  
 Кречмер 295, 296  
 Кронист 355  
 Крстић Б. 327  
 Кукуљевић 319  
 Куљбакин С. 234—237, 236—252, 239, 240, 245, 251, 300, 301, 302  
 Кумердеј 344  
 Курелац И. 333  
 Курц Ј. 227  
 Лавров 237, 246, 299  
 Лазаревић Д. 317  
 Лалевић М. 304, 324, 327, 334  
 Ламански 249  
 Лах И. 355, 360  
 Левстик 337  
 Легиша Л. 355, 360, 361  
 Лер-Сплавински Т. 291  
 Лескин А. 229, 240, 241  
 Лесковац М. 334  
 Линхарт А. 355  
 Липсиус Ј. 229  
 Ловренчич Ј. 355  
 Ловрић А. 319  
 Логар Ј. 355, 362  
 Логар Т. 360  
 Ложар Р. 355  
 Локар Ј. 348, 355  
 Ломоносов 288  
 Лука 276  
 Луканец П. 328  
 Лос 273, 274  
 Љацки Е. 286  
 Љесков 288  
 Љермонтов М. 260

- Љубиша Митров Стј. 157, 158  
 Маврел Б. 356  
 Магер А. 344  
 Мажуранић 128, 290, 306, 331  
 Мазинг 317  
 Мазон А. 252, 286, 316  
 Мајер А. 291, 311  
 Мајер — Липке В. 336, 337  
 Мајнарић Н. 135—150, 228—234  
 Мал Ј. 356, 358  
 Малецки М. 287  
 Малиновски И. 281  
 Малнерич М. 356  
 Мандић М. 319  
 Маргитић Ст. 319  
 Маретић Т. 6, 16, 18, 48, 59, 65, 66, 68—75, 82, 83, 85—87, 90, 94, 95, 98, 99, 102, 115, 123, 127, 150, 162, 169—171, 174—176, 185, 201, 203, 207, 211, 213, 214, 218—221, 292, 304, 324, 332—334, 336  
 Марић Р. 260  
 Маркич М. 356  
 Марковић П. 120  
 Марн Р. 355  
 Маролт Ф. 356  
 Марсиљи 321  
 Марулић 323  
 Масарик Т. 221  
 Маслач Н. 131  
 Матеј 276  
 Матијевић 119  
 Матић Св. 328, 329  
 Матић Т. 311, 312  
 Матичич И. 356  
 Маучец Ј. 356  
 Мачковшек Ј. 355  
 Мегисер 286, 344  
 Меденица Р. 328, 333, 334  
 Медерндорфер В. (Möderndorfer) 357  
 Меје А. 252, 280, 286, 305  
 Мелик А. 356  
 Менцингер Ј. 353  
 Менчетић Ш. 123, 323  
 Мерхар Б. 360  
 Методије св. 226, 234, 235, 237, 246—249, 251, 266, 276—279, 298, 299, 337, 350, 363  
 Микаљ 116  
 Микаља 211  
 Миклавчич М. 356, 365  
 Миклошић Фр. 124, 126, 150, 171, 212, 221, 237, 342  
 Микоза Ј. 287  
 Милаковић Б. 337  
 Милас М. 6, 12, 57  
 Милевски Т. 287  
 Милетић Б. 221—226, 225—229, 275—278, 277—280, 285—342 *passim*  
 Милетић М. 312  
 Минс 240, 241  
 Мирковић Ј. 270, 322  
 Митровић Ј. 338  
 Мићић-Јојић Р. 335  
 Мићовић А. 291  
 Мишкјевич 320  
 Мишич Ф. 356  
 Младенов Ст. 317  
 Момировић П. 291, 320  
 Моор Е. (Elemér Moór) 351  
 Московљевић М. 6, 73, 291, 312, 317, 332, 335, 338  
 Мохоричева М. 344  
 Мошин В. 189—201, 294, 320, 341  
 Мрављак Ј. 357  
 Мурко М. 292, 328, 344, 357  
 Мусић А. 6, 88, 90, 150, 152—154, 158, 164, 165, 170, 173, 174, 177, 178, 185, 228—235, 333, 357  
 Мусулин Ст. 324  
 Мушицки Л. 329  
 Нађов Г. 304  
 Наметак А. 312  
 Наљешковић 125  
 Нахтигал Р. 239, 245, 271, 300, 343, 350, 356—358  
 Некрасов 255  
 Нестор 282  
 Никодим 190, 193—195, 200, 263  
 Николић А. 304  
 Николић М. 335  
 Никољски 237  
 Новак В. 335, 340, 258, 360, 365  
 Новаковић М. 260  
 Новаковић Ст. 191, 317, 334  
 Нушић Б. 304

- Његован Н. 325  
 Његош 24, 47, 81, 82, 89, 103, 105, 260, 319, 336  
 Облак В. 317, 334  
 Обрадовић Д. 314, 340  
 Овидије 232  
 Огијенко 236—251  
 Омир 220, 229  
 Орбини 298  
 Орлов Ђ. 294  
 Павић А. 6  
 Павић Е. 118  
 Павловић Љ. 293  
 Павловић М. 292, 314, 318, 328, 336  
 Павловић Р. 122  
 Павски 255  
 Пајсије 267, 268  
 Панов 310  
 Паркот В. 417  
 Пастернек 225, 227, 299  
 Пата Ј. 287  
 Паул — Брауне 232  
 Паул К. 365  
 Перволф 237, 238  
 Перковић М. 329, 336  
 Перовић Р. 260  
 Перијевић М. 320  
 Петамер Ј. 359  
 Петерлин Ј. 358  
 Петковић В. 191  
 Петковшек В. 359  
 Петравић А. 323  
 Петрановић Б. 327  
 Петрачић 125  
 Петров Авакум 280  
 Петровић Љ. 324, 329  
 Петровић М. 289—338 *passim*  
 Петровић П. 329  
 Петровић Т. 329  
 Пизани В. 296  
 Пинтар Л. 352  
 Пирјевац А. 359  
 Пирц Ф. 359  
 Писемски 288  
 Плетершник 116, 127, 342  
 Плутарх 295  
 Погачник Ј. 362  
 Погодин А. 260, 292  
 Погорелов В. 247, 363  
 Поленаковић Х. 314, 318  
 Полец Ј. 359, 365  
 Поливка 225  
 Поповић Б. 49, 314  
 Поповић В. 336  
 Поповић Д. 329, 338  
 Поповић Ж. 336  
 Поповић М. 308  
 Поповић П. 260—272, 298, 315, 322, 341  
 Поповић Ст. Ј. 334, 340  
 Потетња А. 255, 256  
 Потокар Т. 359  
 Похлин 344  
 Поцић 319  
 Прегељ И. 364  
 Премуда В. 120  
 Прешерн 337, 359  
 Пријатељ И. 357, 360  
 Продановић Ј. 327, 328, 336  
 Прокопије из Цезарије 296, 297  
 Прпић Т. 315  
 Пуцић 118  
 Пушкин 287, 288, 323, 324  
 Радић А. 309  
 Радичевић Б. 304  
 Радојчић Ђ. 292, 304  
 Радојчић Н. 192, 193, 340  
 Радонић Ј. 190, 320, 338, 340  
 Радошевић Н. 280—283, 280, 291—341 *passim*  
 Радуловић Ј. 324, 329  
 Рајић Ј. 340  
 Рајмонт (Reymont) 348  
 Рајш (Reisch) 225  
 Раковецки 249  
 Раковица С. 280, 281, 282  
 Ралфс 240, 241  
 Рамовш Ф. 135, 136, 138—143, 287, 360, 362  
 Раниговић 94  
 Ранке 335  
 Рањина Н. 118  
 Ратковић-Мицаловић Ф. 119, 321  
 Рачки 237  
 Рељковић М. 87, 91  
 Рехар 348

- Решетар 6, 9, 11, 12, 15, 17, 23, 28, 38, 40, 85, 114, 115, 117—119, 121—126, 320—323  
 Рибек О. (Ribbeck) 229  
 Ристић Св. 220, 327, 329, 332  
 Розанов С. 192, 193  
 Розвадовски Ј. 227, 287  
 Розов В. 341  
 Ројнић М. 360  
 Рончевић Н. 304  
 Роспонд Ст. 287  
 Руварац 321  
 Ружићи Г. 6, 13, 14, 16, 73, 123  
 Рупел М. 360—362  
 Рус Ј. 348, 361  
 Русло (Rousselot) 222—224  
 Сава св. 191, 192—194, 200, 260—272, 341  
 Савиншек Ф. 361  
 Семец Ф. 361  
 Сарија Б. 361  
 Сафаревичова Х. 272—275  
 Светлич 342  
 Секулић И. 304  
 Сечански Ж. 338  
 Симић Н. 6  
 Скорић В. 338  
 Скок П. 128, 289, 292, 293, 296, 297, 323, 336, 361, 362  
 Слијепчевић Ђ. 340  
 Слодњак А. 348  
 Смичиклас Т. 289  
 Смолеј В. 356, 363, 365  
 Собољевски 240, 241, 252, 264, 271  
 Соловјев А. 294, 321, 338, 341  
 Сперански 271  
 Срезњевски 126, 237, 335  
 Станек Ј. 351, 363  
 Станислав 251  
 Станић М. 336  
 Станић С. 337  
 Станојевић М. 293, 304  
 Станојевић Ст. 190, 192, 270, 294, 321, 322, 341  
 Старчевић Г. 315  
 Стеван Првовенчани 192, 262, 267—270  
 Стевановић М. 150—179, 179—188, 285—316 *passim*  
 Стеле Ф. 363  
 Стелин Ф. (Stähelin) 295  
 Стефановић Св. 261, 330  
 Стојадиновића М. 81  
 Стојанов Ф. 318  
 Стојановић Д. 324, 327  
 Стојановић Љ. 118, 120—122, 150, 156, 171, 191, 192, 220, 285  
 Стојковић М. 305, 315, 322  
 Стојковић Н. 318  
 Стратимировић Ст. 323, 340  
 Стрижак К. 337  
 Строхал Р. 119, 135, 137—141, 145—147  
 Струве П. 287  
 Сушник Ф. 363  
 Тајлор 239—241  
 Тангл Е. 288  
 Тарановски К. 286—325 *passim*  
 Ташички 287  
 Теодоров-Балан А. 299  
 Толстој Л. 221  
 Томановић В. 201—215  
 Томљеновић В. 7  
 Томиншек Ј. 342, 345, 363, 364  
 Томшич Ф. 364  
 Травничек 220, 223  
 Трдан Ф. 350  
 Трдина Ј. 348, 364  
 Тредјаковски 288  
 Трифонов Ј. 299  
 Трњегорски Л. 350  
 Тробица Ст. 364  
 Трубар П. 298, 352, 355  
 Трубецкој Н. 300, 301, 302, 323, 358, 363  
 Тургењев 221  
 Турк Ј. 361, 364  
 Ђипико И. 77  
 Ђирило св. 223—249, 251, 266, 298, 303, 337, 350, 363  
 Ђоровић В. 18, 190, 192, 260, 271, 293, 322, 335, 337, 339  
 Ђоровић С. 304  
 Улашин Х. 288  
 Урошевић А. 338  
 Ускоковић М. 304  
 Успенски П. 271, 299

Фабајанчич В. 348  
 Фајдига В. 348  
 Фанцев 320  
 Фасмер М. 214, 290, 343, 348  
 Ферстерман (Förstermann) 352  
 Филиповић М. 330  
 Фориел К. 326  
 Фортис абат 327  
 Фортунатов 239, 255, 256  
 Франко 299  
 Франц Ш. 348  
 Хабделић 319  
 Хајденрајх Ј. (Heidenreich) 312, 343  
 Халански 221  
 Хам Ј. 302  
 Ханка 337  
 Хауптман Љ. 299, 358  
 Хаферкорн 246  
 Хацидакис 296  
 Хекторовић П. 327  
 Хергешић И. 335  
 Херич Х. 350, 353  
 Херман 252  
 Хермелин Е. 252—254  
 Херодот 230  
 Хиполит 344  
 Хирт Х. 232  
 Хјелмслев Ј. 288  
 Хлумски Ј. 221—224  
 Хмелар Ј. 346  
 Холбан 281  
 Храбар 242—247, 276  
 Храсте М. 205, 306, 315, 318  
 Хумболт 352  
 Цамблак 267, 322  
 Цвајг Ст. 315  
 Цвитер Ф. 341, 349, 350, 365  
 Целовец 350  
 Цигале 344, 355  
 Циленшек 359  
 Црнек Ф. 318

Цусин Ф. (Cusin) 342  
 Чадеж С. 345  
 Чајкановић В. 341  
 Черин Ј. 345  
 Чермель Ј. 345, 346, 350  
 Чернич М. 346, 355  
 Чокорило П. 24  
 Чремошник Г. 341  
 Чубриловић В. 330  
 Чупић Н. 260  
 Чафероглу А. 332  
 Џонић Ј. 337  
 Шавли О. 350, 363  
 Шаулић Н. 330  
 Шафарик 337  
 Шахматов А. 255, 256, 258  
 Шашељ И. 363  
 Шивиц А. 364  
 Шимчик А. 315, 330  
 Ширвид (Šyrgwid) 288  
 Широла Б. 339  
 Шифрер Т. 348, 356  
 Шич А. 362  
 Шишић Ф. 320  
 Шкарић Д. 293  
 Шкерљ М. 347  
 Шкерљ Ст. 288, 289, 306  
 Шкрабец Ст. 364  
 Шмаус А. 298, 331, 332  
 Шмит 221  
 Шобер Ст. 293, 363  
 Шолар Ј. 349, 362  
 Штебингер Ј. 364  
 Штипкаловић 94  
 Штрекељ К. 358  
 Штурм Ф. 344  
 Шурмин Ђ. 7, 12  
 Шухарт Х. 207  
 Шушник М. 342  
 Шчепкин 235  
 Шчерба Л. 258, 287

## Исправке

Како Јован Вуковић, писац расправе: „Говор Пиве и Дробњака“, није сам могао вршити коректуру свога рада до краја, то су се поткрале извесне грешке које ми овде радо исправљамо.

На стр. 2 треба: ... довео свој развитак до... место: ... давао свој развитак од... (1-ви ред одозго).

На стр. 2 треба: узима м. узимати (14-ти р. одозго)

„	„	22	„	смијеха, маћеха м. смијеха, маћеха (6-ти р. одоздо и у напоменама)
„	„	9	„	рѡкѡ м. рѡкѡ (9-ти р. одоздо)
„	„	28	„	правом м. првом (у напомени)
„	„	29	„	Дровњаџи м. Дровњаџи (2-ти р. одозго)
„	„	33	„	плоску м. плску (17-ти р. одозго)
„	„	33	„	мајка м. мајка (3-ћи р. одоздо)
„	„	34	„	крѣѡкѡ м. крѣѡкѡ (4-ти р. одозго)
„	„	34	„	г м. б (8-ми р. одозго)
„	„	34	„	Крѣѡѡс м. Крѣѡѡс (10-ти р. одоздо)
„	„	54	„	јањаџ м. јањаџ (1-ви р. одоздо)
„	„	58	„	Али м. А и (у напомени)
„	„	61	„	не може м. може (8-ми р. одоздо)
„	„	81	„	посесивни м. посесевних (6-ти р. одоздо)
„	„	92	„	што долази м. долази (11-ти р. одозго)
„	„	92	„	данас м. данас (6-ти р. одоздо)
„	„	109	„	ѡзиѡ м. ѡзиѡ (6-ти р. одозго)

Ситније омашке у интерпункцији, испуштању покоје неакцентоване дужине и сл. читалац ће лако сам исправити.

Уредништво.

## ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

излази засада два пута годишње у свескама од 10—16 штампаних табака или у једној књизи од 16—25 штампаних табака. — Годишња је претплата 150 дин. како за Краљевину Југославију тако и за иностранство. Старије године (од 4 св.) — 150 дин.; свеске II и VII књиге засебно (тј. II 1—2, VII 1—2 и 3—4, VII 3—4, X 4), свака по — 75 дин. Од прве књиге остао је мали број примерака и може се добити само када се купе све досадашње књиге (I—XVII). — Претплата се шаље или администрацији, Српски семинар соба бр. 3 или књижарима: Ђеци Кону и С. Б. Цвијановићу у Београду. — Главно стовариште књига Јужнословенског филолога: књижарница ГЕЦЕ КОНА у Београду.

### БИБЛИОТЕКА ЈУЖНОСЛОВЕНСКОГ ФИЛОЛОГА:

1. *Милош Московљевић*: Акцентски систем поцерског говора . . . 30—
2. *Гојко Ружичић*: Језик Петра Зоранића . . . . . 50—
3. *Данило Вушовић*: Прилози проучавању Његошевог језика . . . 30—
4. *Радомир Алексић*: Језик Матије Антуна Рељковића . . . . . 40—
5. *Михаило Сивановић*: Источноцрногорски дијалекат . . . . . 50—
6. *Радосав Бошковић*: Развитак суфикса у јужнословенској језичкој заједници . . . . . 50—
7. *Васо Томановић*: Акцент у говору села Лепетана . . . . . 30—
8. *Мате Нрасте*: Чакавски дијалекат острва Нвара . . . . . 20—
9. *Радомир Алексић*: Прилози историји кајкавског дијалекта . 30—

Поруџбине слати на адресу:  
Универзитет, Српски семинар соба бр. 3.

## НАШ ЈЕЗИК

ИЗДАЈЕ ЛИНГВИСТИЧКО ДРУШТВО У БЕОГРАДУ

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Власник: А. БЕЛИЋ

Изишло је досад шест књига: за 1932, 1933, 1934, 1935, 1936—37 и 1937—38 год. — Популарни часопис за расправљање о чистоћи и правилности нашег књижевног језика.

НАШ ЈЕЗИК излази једанпут месечно, а десет бројева чини једну књигу. — Годишња претплата дин. 30. Поједини број дин. 4. — Претплата се шаље администрацији, Српски семинар соба бр. 5, чековни рачун бр. 54818, а рукописи секретару Уређивачког одбора д-ру Радомиру Алексићу, Српски семинар соба бр. 3, Универзитет у Београду